

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 36 (75) № 6 2025

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет, Ополь, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського
(протокол № 6 від 29 грудня 2025 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського». Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа – R30-04001.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського (просп. Берестейський, 10, м. Київ, 01135, e-mail: crimea.tnu@gmail.com. Тел.: +38 (044) 529-05-16).

Періодичність – 6 разів на рік.
Мови видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, словацька, румунська, італійська.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей В11 Філологія (за спеціалізаціями), С7 Журналістика відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського, 2025

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Баньої В. Ф.

РЕГІОНАЛЬНА ТОПОНІМІЯ В КОНТЕКСТІ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 1

Берест Т. М.

ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *БОГ* В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
СЛОБОЖАНЩИНИ..... 9

Бессараб О. В., Кобиліна Ю. М., Юлдашева Л. П.

УДОСКОНАЛЕННЯ РІВНЯ ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ЯК СКЛАДОВА
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....15

Вихор В. Г., Терещенко Л. В.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ
У НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ..... 22

Динікова Л. Ш.

КУЛЬТУРА МОВИ У СУЧАСНОМУ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ.....28

Ковальова І. О.

ФАХОВА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ СПІЧРАЙТИНГУ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ В PR-КОМУНІКАЦІЇ..... 33

Остапенко М. П.

АБРЕВІАТУРИ У ВІЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕСЕЇВ
ДМИТРА КРАПИВЕНКА).....39

Пітель В. М., Пітель В. І.

СЕМАНТИКА НАЗВ ТРАВ'ЯНИСТИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР
ТА ЇХ ПОХІДНИХ У ПРОЗІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ..... 45

Путрашик В. І.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИЗМИ В МЕДІАТЕКСТІ:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 52

Семенюк О. А.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОЦЕСУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....59

Хлипавка Г. Г., Бабій І. В.

РИТОРИКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 65

Шульська Н. М., Мартинюк М. І., Костюк Ю. М.

ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
У ВОЄННОМУ МЕДІАДИСКУРСІ: НА МАТЕРІАЛІ НЕОФІЦІЙНОЇ АНТРОПОНІМІЇ
ВІЙСЬКОВИХ.....71

Юрійчук Н. Д., Савенко Л. П.

ДО ПИТАННЯ НОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ.....77

Ялова О. В., Бортун К. О.

ГЕНЕЗА ФОРМУВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН ТА МОВНОЇ ПОЛІТИКИ
І ЇЇ ЗАСАД (ПРИНЦИПІВ) НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....82

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Аскерова І. А.

КОГНІТИВНО-ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ЕМОЦІОКОНЦЕПТІВ:
ПОЛЬСЬКА МЕТОДОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА.....89

Разумна А. А.

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ КОНЦЕПТУ *ДУША*
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ).....98

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Благовірна-Храновська У. М.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕНЗІЇ.....107

Болкарьова О. В.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШИХ ПРОМОВ ЧАРЛЬЗА III ТА ЄЛИЗАВЕТИ II
В СТАТУСІ МОНАРХА.....114

Веремчук Е. О.

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В СІРІЇ У БРИТАНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ (2011–2023).....120

Гнедкова О. Г., Тен Д. Р.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ДИСКУРСУ
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....126

Gryshkova R. O.

NONCE WORDS OR OCCASIONALISMS AND THEIR ROLES
IN THE NOVEL “FIFTY SHADES OF GREY” BY EL JAMES.....133

Косович О. В.

МОВНА ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ ТА МЕХАНІЗМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ЧИСТОТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ.....138

Махоніна Н. Г., Кононенко В. І.

ЗМІНИ В СИСТЕМІ КОНСОНАНТИЗМУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ:
ПЕРШИЙ І ДРУГИЙ ПЕРЕСУВИ ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ.....146

Мизин Т. О.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *WATER* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....153

Ohienko M. D.

MARITIME TECHNICAL TERMS AND PROFESSIONAL VOCABULARY:
A LINGUISTIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP.....159

Семенюк А. А., Черняк О. М.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ АМЕРИКИ В АНГЛОМОВНИХ МАС-МЕДІА.....165

Семенюк О. Б.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ
ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ.....171

Шугаєв А. В.

ФЕНОМЕН КОМУНІКАЦІЇ: СУЧАСНІ ТРАКТУВАННЯ
І ФІЛОЛОГІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....177

Щербина С. М.

СПЕЦИФІКА ТВОРЕННЯ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
АНГЛОМОВНИХ АРХІТЕКТУРНИХ ТЕРМІНІВ.....183

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Руденко М. Ю.

РУХЛИВІСТЬ, МІНЛИВІСТЬ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ 188

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Буданова Л. Г., Цокорова А. Ю., Сітко А. В.

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ПІДТРИМКИ АДРЕСАТА
В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ.....197

Hromko T. V.

RECENT AMERICAN TRANSLATION STUDIES IN THE DIMENSIONS
OF MODERN THEORIES, METHODOLOGIES AND PRACTICES.....202

Жиждома О. О., Гусєв М. С.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНОМАСТИЧНИМ
КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ.....211

Карпик М. І., Декало О. О., Кузьменко Т. М.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ
У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МЕДІА.....217

Ктефан А. К., Хромова В. С.

МОВНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ..... 224

Хромова В. С., Добріді М. Г.

МЕМИ ЯК СУЧАСНИЙ ЖАНР МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ВПЛИВ АНГЛОМОВНИХ
ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ..... 230

Charikova I. V., Halapchuk-Tarnavska O. M., Mishchuk I. M.

ANTONYMOUS TRANSLATION IN INTERPRETING..... 235

Шийка Ю. І., Рура М. І.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА
ПРИКЛАДІ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ «EIGHT DAYS OF LUKE» ДІАНИ ВІНН ДЖОНС).. 242

Школа І. В., Полуляхов А. С., Мороз А. А.

ПЕРЕКЛАД З ПОЗИЦІЇ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ..... 248

Юферева О. В., Мунтян О. О.

АВСТРАЛІЙСЬКІ РЕАЛІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛ ГЕНРІ ЛОУСОНА:
ДОМЕСТИКАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ..... 258

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Єсипенко Н. Г., Душкевич А. Я.

СТРУКТУРНІ Й ФУНКЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В БРИТАНСЬКИХ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТАХ..... 264

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бардин Н. В., Романюк А. І.

ЦИРЦЕЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА АРХЕТИПІЗАЦІЯ ОБРАЗУ... 270

Бегмат А. О.

ЛЮБОВ І ЗРАДА ЯК КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ШУ ТІН..... 276

Беляков О. О., Пожарська Н. В., Шкамарда О. А. ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ГРА» У РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА «МАГ».....	284
Бровко О. О., Віннікова Н. М., Луцюк М. В. КОНЦЕПТ <i>НОМО VIATOR</i> : ДЖЕРЕЛА І ХУДОЖНІ МОДИФІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ.....	290
Івашків-Вашук О. В., Харчук П. Л. ІСТОРІЯ АПОЛЛОНА Й ДАФНИ: ДЖЕРЕЛА, АНАЛОГІЇ, МОТИВИ.....	297
Карпінська Л. Л. ТЕМА ЇЖИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУХНІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	303
Любецька В. В. ХРОНОТОП У РОМАНІ КАДЗУО ІШІґУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ».....	310
Маліцька А. Д. ІНТЕНЦІЇ ДО ЛІРИЗАЦІЇ В МІЛІТАРНОМУ ЩОДЕННИКУ АНАТОЛІЯ ДНІСТРОВОГО «БИТВА ЗА ЖИТТЯ: ЩОДЕННИК 2022 РОКУ»	316
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	321

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Banyoi V. F.

REGIONAL TOPONYMY IN THE CONTEXT OF LOCAL HISTORY STUDIES..... 1

Berest T. M.

PHRASEOLOGICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT *GOD*
IN THE LINGUISTIC WORLDVIEW OF SLOBOZHANSKYNA..... 9

Bessarab O. V., Kobilina Yu. M., Yuldasheva L. P.

IMPROVING THE LEVEL OF PROFICIENCY IN THE STATE LANGUAGE
AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF CIVIL SERVANTS..... 15

Vykhor V. G., Tereshchenko L. V.

LINGUISTIC FEATURES OF THE TRANSLITERATION
OF PROPER NAMES IN CONTEMPORARY UKRAINIAN TEXTS..... 22

Dynikova L. Sh.

LANGUAGE CULTURE IN MODERN BUSINESS COMMUNICATION..... 28

Kovalova I. O.

PROFESSIONAL LANGUAGE AS A TOOL OF SPEECHWRITING:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES
OF INTEGRATION INTO PR COMMUNICATIONS..... 33

Ostapenko M. P.

ABBREVIATIONS IN MILITARY DISCOURSE (BASED ON THE DMYTRO
KRAPYVENKO'S ESSAYS)..... 39

Pitel V. M., Pitel V. I.

SEMANTICS OF NAMES OF HERBAL PLANTS AND THEIR DERIVATIVES
IN MARKO CHEREMSHYNA'S PROSE..... 45

Putrashyk V. I.

REGIONAL DIALECTISMS IN MEDIA TEXTS: STATE OF RESEARCH
AND PERSPECTIVES..... 52

Semeniuk O. A.

REPRESENTING ENERGY TRANSFORMATION PROCESSES IN CONTEMPORARY
UKRAINIAN DISCOURSE..... 59

Khlypavka H. H., Babii I. V.

RHETORIC AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE LINGUISTIC CULTURE
OF UKRAINIAN SOCIETY UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION
TRANSFORMATIONS..... 65

Shulska N. M., Martyniuk M. I., Kostyuk Yu. M.

BORROWED VOCABULARY AS A TOOL OF MULTICULTURAL COMMUNICATION
IN MILITARY MEDIA DISCOURSE: BASED ON THE MATERIAL OF UNOFFICIAL
ANTHROPONYMY OF THE MILITARY..... 71

Yuriychuk N. D., Savenko L. P.

ON THE ISSUE OF NORMALIZATION OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE:
HISTORY AND PRESENTITY..... 77

Yalova O. V., Bortun K. O.

THE GENESIS OF THE FORMATION OF LANGUAGE RELATIONS AND LANGUAGE
POLICY AND ITS BASICS (PRINCIPLES) IN THE TERRITORY
OF MODERN UKRAINE.....82

SLAVIC LANGUAGES

Askerova I. A.

COGNITIVE ETHNOLINGUISTIC APPROACH TO THE ANALYSIS
OF EMOTION CONCEPTS: THE POLISH METHODOLOGICAL PERSPECTIVE.....89

Razumna A. A.

GNOSEOLOGICAL AND AXIOLOGICAL DIMENSIONS OF THE CONCEPT OF *SOUL*
(BASED ON UKRAINIAN AND POLISH PHRASEOLOGICAL UNITS).....98

ROMANIC AND GERMANIC LANGUAGES

Blahovirna-Khranovska U. M.

REALIZATION OF THE ADVERTISING FUNCTION IN CONTEMPORARY BRITISH
LITERARY REVIEWS.....107

Bolkarova O. V.

LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE FIRST SPEECHES OF CHARLES III
AND ELIZABETH II AS MONARCH.....114

Veremchuk E. O.

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE SYRIAN CIVIL WAR COVERAGE
IN BRITISH JOURNALISM (2011–2023).....120

Hniedkova O. H., Ten D. R.

PECULIARITIES OF LINGUO-CULTURAL ADAPTATION IN THE TRANSLATION
OF SOCIAL MEDIA DISCOURSE.....126

Gryshkova R. O.

NONCE WORDS OR OCCASIONALISMS AND THEIR ROLES
IN THE NOVEL “FIFTY SHADES OF GREY” BY EL JAMES.....133

Kosovych O. V.

LANGUAGE POLICY OF FRANCE IN THE 21ST CENTURY AND MECHANISMS
FOR PRESERVING THE PURITY OF THE FRENCH LANGUAGE 138

Makhonina N. H., Kononenko V. O.

CHANGES IN THE CONSONANTAL SYSTEM OF THE GERMAN LANGUAGE:
THE FIRST AND SECOND CONSONANT SHIFTS AND THEIR CONSEQUENCES.....146

Myzyn T. O.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *WATER* IN THE ENGLISH LANGUAGE PICTURE
OF THE WORLD.....153

Ohiienko M. D.

MARITIME TECHNICAL TERMS AND PROFESSIONAL VOCABULARY:
A LINGUISTIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP.....159

Semeniuk A. A., Cherniak O. M.

VERBALIZATION OF AMERICA’S IMAGE IN THE ENGLISH MASS MEDIA.....165

Semeniuk O. B.

STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGY IN WINSTON CHURCHILL’S
EPISTOLARY DISCOURSE.....171

Shuhaiev A. V. THE PHENOMENON OF COMMUNICATION: CONTEMPORARY INTERPRETATIONS AND PHILOLOGICAL PERSPECTIVES.....	177

Shcherbyna S. M. SPECIFICITY OF FORMING AND STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH ARCHITECTURAL TERMS.....	183

GENERAL LINGUISTICS

Rudenko M. Yu. MOBILITY, CHANGEABILITY OF YOUTH LANGUAGE.....	188

TRANSLATION STUDIES

Budanova L. G., Tsokorova A. Yu., Sitko A. V. COMMUNICATIVE STRATEGY FOR SUPPORTING THE ADDRESSEE IN POLITICAL DISCOURSE: TRANSLATION ASPECT.....	197

Hromko T. V. RECENT AMERICAN TRANSLATION STUDIES IN THE DIMENSIONS OF MODERN THEORIES, METHODOLOGIES AND PRACTICES.....	202

Zhyzhoma O. O., Husiev M. S. ZLINGUOCULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGISMS WITH ONOMASTIC COMPONENTS IN MODERN SLAVIC LANGUAGES.....	211

Karpik M. I., Dekalo O. O., Kuzmenko T. M. PROBLEMS OF TRANSLATING NEOLOGISMS IN CONTEMPORARY GERMAN-LANGUAGE MEDIA.....	217

Ktefan A. K., Khromova V. S. LINGUISTIC MEANS OF MANIPULATION IN POLITICAL DISCOURSE AND STRATEGIES FOR THEIR TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	224

Khromova V. S., Dobridi M. G. MEMES AS A MODERN GENRE OF MASS COMMUNICATION: THE INFLUENCE OF ENGLISH-LANGUAGE BORROWINGS IN UKRAINIAN YOUTH CULTURE.....	230

Charikova I. V., Halapchuk-Tarnavska O. M., Mishchuk I. M. ANTONYMOUS TRANSLATION IN INTERPRETING.....	235

Shyika Yu. I., Rura M. I. PECULIARITIES OF TRANSLATION STUDIES ANALYSIS OF A LITERARY TEXT (BASED ON THE LITERARY FAIRY TALE "EIGHT DAYS OF LUKE" BY DIANA WYNNE JONES).....	242

Shkola I. V., Polulyakhov A. S., Moroz A. A. TRANSLATION FROM THE POSITION OF PSYCHOANALYTICAL THEORY.....	248

Yufereva O. V., Muntian O. O. AUSTRALIAN REALIA IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF HENRY LAWSON'S SHORT STORIES: DOMESTICATION AS A STRATEGY OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	258

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Yesypenko N. G., Dushkevich A. Ya.

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF INCLUSIVE EDUCATION
TERMS IN BRITISH OFFICIAL DOCUMENTS.....264

LITERARY STUDIES

Bardyn N. V., Romaniuk A. I.

CIRCE IN WORLD LITERATURE: INTERPRETATION AND ARCHETYPAL
TRANSFORMATION OF THE IMAGE.....270

Behmat A. O.

LOVE AND BETRAYAL AS KEY CONCEPTS OF SHU TING'S POETIC WORK.....276

Beliakov O. O., Pozharska N. V., Shkamarda O. A.

LINGUISTIC AND LITERARY MEANS OF REALIZING THE CONCEPT OF 'PLAY'
IN JOHN FOWLES'S 'THE MAGUS'.....284

Brovko O. O., Vinnikova N. M., Lutsiuk M. V.

THE CONCEPT OF *HOMO VIATOR*: SOURCES AND ARTISTIC MODIFICATIONS
IN CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY.....290

Ivashkiv-Vashchuk O. V., Kharchuk P. L.

THE STORY OF APOLLO AND DAPHNE: SOURCES, ANALOGIES, MOTIFS.....297

Karpinska L. L.

THE THEME OF FOOD AND NATIONAL CUISINE IN UKRAINIAN LITERATURE.....303

Liubetska V. V.

CHRONOTOPE IN KAZUO ISHIGURO'S NOVEL «THE REMAINS OF THE DAY».....310

Malitska A. D.

INTENTIONS TO LYRICIZATION IN A MILITARY DIARY «BATTLE FOR LIFE:
THE DIARY OF 2022» BY ANATOLY DNISTROVYI.....316

INFORMATION ABOUT AUTHORS.....321

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.21:908(477.87)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/01>

Баньої В. Ф.

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

РЕГІОНАЛЬНА ТОПОНІМІЯ В КОНТЕКСТІ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті здійснено комплексний аналіз ролі регіональної топонімії в контексті сучасних краєзнавчих досліджень, обґрунтовано її статус як важливого джерела екстралінгвальної інформації та інструменту історико-культурної реконструкції локального простору. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до вивчення локальних форм культурної пам'яті, які слугують засобом ідентифікації спільноти через мовні, історичні й просторові маркери. Топоніми розглядаються як унікальний механізм колективної пам'яті про ландшафт, що фіксує особливості природокористування, суспільної організації, міжетнічних контактів і ціннісні орієнтири громади впродовж історичного періоду.

Доведено, що краєзнавча діяльність нерозривно корелює з топонімічними студіями, оскільки краєзнавство, орієнтоване на комплексне вивчення певної території (її природи, історії, культури та побуту), використовує дані топонімії для відтворення архаїчних уявлень, ідентифікації зниклих або трансформованих природних об'єктів, відновлення історичних меж землекористування та простеження міграційних процесів. Топонімічні студії є обов'язковим складником сучасних краєзнавчих досліджень і формують емпіричну основу для реконструкції культурного ландшафту, оскільки пропонують доступ до інформації, яка часто не представлена в архівних джерелах.

Як приклад універсального джерела знань для краєзнавчих студій і засобу формування краєзнавчого світогляду у статті запропоновано аналіз мікротопонімії басейну річки Ужа (Закарпатська область). Мікротопоніми Ужаницини становлять цінність для краєзнавства, оскільки допомагають відтворити детальний географічний ландшафт у синхронії та діахронії, пропонуючи інформацію про рельєф, рослинний покрив, властивості ґрунту, гідрографічні властивості об'єктів та функційне сприйняття мовцями ландшафту. Мікротопоніми є індикаторами глибоких соціально-економічних трансформацій: зберігають сліди господарської діяльності людини, пов'язаної з обробітком землі, тваринництвом, промислами тощо. Також дозволяють реконструювати етноконфесійну структуру регіону та простежити міжетнічні контакти, досягнути культурні цінності, національне світовідчуття. Узагальнено, що регіональні топоніми є не лише мовними одиницями, але й слугують незамінним для сучасних краєзнавчих студій інтеграційним інструментом інтерпретації історичного розвитку місцевості.

Ключові слова: регіональна топонімія, мікротопонімія басейну річки Ужа, краєзнавчі дослідження, екстралінгвальна інформація, культурний ландшафт, історико-культурна реконструкція.

Постановка проблеми. Нині зростає інтерес до вивчення локальних форм культурної пам'яті, що слугують засобом ідентифікації спільноти через мовні, історичні й просторові показники. Регіональний топонімікон як маркер географічного ландшафту є важливим джерелом екстралінгвальної інформації. Він функціонує як унікальний механізм колективної комунікації: найменування

географічних об'єктів є ефективним засобом репрезентації інформації про себе і світ у межах певної спільноти впродовж історичного періоду. Топоніми – це колективна пам'ять про ландшафт, яка фіксує особливості природокористування, суспільної організації, міжетнічних контактів, ціннісні орієнтири. У цьому контексті краєзнавча діяльність безпосередньо корелює з топоніміч-

ними дослідженнями. Краєзнавство орієнтоване на комплексне вивчення певної території, її природи, історії, культури та побуту, тому й використовує дані топонімії для історико-культурної реконструкції й відтворення архаїчних уявлень. Назви локальних об'єктів дозволяють ідентифікувати природні об'єкти, які зникли або зазнали трансформацій, відновити історичні межі землекористування, простежити міграційні процеси. Відповідно топонімічні студії є обов'язковим складником сучасних краєзнавчих досліджень: формують емпіричну основу для реконструкції культурного ландшафту, оскільки пропонують доступ до інформації, яка не представлена в архівних джерелах. У цьому контексті особливої значущості набуває вивчення ролі регіонального топонімікону в краєзнавчому вимірі, адже вивчення мікротопонімії дозволяє осмислити глибинні зв'язки між назвою, простором і культурною традицією, активізує міждисциплінарні підходи в гуманітарних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упродовж останніх десятиліть регіональна топонімія дедалі активніше стає об'єктом краєзнавчих студій, оскільки набуває прикладного значення для історико-географічного аналізу, етнографічних розвідок, туристичного освоєння територій та реалізації освітньо-просвітницьких ініціатив. Дослідники демонструють міждисциплінарний підхід до вивчення топонімного матеріалу й розглядають його як джерело реконструкції культурного ландшафту, етнічної історії, соціальних трансформацій і природних змін у межах локальних територій. Наприклад, обґрунтовано прикладне значення топонімичного аналізу для краєзнавства, зокрема в контексті туристичної інфраструктури, у праці Т. Купач, К. Верес. Дослідниці акцентують на ролі топонімів у збереженні номенклатурних реєстрів та відображенні природних, історичних і культурних особливостей регіону [7]. Такі ж підходи простежуються в студії Н. Дністрянської та М. Дністрянського [4], які аналізують карпатську топонімію як джерело етнографічної інформації та інструмент розвитку сільського зеленого туризму. У роботі О. Целуйка [9] представлено історіографічну еволюцію топонімичних студій у межах теоретичних семінарів при ЦДІА України у Львові, що заклали методологічні засади сучасної джерелознавчої та історико-географічної ономастики. Демонструє потенціал мікротопонімів як джерела реконструкції локальної історії, геральдики та соціальної пам'яті В. Щербатюк [10]. Автор акцентує на зв'язку назв із природними умовами,

етнічним складом населення, історичними подіями, що формували регіональну ідентичність. Е. Гайова [3] на основі польових матеріалів із Великоберезнянщини (Закарпаття) доводить, що мікротопоніми фіксують народну пам'ять, господарську діяльність, ландшафтні особливості та етнокультурні традиції. Дослідниця наголошує: топонімія є своєрідною енциклопедією народознавства, що дозволяє вводити до наукового обігу значний обсяг регіональної інформації. М. Криловець й А. Топузова [6] розглядають топоніми як соціокультурний складник сучасних підручників географії України. Автори підкреслюють їхню роль у формуванні національної ідентичності, міжпредметних зв'язків та краєзнавчої компетентності учнів, що відкриває перспективи для інтеграції топонімичного матеріалу в освітній процес. Ці та інші дослідження засвідчують актуальність регіональної топонімії як джерела краєзнавчої інформації. Вони формують методологічне підґрунтя для подальших студій, спрямованих на збереження мовної та культурної спадщини, розвиток локальної ідентичності та туристичної привабливості регіонів України.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – комплексно охарактеризувати регіональну топонімію (на прикладі мікротопонімії басейну річки Ужа) як важливе джерело та інструмент краєзнавчих досліджень, відповідно продемонструвати, як топонімний матеріал інтегрує знання з географії, історії, етнології тощо, які поглиблюють краєзнавчі пошуки.

Виклад основного матеріалу. Краєзнавство є багатоаспектним явищем, яке розглядається у двох основних площинах: як синтетична наукова дисципліна з комплексного дослідження незначної території (села, міста, району або їхньої частини) і як суспільний рух. Сутність першого підходу полягає у всебічному пізнанні краю, що охоплює визначення особливостей розвитку людини та людської спільноти в конкретних природних умовах певної території, синтезуванні знань про природні й суспільні явища та їхню взаємодію на обмеженій території. Міждисциплінарний характер краєзнавства передбачає інтеграцію базових знань не тільки з історії й географії, але й мовознавства, етнології, соціології та інших гуманітарних і природничих наук, що дозволяє всебічно осмислювати специфіку регіонального простору. Краєзнавство як суспільний рух акцентує увагу на його освітньо-просвітницькій функції. У цьому контексті воно сприяє формуванню локальної ідентичності, збереженню куль-

турної спадщини, активізації громадської участі у вивченні й популяризації регіонального знання. Краєзнавча діяльність охоплює пошук інформації про природу (геологію, клімат, ресурси, флору і фауну) та життя населення краю (демографію, історію заселення, мову, традиційну культуру, господарювання та історичні постаті). Метою цієї діяльності є виховання патріотизму та любові до рідного краю через збирання артефактів, поширення знань, дослідження антропогенних змін природного середовища та оцінювання екологічного стану. Це має спонукати до збереження природної й історичної спадщини та організації збалансованого розвитку громади [5]. Отже, краєзнавство як міждисциплінарна галузь гуманітарного знання є комплексною дослідницькою сферою, яка охоплює різноманітні сфери людського буття – від природного середовища до культурної пам'яті спільноти.

У структурі краєзнавства, що охоплює географічний (дослідження природного середовища та його змін під впливом діяльності людини локальному рівні), історичний (реконструкція подій, артефактів, що формували локальну історію), етнографічний (вивчення традиційної культури населення), топонімічний (дослідження власних назв місцевостей локального значення як відображення природних явищ, історичних та соціокультурних процесів) напрями [5], саме топоніміка як наука про мовні одиниці, які є не лише джерелом інформації про простір, але й слугують індикатором історичної пам'яті, мовної картини світу, способом ідентифікації локальних спільнот, посідає особливе місце. Топоніміка має міждисциплінарний характер й охоплює три основні аспекти: географічний (назви сприймаються як маркери просторових характеристик, рельєфу, гідрографії, клімату), історичний (топоніми є свідченнями про події, епохи, персоналії, що вплинули на формування локального ландшафту), мовознавчий (передбачає аналіз етимології, семантики, граматичних моделей, що лежать в основі номінації). Саме тому результати топонімічних досліджень можуть суттєво доповнити мовну, історичну, географічну, культурну інформацію або ж запропонувати нову. Завдяки топонімічному аналізу краєзнавчі дослідження значно поглиблюються, оскільки він відкриває можливість просторово інтерпретувати історичний розвиток місцевості й виявляти особливості ідентичності місцевих спільнот, тобто топоніми стають ключем до розуміння локального буття. Варто зауважити, що в процесі аналізу топонімів

застосовуються такі основні принципи: антропологічний, просторовий, внутрішній, ідеологічний [8]. Отже, топонімічне краєзнавство є не лише важливою галуззю локальних студій, але й слугує цінним інструментом реконструкції історико-культурного простору. Воно дозволяє інтегрувати знання з географії, історії, лінгвістики, етнології, а це робить топоніміку незамінною в сучасних краєзнавчих практиках, освітніх програмах та наукових дослідженнях.

Універсальним джерелом знань для краєзнавчих досліджень, важливим засобом формування краєзнавчого світогляду й культури особистості є регіональна топонімія. Особливу цінність у цьому контексті становить мікротопонімія басейну річки Ужа, яка слугує цінним емпіричним матеріалом. Краєзнавчі знання, отримані через аналіз мікротопонімів, допомагають усвідомити ідентифікацію особистості як з мікропростором, так і з макропростором, слугуючи фундаментом освітньої та виховної діяльності. Басейн Ужа розташований в гірській системі Українських Карпат, на території якого функціонують ужанські говірки, які належать до західнокарпатської говіркової групи південно-західного наріччя української мови. Заселення Ужанщини відбувалось упродовж двох періодів з XIV ст. до кінця XVIII ст. Зафіксовані мікротопоніми (9000 назв на позначення 6379 географічних об'єктів) утворилися на базі місцевих говірок, тому є важливим інструментом також для дослідження діалектної системи регіону.

Мікротопоніми допомагають відтворити детальний географічний ландшафт в синхронії й діяхронії. Аналіз семантики базових назв дає змогу реконструювати не лише сучасну просторову організацію місцевості, але й виявити сліди історичних, екологічних чи соціокультурних змін. І щонайважливіше, таку інформацію не зафіксовано в писемних джерелах (картах, архівних матеріалах тощо). Наприклад, мікротопонімія Ужанщини, відображаючи різні географічні аспекти локального простору, пропонує знання про загальні особливості рельєфу (ліс Дж'б'орик (Тур'я Пасіка) < дж'б'орик 'скелясте підвищення', Д'іл (поле – Завосина, Мокра, Смерекова, Турички, Буківцьова, ліс – Тур'я Бистра, Порошково) < д'іл 'гірський хребет', ліс Пріп'ор (Липовець) < пріп'ор 'крутий схил гори', поле Западиш':е (Забродь) < западиш':е 'западина; понижена місцевість', Звур (ліс – Розтоцька Пастіль, Липовець, поле – Лікицари, Вільшинки) < звур 'глибока западина', урочище Пр'овала (Дубриничі) < пр'овала 'урвище;

низинна територія', ліс *С'ідл'іна* (Домашин) < *с'ідл'іна* 'гірська улоговина, поросла лісом'), *рослинного покриву* (поле *Дра́ч'а* (Турички) < *дра́ч'а* 'поле, поросле чагарником', ліс *Дуби́на* (Турички) < *дуби́на* 'молодий дубовий ліс', ліс *Йа́ліниці*' (Тур'я Пасіка) < *йа́ліниці*' 'хвойний ліс', поле *Ве́пріны* (Руський Мочар) < *ве́пріны* 'чагарники агрусу', поле *Киндирич'а́нка* (Полянська Гута) < *киндирич'а́нка* 'поле, яке засаджують кукурудзою', потік *Комані́ч'ка* (Кам'яниця) < *комані́ч'ка* 'конюшина', ліс *Косма́тиці*' (Завосина) < *косма́тиці*' 'гора з густим рослинним покривом', гора *Лыса́н'а* (Тур'я Бистра) < *лыса́н'а* 'безліса, не заросла нічим гора'), *характер і властивості ґрунту* (поле *Колоба́н'а* (Вішка) < *колоба́н'а* 'заболочена западина', поле *Пла́ўч'ик* (Полянська Гута) < *пла́ўч'ик* 'трясовина', урочище *Прогни́л'ак* (Вільшинки) < *прогни́л'ак* 'заболочена низина з прогнилими деревами', поле *Соло́твінка* (Чорноголова) < *соло́твінка* 'невелике багнувате місце', урочище *Кре́мінка* (Кам'яниця) < *кре́мінка* 'крем'яна гора; скеля', *Р'ін'а* (вулиця – Малий Березний, Дубриничі, поле – Заричово) < *р'ін'а* 'гравій, галька'), *гідрографічні об'єкти* (поле *Ста́ў* (Люта) < *ста́ў* 'місце розлиття струмка перед загатою', ліс *Квас* (Тур'я Поляна) < *квас* 'джерело мінеральної води', лука *Керні́ці'а* (Ужок) (< *керні́ці'а* 'колодязь із джерелом мінеральної води', джерело *Холодні́к* (Сімир) < *холодні́к* 'джерело з дуже холодною водою', потічок *Бістри́к* (Тур'я Бистра) < *бістри́к* 'річка зі швидкою течією', *Кал'у́шка* (поле – Люта, ліс – Смерекова) < *кал'у́шка* 'місцевість з брудною стоячою водою'), *геометричні параметри об'єктів*, які демонструють функційне сприйняття ландшафту, орієнтування мовців на прикметні ознаки місцевості, що були важливими для практичного освоєння території, безпеки (поле *Курти́на* (Тур'я Поляна, Вільшинки) < *курти́на* 'невелика ділянка', поле *Ко́с'ак* (Тур'я Поляна) < *ко́с'ак* 'угіддя трикутної форми з гострими кутами', *Рожо́к* (поле – Люта, гора – Чорноголова) < *рожо́к* 'невелика гора з гострою вершиною', урочище *Росоха́н'а* (Гусний) < *росоха́н'а* 'місцевість V-подібної форми; роздвоєння', поле *Передн'ак* (Мокра) < *передн'ак* 'поле, розташоване попереду відносно інших наділів'), *різний ступінь освітленості сонцем*, а отже – різні температурні параметри повітря на певній території (поле *За́т'ін'* (Тур'я Бистра) < *за́т'ін'* 'місце в тіні (яке добре не вигрівається навіть улітку)', полонина *Мороз'ак* (Липовець) < *мороз'ак* 'дуже холодне місце', ліс *Пі́ч'иш'е* (Тур'я Поляна) < *пі́ч'иш'е* 'випалене сонцем місце', *Темні́к* (ліс – Розтоцька

Пастіль, гора – Кам'яниця) < *темні́к* 'темне місце (через дуже густий ліс та розлогі крони дерев)', *Т'ін'* (ліс – Сімирки, поле – Заричово, урочище – Лікіцари) < *тін'* 'темне місце, затінений простір').

Становлять одну з найпоказовіших та найцінніших груп для краєзнавчих досліджень у мікротопонімії басейну річки Ужа одиниці, утворені на основі термінів, пов'язаних із господарською діяльністю. Їхнє виникнення зумовлене соціально-економічними трансформаціями, що відбувалися впродовж історичного розвитку регіону. Самі назви є індикаторами глибоких перетворень у діяльності громади, пов'язаних із землекористуванням, розвитком ремесел, інфраструктури, слугують основою розуміння історії освоєння простору. Найчисленнішою є група, мотивована апелюваннями на позначення землеробської діяльності, зокрема підсічно-вогневого господарства – типу господарювання, з якого виникли перші назви, пов'язані з обробітком ріллі. Підсічне господарство розвивалося як одна з найдавніших форм землекористування в умовах ліистої місцевості, особливо в гірських районах: полягало у вирубуванні лісу, підсушуванні деревини, спалюванні залишків і використанні золи як добрива для тимчасового обробітку землі. Після кількох років використання ділянку залишали під переліг, що сприяло ротації земель і збереження родючості. Мікротопонімія Ужанщини зберегла сліди усіх етапів такого процесу освоєння землі. Зауважимо, що на апелютивному рівні базові назви самостійно не функціонують, тому мікротопоніми є єдиними мовними свідченнями господарської діяльності, що збереглися навіть після зникнення самої практики господарювання. Відповідно через мікротопоніми можна реконструювати етапи традиційних форм господарювання, зрозуміти, як природне середовище впливало на спосіб життя та господарювання населення, і зберегти в такий спосіб нематеріальну спадщину. Наприклад: поле *Ко́пан'* (Завбуч, Тур'я Пасіка) < *ко́пан'* 'поле на місці зрубаного лісу; рілля', поле *Їра́ниці'а* (Костринська Розтока) < *їра́ниці'а* 'постійно орана рілля'), *Па́с'іка* (урочище, поле – Маюрки) < *на́с'іка* 'вирубана ділянка лісу для поля', поле *Пору́биш'е* (Лікіцари) < *пору́биш'е* 'місце, ділянка, де вирубане ліс', поле *Ч'і́р'т'іж'''* (Вішка, Лікіцари) < *ч'і́р'т'іж'''* 'викорчувана ділянка лісу для поля', урочище *Ч'і́рш'а* (Тур'я Поляна) < *ч'і́рш'а* 'викорчувана ділянка лісу для поля'), ліс *Ч'иста́ш* (Порошково) (< *чиста́ш* 'місце, очищене від лісу', *Дерив'я́ниці'* (Розтоцька Пастіль) < *дерив'я́ниці'* 'давно неоране

поле', поле *Корóстав'иц'* (Сімирки) <*корóставиц'* 'запущена земля з необроблюваним ґрунтом; із затверділою поверхнею', ліс *Згорéник* (Тихий) < *згорéник* 'погорілий ліс; місце колишнього зґарища', урочище *Погáрц'і* (Тур'я Бистра) < *погáрц'і* 'невелика погоріла площа лісу', поле *Нові́на* (Лікіцари) < *нові́на* 'поле, вперше засіяне після розкорчування лісу', *Тóлòка* (поле – Люта, Тур'я Поляна) < *тóлòка* 'давно необроблювана ділянка землі, яка служить пасовищем для худоби'.

Краєзнавчу інформацію про економіко-політичні й історико-культурні зміни регіону містять мікротопоніми, утворені від назв, що позначають помітну групу географічних об'єктів антропогенного походження (господарські, культові та інші споруди) і здебільшого стосуються галузей тваринництва, водного господарства, видобутку корисних копалин, харчової промисловості, оборонної діяльності тощо: урочище *Двóриш':е* (Тихий) < *двóриш':е* 'місце, де була панська садиба', частина села *Кóлòні́я* (Малий Березний, Тур'я Бистра, Тур'я Поляна) < *кóлòні́я* 'колонія 'частина села, відділена від іншої потічком', поле *Ватáш':ина* (Лікіцари) < *ватáш':ина* 'місце перебування отари овець влітку; житло пастухів', поле *Вáцки* (Маюрки, Тур'я Пасіка) < *вáцки* 'загороджені місця для ночівлі худоби', поле *Зáгóрòдш':і* (Мокра) < *зáгóрòдш':і* 'місце, де раніше була загорода для утримування тварин улітку', урочище *Йáслиш':е* (Перечин) < *йáслиш':е* 'місце, де раніше були годівниці для диких тварин', поле *Л'ітóвиш':е* (Люта) < *л'ітóвиш':е* 'місце, де худоба перебуває влітку', поле *Сóлиш':е* (Вільшинки, Верховина Бистра, Волосянка) < *сóлиш':е* 'місце, де раніше розсипали сіль для диких тварин', частина села *Бахтáрн'а* (Малий Березний) < *бахтáрн'а* 'сторожовий будинок, сторожка', частина села *Броварі́ш':е* (Бегендяцька Пастіль) < *броварі́ш':е* 'місце, де раніше була пивоварня', частина села *Вал'кúўн'а* (Заричово) < *вал'кúўн'а* 'місце, де виробляють саманні цеглини', частина міста *Потáшин'а* (Перечин) < *потáшин'а* 'поташний завод (виробництво калієвої солі вугільної кислоти)', урочище *Пелéўниш':а* (Буківцьова) < *пелéўниш':а* 'місце, де раніше була стодола', полонина *Тóч'ка* // *Óб'йéкт* (Липовець) < *тóч'ка* // *об'йéкт* 'місце знаходження ракетних шахт'; урочище *Касáр'н'а* (Гусний) < *касáр'н'а* 'казарма' та ін.

Оскільки мотивувальною основою мікротопонімів, крім апелятивів, є й антропоніми (чоловічі особові імена, жіночі імена, імена жінок за чоловіками (андроніми), прізвища та пріз-

виська), то мікротопонімна система репрезентує інформацію й про людність, яка заселяла певну територію, що є особливо цінним для краєзнавства і свідчить про персоніфіковане сприйняття простору: земля, угіддя, об'єкти довкілля часто асоціювалися з конкретними людьми – власниками, користувачами, засновниками. Зафіксований матеріал слугує джерелом для реконструкції родових зв'язків, релігійно-культурних впливів, має високу цінність для дослідження локальної ідентичності: ліс *Гранóва* (Сімир), поле *Бóрч'уў* (Новоселиця), *Андр'йóва Пáс'іка* (Вільшинки), сінокіс *Гриц'к'іў Горбóк* (Тихий), поле *Гáртнеровы Ўгры* (Тур'я Поляна), поле *Ч'орнакóві Пáс'іки* (Вільшинки), поле *Гéцковы Нíвы* (Буківцьова), поле *Шушкóв'і Пóл'анкі* (Гусний), поле *Кáсич'ова Млáч'ка* (Люта), частина села *Риган'і* (Люта), поле *Бáбінц'ова Пáс'іка* (Маюрки), поле *Фурдáн'ат Пóле* (Заричово), поле *Гáрдишуў* (Вільшинки), частина села *Требуц'ы* (Вільшинки), джерело *Стун'ік Óлúц'кого Васил'а* (Розтоцька Пастіль) та ін. Мікротопонімія є своєрідною хронікою, яка відображає не лише зв'язок земельних відносин, але й історію розвитку гендерних ролей, соціальну структуру. Наприклад, допомагає реконструювати традиції спадкування й ролі жінки у громаді: незначна кількість мікротопонімів, утворених від жіночих імен (поле *Мáриної* (Домашин) поле *Йу́лина Пáс'іка* (Вільшинки), поле *Рúз'іны Ниўкі* (Новоселиця), поле *Олін'ч'ина Пóл'анка* (Тур'я Бистра), поле *Ригáн'ч'ина Млáка* (Люта), поле *Тапиáнин Горб'* (Смерекова) та ін.) свідчить про право користування та володіння землею чи іншими угіддями переважно чоловіками. Більшість базових імен мікротопонімів належить до іменника православного (*Андр'ї́, Васил', Гáўриш, Гриц'кó, Гріц', Гр'ішкó*), католицького (*Мáрці́н, Штéфан, Фéрко*) і єврейського (*Абрúм, А́дам, Гáда, Давы́д, Срул'*) календаря, що підтверджує факти про багаточисельну етноконфесійну структуру регіону й відображає історичну присутність, мовну взаємодію й культурну спадщину різних етнічних і релігійних груп. Дещо складніше розмежувати назви, утворені від прізвищ і прізвиськ, оскільки більшість мікротопонімів могла з'явитися ще до юридичного закріплення прізвищ наприкінці XVIII ст. Етимологічно основу таких антропонімів становлять українські прізвища й прізвиська, рідше – мадяризи й германізи, що свідчить про автохтонність українського населення на Закарпатті й історичні контакти українського етносу й міжетнічне спів-

життя.

Мікротопонімія дозволяє простежити історичну міжмовну взаємодію, виявити маркери такої взаємодії місцевого населення з іншими етносами. Більшість базових апелятивів на сучасному етапі українського походження (96, 8%), проте є і вкраплення чужомовних елементів: незважаючи на багату етнічну історію Ужанщини, що характеризується компактним проживанням різних спільнот, та територіальне контактування з іншими народами, мікротопонімія басейну представлена невеликою кількістю назв, мотивованих угорськими, румунськими, німецькими, словацькими мовними елементами, переважно адаптованими до системи української мови. Запозичення свідчать про господарське освоєння території, фіксуючи традиційні види діяльності, зокрема землеробство, скотарство, промисли, торгівлю, і позначаючи важливі для громади об'єкти (культові споруди, типи поселення, елементи інфраструктури) тощо: поле *Kupm'* (Дубриничі) < угор. *kert* 'сад; фруктовий сад; город'; поле *Tábla* (Порошково) < угор. *tábla* 'земельна ділянка; площа', урочище *Artáusi* // *Gartáusi* (Ставне) < угор. *irtás* 'викорчовування, корчування', поле *Bánius* 'е (Забродь) < угор. *bánya* 'рудник, шахта; кар'єр'; ліс *Шлôÿr* (Завосина) < нім. *schlag* 'лісосіка; ділянка', урочище *Бійло-майн'а* (Тур'я Поляна) < угор. *tanya* 'хутір, садиба'; частина міста *Télen* (Перечин) < угор. *telep* 'селище, оселення, поселення, колонія', поле *Вацки* (Маюрки, Тур'я Пасіка) < угор. *vasak* 'буда, конура; хижка, убога квартира'; зарості *Коргáз* (Порошково) < угор. *kórház* 'лікарня, госпіталь'; кладовище *Теметÿÿ* (Полянська Гута), *Те"mim'ÿÿ* (Завосина), *Тимim'ÿÿ* (Мокра, Невицьке), *Тимim'ÿÿ* (Бегендяцька Пастіль, Маюрки) < угор. *temető* 'кладовище, цвинтар', поле *Штрéга* (Невицьке, Верховина Бистра, Луг, Кам'яниця), *Штрéка* (частина села – Порошково, поле – Тур'я Поляна, ліс – Новоселиця) < угор. *Strécke* 'штрека, залізничне полотно'; частина міста *Штац'ійон* (Перечин), частина села *Штац'іон* (Дубриничі) < нім. *Stación* 'станція, вокзал'. Загалом такі одиниці лише відображають те, що вважалося важливим для соціуму на певному етапі розвитку. До того ж, різні назви демонструють різний ступінь засвоєння – від повної адаптації до гібридних форм, що дозволяє оцінити глибину мовного впливу та тривалість функціонування запозичень у місцевому мовленні. Тому можна припустити, що семантичні групи базових назв мікротопонімів є своєрідними маркерами історико-культурного

розвитку регіону, а їхній аналіз є цінним для краєзнавчих студій, оскільки дозволяє реконструювати етнолінгвістичну історію краю, виявити культурно-господарські пріоритети, зрозуміти механізм мовної адаптації у локальному середовищі.

Створити топонімічні моделі локального простору, відтворити історичну географію поселень, простежити зв'язок (топографічний чи функційний) між населеними пунктами й природними об'єктами дають змогу мікротопоніми, мотивовані ойконімами й мікротопонімами: річка *Лік'іцáрка* (Лікіцари) < село *Лікіцáры*, поле *Бістр'áн'с'к'і Пáс'іки* (Луг) < село Верховина Бистра, поле *Гус'н'áн'с'киї Перéниз'* (Гусний) < село *Гúсний*, поле *Тишиáн'с'к'і Вац'к'і* (Тур'я Поляна) < село *Тíхий*; потік *Сôÿзан'ус'киї* (Вільшинки) < Созань (Львівщина), поле *Білий Стуїнік* (Бегендяцька Пастіль) < джерело *Білий Стуїнік* (Бегендяцька Пастіль), вулиця *Риміц'киї* < потічок *Риміц'киї* (Сімирки), частина села *Дікої Пóле* < поле *Дікої Пóле* (Люта), ліс *Пóрôшк'ус'кóйе* < поле *Пóрôшк'ус'кóйе* (Тур'я Бистра), поле *Колиш'ус'ка* (Бегендяцька Пастіль) < поле *Колиш'ÿÿ* (Розтоцька Пастіль) та ін. Відмікротопонімні назви фіксують історичну пам'ять про локальні об'єкти, які могли зникнути або змінити функцію, проте збереглися в нових номінаціях.

Цінну інформацію для краєзнавства містять так звані конотативні мікротопоніми: *Англ'йá* (Заричово), *Варшáва* (Вішка), *Йегúпет* (Люта), *Китáй* (Полянська Гута), *Кúба* (Вішка), *Лóндон* (Луг), *Рáдванка* (Лікіцари), *Сáнта-Бáрбара* (Кам'яниця), *Ч'орнóбыл'* (Люта), *Шанхáй* (Дубриничі), *Штáты* (Перечин) та ін. Вони відображають не лише образне мислення номінаторів та вплив історико-культурних змін у світі, але й слугують засобом конструювання мовної картини світу, відповідно є маркером самоідентифікації мовця. Наприклад, первинна конотація 'багатолюдне місце' назв *Китай* (> частина села *Китáй*), *Шанхай* (> частина села *Шанхáй*) була зумовлена уявленнями місцевого населення про соціально-економічні умови проживання мешканців відповідних мегаполісів. Згодом діапазон конотативного забарвлення розширився: вторинними референтними значеннями для топоніма *Шанхай* стали 'тіснота й бруд' – 'брудне, неприбране місце; занедбана територія', а онім *Китай* розвинув традиційну конотацію 'місце, що характеризується високою народжуваністю дітей' > 'місце з великою кількістю дітей'.

Для краєзнавчих досліджень мікротопоні-

мія Ужанщини слугує також важливим джерелом лінгвокультурологічної й етнолінгвістичної інформації, засобом концептуалізації сакрального [1, 2], оскільки дозволяє глибше вивчити та зберегти культурні традиції, вірування та історичні факти, а також інтерпретувати та передавати культурні смисли, важливі для формування локальної ідентичності.

Висновки. Отже, регіональна топонімія є важливим джерелом інформації для краєзнавчих досліджень про природний ландшафт, історико-культурний розвиток, соціально-демографічні

показники, розвиток промислів і ремесел, міжмовні контакти та уявлення українців про інші спільноти; є засобом осягнення духовних цінностей та відображає національне світовідчуття, традиції, історію українського етносу. Мікротопонімія акумулює культурну пам'ять і є інструментом формування краєзнавчої ідентичності, смаку й ціннісного орієнтиру в просторі рідного краю, що дозволяє поєднати мікропростір етнобуття з макропростором національної культури, закладаючи основи світогляду особистості.

Список літератури:

1. Баньой В. Концептуалізація сакрального в мікротопонімії басейну річки Ужа. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 82, том 1, 2024. С. 299–305.
2. Баньой В. Репрезентація етнокультурної інформації в мікротопонімії басейну річки Ужа. *Лінгвальний та екстралінгвальний аспекти комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття*: монографія / за заг. ред. Ю.М. Бідзілі, Г.В. Шаповалової, Я.М. Шебештян; рец.: М.І. Мушинка, М.В. Бутиріна, ЛІСВ. Сніцарчук; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т». Ужгород: РІК-У, 2021. С. 94–118.
3. Гайова Є. Топоніми – жива історична пам'ять народу (за експедиційними матеріалами з Велико-березнянського району Закарпатської області). *Народна творчість та етнологія*, 1 (371), 2018. С. 78–88.
4. Дністрянська Н., Дністрянський М. Краєзнавчо-туристичний потенціал карпатської топонімії. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2019. Вип. 53. С. 125–130.
5. Краєзнавство / О.О. Любіцева, С.І. Кот. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-2646>
6. Криловець М. Г., Топузова А. Г. Топоніми як соціокультурна складова сучасних підручників географії України. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. Вип. 18. С. 64–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prsp_2017_18_11
7. Купач Т. Г., Верес К. О. Прикладні аспекти топонімічних досліджень в краєзнавстві. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea06aea9-aa65-4ed9-8b22-77f03ea2ae47/content>
8. Лучик В. В. Ретроспективний і перспективний погляди на українську ойконімію та стан її вивчення. *Linguistica slavica*: ювілейний збірник на пошану Ірини Михалівни Железняк. Київ: Кий, 2002. С. 90–95.
9. Целуйко О. Проблеми історичної географії, топоніміки та краєзнавства в роботі теоретичного семінару з джерелознавства та спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін при ЦДІА України у м. Львові. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2022. Випуск 23. С. 509–541. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/509-542Tseluyko-.pdf>
10. Щербатюк В. Топоніміка Лисянщини як джерело вивчення історії краю. *Краєзнавство*. Ч. 3–4. 2014. С. 91–96.

Banyoi V. F. REGIONAL TOPONYMY IN THE CONTEXT OF LOCAL HISTORY STUDIES

The article provides a comprehensive analysis of the role of regional toponymy within the framework of modern local history studies, substantiating its status as a vital source of extralinguistic information and a critical instrument for the historical and cultural reconstruction of local space. The research's relevance is determined by the growing interest in studying local forms of cultural memory, which serve as a means of community identification through linguistic, historical, and spatial markers. Toponyms are examined as a unique mechanism of collective memory regarding the landscape, recording features of nature management, social organization, interethnic contacts, and the value orientations of the community over a long historical period.

It is proven that local history activity is inherently correlated with toponymic studies. Local history, being focused on the comprehensive study of a specific territory (its nature, history, culture, and way of life), utilizes toponymic data to reconstruct archaic perceptions, identify lost or transformed natural objects, restore historical land boundaries, and trace migration processes. Toponymic studies are an essential component of contemporary local history research, forming an empirical foundation for the reconstruction of the cultural landscape, as they offer access to information often not present in archival sources.

The microtoponymy of the Uzh River basin (Zakarpattia region) is analyzed as a universal source of knowledge for local studies and a means of shaping the local historical worldview. The microtoponyms of the Uzh region are valuable for local history because they help reconstruct the detailed geographical landscape in both synchrony and diachrony, offering information about relief, vegetation cover, soil properties, hydrographic features, and the functional perception of the landscape. Microtoponyms are indicators of profound socio-economic transformations, preserving traces of human economic activity related to land cultivation, animal husbandry, crafts, and infrastructure. Furthermore, they allow for the reconstruction of the region's ethno-confessional structure and tracing interethnic contacts, aiding in the understanding of cultural values and the national world perception. Overall, regional toponyms are not merely linguistic units but serve as an integrating tool for interpreting the historical development of localities, which is indispensable for modern local history studies.

Key words: regional toponymy, microtoponymy of the Uzh River basin, local history studies, extralinguistic information, cultural landscape, historical and cultural reconstruction.

Дата надходження статті: 21.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Берест Т. М.

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ БОГ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СЛОБОЖАНЩИНИ

Статтю присвячено комплексному дослідженню особливостей вербалізації концепту БОГ у фразеології центральнослобожанських говорів на основі матеріалі «Фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини)» А. А. Сагаровського. Метою роботи є лінгвокультурологічний аналіз фразеологічної репрезентації концепту БОГ у говірках Центральної Слобожанщини з подальшою реконструкцією фрагменту регіональної мовної картини світу. Наукова новизна роботи полягає у першому комплексному аналізі фразеологічної репрезентації концепту БОГ саме в ідіолекті Центральної Слобожанщини.

Виявлено та проаналізовано 52 фразеологічні одиниці з компонентами, релевантними для концепту БОГ. На основі семантико-функціонального аналізу запропоновано оригінальну класифікацію, що включає 11 груп. Особливу цінність становить виявлення явища «побутовізації сакрального», коли висока духовна категорія інтегрується в повсякденну мовну практику, набуваючи іронічних та гумористичних конотацій. Значне поширення фразеологізмів із позначками «жарт.», «ірон.» (понад 60% від загального корпусу) свідчить про специфічну амбівалентність слобожанської релігійної свідомості, що поєднує глибоку віру з іронічним ставленням до сакрального.

Прагматичний аналіз дозволив виявити домінування експресивної, оцінної та іронічно-гумористичної функцій у вербалізації концепту. Виокремлено ключові ознаки концепту БОГ у слобожанській мовній картині світу: усвідомленість і моральний арбітраж; детермінованість життєвого шляху; допомога й заступництво; каральна сила; об'єкт комунікативної сакралізації. Слобожанська репрезентація концепту БОГ відрізняється від загальноукраїнської більшою приземленістю, іронічністю. Це дозволяє говорити про формування унікального духовно-мовного коду Слобожанщини, що характеризується поліфонією образів – від піднесено-сакрального до побутово-іронічного.

Ключові слова: Бог, релігійна фразеологія, слобожанські говори, концепт, мовна картина світу, фразеологізм, лінгвокультурологія, сакральна семантика.

Постановка проблеми. Фразеологічний фонд мови становить унікальну сферу репрезентації національного світогляду, духовних орієнтирів та культурного досвіду спільноти. Особливе місце в цій системі займають фразеологізми релігійного змісту, що зберігають архаїчні моделі мислення, уявлення про вищу силу, добро, провидіння, долю, мораль та порядок світу. Одним із найбільш важливих концептів, що структурує українську мовну картину світу, є концепт БОГ, який виявляється через багатий пласт релігійної та народної фразеології.

Дослідження цього концепту в діалектному мовленні, зокрема в мовленні мешканців Центральної Слобожанщини, дозволяє реконструювати регіональні особливості світосприйняття, з'ясувати специфіку духовних традицій та ментальних моделей, притаманних регіональній спільноті.

Актуальність дослідження зумовлена потребою збереження нематеріальної культурної спадщини Слобожанщини – регіону, у якому історичні, релігійні та культурні впливи сформували унікальну мовну систему з виразною аксіологічною та світоглядною маркованістю.

Фразеологія слобожанських говорів дає можливість реконструювати регіональну мовну картину світу, простежити форми вербалізації сакрального, а також зрозуміти особливості духовної культури населення, що формувалися в умовах прикордоння. Фразеологізми, як найбільш консервативний шар лексики, зберігають архаїчні релігійні уявлення, що стають важливим матеріалом для лінгвокультурологічного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні досить багато досліджень вербалізації й презентації концепту БОГ, оскільки він належить до базових духовних категорій,

що визначають аксіологічні орієнтири суспільства.

Дослідники одностайні щодо того, що фразеологія, утілюючи культурні концепти, найповніше віддзеркалює світогляд народу. Пізнання плану змісту мови веде до проникнення в образ мислення спільноти-носія мови, у її світобачення. На сьогодні «дослідження фразеології нерозривно пов'язане з вивченням її національно-культурної специфіки, із роллю фразеології в репрезентації мислення народу» [6, с. 121].

У сучасній українській лінгвістиці дослідження концепту здійснюється також у різних напрямках: когнітивному, культурологічному, семантичному та стилістичному.

Вагомий внесок у вивчення релігійної фразеології мови зробили української дослідники, які розглядали цю проблематику в контексті загальної фразеологічної системи. У працях таких учених, як М. Кочерган, В. Українець, Л. Пустовіт, розроблено теоретичні засади аналізу фразеологічних одиниць з релігійною семантикою.

Вивченню особливостей функціонування релігійної фразеології присвячено дисертаційне дослідження А. Кузи [7]. Авторка на матеріалі лексикографічних праць другої половини XIX ст. – початку XXI ст. аналізує типологію української релігійної фразеології, визначає її склад і тематичні межі, дає характеристику генетичних, структурно-семантичних та лексико-тематичних особливостей релігійних фразеологічних одиниць, з'ясовує роль релігійної фраземики у сучасних публіцистичних текстах та в інтернет-просторі, окреслює місце релігійної фразеології в системі сучасних гуманістичних цінностей.

Особливості вербалізації сакрального концепту БОГ в українській етнолінгвокультурі дослідила Т. Вільчинська [5]. Здійснений науковцею аналіз концепту засвідчив розгалуженість та щільність його номінативного поля й підтвердив думку про те, що концепт значною мірою може бути описано через характеристику його мовного вираження. Робота демонструє глибинний зв'язок мовних явищ із народною духовною культурою, обрядовістю та повсякденними практиками. Авторка наголошує на діалектиці сакрального та профанного в мові, показуючи, як концепт БОГ органічно вплетений у життєвий світ людини через механізм «побутовізації сакрального».

Дослідженню сакральної лексичної та фразеологічної складової української мови присвячено праці О. Слинько (аналіз біблійської фразеології в українській мові), М. Пентилюк (дослідження

релігійної символіки в мовній картині світу), Т. Вороніної (вивчення мовних засобів вираження релігійності). Також ми звернули увагу на низку порівняльних досліджень функціонування концепту на матеріалі української та іспанської мов [6], української та німецької [3] та на дослідження пейоративної вербалізації концепту БОГ [8].

Одним із важливих внесків у вивчення питання є дослідження концептосфери БОГ в українській фразеологічній картині світу [4, с. 36]. Авторка аналізує обсяг і ментальну наповнюваність концептосфери, визначає групи сталих висловів за семантикою, виділяє найбільш репрезентативні семантичні сегменти, робить спробу становити її роль та місце в українській фразеологічній картині світу.

Питанням взаємодії мови та культури, зокрема у сфері релігійної комунікації присвячено праці дослідників концепту БОГ, які застосовують лінгвокультурологічний та етнолінгвістичний підходи (О. Біловус, Л. Масенко, С. Побидаш). Окремі аспекти релігійних сталих словосполук упродовж останніх років вивчали Н. Бабиц, А. Коваль, П. Мацьків, О. Набока, О. Сімович, М. Скаб, М. Скаб, Н. Черкас.

Важливість регіонального підходу до вивчення концепту БОГ та засвідчення його специфічних особливостей вербалізації в різних діалектних ареалах демонструють регіональні фразеологічні дослідження. У цьому контексті слід згадати роботи Г. Аркушина, В. Чабаненка, В. і Д. Ужченків, З. Мацюк.

Таким чином, огляд літератури свідчить про еволюцію підходів до вивчення концепту БОГ: від системного опису фразеологічного корпусу через виявлення його когнітивної структури до інтегрального аналізу в етнолінгвістичному, зокрема й регіональному контексті. Згадані праці дають теоретико-методологічний фундамент для проведення дослідження концепту на матеріалі Харківщини.

Попри наявність широкого інтересу до релігійної фразеології та концепту БОГ, низка питань залишається нерозв'язаною: бракує комплексного аналізу фразеологічної презентації концепту БОГ у слобожанських говорах, а саме – визначення корпусу фразеологізмів із компонентами-назвами Бога, систематизації семантичних груп фразеологізмів та дослідження їхньої прагматики, порівняння слобожанського матеріалу із загальноукраїнським для виявлення регіональної специфіки. Сподіваємося, наша стаття заповнить цю наукову лаку.

Постановка завдання. Маємо на меті здійснити комплексний лінгвокультурологічний аналіз фразеологічної репрезентації концепту БОГ на матеріалі «Фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини)» А. Сагаровського. Основними кроками до мети мають бути: виділення всіх фразеологічних одиниць, що містять релевантні для концепту лексеми; створення семантико-тематичної класифікації відібраних одиниць та виокремлення концептуальних ознак сакрального образу; аналіз прагматичних функцій фразеологізмів; виявлення специфічних рис регіонального осмислення концепту БОГ.

У роботі застосовано комплекс методів: описовий, метод вибірки, кількісний аналіз, лінгвокультурологічний, прагматичний, елементи когнітивного.

Виклад основного матеріалу. Універсальний концепт «Бог» відіграє важливу роль у релігійній і мовній картині світу народу. Відповідно до визначення у Філософському енциклопедичному словнику, Бог «наділений якостями абсолютного суб'єкта, якому властива абсолютна досконалість, найвищий розум, всемогутність, всеосяжність, духовність, усезнання, самодостатність, вічність, усеблагість, безмежність, незбагненність для розуму, єдиність (у монотейстичних релігіях). Бог... є творцем Всесвіту та всього існуючого в ньому. У християнстві Бог один за сутністю й троїстий у своєму бутті: він є Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух Святий. ... Як абсолютна повнота буття й гранична довершеність, Бог втілює в собі вічні й безумовні цінності: добро, красу, істину, свободу, безсмертя» [13, с. 59]. Згадані якості й характеристики спричинили множинність способів вербалізації концепту «Бог» в українській картині світу: Усевишний, Творець, Господь, пан Бог, Спаситель, Усеблагий, Передвічний, Цар Небесний, Отець (небесний), Владика тощо [2].

У досліджуваному матеріалі, що становить 52 фразеологічних одиниць, художній концепт БОГ вербалізує переважно назва *Бог* (44). Тричі натрапляємо на слово *Бозя*, яке в двох випадках виконує функції дитячого слова, а в третьому лексему використано для створення комічного ефекту – іронії (словник містить також аналогічну фразеологічну одиницю з незміненою формою *Бог* – ЯК ТРИВО́ГА, ТАК ДО БО́ГА, ірон., проте експресія сполуки зі спотвореним (дитячим) словом значно вища):

БО́ЗЯ [бóз'а] БУ́БЛИКИ (О́РІШКИ) ВЕЗЕ́, жарт., дит.; БО́ЗЯ СЕРДИ́ТЬСЯ < НА НЕСЛУ́ХІВ >, жарт., дит. «Лякальне» пояснення грому. [1, с. 43];

ПО ТРИВО́ЗІ – І ДО БО́ЗІ, ірон. [1, с. 380].

На лексему *господь* у фразеологізмах-вербалізаторах концепту натрапляємо лише один раз: ГОСПО́ДЬ ПРИБРА́В, рел. [1, с. 111]. По одному разу використано й назви *Христос* та *Дух* (Святий): ЯК ХРИСТО́С ПРОЙШО́ВСЯ (ПРО́ХАВ) [1, с. 403] та ДУ́ХОМ СВЯТИ́М ЗАКУ́СЮВАТЬ. Двічі зафіксовано використання прикметника *божий*: СТА́РЕЦЬ [ста́риц'] БО́ЖИЙ, несхв.; БО́ЖЕ ПУ́ТАТИ З ПРА́ВЕДНИМ. [1, с. 43; 363].

Класифікація фразеологізмів за семантико-функціональними групами, які найповніше відображають структуру концепту БОГ у мовній картині світу Слобожанщини, на наш погляд, має такий вигляд:

1. *Бог як вершитель долі, визначальний чинник життєвого перебігу (доля, фаталізм, неминучість).*

Частина фразеологізмів представляє Бога як суб'єкта, який визначає долю, наділяє благами. Ключова ознака – детермінізм: усе визначено вищою силою, завдання людини – прийняти долю. Така модель зближує слобожанську фразеологію із традиційною православною ідеєю смирення.

БОГ ДАВ – БОГ УЗЯВ – рекомендація не надто перейматися; ЯК БОГ НА ДУШУ ПОКЛАДЕ́ – інтуїтивно; як вийде, довільно; ШО БОГ ДАЄ – У ТО́РБУ, ірон. про збирання, підбирання, накопичення; НАСІ́ЛУ (УСІ́ЛУ) ДАВ БОГ СІ́ЛУ – примовка по закінченні якоїсь великої, виснажливої роботи.

2. *Бог як джерело істини, справедливості, всевидючості (відповідальність, моральний контроль)*

До цієї групи належать фразеологізми, що відображають переконання в здатності Бога встановлювати справедливість, бути остаточним арбітром у земних справах: БОГ НА ПРА́ВДУ ВИВО́ДЕ – вираження сподівання на позитивне втручання вищих сил; БОГ НЕ ТЕЛЯ́, БА́ЧЕ ВІДТІЛЯ́, БОГ НЕ ТЕЛЯ́ – БА́ЧЕ ЗВІДДАЛЯ́, жарт. – сподівання на вищу справедливість, законність; БОГ <ОДІ́Н> ЗНА – ніхто́ не знає; ОСЬ БОГ, ОСЬ ПОРО́Г, підсил. Настійлива пропозиція полишити приміщення (сім'ю, компанію) – категоричне напучення (натяк на межовий моральний стан).

3. *Бог як захисник, покровитель, охоронець (допомога, захист від лиха, благословення)*

У низці фразем розкрито уявлення про Бога як джерело допомоги, опіки, захисту. Для Слобожанщини характерна емоційно тепла й водночас прагматична апеляція до Божої сили, як захисної фор-

мули в побутових ситуаціях: ХАЙ БОГ МІЛУЄ <І КРІЄ> – побажання Божої допомоги, заступництва; запевнення; ЯК У БОГА ЗА СПИНОЮ, схв. – надійно, гарантовано, безпечно; ДАЙ, БОЖЕ, ІЗ СЬОГО ТА Й У КРАЩЕ, схв. – побажання ще значніших успіхів; СОХРАНИ БОЖЕ; УПАСИ БОЖЕ – застереження, запобігання.

4. *Бог як каральна сила (кара, помста, небезпека)*

Слобожанські говірки зберігають уявлення про Бога як силу, здатну карати: НА КОГО БОГ, НА ТОГО Й ЛЮДИ, підсил. – про тривалий неталан у всьому; БОГ ПОЗАВІДУВАВ, несхв. – різке, помітне погіршення всього (достатку, здоров'я, злагоди в сім'ї); БОГ РОЗУМ ВІДНЯВ, несхв. – хтось збожеволів, утратив розсудливість; ЗМІЛЮВАТЬСЯ, ЯК БОГ НАД РАКОМ, ірон. – покарати, познуватися; НАКАЗАТЬ, ЯК БОГ ЧЕРЕПАХУ, ірон. – покарати, познуватися, побити; ШОБ ВАС (ТЕБЕ) БОГ ЛЮБИВ, евф. – лайка, прокльон; ОД БОГА ДУЛЮ ЖДАТЬ (ХОТІТЬ), ірон. – вередувати, перебирати; чекати неймовірного, незбагненого.

Значна частина висловів має жартівливе або іронічне забарвлення, що свідчить про побутову інтерпретацію сакрального.

5. *Бог як адресат прохань, побажань, мовних формул ввічливості (прохання благословення, компроміс у скруті)*

ЯК ТРИВОГА, ТАК ДО БОГА, ірон.; ПО ТРИВОЗІ – І ДО БОЗІ, ірон. – скруті можливий і «компроміс», у біді звертаються до вищої сили.

ШОБ ВАС (ТЕБЕ) БОГ ЛЮБИВ 1. Жарт. Побажання гараздів, талану. 2. Евф. Лайка, прокльон.

Ці одиниці засвідчують інтенсивну сакралізацію мовної дії: згадка про Бога слугує гарантією щирості, підсилення емоції або санкції.

6. *Іронічні, жартівливі, профановані уявлення про Бога (десакралізація, зниження сакральності)*

Помітний пласт становлять одиниці, у яких сакральне переосмислене через негативні конотації: зниження стилістичного забарвлення, гумор – подекуди грубуватий:

ЙОШКИН БОГ, вульг., нов. – натяк на лайку.

СОЗДАВ БОГ І ВІСЯКАВСЯ, ірон. – про нікчемну, недолугу, дурнувату людину.

БОГА КОРЧИТИ, ірон. – чванитися, гоноритися, бундючитися.

ЖИВИМ ДО БОГА ЛІЗТИ, ірон. – бути святошею, святенником, ханжею.

ЯК З БОГОМ ПООБІДАТЬ, ірон. – бути пихатим, зарозумілим.

З БОГОМ, ПАРАСКО <, ЯК ЛЮДИ НАХОДЯТЬСЯ жарт. – про бажаність використання слухної нагоди.

НІЯКИМ БОГОМ, підсил. – нізачо, ніколи, жодним чином.

БОГОМ НАКАЗАНИЙ І МУХАМИ ЗАГАЗЕНИЙ – іронічно-поблажливе ставлення до ситуації непорозуміння.

НІ БОГОВІ СВІЧКА, НІ ЧОРТОВІ ОЖОГ, ірон., зрід. – ні до чого не придатна річ, людина.

Наявність у словнику таких висловів свідчить про амбівалентність слобожанської релігійної свідомості, характерну для регіонів з багатою традицією побутового гумору.

7. *Бог як учасник жартівливої комунікації (діалогічні формули, відповіді на побажання)*

До групи фольклорно-ритуальних формул належать вислови із чіткою комунікативною функцією: БОГІ КАЗАЛИ, ШОБ ПРОХОЖІ ПОМАГАЛИ – Жартівлива відповідь на зичення «Боже, поможи»; КАЗАЛИ БОГІ, ШОБ І ВИ ПОМОГЛИ – відповідь на побажання успіхів у важкій роботі.

Ці фраземи демонструють функцію регіональних мовних ритуалів, що супроводжують дію, побажання або прохання.

8. *Бог у контексті пияцтва, алкогольних практик (іронізація сакрального)*

СТІКЛЯНОМУ БОГОВІ МОЛІТЬСЯ, ірон. – регулярно пиячити, зловживати спиртним. ЗДОРОВАТЬСЯ З СТІКЛЯНИМ БОГОМ, несхв.; БАЧИТЬ СТІКЛЯНОГО БОГА, несхв. – бути в стані алкогольного марення, галюцинацій. ЯК ХРИСТОС ПРОЙШОВСЯ (ПРОІХАВ), жарт. – про задоволення від чарки спиртного. ДУХОМ СВЯТИМ ЗАКУСЮВАТЬ, ірон. – нічим не закушувати.

9. *Бог та дитячі уявлення про сакральне (наївна міфологія)*

БОЗЯ БУБЛИКИ (ОРІШКИ) ВЕЗЕ, жарт., дит. – пояснення грому. БОЗЯ СЕРДИТЬСЯ < НА НЕСЛУХІВ >, жарт., дит. – «лякальне» пояснення грому.

10. *Бог у межах узвичаєних евфемізмів смерті* ГОСПОДЬ. ГОСПОДЬ ПРИБРАВ, рел. – смерть; померти

11. *Бог і межові стани людської поведінки*

ОД БОГА ПІШКИ [...п'ішки] ПРИЙТИ, схв., зрід. – бути гранично порядним, чесним, здібним, талановитим. НА БОГА СВИСТІТЬ, несхв., зрід. – не шануватися, поводитися аморально. НІ ДО БОГА, НІ ДО ЛЮДЕЙ, несхв. – дивак, схилений.

Отже, слобожанські фразеологізми з компонентом БОГ утворюють одинадцять семантичних

полів, спостереження за якими дозволяє зробити висновок про домінування семантики божого нагляду, кари й справедливості, захисту й покровительства. Значно поширеним явищем є іронізація сакрального, десакралізація.

Наведені семантико-функціональні групи дозволяють побачити багатовимірність концепту БОГ у мовній свідомості мешканців Слобожанщини – від піднесено-релігійного до побутово-іронічного й навіть профанованого.

Прагматичні функції розглянутих фразеологізмів зводяться переважно до експресивної, оцінної, імперативної, етикетної, магічно-апелятивної та іронічно-гумористичної. Причому остання має значну перевагу над іншими, оскільки більшість наведених у словнику фразеологізмів-вербалізаторів концепту БОГ мають відповідні позначки – *жарт.*, *ірон.* тощо.

На основі проведеного аналізу можемо виокремити ключові ознаки концепту БОГ у слобожанській мовній картині світу: усевидючість і моральний арбітраж; детермінованість життєвого шляху людини; допомога, заступництво й охорона; каральна сила; об'єкт комунікативної сакралізації.

Відзначено також значну частину іронічно-профанаційного використання (зниження сакрального до побутового гумору) та побутову інтегрованість образу (Бог – учасник повсякденних ситуацій) та двоїстість оцінки (від пошани до іронії).

Висновки. Таким чином, слобожанська репрезентація концепту БОГ має багатошарову структуру: поєднує сакральне й профанне, виявляє іронічно-шанобливу амбівалентність, характерну для фольклорних традицій прикордонних територій. У фразеології слобожанських говорів Бог постає і всевладним творцем, справедливим суддею, і заступником, і суворим карачем, і водночас – об'єктом побутової іронізації. Така поліфонія образів формує своєрідний духовно-мовний код Слобожанщини, відмінний від загальноукраїнського більшою приземленістю, гумористичністю, деякою прагматичністю в ставленні до сакрального.

Результати дослідження мають значний потенціал для подальших порівняльних студій у галузі етнолінгвістики та діалектної фразеології, а також для глибшого розуміння регіональної специфіки української духовної культури.

Список літератури:

1. Сагаровський А. А. *Фразеологічний словник Центральної Слобожанщини (Харківщини)*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. 436 с.
2. Берест Т. М. Концепт «БОГ» у поетичній мовотворчості кінця ХХ століття. *Вчені записки ХГУ «НУА»*. Харків : ХГУ «НУА», 2020. Додаток до XXV т. С. 331–339.
3. Башук Н. П. Вербалізація концепту БОГ/ГОТТ в українській та німецькій мовних картинах світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Одеса : Фенікс, 2022. № 53. том 1. С. 11–14.
4. Венжинович Н. І. Концептосфера «Бог» в українській фразеологічній картині світу. *Studia Slavica* : зб. наук. пр. Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2009. Вип. 10 : Ономастика. Топоніміка. С. 36–43.
5. Вільчинська Т. Слово у вимірі когнітивної лінгвістики. *Лексика на перетині наукових парадигм : моногр.* Тернопіль, 2018. С. 106–135.
6. Дроботенко В. Ю. Фразеологізми як об'єкт культури мови мислення в українській та іспанській мовах. *Філологічні студії: Зб. наук. праць*. 2017. Вип. 19. С. 120–129. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154890787.pdf> (дата звернення: 24.11.2025).
7. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі. : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 190 с.
8. Малайко С. Пейоративна вербалізація концепту «БОГ» в оригіналі та англomовному перекладі повісті-поеми Осипа Турянського «Поза межами болю». *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : ВД «Гельветика». Вип 47, том 2, 2022. С. 128–132.
9. Мацюк З. *Що сілце – то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся*. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2013. 567 с.
10. Пентиліук М. Релігійна символіка в українській мовній картині світу *Мовознавчі студії*. 2015. № 3. С. 45–52.
11. Слинко О. Біблейська фразеологія в українській мові. *Мовознавство*. 2018. № 2. С. 34–41.
12. Свашенко Д. О. Фразеологія слобожанських говорів: діалектний аналіз. *Питання філології*. 2020. № 4. С. 78–85.
13. *Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди*. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
14. Чабаненко В. *Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини*. Запоріжжя, 2001. 432 с.

**Berest T. M. PHRASEOLOGICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT GOD
IN THE LINGUISTIC WORLDVIEW OF SLOBOZHANSCHYNA**

The article is dedicated to a comprehensive study of the verbalization features of the concept of GOD in the phraseology of the Central Slobozhan dialects, based on the analysis of material from the "Phraseological Dictionary of Central Slobozhanshchyna (Kharkiv Region)" by A. A. Saharovsky. The aim of the work is a linguocultural analysis of the phraseological representation of the concept of GOD in the dialects of Central Slobozhanshchyna, followed by the reconstruction of a fragment of the regional linguistic worldview.

The scientific novelty of the work lies in the first comprehensive analysis of the phraseological representation of the concept of GOD specifically in the idiolect of Central Slobozhanshchyna. As a result of the research, 52 phraseological units with components relevant to the concept of GOD were identified and analyzed. Based on semantic-functional analysis, an original classification comprising 11 groups is proposed. Of particular value is the identification of the phenomenon of "domestication of the sacred," where a high spiritual category is integrated into everyday language practice, acquiring ironic and humorous connotations. The significant prevalence of phraseological units marked "humor." and "iron." (over 60% of the total corpus) indicates a specific ambivalence in the Slobozhan religious consciousness, which combines deep faith with a practical, sometimes even ironic, attitude towards the sacred.

Pragmatic analysis revealed the dominance of expressive, evaluative, and ironic-humorous functions in the verbalization of the concept. Key features of the concept of GOD in the Slobozhan linguistic worldview were identified: omniscience and moral arbitration; determinism of life's path; help and protection; punitive power; object of communicative sacralization.

The Slobozhan representation of the concept of GOD differs from the pan-Ukrainian one in its greater down-to-earth nature, humor, and pragmatism. This allows us to speak of the formation of a unique spiritual-linguistic code of Slobozhanshchyna, characterized by a polychrony of images – from the elevated-sacred to the everyday-ironic.

Key words: God, religious phraseology, Slobozhanshchyna dialects, concept, linguistic worldview, idiom / phraseological unit, linguoculturology, sacred semantics.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Бессараб О. В.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Кобиліна Ю. М.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Юлдашева Л. П.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

УДОСКОНАЛЕННЯ РІВНЯ ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МООВОЮ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

У статті досліджується проблема підвищення рівня володіння державною мовою державними службовцями як важливої складової професійної компетентності, етики та ефективності публічного управління в Україні. Наведено узагальнений огляд сучасних наукових підходів до мовної компетентності публічних службовців, зокрема ключові визначення, концептуальні моделі та їхній вплив на якість управлінських рішень, прозорість діяльності органів влади та формування довіри громадян. Проаналізовано національні нормативно-правові акти, наукові дослідження та міжнародні стандарти, включно з європейськими підходами до оцінювання мовної компетентності державних службовців, які передбачають знання офіційної мови як обов'язкову умову доступу до державної служби. Виокремлено проблемні аспекти реалізації державної політики у сфері мовної підготовки, зокрема формалізований підхід до навчання, недостатній контроль за дотриманням мовних норм у повсякденній діяльності, нерівномірний доступ до освітніх ресурсів і низький рівень мотивації службовців. Особливу увагу приділено сучасним цифровим інструментам і онлайн-платформам, які забезпечують підвищення практичних комунікативних навичок, поєднання мовної компетентності з цифровою грамотністю та дотримання офіційно-ділового стилю у електронних документах і публічних онлайн-комунікаціях. Запропоновано комплекс заходів, серед яких інтеграція мовних модулів у систему професійного розвитку, використання мотиваційних механізмів (кар'єрне зростання, сертифікаційні програми, конкурси), а також системний моніторинг рівня володіння державною мовою, що забезпечує підвищення ефективності комунікацій, дотримання етичних та професійних стандартів, зміцнення довіри громадян до державних органів і гармонізацію національної адміністративної практики з міжнародними стандартами публічного управління.

Ключові слова: мовна компетентність, державна мова, публічне управління, державна служба, комунікативна культура, цифрова грамотність, професійна компетентність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи публічного управління в Україні володіння державною мовою виступає не лише як формальна вимога законодавства, а як суттєвий компонент професійної компетентності державних службовців, що суттєво впливає на діяльності публічних інститутів. Вітчизняне законодавство, зокрема Закони України «Про державну службу» [9], «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [10], зобов'язує державних службовців підтверджувати рівень володіння державною мовою відповідним сертифікатом, вимоги до якого визначені Націо-

нальною комісією зі стандартів державної мови (далі – НАДС) [8]. Незважаючи на законодавчі норми, на практиці рівень мовної компетентності серед посадових осіб залишається нерівномірним, що створює виклики для якісної службової комунікації, формування довіри громадян та престижу державних інститутів в очах суспільства. Саме комунікативна компетентність у сфері публічного управління визнається запорукою ефективності державного управління, оскільки від рівня грамотності та культури публічного мовлення державних службовців залежить якість ухвалення управлінських рішень, а також міждисциплінарна вза-

ємодія органів влади, що безпосередньо впливає на співпрацю з громадськістю [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі державної мови та мовної компетентності у професійній діяльності державних службовців привернуло увагу науковців і практиків у сфері публічного управління, лінгвістики, права, соціології та комунікативності. Ці проблеми досліджувалися в роботах вітчизняних науковців, зокрема В. Безродна [2], І. Заярна [3], А. Ільєнко [4], Л. Коваленко [5], Г. Малінська [6], Н. Сизоненко [11], О. Шевчук [13]; С. Шестопалова [14]; О. Ялова [15]. Ці та багато інших авторів акцентують увагу на нормативно-правових аспектах, стандартах ділового спілкування та високого рівня володіння державною мовою для ефективної роботи посадовців. Водночас дослідження сучасних авторів засвідчують наявність низки невирішених питань, пов'язаних із розбіжностями між нормативно-правовими вимогами до володіння державною мовою та реальним рівнем мовної підготовки державних службовців, а також через обмежену інтеграцію мовної підготовки в механізми професійного розвитку публічних службовців. Саме цим зумовлені потреби в подальших наукових пошуках щодо вдосконалення механізмів формування мовної компетентності як складника ефективного, відкритого та демократичного публічного управління.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ролі володіння державною мовою як складової професійної компетентності державних службовців та аналіз її впливу на ефективність публічного управління, довіру громадян і престиж державних інститутів.

Виклад основного матеріалу. Однією з основоположних вимог до професійної діяльності державних службовців є відповідний рівень володіння державною мовою [9; 10]. Державна мова виступає ключовим інструментом офіційної комунікації, забезпечує єдність управлінського простору та сприяє підвищенню ефективності взаємодії між владою та громадянами. Загалом державна мова виконує не лише інформаційно-комунікативну, а й регулятивну функцію, оскільки саме через мовні норми та стандарти здійснюється організація управлінської діяльності, ухвалення рішень, підготовка документів та реалізація процедур публічного адміністрування [12].

Професійна компетентність державних службовців залежить від здатності виконувати посадові обов'язки якісно, своєчасно та відповідно до встановлених правових норм. З огляду на це,

мовна компетентність стає невід'ємною складовою такого виконання. Наявність умінь виражати думки зрозуміло, точно та відповідно до стандартів офіційно-ділового стилю дозволяє уникати помилок у документах, неточностей у нормативних актах та двозначності у комунікації з громадянами. Крім того, культура ділового мовлення слугує основою професійної етики, адже демонструє повагу до громадян та колег, підсилює авторитет та легітимність державної влади, а також зменшує ризик виникнення комунікативних конфліктів. Управлінські рішення, сформульовані з порушенням мовних норм, можуть мати також і юридичні наслідки, що безпосередньо впливає на рівень професійної відповідальності. Тому точність термінології, структурованість тексту та дотримання норм офіційного стилю розглядаються як елементи управлінської дисципліни.

Професійна відповідальність державних службовців передбачає не лише дотримання етичних норм і законодавчих вимог, а й умінь точно, коректно та зрозуміло формулювати управлінські рішення, що неможливо без високого рівня культури мовлення. Відтак мовна компетентність розглядається як основна ознака професіоналізму, результативності та правової коректності службової діяльності. Сучасні наукові дослідження у сфері публічного управління підкреслюють зростаюче значення мовної компетентності як фундаментального елементу професійної діяльності державних службовців. Володіння державною мовою сприймається не лише як частина загальної культури, а як важливий інструмент реалізації мовної політики, забезпечення точності управлінських рішень, дотримання етичних норм і сприяння інтеграції України до європейського адміністративного середовища. Узагальнення наукових підходів провідних українських дослідників дозволяє виділити основні концептуальні напрями розуміння мовної компетентності в публічній службі (Табл. 1).

Виходячи з аналізу наведених визначень, мовна компетентність державного службовця може розглядатися як інтегрована система знань, умінь і навичок володіння державною мовою, яка забезпечує нормативне, етичне та результативне виконання службових функцій, включає вміння вести офіційно-ділову комунікацію, формулювати управлінські рішення точно й юридично коректно, дотримуватися мовних норм і професійних етичних стандартів, а також сприяє підвищенню прозорості діяльності органів влади, зміцненню довіри громадян і узгодженню національної адмі-

Сучасні наукові дослідження у сфері публічного управління щодо визначення мовної компетентності державних службовців

Дослідник	Ключовий зміст наукового підходу	Визначення мовної компетентності
Заярна І.	Мовна підготовка у євроінтеграційному контексті	Володіння державною мовою як ресурс модернізації публічного управління та забезпечення взаємодії з міжнародними структурами [3]
Ільєнко А.	Модель формування мовної свідомості службовця	Інтеграція мовної культури, професійно-орієнтованої комунікації та службової діяльності для створення цілісної мовної компетентності [4]
Коваленко Л.	Мовна стійкість та фактори її зміцнення	Здатність нормативно й послідовно використовувати державну мову у різних професійних ситуаціях [5]
Шевчук О.	Мовна компетентність як складова професійної компетентності	Знання та навички використання державної мови у підготовці актів, офіційному листуванні та взаємодії з громадськістю [13]
Безродна В., Захарченко Н.	Мовна компетентність і якість управлінських рішень	Здатність забезпечувати чіткість, точність та юридичну коректність комунікації, що впливає на результативність діяльності [2]
Сизоненко Н.	Мовна компетентність як комплекс знань, умінь і навичок	Забезпечення точності, коректності комунікації та ефективного виконання службових обов'язків у межах компетенції [11]
Мідіна А.	Застосування мовної компетентності у професійній діяльності	Використання знань і навичок державної мови для забезпечення офіційної комунікації та дотримання мовних норм [7]
Ялова О.	Вдосконалення мовного законодавства	Формування механізмів обов'язкового дотримання мовних норм у публічній сфері, контроль і відповідальність [15]
Шестопалова С.	Комунікативна компетентність у підготовці службовців	Мовна компетентність як базовий компонент професійної підготовки для ефективної взаємодії в публічному управлінні [14]

ністративної практики з міжнародними стандартами.

Вагомим аспектом є залежність професійної відповідальності державних службовців від рівня їх мовної компетентності. Адже професійна компетентність державних службовців, до якої входить уміння ефективно комунікувати, виступає ключовим чинником підвищення результативності їхньої діяльності в умовах сучасних викликів публічного управління, оскільки здатність до комунікації впливає на професійну мобільність, адаптацію до змін і загальну ефективність службової діяльності [16].

Державні службовці виступають представниками держави у своїй комунікації, тому якість їх мовлення позначається не тільки на репутації окремого органу влади, а й впливає на рівень довіри громадян до державних інституцій загалом. Послідовне дотримання норм, точності та стандартів державної мови в офіційному спілкуванні забезпечує прозорість управлінської діяльності, сприяє обґрунтованості управлінських рішень і знижує ризики виникнення комунікативних викривлень. Відтак мовна компетентність виступає важливим компонентом службової

етики, закріпленої у загальних правилах етичної поведінки державних службовців [2], а її порушення може негативно впливати як на професійну відповідальність службовця, так і на ефективність функціонування державного органу.

Аналіз нормативної бази свідчить про системний підхід держави до підвищення мовної компетентності персоналу публічного сектору, оскільки законодавство передбачає обов'язкове володіння державною мовою державними службовцями, встановлює вимоги до підтвердження рівня мовної підготовки та визначає відповідальність за недотримання мовних норм. Це включає як правові механізми контролю, так і освітні та тренінгові програми, спрямовані на формування та підтримку мовної компетентності, що забезпечує ефективну комунікацію, підвищення професійної дисципліни та довіри громадян до органів державної влади.

Ключову роль у цьому питанні виконує НАДС, що здійснює організаційно-методичну підтримку професійного розвитку службовців, розробляє методичні матеріали щодо використання державної мови, впроваджує програми підвищення кваліфікації та тренінги з ділової української мови,

забезпечує проведення обов'язкових іспитів і видачу сертифікатів, що підтверджують відповідний рівень володіння державною мовою, здійснює контроль за дотриманням мовних вимог та орієнтується на європейські стандарти державної служби, де сертифікат про рівень володіння державною мовою є необхідною умовою для участі в конкурсному відборі на державну службу [1; 8; 9]. Такий системний підхід НАДС сприяє уніфікації оцінювання комунікативної компетентності службовців, підвищує прозорість і ефективність управлінських процесів, формує довіру громадян до державних інституцій та зміцнює професійну етику публічних службовців.

Система обов'язкового мовного оцінювання є інституційним інструментом формування спільних критеріїв професійної комунікативної компетентності державних службовців. Такі сертифікаційні процедури дозволяють встановити єдині критерії та стандарти оцінювання, що забезпечує порівнянність результатів серед усіх службовців незалежно від підрозділу чи регіону. Проведення іспитів передбачає оцінку не лише знання граматичних та лексичних норм української мови, але й умінь застосовувати мову у офіційно-ділових комунікаціях, оформленні службових документів та взаємодії з громадянами. Крім того, система сертифікації створює передумови для підвищення загальних стандартів професійної діяльності, оскільки мовна компетентність виступає невід'ємною складовою професійної культури службовця. Вона сприяє точності формулювання управлінських рішень, дотриманню норм службової етики та зменшенню ризику комунікативних помилок, що може мати прямий вплив на ефективність роботи державного органу. Обов'язкова сертифікація виступає не лише інструментом оцінки знань, а й інструментом підвищення ефективності публічного управління та зміцнення довіри громадян до органів влади [1]. Загалом, впроваджений в Україні обов'язковий сертифікат про володіння державною мовою, як і проведення відповідних іспитів узгоджується з міжнародними практиками, сприяє уніфікації оцінювання комунікативної компетентності державних службовців, підвищує прозорість і ефективність державного управління, а також забезпечує стандартизацію професійної підготовки та кар'єрного розвитку персоналу публічного сектору.

Ця практика також відповідає міжнародним стандартам державної служби та європейським подходам до оцінювання професійної компетентності держслужбовців, де знання офіційної мови

держави є обов'язковою умовою для доступу до публічної служби. Зокрема, у структурах Європейського Союзу кандидати на державні посади повинні мати ґрунтовне володіння хоча б однією з офіційних мов ЄС на рівні C1 за Загальноєвропейською рамкою мовної компетентності (Common European Framework of Reference for Languages, CEFR) і, у багатьох випадках, продемонструвати знання другої мови на рівні не нижче B2 для проходження конкурсів та подальшого кар'єрного зростання [1; 6; 12]. Такі вимоги дозволяють стандартизувати оцінювання мовних умінь кандидатів і забезпечують порівнянність результатів у різних державних органах, сприяючи створенню єдиного підходу до добору і підготовки персоналу. Крім того, включення мовних вимог до кваліфікаційних критеріїв відображає європейську тенденцію до інтеграції мовної компетентності як частини професійних компетентностей у публічному управлінні, що забезпечує ефективну комунікацію з громадянами, прозорість управлінських процесів і підвищення стандартів адміністративних послуг. Як бачимо, мовна компетентність розглядається не лише як засіб комунікації, а й як індикатор професійної готовності та відповідальності службовця, що відповідає вимогам міжнародних стандартів добору персоналу, наприклад у Європейській комісії та інших багатомовних адміністративних структурах [1; 6; 12].

В умовах цифровізації важливим чинником підвищення мовної компетентності державних службовців є використання цифрових інструментів навчання, які поєднують теоретичні знання з практичними комунікативними вправами. До таких інструментів належать онлайн-курси з ділової української мови, інтерактивні тренажери для вдосконалення граматики та лексики, сервіси автоматичної перевірки офіційно-ділового стилю документів, а також платформи для дистанційних семінарів і вебінарів [7; 11]. Вони дозволяють службовцям регулярно отримувати зворотний зв'язок, контролювати власний прогрес і виконувати вправи у зручний час, що особливо актуально для регіонів із обмеженим доступом до очних навчальних програм. Цифрові інструменти також сприяють підвищенню мотивації до самостійного вдосконалення мовних навичок через інтеграцію гейміфікації та модульних навчальних курсів. Вони також дають можливість відпрацьовувати мовну компетентність у реальних робочих сценаріях: оформленні електронних документів, підготовці публічних повідомлень і виступів онлайн, взаємодії через офіційні сервіси електро-

нного уряду. Тобто, цифрові платформи забезпечують поєднання мовної культури та цифрової грамотності, що дозволяє службовцям ефективно комунікувати з громадянами та колегами, дотримуючись високих стандартів офіційного стилю та точності комунікації [16]. Впровадження цифрових інструментів у систему навчання державних службовців доповнює традиційні підходи до сертифікації та підвищення кваліфікації, формуючи цілісну стратегію підвищення мовної компетентності, мотивації та професійної відповідальності в публічному управлінні.

Разом із тим, узагальнення наукових підходів і практичного досвіду свідчить про наявність низки проблем, які значно ускладнюють ефективну реалізацію державної політики у сфері мовної компетентності:

по-перше, у багатьох органах державної влади зберігається формалізований підхід до рівня мовної підготовки, а навчання носить умовний характер для виконання нормативних вимог, а не для реального підвищення рівня мовної культури та комунікативної компетентності службовців [11];

по-друге, недостатній контроль за дотриманням мовних норм у повсякденній службовій діяльності призводить до того, що наявність сертифіката про володіння державною мовою не завжди гарантує високий рівень офіційного мовлення, точності та професійної етики, що підкреслює потребу у створенні дієвих механізмів внутрішнього моніторингу та оцінювання мовної компетентності всередині органів влади [7];

по-третє, нерівномірний доступ до освітніх ресурсів і програм підвищення кваліфікації створює диспропорції в підготовці персоналу, що негативно впливає на рівень комунікативної спроможності службовців і, як наслідок, на якість публічного управління [16].

Доповнює ці проблемні аспекти і питання мотивації державних службовців. Як відзначають дослідники, належний рівень володіння державною мовою потребує систематичної роботи, регулярної практики та активного залучення до професійних комунікативних ситуацій, включно з підготовкою та оформленням офіційних документів, участю у нарадах і публічних заходах [7; 11]. У сучасних умовах цифровізації, коли значна частина службових комунікацій відбувається у швидкому темпі або через автоматизовані системи, виникає додатковий виклик – поєднання мовної культури з цифровою грамотністю. Службовець повинен не лише знати мовні норми, а й уміти коректно застосовувати їх у електро-

нних документах, офіційних електронних сервісах, електронній переписці та публічних онлайн-виступах. Крім того, відсутність внутрішньої мотивації та заохочення до вдосконалення мовних навичок часто знижує ефективність навчальних програм і може призводити до формального підходу до сертифікації. Для подолання цих викликів експерти пропонують інтеграцію мовної підготовки в систему безперервного професійного розвитку, впровадження тренінгів з цифрової комунікації та створення стимулів для регулярного використання державної мови у щоденній службовій діяльності [16]. Як бачимо, мотиваційний компонент є ключовим фактором у забезпеченні реального, а не формального володіння державною мовою, що прямо впливає на ефективність управлінських процесів, якість комунікації з громадянами та престиж державних інституцій.

Зазначені питання вимагають системного підходу до підвищення мовної компетентності державних службовців, який поєднує освітні, організаційні, мотиваційні та цифрові складові. Необхідно інтегрувати модулі з ділової української мови у програми безперервного професійного розвитку, забезпечити систематичний моніторинг та внутрішній контроль, а також впроваджувати мотиваційні механізми для стимулювання активного вдосконалення навичок [7; 11; 16]. Особливе значення мають цифрові інструменти навчання – онлайн-курси, інтерактивні тренажери та сервіси перевірки офіційно-ділового стилю, що дозволяють поєднувати теоретичні знання з практичними вправами та цифровою грамотністю [1]. Впровадження цих заходів забезпечує єдині стандарти мовної компетентності, підвищує ефективність комунікацій, забезпечує прозорість управлінських процесів і підвищує рівень довіри громадян до державних органів.

Висновки. Удосконалення рівня володіння державною мовою є багатовимірним процесом, який охоплює правові, управлінські, освітні, цифрові та етичні складові й має прямий вплив на професійну відповідальність державних службовців. Мовна компетентність є ключовим фактором ефективності публічного управління, оскільки забезпечує високий рівень комунікацій, точність і нормативність ділового мовлення, прозорість діяльності органів влади та підвищує довіру громадян до державних інституцій. Крім того, вона сприяє професійному розвитку службовців, уніфікації стандартів роботи, підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень і мінімізації комунікативних помилок у взаємодії

з колегами та громадськістю. Водночас інтеграція мовної компетентності з цифровими навичками, системним моніторингом і мотиваційними механізмами дозволяє створити комплексну стратегію

підвищення професійної спроможності державних службовців, що відповідає сучасним вимогам демократичного, прозорого та ефективного публічного управління.

Список літератури:

1. Барановська Т. С., Полежаєва Є. В. Вимоги до мовної компетентності державних службовців: окремі питання законодавчого регулювання в державах-членах Європейського Союзу. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 317–319. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/75.pdf.
2. Безродна В., Захарченко Н. Комунікативна компетентність публічних службовців як чинник як чинник ефективного управління – додатковий контекст про зв'язок мовних навичок із ефективністю службових рішень. // Наукові перспективи. 2023. № 4 (34). С. 95–105. URL: http://lsej.org.ua/4_2024/184.pdf.
3. Заярна І. Удосконалення англomовної підготовки державних службовців України в контексті європейської інтеграції. Державне управління 2025, 20 (2), 12–15. URL: <https://surl.li/ueucrp>
4. Ільєнко А. Мовна свідомість держслужбовця як категорія професійності// Наука і освіта. 2023. № 2. 34–39. URL <https://surl.li/gzfiay>.
5. Коваленко Л., Жарая С. Мовна стійкість державних службовців і посадових осіб як ключова риса громадянина українського суспільства. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування». 2023. № 4. С. 89–95. URL: <https://surl.li/knivke>.
6. Малінська Г.Д., Горбань Г.М. Мовна політика в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку української мови в багатомовному середовищі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Київ, 2025. Т.36 (75). № 1. Частина 1. С. 56–61. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/10>
7. Мідіна А. Незавершені механізми влади у питаннях забезпечення функціонування української мови як державної. Юридична наука , № 3(25) (13 вересня 2023 р.): 18–22. URL: <https://surl.li/kwescoi>.
8. Національне агентство України з питань державної служби. Освітні програми з удосконалення рівня володіння державною мовою. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua>.
9. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
11. Сизоненко Н. М. Обов'язковість використання державної мови посадовими і службовими особами: виклики і шляхи реалізації// Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Публічне управління та адміністрування», №. 1 (Грудень 13, 2024): 71–78. дата звернення Грудень 28, 2025. URL: <https://surl.li/pppagm>.
12. Стандарт української мови для державних службовців. URL: <https://surl.li/cziajb>.
13. Шевчук О. М. Мовна компетентність як елемент професійної компетентності державних службовців в Україні/ О. М. Шевчук, М. С. Ковтун, В. О. Спасенко //Аналітичне-порівняльне правознавство/ редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ» Ужгород, 2023. №4. С. 287–291. URL: <https://surl.li/phrzbr>.
14. Шестопалова С. Місце іншомовної комунікативної компетентності в професійній компетентності державного службовця // Науковий вісник: Державне управління. 2021. № 4(10). С. 129–146. URL: <https://surl.li/hmclab>.
15. Ялова О. В. Шляхи та форми реалізації мовного законодавства в Україні : наук. стаття / О. В. Ялова // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. Том 25, №1. С. 110–119. URL: DOI: <https://doi.org/10.33270/01201141.110>.
16. Krynychna I., Gurkovskii V. Professional competence as a factor of the efficiency of the activity of a public servant. Public administration and law review. 2020. №. 1. P. 30–38. URL: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2020-1-30-38>.

Bessarab O. V., Kobilina Yu. M., Yuldasheva L. P. IMPROVING THE LEVEL OF PROFICIENCY IN THE STATE LANGUAGE AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF CIVIL SERVANTS

The article examines the issue of improving the level of proficiency in the official language among civil servants and local government officials as an important component of professional competence, ethics, and the effectiveness of public administration in Ukraine. It provides a comprehensive overview of current scientific approaches to the language competence of public servants, including key definitions, conceptual

models, and their impact on the quality of management decisions, the transparency of government activities, and the formation of public trust. National regulations, scientific research, and international standards are analyzed, including European approaches to assessing the language competence of civil servants, which require knowledge of the official language as a prerequisite for access to public service. The article highlights problematic aspects of the implementation of state policy in the field of language training, in particular the formalized approach to training, insufficient control over compliance with language norms in everyday activities, uneven access to educational resources, and low motivation among civil servants. Particular attention is paid to modern digital tools and online platforms that improve practical communication skills, combine language competence with digital literacy, and ensure compliance with formal business style in electronic documents and public online communications. A set of measures is proposed, including the integration of language modules into the professional development system, the use of motivational mechanisms (career growth, certification programs, competitions), and systematic monitoring of the level of proficiency in the state language, which ensures more effective communication, compliance with ethical and professional standards, strengthening of citizens' trust in state bodies, and harmonization of national administrative practices with international standards of public administration.

Key words: language competence, official language, public administration, civil service, communication culture, digital literacy, professional competence.

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Вихор В. Г.

Приватний вищий навчальний заклад «Київський медичний університет»

Терещенко Л. В.

Хмельницький національний університет

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСЛІТЕРАЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ У НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ

У статті розкрито лінгвістичні особливості транслітерації власних назв у новітніх українських текстах, що зумовлено інтенсифікацією міжмовної комунікації та цифровізацією публічного простору. Визначено, що транслітерація трактується як стандартизований механізм графічної передачі онімів на основі формальної відповідності знаків, що забезпечує їх однозначність, стабільність і впізнаваність у глобальному мовному середовищі. Проаналізовано основні способи міжмовного відтворення власних назв – транскрипцію, транслітерацію, калькування та комбіновані моделі. Підкреслено, що саме транслітерація домінує в офіційному, медійному та цифровому дискурсі, оскільки забезпечує уніфікацію написання та практичну сумісність із міжнародними інформаційними системами. З'ясовано, що у сучасних українських медіа активно функціонують транслітеровані форми географічних назв, брендів і культурних об'єктів, що відображає тенденцію до інтеграції українських онімів у глобальний інформаційний простір. Установлено, що комбінована транслітерація, яка поєднує український графічний компонент з іншомовними елементами, формується як маркер модернізаційних процесів в урбаністичному та культурному середовищах. Описано приклади брендovаних назв і просторових об'єктів, у яких транслітерація використовується для створення гібридних ономастичних форм із символічним та комунікативним навантаженням. Наголошено, що нормативне регулювання транслітерації є ключовою умовою стандартизації публічної комунікації. У зв'язку з цим акцентовано увагу на значенні Постанови Кабінету Міністрів України № 55 (2010 р.) та ДСТУ 9112:2021, які визначають правила відтворення українських графem латиницею і забезпечують їхню відповідність міжнародним стандартам. Підкреслено, що уніфікована транслітерація сприяє правовій, документальній та технічній сумісності українських текстів з європейськими інформаційними системами, зокрема в системі електронного документообігу та цифрових сервісів.

Ключові слова: транслітерація, власні назви, українська мова, онімія, стандартизація, латиниця, міжмовна комунікація, медіа.

Постановка проблеми. Глобалізаційні трансформації та зростання ролі цифрового комунікативного простору зумовили підвищення уваги до проблеми уніфікованої транслітерації власних назв як складової мовної нормативізації. У цьому контексті власні назви, що акумулюють культурно-історичну, соціальну, правову та ідентифікаційну інформацію, функціонують як маркери національної культурної присутності у міжнародному інформаційному середовищі. Відповідно, їх відтворення іншомовними системами вимагає чітко визначених принципів структурної відповідності, стандартизованої форми та правової точності, що підкреслює актуальність тематики та необхідність системного аналізу у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження засвідчують активне

вивчення функціонування власних назв у мовній системі та механізмів їх кодифікації й передачі між різними комунікативними середовищами. Так, Вербич С. доводить, що власні назви є важливими маркерами культурної пам'яті й соціальної репрезентації, а їхнє функціонування потребує системної кодифікації та уніфікованого лінгвістичного опису [1]. Поряд з тим, Ментинська І. підкреслює, що транслітерація виконує роль лінгвістичного ідентифікатора, забезпечуючи збереження семантичної та культурної цілісності онімів у міжмовному комунікативному просторі [6]. Водночас Есенова Е. розглядає транслітерацію як спосіб графічної репрезентації матеріальної форми лексем [3]. Натомість Калимон Ю., Воробель М. та Юрко Н. досліджують функціонування власних назв як загальних у порівнянні україн-

ської та англійської мов, що дозволяє простежити відмінності у смислового навантаженні й графічній реалізації онімів [4]. У практичному аспекті Костик Є. зосереджується на труднощах транслітерування українських власних назв студентами немовних факультетів, вказуючи на необхідність кодифікованих правил і навчально-методичного забезпечення [5].

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання транслітерації власних назв у сучасних українських текстах залишається недостатньо вивченим.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз лінгвістичних особливостей транслітерації власних назв у новітніх українських текстах.

Виклад основного матеріалу. Транслітерація визначається як відтворення текстових одиниць, записаних однією графічною системою, засобами іншої графічної системи на основі формальної відповідності знаків. Змістовно це означає графічне відображення однієї писемної системи засобами іншої без урахування фонетичних особливостей, але із збереженням максимально точного візуального образу слова [8]. В українській лінгвістичній традиції транслітерація розглядається як стандартизований процес міжмовної передачі власних назв, що забезпечує їхню впізнаваність, однозначність та стабільність при використанні в міжнародному комунікативному просторі.

Загалом, власні назви в українській мові передаються чотирма основними способами: транскрипцією, транслітерацією, калькуванням або поєднанням зазначених способів. Вибір конкретного підходу залежить від графічної природи вихідної мови, мети комунікації, офіційного чи неофіційного характеру тексту, а також від установленості відповідних мовних норм. При цьому саме транскрипція та транслітерація становлять провідні способи відтворення онімів у публіцистичних, художніх і нормативно-правових текстах, тоді як калькування використовується переважно в термінологічній сфері та при перекладі структурних назв [4, с. 87].

Якщо транскрипція відтворює звучання іншомовної назви засобами української графіки (наприклад, *одеколон*, *менеджер*, *Ліверпуль*), то транслітерація зорієнтована на графічну відповідність, коли кожному символу одного алфавіту відповідає буквенний символ іншого, навіть за умови фонетичної невідповідності. Саме тому транслітерація широко застосовується у правових документах, офіційних реєстрах, міжнародному листуванні та цифрових ресурсах, де особливо

важливими є уніфікація, точність та автентичність написання іншомовних власних назв.

Для демонстрації транслітерації у новітніх українських текстах доцільно звертатися до матеріалів сучасних медіаресурсів. Зокрема, у матеріалі англійської версії видання «*Українська правда*» (<https://www.pravda.com.ua>) функціонують транслітеровані форми власних назв міжнародних організацій та географічних об'єктів, таких як *NATO*, *Google*, *Kyiv*, *Dnipro River*. Зазначені одиниці відповідають чинним стандартам транслітерації української географічної номенклатури, що підтверджує їхню відповідність міжнародним нормам та усталеним практикам використання. У цьому контексті транслітерація виконує важливу функцію у публіцистичному дискурсі, забезпечуючи точність, однозначність і впізнаваність українських власних назв у глобальному комунікативному просторі.

Окремої уваги потребують випадки так званої комбінованої транслітерації, за якої поєднуються графічна передача іншомовних компонентів латиницею та стилістичне маркування, що відображає прагнення до модернізації мовного простору. Зокрема, у матеріалах видання «*The Village Україна*» фіксуємо власні назви брендів і просторових об'єктів, зокрема: *UNIT.City* (<https://www.village.com.ua/village/city/city-news/347979-unit-city-vidkrivae-bezkoshtovniy-prostir-dlya-gromadskih-ta-osvitnih-initsiativ>) та *Kyiv Food Market* (<https://www.village.com.ua/tags/Kyiv%20Food%20Market>). У зазначених прикладах спостерігаємо взаємодію українського онімного компонента (*Kyiv*) з англійськими формами (*Food Market*), що демонструє тенденцію до інтеграції українських власних назв у глобальний інформаційний простір. Представлений спосіб графічного оформлення сприяє формуванню сучасного урбаністичного мовного середовища, у якому латиниця виконує роль маркера міжнародної комунікації, відкритості та брендової ідентичності.

Вимоги до систем транслітерації та пропозиції щодо їх удосконалення можуть бути ефективними лише за умови, якщо вони спиратимуться на реальні мовні практики, відображатимуть установлені тенденції транслітераційної передачі та не потребуватимуть введення в алфавіт мови-реципієнта нових графічних знаків. У цьому контексті важливим є врахування того, що передача іншомовних слів засобами графіки мови, яка їх запозичує, має практичну спрямованість, оскільки розрахована на широке суспільне використання, зокрема у медіа, рекламному та урбаністичному

дискурсі. Відтак, така передача має здійснюватися виключно засобами сучасної писемної системи, без створення додаткових графічних одиниць або символів [3, с. 141].

З огляду на зазначене, транслітерація постає як мовне явище, що ґрунтується на алфавіті мови-реципієнта та передбачає умовну відповідність графічних знаків двох різних мовних систем. За характером реалізації розрізняють декілька типів транслітерації: строгу, яка передбачає однозначну заміну кожного знака одним знаком іншої графічної системи; послаблену, що допускає заміну лише окремих знаків; розширену, у рамках якої передача здійснюється шляхом використання спеціальних графемних сполук у системі письма іншої мови [5, с. 500].

У новітніх українських публіцистичних, інформаційно-рекламних і культурологічних текстах простежується активізація використання комбінованої транслітерації, коли графічна передача поєднується зі стильовим маркуванням, наприклад, із метою брендингу, маркування простору або виокремлення знакових культурних локацій. Так, на офіційному сайті *ARTEFACT* (<https://artefact.live/>) представлений приклад культурного проєкту *ARTEFACT: CHOrnobył 34*. Назва поєднує елементи латинської графіки з модифікованим українським топонімом *Chornobyl*, у якому акцентовано фрагмент *Or* задля створення візуальної й семантичної виразності. Зазначена комбінована форма репрезентує географічне походження (українська локалізація), а також використовує графічне маркування як засіб символічного наголосу на тематиці проєкту, зокрема, цифровій реконструкції історичної пам'яті та культурної рефлексії над Чорнобильською катастрофою. У цьому випадку транслітерація виконує функцію міжмовної адаптації й розширює традиційні рамки ономастичної репрезентації, трансформуючи власну назву на рівні графічної структури та семантичної інтерпретації. Поєднання англomовного написання *ARTEFACT* зі стилізованим *CHOrnobył 34* формує гібридну ономастичну одиницю, у якій власна назва набуває символічного, культурного та комунікативного навантаження, характерного для сучасного мультимедійного дискурсу.

У сфері урбаністики та соціальних ініціатив можна навести приклад хабу соціальних інновацій, що функціонує в Одесі під назвою *Impact Hub Odessa* (<https://impacthub.odessa.ua>) (латинська графіка + український топонім). Ця назва поєднує англomовну складову *Impact Hub* з географічною локалізацією *Odessa*, утворюючи гібридний онім,

який служить для позначення міжнародної мережі соціальних хабів, а також підкреслює локальну приналежність і модернізаційну спрямованість простору.

Водночас у сучасному цифровому дискурсі спостерігається посилене застосування транслітерації до комерційних і громадських брендів, що інтегрують український зміст у глобальний інформаційний простір. Зокрема, у матеріалах *Forbes Ukraine* (<https://forbes.ua/>) фіксується використання транслітерованих назв *monobank*, *Nova*, *Rozetka*, які функціонують як комерційні маркери та водночас як лінгвокультурні знаки, що відображають належність до українського культурно-економічного середовища. Графічна форма цих назв при цьому забезпечує відповідність міжнародним стандартам письма та зберігає фонетичну й семантичну зв'язність з українською мовною традицією, що сприяє їхній впізнаваності в міжнародному медіапросторі.

У сучасному українськомовному просторі присутня велика кількість власних назв, які містять важливі лінгвістичні, історичні та соціальні сигнали. Щоб ця інформація була доступною, коректною й легкою для сприйняття, необхідне систематизоване описання, наукова інтерпретація та кодифікація таких онімів. Найбільш ефективною формою такого представлення є словники власних назв (етимологічні, історико-етимологічні та нормативні), які можуть слугувати як фахівцям, так і широкому загалу.

Однак варто підкреслити, що створення кодифікації (наприклад, нормативних словників) не має ґрунтуватися виключно на популярних або масово вживаних формах. Перш ніж прийняти певні назви за стандартні, має бути проведене глибоке, міждисциплінарне дослідження їхньої історії, етимології, фонетики та функціонування в мовному просторі. Саме таке наукове опрацювання, а не аматорський підхід, має слугувати підставою для включення онімів у відповідні нормативні ресурси [1, с. 57].

У контексті новітніх українських медіа, особливо цифрових платформ, спостерігається помітне наростання транслітерації власних назв, як брендів та водночас як топонімів. Наприклад, у публікаціях *Kyivstar Business Hub* (<https://hub.kyivstar.ua/articles/ukrayinski-brendi-2010-h-kraft-stil-tehnologiyi>) використовується латинська форма *Kyivstar*, яка поєднує транслітерований український топонім *Kyiv* з англійським словом *star*, формуючи бренд із міжнародною орієнтацією й одночасною прив'язкою до україн-

ської ідентичності (сьогодні продовжується його активне вживання як мовного маркера української технологічної й бізнесової спільноти).

Відтак, активізація вживання транслітерованих власних назв у медійному та публічному просторі закономірно порушує питання їх нормативного впорядкування, що зумовлює звернення до державних стандартів і офіційних регламентів транслітерації.

З огляду на зазначене, Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 № 55 [7] затверджує чіткі правила відтворення кожної літери українського алфавіту латинським шрифтом, визначає позиційні варіанти, а також особливості передачі буквосполучень та дифтонгів. Наведена нормативна база є основою для створення уніфікованих документальних, медійних та брендованих текстів, де латинські форми власних назв слугують інструментом точного комунікаційного обміну.

У практичному аспекті транслітерації прізвищ, імен та географічних назв важливим є відтворення кожної літери відповідно до встановлених правил. Зокрема, буквосполучення «зг» передається латиницею як «zgh», на відміну від «zh», що відповідає українській літері «ж». М'який знак та апостроф не відтворюються латинським шрифтом, що підкреслює фокус на фонетичній точності передачі основного звукового складу слова [7].

Відповідно, досвід сучасних медіа та брендових практик підтверджує широке використання транслітерованих форм у реальному житті. Наприклад, державний бренд *Ukraine NOW* (<https://www.ukrainenow.org/>) активно застосовується у комунікаційних матеріалах для підкреслення сучасного іміджу країни.

Таким чином, поширення транслітерованих форм у публічному та брендовому просторі актуалізує питання їхньої правової й технічної регламентації. У зв'язку із запровадженням міжнародного визнання електронного підпису між Україною та країнами ЄС виникла потреба у систематичній транслітерації українського алфавіту латиницею. Зазначене забезпечує сумісність персональних даних, що містяться у сертифікатах електронного підпису, з інформаційними системами ЄС. Зокрема, сертифікати, видані за алгоритмами RSA та ECDSA кваліфікованими надавачами електронних довірчих послуг в Україні, формуються символами кириличної системи, тоді як відповідні символи відсутні у мовах більшості європейських країн [8]. Представлений норма-

тивно-технічний контекст зумовлює необхідність застосування уніфікованих правил транслітерації для забезпечення правової та інформаційної сумісності.

Водночас на практиці залишаються проблеми, пов'язані із транслітерацією прізвищ у державних установах, зокрема у паспортних столах, нотаріальних конторах та інших органах, що здійснюють офіційний обіг документів [6, с. 45]. Окреслені непорозуміння часто виникають через неповне дотримання встановлених правил або різні підходи до передачі буквосполучень і позиційних варіантів літер, що ускладнює міжнародну взаємодію громадян України.

У зв'язку з цим, у медіапросторі та публічній комунікації можна простежити тенденції до широкого використання транслітерованих форм власних назв. Так, сучасні українські онлайн-ресурси застосовують такі форми, як *Kyiv City Council* (kyivcity.gov.ua), що демонструє те, що фактичне застосування правил транслітерації у професійній та публічній комунікації забезпечує читабельність ідентифікаторів для міжнародної аудиторії.

Також слід зазначити, що транслітерація сприяє стандартизації документального обігу та інформаційних систем у цифровому середовищі. Використання латинських форм власних назв у державних порталах, електронних довідниках і публічних комунікаціях дозволяє зменшити кількість помилок при автоматизованому обробленні даних і підвищити точність ідентифікації фізичних та юридичних осіб у міжнародних процесах [7].

Поряд з тим, стандартизована система транслітерації українських текстів латиницею, закріплена у ДСТУ 9112:2021 (ІСО 9:1995, МЕО), забезпечує уніфіковане передавання текстових даних у міжнародному інформаційному середовищі. Цей стандарт передбачає ізоморфний механізм транслітерації, який застосовується як для сучасних, так і для давньоукраїнських та староукраїнських літер, зокрема 5, 2, І, І, П, п, у, 8, 05, б, сь, а також окремих графем, що раніше передавалися нерационально [2]. Впровадження такого стандарту сприяє гармонізації українських текстів із міжнародними системами обробки інформації та розвитку лінгвістичних технологій.

Водночас уніфікація транслітерації дозволяє усунути невідповідності між графічними традиціями української мови та правилами Міжнародного фонетичного алфавіту (IPA), що особливо актуально для передачі літер 2, ь, і, ю, я, а також м'якого знака. Завдяки цьому досягається точність у відтворенні фонетичних особливостей

українських власних назв у латинському написанні. Крім того, уніфікована транслітерація сприяє стандартизації державних і юридичних документів, електронних сервісів та інформаційних систем. Використання латиниці в офіційних вебпорталах, довідниках та базах даних забезпечує зменшення кількості помилок під час автоматизованої обробки персональних та географічних даних, а також підвищує точність ідентифікації осіб у міжнародних процесах [2].

Таким чином, сучасна практика транслітерації українських текстів демонструє комплексну інтеграцію лінгвістичних і технологічних підходів. Реальні приклади транслітерованих власних назв у новітніх українських медіа та публічних комунікаціях підтверджують ефективність уніфікованих правил і їхній внесок у підвищення точності та зрозумілості інформації для міжнародної аудиторії.

Висновки. Отже, узагальнення проведеного дослідження дає підстави констатувати, що

транслітерація власних назв у новітніх українських текстах поєднує лінгвістичні, нормативні та соціокомунікативні аспекти. У зв'язку з цим встановлено, що вона виконує важливі функції у забезпеченні точності, уніфікованості й міжнародної впізнаваності українських онімів, що особливо важливо для медійного, правового, урбаністичного та цифрового дискурсу. При цьому аналіз підтверджує, що розвиток комбінованих графічних форм, активізація брендових практик і поширення латинських написань у цифровому середовищі формують новий тип онімної репрезентації, орієнтований на глобальну комунікаційну сумісність. У зв'язку з цим закономірним є зростання ролі державних стандартів і технічних регламентів, які забезпечують узгодженість транслітераційної практики з міжнародними вимогами та спрощують ідентифікаційні процеси у правовій і технічній сферах.

Список літератури:

1. Вербич С. О. Власні назви в сучасному українськомовному просторі: функціонування, дослідження, кодифікація. *Українська мова*. 2024. № 4. С. 48–65.
2. ДСТУ 9112:2021 (ІСО 9:1995, МЕО). Кирилично-латинична транслітерація та латинично-кирилична петранслітерація українських текстів. Правила написання. URL: https://ia801400.us.archive.org/31/items/dstu-9112-2021/DSTU%209112_2021_text.pdf
3. Есенова Е. Й. Транслітерація як спосіб передачі матеріальної форми запозичених лексем. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Том 2. С. 139–144.
4. Калимон Ю., Воробель М., Юрко Н. Власні назви в ролі загальних в англійській та українській мовах: порівняльний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2024. № 21(89). С. 85–88.
5. Костик Є. В. Проблеми транслітерування українських власних назв студентами немовних факультетів. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 499–502.
6. Ментинська І. Транслітерація власних назв як лінгвістичний ідентифікатор. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 676. С. 45–48.
7. Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text>
8. Транслітерація українського алфавіту латиницею. URL: <https://czo.gov.ua/translit>

Vykhor V. G., Tereshchenko L. V. LINGUISTIC FEATURES OF THE TRANSLITERATION OF PROPER NAMES IN CONTEMPORARY UKRAINIAN TEXTS

The article reveals the linguistic features of the transliteration of proper names in contemporary Ukrainian texts, which is driven by the intensification of interlingual communication and the digitalization of the public sphere. It is determined that transliteration is interpreted as a standardized mechanism for the graphic rendering of onyms based on the formal correspondence of characters, which ensures their unambiguity, stability, and recognizability in the global linguistic environment. The main methods of cross-linguistic reproduction of proper names – transcription, transliteration, calquing, and combined models – are analyzed. It is emphasized that transliteration dominates in official, media, and digital discourse, as it ensures unified spelling and practical compatibility with international information systems. It is identified that contemporary Ukrainian media actively employ transliterated forms of geographical names, brands, and cultural objects, which reflects the trend toward integrating Ukrainian onyms into the global information space. It is established that combined transliteration, which merges the Ukrainian graphic component with foreign elements, is emerging as a marker of modernization processes in urban and cultural environments. Examples of branded

names and spatial objects in which transliteration is used to create hybrid onomastic forms with symbolic and communicative functions are described. It is emphasized that the regulatory framework for transliteration is a key condition for the standardization of public communication. In this regard, attention is drawn to the significance of Resolution No. 55 of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2010) and DSTU 9112:2021, which define the rules for rendering Ukrainian graphemes in Latin script and ensure their compliance with international standards. It is underscored that unified transliteration promotes legal, documentary, and technical compatibility of Ukrainian texts with European information systems, particularly within electronic document management and digital services.

Key words: *Transliteration, proper names, Ukrainian language, onymy, standardization, Latin script, interlingual communication, media.*

Дата надходження статті: 09.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Динікова Л. Ш.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

КУЛЬТУРА МОВИ У СУЧАСНОМУ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

Культура мови в сучасному діловому спілкуванні є визначальним чинником результативності професійної взаємодії, оскільки мовленнєва компетентність відображає рівень фаховості, корпоративної культури та загальної комунікативної зрілості учасників професійного середовища. На основі аналізу наукових, навчально-методичних і лінгвокультурологічних джерел уточнено зміст поняття «культура ділового мовлення», окреслено її структурні компоненти, нормативно-стилістичні параметри, а також соціокультурні та психолінгвістичні чинники, що впливають на якість професійної комунікації.

У центрі дослідження – роль мовної та комунікативної компетентності у ділових переговорах, публічній взаємодії, міжкультурному спілкуванні, а також у формуванні ефективної етики професійної поведінки. Розкрито значення мовленнєвого етикету, логічної організації висловлення, точності, доречності, послідовності й відповідності мовлення нормам сучасної української літературної мови. Висвітлено важливість невербальних засобів комунікації – жестів, інтонації, темпу мовлення та поведінкових маркерів – як елементів, що істотно впливають на сприйняття партнера та результат переговорів.

Окрему увагу приділено типології порушень мовної культури, які негативно позначаються на професійному іміджі комуніканта, створюючи бар'єри у взаємодії та ускладнюючи досягнення ділових цілей. Показано, що дотримання мовних норм, уміння вибудовувати коректну, неагресивну й неманіпулятивну модель спілкування сприяє запобіганню конфліктам, зміцненню партнерських відносин, формуванню довіри та конструктивного психологічного клімату.

Зроблено висновок, що високий рівень культури мови є необхідною передумовою успішної професійної діяльності в умовах глобалізованого комунікативного простору і виступає одним із ключових чинників ефективного функціонування сучасних організацій.

Ключові слова: культура мови, ділове спілкування, мовленнєвий етикет, професійна комунікація, міжкультурна взаємодія, мовна норма, діловий дискурс.

Постановка проблеми. Сучасне ділове середовище характеризується високою динамічністю, глобальністю інформаційних потоків та постійною міжкультурною взаємодією. За таких умов культура мови стає однією з ключових компетентностей фахівця, адже вона визначає якість професійної комунікації, ефективність переговорів, успішність управлінських рішень і стратегічну репутацію організації. Порушення мовних, етикетних та комунікаційних норм нерідко спричинює непорозуміння, конфлікти, помилки у діловодстві, втрату партнерів, а інколи – й фінансові збитки. Саме тому дослідження культури мови у діловому спілкуванні має значний теоретичний та практичний інтерес.

Проблема культури ділового мовлення висвітлена у низці наукових і навчально-методичних праць. Зокрема, фундаментальні положення щодо професійно орієнтованого мовлення подано у навчальному посібнику «Українська мова за про-

фесійним спрямуванням» [5], де визначено мовні норми, стилістичні вимоги та основні жанри ділового стилю. Питання культури мовлення як показника освіченості й професійного рівня комуніканта докладно проаналізовані у праці «Культура мовлення як загальний показник рівня освіченості комуніканта» [6]. Соціопсихолінгвістичний аспект професійного спілкування розкритий у роботі «Культура українського фахового спілкування: соціопсихолінгвістичний аспект» [2], де увагу зосереджено на цінностях, когнітивних механізмах та емоційних чинниках ділової комунікації. Міжкультурний вимір мовлення, зокрема роль мови як інструменту діалогу культур, подано у тексті «Мова як інструмент міжкультурної комунікації для формування особистості» [7]. Важливі етичні, поведінкові та психологічні складові ділового спілкування представлено у матеріалі «Особливості ділового спілкування» [1], де окреслено функції спілкування, правила протоколу, вимоги

до етикету, а також компетентності сучасного професійного комуніканта.

Попри значну кількість наукових джерел, комплексний аналіз культури мови в діловому спілкуванні, який би включав мовні, стилістичні, етичні, соціопсихолінгвістичні та міжкультурні параметри, потребує подальшого розвитку. Нерозв'язаними залишаються питання взаємозв'язку мовної культури та емоційного інтелекту, когнітивних стратегій управління комунікацією, ролі мовленнєвого іміджу у формуванні довіри між партнерами та впливу цифровізації на мовлення фахівців.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнити й систематизувати положення щодо культури мови в сучасному діловому спілкуванні та визначити її ключові складові, функції й чинники ефективності у професійному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Культура мови в діловому спілкуванні є однією з центральних характеристик професійної компетентності сучасного фахівця, адже саме мовлення забезпечує змістовний обмін інформацією, встановлення партнерських контактів, прийняття рішень, уникнення конфліктів і формування позитивного іміджу організації. У професійному середовищі мова виконує не лише комунікативну, а й регулятивну, репрезентативну, емоційно-психологічну та соціокультурну функції. Відтак якість мовлення співробітників є показником організаційної культури, корпоративних стандартів і рівня ділової етики.

Передусім культура мови у діловій сфері ґрунтується на дотриманні мовних норм – орфоепічних, граматичних, лексичних, стилістичних і правописних. Знання та застосування цих норм визначають точність і однозначність висловлювань, що є необхідною умовою успішної професійної взаємодії [5]. Важливою вимогою є логічність мовлення, яка передбачає послідовність викладу, аргументованість, уникнення суперечностей і надмірної емоційності. Доречність мовлення проявляється у вмінні добирати лексичні засоби відповідно до ситуації, статусу співрозмовника, жанру ділового тексту чи комунікативного завдання.

Культура мовлення тісно пов'язана зі здатністю ефективно організовувати комунікаційний процес. У ділових ситуаціях мовець має не лише передати зміст інформації, а й забезпечити її адекватне сприйняття, створити сприятливий психологічний клімат, стимулювати конструктивну взаємодію та попередити можливі непорозуміння. У цьому контексті важливу роль відіграють соціо-

психолінгвістичні чинники: комунікативні установки, особистісні цінності, емоційний інтелект, когнітивні стереотипи, здатність до емпатії та діалогічності [2].

Не менш важливою складовою культури мови є мовленнєвий етикет – система нормативних формул спілкування, що регламентує поведінку комунікантів у професійному середовищі. Він охоплює правила привітання, представлення, звертання, подяки, вибачення, виявлення поваги, ведення переговорів і дотримання ділового протоколу. Як зазначається у дослідженні «Особливості ділового спілкування» [1], діловий протокол виступає найвищим рівнем етикету, оскільки визначає чіткі норми поведінки в офіційних ситуаціях, що забезпечує передбачуваність, стабільність та ефективність комунікативних процесів.

Важливо наголосити, що культура мови має міждисциплінарний характер, оскільки охоплює мовознавчі, психологічні, етичні, управлінські та соціальні аспекти. У глобалізованому суспільстві значного значення набуває міжкультурна компетентність, яка передбачає вміння вести перемовини з партнерами, що належать до різних культурних груп, дотримуючись принципів толерантності, тактовності, взаємоповаги [7]. Різниця у культурних кодах може зумовлювати відмінності у стилях мовлення, темпі комунікації, оформленні письмових документів, прийомах переконання, використанні невербальних жестів, тому здатність адаптувати власну комунікацію до іншої культури є однією з ознак професіоналізму.

У професійному середовищі культура мови забезпечує виконання кількох ключових функцій. Насамперед вона виконує інформаційну функцію, адже чітке мовлення сприяє точній передачі фактів, даних та інструкцій, що є критично важливим у діловій діяльності. Крім того, вона реалізує регулятивну функцію, впливаючи на поведінку партнерів по комунікації, визначаючи характер їхньої реакції та готовність до співпраці. Третьою важливою функцією є соціально-репрезентативна, оскільки мовлення формує уявлення про професійний рівень, освіченість та компетентність його носія. Саме тому культура мови стає важливим інструментом формування іміджу підприємства та підтримання високих стандартів корпоративної етики [1].

Важливою складовою мовної культури в діловому середовищі є дотримання норм літературної мови, зокрема орфоепічних, морфологічних, синтаксичних та лексичних. Порушення цих норм призводить до комунікативних збоїв, появи дво-

значності або непорозумінь. Культура мовлення передбачає не лише знання норм, а й уміння свідомо добирати мовні засоби відповідно до мети, ситуації та адресата спілкування. Для офіційно-ділового стилю характерні точність, лаконічність, логічність та стандартизованість. Однак надмірна регламентованість мовлення може ускладнювати комунікацію, тому важливо знаходити баланс між стандартними конструкціями та живою мовною взаємодією.

Окремого значення в сучасному діловому середовищі набуває проблема мовної етики та мовного етикету. Вони визначають прийнятні моделі поведінки у професійному спілкуванні, встановлюють правила вибору звертань, формул ввічливості, способів вираження прохання чи відмови. Як підкреслюється у джерелі [1], дотримання норм мовного етикету є показником поваги до співрозмовника та важливою умовою створення сприятливої комунікативної атмосфери. У сучасних умовах, коли ділові контакти дедалі частіше здійснюються дистанційно, питання мовного етикету розширюється і включає правила електронного листування, телефонного спілкування, участі у відеоконференціях.

Зокрема, у сфері електронної комунікації важливою є структурована й граматично коректна побудова повідомлень. Сучасні стандарти ділових листів передбачають чітке розміщення реквізитів, логічний виклад інформації, чітке зазначення мети та очікуваних дій від адресата. Невідповідність форми змісту або використання надмірно емоційно забарвленої лексики може бути сприйнято як непрофесійність. Водночас сухість, безособові конструкції та надмірна формальність можуть знижувати ефективність комунікації. Тому культура мови вимагає від фахівця не лише грамотності, а й комунікативної гнучкості.

У діловому спілкуванні велику роль відіграють вербальні й невербальні засоби комунікації. Успішність взаємодії залежить не лише від змісту висловлювання, а й від темпу мовлення, сили голосу, пауз, а також міміки, пози, жестів. Невідповідність невербальної поведінки вербальному змісту може створювати комунікативні бар'єри або викликати недовіру до співрозмовника. Тому сучасний фахівець має володіти комплексом комунікативних навичок, які включають культуру мовлення, культуру поведінки та культуру презентації.

Окремим аспектом мовної культури є культура терміновживання. У сфері права, економіки,

менеджменту та фінансів використання термінів є невід'ємною частиною професійного мовлення. Можна підкреслити: неточне тлумачення термінів або вживання ненормативних професіоналізмів може призвести до юридичних ризиків, фінансових втрат або непорозумінь із клієнтами. Тому культура мови включає перевірку термінологічної правильності, дотримання міжнародних і національних стандартів та уникнення змішування термінів із різних професійних сфер.

Сучасна ділова комунікація характеризується динамічним розвитком, що зумовлює появу нових мовних тенденцій. Зокрема, спостерігається активне проникнення англіцизмів у професійну лексику, особливо у сферах ІТ, маркетингу, фінансових послуг. Хоча такі запозичення можуть виконувати функцію термінів, їхнє некритичне використання знижує мовну культуру та ускладнює розуміння текстів для широкої аудиторії. Джерело [1] наголошує на необхідності адаптації іншомовних термінів до норм української мови та обмеженого їх використання у документах офіційного характеру.

Проблемним залишається питання стандартизації мовлення в усних ділових взаємодіях – нарадах, переговорах, робочих консультаціях. На відміну від писемної мови, усне ділове спілкування характеризується спонтанністю та непередбачуваністю. Тому культура мови передбачає навички риторики, уміння аргументувати, ставити уточнювальні запитання, виявляти готовність до діалогу. Успішне професійне спілкування базується на принципах кооперації: доречності, зрозумілості, релевантності та достатності інформації.

У цілому культура мови у сучасному діловому спілкуванні є багатокомпонентним явищем, що охоплює мовну грамотність, етикет, техніку мовлення, риторику й термінологічну культуру. Її розвиток є не лише індивідуальним завданням кожного фахівця, а й важливою умовою ефективного функціонування організації, формування її іміджу та налагодження партнерських відносин. Підвищення рівня мовної культури сприяє мінімізації конфліктів, забезпеченню прозорості комунікації та підвищенню загальної результативності професійної діяльності.

Сучасне ділове середовище характеризується зростанням вимог до комунікативної компетентності працівників, що охоплює не лише фахові знання, а й уміння результативно взаємодіяти в інформаційно насичених умовах. Важливою складовою цієї компетентності є культура мови,

яка забезпечує ефективний професійний діалог та є запорукою порозуміння між учасниками комунікації. Мовленнєва культура формується в процесі тривалого навчання, самовдосконалення та залучення до професійних традицій. Вона вимагає систематичного оновлення мовних знань, адже стандарти комунікації постійно змінюються під впливом суспільних трансформацій.

У діловій комунікації важливо враховувати також етнокультурний аспект, оскільки сучасні українські компанії дедалі частіше співпрацюють із міжнародними партнерами. Мовна культура в таких умовах передбачає вміння адаптувати повідомлення до культурних норм іншої сторони, уникати неоднозначних формулювань, поважати комунікативні традиції партнерів. Культурні відмінності суттєво впливають на стиль ведення перемовин і можуть визначати стратегію комунікативної поведінки. Відтак культура мови в глобалізованому світі набуває міжкультурного виміру, поєднуючи мовні, етичні та поведінкові норми.

Не менш важливою складовою є розвиток культури професійного письма, що охоплює створення звітів, аналітичних довідок, інструкцій, заяв, угод, протоколів, пресрелізів тощо. Працюючи з такими документами, фахівець має дотримуватися принципів точності, логічності та стандартизованості викладу. Сучасні вимоги до оформлення документів вимагають уніфікованих форм, чіткого структурування тексту, правильного оформлення реквізитів і коректного використання офіційно-ділової лексики. Некоректне формулювання чи стилістичне порушення може змінити юридичний зміст документа або вплинути на його інтерпретацію.

У контексті цифровізації бізнесу особливо актуальними стають навички культури дистанційного спілкування, які охоплюють правила ведення електронних листів, корпоративних чатів, листування в CRM-системах, участі у відеозустрічах. Дотримання лаконічності, логічності, вміння структурувати текст, добирати нейтральні мовні формули і швидко адаптуватися до змін формату взаємодії є показником високої комунікативної компетентності. Матеріал [1] наголошує на тому, що цифрова комунікація посилює роль письмових навичок і водночас вимагає більшої соціальної чутливості до тону повідомлення.

Висновки. Культура мови у сучасному діловому спілкуванні постає не лише як сукупність мовних норм, а як комплексна характеристика

професійної компетентності, соціальної відповідальності та етичної зрілості учасників комунікації. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що в умовах глобалізації, мультикультурності та інтенсивного інформаційного обміну роль мовленнєвої культури суттєво зростає: від точності й логічності висловлювання до вміння підтримувати конструктивний діалог, уникати конфліктів, дотримуватися протокольних норм та етичних вимог. Сформована культура мови виступає одним із ключових чинників результативності професійної діяльності, впливаючи на імідж організації, її репутаційний капітал і якість взаємодії з партнерами.

Важливо підкреслити, що культура ділового мовлення тісно пов'язана з культурою поведінки, емоційною грамотністю та здатністю до рефлексії. Ефективний діловий комунікатор має не тільки володіти нормативним мовленням, а й уміти слухати, коректно реагувати на зауваження, підтримувати емоційну нейтральність, враховувати соціальні й культурні відмінності партнерів. Не менш значущим є дотримання етикету професійних контактів, що виявляється у вербальних і невербальних аспектах спілкування, у правилах звертань, ведення переговорів, використання ділових документів, поведінки керівника й підлеглого.

Проаналізовані джерела засвідчують, що, попри значну увагу до проблеми, у науковому дискурсі досі недостатньо опрацьованими залишаються питання впливу цифрових форматів комунікації на культуру ділового мовлення, специфіки мовної поведінки у міжкультурному середовищі, сучасних трансформацій ділового етикету під впливом соціальних змін. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення стратегій адаптації нормативного мовлення до онлайн-взаємодії, формування комунікативної стійкості та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення мовленнєвої культури фахівців різних галузей.

Отже, культура мови у сучасному діловому спілкуванні є необхідною умовою професійного успіху, ефективної взаємодії та підтримання високого рівня довіри серед учасників соціального й економічного життя. Її розвиток вимагає системної роботи, саморефлексії та постійного прагнення до вдосконалення мовної й етичної компетентності, що в підсумку сприятиме формуванню нової культури ділових відносин у суспільстві.

Список літератури:

1. Антонова Л. В., Саннікова С. Б. Особливості ділового спілкування. *Гуманітарні і соціальні науки*. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/14.-vplyv-inovats.-zmin-na-roz-k-susp.-s.-7.pdf> (дата звернення: 17.11.2025)
2. Василенко В. А. Культура українського фахового спілкування: соціопсихолінгвістичний аспект. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*. Харків, 2017. С. 71–72.
3. Герасимович В. А., Герасимович М. В., Коваль В. В. Роль мовленнєвої культури в процесі соціальної комунікації в умовах цифровізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 103–109.
4. Гуменникова Т. Р., Томчук О. Ф., Ліганенко І. В. Українська мова в діловому спілкуванні: лінгвоменеджмент як інструмент корпоративної культури. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Випуск 41. Том 1. С. 54–59.
5. Динікова Л. Ш. Українська мова за професійним спрямуванням. Навчальний посібник. Київ, 2021. 137 с.
6. Поляков Д. В., Бабак І. І. Культура мовлення як загальний показник рівня освіченості комуніканта. *Збірник наукових праць ДонНАБА*. 2016. № 4. С. 71–74.
7. Постригань А. В. Мова як інструмент міжкультурної комунікації для формування особистості. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 21 березня 2017 р.). Київ, 2017. С. 69–73.

Dynikova L. Sh. LANGUAGE CULTURE IN MODERN BUSINESS COMMUNICATION

Language culture in modern business communication is a crucial factor determining the effectiveness of professional interaction, as speech competence reflects the level of expertise, corporate culture, and overall communicative maturity of participants in the professional environment. Based on an analysis of scientific, educational, methodological, and linguistic-cultural sources, the article clarifies the concept of “business speech culture,” outlines its structural components and normative-stylistic parameters, and identifies the sociocultural and psycholinguistic factors that influence the quality of professional communication.

The study focuses on the role of linguistic and communicative competence in business negotiations, public interaction, intercultural communication, and the formation of ethical standards of professional conduct. The analysis highlights the importance of speech etiquette, logical organization of discourse, accuracy, relevance, coherence, and adherence to the norms of contemporary Ukrainian literary language. Special attention is paid to nonverbal means of communication – gestures, intonation, speech tempo, and behavioral cues – as elements that significantly affect partner perception and the outcomes of negotiations.

Considerable attention is also devoted to typical violations of language culture, which negatively influence the communicator’s professional image, create barriers to interaction, and hinder the achievement of organizational goals. The article demonstrates that adherence to linguistic norms and the ability to construct a respectful, non-aggressive, and non-manipulative communicative model contribute to conflict prevention, the strengthening of partnership relations, the development of trust, and the establishment of a constructive psychological climate in the workplace.

The study concludes that a high level of language culture is a necessary prerequisite for successful professional activity within a globalized communicative space and represents one of the key factors ensuring the effective functioning of modern organizations.

Keywords: *language culture, speech culture, business communication, communicative etiquette, professional communication, intercultural interaction, intercultural communication, language norms, business discourse.*

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Ковальова І. О.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ФАХОВА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ СПІЧРАЙТИНГУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ В PR-КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено теоретико-методологічні засади інтеграції спічрайтингу в систему PR-діяльності з особливим акцентом на роль фахової мови як ключового засобу професійної комунікації. У контексті сучасного інформаційного середовища, що характеризується гіпернасиченістю контенту, цифровою трансформацією та кризою довіри до інституцій, ефективний спічрайтинг постає стратегічним інструментом формування репутації, довіри та емоційного впливу на аудиторію.

Спічрайтинг розглядається як комплексний процес, що поєднує стратегічне планування, риторичні й психологічні техніки, управління репутацією та професійне мовне оформлення промови.

У статті висвітлено особливості використання спічрайтингу в кризових комунікаціях, де промова виконує функції відновлення довіри, мобілізації аудиторії та формування організаційного наративу. Розкрито три рівні інтеграції спічрайтингу: макрорівень (стратегія репутаційної та інформаційної політики), мезорівень (PR-кампанії та комунікаційні програми), мікрорівень (індивідуальні характеристики промовця, його стиль і моделі взаємодії з аудиторією). Особливу увагу зосереджено на риторичних прийомах, стилістичній вираженості, тональності та доборі метафор як інструментах формування професійного іміджу лідера.

У підсумку доведено, що спічрайтинг є стратегічним елементом PR-комунікацій, який визначає ефективність взаємодії організації з внутрішніми та зовнішніми аудиторіями та сприяє зміцненню її репутаційного капіталу.

Ключові слова: спічрайтинг, PR-діяльність, фахова мова, стратегічна комунікація, кризові комунікації, репутаційний капітал, риторичні техніки.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інформаційної гіперпродукції, цифрової турбулентності та фрагментації уваги стратегічна точність і професійна мовна організація комунікації стають ключовими чинниками репутаційної стійкості організацій і публічних осіб. Спічрайтинг у структурі PR-діяльності виступає не лише технологією підготовки публічних виступів, а комплексним комунікативним інструментом, який інтегрує фахову мову, риторичні моделі та стратегічне бачення для створення змістовно виражених, емоційно маркованих і цілеспрямованих повідомлень. Дисциплінована мовностилістична організація тексту забезпечує точність висловлювання, професійну легітимність промови та ефективну реалізацію стратегічних меседжів організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фахова мова – терміносистема, стилістично вивірені конструкції та жанрові особливості публічної комунікації – є ключовим засобом демонстрації компетентності, побудови довіри та забезпечення передбачуваності інтерпретацій у PR-дискурсі.

Дослідники комунікації та репутаційного менеджменту (Л. Хон, Р. Хіт, К. Фредрікс, М. Палецкі), а також українські науковці (С. Денисюк, Т. Кравченко, О. Гриценко) підкреслюють, що публічний текст дедалі частіше розглядається як механізм конструювання образу, ініціювання соціальної дії та формування стабільних моделей сприйняття в інформаційному середовищі.

Теоретико-методологічну основу становлять класичні праці у сфері стратегічних комунікацій (Р. Ейлс, Ф. Лунц, П. Нунен, Д. Humes), фундаментальні розвідки з теорії риторики та комунікативних моделей (Г.-П. Блюменберг, Р. Лейз, К. Міллер, Дж. Бітцер), а також сучасні концепції цифрової комунікації (Н. Карр, С. Туркл, М. Кастельс), що висвітлюють особливості інформаційних потоків та трансформацію медіасередовища. Важливий внесок становлять українські дослідження у сфері комунікаційних практик (Г. Почепцов, Л. Кочубей, А. Литвин, О. Ісайкіна, В. Петренко, О. Шевченко, Н. Гоманькова, А. Кривоносова, А. Колеснікова), які демонструють механізми впливу публічного

тексту на масові інтерпретації, культурні коди та соціальні настрої.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення теоретичних засад та практичної ефективності використання фахової мови у спічрайтингу як інструменті PR-комунікацій, а також з'ясування її ролі у формуванні репутації, довіри та емоційного впливу на аудиторію в умовах цифрової доби.

Виклад основного матеріалу. Стрімкі цифрові трансформації, зростання ролі алгоритмічних медіа, криза довіри до інституцій та розширення мережових комунікацій ускладнюють роботу PR-фахівців. У таких умовах спічрайтер має поєднувати лаконічність, доказовість і емоційну виразність із врахуванням алгоритмічної логіки цифрових платформ, очікувань аудиторії та специфіки перформативності публічного висловлювання (К. Моссберг, Е. Коулман, С. Хатчинсон; А. Фесенко, О. Ісайкіна, О. Шевченко). Тому спічрайтинг постає як багатокомпонентний процес, що інтегрує стратегічне бачення, риторичну майстерність і мовну компетентність.

Публічна промова у PR-комунікаціях виконує функцію основного каналу репрезентації стратегічних повідомлень, цінностей і ідентичності організації. Вона трансформує комунікаційну стратегію у конкретні риторично виражені, емоційно впливові та змістовно релевантні висловлювання. Її ефективність визначається точністю меседжів, аудиторною адаптацією та здатністю формувати переконливий наратив (Д. Бромлі, К. Фомбран, Ч. ван Ріель).

У межах двосторонньої симетричної моделі PR (Дж. Грюніг, Т. Гант; Р. Хіт, К. Таймер, Л. Олсон) промова постає як інструмент партнерської взаємодії, що передбачає діалогічність, відкритість і створення спільного смислового простору між організацією та громадськістю. У цьому контексті спічрайтинг набуває статусу стратегічного механізму управління комунікацією та репутаційними процесами.

Фахова специфіка спічрайтингу полягає у синтезі риторичних конструкцій, стратегічних PR-завдань та механізмів когнітивно-емоційного впливу. У центрі залишається класична риторична тріада – етос, пафос і логос, що забезпечують довіру до спікера, емоційне залучення та логічну переконливість. Дослідження від античної риторики (Аристотель, Цицерон, Квінтіліан) до сучасної неориторики (Ч. Перельман, Л. Ольбредтс-Титека) підтверджують, що ефективність промови визначається цілісністю аргументації, послідовністю наративу та здатністю вибудову-

вати комунікативний вплив на різних рівнях – когнітивному, емоційному та соціальному.

Із позицій сучасних комунікаційних студій промова розглядається як форма соціальної дії, що здатна трансформувати уявлення аудиторії, впливати на репутаційні чинники, інституційну довіру та символічний капітал організації. Теоретики дискурсу, серед яких Дж. Мейер, С. Беннетт і Н. Фейрклох [7], наголошують, що публічний виступ є структурованим комунікативним актом, у межах якого формуються владні відносини, репутаційні позиції та соціальні інтерпретації.

Історично спічрайтинг у сфері зв'язків з громадськістю сформувався у XX ст., коли публічна комунікація політичних і корпоративних еліт почала використовуватися як стратегічний ресурс управління громадською думкою. Наукові праці М. Лісчке, М. Веста та Дж. Лейгема підкреслюють вплив промов лідерів на репутаційний профіль організації, інвестиційну привабливість, соціальний капітал та політичну підтримку. У цифрову епоху, коли промова стає мультимедійним продуктом, що миттєво циркулює в соціальних мережах, роль спічрайтера розширюється: він працює з наративами, іміджевими кодами, ризиками інтерпретації та кризовими повідомленнями. Як зазначає О. Ісайкіна [8], спічрайтинг функціонує як технологія політичного консалтингу, інтегрована у професійну сферу PR.

У межах PR-стратегії промова слугує ключовим каналом трансляції організаційної ідентичності, цінностей і політик. На думку провідних дослідників PR-технологій (Х. Чейні, К. Хіт, М. Пфау), промова – це не супровідний текст, а операціоналізований стратегічний меседж [9]. У цьому контексті спічрайтер виконує функції аналітика, редактора сенсів, конструктора наративів та медіатора між організаційною стратегією і публічною сценою. Концепції Д. Бромлі, К. Фомбрана й Ч. ван Ріеля доводять, що репутаційний образ організації формується через систему сигналів, одним із яких є публічна промова її лідера [10].

Використання фахової мови – точних термінів, професійно маркованих понять, концептуально визначених категорій та стилістично виражених формулювань – відіграє ключову роль у формуванні компетентнісного образу спікера та репрезентує організацію як експертне, авторитетне й надійне джерело інформації. Коректне поєднання логосу, пафосу й етосу, інтегроване у структуру промови та підсилене дотриманням норм фахової комунікації, забезпечує не лише інформа-

тивність висловлювання, але й його мобілізаційний, репутаційний та впливовий потенціал. Такі промови формують довіру, актуалізують емоційну взаємодію та підтримують стратегічний наратив організації, що відповідає ключовим завданням сучасної PR-діяльності.

У професійній комунікації промова розглядається не як лінійний вербальний продукт, а як структурований риторичний наратив, де фахова мова виконує функцію концептуального каркасу. Виступ транслює не лише позицію чи місію організації, а й демонструє реальну практику втілення задекларованих цінностей. Як підкреслюють сучасні дослідники стратегічних комунікацій, зокрема П. Вебер, Й. Грауер та Е. Еллісон [11], найбільш ефективними є ті промови, у яких організаційна місія подається у вигляді емоційно структурованої, причинно обґрунтованої історії. Саме через наратив, підсилений окресленим професійним тезаурусом, створюється довіра, здійснюється корекція іміджу та формується довготривала репутаційна стійкість.

У такому підході спічрайтинг постає як інструмент стратегічного репутаційного менеджменту, що інтегрує когнітивний, емоційний та етичний виміри комунікації. Професійно сформульована промова здатна актуалізувати місію, підсилити стратегічні цінності, кодувати іміджеві характеристики та створювати стійкі позитивні асоціації. Натомість лексичні, логічні або риторичні помилки можуть зумовити втрату довіри та дисонанс між позиціонуванням і реальним сприйняттям організації, що засвідчує важливість високої кваліфікації спічрайтера.

У структурі сучасного спічрайтингу фахова мова тісно взаємодіє з класичною риторичною тріадою. Пафос реалізується через професійно дібрані емоційні маркери, образні конструкції та сторітелінгові елементи, які створюють ефект залучення й емпатійного співпереживання. На думку К. Рейнольдса та С. Хоффмана, саме емоційно структурована промова забезпечує тривалу фіксацію ключових меседжів у пам'яті аудиторії та формує бажану реакцію, особливо у кризових або трансформаційних комунікаціях [12].

Логос забезпечує раціональну переконливість промови, вибудовуючи її зміст як логічно послідовний, аргументований фактами й підкріплений аналітичними матеріалами. Використання статистики, експертних висновків, офіційних звітів і доказових моделей дозволяє формулювати PR-повідомлення як раціонально виправдане. Дослідники Т. Гілмартін та А. Дюпре зазнача-

ють, що логічно структуровані аргументи значно підсилюють емоційні та наративні компоненти, забезпечуючи комплексний ефект впливу [13].

Етос визначає репутаційно-етичний статус спікера та формує довіру. У межах PR-комунікацій етос є ключовим чинником, оскільки саме він визначає готовність аудиторії сприймати, підтримувати й поширювати повідомлення. Через демонстрацію компетентності, відповідальності, послідовності та етичної стійкості промова закріплює довготривалу репутаційну стабільність. За спостереженням Е. Ньюмана, Дж. Геймса та Л. Уотсон, робота над етосом є однією з фундаментальних функцій спічрайтера, адже текст фактично визначає межі публічної самопрезентації лідера [14].

Особливої ваги у структурі фахової мови набувають риторичні прийоми, які виконують функції смислового структурування та підсилення комунікативного впливу. Анафора й епіфора забезпечують ритмічну організованість і підкреслюють ключові фахові поняття; метафора та метонімія сприяють адаптації складних концептів до ширшої аудиторії; антитеза та риторичне запитання активізують когнітивну участь слухачів. Як наголошують Л. Камп і Дж. Метьюз [15], ці інструменти виконують не лише естетичну, а й професійну функцію, оскільки забезпечують глибше осмислення змісту та трансформують публічний виступ у впливову комунікативну подію.

Ефективність спічрайтингу у сфері PR визначається не лише сукупністю технічних прийомів, а передусім здатністю створити цілісний, стратегічно вибудований текст, у якому емоційні, логічні та етичні компоненти поєднані в *професійно організовану мовну структуру*. Саме **фахова мова** – точна, нормативна, термінологічно вивірена та стилістично маркована – є базовим інструментом, що забезпечує змістову коректність висловлювання, його концептуальну чіткість і репрезентацію експертності спікера організації.

У сучасному інформаційному середовищі, де кожне висловлювання стає об'єктом оперативного аналізу, медійного тлумачення та цифрової реплікації, промова перетворюється на **механізм управління смислами**. Фахова мовна компетентність спічрайтера дає змогу мінімізувати ризики неоднозначностей, забезпечити відповідність повідомлення професійним стандартам та уникнути репутаційних і комунікаційних помилок. У цьому контексті спічрайтинг функціонує не як текстова техніка, а як *структурно-мовна стратегія*, що формує публічний образ організації.

Промова у PR-комунікації – це не просто вербальна презентація позиції, а **риторичний наратив**, що демонструє практичну реалізацію заявлених цінностей. У її основі лежать спеціалізовані мовні засоби: терміни професійної сфери, елементи нормативної стилістики, моделі логічної організації тексту, жанрові особливості управлінської, політичної та корпоративної комунікації. Дослідники стратегічного сторітелінгу (П. Вебер, Й. Грауер, К. Елісон) наголошують, що ефективна промова вибудовується як причинно-наслідкова оповідь, у якій ключові смисли підтримані лінгвістично точними й когнітивно зрозумілими формулюваннями. Саме через фахову мову досягається узгодженість між змістом і сприйняттям, що є визначальним чинником формування репутаційної стійкості.

Фахова мова виконує системоутворювальну роль і в межах класичної риторичної тріади – етосу, пафосу та логосу. **Пафос**, як емоційний вимір повідомлення, реалізується через стилістично контрольовану експресію: аргументовані метафори, професійно марковану образність, емоційно структуровані форми апеляції. **Логос** забезпечується термінологічною точністю, використанням фактологічних даних, офіційних джерел, аналітичних моделей і коректно побудованих логічних зв'язків. **Етос** формується через нормативність мовлення, стилістичну дисципліну, професійну доказовість і відповідність комунікаційним стандартам, що безпосередньо впливає на довіру до спікера.

Риторичні прийоми, інтегровані у фахову мовну організацію промови, виконують функцію **сміслової архітектури** тексту: анафора підсилює ключові меседжі, антитеза структурує аргументацію, професійна метафорика формує зрозумілу і водночас концептуальну образність. Такі засоби не лише естетизують текст, а й забезпечують його когнітивну керованість, підсилюючи вплив на різні аудиторні групи.

У межах стратегічних комунікацій промова виконує функцію **сміслової координації**: вона транслює місію організації, структурує комунікаційні наративи, визначає формат взаємодії з аудиторіями. Фахова мова забезпечує точність цих смислів, уникнення хибних інтерпретацій і підтримання репутаційного капіталу через відповідність комунікаційній етиці й професійним стандартам.

Методологічно інтеграція спічрайтингу в PR-комунікацію передбачає врахування кількох рівнів:

- **Макрорівень** – фахова мова забезпечує термінологічну цілісність глобальних меседжів

у межах репутаційної та інформаційної політики організації.

- **Мезорівень** – професійна мовна організація тексту дає змогу адаптувати промову під PR-кампанії, кризові ситуації чи стратегічні комунікації з окремими групами впливу.

- **Мікрорівень** – фахова мова формує індивідуальний професійний етос промовця й забезпечує автентичність його виступу через відповідність стилю, компетентності та вербальній поведінці.

Безумовно, **фахова мова є не допоміжним, а визначальним компонентом сучасного спічрайтингу**, який забезпечує точність, нормативність, риторичну ефективність і стратегічну узгодженість публічної комунікації. Вона перетворює промову на інструмент управління смислами, формування довіри та підтримання репутаційного капіталу, що робить спічрайтинг ключовою технологією сучасного PR.

Методологічно важливим є те, що спічрайтинг як компонент PR-діяльності передбачає не лише використання риторичних моделей для конструювання впливу, а й організацію тексту на основі виваженої професійної мовної структури. Поєднання етосу, логосу та пафосу стає дієвим лише за умови їхнього мовностилістичного вираження, адже саме мова, її точність, нормативність і стилістична керованість забезпечують повноцінну реалізацію риторичних стратегій. Етос формується через лексичні й синтаксичні засоби, що підкреслюють компетентність, відповідальність і надійність промовця; логос реалізується через логічно впорядковану побудову фраз, коректне використання термінології й прозорі причинно-наслідкові конструкції; пафос – через мовні маркери емоційності, тональності, інтонаційного ритму. Саме мовна форма забезпечує узгодженість цих компонентів і створює риторично переконливий комунікативний ефект.

Ключовим методологічним аспектом інтеграції спічрайтингу є використання наративних стратегій, які функціонують через мовні механізми смислотворення. Наратив у промові набуває сили лише тоді, коли він структурований мовно: поділений на смислові фрагменти, оформлений за допомогою відповідних стилістичних прийомів, доповнений метафорами, символами та образами, що виконують семантичну та емоційну функцію. Мовна організація наративу перетворює інформацію на логічно вмотивовану історію, у якій лексичні вибори, синтаксичні моделі й ритмічна побудова висловлювання забезпечують як емоційний, так

і когнітивний ефект. Через фахову мову спічрайтер поєднує особистий досвід аудиторії з організаційними цінностями, формуючи ефект ідентифікації.

У контексті PR-діяльності промова функціонує як інструмент багаторівневого впливу, тому її конструювання потребує науково обґрунтованих методів, серед яких важливу роль відіграє мовний аналіз. Контент-аналіз дозволяє виявити лексичні домінанти, частоту термінів, стилістичні пріоритети; дискурс-аналіз – дослідити, як мовні засоби формують владні моделі, ціннісні орієнтири та соціальні ідентичності; кейс-стаді показує, як саме мовні формулювання здатні впливати на медіа, громадську думку та стратегічні рішення. Сукупне застосування цих методів дає змогу розглядати спічрайтинг як явище, у якому мова є не просто формою тексту, а інструментом соціальної дії.

Сучасне цифрове середовище ускладнює мовні вимоги до промови. Скорочення тривалості уваги та фрагментарне споживання контенту зумовлюють потребу у компактних, чітких і легко цитованих мовних конструкціях, придатних до подальшої реплікації в соціальних медіа. Це означає, що спічрайтинг виходить за межі лінійного тексту і перетворюється на мовностратегічне планування, де важливо не лише те, що сказано, а й те, як фраза може функціонувати у різних каналах – у відеоформаті, у коротких цитатах, у гаслах, у підзаголовках інформаційних матеріалів.

Особливе місце у структурі теоретико-методологічних основ посідає фахова мова як засіб конструювання професійної репрезентації організації. Вона забезпечує точність і однозначність висловлювання, встановлює стандарти комунікаційної ясності, відображає експертність та відповідність нормам галузі. У PR-спічрайтингу фахова мова виконує функцію формування інформаційної прозорості та репутаційної передбачуваності: чіткі терміни, логічно структуровані фрази, відсутність багатозначності – усе це мінімізує ризики хибних інтерпретацій. Водночас спічрайтер має уникати надмірної термінологічності, знаходячи баланс між професійною точністю та доступністю, що є ключовою умовою ефективної комунікації з різними аудиторіями.

У межах PR-діяльності промова стає інструментом формування публічного образу лідера, і тут визначальним є мовний стиль – рівень офіційності, добір метафор, синтаксична ритміка, тональність звернення. Мова створює тип лідерства: емоційно близьке, технократичне, раціонально-виважене або інноваційне. Риторичні стратегії, що моделюють цей образ, реалізуються саме через мовні засоби.

Особливої ваги мова набуває у кризових комунікаціях. У цій ситуації спічрайтер працює з кризовою лексикою, мовними маркерами відповідальності, співпереживання й контролю. Етос відновлюється через чіткі мовні формулювання, пафос – через емпатійні конструкції, логос – через прозорі пояснення, викладені доступно, але фаховою мовою. Кризова промова стає точкою перезапуску довіри, і, безумовно, вирішальну роль тут відіграє мовна стратегія.

У стратегічній перспективі спічрайтинг виконує функцію мобілізації, де мова стає ключовим ресурсом мотиваційного впливу. Синтез емоційних і раціональних мовних стратегій дозволяє не лише інформувати, а й активізувати дії аудиторії, перетворюючи слухачів на учасників комунікаційного процесу. Таким чином, у системі PR мова є основою, через яку реалізуються всі риторичні, психологічні та управлінські механізми спічрайтингу.

Висновки. Отже, інтеграція спічрайтингу в систему PR-діяльності постає як багатовимірний, методологічно вмотивований і стратегічно орієнтований процес, у межах якого поєднуються риторичні, психологічні, когнітивні та комунікаційно-управлінські механізми. Центральним його компонентом є професійна мова, що забезпечує точність смислів, репрезентацію експертності, прогнозованість інтерпретацій та формування довіри між організацією й аудиторією. Саме мовна організація тексту визначає переконливість промови, її репутаційний потенціал і здатність впливати на соціальні уявлення та комунікативну реальність. Публічна промова в PR-сфері виконує не лише інформативну, а й смислотворчу, репутаційну та поведінково-моделювальну функції. Її ефективність забезпечується гармонійною взаємодією етосу, логосу й пафосу, застосуванням наративних стратегій, дотриманням жанрових норм та адаптацією до вимог цифрового медіасередовища. Особливої значущості спічрайтинг набуває у кризових комунікаціях, де промова виконує функцію стабілізації, підтримання довіри та регулювання соціальних емоцій.

Спічрайтинг у структурі PR-комунікацій набуває статусу ключового професійного інструмента, що визначає якість взаємодії між організацією та суспільством. Його теоретичне осмислення та практичне вдосконалення дозволяють підвищити ефективність комунікативних стратегій, забезпечити релевантність публічних меседжів і оптимізувати управління репутаційними процесами в умовах швидкозмінної цифрової екосистеми.

Список літератури:

1. Grunig J. E., Hunt T. *Managing Public Relations*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1984. 205 p.
2. Heath R. L. *Two-Way Symmetrical Public Relations: Past, Present, and Future*. *Handbook of Public Relations*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2001.
3. Grunig J. E. *Excellence in Public Relations and Communication Management*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1992. 153 p.
4. Cutlip S. M., Center, A. H., Broom, G. M. *Effective Public Relations* (7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 2000.
5. Grunig J. E. *Communication, Public Relations, and Effective Organizations*. J. E. Grunig (Ed.). *Excellence in Public Relations and Communication Management*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1992. 183 p.
6. Литвин А. В. Спічрайтинг як технологія політконсалтингу. *Технологія і техніка друкарства*, 2018, (4)(58). С 84–90.
7. Ісайкіна О. Д. Спічрайтинг як базова технологія політичного піару. *Соціум. Документ. Комунікація*. Вип. 2. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 177–187.
8. Fairclough N., Mulderrig, J., Wodak, R. *Critical discourse analysis*. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: SAGE, 2011. P. 152–160.
9. Heath R. L., Shin, J.-H. *Public Relations Theory: Capabilities and Competencies*, 2020. 171 p.
10. van Riel C. B. M., Fombrun C. J. *Essentials of Corporate Communication: Implementing Practices for Effective Reputation Management*. London; New York: Routledge, 2007. 231 p.
11. Weber P., Grauer Y. The Effectiveness of Social Media Storytelling in Strategic Innovation Communication: *Narrative Form Matters*. *International Journal of Strategic Communication*, 2019, 13(2). P. 152–166.
12. Hoffmann S., Reynolds C., Cunningham A. The role of emotion in information processing and recall in advertising. *Journal of Advertising Research*. 2013.
13. DuPré Ann S. *Business Communication: In Person, In Print, Online*. Boston: Cengage Learning. 2015. 217 p.
14. Newman A. *Business communication: In person, in print, online* (10th ed.). Cengage Learning. 2017.
15. Camp L., Matthews J. Rhetoric and the Aesthetic Expression: Transforming Communication into an Event. *Journal of Persuasive Discourse*, 2018, 25(3). P. 112–130.

Kovalova I. O. PROFESSIONAL LANGUAGE AS A TOOL OF SPEECHWRITING: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INTEGRATION INTO PR COMMUNICATIONS

This article examines the theoretical and methodological foundations of integrating speechwriting into the system of PR activities, with particular emphasis on the role of professional language as a key instrument of effective communication. In the contemporary information environment characterized by content oversaturation, digital transformation, and institutional trust crises, effective speechwriting becomes a strategic tool for shaping organizational reputation, building trust, and influencing audience perception. The study conceptualizes speechwriting as a complex process combining strategic planning, rhetorical and psychological techniques, reputation management, and professional language design. The application of speechwriting in crisis communications is highlighted, where speeches function as a means of restoring trust, mobilizing audiences, and constructing organizational narratives. Three levels of integration are analyzed: macro-level – organizational reputation and information strategy; meso-level – PR and communication campaigns; micro-level – speaker's individual characteristics, communicative style, and audience interaction. Special attention is given to rhetorical devices, stylistic balance, tone, and metaphorical choices as mechanisms for constructing a professional leadership image. The study concludes that speechwriting is not merely an auxiliary tool but a strategic element of PR communications that determines the effectiveness of organizational interaction with internal and external audiences and strengthens reputational capital.

Key words: speechwriting, PR activities, professional language, strategic communication, crisis communication, reputational capital, rhetorical techniques.

Дата надходження статті: 30.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Остапенко М. П.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

АБРЕВІАТУРИ У ВІЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕСЕЇВ ДМИТРА КРАПИВЕНКА)¹

Абревіатури як форми економії мовленнєвих зусиль посідають важливе місце у професійному спілкуванні військових, оскільки забезпечують стислість та ефективне кодування інформації. Розвідку присвячено усебічному аналізу абревіатур з есеїв журналіста і військового Д. Крапивенка «Усе на три літери» (2025).

У тексті згаданих есеїв зафіксовано 94 абревіатури, які поділено на 14 тематичних груп: назви посад, засобів пересування, військових формувань, озброєння та комплексів заходів, систем заходів, державних та військових органів, назви пунктів, назви станцій, назви військових операцій, найменування організацій, назви держав, медичні найменування, найменування інформаційної сфери, а також інші абревіатури. Серед абревіатур, для яких не було встановлено окрему тематичну групу, виокремлено окремі англійські абревіатури, арештантський жаргон та одиниці близької тематики, назву автомагістралі, найменування гумористичної гри, документів, ремінно-плечової системи та лінії бойового зіткнення.

Більшість абревіатур є трилітерними (що корелює з назвою збірки есеїв), проте зафіксовано дволітерні, чотири літерні, а також одиниці, що складаються з п'яти та більше літер. Переважна більшість абревіатур є простими, проте наявні і складені одиниці, що пишуться через тире, скісну риску або окремо. Майже всі абревіатури утворено шляхом використання ініціальних літер кожного слова, проте виявлено також абревіації, утворені з використанням декількох літер від одного слова.

Значна кількість абревіатур є скороченням словосполучень української мови, хоча наявні російськомовні та англійськомовні приклади. Для деяких одиниць зафіксовано змішання мовних кодів.

Засвідчено метонімічне використання абревіатур, що позначають назви заводів, для вироблених там засобів пересування. Деякі одиниці стали основою для творення похідних лексем. Виявлено випадки набуття абревіатурами нового, неофіційного трактування.

Ключові слова: абревіатури, військовий дискурс, Д. Крапивенко, українська військова лексика.

Постановка проблеми. Епіграфом до збірки своїх есеїв «Усе на три літери» український журналіст і військовий Дмитро Крапивенко обрав фразу: «ГСВ із МТЗ шукав зама з МПЗ, але сплутав КСП і зайшов до ВСП²» [6, с. 10]. Це речення, на думку автора, влучно ілюструє той факт, що в армійському дискурсі багато скорочень, більшість з яких є трилітерними. Для військових та інших мовців, занурених у згаданий дискурс, цитована фраза є цілком зрозумілою і вказує на пересічну подію. Для людей поза контекстом Д. Крапивенко розшифровує написане: «головний сержант взводу матеріально-технічного забезпечення шукав

заступника з морально-психологічного забезпечення (ймовірно, батальйонного рівня), але сплутав командно-спостережний пункт (батальйону) із комендатурою, де розміщується військова служба правопорядку» [там само]. Далі автор наводить детальне пояснення того, що саме відбулось, оскільки для усвідомлення «пригодницького, фантастичного і комічного складників» названої ситуації, потрібно мати глибоке розуміння кожного позначуваного абревіатурою, а також процесів, про які йдеться. Зважаючи на поширеність абревіатур у військовому дискурсі, саме довкола них вибудовує Д. Крапивенко свої тексти.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження військового дискурсу української мови провадилися і до початку повномасштабного вторгнення (Н. Акульшина [2], І. Литовченко [8, 9], Л. Мурашко [11], Л. Туровська [14], Я. Яремко [18], та інші), активізувавшись після лютого 2024 року

¹ Статтю підготовлено в межах наукового проєкту «Мова української армії: учора, сьогодні, завтра» (державний реєстраційний номер 0125U001288 від 20.02.2025).

² Тут і далі цитати наведено згідно з оригіналом без змін, з урахуванням авторських графіки, орфографії і синтаксису.

(С. Боженець [3], С. Гриценко [4], І. Козинець [5], І. Лисичкіна, О. Лисичкіна [7], М. Хар [15], Ю. Цигвинцева [16] та інші [1]). Згадані дослідники розглядають особливості мовлення військових з різних аспектів, приділяючи увагу і аббревіатурам. Наприклад, у статті «Розвиток української військової лексики під час російсько-української війни» Т. Чернишова окреслила основні шляхи «поповнення української військової лексики періоду збройного протистояння російсько-української війни» [17, с. 31], зокрема там йдеться про значну кількість англійських запозичень назв зброї, серед яких наявні і аббревіатури [17, с. 33]. Власне аббревіатури у військовому дискурсі розглядає І. Литовченко у своїй статті «Типи аббревіативних утворень у військовій лексиці української мови», де проаналізувала механізми утворення аббревіатур у назвах сучасного озброєння, амуніції, споруд, а також їхні семантичні та функціональні особливості [9]. Аббревіатури української мови в загальному були об'єктом дослідження Р. Микульчика [10], О. Стишова [12], М. Ткачівської [13] та інших.

Проте лексичний фонд військового українськомовного дискурсу продовжує поповнюватись новими словами та аббревіатурами, а вже давно відомі одиниці можуть набувати нового значення. Зважаючи на це, дослідження поточного стану функціонування аббревіатур у мовленні військових є актуальним і дозволить зафіксувати конкретний хронологічний зріз.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є різноаспектний аналіз аббревіатур у конкретному військовому літературному дискурсі. Матеріалом слугує збірка есеїв Дмитра Крапивенка «Усе на три літери» (2025).

Виклад основного матеріалу. Кожен есей Д. Крапивенка має назву, що складається з трьох літер. Деякі з таких назв є словами з трьох літер (Pre, Дід, Мат, Бій, Тил, Сон, Бог), проте інші 22 назви є аббревіатурами.

Для деяких аббревіатур автор сам надає пояснення, зокрема коментуючи як офіційне, так і неофіційне трактування: «Абревіатура РАО буквально означає “ракетно-артилерійське озброєння”, але має на увазі будь-яку зброю і будь-які боеприпаси – хоч набой до пістолета» [6, с. 179]. Проте окремі аббревіатури читачеві необхідно знати і вміти розшифровувати самостійно: «Ну ці ваші... УНА-УНСО і їм подібні» [6, с. 33]; «Здається, що в бездонну горловину МТЛБ чи БМП разом із соляркою треба залити ще добру порцію відбірних матюків» [6, с. 87].

Загалом у текстах есеїв «Усе на три літери» нараховано 94 різні аббревіатури, які можна умовно поділити на тематичні підгрупи: 1. назви посад, 2. назви засобів пересування, 3. назви військових формувань, 4. назви озброєння та комплексів заходів, 5. назви систем заходів, 6. назви державних та військових органів, 7. назви пунктів, 8. назви станцій, 9. назви військових операцій, 10. найменування організацій, 11. назви держав, 12. медичні найменування, 13. найменування інформаційної сфери, 14. інші аббревіатури.

Абревіатур з групи **назви посад** зафіксовано 4: *НГШ* ‘начальник Генерального штабу’, *НШ* ‘начальник штабу’, *ГСВ* ‘головний сержант взводу’, *ЗКБ* ‘заступник командира батальйону’.

У групі **назви засобів пересування** виокремлено 7 аббревіатур: *БМП* ‘бойова машина піхоти’, *БТР* ‘бронетранспортер’, *ПЗМ* ‘полкова землерийна машина’, *ЗіЛ* ‘завод ім. Лихачова’, *КраЗ* ‘Кременчуцький автомобільний завод’, *ГАЗ* ‘Горьківський автомобільний завод’, *МТЛБ* (і варіант *МТ-ЛБ*) рос. ‘многоцелевой транспортёр-тягач лёгкий бронированный’.

Група **назви військових формувань** налічує 15 одиниць: *ЗСУ* ‘Збройні сили України’, *СА* рос. ‘Советская армия’, *УГА* ‘Українська галицька армія’, *УПА* ‘Українська повстанська армія’, *НГУ* ‘Національна гвардія України’, *ДРГ* ‘диверсійно-розвідувальна група’, *ДШВ* ‘десантно-штурмові війська’, *ВДВ* рос. ‘воздушно-десантные войска’, *ЗРВ* ‘зенітно-ракетний взвод’, *БЧС* ‘бойовий та чисельний склад’, *НАП* ‘навчальний артилерійський полк’, *СМЕРШ* абревіатура початкових букв гасла рос. ‘Смерть шпионам!’, *ВМЗ* ‘взвод матеріального забезпечення’, *ВСП* ‘військова служба правопорядку’, *УПА* ‘Українська паперова армія’.

Тематична група **назви озброєння та комплексів заходів** є найчисленнішою і складається з 18 аббревіатур: *ППШ* рос. ‘пістолет-пулемёт Шпагина’, *АК* ‘автомат Калашникова’, *БПЛА* ‘безпілотний літальний апарат’, *СПГ* ‘станковий протитанковий гранатомет’, *РПГ* ‘ручний протитанковий гранатомет’, *ЗРК* ‘зенітний ракетний комплекс’, *ПКМ* рос. ‘пулемёт Калашникова модернізований’, *ФАБ* ‘фугасна авіаційна бомба’, *КАБ* ‘керована авіаційна бомба’, *ПТРК* ‘протитанковий ракетний комплекс’, *ПТУР* рос. ‘противотанковая управляемая ракета’, *ПТКР* ‘протитанкова керована ракета’, *БК* ‘боекомплект’, *РАО* ‘ракетно-артилерійське озброєння’, *FPV* англ. ‘First Person View’, *NLA* англ. ‘Next Generation Light Anti-tank’.

Weapon', *ППО* 'протиповітряна оборона', *РЕБ* 'радіоелектронна боротьба'.

Група **назви систем заходів** складається з 8 одиниць: *МТЗ* 'матеріально-технічне забезпечення', *МПЗ* 'морально-психологічне забезпечення', *ВЛК* 'військово-лікарська комісія', *ПХД* рос. 'парко-хозяйственный день', *СМЕ* 'судмедекспертиза', *ЦВС* 'цивільно-військове співробітництво', *СІМІС* англ. 'civic-military cooperation', *ППП* 'психологічна підтримка персоналу'.

У групі **назви державних та військових органів** виокремлено 5 аббревіатур: *ГУР* 'Головне управління розвідки' (і варіант *ГУР МО*, де *МО* 'Міністерство оборони'), *СБУ* 'Служба безпеки України', *МВС* 'Міністерство внутрішніх справ', *РАЦС* 'реєстрація актів цивільного стану', *ТЦК* 'територіальний центр комплектування'.

Для групи **назви пунктів**, що складається з 4 одиниць, опорним словом кожної аббревіатури є укр. *пункт*: *КСП* 'командно-спостережний пункт', *КПП* 'контрольно-пропускний пункт', *ППД* 'пункт постійної дислокації', *ВОП* 'взводний опорний пункт'.

Для груп **назви станцій** (*СТО* 'станція технічного обслуговування', *АЗС* 'автозаправна станція') та **назви військових операцій** (*АТО-ООС* 'Антитерористична операція – Операція Об'єднаних сил', *ІПСО* 'інформаційно-психологічна операція') опорними словами є укр. *станція* та укр. *операція* відповідно.

Серед **найменувань організацій** виділено 5 одиниць: *ВООЗ* 'Всесвітня організація охорони здоров'я', *НАТО* (*NATO*) англ. 'North Atlantic Treaty Organization' (укр. 'Організація Північноатлантичного договору'), *МАГАТЕ* 'Міжнародне агентство з атомної енергії', *УНА-УНСО* 'Українська Національна Асамблея – Українська Народна Самооборона', *КУН-ОВН* 'Конгрес українських націоналістів – Організація українських націоналістів'.

Назв держав виокремлено лише 3: *США* 'Сполучені Штати Америки', *СРСР* 'Союз Радянських Соціалістичних Республік', *УНР* 'Українська Народна Республіка'.

До групи **медичні найменування** віднесено 4 аббревіатури: *ПТСР* 'посттравматичний стресовий розлад', *ПТЗ* 'посттравматичне зростання', *РДУГ* 'розлад дефіциту уваги та гіперактивності', *СНІД* 'синдром набутого імунodefіциту'.

Серед **найменувань інформаційної сфери** нараховано 5 одиниць: *ЗМІ* 'засоби масової інформації', *CNN* англ. 'Cable News Network', *BBC* англ. 'British Broadcasting Corporation', *СММ*

(англ. *SMM*) англ. 'Social Media Marketing', *НЛП* 'нейролінгвістичне програмування'.

Для 12 аббревіатур не було встановлено окрему тематичну групу. Це окремі англійські аббревіатури (*LOL* англ. 'laughing out loud', *MILF* англ. 'Mother I'd like to fuck', *HR* англ. 'human resources', *AC/DC* англ. 'alternating current/direct current'), арештантський жаргон (*АУЄ* рос. 'арестантский удел един' (і варіант *ОУЄ*)) та аббревіатури близької тематики (*СІЗО* 'слідчий ізолятор', *СЗЧ* 'самовільне залишення частини'), назви автомагістралі (*БАМ* 'Байкало-Амурська магістраль'), гумористичної гри (*КВН* рос. 'Клуб весёлых и находчивых'), документів (*УБД* 'учасник бойових дій'), ремінно-плечової системи (*РПС*) та лінії бойового зіткнення (*ЛБЗ*).

Більшість зафіксованих аббревіатур є трилітерними (*ППП*, *ВЛК*, *FPV*, *ЗСУ*, *СТО* та ін.), проте є дволітерні (*СА*, *НШ*, *АК*, *БК*, *HR*), чотирилітерні (*КраЗ*, *МТЛБ*, *БПЛА*, *NLAW*, *ПТРК*, *ПТУР*, *СРСР*, *ПТСР*, *РДУГ*, *СНІД*, *ВООЗ*, *НАТО*, *РАЦС*), а також ті, що складаються з п'яти та більше літер (*СМЕРШ*, *МАГАТЕ*, *АТО-ООС*, *УНА-УНСО*, *КУН-ОВН*, *ГУР МО*).

Більшість аббревіатур є простими, проте зафіксовано також і складені аббревіатури, де окремі частини можуть писатись через дефіс (*АТО-ООС*, *УНА-УНСО*, *КУН-ОВН*, *МТ-ЛБ*), скісну риску (*AC/DC*) або окремо (*ГУР МО*).

Майже всі аббревіатури утворено шляхом використання ініціальних літер кожного слова, проте є приклади аббревіації, утворені з використанням декількох літер від одного слова: *СМЕРШ* від рос. *СМЕРть Шпионам*, *СІМІС* від англ. *CIvic-MILitary Cooperation*, *СІЗО* від укр. *Слідчий ІЗОлятор*, *ІПСО* від укр. *Інформаційно-Психологічна Операція*.

Для окремих аббревіатур зафіксовано змішування регістрів літер: *ЗіЛ* від «Завод ім. Лихачова», *КраЗ* від «Кременчуцький автомобільний завод».

Дискурс української армії з об'єктивних історичних причин не уникнув впливу російської мови, через що у мовленні українських військових і зараз все ще вживається лексика російської мови. Про це свідчать деякі зафіксовані аббревіатури: *КВН* рос. 'Клуб весёлых и находчивых' (укр. *КВК* 'Клуб веселих і кмітливих'), *МТЛБ* (і варіант *МТ-ЛБ*) рос. 'многоцелевой транспортёр-тягач лёгкий бронированный' (укр. *БТ-ЛБ* 'Багатоцільовий тягач (транспортёр) легкий броньований'), *СА* рос. 'Советская армия' (укр. *РА* 'Радянська армія'), *ППШ* рос. 'пистолет-пулемёт

Шпагіна', (укр. 'пістолет-кулемет Шпагіна'), *ПК* рос. 'пулемёт Калашникова модернизированный' (укр. *ККМ* 'кулемет Калашникова модернізований'), *ВДВ* рос. 'воздушно-десантные войска' (укр. *ПДВ* 'повітрянодесантні війська'), *ПХД* рос. 'парко-хозяйственный день' (укр. *ПГД* 'парко-господарський день').

Наявність окремих аббревіатур на позначення російськомовних словосполучень можна пояснити багаторічним впливом російськомовних масмедіа та серіалів, які були популярними у 1990-2010-ті роки. Саме тому сталою є аббревіатура *КВН*, а не *КВК*, поширеним гаслом було «За ВДВ!» (а не «За ПДВ!», що є омонімом до аббревіатури з економічної сфери: *ПДВ* 'податок на додану вартість'). Інші аббревіатури (*ППШ*, *ПКМ*) позначають види зброї, що використовувалась у роки Другої світової війни.

Про наявність паралельних найменувань рос. *ПТУР* / укр. *ПТКР* і особливості їх уживання пише і сам Д. Крапивенко: «Але, як не крути, *ПТУР* (українською мало б бути *ПТКР* – протитанкова керована ракета, але назва чомусь не прижилась) хоч і б'є недалеко, зате легко і просто розгортається» [6, с. 55]. На нашу думку, віддавання переваги російській аббревіатурі можна пояснити фонетичними особливостями останньої: в аббревіатурі *ПТУР* є голосна, яка спрощує вимову.

Окремі аббревіатури (*АК*, *СМЕРШ*) є ідентичними і для російської, і для української мов: укр. *автомат Калашникова* та рос. *автомат Калашникова*, укр. *смерть шпигунам* і рос. *смерть шпионам*. Також зафіксовано змішування мовних кодів: аббревіатуру *АУС* (у вигляді *А.У.С.*) пояснює автор через словосполучення російської мови, хоча в цій мові літера «є» відсутня: «Що воно таке, те *А.У.С.*? <...> Буквально “арестантский удел един” – зеківське гасло» [6, с. 123].

Окрім російської мови зафіксовано наявність англійських аббревіатур для позначення окремих нових видів озброєння (*NLAW*, *FPV*), засобів масової інформації (*CNN*, *BBC*), цивільно-військового співробітництва (*CIMIC*), а також окремі загальноновживані аббревіатури (*LOL*, *MILF*, *HR*, *AC/DC*).

Зафіксовані у тексті аббревіатури *НАТО* та *СММ* є результатом транслітерації англійських аббревіатур (*NATO* від англ. 'North Atlantic Treaty Organization' та *SMM* від англ. 'Social Media Marketing').

Окремі аббревіатури стали основою для творення похідних лексем (*НАТО*: «Тут серед іншого були й комфортні казарми **натівського**³ зразка»

[6, с. 49]; *ВСП*: «**ВСП-шники**, або ж, як їх ще називають, веспери, можуть відправити порушника на кілька діб на гауптвахту» [6, с. 138], «Їхав додому, зупинили **ВСПшники**, почали машину оглядати» [6, с. 138], «...що йому доведеться пройти всі кола **ВСП-шного** пекла ще й в іншому секторі...» [6, с. 140]; *СІМІС*: «...її представників називали на західний манер “**сіміками**”...» [6, с. 153]; *СММ*: «По-перше, кликали лише раз, і то на скромну посаду **СММ-менеджера**» [6, с. 169], «А от головред у ролі **СММника** – це якийсь дауншифтинг» [там само]; *КВН*: «Усі головні меми нашої війноньки породжені не **КВН-щиками** на сцені» [6, с. 175]; *РПС*: «Броня, каски – це є. **РПС-ки** теж» [6, с. 218]; *АТО*: «Периферійним зором помітив Яріка – **атошника**, з яким познайомився кілька годин тому» [6, с. 21]).

Також зафіксовано аббревіатури, які є міжмовними синонімами: «В англійській мові ця аббревіатура налічує п'ять літер: *СІМІС* – civic-military cooperation. В українській – традиційно всихає до трьох: *ЦВС*, цивільно-військове співробітництво» [6, с. 153].

У тексті не зафіксовано омонімічних аббревіатур, проте згадані Д. Крапивенком одиниці можуть бути потенційними омонімами. Наприклад, аббревіатура *ППД* вживається на позначення пункту постійної дислокації, хоча може ще й розшифровувати як рос. 'пістолет-пулемет Дегтярёва', проте проаналізований контекст виключає згадане трактування.

Простежуємо метонімічне використання назв заводів на позначення вироблених там засобів пересування: *ЗіЛ* виробляють на Заводі ім. Лихачова, *КрАЗ* – на Кременчуцькому автомобільному заводі, *ГАЗ* – на Горьківському автомобільному заводі.

Окрім стандартних трактувань аббревіатур побутують і народні, жартівливі розшифрування, які наводить Д. Крапивенко у своїх есеях, зокрема для аббревіатури *П.Х.Д.*: «Солдатська розшифровка – “піздец хорошому дню”, офіційна, радянська – “парко-хозяйственный день”» [6, с. 193]. Іншим прикладом наповнення старої аббревіатури новим змістом є аббревіатура *УПА*, яка традиційно розшифровується як 'Українська повстанська армія' і позначає військово-політичне формування, що боролось за незалежність України у 1940–1960 рр.. Нове трактування покликане показати деградацію української армії: «Будемо відверті: корупційні можливості в сержанта міліції у ті роки були значно більшими, ніж, скажімо, у командира роти в армії, що здобула іронічну

³ Тут і далі виділення наші – М. О.

самоназву УПА (Українська паперова армія) [6, с. 32].

Висновки. Абревіатури у військовому дискурсі є невід’ємною частиною комунікації. Вони спрощують та пришвидшують комунікацію, особливо в обставинах, коли кожна секунда може відігравати критично важливу роль. Такі скорочення вживаються на позначення назв посад, засобів пересування, військових формувань, зброї, систем заходів, державних органів, пунктів, станцій, військових операцій. Деякі абревіатури, як-от найменування організацій, держав, медичної та інформаційної сфери та інші уживаються не лише у військовому дискурсі, а й у цивільному житті.

Абревіатури можна схарактеризувати за кількістю літер, виділивши прості та складені одиниці, за способом абревіації (лише ініціальні літери

кожного слова словосполучення чи декілька літер з кожного слова). Більшість абревіатур утворені від словосполучень української мови, хоча наявні приклади з російської та англійської мов. Наявність російськомовних абревіатур пояснюється історичними причинами – довгим впливом СРСР, а поява англійськомовних одиниць свідчить про розвиток військового співробітництва між Україною та країнами Європи та США.

Деякі абревіатури стали твірними одиницями для похідних лексем, інші ж отримали нове наповнення, часто іронічного чи жартівливого характеру.

Перспективою подальших досліджень є розширення картотеки абревіатур та залучення інших контекстів для вивчення та аналізу більшої кількості одиниць.

Список літератури:

1. Акульшина Н. Алгоритм та методика дослідження військової термінології (на матеріалі української, перської та англійської мов). *Studia Linguistica*. 2022. Вип. 21. С. 9–19.
2. Акульшина Н. Терміни-коди як фактор формування національного / глобального воєнного дискурсу (на прикладі перської, української та англійської мов). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10(1). С. 6–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2016_10%281%29__3
3. Боженець С. Становлення та сучасний стан дослідження військової терміносистеми української мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Том 34 (73). № 3. С. 8–12.
4. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 2 (32). С. 9–13.
5. Козинець І. Відображення війни у мові крізь призму неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 61. С. 135–140.
6. Крапивенко Д. Усе на три літери; передмова П. Казаріна. К.: Українер, 2025. 256 с.
7. Лисичкіна І. О., Лисичкіна О. О. Сучасна військова лексика в аспекті англо-українського перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 57. С. 190–193.
8. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд): монографія; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
9. Литовченко І. Типи абревіативних утворень у військовій лексиці української мови. Філологічні студії. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 12. С. 56–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2015_12_9
10. Микульчик Р. Сучасні українські абревіатури: перспективи і стан дослідження. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Проблеми української термінології. 2005. № 538. С. 12–15.
11. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. НАН України, Ін-т укр. мови. К., 1997. 21 с.
12. Стишов О. Нові абревіатури в мові масмедіа кінця ХХ століття. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 33–40.
13. Ткачівська М. Абревіатури в художній літературі та стратегії їх перекладу. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. Випуск 39. С. 241–244.
14. Туровська Л. Військові звання та посади в Україні: історико-генетичний аспект вивчення української військової термінології: монографія. К. ; Ірпінь : Перун, 2005. 158 с.
15. Хар М. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24. Т. 1. С. 160–166.
16. Цигвінцева Ю. Неофразеологізми в контексті російсько-української війни. *Культура слова*. 2022. № 96. С. 141–151.
17. Чернишова Т. Розвиток української військової лексики під час російсько-української війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 35. №3. С. 31–37.

18. Яремко Я. Формування української військової термінології: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02. Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 1997. 16 с.

Ostapenko M. P. ABBREVIATIONS IN MILITARY DISCOURSE (BASED ON THE DMYTRO KRAPYVENKO'S ESSAYS)

Abbreviations, as forms of linguistic economy, occupy an important place in professional military communication, as they ensure brevity and efficient encoding of information. The purpose of this study is to provide a comprehensive analysis of abbreviations from the essays by journalist and military man Dmytro Krapyvenko "Everything in Three Letters" (2025).

The essays contain 94 abbreviations, which have been classified into 14 thematic groups: names of positions, vehicles, military formations, weapons and complexes of measures, systems of measures, state and military bodies, place names, station names, military operations, organizations, countries, medical terms, terms of the information sphere, and other abbreviations. Among abbreviations that could not be assigned to a specific group, there are different English abbreviations, prison slang units, and other semantically related items, as well as the names of a highway, a humorous game, documents, a shoulder-strap system, and a line of contact.

Most abbreviations consist of three letters (which correlates with the title of the essay collection), but two-letter, four-letter, and longer units containing five or more letters have also been recorded. The majority of abbreviations are simple, although there are compound forms written with a hyphen, a slash, or as separate words. Almost all abbreviations were formed from the initial letters of each word, though some cases involve several letters taken from a single word.

A significant number of abbreviations are shortened forms of Ukrainian word combinations, although Russian and English examples also appear. Some units demonstrate language code-mixing.

Abbreviations denoting the names of factories are used metonymically to refer to vehicles produced there. Certain units have become the basis for the formation of derived lexemes. Some abbreviations have acquired new, unofficial interpretations.

Key words: *abbreviations, military discourse, D. Krapyvenko, borrowing, Ukrainian military vocabulary.*

Дата надходження статті: 11.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Пітель В. М.

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Пітель В. І.

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

СЕМАНТИКА НАЗВ ТРАВ'ЯНИСТИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР ТА ЇХ ПОХІДНИХ У ПРОЗІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

У статті проаналізовано семантику назв трав'янистих сільськогосподарських культур та їх похідних у прозі Марка Черемшини, зокрема описано множинність і особливості значень флороназв та їх дериватів, контекстну реалізацію окремих лексико-семантичних варіантів, входження до складу стилістичних фігур.

Ключова роль рослин у матеріальному й духовному житті гуцулів сприяла широкому полю варіювання семантики флороназв, непоодиноким їх вживанню в символічному значенні, у складі фразеологізмів, порівнянь тощо в текстах новел Марка Черемшини.

У прозі автора виявлено флороназви на позначення зернових культур (**жито, пшениця, пшеничка, жито-пшениця, ячмінь, хліб, кукурудза (кукурудз)**), зернобобових сільськогосподарських культур (**фасолька (фасулька)**), овочевих сільськогосподарських культур (**ріпа, бараболя, перець, цибуля, огірок** тощо) і технічних культур, які використовуються як сировина (**лен, тютюн, коноплі, мак**).

У контекстах прози Марка Черемшини досліджувані слова реалізують значення "рослина" (**жито, пшениця, ячмінь, хліб, кукурудза, фасолька (фасулька), ріпа, барабулька, лен**), "зарості рослин" (**кукурудза, кукурудзка**), "поля рослин" (**жито, пшениця, ячмінь, хліб**), "плоди рослин" (**кукурудза, бараболя, гарбуз, лен**), "наземна частина рослин" (**пшениця, хліб, тютюн, коноплі**), "урожай" (**пшениця**), "страва" (**пшениця, пшеничка, цибуля, огірок**). Окремі назви на позначення сільськогосподарських культур виявляють полісемію (**пшениця, хліб** та ін.), є одиницями діалектного мовлення (**фасолька (фасулька), ріпа, бараболя, свекляний, лен, гарбузе**).

Зафіксовано флороназви та їх похідні, які набувають символічного значення і пов'язані з обрядовістю (**пшениця, пшеничка, житняний сніп**), входять до складу порівнянь (**перець, гарбуз, огірок, лен, мак**) та фразеологізмів (**гарбузе безчєсне, на макове зерно**) чи фразеологізованих сполук (**на мак**), синонімічних рядів (**ріпа, барабулька**), стають компонентами стилістичних фігур (ампліфікація, посилюваний повтор, паралелізм), контексти їх вживання виявляють емоційне забарвлення (**гарбузе**) та персоніфікацію природи (**жито, пшениця, ячмінь, фасулька**).

Ключові слова: флороназва, сільськогосподарська культура, контекст, семантика, значення, ЛСВ, сема, символ.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві вивчення лінгвальних особливостей ідіостилу письменника є важливим для розуміння не тільки специфіки творчості автора, а й для окреслення національної картини світобачення загалом. Мовостиль кожного автора, з одного боку, є окремою репрезентацією навколишньої дійсності, а, з іншого, – важливим складником національно означеної моделі світу, фіксацією засобами художньої мови світоглядної пізнавальної діяльності митця, який належить певній епосі та перебуває в конкретному етнічно-культурному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Низка наукових розвідок присвячена особливостям моделювання художнього світу Марка Черемшини, зокрема фольклорно-міфологічній основі його творчості [1; 2], організаційним принципам свідомості письменника [3], мовному феномену його новел [4] тощо. Також дослідники зосереджуються на вивченні особливостей семантики слів різних тематичних сфер, представлених у творах письменника: мілітарна лексика [5], онімний простір прози [6], соматизми [7], назви тав'янистих несільськогосподарських рослин [8], символіка окремих назв [9; 10] тощо.

Немає комплексного дослідження особливостей використання у прозі Марка Черемшини назв сільськогосподарських культур, які, окрім функції найменування реалій, слугують символами, їх семантика пов'язана зі світоглядом гуцулів, обрядовістю, специфікою сільськогосподарської діяльності тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження семантики назв трав'янистих сільськогосподарських культур та їх похідних у прозі Марка Черемшини.

Виклад основного матеріалу. У прозі Марка Черемшини йдеться про Гуцульщину, де «з давніх часів живуть люди, які зуміли облагородити пісню українську землю, сформувати свій тип господарки, зрештою, свою самобутню культуру» [16, 6], тому основою мови героїв стали гуцульські говірки, а події розгортаються на тлі колоритного сільського побуту, звичаїв, традицій, вірувань та забобонів.

Культурно-етнічний феномену Гуцульщини та формування письменника насамперед на ґрунті народнопоетичної традиції в її гуцульському варіанті, поєднання у його творчості українських і західноєвропейських літературних традицій [12] вплинуло на особливості семантики назв сільськогосподарських культур у текстах прози автора. Новели Марка Черемшини, за словами Миколи Ткачука, поєднали «національний колорит, багатющу міфологічну скарбницю народу і новітню літературну техніку» [12, с. 293], імпресіоністичні, експресіоністські тенденції та символізм [12, с. 294].

Рослини посідають чільне місце в матеріальному й духовному світі гуцулів, вони є невід'ємним елементом господарської діяльності, незамінними продуктами харчування та лікарськими засобами. Водночас рослини вплетені в систему гуцульських вірувань і обрядів, що непоодинокі сприяє їх вживанню в символічному значенні в текстах новел автора.

У прозі Марка Черемшини зафіксовано низку назв на позначення зернових культур, зокрема **жито**, **пшениця**, **пшеничка**, **жито-пшениця**, **ячмінь**, **хліб**, **кукурудза** (**кукурудз**). Так, слово **жито** в аналізованих текстах зазвичай уживається в множині, реалізуючи значення "поля з ростучими на них рослинами жита, самі рослини цих полів" [13], простежуємо персоніфікацію природи, утворення ампліфікації:

Зрадувалися ниви і своїми житами та пшеницями йому поклонилися [14, Т. 2, с. 13]; *Спускав білі рукави, як лебідь, і літав понад тими вівсами,*

та ячменями, та житами, та пшеницями, що вусатими колосками його серце злегонька кололи [14, Т. 2, с. 9].

У наведеному прикладі такого ж значення набувають флорназви **пшениця** і **ячмінь** у формі множини.

У новелі «Сльоза», події якої розгортаються напередодні Різдва, дериват **житняний** у поєднанні зі словом **сніп** набуває символічного значення ("символ плодючості, достатку"), пов'язаного зі звичаєм перед Різдвом на Святвечір вносити в дім сніп жита [15, с. 85]:

Різдвяний ангел став літати від хати до хати з дарунками на крильцях. [...] Багач той якраз вийшов тоді на подвір'я, щоб повеліти слугам внести житняний сніп до хати [14, Т. 2, с. 61–62].

Спостерігаємо уособлення природи і в контексті вживання похідної лексеми **жито-пшениця**:

Ідуть колядники попід зорями, переходять всі три побережникові перелазы та й заколядували під побережниковими віконцями: «Зажурилися гори й долини, що не зродило жито-пшениця» [14, Т. 1, с. 230].

Як і слово **жито**, лексема **пшениця** (тільки у множині) в прозі Марка Черемшини має значення "поля з ростучими на них рослинами жита, самі рослини цих полів" [13] (див. вище); виявлено семему "рослина родини злакових, з зерна якої виробляють біле борошно, крупу та інші продукти" [13]:

Розгрімилася громи – і земля під пшеницями задрожала, розблискалися блискавиці і його долю над селом виписували, розіллялися води і його частя сполювали та й у ріку забирали... [14, Т. 2, с. 8].

Зафіксовано ще низку ЛСВ слова **пшениця**, зумовлених практичними потребами гуцулів, особливостями сільськогосподарських робіт. Скажімо, у контексті новели «Марічку головка болить» ця лексема вживається в значенні "висушена наземна частина рослин" у складі ампліфікаційної фігури, що сприяє висвітленню зображуваного явища в різних аспектах:

Поклав би тобі господь добро у хату, у тоці – стирти пшениці, у стайнях – стадо, ріллю – на плиттю, у вікнах – сонце, вірність – в постелі! [14, Т. 1, с. 283].

У новелі «Поменник» фіксуємо значення "урожай". Тут лексема **пшениця** вживається в складі конструкції-присягання, яку головний герой використовує для доведення правдивості своїх слів:

Упав у старість [Митро Пужливий], але на газеті спить, людям новини повістує:

Ану, ждiт, – каже, – новину вам скажу.

Йку, варе?

Таже папа римский погiб.

Але?

– *Абих так пше́ниці діждав. Йдiт, перека-
жит попови* [14, Т. 1, с. 133].

Також слово **пше́ниця** і його дериват **пше-
ничка** виявлені в значенні "кутя" – "обрядова
каша з ячменю або пшоняних зерен, уживана
з солодкою підливою напередодні Різдва чи Водо-
хре́ща" [13]:

*Гейби не та сама ніч, то́та різдвяна ніч,
гейби вона ходила й говорила, гей то́та церква
у великий храм. [...] Тоті далекі зорі щось нахи-
люються та й у газдівські вікна на стіл загля-
дають, отік вони Perezнати хочуть, чи газди на
сто́лі пше́ницю мають, чи ве́черю поживають*
[14, Т. 1, с. 230]; – *Ненечко дороженька, – лебе-
діла Маруся, – нині святий ве́чір, а у нас нічого
немає і вам не лекшає. Як би то красно й любо
було, коли б ми ввечі́р разом пше́ничку їли* [14,
Т. 2, с. 60]. Спостерігаємо актуалізацію сем,
пов'язаних з обрядовістю: 'родина', 'Різдво', '12
страв', 'свято', 'достаток' та ін.

У прозі Марка Черемшини трапляється вжи-
вання слова **хлі́б** (окрім значень "харчовий про-
дукт", "заробіток", "їжа" тощо), які стосуються
тематичної сфери назв рослин. Скажімо, у формі
однини ця лексема може позначати "злакові рос-
лини":

І бахурі ростуть, як хлі́б увесні [14, Т. 2, с. 15];
*Бо ж треба йому [господареві] було якийсь раз
в життi дванадцятий сніп зжати, та й зв'язати,
та й у кланю скласти, та й якийсь раз горб пере-
копати, та й обсіпати, та й хлі́бом обсіяти* [14,
Т. 2, с. 17]; *А дедя казали, що пуста їх надія, бо
сонце є на то́то, аби мужиків на вуголь перепалю-
вати, а взимі із снігу лід робити, а доці мають
мужицьку працю ріками забирати, бур'янами
хлі́б убивати, у стиртах зерно кільчити, землю
розколювати, хати валити, мужицьку радість
топити...* [14, Т. 2, с. 8].

Слово **хлі́б** у формі множини в контексті окре-
мих новел Марка Черемшини набуває значення
"поля зі злаковими рослинами, рослини цих полів":

Брів [хлопець] хлі́бами і шукав синьої квітки
[14, Т. 2, с. 10]; *Усі чічки розцвілися, усі зела набли-
зилися, усі хлі́ба підоймилися, усі межі позбіга-
лися* [14, Т. 2, с. 7]; в останньому реченні аналізо-
вана лексема входить до складу ампліфікаційної
фігури та посилюваного повтору, у якому повто-
рення слова **усі** в супроводі різних слів посилює її
виразові властивості.

У новелі «Село потерпає» слово **хлі́б** позначає
"висушену наземну частину рослини", теж входячи
до складу посилюваного повтору:

*Луна йому вночі спати не давала, гранею ребра
припікала, лице черленила. [...] А її пухкі стопи –
де перебі́йці, де газдів двори, де хлі́ба оденки, де
праця в чертогах* [14, Т. 1, с. 121].

Лексема **кукурудза** (у множині) на позначення
заростей "рослини родини злакових, що мають
грубе високе стебло та їстівні зерна, зібрані
в качан" [13] вживається в новелі «Поменник»:

*На царинці біжуть діти за патрулею й мель-
дують, що в кукурудзах москаль сховався* [14,
Т. 1, с. 144]; *Патрулює патруля в кукурудзах,
боками заходить, гверами цілить* [14, Т. 1, с. 144];
*Підіймають бадя, на ноги кладуть. Бадьо паде
назад на землю, гей підпилене дерево, кукурудзи
ломить, привалює* [14, Т. 1, с. 145].

Фіксуємо в аналізованих текстах ЛСВ слова
кукурудза – "зерно в качанах" [13]:

*Перший раз в життi вертає коновкар до
домівки сам-саміський. На плечах бесажки з куку-
рудзами, а під пахою Чіччина узда* [15, Т. 1, с. 112].

У фрагменті новели Марка Черемшини «За
мачуху молоденьку...» жінки, підбадьорюючи
немолодого Івана Мотрюка, порівнюють його із
кукурудзом:

*А челядь каже: «Ви, бадічку, межі нами, як тот
кукурудз, що запряв повісмом межі червоними
фасульками». А відтак від кукурудза до сивого
сокола, а від фасольки до зазульки, та й ще село не
наговорилося, не насудилося, а дід вже на заповіді
несе* [14, Т. 1, с. 262]. Спостерігаємо використання
іменника жіночого роду **кукурудза** у формі чоло-
вічого роду, актуалізацію сем 'міцний', 'високий',
'стрункий', 'статний', 'поважний', 'авторитет-
ний' та ін., пов'язаних із фоновими знаннями про
цю рослину – виділяється з-поміж інших сільсько-
господарських рослин висотою та міцністю.

У похідній лексемі від **кукурудза** – **кукурудзка**
реалізуються семми на позначення рослини та
її заростей (у множині):

*Хоть Купало, хоть Лопушник, але це є спра-
ведливий Іван. [...] Барабульку та й кукурудзку
з землі за чівку на сонце витягає* [14, Т. 1, с. 227];
*Замикаю я шалас, беру діти наперед себе та
й гайда на царинку кукурудзки підсапувати* [14,
Т. 1, с. 251].

Дериват **кукурудзяний** реалізовує значення
ознак за відношенням до частин рослини – зерен
та листя:

*Недалічко на боці стоїть в'язка нових сме-
рекових коновок, кошіль з лижаками і бесажки*

з гелеткою **кукурудзяного** зерна та й смугляве сидло з попругами [14, Т. 1, с. 109]; *Хропе [віт], аж душиться, аж кукурудзяне* листя дрижить [14, Т. 1, с. 145].

У прозі Марка Черемшини виявлено одну лексему на позначення зернобобових сільськогосподарських культур – **фасолька (фасулька)**, яка вживається в значенні "городня трав'яниста однорічна рослина родини бобових, що має в стручках овальні зерна" [13], належить до діалектних мовних одиниць (літературний варіант – **квасоля**) [16, Т. 2, с. 369] і є основою паралелізму (перший приклад) та порівняння й персоніфікації (другий приклад):

– Сохрань божє, – але скби я від цеї не зачав, то і тої не нагадав би, ану, погодіт кришку, а зараз мете чути:

Я сапала кукурудзки та й стяла **фасольку** –

Полюбила панотчика, купив парасольку! [14, Т. 1, с. 202];

А челядь каже: «Ви, бадічку, межі нами, як тот кукурудз, що запряв повісом межі червоними **фасульками**». А відтак від кукурудза до сивого сокола, а від **фасольки** до зазульки, та й ще село не наговорилося, не насудилося, а дід вже на заповіді несе [14, Т. 1, с. 262].

В аналізованому матеріалі виявлено низку лексем на позначення овочевих сільськогосподарських культур (**ріпа, бараболя, перець, цибуля, огірок** тощо). Так, діалектне слово **ріпа** в контексті новели «Бодай їм путь пропала!» має значення "однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмал; картопля" [16, Т. 2, с. 230]:

Неподалеки гримлять гармати, але газди й газдині хвалять собі верем'я і сапають на царинках **ріпу**, що до них з землі барвінковими листочками усміхається [14, Т. 1, с. 149].

У такому ж значенні фіксуємо дериват слова **бараболя**, синоніма до **ріпа**, – **барабулька**:

Барабульку та й кукурудзку з землі за чівку на сонце витягає [Купало] [14, Т. 1, с. 227].

Сама ж лексема **бараболя** в аналізованих текстах новел має тільки значення "збірн. Бульби цієї рослини, що вживаються як їжа і як корм для тварин" [16, Т. 1, с. 61]:

Ще листечко з дерев не попадало, ще багацька **бараболя** у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забагла умирати [14, Т. 1, с. 37].

Також виявлено похідний прикметник **барабуліний**, пов'язаний із цією семемою:

– Гет всечину вміє, – підтверджував Тимофій, – ци кулешу зварити, ци борщ **барабуліний**,

ци рибу, ци малай спечи, що душа захоче! [14, Т. 1, с. 104].

Низка слів на позначення овочевих сільськогосподарських культур у прозі Марка Черемшини виявляють тільки ЛСВ "плоди рослини, що вживаються як їжа", окремі з них виступають у порівняльних зворотах, актуалізуючи фонові знання про ці плоди:

Неня зварила була її [рибу] з **цибулею** і дала йому таку букату, як на два пальці [14, Т. 1, с. 71];

Тоді, як багач Приймак вищоїв своїх шість овець і ніс у дійниці скором до хати, сиділи його сусіди Сівчуки «за столом» та й доїдали гарячу кулешу і мисочку **огірків**, а серед хати дотлівало в ямі вугілля [14, Т. 1, с. 56];

Я дитину таскаю на рагаши і вертаюси, аби образи винести, а то вже гляба, вогонь тріскає, бо то хата немащена, а гонта суха, гей **перець** [14, Т. 1, с. 164]; вживання лексеми в порівняльному звороті зумовлено семами 'сухий', 'поморщений', 'потрісканий', 'сипатися', 'луцитися' тощо;

А деді, що переломані з помірків вернули, підкидають їх [бахурів], як **гарбузами**, і пінкою з молока їх годують [14, Т. 2, с. 15]; порівняння базується на фонових знаннях про особливості збирання врожаю гарбузів, актуалізуються семи 'округлий', 'підкидати', 'піймати', 'обережно', 'бережливо' та ін.

Лексема **огірок** вживається і в значенні "страва з плодів рослини":

Гей квашені **огірки**, сповзають лиця, коли вони войну руками показують, жалісними словами, як писанки, кервою малюють [14, Т. 1, с. 133]; тут для порівняння визначальними стають семи 'квасний', 'поморщений', 'зсунутий', 'обвислий' тощо.

Фіксуємо використання діалектизму **гарбузе** у складі фразеологізму **гарбузе безчесне** – "зневажл. про негідну, непорядну, безчесну людину" [14, Т. 1, с. 206]:

Шо, Варє, за коропуз?

– Таже це Дзельманів, тот адвокат, що з міста перед войнов дав драла, – виясняють гадзині.

– Най шєзне, йке **гарбузе безчесне!** Вчєра діти за ним кицками метали, то просивси, єк мала дитина, а сєгоднє він до воська на бесіду периий! [14, Т. 1, с. 140].

У свідомості українців **гарбуз** асоціюється з невдалим сватанням, дослідники фіксують низку його асоціатів ('відмова', 'образа', 'насміхання' тощо), що свідчать про наявність негативної конотації цієї лексеми [17]. Очевидно,

порівняння людини саме з плодом цієї рослини в наведеному прикладі пов'язано насамперед із зовнішніми ознаками героя твору (актуалізація сем 'круглий', 'товстий', 'невисокий', 'приземкуватий' та ін.). Про це свідчить інший фрагмент тексту новели «Поменник» Марка Черемшини, у якому наведено опис зовнішності сина Дзельмана:

Круглий, гей бочка, Дзельманів син отворив лотоки свого адвокатського красномовства перед військовими старшинами й аж заслинився, як представляв те, що бадіки перед хвилиною до війська говорили [14, Т. 1, с. 141].

У прозі Марка Черемшини не виявлено флороназви **свекла** ("буряк" [16, Т.2, с. 251]), однак зафіксовано вживання прикметника **свекляний** ("прикм. до **свекла**; приготовлений із буряка" [16, Т. 2, с. 251]):

А свекляний бориц кипить та й вихоплюється з-під покришки і летіє на грань, начеб посвечувався за решту й хотів загасити пекучий жар вугля [14, Т. 1, с. 86].

Порівняно небагато виявлено флороназв на позначення технічних культур, які використовуються як сировина (**лен**, **тютюн**, **коноплі**, **мак**). Лексема **лен** (літературний варіант – **льон**) реалізовується в значеннях "однорічна або багаторічна трав'яниста технічна рослина, з стебел якої виготовляють волокно, а з насіння – олію" [13] і "плоди цієї рослини":

Дівчата лишали маржину і бігли ід дорозі та й, наживучи пальчиками, покривлювалися дідові й співали:

*А хотів-єс, старий діду, любити Єлену,
Було собі посадити в городочку лєну* [14, Т. 1, с. 266];

*Ростуть [хлопці] такі чорноброві, як гвоздики, такі червоні, як калина. Або такі, як папірчики, тоненькі, як **лен**, дрібненькі* [14, Т. 2, с. 15].

В останньому прикладі спостерігаємо актуалізацію диференційних сем 'дрібний', 'невеликий', 'маленький' тощо, які стали основою порівняльного звороту.

Слово **тютюн** реалізується в таких семемах:

"трав'яниста рослина родини пасльонових, в листі якої міститься нікотин" [13] – *Відтак увійшов ще раз в хату, добув з грядок скруцак **тютюну** і сховав у ремінь, а погладивши обидвох внуків по голівці, наказував їм, аби слухали нені* [14, Т. 1, с. 193–194];

"висушені й подрібнені листки та стебла цієї рослини, які використовуються для куріння, нюхання, жування" [13] – *Дід вийняв присяж-*

*ному люльку з камізельки і набив її своїм **тютюном** кришеним, а паничам подав капишук* [14, Т. 1, с. 193]; *Іванів вівчар Дмитро приніс овечий подій у стаю і божився, що зараз дістане від свого газди **тютюну** повну люльку, бо має йому щось важне сказати* [14, Т. 1, с. 226]; *Шепитарюк ніби сварив вівчаря за того, що його здурив і задурно вигулив жменю **тютюну*** [...] [14, Т. 1, с. 226].

Дослідження показало, що слово **коноплі** використано тільки в значенні "наземна частина рослини, яку вимочують для отримання з неї волокна":

*Ще листечко з дерев не попадало, ще багацька бараболя у купинах не дійшла, ще **коноплі** у мочулах не вимочились, як Петрикова баба заблагла умирати* [14, Т. 1, с. 37].

Семантичний простір лексеми **мак** і похідного **маковий** у прозі Марка Черемшини пов'язаний зі значенням "насіння рослини" [13]. Названі слова використовуються в порівняльній конструкції **як мак** та фразеологізмах **на макове зерно** ("зовсім, ніскільки" [18]) і **на мак** – "1) дрібно; 2) нещадно, вщент", реалізуючи видосеми 'дрібний', 'дрібно', 'мало' та ін.:

*Вона нанизувала гердан! Дрібнесенькі, **як мак**, криштальці насилувала на шовкові ниточки* [14, Т. 2, с. 50]; *То ті до ніг припаду, стопи обцуплю, жовніврів умолю, аби мні кольбами посікли **на мак**, навмість тебе* [14, Т. 1, с. 135]; *На млі ока побіг Дзельман враз із сином крізь військо до військових старшині просив рятунку, бо, мовляв, хлопці жидів і панів **на мак** розбивають* [14, Т. 1, с. 141]; – *Преславний суде! Признаюся до провини з усіма цими дівчатами і всім їм по моргови землі перекидаю, лиш за одну Цію не маю провини ні **на макове зерно** та її не залагоджу, бо вона тогди була... вибачте... гола...* [14, Т. 1, с. 295].

Висновки. Важлива роль рослин у матеріальному й духовному житті гуцулів сприяла широкому полю варіювання семантики флороназв у текстах новел Марка Черемшини. У контекстах прози автора досліджувані слова реалізують значення "рослина", "зарості рослин", "поля рослин", "плоди рослин", "наземна частина рослин", "урожай", "страва". Окремі назви на позначення сільськогосподарських культур виявляють полісемію, є одиницями діалектного мовлення.

Зафіксовано флороназви та їх похідні, які набувають символічного значення і пов'язані з обрядовістю, входять до складу порівнянь (та фразеологізмів чи фразеологізованих сполук, синонімічних рядів, стають компонентами стилістичних фігур (ампліфікація, посилюва-

ний повтор, паралелізм), контексти їх вживання можуть виявляти емоційне забарвлення та персоніфікацію природи.

Перспектива подальших досліджень полягає у всебічному аналізі семантики слів різних тематичних груп прози Марка Черемшини.

Список літератури:

1. Мафтин Н. Фольклорно-міфологічні засади художнього мислення Марка Черемшини. *У задзеркаллі художнього світу Марка Черемшини : Колективне дослідження з нагоди 150-річного ювілею письменника*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. С. 127–135.
2. Медведєва О. Народнопоетична основа художньої мови новели Марка Черемшини «Туга». *Українська мова в загальноосвітній школі*. 2006. №11. С. 5–7.
3. Піхманець Р. Організаційні принципи художньої свідомості Марка Черемшини. *У задзеркаллі художнього світу Марка Черемшини : Колективне дослідження з нагоди 150-річного ювілею письменника*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. С. 100–127.
4. Грещук В. Мовний феномен новел Марка Черемшини. *У задзеркаллі художнього світу Марка Черемшини: Колективне дослідження з нагоди 150-річного ювілею письменника*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. С. 342–355.
5. Грещук В. Лінгвальний вимір війни в мілітарній прозі Марка Черемшини. *У задзеркаллі художнього світу Марка Черемшини: Колективне дослідження з нагоди 150-річного ювілею письменника*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. С. 193–202.
6. Гречин І. Онімний простір збірки новел Марка Черемшини «Село за війни». *У задзеркаллі художнього світу Марка Черемшини: Колективне дослідження з нагоди 150-річного ювілею письменника*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. С. 236–242.
7. Горболіс Л. «Формат» тіла і неможливість його реалізації в новелі «Інвалідка» Марка Черемшини. *У задзеркаллі художнього світу Марка Черемшини: Колективне дослідження з нагоди 150-річного ювілею письменника*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. С. 216–227.
8. Пітель В. Семантика назв трав'янистих рослин у прозі Марка Черемшини. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. Вип. XXV–XXVI. С. 81–86.
9. Пітель В. Символіка назв трав'янистих рослин у прозі Марка Черемшини. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. № 910. Серія : Філологія. Харків, 2010. Випуск 60. Част. І. С. 682–688.
10. Мних Р. Українська класична новела як символічна форма (маргінальні штрихи до поетики Марка Черемшини). «*Покутська трійця*» й літературний процес в Україні кінця XIX – початку XX століть: [матеріали наукової конференції]. Дрогобич : Вимір, 2001. С. 195–207.
11. Шухевич В. Гуцульщина. Верховина, 1997. 352 с.
12. Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль, 2007. 463 с.
13. <https://slovnkyk.ua/>
14. Черемшина Марко. Твори : в 2 томах. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 1. 335 с.; Т. 2. 304 с.
15. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. [2-е вид.]. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
16. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник : У 2 т. / Відповідальний редактор Василь Грещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, Т.1. 2019. 584 с.; Т. 2. 2020. 468 с.
17. Подолян І. Е. Відображення українських, німецьких та американських звичаїв і обрядів у вербальних асоціаціях фітонімів. *Мовознавство*. 1999. №6. С. 60–67.
18. ТЛУМАЧЕННЯ. Горох – українські словники. <https://goroh.pp.ua/%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

Pitel V. M., Pitel V. I. SEMANTICS OF NAMES OF HERBAL PLANTS AND THEIR DERIVATIVES IN MARKO CHEREMSHYNA'S PROSE

The article analyses the semantics of names of herbal agricultural plants and their derivatives in Marko Cheremshyna's prose – the polysemy and peculiarities of the meanings of flora names and their derivatives, contextual realisation of individual lexical-semantic variants (LSV), and their inclusion in stylistic figures in particular.

The fact that plants played a key role in both the material and spiritual life of the Hutsuls contributed to a wide range of variations in the semantics of flora names, their frequent use in symbolic meanings or as part of phraseological units, comparisons, etc. in Marko Cheremshyna's novels.

In the author's prose, flora names were found to denote grain crops (**rye, wheat, pshenychka** (diminutive: **wheat**), **rye-wheat, barley, bread, corn (maize)**), leguminous crops (**fasolka** (diminutive dialect: **beans**) (**fasulka**), vegetable crops (**turnip, barabolya** (dialect: **potato**), **peretz** (dialect: **pepper**), **onion, cucumber**, etc.), and industrial crops used as raw materials (**len** (dialect: **flax**), **tobacco, hemp, poppy**).

In the contexts of Marko Cheremshyna's prose, the studied words realise the meaning of "plant" (**rye, wheat, barley, bread, corn, fasolka (fasulka), turnip, barabolya, len**), "plant thickets" (**kukurudza (kukurudz)** (eng. **corn, maize**)), "plant fields" (**rye, wheat, barley, bread**), "plant fruits" (**kukurudza, barabolya, pumpkin, len**), "above-the-ground part of plants" (**wheat, bread, tobacco, hemp**), "harvest" (**wheat**), "food" (**wheat, pshenychka, onion, cucumber**). Certain names for agricultural crops reveal exhibit polysemy (**wheat, bread**, etc.), are units of dialect speech (**fasolka (fasulka), ripa** (dialect: **turnip**), **barabolya, svecklianyi** (dialect: **beetroot**), **len, harbuzie** (dialect: **pumpkin**)).

Flora names and their derivatives which acquire symbolic meaning have been recorded. They are associated with rituals (**wheat, pshenychka, rye sheaf**), are part of comparisons (**peretz, pumpkin, cucumber, len, poppy**), phraseological units (**harbuzie bezchesne, for poppy seed**), or phraseological compounds (**for poppy**), synonymous series (**turnip, barabulka**), become components of stylistic figures (amplification, reinforced repetition, parallelism), the contexts of their use reveal emotional coloring (**harbuzie**), and personification of nature (**rye, wheat, barley, fasulka**).

Key words: flora name, agriculture, context, semantics, meaning, LSV, seme, symbol.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Путрашик В. І.

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИЗМИ В МЕДІАТЕКСТІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті виконано комплексний огляд і систематизацію теоретико-методологічних напрацювань українського мовознавства щодо функціонування територіальних діалектизмів у сучасних медіатекстах. Проаналізовано еволюцію наукових поглядів на статус діалектної лексики в публіцистиці: від її трактування як помилкового відхилення від літературної норми до визнання повноправним стилістичним засобом. Розглянуто роль діалектизмів у контексті демократизації медіамови та їхнє значення як інструменту адаптації фахового мовлення до нових соціальних реалій.

На основі узагальнення масиву лінгвістичних розвідок висвітлено специфіку використання діалектних одиниць у регіональній пресі, передусім західних областей України, де спостерігається їх висока комунікативна активність. Простежено тенденцію до розмежування спонтанного та стилізованого вживання діалектизмів журналістами.

Особливої уваги надано аналізу наукових підходів до визначення функціонального навантаження цієї лексики. В опрацьованих джерелах простежується консенсус щодо здатності діалектизмів виконувати роль психологічних тригерів, які привертають увагу аудиторії та формують атмосферу довіри. У статті констатовано, що лексичне наповнення категорії діалектизмів у медіа має виразні ознаки антропоцентризму.

Окреслено перспективи дальшого розвитку напрямку медіалінгвістики, що досліджує локальну лексику, які вбачаються у відході від суто описових методів. Акцентовано на потребі застосування інструментарію корпусної лінгвістики та спеціалізованого програмного забезпечення для верифікації гіпотез на великих масивах даних. Також наголошено на актуальності розширення джерельної бази через залучення до аналізу новітніх цифрових платформ, соціальних мереж і месенджерів, які залишаються недостатньо вивченим сегментом інформаційного простору.

Ключові слова: територіальні діалектизми, медіатекст, регіональна преса, субстандартна лексика, функції діалектизмів, корпусна лінгвістика.

Постановка проблеми. Демократизація мови сучасних медіа розмиває жорсткі межі літературної норми. Сприйняття територіальних діалектизмів у текстах ЗМІ еволюціонувало від маркера недостатньої освіченості до свідомої стилістичної стратегії журналістів. Це зумовлює зміну наукового фокусу з прескриптивного підходу («як правильно») на прагматичний («як ефективно»). Використання діалектної лексики сьогодні слугує інструментом пошуку автентичності, децентралізації культури та скорочення дистанції з аудиторією.

Існує певна суперечність між статусом діалектизму (як явища поза межами літературної мови) та його доволі високою частотністю в медіа. Ключове дискусійне питання: чи є цей процес загрозою засмічення мови, ерозії норми та зниження мовної культури, чи, навпаки, свідченням її віталізації та збагачення народними джерелами?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Власне розвідки про діалектну лексику в медіатекстах переважно фрагментарні й зосереджені або на розгляді діалектизмів у складі ширшого об'єкта – субстандартної / стилістично зниженої лексики, або ж на спостереженні за особливостями їх функціонування в регіональній пресі західних областей України.

Теоретичні засади функціонування субстандартної / стилістично зниженої лексики як інструменту подолання офіціозу та адаптації до нових соціальних реалій закладено в працях Т. Левченко [11] та Б. Коваленка [9]. Значний масив досліджень присвячено класифікації функцій діалектизмів на матеріалі регіональної преси та художньої публіцистики: виокремлено номінативно-пізнавальну, етнографічну та експресивну функції (М. Бігусяк [1], О. Пискач [15]); проаналізовано механізми зниження тональності тексту, імітації усного мов-

лення та «відчуження» (Т. Николук, Н. Шкляєва [12], Л. Деркач [5] та ін.). Окрему увагу науковці зосереджують на прагматичному потенціалі діалектизмів у заголовкових комплексах газет та інтернет-медіа, де такі лексеми виконують передусім атрактивну роль «гачків» для аудиторії (В. Путрашик [16], Р. Савчук [17; 18]).

За надійну теоретичну й методологічну основу для аналізу діалектизмів у медіатекстах можуть правити студії над роллю діалектизмів у художньому мовленні, адже медіа (особливо регіональні й загальнонаціональні культурологічного спрямування) часто використовують стилістичні прийоми, споріднені з художнім стилем.

Дослідники мови поезії, прози, драми сформували значний корпус знань щодо функціонально-стилістичної природи діалектизмів, визначаючи їх як історично змінну категорію [6, с. 199], а художній твір – як площину активної взаємодії говорів і літературної мови, що є каналом збагачення [3, с. 36] останньої. А. Зеленько розробив концепцію триєдиної функції діалектизмів: комунікативної, етнографічної та експресивно-виражальної [8, с. 39], розрізняючи етнографічну функцію лексики (для передачі матеріальної культури) і етнічну функцію фонетичних і граматичних елементів (для вказівки на етнос); цю модель підтримав і А. Яворський [20, с. 233]. С. Єрмоленко визначила, що сучасні діалектизми функціонують як спланована стилізація [6, с. 198], зумовлена потребою відтворення реалій, пов'язаних із територією, або особливостей усного мовлення персонажів, з чим погоджувалася й Г. Козачук, вказуючи, що художній стиль здатен активізувати позалітературні елементи, які можуть стати літературною нормою [10, с. 52]. О. Черевченко переконує, що діалектне слово в художньому тексті набуває статусу стилісти, експресії й засобу художньо-образної конкретизації [19, с. 232]. П. Гриценко трактував використання діалектизмів як відступ від чинних норм літературної мови зі стилістичною настановою, а також виокремив тексти, де говіркове мовлення слугує «олітературненим» діалектом [2, с. 146]. Внесок Г. Осіпчук полягає в дослідженні діалектизмів як кореферентних компонентів, що утворюють пару із загальноживим словом, забезпечуючи структурну й семантичну організацію тексту [14, с. 244]. Василь та Валентина Грещуки запропонувати функційний поділ діалектизмів у літературному творі, визначивши такий їх потенціал: номінативно-пізнавальний [4, с. 9], експресивний [4, с. 10], індивідуалізації персонажа [4, с. 11], забезпечення художньої

переконливості та етнографічної достовірності [4, с. 12], типізації мови персонажів [4, с. 13], збагачення літературної мови [4, с. 14]; виокремили репрезентативні групи гуцульських діалектизмів у художньому мовленні (людина, природне середовище, побут, виробнича діяльність, духовна культура) [4, с. 80]; також розробили деталізовану типологію літературно-діалектної взаємодії – від окремих краплень до повного ґрунтування мови твору на діалекті [4, с. 29], що корелює з концепцією І. Ніколаєнко про сприйняття діалектної стихії як рівноправного вияву національного мовлення [13, с. 224].

Зазначені теоретичні напрацювання, виконані на матеріалі художньої літератури, є ключовими й для медіалінгвістики. Адже сучасна публіцистика активно запозичує засоби художньої виразності, трансформуючи їх під власні прагматичні цілі. Утім специфіка медійного дискурсу потребує окремої уваги.

Постановка завдання. Метою цієї статті є систематизація теоретичних і методологічних здобутків українського мовознавства у вивченні функціонування територіальних діалектизмів у медіатекстах та окреслення перспективних векторів розвитку цього сегмента лінгвістики в умовах цифровізації комунікативного простору.

Виклад основного матеріалу. Опрацювання робіт, в яких українські лінгвісти досліджують територіально обмежену лексику в медіатекстах, дає змогу виокремити кілька напрямів студій.

Теоретичним підґрунтям для розуміння місця діалектизмів у сучасній медіамові, на нашу думку, можна вважати праці, присвячені ширшій категорії – субстандартній та стилістично зниженій лексиці. У цьому контексті чи не ключовим є дисертаційне дослідження Т. Левченко «Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика» [11]. Авторка розглядає діалектизми в одному ряду із соціолектизмами (жаргонізмами) та суржикізмами як органічними складниками субстандарту.

У сучасному науковому дискурсі та в редакційній практиці українських медіа співіснує, часто конфліктуючи, кілька підходів до кваліфікації діалектизмів.

Традиційна нормативна стилістика, вихована на радянських стандартах «чистоти мови», схильна розглядати будь-яке відхилення від літературного стандарту (кодифікованого в словниках на зразок 11-томного академічного СУМа) як негативне явище. У цій парадигмі діалектизм – це «сміття», наслідок недостатньої освіченості жур-

наліста або вплив його розмовного оточення. Однак, як переконливо доводить Т. Левченко, така позиція є застарілою для аналізу сучасних ЗМК. Межа між нормою та анормативністю у мові медіа стала надзвичайно рухливою, дифузною [11, с. 43].

Дослідниця відходить від пуристичної позиції, зауважуючи, що субстандартна лексика в медіа виконує важливу соціальну функцію – вона є інструментом демократизації викладу. Згідно з висновками вченої, взаємодія стандарту (літературної мови) і субстандарту (діалектів, жаргонів) парадоксальним чином стабілізує лексичні норми. Динамічна мовна система потребує притоку «свіжої крові» для адаптації до нових соціальних реалій. Медіатекст стає експериментальним ґрунтом, де ці інновації проходять апробацію перед тим, як або зникнути, або увійти до літературного узусу [11, с. 3].

Субстандартна лексика, до якої належать і територіальні діалектизми (поряд із жаргонізмами та просторіччям), перестала бути маргінальною. Взаємодія літературного стандарту та діалектного субстандарту – це не процес псування мови, а механізм її еволюції. Літературна мова, яка замикається в собі і відкидає живі джерела, ризикує перетворитися на мертву латину, придатну лише для офіційних церемоній. Медіа, як одна з найбільш динамічних сфер функціонування мови, першими реагують на цю небезпеку, інтуїтивно чи свідомо залучаючи діалектні ресурси.

Виокремлення та систематизація найпродуктивніших тематичних груп діалектизмів, що функціонують у сучасному медіапросторі (назв одягу та взуття; побутових і господарських предметів; страв і напоїв; посуду; осіб за спорідненістю і своєю реччю та соціальним статусом; житлових і господарських приміщень та їх частин; міфічних створінь; засобів пересування; тварин, птахів, рослин; тих, що пов'язані з народним мистецтвом; тих, що передають особливості поведінки, характеру, темпераменту, інтелекту), дає підстави Т. Левченко твердити про антропоцентричність цієї лексичної категорії [11, с. 129]. Вона справді обертається навколо людини – її тіла, дому, їжі, стосунків. Така класифікація дає уявлення про те, які сфери життя журналісти найчастіше «розфарбовують» діалектними барвами, і водночас допомагає зрозуміти, що цей шар контрастує з офіційною лексикою, яка часто є абстрактною. Інтереси ж масової аудиторії нерідко «заземлені»: читач шукає в газеті не лише політику, а й рецепти смачного життя. Тож той-таки гастрономічний діалектизм працює на рівні

фізіології, викликаючи апетит і приємні асоціації, що автоматично переносяться на саме медіа. Тобто це незамінний спосіб створення «людського обличчя» журналістики [11, с. 37].

Якщо Т. Левченко акцентує увагу на антропоцентричності й сучасному стані субстандарту, то інший погляд, зосереджений на ретроспективному аналізі причин цього явища, пропонує Б. Коваленко. У дисертації «Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики» [9] вчений розкриває історико-соціальне підґрунтя згаданих процесів. Аналізуючи пресу 1990-х років, він пов'язує різку активізацію зниженої лексики, зокрема діалектної, з конкретними екстралінгвальними факторами того періоду: зняття цензури (після десятиліть радянського контролю журналісти відчували свободу слова, яка часто реалізовувалася через свободу від мовних норм); зміни мовних смаків (відбулася лібералізація суспільної свідомості, офіційний «сухий» стиль почав сприйматися як неширий, а жива народна мова (разом із діалектами) – як маркер правдивості); криміналізація суспільства та змішання кодів (науковець зазначає, що в цей період межі між жаргоном, просторіччям і діалектом часто стиралися, утворюючи специфічний медійний «коктейль») [9, с. 23]. Б. Коваленко підкреслює посилення експресивної функції публіцистичного стилю. У журналістиці думки та емоції діалектизми виступають ідеальним інструментом подолання «заштампованості» та мовної сірості [9, с. 96–97].

Одним із центральних теоретичних питань для дослідника, на нашу думку, є розмежування двох типів вживання діалектизмів. *Перший* – неусвідомлене (спонтанне) використання, коли діалектизм потрапляє в текст через недостатнє володіння автором літературною нормою або через сильну інтерференцію рідної говірки [9, с. 140]. Найчастіше це трапляється у прямій мові респондентів. Журналіст може залишити таку мову без редагування через небажання чи невміння «перекласти» думку літературною мовою або через свідоме рішення зберегти автентичність мовлення героя для документальної точності. У цьому випадку «неусвідомленість» мовця перетворюється на «свідомий» прийом журналіста. *Другий тип* – стилізоване (свідоме) використання, коли діалектизми вводяться безпосередньо в авторську мову (колонку, репортаж, аналітику) або в заголовки. Б. Коваленко підкреслює, що в українській публіцистиці 90-х років це часто було формою соціального протесту проти офіціозу та спосо-

бом інтелектуальної мовної гри [9, с. 22]. Журналіст, який чудово володіє літературною нормою, пише *добрий газда* замість *хороший господар* не через те, що не знає слова *господар*, а тому, що хоче викликати у читача певний спектр емоцій та асоціацій (домашність, традиція, надійність), які літературний відповідник у певному контексті міг втратити.

Якщо Т. Левченко і Б. Коваленко передусім дають загальнотеоретичну рамку, то дослідники діалектизмів в обласній і районній пресі наповнюють її конкретним емпіричним змістом. Аналізований масив досліджень демонструє виразний регіональний дисбаланс (найбільш ґрунтовно проблема розроблена на матеріалі періодики західних регіонів України), який, втім, відображає об'єктивну мовну карту держави і є логічним з огляду на живу діалектну стихію цього ареалу. Саме в цьому регіоні діалектне мовлення найбільш віддалене від літературної норми, архаїчне (через географічне положення й тривалу іншу політичну ситуацію) й строкате найменше піддалося нівелюючому впливу русифікації в радянський період і має давню традицію використання в літературі.

Тож переважна частина наукових робіт присвячена пресі Закарпатської, Івано-Франківської, Тернопільської, Львівської, Волинської областей), Унікальним полігоном для дослідників, вважаємо, є Закарпаття, де в умовах історичного полілінгвізму українські діалектизми тісно переплітаються з іншомовними запозиченнями (угорськими, словацькими, румунськими, німецькими, що створює специфічний регіональний код. Особливістю закарпатських медіа є сміливість у використанні цього коду. Діалектизми в них не просто вкраплення – вони, за нашими спостереженнями, можуть формувати цілі рубрики, існують гумористичні колонки, а то й шпальти, повністю написані діалектом. Це свідчення того, що діалект тут далеко не завжди ознака «низького» стилю (така ідентифікація, звичайно ж, теж фіксується), а повноцінний інструмент культурної комунікації та самоідентифікації громади.

О. Пискач, досліджуючи закарпатську районну пресу, заглиблюється в типологію діалектизмів у газетному тексті, роблячи їх поділ на власне лексичні (мають відповідники в літературній мові) та етнографічні (назви унікальних реалій) [15, с. 281].

Використання етнографізмів є, по суті, безальтернативним у краєзнавчих текстах і не вважається порушенням норми (вони часто фіксуються

словниками як екзотизми). Натомість використання власне лексичних діалектизмів (*біціглі* чи *ровер* замість *велосипед*) є завжди актом стилістичного вибору, декларацією позиції автора і видання. Саме ця група викликає найбільше дискусій серед мовознавців і редакторів. О. Пискач порушує питання міри, застерігаючи: хоч діалектизми є засобом колориту, їх надмірне вживання може призвести до комунікативних перешкод, коли текст стає незрозумілим для широкого загалу. Дослідниця наголошує на важливості фіксації діалектизмів у нормативних словниках як умови їх легітимізації в літературній мові [15, с. 282].

М. Бігусяк у статті «Стилістичні функції діалектизмів у мові місцевої преси» (на матеріалі газет «Коломийські вісти» та «Коломийська правда» за 2011–2012 рр.) пропонує класифікацію функцій цього пласту лексики [1, с. 40]. Його аналіз виходить за межі простої констатації фактів – автор пропонує глибокий розбір мотивів журналістів. Виокремлює зокрема такі функції локальної лексики, як привернення уваги (діалектизм як «гачок» для читача), етноспецифіка (латентне підкреслення культурної специфіки регіону), реалізація принципів діалогічного мовлення (імітація живої розмови на сторінках газети); подолання тавтології (використання діалектизмів як синонімів).

В. Путрашик зосереджує увагу на заголовкових комплексах газети «Старий Замок “Паланок”», доводячи, що винесення діалектизму в заголовок фактично є актом мовної політики видання, адже виконує атракційну функцію (притягування уваги) та слугує засобом створення прецедентності – апеляції до фонових знань читача, який має впізнати «своє» слово і відчутти солідарність з автором [16, с. 176].

Корелюють із попередніми спостереженнями і висновки Р. Савчук у праці, присвяченій заголовкам інтернет-видань, – авторка також виділяє атрактивну функцію діалектизмів як ключову для сучасного медіатексту [17, с. 208]. В іншій статті дослідниця зазначає, що цю функцію виконують графічні засоби й лексичні одиниці, що актуалізують «імпліцитні семантичні приращення» та ілюструють «креативні особливості авторського світосприйняття» [18, с. 260]. Використання діалектизму в заголовку значно підвищує його клікабельність (в інтернет-ЗМІ) або читабельність (у пресі). Незвичне, яскраве слово миттєво виділяється на тлі стандартизованої лексики новинної стрічки. Воно запускає у читача механізм розпізнавання або здивування, що в обох випадках спонукає до переходу на сторінку матеріалу.

У такий спосіб інтенсифікується виражальна спроможність. Діалектизм додає емоційний обертон, обіцяючи читачеві не суху статистику, а цікаву історію.

Т. Николук та Н. Шкляєва, аналізуючи діалектизми у волинських медіа, наголошують, що лексика ЗМІ втрачає публіцистичні ознаки й поповнюється розмовними елементами внаслідок демократизації медійного простору [12, с. 59]. Тобто діалектизми слугують для спрощення тексту, наближаючи його до розмовного стилю, роблячи доступнішим для масової аудиторії. Вони надають мовленню локального колориту, подеколи використовуються для ілюстрації та увиразнення. Часто забезпечують знижену тональність, допомагаючи відтворити говір гурту чи ярмарку, а окремі слова з відтінком пестливості створюють ефект невимушеності у спілкуванні. Спостерегли авторки й пейоративну функцію в сучасній пресі, коли діалектизми стають інструментом критики: ними підкреслюють негативний зміст повідомлення, висловлюють зневажливо-негативну оцінку ситуації, описують негативного героя. Негативна конотація може бути ще й інтенсифікована за допомогою графічних позначень – лапок. Водночас не відкидають і позитивної функції локальної лексики, коли нею позначають щось «рідне», «тепле» або «своє» [12, с. 61].

Л. Деркач у своєму дослідженні «Діалектні та розмовні одиниці в мові газети «Волинь»: стилістичний та лексико-граматичний аспекти» заглиблюється у структурні особливості явища. Авторка стверджує, що використання територіально здиференційованих елементів є виявом «актуалізації усності в газетному дискурсі, орієнтації ЗМІ на повсякденну мовну практику» [5, с. 64]. Це дозволяє наблизити зміст текстів до читачького сприйняття, створюючи ефект комунікативної взаємодії з читачем його ж мовою. Л. Деркач наводить конкретні приклади функціонування діалектних груп, що йдуть у тому самому ключі тематичної стратифікації, що й в інших дослідників.

Функції, що притаманні діалектизмам у художніх текстах (див. підрозділ аналізу останніх досліджень і публікацій), є універсальними. Як бачимо, медіалінгвісти адаптували їх, додавши специфічний для преси прагматичний аспект: у газеті діалектизм слугує насамперед для впливу, маніпуляції увагою та конструювання соціальної спільноти читачів. Для місцевої преси вживання діалектизму нерідко є актом лояльності до регіону. Це спосіб сказати: «Ми такі самі, як ви. Ми говоримо вашою

мовою. Ми розуміємо ваші проблеми». М. Бігусяк називає це поглибленням контакту з читачем та латентним підкресленням мовнокультурної специфіки [1, с. 35]. Читач, бачачи в газеті слово *газда* або *файний*, відчуває психологічний комфорт і довіру до видання. Це особливо важливо в епоху глобалізації, коли люди шукають опертя у локальній ідентичності.

Варто додати, що в сучасному медіатексті функції діалектизмів не є ізольованими: вони часто перетинаються, створюючи кумулятивний ефект.

Попри ґрунтовність наявних розвідок, які детально класифікують функції й тематичні групи діалектизмів у традиційних ЗМІ, сучасна медіалінгвістика потребує розширення горизонтів. Накопичений і свіжий матеріал дасть добре підґрунтя для переходу від описових методів до більш глибоких аналітичних і прогностичних студій.

Цікавою видається перспектива діахронічного дослідження використання діалектної лексики в пресі, що, на наш погляд, дало б змогу виявити динаміку такого узусу з можливим екстраполюванням на весь український медіапростір. Нагальною потребою в цьому контексті є розширення методологічного інструментарію в майбутніх розвідках. Традиційний метод збору емпіричного матеріалу, що переважно виявляється в ручному виписуванні слів на картки чи фіксуванні в електронному документі, має свої обмеження. Він значною мірою суб'єктивний і не дозволяє охопити великі масиви текстів за тривалий період. Майбутнє – за корпусними технологіями. Особливо з огляду на існування різноманітного (зокрема й безкоштовного) програмного забезпечення для такої роботи. Як приклад – мультиплатформовий інструмент для корпусних лінгвістичних досліджень, впровадження корпусних методів та вивчення мов на основі даних AntConc [21]. Він дає змогу миттєво побачити слово у всіх контекстах його вживання, продемонструвати типове оточення діалектизму (скажімо, науковцеві легко буде з'ясувати, з якими прикметниками найчастіше вживається слово *газда*, або ж чи вживається діалектизм *вуйко* в негативному контексті), що значно полегшує дослідження конотації; встановлювати частотність використання, вести підрахунок динаміки. Фактично це шлях до верифікації гіпотез дослідників точною математичною статистикою.

Оновлення потребує не лише методологічний інструментарій, а й саме джерельне поле досліджень. Більшість згаданих вище робіт базується

на матеріалі традиційної друкованої преси, залишаючи поза увагою найдинамічніший нині сегмент інформаційного простору. Адже сучасні медіа – це інтернет-портали, Telegram-канали, блоги, YouTube. Дослідження функціонування діалектизмів у нових медіа (де коментарі користувачів стають частиною контенту) – це terra incognita, яка також чекає на своїх дослідників. Як діалектизми живуть у хештегах, як їх використовують у мемах – ще один горизонт для медіалінгвістики.

Висновки. У результаті аналізу наукових джерел, присвячених проблемі використання територіальних діалектизмів у медіатекстах, можна сформулювати деякі концептуальні висновки, що підсумовують сучасний стан питання й окреслюють вектори його дальшого розвитку.

Насамперед варто констатувати, що відбулася переоцінка статусу діалектної лексики серед арсеналу мовних засобів сучасного українського журналіста. Діалектизми фактично втратили тавро «мовної помилки» чи «ознаки безкультур'я» і перейшли в розряд продуктивних легітимних стилістичних засобів. Вони стали органічною частиною мовного ресурсу медіа, виконуючи важливу вітальну функцію – збагачення літературної мови та її наближення до живорозмовної практики народу. Взаємодія «центру» (літературної норми) і «периферії» (діалектів) стає запорукою динаміч-

ного розвитку української мови. Ця зміна статусу зумовлена ідеологічними зрушеннями, а також прагматикою: популярність діалектизмів серед журналістів пояснюється їхньою функціональною гнучкістю. Вони не просто називають речі (номінативна функція), а й працюють як потужні психологічні тригери: привертають увагу (атракція), викликають довіру (ідентифікація), створюють настрій (експресія) та будують відчуття спільноти (фатична функція). У світі, де увага є найдорожчою валютою, діалектизм є ефективним інструментом її капіталізації.

Варто зауважити, що лексичне наповнення цієї категорії досить виразно психологічно вмотивоване. Домінування гастрономічної, побутової, родинної лексики свідчить про те, що медіа використовують діалект для створення зони внутрішнього комфорту для читача, протиставляючи «теплі», «смачні» діалектні слова «холодній» офіційній лексиці глобального світу.

Підсумовуючи, зазначимо, що майбутнє наукових досліджень у цій сфері великою мірою лежить у площині цифровізації. Поєднання традиційного якісного аналізу (семантики, стилістики) з кількісними методами корпусної лінгвістики і глибоким соціолінгвістичним і лінгвопрагматичним аналізом дозволить перейти від опису окремих яскравих прикладів до побудови прогностичних моделей розвитку мови ЗМІ.

Список літератури:

1. Бігусяк М. В. Стилістичні функції діалектизмів у мові місцевої преси. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 34. С. 35–39.
2. Гриценко П. Ю. Діалектизм. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ, 2004. С. 146–147.
3. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела. *Культура слова*. Київ, 1983. Вип. 25. С. 32–38.
4. Грещук Вас., Грещук Вал. Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.
5. Деркач Л. Діалектні та розмовні одиниці в мові газети «Волинь»: стилістичний та лексико-граматичний аспекти. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 64–76.
6. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози. *Українознавство: науково-популярний, суспільно-політичний, культурно-мистецький журнал*. 2008. Число 1. С. 198–205.
7. Єрмоленко С. Я. Сучасна літературна мова і діалекти. *Рідне слово*. 1972. Вип. 6. С. 6–17.
8. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова*. 1982. Вип. 22. С. 39–41.
9. Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: дис. ... канд. філол. н.: спец. 10.02.01 «Українська мова»; Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет. Кам'янець-Подільський, 2002. 182 с.
10. Козачук Г. О. Діалектизми в сучасній прозі. *Рідне слово*. 1971. Вип. 5. С. 52–56.
11. Левченко Т. М. Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика: дис. ... д. філол. н.: спец. 10.02.01 «Українська мова»; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Переяслав – Луцьк, 2021. 498 с.
12. Ніколюк Т. В., Шкляєва Н. В. Діалектизми як розмовний елемент у сучасних волинських медіа. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 21(89). С. 58–61.

13. Ніколаєнко І. О. До питання про «олітературення» діалектів. *Лінгвістика: зб. наук. пр.* 2010. – № 3 (21). Ч. 1. С. 223–227.
14. Осіпчук Г. Діалектизми як кореферентні компоненти в семантико-синтаксичній структурі творів Валерія Шевчука і Марії Матіос. *Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. Вип. 12–13. С. 242–245.
15. Пискач О. Використання діалектної лексики в публіцистичному тексті (на матеріалі закарпатської районної преси). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Зб. наук. праць*. 2002. Вип. 6. С. 281–287.
16. Путрашик В. І. Функціонально-стилістичні можливості діалектизмів у заголовках сучасної закарпатської газети (на матеріалі часопису «Старий Замок «Паланок»). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Т. 24 (63). № 4, Ч. 1. С. 169–176.
17. Савчук Р. Атрактивна функція діалектизмів у заголовкових комплексах сучасних інтернет-ЗМІ. *Advances in Technology and Science. Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference*. Berlin, Germany 2021. Pp. 208–210.
18. Савчук Р. Лексико-стилістичне оформлення сучасного регіонального медіатексту (на прикладі інтернет-видання «Глузд»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Том 33 (72). № 2, Ч. 2. С. 260–265.
19. Черевченко О. Діалектне слово як функціонально-стилістична одиниця (на прикладі українського поетичного мовлення поч. ХХ ст.). *Мовознавчий вісник. Збірник наукових праць*. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. Вип. 12–13. с. 228–232.
20. Яворський А. Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 2. С. 230–236.
21. Anthony L. AntConc (Version 4.3.1). Tokyo: Waseda University. 2024. URL: <https://www.laurenceanthony.net/software/AntConc> (дата звернення 23.11.2025).

Putrashyk V. I. REGIONAL DIALECTISMS IN MEDIA TEXTS: STATE OF RESEARCH AND PERSPECTIVES

This article provides a comprehensive review and synthesis of theoretical and methodological advances in Ukrainian linguistics regarding the use of regional dialectisms in modern media texts. It analyzes the evolution of scholarly perspectives on dialectal vocabulary in journalism: from its interpretation as a normative violation to its recognition as a legitimate stylistic device. The study examines the role of dialectisms in democratizing media language and their significance as tools for adapting professional discourse to new social realities.

Drawing on a wide range of linguistic studies, the article highlights usage patterns of dialectal units in the regional press, particularly in Western Ukraine, where their prevalence is most notable. The paper identifies a clear distinction between the spontaneous and stylized (intentional) use of dialectisms by journalists.

Special attention is given to the functional capacity of this vocabulary. The analysis reveals a scholarly consensus that dialectisms act as psychological triggers, effectively attracting audience attention and fostering a sense of trust. The study also emphasizes the anthropocentric nature of dialectal vocabulary in the media context.

Finally, the article outlines future research perspectives, advocating a shift from purely descriptive methods to data-driven approaches. It emphasizes the necessity of employing corpus linguistics tools and specialized software to verify hypotheses on large datasets. The author also underscores the urgent need to expand the research scope to include digital platforms, social networks, and messaging apps, which remain an under-researched segment of the information space.

Key words: regional dialectisms, media text, regional press, non-standard vocabulary, functions of dialectisms, corpus linguistics.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Семенюк О. А.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОЦЕСУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У дослідженні розглянуто процес репрезентації (представлення) процесу енергетичних трансформацій в сучасному українському дискурсі. Увагу до теми енергетичних перетворень зумовлено глобальними викликами сучасності, зокрема кліматичними змінами, необхідністю досягнення цілей сталого розвитку та потребою переосмислення підходів до енергоспоживання. Метою статті є аналіз термінів, що позначають явища й процеси енергетичних трансформацій, у лінгвістичному та функціональному вимірах із урахуванням їхньої ролі у формуванні суспільного уявлення про зміни в енергетичній сфері. У масовій свідомості ці трансформації інтерпретуються багатовекторно: як перехід до екологічно безпечних джерел енергії; як упровадження технологій, що сприяють економії ресурсів; як інструмент прозорості та конкуренції на енергетичних ринках. Саме через багатогранність тематичного поля терміносистема характеризується міжгалузевістю, активним запозиченням лексики, поширенням кальок та схильністю до вживання складноскорочених слів. Встановлено, що сучасна термінологія галузі поділяється на дві умовні групи: науково-технічну, яка відображає технологічний і виробничий аспекти, та суспільно-публіцистичну, більш експресивну й оцінну, що активно функціонує у медійному просторі та впливає на формування громадської думки. Представлення процесу енергетичних трансформацій імпліцитно передбачає його медіапрезентацію, опис використання енергетичних змін як інструмента політики, соціокультурної інтерпретації тощо. У дослідженні підкреслено, що успішне впровадження нових енергетичних концепцій можливе лише за умови їхнього осмислення суспільством, а ключову роль у цьому відіграє «введення» відповідних термінів у масовий дискурс. Коли нові номінації закріплюються в лексиконі носіїв мови та набувають регулярного використання, відповідні ідеї стають зрозумілішими, набувають легітимності й сприяють глибшому суспільному прийняттю енергетичних змін. У статті продемонстровано, що термінологія не лише відображає процеси енергетичної модернізації, а й слугує дієвим механізмом їхнього концептуального осягнення та поширення.

Ключові слова: галузева термінологія, енергетичний перехід, запозичення, аббревіація, інтернаціоналізація терміносистем, медійний дискурс.

Постановка проблеми. Останніми роками доволі актуальними в Україні та світі є питання енергоефективності, енергозбереження та, в цілому, енергетичних трансформацій. Важливість їх пов'язана з глобальними викликами епохи, які мають цивілізаційне значення – кліматичними змінами, досягненням цілей сталого розвитку тощо.

Процес енергетичних трансформацій активований змінами в економічній, технологічній, природоохоронній, соціальній сферах. З одного боку – він стосується глобальних питань існування людства, якісно нового розвитку держав, міст, громад, а з іншого – торкається якості життя кожної окремої людини. Це інтернаціональна проблема, процес дослідження і розв'язання якої вимагає об'єднаних зусиль людства. Вивчення та

роз'яснення її основних аспектів активує становлення і використання відповідної термінології, яка віддзеркалює складність, різновекторність та полемічність проблеми. В свою чергою, ця термінологічна лексика доволі швидко стає одним із інструментів репрезентації проблеми в дискурсі сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Галузева лексика – це сукупність термінів, які висловлюють поняття певної галузі науки й техніки, що сформувалися історично. Багатство і розвиненість терміносистеми засвідчує ступіть вивченості наукової проблеми, а «включення» термінології до загальнонаціональної лексики є маркером її важливості для суспільства. Як зазначають дослідники (Т. Лепеха, Л. Симоненко, Л. Томіленко та ін.), термінологія від часу

свого становлення стала невід'ємним і важливим складником лексичної мовної системи. Крім того, вона – невіддільна частина наукової мови, що засвідчує досягнення кожної окремої ділянки знання на певному етапі її розвитку. По суті, багатство і ступінь розвитку термінології свідчить про рівень прогресу в певній галузі, її актуальність для суспільства [7]. Терміносистеми завжди були в центрі уваги українських учених, а особливого суспільного значення вони набули зі становленням незалежності України. В останні роки з'явилися розвідки, присвячені аналізу енергетичних термінів, термінів відновлюваної енергетики, особливостям їх творення, перекладу тощо. Наприклад, дослідження В. Бердичевської О. Ковальчук, Н. Космацької, О. Ріби-Гринишин, Л. Харчук та ін. [3; 4; 5; 8; 9].

Як відомо, розвиток науки і техніки вносить істотні зміни в концептуальну картину світу. Ці зміни полягають, насамперед, у тому, що нині переважну частину лінгвістичного фонду основних світових мов складає фахова лексика, що стрімко розвивається та активно взаємодіє з іншими шарами лексики, насамперед – загально-вживаною. Як зазначають дослідники, «між загально-вживаною і спеціальною лексикою відбувається постійне взаємопроникнення на рівні обміну мовними знаками (термін – загально-вживане слово і навпаки), використанні спільних словотвірних моделей тощо. Саме тому межа між загально-вживаною та спеціальною лексикою є досить умовною» [6, с. 223]. Зважаючи на це, в нашій статті ми використовуємо широкі поняття: «термінологічна лексика», «галузева лексика». Галузева лексика у цьому випадку – це сукупність термінів, які висловлюють поняття певної галузі науки й техніки, що сформувалися історично, взагалі – спеціальної сфери людських знань чи діяльності [2, с. 806–807].

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз репрезентації (представлення) процесу енергетичних трансформацій в сучасному українському дискурсі. Приділено увагу опису основних лінгвістичних характеристик відповідних термінів та деяких особливостей їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Енергетичні трансформації це процес, викликаний змінами в світовій (глобальній) ідеології енергоспоживання. Під енергетичними трансформаціями в загальному сенсі розуміють будь-які зміни в ланцюжках добування палива, перетворення його в інші види енергії та її кінцевого споживання.

В більш професійному розумінні говорять про сталі енергетичні трансформації або енергетичний перехід, тобто поступову відмову від використання викопного палива на користь відновлюваних та низьковуглецевих джерел енергії [10]. (У статті ми будемо вживати поняття *енергетичні трансформації* та *енергетичний перехід* як синоніми). Цей процес стосується багатьох галузей, які вже мають свої терміносистеми (наприклад, енергетика). Для розв'язання науково-практичних завдань, популяризації та роз'яснення основних аспектів енергетичних трансформацій, використовуються терміни різних галузей, а за необхідності – додаються нові, які відповідають суті проблеми. Тобто ми спостерігаємо, як для розв'язання важливої для розвитку людського суспільства проблеми створюється науковий напрямок і формується відповідна терміносистема.

У масовому уявленні енергетичні трансформації виявляються в декількох аспектах: 1) як процеси, що пов'язані з використанням нових, більш екологічних, безпечних для навколишнього середовища і людини, джерел енергії; 2) як використання приладів і технологій, що дозволяють економити кошти на енергію в домогосподарствах; 3) як елемент боротьби з монополіями, верифікація джерел і шляхів постачання енергоресурсів тощо. Термінологічна лексика енергетичних трансформацій активно поширюється (функціонує) в науковому, спеціальному (науково-технічному), рекламному, медійному дискурсах.

Спробуємо проілюструвати, які виразні риси виявляє означена нами термінологія.

Міжгалузевість. Нові наукові напрямки зазвичай міжгалузеві, їх проблеми міждисциплінарні. Так, дослідження проблеми енергетичного переходу вимагає оперування термінами економіки (*тариф, інвестиції, економічний ефект* тощо), енергетики (*викопні джерела енергії, відновлювані джерела енергії, енергетичний баланс, встановлена потужність, гнучкість мережі* і т.ін.), екології (*декарбонізація, зміни клімату, парникові гази* тощо), техніки (*фотовольтаїчні панелі, інвертори, турбіни, акумуляторні батареї* і т.ін.), філософії (*екоетика, зелена філософія* тощо), адміністрування (*Паризька угода, Європейський Зелений курс, Угода мерів, Кіотський протокол* і т.ін.) тощо.

Інтернаціональність. Термінологія цієї галузі, яка почала активно розвиватися в добу глобалізації в результаті міжнародних зусиль, має інтернаціональний характер. У багатьох мовах, зокрема й українській, терміни цієї галузі є кальками або

дублетами іншомовних одиниць: *енергетичні трансформації* (англ. *energy transformations*), *сталий енергетичний розвиток* (англ. *sustainable energy development*), *енергетичний перехід* (англ. *energy transition*) тощо. Вони є свідченням глобального характеру проблеми та створюють спільну для країн термінологічну лексику її опису.

Показова у цьому аспекті передмова до «Глосарію технічних термінів у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії», у якій наголошується: «З огляду на бурхливий ріст зацікавленості різних державних установ, освітніх закладів та комерційних компаній до тематики енергоефективності та відновлюваної енергетики, зростає також потреба переглядати іноземні джерела інформації та вивчати практику інших країн. Пропонований глосарій полегшить роботу з німецькими джерелами інформації та дасть краще розуміння специфіки тем, які лише починають розвиватися та формуватися в Україні. Також, сподіваємося, що це видання допоможе у подальшому формуванні технічної термінології українською мовою та послужить основою для подальших робіт у цій сфері...» [1, с. 5]. Наведемо кілька прикладів із цього джерела: нім. *anthropogener klimawandel*, англ. *anthropogenic climate change*, укр. *антропогенна зміна клімату*; нім. *audit, energieaudit /audit*, англ. *energy audit*, укр. *аудит, енергетичний аудит*; нім. *biokraftstoff (biodiesel)*, англ. *biofuel (biodiesel)*, укр. *біопаливо (біодизельне паливо)*; нім. *briketts*, англ. *briquettes*, укр. *брикети*; нім. *erneuerbare energien*, англ. *renewable energies*, укр. *відновлювані енергії*; нім. *CO2 neutral*, англ. *CO2 neutral*, укр. *вуглецево-нейтральне*; нім. *dekarbonisierung*, англ. *decarbonization*, укр. *декарбонізація* тощо [1]. Зрозуміло, що у складі української галузевої термінології є як давно запозичені одиниці, так і неологізми. У цьому аспекті досліджувану нами галузеву термінологію можна характеризувати як доволі динамічну.

Абревіація. Як будь яка сучасна термінологія, аналізована система тяжіє до використання абревіатур різних типів, особливо – в спеціалізованих текстах: *СЕС* (сонячні електростанції), *ВДЕ* (відновлювані джерела енергії), *ПДСЕРК* (Плани дій сталого енергетичного розвитку і клімату), *ПГ* (парникові гази), *ЄЗК* (Європейський Зелений Курс), *НПЕК* (Національний План з Енергетики та Клімату), *ЕСУ* (Енергетична стратегія України на період до 2035 року), *МЕП* (місцеві енергетичні плани), *ЗТ* («зелений» тариф), *КВВП* (коефіцієнт використання встановленої потужності),

ЕСКО (Енергосервісна компанія), *МЕА* (Міжнародна енергетична агенція) тощо. Активна модель зі скороченням першого слова: *біоенергетика*, *біогаз*, *екодім* тощо. Абревіація у цій термінології притаманна й іншим мовам (є інтернаціональним явищем). Див., наприклад: *AAU* (англ. *Assigned Amount Units*), *IRENA* (англ. *International Renewable Energy Organization*), *DENA* (нім. *Deutsche Energie-Agentur GmbH*), *DIN* (нім. *Deutsche Institut für Normung*) тощо. Складноскорочені одиниці різного типу вживаються, переважно, в спеціальних текстах, науково-технічному дискурсі.

Як ми вже зазначали, питання енергетичних трансформацій на сучасному етапі є не стільки технічним або економічним чинником розвитку, скільки соціальним, або, навіть, політичним. Воно вимагає суспільного консенсусу, політично-відповідальних рішень урядів, вибору стратегій, які дадуть результат через тривалий проміжок часу тощо. Саме тому термінологію цієї галузі можна умовно поділити на дві частини: науково-технічну та суспільно-публіцистичну.

Терміни першої частини точні, мають сталу семантику, стилістичну нейтральність, використовуються в спеціалізованих текстах, які створюються спеціалістами для спеціалістів, або спеціалістами для неспеціалістів. Вони присутні, наприклад, у текстах науково-технічного, науково-педагогічного, науково-популярного дискурсів. Наприклад: *абсорбер*, *багатошаровий димокід*, *геліостат*, *даунсайклінг*, *ексергія*, *забрудник*, *інвертор*, *кліматичний чинник*, *місток холоду*, *негават*, *озеленення даху*, *пароізоляція*, *рекуперація тепла*, *склопакет*, *теплова помпа*, *чистий енергетичний баланс* тощо.

Терміни другої частини є більш виразними, оцінними, метафоричними. Зазвичай, більша частина їх – це фразеологізми. Фразеологізація та метафоризація термінів, явище доволі досліджене, але у певних аспектах – дискусійне. У науковому обігу зустрічаємо різні назви таких мовних одиниць: *фразеотерміни*, *термінологічні словосполучення з конотативним компонентом* та ін. [9]. Такі терміни часто можна побачити в медійних текстах, наприклад: *здорове довкілля*, *зелена енергетика*, *чиста енергетика*, *енергоощадні технології*, *альтернативна енергетика* тощо.

Показовою ілюстрацією цього є медійний текст із заголовком «Зелена стратегія» ЄС має перетворитися на життєву філософію для українців». У ньому йдеться про те, що: «Зелена стратегія», яку ЄС прийняв лише півтора року тому, стала

головним чинником інноваційного розвитку європейської економіки... Україна зможе долучитися до цих процесів, коли розвиток технологій «зеленого» водню стане життєвою філософією не лише для представників уряду, але й для всіх українців. ...За короткий період європейський «зелений» курс, поряд із європейською інтеграцією, став ключовим пріоритетом діяльності для нас та для всього Євросоюзу» (Укрінформ, 26.02.20).

Термін «зелені» (англ. «green») відносно швидко набув багатозначності та почав активно використовуватися в науково-технічному, політичному, медійному і побутовому дискурсах. Наприклад, у різноманітних текстах зустрічаємо словосполучення: *зелена хімія, зелене будівництво, зелений анархізм, зелена філософія, зелені технології, зелена економіка, зелена відбудова України, зелена енергія, зелений туризм, зелена енергетика, зелений тариф, зелене відновлення, «зелені» інвестиції, зелений курс* тощо. Як усі неологізми слово *зелені* в текстах вживається іноді в лапках, іноді – без.

Виразний потенціал термінів енергетичних трансформацій помітний також у заголовках: «*Зелена енергетика чи зелена брехня? Хто і чому нищить Карпати під виглядом євроінтеграції*» (Детектор Медіа, 20.09.25); «*"Європейська зелена угода": виклик та шанс для економіки України*» (УНІАН, 26.02.21); «*"Зелена" революція в Україні: для всіх чи для обраних*» (Економічна правда, 16.02.18); «*Ретроспективна зміна "зеленого тарифу" матиме катастрофічні наслідки для відновлювальної енергетики*» (Українські новини, 15.10.19); «*За Ахметовим не займати. Історія альтернативної енергетики в чотирьох актах*» (Журнал Forbes Ukraine, 15.09.2020); «*Зелена енергетика – майбутнє країни, яке знищується*» (29.08.22) та ін.

Про те, що галузь енергетичних трансформацій у сучасному суспільному дискурсі достатньо «політизована», а частина термінів може реалізовувати в контексті різні оцінні конотації, залежно від політичної кон'юнктури, свідчить полеміка навколо рішень американського президента Дональда Трампа вийти із частини міжнародних угод щодо збереження клімату та енергетичного переходу. Ця дискусія доволі протяжна в часі, бо такі заяви він робив і під час першого свого терміну, і тепер.

Так, на заяву адміністрації про вихід США з Паризької угоди в період першого терміну президента Трампа (2017–2021 рр.) американські медіа відреагували різними оцінками та політич-

ними акцентами. Видання The Wall Street Journal (2.07.17) надрукувало матеріал із заголовком «Donald Trump Withdraws From Paris Climate Deal Despite Allies' Opposition» (укр. «Дональд Трамп виходить з Паризької кліматичної угоди, попри опір союзників»). У статті акцентовано увагу на відмові США від кліматичних угод на користь розвитку промисловості та традиційної енергетики.

The Washington Post (15.05.17) опублікувало статтю під заголовком: «Trump Continues to Waffle on whether US will Adhere to Paris Climate Agreement» (укр. Трамп і далі вагається, чи дотримуватимуться США Паризької кліматичної угоди). Це великий фактчекерський матеріал, у якому журналісти, перевіrivши заяви Трампа щодо змін клімату та зеленої енергетики, звернули увагу на неправду в його словах.

Fox News (4.11.20) розмістило матеріал під назвою «As election looms, the Trump administration's formal withdrawal of the U.S. from the global Paris Agreement goes into effect» (укр. «Паризька кліматична угода: США виходять з неї, оскільки Трамп назвав її «несправедливою»). В центрі уваги – формулювання Білого дому про «несправедливість» щодо США, що відповідає наративу економічного націоналізму й мінімізує проблему з кліматом.

Необхідно зазначити, що європейські лідери, які дотримуються єдиної політики в галузі енергетичних трансформацій, завжди активно реагували на заяви адміністрації США. Так, уже під час нового терміну Трампа з'явився матеріал в The Guardian (24.01.25), де констатується, що рішення США означає серйозний відступ у глобальних зусиллях боротьби зі змінами клімату, але водночас свідчить, що інші країни і спільноти готові продовжувати рух уперед – незважаючи на відмову однієї з ключових держав. Видання наводить слова президента Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн під час виступу на Всесвітньому економічному форумі в Давосі: «Паризька угода продовжує бути найкращою надією для всього людства. Таким чином, Європа буде продовжувати курс і продовжувати працювати з усіма країнами, які хочуть захистити природу і зупинити глобальне потепління».

Українські медіа також доєдналися до полемічного обговорення цієї проблеми, але, зазвичай, в матеріалах, де посилалися на публікації західних колег. Наприклад: «Вчені розкритикували кліматичний звіт адміністрації Трампа» (Суспільне-новини, 3.08.25). «1 серпня 2025 року

адміністрація Дональда Трампа оприлюднила звіт, де стверджується, що занепокоєння щодо глобального потепління «перебільшене» та називає кліматичні зміни «викликом», а не катастрофою». Але провідні вчені-кліматологи назвали документ «фарсом», переповненим дезінформацією та давно спростованими твердженнями. Про це пише The Guardian».

Яскравим свідченням політизованості проблеми енергетичних трансформацій (і, відповідно, частини термінології) є факт «заборони» новою адміністрацією США вживання певних термінів у публічному дискурсі. Про це також написали медіа. Наприклад, матеріал під заголовком: «Адміністрація Трампа заборонила промовляти слова «зміна клімату» (UA NEWS, 30.09.25). У ньому йдеться про те, що «Міністерство енергетики США (DOE) внесло низку ключових екологічних та кліматичних термінів до списку не рекомендованих до вживання. Найбільше не рекомендують говорити про зміну клімату. Про це пише Politico. За даними видання, відповідний електронний лист надійшов до Управління з енергоефективності та відновлюваних джерел енергії (EERE) у п'ятницю. Серед виразів, яких слід уникати, – *зелений, зміна клімату та декарбонізація*».

Зазначимо, що суспільні дискусії або кризові події сприяють не тільки розв'язанню проблеми, але й поширенню певної термінологічної лексики. Так, в українському публічному дискурсі увага до проблеми змін в енергетичній політиці традиційно активується соціально-економічними проблемами або катастрофічними подіями. Після Чорнобильської аварії українці, а з ними і значна частина європейців, зі сторінок газет, з екранів телевізорів засвоїли терміни: *атомний реактор, ядерне паливо, графітові стержні, тепловиділяючі елементи, шкода довкіллю, радіонукліди* тощо. Політико-економічні кризи періоду незалежності вводили в масове вживання терміни *віялові відключення, енергетична криза, зелений тариф, пільговий тариф, індивідуальне опалення* тощо.

Початок війни з росією у 2014 році, обмеження постачання російського газу, нафти вивели

в медійне поле терміни: *твердопаливні котли, біопаливо, пелети, енергетична незалежність, верифікація шляхів постачання енергоресурсів* тощо. Обстріли української енергосистеми під час повномасштабного вторгнення додали в публічний дискурс нові термінологічні елементи: *блекаути, газогенераторні установки, енергетична диверсифікація, розподільча генерація* тощо. Так вже склалося, що кризи стають вікном можливостей для розвитку технологій та усвідомлення суспільством необхідності енергетичних трансформацій.

Висновки. Процес енергетичних трансформацій пов'язаний із помітними змінами в економічній, технологічній, природоохоронній, соціальній сферах. З одного боку, він стосується глобальних питань існування людства, якісно нового розвитку держав, міст, громад, а з іншого – торкається якості життя кожної окремої людини і вимірюється простими побутовими критеріями – «вигідно – невигідно», «корисно – некорисно». З огляду на це, надзвичайно важливим є завдання зробити проблему зрозумілою не лише для фахівців (інженерів, управлінців, політиків, інвесторів тощо), але й для більшості пересічних мешканців країни, правильно розставити ціннісні й смислові акценти. Важливу роль у цьому процесі відіграють тематичні тексти і спеціальна лексика.

Будь яка ідея, що виникає та має бути розв'язана, проходить декілька етапів усвідомлення суспільством і особистістю. Важливим елементом цього процесу є формування системи відповідних термінів та імпортування їх у дискурс, де вони виконують функцію інструмента для її опису та розуміння. Також треба акцентувати увагу ще на одній ролі термінів – вони не тільки формують підґрунтя для сприйняття нової реальності, але й завжди виконують функцію інтелектуалізації мови. Формування і поширення термінологічної лексики проблеми сприяє її розумінню, веденню коректної суспільної дискусії та сприйняттю громадою і конкретною особистістю запропонованих фахівцями шляхів вирішення.

Список літератури:

1. Глосарій технічних термінів у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії. Видавництво Львівської політехніки. Львів, 2019. URL: <https://enefcities.org.ua/upload/files/Publications/Glossary.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.
3. Ковальчук О.Я. Способи термінотворення в українській терміносистемі галузі енергетики. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. Вип. 1 (212). 2024. С. 149–154.

4. Космацька Н. В., Бердичевська В. О. Структурні особливості французьких термінів у галузі енергозбереження та їхнє відтворення у перекладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». Вип. 62. С.173–175.
5. Ріба-Гринишин О. М. Специфіка структури німецької галузевої терміносистеми відновлювальної енергетики. *Молодий вчений*. № 4 (104). 2022, С. 36–38.
6. Симоненко Л. О. Термін у загальномовних словниках. *Українська і слов'янська лексикографія*. Київ, 2012. С. 220–226.
7. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: монографія. Івано-Франківськ, 2015. 160 с.
8. Харчук Л. В. Відображення української електроенергетичної термінології у вітчизняній лексикографії кінця XX – початку XXI століття. *Термінологічний вісник*. Вип. 5. 2019. С. 352–359.
9. Харчук Л. Процес фразеологізації як засіб творення термінів енергетики. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. (210). 2024. С. 305–311.
10. Hauff A., Bode D., Neumann F., Haslauer F. Global Energy Transitions. A Comparative Analysis of Key Countries and Implications for the International Energy Debate. Berlin, Weltenergieat – Deutschland, 2014. 30.

Semeniuk O. A. REPRESENTING ENERGY TRANSFORMATION PROCESSES IN CONTEMPORARY UKRAINIAN DISCOURSE

The study examines the process of representing energy transformations in contemporary Ukrainian discourse. Attention to the topic of energy transitions is driven by global challenges of the present, including climate change, the need to achieve sustainable development goals, and the necessity of rethinking approaches to energy consumption. The purpose of the article is to analyse the terms denoting the phenomena and processes of energy transformations in linguistic and functional dimensions, taking into account their role in shaping public understanding of changes in the energy sector. In mass consciousness, these transformations are interpreted in multiple ways: as a shift toward environmentally safe energy sources; as the implementation of technologies that facilitate resource efficiency; as an instrument of transparency and competition in energy markets. Owing to the multifaceted nature of the thematic domain, the terminology system is characterized by interdisciplinarity, active borrowing, the spread of calques, and the tendency to use compound abbreviations. It is established that the contemporary terminology of the field is conventionally divided into two groups: scientific-technical, reflecting technological and production aspects, and socio-journalistic, more expressive and evaluative, functioning actively in the media space and influencing the formation of public opinion. The representation of the process of energy transformations implicitly presupposes its media presentation, the description of the use of energy change as a political instrument, and sociocultural interpretations. The study emphasizes that the successful implementation of new energy concepts is possible only if they are understood by society, and the key role in this is played by the introduction of relevant terms into mass discourse. When new nominations become established in the speakers' lexicon and enter regular use, the corresponding ideas become clearer, gain legitimacy, and contribute to deeper public acceptance of energy changes. The article demonstrates that terminology not only reflects the processes of energy modernization but also serves as an effective mechanism for their conceptual comprehension and dissemination.

Key words: sectoral terminology, energy transition, borrowing, abbreviation, internationalization of terminological systems, media discourse.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Хлипавка Г. Г.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Бабій І. В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

РИТОРИКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розкрито питання риторики як чинника формування мовної культури українського суспільства в умовах глобалізаційних трансформацій. Висвітлено теоретичні засади трактування культури мови як усвідомленого прагнення до нормативності, точності й стилістичної доцільності мовного вираження в різних соціокультурних контекстах. З'ясовано, що риторика посідає інтегративне місце між лінгвістикою, логікою, культурологією та педагогікою, забезпечуючи формування здатності переконливо, аргументовано та етично виважено використовувати мовні ресурси. Наголошено, що риторична компетентність є основою розвитку критичного мислення, громадянської позиції та мовної суб'єктності особистості. Підкреслено, що риторична практика сприяє переходу від пасивного володіння мовними нормами до їхнього активного застосування як інструмента соціальної взаємодії, впливу та комунікативної відповідальності. Констатовано, що риторика забезпечує концептуальну цілісність висловлювання, що спирається на логічну впорядкованість мислення, аргументованість й організацію смислової структури мовлення. Окреслено, що вміння логічно структурувати, формулювати й обґрунтовувати позицію мовця є важливим для формування колективної думки, розвитку публічної аргументації та підтримання культурної спадщини. Уточнено, що риторичні висловлювання постають засобом репрезентації національної ідентичності, культурної пам'яті та історико-смислових цінностей. Встановлено, що риторика в сучасному освітньому процесі має недостатній рівень інтеграції, що обмежує розвиток умінь аргументувати, переконувати та здійснювати ефективну публічну комунікацію. Зауважено, що застосування риторичних методів у навчанні активізує когнітивний, культурний і комунікативний потенціал суспільства. Окреслено, що поєднання риторичних, етичних та логіко-культурних компонентів забезпечує формування високої мовної культури як показника духовної зрілості нації.

Ключові слова: риторика, мовна культура, мовлення, компетентність, компетенція, глобалізаційні трансформації, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Мовна культура в умовах глобалізаційних трансформацій виступає важливим чинником формування соціальної ідентичності українського суспільства. Вона, своєю чергою, визначає ефективність комунікації та взаємодії всередині спільнот. Принагідно цьому риторичні засоби забезпечують розвиток мовної компетентності та емоційно-ціннісного сприйняття культурної спадщини. Тому мовна культура є основою збереження національної ідентичності та адаптації до сучасних глобальних викликів, що зумовлює актуальність і необхідність подальшого дослідження цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє різноманітні підходи до вивчення

мовної культури та риторики. Зокрема, Толочко С. та Хомич В. розкривають основи культури мовлення й академічної риторики [9]. Гаценко І. та Крук О. підкреслюють значення риторики як складника професійної підготовки студентів [1]. Литвин О. аналізує процес розвитку мовної культури та риторичної майстерності у здобувачів технічних закладів вищої освіти [7]. Голопич І., Оверчук О. та Перцева В. досліджують методи формування мовної культури та риторичної майстерності здобувачів вищої освіти [3]. Карась О. акцентує увагу на мовленнєвій культурі як основі розвитку і становлення української мовної особистості [6]. Дрейчук О. та Ільченко О. розглядають мову та комунікацію в аспекті

глобалізації культур [4]. В іншій праці Голопич І., Оверчук О. та Перцева В. досліджують відтворення глобальної культури в мові [2]. Циганок О. та Санівський О. аналізують виклики сучасної літературної освіти та роль риторики у формуванні мовної культури [8].

Попри отримані результати досліджень, виникає потреба в додатковому дослідженні цього питання.

Постановка завдання. Метою наукової статті є вивчення риторики як чинника формування та удосконалення мовної культури українського суспільства в умовах глобалізаційних змін.

Виклад основного матеріалу. Культура мови визначається як усвідомлене прагнення мовця добирати оптимальні способи мовного вираження, засноване на досконалому знанні, розумінні та дотриманні нормативних параметрів української літературної мови [9, с. 7]. З огляду на це, доречно підкреслити, що культура мови охоплює внутрішню мотивацію до вдосконалення мовленнєвої поведінки, орієнтованої на точність, уніфікованість і стилістичну доречність висловлювання. Наприклад, використання нормативно виважених мовних конструкцій є чинником зміцнення комунікативної довіри в суспільстві, що особливо важливо в умовах глобалізаційних трансформацій, які активізують міжкультурні контакти та потребу в збереженні мовної ідентичності.

Принагідно необхідно зазначити, що культура мовлення розглядається як окрема лінгводидактична галузь, яка спрямована на вивчення рівня мовної компетентності сучасних носіїв, аналіз соціальних і особистісних чинників їхньої комунікативної діяльності, а також виявлення типології й критеріїв мовних норм у визначений історичний період [9, с. 7]. З цієї причини культура мовлення набуває ознак теоретико-практичного виміру, оскільки пов'язана з формуванням в осіб здатності грамотно, логічно та впливово використовувати мовні засоби відповідно до конкретної комунікативної ситуації. Зокрема, уміння розрізняти стилістично доцільні та недоцільні мовні одиниці сприяє виробленню навички переконливої комунікації в освітніх, політичних та правових контекстах.

У контексті дослідження риторики як інтегративного чинника мовної культури українського суспільства слушно зауважити, що вона трактується як наука про красномовство, переконливість, виразність і впливовість мовленнєвої дії [9, с. 30]. Однак у сучасних

умовах глобалізаційного розвитку риторика розширює своє функціональне призначення, набуваючи значення інструмента соціального впливу, формування критичного мислення, розвитку публічної аргументації та утвердження мовної суб'єктності. Риторична компетентність, заснована на структурованості мислення, логічній послідовності та етиці спілкування, постає важливим компонентом культуромовного розвитку громадян.

Опираючись на зазначене, доречно розглянути риторику як чинник посилення мовної культури через активне застосування прикладів переконливої, аргументованої та водночас етично виваженої комунікації. Наприклад, у публічному дискурсі все більшої популярності набувають такі риторичні зразки, як: *«Мова – це не лише засіб спілкування, а спосіб існування нації»*, *«Слово, сказане відповідально, є основою довіри в суспільстві»*, *«Той, хто володіє словом, здатен формувати свідомість»*. Відтак, застосування наведених конструкцій сприяє формуванню громадянської позиції, розвитку критичного мислення та зміцненню національно-мовної ідентичності.

Водночас важливо наголосити, що саме риторична практика сприяє переходу від пасивного знання мовних норм до їхнього активного й осмисленого використання, що становить засадничу умову підвищення мовної культури. Завдяки риториці мовці засвоюють правильність та нормативність, а також здобувають навички соціально відповідального мовлення, що виявляється через аргументованість, чіткість і переконливість висловлювань у професійній, освітній та громадській сферах.

Вивчення риторики закономірно передбачає засвоєння базових понять формальної логіки, оскільки логічна впорядкованість мислення є визначальною передумовою побудови структурованого, аргументованого та впливового висловлювання. Класична риторика істотно спиралася на логічні закони, що зумовлює актуальність логічного підґрунтя в сучасному риторичному навчанні. У цьому контексті доцільно наголосити, що правильне усне мовлення є складником мовної культури, а його якість прямо залежить від уміння застосовувати логічні операції, тобто аналіз, синтез, доведення, спростування та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Відтак набуття студентами базових знань з риторики є неможливим без засвоєння елементів формальної логіки, що забезпечує концептуальну цілісність,

доказовість і переконливість мовлення [1, с. 18].

Для поглиблення зазначеного важливо зауважити, що риторика охоплює вміння формулювати, структурувати й логічно обґрунтовувати позицію мовця. Це, своєю чергою, дозволяє перетворювати мовне висловлювання на інструмент впливу, переконання й формування колективної думки. Наведені компетенції набувають особливої значущості в умовах глобалізаційних трансформацій, коли комунікативна ефективність стає показником професійної, громадянської та культурної спроможності особи. Принагідно варто відзначити, що мовна культура проявляється у здатності адаптувати мовлення до різних соціально-комунікативних ситуацій, що забезпечується риторичною майстерністю.

Красномовство як важлива складова риторичної компетентності суттєво підвищує ефективність публічних виступів, що є важливим для захисту власних ідей, представлення проєктів, комунікації у професійному середовищі та організації спільної діяльності. Володіння техніками переконання, аргументації й рефлексивного спілкування сприяє формуванню здатності трансформувати риторичні знання у практичні рішення, що відображається у ситуаціях повсякденної професійної взаємодії, зокрема під час диспутів, конференцій, семінарів і публічних обговорень [7, с. 47]. Прикладом риторичної практики, яка стимулює мовну культуру, є використання змістовно насичених висловів, а саме: *«Слово, що не переконує, не виконує своєї місії»*, *«Мовлення стає культурним тоді, коли воно здатне об'єднувати, а не лише інформувати»*, *«Той, хто аргументує, формує позицію, той, хто переконує – формує свідомість»*.

Разом із тим, вміння володіти нормами української літературної мови на всіх мовних рівнях становить основу для точного й грамотного вираження думки, що забезпечує переконливість і зміцнює мовну культуру. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що риторична компетентність є чинником формування загальносуспільної мовної культури, тому що стимулює відповідальне, етично виважене й стилістично доречне використання української мови в публічній і професійній комунікації.

У процесі формування мовної культури українського суспільства важливим чинником постає розвиток риторичних компетенцій, тому що саме вони забезпечують здатність мовця впливати на аудиторію, аргументовано обстоювати власну позицію та будувати змістовний діалог.

Водночас, як слушно зауважується в дослідженні [3], традиційні навчальні програми значною мірою акцентують увагу на засвоєнні граматичних норм і розширенні лексичного запасу, проте недостатньо спрямовані на формування практичних навичок аргументації, публічного виступу та переконливого мовлення. Принагідно доречно підкреслити, що відсутність цілеспрямованої інтеграції риторичних методів у сучасний освітній процес значно обмежує потенціал розвитку мовної культури, зокрема через недостатнє використання інноваційних освітніх практик, таких як дебати, театралізовані вистави та симуляційні комунікативні моделі [3, с. 238].

Разом із тим, риторика в умовах глобалізаційних трансформацій виконує функцію засобу мовної репрезентації національної ідентичності, тому що мова стає інструментом спілкування, та водночас показником культурної самобутності, ціннісної орієнтації та інтелектуальної зрілості суспільства. Відповідно, розвиток мовної особистості передбачає засвоєння мовних норм та формування індивідуальної мовотворчої компетенції, здатності до вільного самовираження, що ґрунтується на поєднанні культурних, етичних та риторичних компонентів мовленнєвої діяльності [6, с. 30].

З огляду на це, ефективне використання риторичних засобів у різних соціокультурних контекстах є професійною навичкою, зокрема, та показником загальної мовленнєвої культури загалом. У публічному мовленні, зокрема в освітньому середовищі, органах державної влади, медіапросторі або громадських ініціативах, риторичні конструкції відіграють роль інструмента впливу на суспільну свідомість. Наприклад, такі риторичні висловлювання, як: *«Мова не лише засіб комунікації, вона – основа нашої державності»*, *«Хто володіє словом – той впливає на свідомість»*, відображають здатність української мовної культури до інтелектуального та духовного самоствердження.

У міжкультурній комунікації мова розглядається як важливий інструмент передавання інформації, забезпечення взаєморозуміння між комунікантами, а також як засіб соціокультурної взаємодії. Вона виступає умовою розвитку культури та суспільства та водночас становить результат їхнього історичного формування. У цьому контексті доречно акцентувати увагу на тому, що мова тісно поєднана з національною культурою та ідентичністю, тому що її еволюція нерозривно пов'язана з історією

народу, його ціннісними орієнтирами та ментальними особливостями. Відповідно, мова набуває статусу комунікативного та ідентифікаційного маркера, що репрезентує приналежність до певної культурної спільноти. Принагідно варто зауважити, що культурний обмін є органічною складовою соціального прогресу, адже жодне суспільство, навіть високорозвинене, не здатне забезпечити повноцінне задоволення духовно-естетичних потреб без залучення надбань світової культури. За таких умов мова закономірно постає основою комунікативних процесів, що визначають характер глобалізаційних взаємодій, тому що сама природа глобалізації є комунікативно-інформаційною і не існує поза мовними засобами [4, с. 11].

Водночас вплив глобалізаційних процесів на українську мову та культуру потребує комплексного аналізу, адже він охоплює зміну ціннісних орієнтацій, культурних пріоритетів і комунікативних моделей. Доречно підкреслити, що дослідження цих процесів дозволяє глибше усвідомити їхню динаміку, виявити можливі ризики адаптації до глобальних тенденцій, а також сформувати ефективні стратегії збереження національної мовної ідентичності. Систематичне опрацювання таких аспектів сприяє створенню сучасних методик аналізу мовних змін, що виникають під впливом глобалізації, включаючи вивчення трансформації мовної системи, комунікативних практик та моделей міжкультурної взаємодії. Принагідно доречно зазначити, що впровадження наведених методик дає можливість сформувати основу для розвитку риторичної культури в умовах міжнародного діалогу [2, с. 38].

З огляду на актуальні тенденції, риторика постає як ефективний інструмент гармонізації національної мовної культури з глобальними комунікативними стандартами. Зокрема, риторичні засоби дозволяють адаптувати мовні практики до іншомовного середовища, не втрачаючи національної самобутності. Наприклад, риторичні конструкції: *«Мова – це візитівка народу»*, *«Культура слова формує культуру думки»* ілюструють здатність української риторичної традиції транслювати культурні цінності через мовлення.

Зважаючи на це, доцільним є розгляд риторики як засобу формування мовної культури, зорієнтованої на поєднання традиційної мовної спадщини з сучасними комунікативними форматами, що функціонують у глобальному

інформаційному просторі. Відтак, риторика сприяє розвитку здатності правильно й грамотно висловлювати думки, а також переконливо аргументувати, формувати емоційно-ціннісне ставлення до мови як символу національної самобутності. Її застосування забезпечує збереження автентичності українського мовлення, здатність адаптуватися до світових комунікативних стандартів і водночас оберігати культурну спадщину як духовний ресурс суспільства.

Одним із найважливіших умінь і навичок кожного мовця є говоріння – уміння висловлювати свої думки за допомогою правильного жанрово-оформленого публічного формулювання, що є коректним у певній ситуації спілкування з метою ефективного впливу на одного чи багатьох слухачів [10, с. 376].

Моделювання комунікативної ситуації у процесі риторизації охоплює також актуалізацію культурно-мовних смислів, які формують мовну пам'ять, ціннісні орієнтири та концептуальну картину світу мовця. Відповідно, риторичні фрагменти з публіцистичного дискурсу засвідчують, як індивідуальне мовлення набуває функції репрезентації колективної культурної пам'яті та маркера мовної ідентичності.

У цьому контексті доцільним є звернення до практичного прикладу. Зокрема, у статті Іщенко Н. «Ворог коло брами» (Українська правда, 2025) [5] простежується виразна риторична домінанта, яка формує емоційно-ціннісне ставлення до мови та культурної спадщини, а також актуалізує мовну культуру як чинник суспільної консолідації в умовах глобалізаційних трансформацій. Наприклад, риторична образність цитати зі статті *«Коли я пишу ці рядки, ворог впритул підійшов до села, де виросла моя мама... Це була її Україна, яку вона пам'ятала все життя...»* дозволяє реконструювати колективну культурну пам'ять як елемент мовної ідентичності. Через образи сільського побуту (*«вишні в саду, сметана з погребу, ковбаска з горища, гуси на вузькій вулиці»*) актуалізується риторичний засіб культурної ремінісценції, що є важливим для формування мовної культури, адже мова постає носієм історико-культурних смислів, які неможливо підмінити глобалізаційними шаблонами. У наступному фрагменті – *«Відчуття спорідненості із малесеньким селом... були і є моїм найміцнішим, найемоційнішим зв'язком із Україною»* – простежується риторична стратегія персоніфікації батьківщини через мовний зв'язок із конкретним географічним простором. Мається на увазі риторика місця (topos), що формує куль-

турно-мовне самоусвідомлення спільноти через особисту ідентифікацію зі «своїм» простором. У цьому контексті риторика слугує механізмом укорінення мовної культури в національному ґрунті, сприяючи її опору глобалізаційній уніфікації. Особливо демонстративною для формування громадянсько-мовної свідомості є риторична формула: *«Коли я пишу "ми", то маю на увазі всіх мешканців/громадян України.»* Вона репрезентує риторичну інклюзивності, яка активізує колективну ідентичність через мовне маркування спільноти. Саме вживання займенника «ми» породжує ефект співпричетності, що є фундаментом комунікативної солідарності, а відтак – і стабільною основою мовної культури суспільства.

З метою поглиблення аналізу важливо звернути увагу на відтворення риторичної відповідальності у реченні: *«Загальна ситуація вимагає від нас серйозного переосмислення... Але, насамперед, потрібно саме усвідомлення реального стану речей.»* У цьому випадку риторика виступає як інструмент когнітивного впливу, що стимулює критичне мислення, усвідомлення суспільних процесів та вироблення мовної свідомості – одного з важливих компонентів мовної культури. Посилення риторичного впливу виявляється у реченні *«Не зробимо цього зараз – завтра... Ні, не "завтра може бути пізно". Завтра може просто не настати.»* Тут простежується риторика попередження, що через парадоксальну антитезу («не пізно – може не настати») актуалізує категорію часу як маркер моральної та соціальної відповідальності. Підсумкове речення у статті *«Результат війни – на мапі... Кожен громадянин має розуміти сенс війни»* – демонструє риторичну імперативу, яка поєднує прагматичний, патріотичний і філологічний горизонти. Чіткість, структурованість і послідовність викладу (нумеративна форма) є проявом риторичної раціональності, що сприяє розвитку культури публічної комунікації, а отже – формуванню відповідальної мовної культури.

Натомість у статті Пекар В. «Нова реальність» (Українська правда, 2025) [8] простежується виразне використання експліцитної імперативної риторичної, яка, своєю чергою, виконує функцію мобілізації уваги аудиторії та формує її емоційно-когнітивне ставлення до представленого змісту. Зокрема, цитата *«Тільки передусім налийте собі чаю, щоб вистачило сил дочитати до кінця.»* ілюструє апелятивний імператив, що встановлює прямий контакт із читачем, залучає до активного

мовного взаємодіяння та принагідно сприяє формуванню мовної культури через персоналізоване звернення. Риторична образність і порівняльна метафорика в цитатах *«Популярна нині метафора порівнює нинішню війну з американською громадянською війною. Україна виглядає бунтівною південною провінцією»* і *«Ми в одному човні, або разом впливемо, або разом потонемо»* підкреслює роль риторичної у формуванні уявлень про національну єдність та колективну відповідальність. Важливе значення для мовної культури мають риторичні імперативи та модальні конструкції: *«Усвідомити масштаб проблеми й неможливість сховатися від неї»*, *«По-друге, час зрозуміти, що основний наш союзник – Європа»*. Вони формують мовну свідомість через акцент на відповідальності, швидкості прийняття рішень і колективній солідарності, що відображає функціонування риторичної як чинника когнітивно-комунікативної адаптації до глобалізаційних трансформацій. Інші цитати *«Сто років тому саме такі чвари призвели до катастрофи»* і *«Хотілося б, щоб цього не сталося в мій час, – сказав Фродо. – Я теж, – сказав Гендальф...»* демонструють риторичну історичну пам'ять і алегоричну риторичну наративу, що спрямовані на осмислення уроків минулого та передачу ціннісних і культурних смислів через мовну практику.

Висновки. Висновки дослідження свідчать, що риторика виступає важливим чинником формування та розвитку мовної культури українського суспільства, тому що забезпечує інтеграцію нормативної грамотності, логічності мислення, етичної відповідальності та стилістичної доречності мовлення. Зокрема, риторичні практики сприяють переходу від пасивного знання мовних норм до їхнього активного й осмисленого використання, що формує здатність громадян аргументовано відстоювати власну позицію, впливати на аудиторію та утверджувати колективну культурну пам'ять. У цьому контексті особливе значення мають механізми риторичної місця, інклюзивності та відповідальності, які через персоналізоване і просторово-образне мовлення стимулюють ідентифікацію з національною культурою та мовною спільнотою. Водночас дослідження показує, що риторична компетентність, реалізована через прийоми аргументації, імперативу, метафоричної та історико-культурної образності, виступає інструментом громадянської консолідації та соціально відповідального мовлення. Тому риторика підвищує ефективність комунікації в освітньому, про-

фесійному та медійному просторі, а також забезпечує гармонізацію традиційної мовної спадщини з сучасними глобальними комунікативними стан-

дартами, що своєю чергою сприяє збереженню національної мовної ідентичності та зміцненню культурно-мовної самобутності суспільства.

Список літератури:

1. Гаценко І. О., Крук О. І. Риторика як важливий складник професійної підготовки студентів. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Т. 1, Вип. 19. С. 15–20.
2. Голопич І. М., Оверчук О. Б., Перцева В. А. Відтворення глобальної культури в мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024 № 66. С. 38–41.
3. Голопич І. М., Оверчук О. Б., Перцева В. А. Формування мовної культури та риторичної майстерності здобувачів вищої освіти. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 11(29). С. 236–246.
4. Дрейчук О., Ільченко О. Мова та комунікація в аспекті глобалізації культур. *Молодий вчений*. 2023. № 1.1(113.1). С. 10–13.
5. Іщенко Н. Ворог коло брами. Українська правда, 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/11/11/8006795/>
6. Карась О. Мовленнєва культура – основа розвитку і становлення української мовної особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28, том 2. С. 25–31.
7. Литвин О. Г. Формування мовної культури і риторичної майстерності здобувачів технічних закладів вищої освіти. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 30. С. 43–47.
8. Пекар В. Нова реальність. Українська правда, 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/02/20/7499245>
9. Толочко С. В., Хомич В. І. Основи культури мовлення й академічної риторики: підручник. Київ: Компринт, 2025. 332 с.
10. Циганок О. О., Санівський О. М. Риторика і сучасна літературна освіта: виклики сьогодення. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 2(8). С. 369–381.

Khlypavka H. H., Babii I. V. RHETORIC AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE LINGUISTIC CULTURE OF UKRAINIAN SOCIETY UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION TRANSFORMATIONS

In the article, the issue of rhetoric as a factor in shaping the linguistic culture of Ukrainian society under conditions of globalization transformations is revealed. The theoretical foundations for interpreting language culture as a conscious aspiration for normativity, accuracy, and stylistic appropriateness of linguistic expression in various sociocultural contexts are highlighted. It is clarified that rhetoric occupies an integrative position between linguistics, logic, cultural studies, and pedagogy, ensuring the development of the ability to use linguistic resources persuasively, argumentatively, and ethically. It is emphasized that rhetorical competence serves as the foundation for the development of critical thinking, civic engagement, and linguistic subjectivity of an individual. It is underlined that rhetorical practice facilitates the transition from passive mastery of linguistic norms to their active application as an instrument of social interaction, influence, and communicative responsibility. It is stated that rhetoric ensures the conceptual integrity of an utterance, which relies on the logical consistency of thinking, argumentation, and the organization of the semantic structure of speech. It is outlined that the ability to logically structure, formulate, and justify the speaker's position is essential for shaping collective opinion, developing public argumentation, and preserving cultural heritage. It is specified that rhetorical expressions serve as a means of representing national identity, cultural memory, and historical-semantic values. It is established that rhetoric currently demonstrates an insufficient level of integration in the educational process, which limits the development of skills in argumentation, persuasion, and effective public communication. It is noted that the application of rhetorical methods in education activates the cognitive, cultural, and communicative potential of society. It is outlined that the combination of rhetorical, ethical, and logical-cultural components ensures the formation of high linguistic culture as an indicator of the nation's spiritual maturity.

Key words: rhetoric, linguistic culture, speech, competence, competency, globalization transformations, national identity.

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Шульська Н. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мартинюк М. І.

КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради

Костюк Ю. М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ВОЄННОМУ МЕДІАДИСКУРСІ: НА МАТЕРІАЛІ НЕОФІЦІЙНОЇ АНТРОПОНІМІЇ ВІЙСЬКОВИХ

У статті розглянуто особливості функціонування запозиченої лексики, насамперед англізмів, у структурі позивних українських військовослужбовців, що становлять специфічний різновид неофіційних антропонімів, активно представлених у сучасній воєнній медіакommunікації. Матеріалом для аналізу стали тексти журналістських публікацій, у яких зафіксовано приклади індивідуальних позивних українських захисників та захисниць, утворених на основі іношомовних елементів. Зібрана картотека охоплює значний масив найменувань, уживаних у живому мовленні військових, які у репортажах або інтерв'ю пояснюють мотиви вибору своїх «других імен» чи окреслюють джерела їхнього формування в медійному наративі. На підставі аналізу виокремлено чотири основні тематичні групи позивних, утворених від англійськомовних запозичень. Перша група охоплює іменування, що походять із технологічного та інформаційного середовища й відображають цифрову культуру сучасності. Друга група пов'язана безпосередньо з військовою сферою: це позивні, мотивовані термінологією або образами, усталеними в міжнародному воєнному дискурсі. Третю групу становлять антропоніми, які символізують певний статус, авторитет чи лідерські якості захисника чи захисниці. Четверту групу формують назви, інспіровані образами й кодами англійськомовної попкультури, що підкреслює вплив глобальних культурних процесів на український воєнний контекст. Особливу увагу приділено способам адаптації англізмів у системі позивних: від простої транслітерації до більш складних гібридних моделей, що поєднують англійські основи з українськими словотвірними засобами. Описано роль графічних засобів, зокрема використання великих літер як маркерів сили, ідентичності та належності до військової спільноти.

Узагальнено, що англізми в позивних українських військових не лише виконують номінативну функцію, а й виступають вагомими індикаторами мультикультурності, відображаючи інтеграцію українського мовного простору в глобальний інформаційний простір та засвідчуючи відкритість сучасної воєнної культури до міжкультурного діалогу.

Ключові слова: запозичена лексика, мультикультурна комунікація, неофіційна антропонімія, російсько-українська війна, позивний.

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна спричинила появу нових реалій, понять і феноменів, для позначення яких традиційні мовні засоби виявилися недостатніми. Саме тому запозичення, насамперед з англійської мови, активно проникають у воєнний медіадискурс – у повідомлення журналістів, пости в соціальних мережах, позивні військових, назви підрозділів, волонтерських ініціатив чи інформаційних кампаній. Вони функціонують не лише як номінативні одиниці, а й як лінгво-

маркери мультикультурності, що сигналізують про цінності глобального демократичного світу, партнерство з міжнародною спільнотою та нову ідентичність українців як частини європейського цивілізаційного простору. Нині важливо не тільки зафіксувати та укласти картотеку таких лексем, а й проаналізувати їх у когнітивному, комунікативному та мультикультурному вимірах, що й становить актуальність порушеної проблеми. Дослідження англізмів у воєнному медіадискурсі є надзвичайно актуальним, оскільки дає змогу

простежити, як через мову відбувається інтернаціоналізація українського комунікативного простору, як англійські елементи стають засобами саморепрезентації, солідарності та культурного обміну. Аналіз таких лінгвомаркерів допомагає глибше зрозуміти трансформації національної мовної свідомості, механізми адаптації англізмів і їхню роль у формуванні нової, багатомовної і водночас патріотично зорієнтованої медіареальності воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запозичення, що відносно недавно поповнили словник української мови, потрапили до сфери наукових пошуків багатьох лінгвістів. Зазначені мовні одиниці комплексно проаналізовано в аспекті їхньої динаміки й професійної журналістської комунікації, а також у площині зовнішніх чинників, серед яких чільне місце посідають цифровізація медіа, прагнення економно, лаконічно й точно подати інформацію про певний об'єкт, а також сповідування моди в мововираженні [4], що останнім часом вважають пріоритетним у зіставленні з літературною нормою. Лінгвісти з'ясували особливості графічної адаптації новітніх англійських запозичень, розмежувавши транслітеровані й транскрибовані варіанти, зацентрували на їхній тематичній палітрі й частиномовній належності, що дало змогу зробити висновок про домінування іменників-англізмів у корпоративній комунікації медійників [11]. М. Янісів і С. Войтович зосередили увагу на фонетичній, морфологічній і синтаксичній адаптації англізмів, сфера вияву яких – українські медіа, реклама, політичний дискурс та інтернет-комунікація [8]. Англізми фрагментарно досліджували з проєкцією на неофіційні імена українських військовослужбовців [4; 9]. Принагідно додамо, що в наукових працях зазвичай зосереджували увагу на мотивації, механізмах продукування, дериваційних та лексико-семантичних ознаках аналізованого пласту антропонімів. Зазначені питання порушили Н. Хрустик, С. Петрова та С. Серкал в статті «Позивні українських військовослужбовців: мотиви номінації» [5]. Н. Павликівська характеризувала лінгвістичний статус, мотиваційні та функційні параметри антропонімів аналізованого різновиду [2; 3]. У руслі окресленої проблематики доречно згадати статтю О. Мироненко, присвячену лінгвістичній інтерпретації вторинних імен військових. Дослідниця проаналізувала вказані мовні одиниці з огляду на їхню лексико-семантичну варіантність, наявність / відсутність оцінних конотацій та емоційного забарвлення, дериваційні, транс-

формаційні й транспозиційні процеси, а також описала позивні українських військових у площині духовних, моральних, етнічних, естетичних цінностей [1]. Почасті позивні українських бійців досліджували як важливе соціокультурне явище, що зумовило опис цих номінацій у контексті історичної пам'яті, національної ідентичності й ментальності [7]. Проаналізовані праці засвідчують, що англізми як мовні одиниці, що активно проникають в український лінгвопростір, певною мірою схарактеризовані й отримали різноаспектну лінгвістичну оцінку. Крім того, не втрачають актуальності праці, присвячені опису різних за значенням, мотиваційними параметрами й морфемною структурою позивних українських військовослужбовців [6; 10]. Водночас українські бійці продовжують активно продукувати неофіційні антропоніми, що насамперед забезпечують зручність спілкування та сприяють уникненню непорозумінь у професійній діяльності. З огляду на це видається доцільним ґрунтовно проаналізувати так звані «другі» імена, основу яких становлять англізми. Зазначені мовні одиниці потребують всеохопного дослідження не тільки в площині семантики, а й з огляду на їхнє функційне призначення слугувати лінгвомаркерами мультикультурності.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити роль англізмів у формуванні системи позивних українських захисників і захисниць, а також диференціювати основні тематичні групи таких неофіційних іменувань й особливості їхнього функціонування в сучасному медіадискурсі; схарактеризувати лінгвокультурний і символічний потенціал позивних як репрезентантів мультикультурної ідентичності в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Окремий лексичний пласт позивних становлять запозичення, насамперед англізми, які відіграють помітну роль у неофіційній військовій комунікації в умовах повномасштабної війни. Їхня поява свідчить не лише про глобалізаційні процеси в мові, а й про нову культурну ідентичність українського війська, що активно інтегрується у євроатлантичний простір. Англійськомовні номінації серед позивних українських захисників і захисниць – це своєрідні лінгвомаркери мультикультурності, адже вони демонструють відкритість до інших культур, знання глобального контексту, технологічну й комунікаційну компетентність військових. Такі неофіційні антропоніми не лише відображають англійськомовні моделі, а й стають засобом само-

ідентифікації через міжнародну символіку сили, професіоналізму й героїзму. З іншого боку, використання англізмів у позивних – це також ознака міжкультурного обміну. Вони часто виникають у середовищі взаємодії українських військових із західними інструкторами, волонтерами чи партнерами, а також під впливом військових фільмів, комп'ютерних ігор, масової культури. Бачимо, що позивний стає не просто іменем, а медіатором між локальною українською і глобальною військовою культурою. Англізми в позивних виконують і прагматичну функцію, адже вони короткі, легко вимовляються, зрозумілі в міжнародній комунікації та зручні в радіообміні. Крім того, англійські слова надають позивним відтінку модерності й престижу, підкреслюючи зв'язок українських захисників із сучасним світом. Особливої уваги заслуговують англійські неологізми, що з'являються в неофіційній військовій комунікації. Часто вони є результатом творчої адаптації або гібридизації англійських слів. Такі утворення поєднують елементи англійської лексики з українським контекстом чи гумором, демонструючи мовну креативність, індивідуальність та вплив цифрової культури. Неологізми на базі англійських лексем відображають нові воєнні реалії, пов'язані з технологічними засобами, кіберопераціями, інформаційною боротьбою.

Англійськомовна лексика становить важливий номінативний ресурс для творення позивних українських захисників і захисниць. Вона забезпечує зв'язок індивідуального найменування з реаліями бойового життя, закріплює професійні ознаки, емоційні стани, моральні якості та колективні цінності воїнів. У медіамові такі позивні стають знаками воєнного досвіду, лінгвомаркерами ідентичності й мультикультурності, символами професійної належності.

Зазвичай позивні українських військових, утворені від англізмів, передаються транслітеровано українською графікою, тобто адаптовані до української орфографії (*Геймер, Джойстик, Дрон, Піксель*). Така форма зручна в щоденному спілкуванні, легко вимовляється й запам'ятовується. Водночас існує група позивних, яка зберігає англійську графіку, що надає їм міжнародного звучання та символізує належність до глобального військового чи технологічного простору. Такі позивні особливо поширені серед льотчиків, операторів дронів, фахівців з кібербезпеки чи зв'язку, де англійська є робочою мовою, напр. «*Олексій Месь – позивний “Moonfish”*» (англ. moonfish – «місячна риба»). Президент присвоїв йому звання Героя України»

(unp.ua, 17.03.2025); *Пам'яті громадського активіста, мандрівника, солдата Андрія Матвєєва (позивний «Owl»* (англ. owl – сова) (ukrinform.ua, 15.10.2021). Спорадично натрапляємо на ініціальне написання позивного англійськими літерами, пор. «*Босць Вадим – позивний “VATUTIN”*» (ctzn24.com, 15.07.2025); «*Пам'яті Героя України, пілота Дениса Василюка (позивний «FLASH»)*» (ukrinform.ua, 09.12.2024). Великі літери в позивних виконують емпатичну функцію і підкреслюють силу, значущість, офіційність чи символічну вагу імені. Аналіз медійного матеріалу дає змогу виокремити кілька основних тематичних груп позивних українських військових, що постали на основі англійськомовних запозичень:

1. Позивні з технологічного та інформаційного середовища. До цієї групи належать позивні, похідні від англізмів і пов'язані з інформаційними технологіями, комп'ютерною термінологією, інтернетом, цифровими комунікаціями. Їхня поява відображає вплив цифрової культури та глобалізаційних процесів на мовну творчість військових, пор. *Великобурлучанин на позивний «Геймер»* (англ. gater – гравець у відеоігри, людина, що активно грає в комп'ютерні ігри) *два роки гідно б'ється за права, свободи та територіальну цілісність України* (kupiansk.city, 12.07.2025); *Історія Трейдера і Джойстика* (англ. joystick – пристрій керування, важіль для керування технікою або грою) *з рівненського підрозділу Нацгвардії, які 40 днів тримали позиції під Покровськом* (suspilne.media, 13.06.2025); *29-річний пілот «Модератор»* (англ. moderator – той, хто контролює обговорення, стежить за порядком у чаті, групі, форумі) *розповів, що отримав свій позивний через роботу до війни* (suspilne.media, 18.05.2025); «*Хакер»* (англ. hacker – програміст, який проникає в комп'ютерні системи або вміє знаходити нестандартні рішення) *з окопів: як 21-річний босць став «очима артилерії» на фронті* (armyinform.com.ua, 21.03.2025); *Стало набагато зручніше, бо до лікаря приїду з частини вже на вказану годину, – говорить Андрій з позивним Байт* (англ. byte – одиниця виміру обсягу інформації в комп'ютері) *з 126 окремої бригади тероборони* (health.fakty.com.ua, 25.02.2023); *Буковинець Богдан Магалаєс на позивний Лайк* (англ. like – уподобання, схвалення; символ позитивної оцінки в соціальних мережах) *півтора року воює на передовій як бойовий медик* (suspilne.media/chernivtsi, 05.10.2023); *Отримав позивний «Смайл»* (англ. smile – усмішка; символ доброзичливості, позитиву, відкритості) –

через те, що завжди усміхався» (suspilne.media, 26.10.2025). Бачимо, що позивні цієї групи мотивовані назвами цифрових професій, технічних пристроїв, комп'ютерних процесів і понять, соціальних мереж чи онлайн-платформ. Їхня функція не лише ідентифікаційна, а й символічна: вони демонструють належність носія позивного до сучасного світу технологій, здатність мислити швидко, діяти ефективно, комунікувати в цифровому просторі. Часто такі позивні натякають на розум, технічну кмітливість, аналітичні здібності чи роль у кібер- або інформаційних підрозділах. Ці неофіційні антропоніми відображають вплив цифрової, інтернет- та кіберкультури на мовну креативність українських військових і виступають своєрідними лінгвомаркерами технологічної доби та глобальної комунікації.

2. Позивні, пов'язані з номінаціями військової сфери. Ця група базується безпосередньо на термінологічній лексиці, що позначає посади, фах чи роль у бойових діях. Такі позивні відображають функційно-професійний аспект діяльності військового, підкреслюють його компетентність, досвід і спеціалізацію, пор. *Андрій на позивний «Дрон»* (англ. drone – безпілотною) – солдат гірсько-штурмового підрозділу 128-ї окремої гірсько-штурмової Закарпатської бригади (suspilne.media, 23.10.2023); *Вінницький військовослужбовець отримав позивний «Снайпер»* (англ. sniper – стрілець, який влучає з великої відстані) *ще до того, як пройшов відповідний курс* (vitatv.com.ua, 24.04.2023); *Загинув Василь Фенин «Джавелін»* (javelin – дротик, метальна зброя, а в військовому контексті – протитанковий ракетний комплекс) *з Франківщини, який захищав Вугледар і Авдіївку* (vikna.if.ua, 04.03.2024). Позивні-англізми цієї групи в українській військовій практиці виконують одночасно функцію ідентифікації ролі, фаху чи техніки та символічну функцію, підкреслюючи професійність, точність і сучасність підрозділів. Вони здебільшого є транслітераціями або адаптованими запозиченнями, лаконічні для швидкого сприйняття в бою і зручні для радіозв'язку. Крім практичного значення, такі позивні стають маркером особистісної та групової ідентичності, несучи емоційне й психологічне навантаження, часто символізують силу, ефективність та технологічну перевагу.

3. Позивні, що вказують на статус, роль або авторитет. Антропоніми цієї групи похідні від англійських лексем, що позначають керівництво або майстерність. Вони виконують не лише функцію називання, а й маркування в ієрархії під-

розділу, а також підкреслюють вплив або досвід роботи воїна чи воїнки, пор. *Пілот на позивний Шеф* (chief – керівник, начальник, лідер, часто вказує на офіційну або формальну позицію у структурі): *«Десь два місяці я щотижня скидами вбивав мінімум по 50 росіян»* (sensor.net, 10.12.2024); *Пам'яті старшого сержанта Руслана Зоріна (позивний «Майстер»* (англ. master – майстер, фахівець, той, хто володіє високим рівнем умінь або знань у певній сфері) (ukrinform.ua, 23.10.2024); *«У дитинстві батько називав його Босиком. Тому й узяв позивний «Бос»* (boss – начальник, керівник», зазвичай вживається неформально, підкреслює авторитет і контроль), *– згадає дружина Юлія* (ukrinform.ua, 08.09.2024); *Пройшов шлях від цивільного до фронтовика: історія військовослужбовця на позивний «Агент»* (agent – представник, посередник, діяч, у військовому або розвідувальному контексті може означати особу, що виконує спеціальні завдання або діє від імені організації)» (gazeta.te.ua, 12.04.2025). Ці неофіційні імена військових символізують повагу та досвід, інколи створюючи психологічний ефект авторитету. Вони зазвичай лаконічні та зрозумілі для внутрішнього спілкування й радіозв'язку, можуть мати емоційний або мотиваційний відтінок, підкреслюючи значущість носія позивного для колективу.

4. Позивні, утворені від номінацій англійської попкультури. Це неофіційні антропоніми, мотивовані номінаціями з художніх творів, фільмів, коміксів, відеоігор і музики. Такі позивні відбивають особистий стиль, гумор або асоціацію з героїчними образами маскультури, пор. *«Бетмен» упевнений у побратимах. А вони – в ньому* (ukurier.gov.ua, 08.06.2024); *Військовослужбовець Михайло на позивний «Джокер» служить у підрозділі безпілотних літальних апаратів 128-ї окремої гірсько-штурмової Закарпатської бригади»* (suspilne.media/uzhhorod, 26.04.2024); *«З майстра спорту – в артилерію: історія бійця «Термінатора» із Хмельниччини»* (xm-inside.com, 25.05.2025); *Історія «Роккі»: від охоронця – до розвідки ЗСУ* (suspilne.media, 06.06.2023); *Військовий з позивним «Морті», почувши звук дрона, дає вказівку про всяк випадок сховатись під деревом* (suspilne.media, 02.07.2024); *Робін Гуд став оборонцем Києва: поранений на Майдані чоловік пішов у тероборону* (bigkyiv.com.ua, 04.03.2023); *Позивний Том Сойєр: історія нацгвардійця, який врятувався після вибуху міни під Бахмутом* (lifepravda.com.ua, 27.01.2023). Позивні цієї групи сформовані під впливом глобальної масової куль-

тури й часто відображають образ героя, архетип або символічну рису, з якою військовослужбовець себе ототожнює. Такі другі імена військових з'являються через популярність персонажів, які уособлюють сміливість, кмітливість, незалежність або силу. Їхні носії часто вибирають ім'я героя, який став взірцем або джерелом натхнення.

Домінування зазначених груп як англійськомовних номінацій серед позивних пояснюємо взаємодією лінгвокультурних, соціальних і прагматичних чинників: глобалізацією комунікативного простору, впливом англійської маскультури, зростанням ролі інформаційних технологій у війні та прагненням українських військових репрезентувати себе як частину спільного євроатлантичного культурного простору.

Висновки. Сучасний український медіадискурс, особливо в умовах війни, – потужний простір мовної динаміки, де взаємодіють елементи національної та глобальної культур. Одним із найвиразніших проявів цієї взаємодії виступають запозичення з англійської мови, що не лише збагачують українську комунікацію новими лек-

семами, а й відображають процеси культурної гібридизації, відкритості та належності України до світового інформаційного простору. Аналіз мовного матеріалу воєнного медіадискурсу засвідчує, що англізми постають важливими лінгвомаркерами мультикультурності, адже вони не лише позначають процеси глобалізації та культурного обміну, а й фіксують зміни в національній мовній картині світу. Отже, англізми в позивних українських захисників і захисниць – це не лише результатом мовного запозичення, а й прояв мультикультурної ідентичності, ціннісної взаємодії локального та глобального, що формує нову мовно-культурну реальність сучасної України в умовах війни.

Перспективними напрямками дослідження можуть стати поглиблений аналіз динаміки появи нових англійськомовних позивних у військовому медіадискурсі, зіставлення моделей їхньої адаптації в українській мові з іншими мовами, вивчення соціолінгвістичних чинників вибору запозичених іменувань та їхнього впливу на конструювання колективної ідентичності військових.

Список літератури:

1. Мироненко О. Вторинні номінації як репрезентанти соціально-культурної ідентифікації українських військових. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33 (2). С. 25–30. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.2.4>
2. Павликівська Н. «Позивні» як антропоніми вторинної номінації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство). 2019. Вип. 28. С. 139–147. <https://doi.org/10.31652/2521-1293-2019-28-139-147>.
3. Павликівська Н. Військові псевдоніми: семантико-мотиваційний аналіз. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство). 2023. Вип. 36. С. 126–136. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-126-136>.
4. Саприкіна О., Заводна Л., Мазурок М. Лексичні англіцизми як показник сучасних модних тенденцій в українській мові. *Нова педагогічна думка*. 2024. Вип. 119 (3). С. 44–48. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2024-119-3-44-48>.
5. Хрустик Н., Петрова С., Серкал С. Позивні українських військовослужбовців: мотиви номінації. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Філологія. 2021. Вип. 26, 2(24). С. 104–114. [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2\(24\).251860](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2021.2(24).251860).
6. Шульська, Н., Кирилюк, О., Салтан, В. Неофіційна антропонімна лексика воєнного медіадискурсу: специфіка творення й номінація. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Т. 35 (74). № 6. С. 27–32. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/7.pdf.
7. Шульська Н., Зінчук Р., Калита О. Українські культурні реалії в сучасній неофіційній військовій антропонімії: на матеріалі мови медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36 (75). № 4. Ч. 1. С. 86–91. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/15>.
8. Янісів М., Войтович С. Англійські запозичення та особливості їх відтворення в українському інформаційному просторі. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130), 85–91. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-32>.
9. Navalna M., Kostusiak N., Stanislavchuk N., Kapeliukh D., Kushch N., Demeshko I. Call Signs of Ukrainian Military in the Language of Mass Media: Functional-Semantic Aspect. *International Journal of Basic and Applied Sciences*. 2025, 14(4). P. 54–63. URL: <https://www.sciencepubco.com/index.php/IJBAS/article/view/34217/18414>.

10. Shulska N., Kostusiak N., Rymar N., Zavarynska I., Mykhalchuk S., Bovda O. Call Names in Unofficial Communication of the Military: Specificity of Creation and Lexico-Semantic Base. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, Issue 2, Spec. Issue XXX. P. 53–60. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120230/papers/A_11.pdf.

11. Shulska N., Kostusiak N., Zinchuk R., Kozlova T., Koliada E., Musiichuk T., Zavarynska I., Yablonskyi M., Holub Yu., Shevchuk O. Anglicisms in Professional Media Discourse: Dynamics, Spelling Practice, Stylistic Transposition. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14, Issue 2, Spec. Issue XLIII. P. 66–73. URL: <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140243/PDF/140243.pdf>

Shulska N. M., Martyniuk M. I., Kostyuk Yu. M. BORROWED VOCABULARY AS A TOOL OF MULTICULTURAL COMMUNICATION IN MILITARY MEDIA DISCOURSE: BASED ON THE MATERIAL OF UNOFFICIAL ANTHROPONYMY OF THE MILITARY

The article examines the peculiarities of the functioning of borrowed vocabulary, primarily Anglicisms, in the structure of call signs of Ukrainian servicemen, which constitute a specific type of unofficial anthroponyms actively represented in modern military media communication. The material for the analysis was the texts of journalistic publications, which recorded examples of individual call signs of Ukrainian defenders formed on the basis of foreign language elements. The collected file covers a significant array of names used in live speech by military personnel, who in reports or interviews explain the motives for choosing their “middle names” or outline the sources of their formation in the media narrative. Based on the analysis, four main thematic groups of call signs formed from English-language borrowings were identified. The first group covers names that originate from the technological and information environment and reflect the digital culture of modernity. The second group is directly related to the military sphere: these are call signs motivated by terminology or images established in international military discourse. The third group consists of anthroponyms that symbolize a certain status, authority, or leadership qualities of a military person. The fourth group is formed by names inspired by images and codes of English-speaking pop culture, which emphasizes the influence of global cultural processes on the Ukrainian military context. Special attention is paid to the ways of adapting Anglicisms in the call sign system: from simple transliteration to more complex hybrid models that combine English bases with Ukrainian word-forming means. The role of graphic means, in particular the use of capital letters as markers of power, identity, and belonging to the military community, is separately noted. It is generalized that Anglicisms in the call signs of the Ukrainian military not only perform a nominative function, but also act as significant indicators of multiculturalism, reflecting the integration of the Ukrainian language space into the global information space and testifying to the openness of modern military culture to intercultural dialogue.

Key words: borrowed vocabulary, multicultural communication, unofficial anthroponymy, Russian-Ukrainian war, call sign.

Дата надходження статті: 30.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Юрійчук Н. Д.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Савенко Л. П.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ДО ПИТАННЯ НОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається проблема нормування української літературної мови з урахуванням історичних етапів її становлення та сучасних тенденцій розвитку. Проаналізовано погляди лінгвістів на поняття мовної норми, окреслено чинники, що впливають на її еволюцію та визначено сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією комунікаційного простору.

Питання нормування української літературної мови на всіх етапах її формування посідає чільне місце в дослідженнях сучасних мовознавців. Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується підвищенням інтересом як до мовного нормативного коду, так і до напрацювань лінгвістів 20–30-х років ХХ ст., які активно здійснювали кодифікацію мовних норм.

Аналіз процесів унормування у першій третині ХХ ст. нерозривно пов'язаний з іменами багатьох вітчизняних учених-мовознавців, чий науковий спадок репрезентує як теоретичні засади, так і практичні підходи до формування мовних норм загалом та стабілізації лексичних норм зокрема.

Важливими для осмислення процесів кодифікації української мови 20–30-х років ХХ ст. і визначення їх ролі в розвитку сучасного мовознавства є праці українських і зарубіжних дослідників, присвячені: теоретичним аспектам нормувальних процесів (А. П. Коваль, М. М. Пилинський, М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Яворська); історії української літературної мови зазначеного періоду (І. І. Огієнко, М. А. Жовтобрюх, Л. Т. Масенко, Г. Бідер); історії та теорії лексикографії (М. М. Пилинський, Л. С. Паламарчук, В. В. Німчук, Г. П. Мацюк, О. О. Тараненко); особливостям лексико-семантичних процесів у літературній мові початку ХХ ст. (С. Я. Єрмоленко, О. О. Тараненко, Н. М. Сологуб, І. М. Кочан, Л. В. Струганець, О. А. Стишов, В. А. Чабаненко та ін.).

Проте, попри значну увагу до зазначеної проблеми, переосмислення питань нормування літературної мови у різні часи її еволюції на сучасному етапі є актуальним і потребує подальших досліджень. Саме це зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета наукової розвідки полягає в аналізі процесів нормування та кодифікації української літературної мови від історії до сучасності.

Ключові слова: мовна норма, сучасна українська літературна мова, нормування, соціолінгвістика, кодифікація, культура мови, сучасні тенденції, варіантність, мовна політика.

Постановка проблеми. Проблема нормування сучасної української літературної мови є однією з ключових у сучасній лінгвістиці. Вона охоплює питання встановлення, кодифікації та збереження мовних норм, що забезпечують єдність мовного простору, а також формують мовну культуру суспільства. У різні історичні періоди це питання мало різне наповнення – від становлення літературної мови на народнорозмовній основі до сучасних процесів мовної лібералізації та цифрової варіативності. Швидкі зміни соціокультурного життя потребують переосмислення структури поняття «мовна норма», умов її формування й функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливими для осмислення процесів кодифікації української мови 20–30-х років ХХ ст. і визначення їх ролі в розвитку сучасного мовознавства є праці українських і зарубіжних дослідників, присвячені: теоретичним аспектам нормувальних процесів (А. П. Коваль, М. М. Пилинський, М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Яворська); історії української літературної мови зазначеного періоду, соціолінгвістичному контексту (І. І. Огієнко, М. А. Жовтобрюх, Л. Т. Масенко, Г. Бідер); історії та теорії лексикографії (М. М. Пилинський, Л. С. Паламарчук, В. В. Німчук, Г. П. Мацюк, О. О. Тараненко); осо-

бливостям лексико-семантичних процесів у літературній мові початку XX ст. (С. Я. Єрмоленко, О. О. Тараненко, Н. М. Сологуб, І. М. Кочан, Л. В. Струганець, О. А. Стишов, В. А. Чабаненко та ін.) тощо.

Проблема мовної норми в українській лінгвістиці полягає в тому, що, незважаючи на велику кількість досліджень, залишаються складні та дискусійні питання, що стосуються як теоретичних основ нормування, так і практичних аспектів її застосування. Це включає в себе суперечки щодо визначення, класифікації та усталення норм, а також виклики, пов'язані з їх дотриманням у сучасному мовленні, особливо в умовах двомовності, значного впливу інших мов, розвитку цифрових технологій тощо. Саме це зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки полягає в аналізі процесів нормування та кодифікації української літературної мови від історії до сучасності.

Виклад основного матеріалу. Процес нормування мови є важливим етапом розвитку будь-якої літературної мови. Українська мова, маючи складну історію становлення, пережила тривалий період боротьби за право на існування в офіційній, освітній та культурній сферах. Сьогодні, у добу цифрової комунікації, мовна норма знову опиняється під впливом нових соціолінгвістичних реалій, що актуалізує потребу в науковому осмисленні процесів нормування.

Формування української літературної мови має тривалу й складну історію. Розвиток норм української мови бере початок ще з часів Київської Русі, коли церковнослов'янська мова була основою писемної традиції. Згодом українська мова зазнала впливу польської, російської, латинської та інших мов. Важливим етапом стало утвердження нової української літературної мови у XIX столітті, пов'язане з творчістю І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького. Саме тоді відбулося поєднання народнорозмовних елементів із культурно-освітніми формами вираження.

У XX ст. процес нормування активізувався завдяки роботі мовознавців, серед яких О. О. Потебня, І. І. Огієнко, Л. А. Булаховський, І. А. Кочерга. Важливим кроком стала поява кодифікаційних праць, словників і граматик, зокрема «Українського правопису» (1927, 1933, 1946, 1990, 2019).

Нормування української мови пройшло кілька етапів. Перший етап – народнорозмовний (кінець XVIII – початок XIX ст.), другий – ста-

новлення наукового опису мови (кінець XIX – початок XX ст.), третій – кодифікаційний (1920–1930-ті рр.), четвертий – радянський (із тенденцією до русифікації), і сучасний – етап мовного відродження, починаючи з 1990-х років. У кожному з цих періодів мовна норма зазнавала впливів політичних, соціальних і культурних факторів.

На сучасному етапі поняття «мовна норма» має дискусійний характер, що зумовлено різноваріантністю критеріїв його трактування і соціолінгвістичною природою.

На думку С. Єрмоленко, мовна норма – це історична категорія, зумовлена змінами у внутрішній системі мови і екстралінгвальними чинниками. Вона відбиває закономірності й результати розвитку мови, тому її становлення завжди супроводжується функціонуванням варіантів [3, с. 420].

М. Пилинський мовну норму визначає як «реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі й нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [9, с. 94].

Л. Струганець зауважує, що мовна норма – це «одна з найскладніших мовознавчих проблем, багатовимірність якої визначають факти історичні, культурно-соціологічні і власне лінгвальні» [12, с. 167].

На основі аналізу наукових праць, можемо зробити висновок, що поняття «мовна норма» – це система мовних засобів, які відповідають правилам їх використання в суспільстві, є зразком для носіїв мови в усіх її проявах.

Мовні норми є обов'язковими, сталими, стабільними, забезпечують якість і точність соціальної комунікації. Нормування є однією із складових культури мовлення: уміння добирати доречні мовні засоби, точно і влучно висловлювати власні думки, залежно від обставин і мети спілкування, володіти великим словниковим запасом тощо.

Водночас українська мовна норма відзначається динамічністю – вона змінюється під впливом соціокультурних і комунікативних потреб. Варіантність, яка виникає у процесі розвитку, є закономірною рисою сучасної норми. Норми постійно розвиваються та змінюються, тому потребують наукового моніторингу, регулювання через коди-

фікаційні джерела, тобто оновлення нормативних словників та довідників.

У сучасній мовній практиці спостерігається динамічне співіснування нормативних і варіантних форм. Проблемою є поєднання установлених норм із мовними інноваціями, спричиненими розвитком медіа, соціальних мереж і нових сфер комунікації. Зміни у правописі 2019 року засвідчили необхідність перегляду застарілих правил відповідно до живої мовної практики. Водночас важливо забезпечити збереження стабільності норми, щоб уникнути мовної фрагментації.

Таким чином, за своєю природою норма має як лінгвістичний, так і соціальний характер, оскільки відтворює мовно-культурні вподобання людей на певному часовому етапі, враховує комунікативні й пізнавальні потреби мовців, виступає основним фактором консолідації й об'єднання нації.

У мовознавчій науці існує думка про те, що «мовна норма» і «літературна норма» означають одне й те ж поняття. Однак, уважаємо, що таке отождолення є недоречним, оскільки дефініція «мовна норма» є дещо ширшим, включає складові системи мови, норми загальнонародної мови, її діалектні прояви. А поняття «літературна норма» пов'язана лише з формою літературної мови, воно охоплює закріплені й усвідомлені носіями кодифіковані зразкові мовні форми.

Ряд науковців мовну норму трактують як «сукупність мовних одиниць різних рівнів (фонетичних, лексичних, граматичних)», а літературну норму визначають як «сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи» [8, с. 5].

Визнання мовної норми зумовлює її кодифікацію. Кодифікація мовної норми – це свідомо турбота й охорона мови з боку її носіїв.

Кодифікація норми – систематизація мовних явищ у словниках, граматиках, довідниках з культури мови, що орієнтують мовців на взірцеву літературну мову, дотримання встановленої мовної норми [3, с. 260].

Цифрова доба змінила характер функціонування української мови. Мережеве мовлення, електронна комунікація, блогінг і штучний інтелект сприяють появі нових форм письма, запозичень, скорочень, емодзі тощо. Сьогодні спостерігається зростання впливу глобалізаційних процесів, зокрема англійської мови, що призводить до появи численних запозичень. Поширення цифрових технологій формує нові комунікативні стандарти, що іноді суперечать усталеним мовним нормам.

Саме такі явища створюють виклик для нормотворців, адже мова швидко адаптується

до потреб користувачів. Водночас цифровізація відкриває можливості для поширення правильних мовних моделей через інтерактивні платформи, електронні словники, мобільні застосунки для перевірки правопису.

До головних проблем сучасного нормування відносимо:

- співіснування традиційних і новітніх варіантів мовних засобів;
- зміни в акцентології та морфології під впливом живої мови;
- недосконала кодифікаційна політика й відсутність єдиного регулятивного центру;
- вплив соціальних мереж на мовну культуру молоді.

Подальший розвиток норм української мови пов'язаний із потребою гармонізувати традиційні та інноваційні тенденції. Необхідно посилити роль мовної освіти, популяризації культури українського слова та міждисциплінарних досліджень. Важливо, щоб процес нормування залишався відкритим і базувався на принципах науковості, демократичності та мовної етики.

Формування мовної норми становить тривалий і багатокомпонентний процес, що зумовлюється не лише внутрішніми змінами мовної системи, а й суспільною оцінкою. Вироблення норми визначається низкою чинників: державним статусом мови, мірою її функціонування в адміністративній, освітній, культурній і науковій сферах, ЗМІ, а також особливостями мовної політики в державі та репрезентації норми в інформаційному просторі.

Провідним джерелом формування й кодифікації мовних норм традиційно залишаються художні твори. Мовні засоби, використані письменником, за умови суспільного визнання та поширення в різних сферах соціокультурного життя починають сприйматися як зразок мовної практики й поступово закріплюються не тільки в художньому дискурсі, а й у лексикографічних виданнях.

Важливим є також питання мовної освіти: недостатній рівень викладання культури мови у ЗЗСО, мізерна кількість годин курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у ЗВО сприяє обмеженому засвоєнню, відхиленню від мовних норм. Проблеми мовленнєвої культури здобувачів освіти мають стати першочерговою турботою державних керівників усіх рангів, причетних до освіти молоді, оскільки від цього залежить наше національне самовизначення і наш культурний вимір у світовій спільності.

Сучасне мовознавство пропонує декілька шляхів оптимізації процесу нормування:

- поєднання наукового та суспільного підходів до оцінки мовних явищ;
- розроблення гнучкої моделі норми, що враховує мовну варіантність;
- активізація діяльності державних інституцій у сфері мовної політики;
- удосконалення освітніх програм з української мови, формування мовної культури в медіапросторі.

Невід’ємною складовою розвитку норми має стати постійний діалог між науковою спільнотою, освітянами, журналістами та громадськістю.

Висновки. Отже, проблема нормування української літературної мови є багатовимір-

ною і поєднує історичний, соціокультурний та технологічний аспекти. Історія нормування української літературної мови свідчить про тісний взаємозв’язок мовного розвитку з історичними й соціальними процесами. Сучасна доба вимагає перегляду усталених підходів до кодифікації, зокрема врахування варіантності, функціональної доцільності та комунікативної ефективності. Лише на основі науково обґрунтованої та соціально підтриманої мовної політики можна забезпечити стабільність і перспективу розвитку сучасної української літературної мови.

Перспективу подальших наукових розвідок окресленої проблеми вбачаємо у дослідженні мовної норми в сучасній лінгвістичній теорії.

Список літератури:

1. Бачевич Ф. С. Основи комунікативної девіації. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2000. 236 с.
2. Василенко В. А. Мовна норма як лінгвістичний механізм. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції* : зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2016 р.) / МВС України, Сум. філія Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми: Видав. дім «Ельдорадо», 2016. С. 208–210.
3. Єрмоленко С. Я. Мовна норма. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 260–420.
4. Єрмоленко С. Я. Сильна і слабка мовна норма. Літературна норма і мовна практика / [Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Коць Т. А. та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. С. 73–137.
5. Лучик А. А. Динаміка мовної норми і проблеми кодифікації. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2016. Вип. 62. С. 51–55.
6. Макарець Ю. С. Сучасні тенденції та критерії унормування української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38. Т. 3. С. 104–109.
7. Масенко Л. Мова і суспільство : постколоніальний вимір. Київ : КМ Академія, 2004. 164 с.
8. Норми сучасної української літературної мови : методичний посібник / уклад. Л. Назаревич, І. Равлів та ін. Тернопіль : Вектор, 2019. 78 с.
9. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. С. 9–10.
10. Селігей П. Нормативний підхід у мовознавстві й мовна критика. *Стиль і текст : наук. зб.* / за ред. В. В. Різуна ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Київ : [б. в.], 2012. Вип. 13. С. 66–72.
11. Синявський О. Норми української літературної мови. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2018. 368 с.
12. Струганець Л. В. Норма – невіддільна ознака літературної мови. *Українська мова*. № 4. 2014. С. 167–172.
13. Струганець Л. В. Мовна норма : стає і змінне. *Культура слова*. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. № 74. С. 34–43.
14. Русанівський В. Історія української літературної мови. Київ : Либідь, 2001. 392 с.

Yuriychuk N. D., Savenko L. P. ON THE ISSUE OF NORMALIZATION OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE: HISTORY AND PRESENTITY

The article considers the problem of standardization of the Ukrainian literary language, taking into account the historical stages of its formation and modern development trends. The views of linguists on the concept of a language norm are analyzed, the factors influencing its evolution are outlined, and modern challenges associated with the digitalization of the communication space are identified.

The issue of standardization of the Ukrainian literary language at all stages of its formation occupies a prominent place in the research of modern linguists. The end of the 20th – beginning of the 21st century is characterized by increased interest in both the language normative code and the achievements of linguists of the 20s and 30s of the 20th century, who actively carried out the codification of language norms.

The analysis of the processes of standardization in the first third of the 20th century is inextricably linked with the names of many domestic linguists, whose scientific heritage represents both theoretical principles and practical approaches to the formation of language norms in general and the stabilization of lexical norms in particular.

Important for understanding the processes of codification of the Ukrainian language in the 20s–30s of the 20th century and determining their role in the development of modern linguistics are the works of Ukrainian and foreign researchers devoted to: theoretical aspects of norming processes (A. P. Koval, M. M. Pylynsky, M. A. Zhovtobryukh, V. M. Rusanivsky, S. Ya. Yermolenko, G. M. Yavorska); the history of the Ukrainian literary language of the specified period (I. I. Ogienko, M. A. Zhovtobryukh, L. T. Masenko, G. Bider); the history and theory of lexicography (M. M. Pylynsky, L. S. Palamarchuk, V. V. Nimchuk, G. P. Matsyuk, O. O. Taranenko); the peculiarities of lexical and semantic processes in the literary language of the early 20th century. (S. Ya. Ermolenko, O. O. Taranenko, N. M. Sologub, I. M. Kochan, L. V. Struganets, O. A. Styshov, V. A. Chabanenko, etc.).

However, despite the considerable attention paid to this problem, rethinking the issues of norming the literary language at different stages of its evolution at the present stage is relevant and requires further research. This is what determines the relevance of the chosen research topic.

The purpose of scientific research is to analyze the processes of norming and codification of the Ukrainian literary language from history to the present.

Key words: language norm, modern Ukrainian literary language, norming, sociolinguistics, codification, language culture, modern trends, variation, language policy.

Дата надходження статті: 20.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Ялова О. В.

Національна академія внутрішніх справ

Бортун К. О.

Національна академія внутрішніх справ

ГЕНЕЗА ФОРМУВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН ТА МОВНОЇ ПОЛІТИКИ І ЇЇ ЗАСАД (ПРИНЦИПІВ) НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Одним із ключових чинників становлення української державності є мовна політика, основи якої закріплено в Конституції України 1996 року. До її головних засад належать: визначення української мови як єдиної державної; забезпечення державою її всебічного розвитку та функціонування в усіх сферах суспільного життя на території країни; регулювання порядку використання мов в Україні виключно законами; підтримка державою мовної самобутності корінних народів і національних меншин, а також запровадження заходів, спрямованих на збереження мовного розмаїття.

Статтю присвячено історичному розвитку мовних відносин та мовної політики на території сучасної України від Київської Русі до сьогодення. Вказано, з одного боку, на процеси заборони вживання української мови у церковних справах, державних установах Центральної та Східної України, що входили до складу Російської імперії, обмеження функцій української мови, перетворення її на другорядну, провінційну мову (XVII–XIX століття); з іншого боку наголошено на елементах побудови на основі відповідних конституційних положень Австрійської та Австро-Угорської імперії власного національного життя (у тому числі й мовного) її корінними народами, до яких належав і український народ Галичини, та можливість вести, хоча і в складних умовах, боротьбу за українську мову (XIX–XX століття).

У роботі простежено еволюцію конституційно-правових засад формування і здійснення мовної політики в Україні на етапі від прийняття Закону України «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 27 жовтня 1989 року і Конституції України від 28 червня 1996 року до наших днів із застосуванням окремих рішень Конституційного Суду щодо регулювання мовних питань. Основне завдання полягало у дослідженні історичних передумов реалізації мовної політики на Східній Україні і Західній Україні; у класифікації етапів боротьби українського народу за свої мовні права; аналізі періодизації юридичних актів щодо здійснення мовної політики в Україні; визначенні формування конституційних засад (принципів) мовної політики у перші роки незалежного існування України.

Ключові слова: *генеза мовної політики, історія мовних відносин, етапи боротьби за запровадження української мови в усі сфери суспільного життя, еволюція конституційно-правових засад.*

Постановка проблеми. Мовна політика кожної держави формується з урахуванням її етнонаціонального складу, рівня демократичного розвитку та геополітичного становища. Україна тривалий час не мала повноцінної державної незалежності, а її території в різні історичні періоди перебували під владою Литви, Польщі, Австрії, Угорщини, Румунії та Росії. Варто наголосити, що такі стан призводив до появи подій, які негативно впливали на мовну політику, зокрема утиски функційної природи української мови.

Після падіння Галицько-Волинської Русі у XIV столітті – останньої форми української

державності – та приєднання її територій до Польщі у 1341 році, український народ протягом кількох століть був позбавлений можливості повноцінно відновлювати й розвивати рідну мову. На Східній Україні обмеження насамперед торкнулися церковної сфери. Подальшим кроком стала поява Указу Петра I від 1720 року, який забороняв у «Малоросії» друкувати будь-які друковані праці, окрім тих, що належать до релігійної сфер, причому останні мали бути приведені у повну відповідність із російськими, щоб «не було жодної різниці чи окремого наріччя» [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування мовної політики та становлення української державної мови є предметом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Питання історичної еволюції мовних відносин, правового статусу української мови та особливостей її функціонування у різні історичні періоди висвітлювали у своїх працях В. Брицин, Р. Лашенко, О. Куць, М. Лозинський, В. Левинський, І. Нагаєвський, Л. Нагорна та інші дослідники. Їхні роботи відображають складний шлях українського народу до утвердження мовної самобутності та державного статусу української мови.

Дослідники (зокрема, О. Куць, Я. Радевич-Винницький, Ю. Шемшученко, В. Горбатенко) наголошують, що мовна політика України формувалася під впливом історичних обставин – від заборон української мови в добу Російської імперії до її поступового відродження у XX столітті. Значну увагу приділено аналізу законодавчих актів, які заклали правові засади сучасної мовної політики: Закону «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), Декларації про державний суверенітет України (1990 р.), Декларації прав національностей (1991 р.) та Конституції України (1996 р.). У працях підкреслюється роль рішень, з урахуванням результатів попередніх досліджень, можна зазначити, що сучасна наука розглядає мовну політику як ключовий чинник державотворення, національної ідентичності та громадянської єдності. Проте, незважаючи на значну кількість напрацювань, актуальними залишаються питання гармонізації мовного законодавства з міжнародними стандартами, а також удосконалення правових механізмів реалізації конституційних засад мовної політики в умовах сучасних перипетій.

Постановка завдання. Мета – комплексний аналіз етапів формування та розвитку мовних відносин і мовної політики в Україні, визначення їхніх історичних, соціокультурних і правових засад, а також з'ясування ролі української мови як ключового чинника державотворення та національної ідентичності. У роботі передбачається дослідити основні нормативно-правові акти, що регулюють мовну сферу, простежити еволюцію державної мовної політики від радянського періоду до сучасності, а також виявити актуальні проблеми гармонізації національного мовного законодавства з європейськими стандартами.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає В. М. Брицин, наприкінці XVIII століття українська мова була усунута з ужитку в судах і державних установах. Подальші нормативні акти –

Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року – заборонили використання української мови в періодичних виданнях, наукових працях і навчальному процесі. Лише після революції 1905 року відбулося часткове послаблення мовних обмежень, хоча російська мова зберегла свій державний статус. З початком Лютневої революції 1917 року намітилася чітка тенденція до підвищення ролі української мови. Відповідно до рішень Тимчасового уряду, Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, українська мова поступово була затверджена як державна – нею користувалися у сфері законодавства, судочинства, преси, а також у початковій, середній і вищій школі.

Після встановлення радянської влади основним юридичним інструментом регулювання мовної політики стали положення радянських конституцій (усього їх було чотири), які значною мірою відображали ідеологічні установки партійних і державних органів. У Конституціях СРСР та УРСР формально проголошувалися рівність і вільний розвиток усіх мов, однак на практиці ці принципи часто мали декларативний характер [1].

У перші роки радянського періоду спостерігалось певне продовження попереднього курсу мовної політики, який передбачав утвердження української мови як основного засобу комунікації в республіці. Водночас на законодавчому рівні українська мова не мала статусу державної чи офіційної. Після завершення Другої світової війни мовна політика СРСР зазнала змін – її головним орієнтиром стало утвердження російської мови як універсального засобу міжнаціонального спілкування.

Ідеологічна концепція «зближення націй» і підкреслення провідної ролі російської мови призвели до поступового обмеження сфер уживання української, що спричинило деформацію суспільного уявлення про її значення в культурному й державному житті. Унаслідок цього, попри високий рівень розвитку української мови як системи, її фактичне використання звузилося – вона дедалі більше втрачала свої позиції, набуваючи ознак другорядної, регіональної мови [1].

Мовне, зокрема українське, питання на території Західної України вирішувалося дещо інакше. У Конституційній грамоті Австрійського цесарства, проголошеній 25 квітня 1848 року імператором Фердинандом I, проголошувалося гарантування непорушності національної самобутності та мов усіх народів, що входили до складу цесарства, а також забезпечення свободи використання рід-

ної мови й книгодрукування (за умови дотримання встановлених цензурних вимог) [19].

Вагоме значення для українців Галичини мала крайова конституція, ухвалена цісарським патентом від 29 вересня 1850 року. Згідно з однією з її норм (стаття 4), поляки та русини (українці), які проживали в межах коронного краю, визнавалися рівноправними в управлінні, а кожному народові гарантувалося невід'ємне право на збереження своєї національної самобутності та мови [8]. До того ж, для некорінних народів Австрії, зокрема для українського населення Галичини, особливо важливою стала стаття 19 Конституційного закону Австрії про загальні права громадян від 21 грудня 1867 року, що входив до складу Конституції Австрійської імперії (унаочнено подано на рис. 1).

М. Лозинський зазначав, що австрійське державне право того часу не визнавало націю самостійним суб'єктом права, надаючи національні права не народам, а окремим громадянам і мовам. Водночас рівень національної рівноправності на практиці суттєво різнився залежно від народу. Дослідник підкреслював, що, незважаючи на ці обмеження, австрійська конституція все ж створила правові засади, які дозволили кожному народові формувати власне національне життя та

виборювати необхідний для цього правовий простір [12, 9].

В. Левинський зазначав, що дуалістична конституція 1867 року, хоча формально проголосувала рівноправність усіх народів, фактично закріпила поділ на панівні й підлеглі нації. До привілейованих були віднесені німці, поляки та італійці, тоді як чехи, українці й словенці опинилися серед поневолених народів [11, с. 82]. Згодом поляки повністю підпорядкували собі українське населення, що призвело до системного обмеження не лише політичних, а й культурних прав українців. Українську мову, зокрема, дозволялося використовувати в судах лише за наполягання однієї зі сторін [13, 31].

На нашу думку, саме у Західній Україні, зокрема в Галичині, боротьба за українську мову набула надзвичайного апогею під впливом інтенцій європейського романтизму та слов'янського відродження. Це пояснюється тим, що на цих землях національно-демократичний рух мав сприятливіші умови для розвитку, тоді як у межах Царської Росії, до складу якої входила переважна більшість українських територій, у другій половині XIX століття діяли жорсткі заборони на все, що стосувалося української ідентичності. Насам-

Рис. 1. Конституційні права в Австрії

перед це стосувалося майже повної заборони вживання української мови.

У процесі боротьби українського народу за відновлення та утвердження рідної мови в усіх сферах суспільного життя можна виокремити кілька послідовних етапів. Зокрема, дослідник Куць О. М. визначає чотири основні періоди цього процесу [9, 27–34] (нами унаочнено у Табл. 1).

Першим в Україні юридичним актом, у якому була зафіксована її позиція щодо здійснення мовної політики був Закон України «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 27 жовтня 1989 року, стаття 4 якого встановлювала статтю 73 [4].

На засадах Конституції (основного Закону) Української РСР (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 27 жовтня 1989 року), 28 жовтня 1989 року було прийнято Закон «Про мови в Українській РСР» [5], який, на нашу думку, став другим важливим юридичним актом здійснення мовної політики в Україні.

На думку Ю.С. Шемшученка та В.П. Горбатенка, Закон про мови в Українській РСР був досить ефективним і відповідав умовам, у яких він ухвалювався наприкінці існування Радянського Союзу. Проте нині низка його ключових положень уже не відповідає сучасним потребам українського суспільства. Ба більше, значна частина норм цього закону, на нашу думку, не узгоджується з положеннями Конституції України від 28 червня 1996 року, а деякі навіть суперечать їм [20]. Більше того, цілком очевидно, на наш погляд, що значна частина положень цього Закону не узго-

джується з положеннями Конституції України від 28 червня 1996 року, а деякі їй суперечать.

Наступним важливим юридичним актом, який треба віднести до таких, на основі яких здійснюється конституційне регулювання мовної політики в Україні, стала Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року.

Проголошення державного суверенітету України стало основоположним кроком до утвердження її самостійності, повноти та неподільності влади в межах власної території, а також незалежності й рівноправності у міжнародних відносинах. Відповідно до Декларації, Українська РСР гарантує рівність усіх громадян перед законом – незалежно від їхнього походження, соціального чи майнового становища, раси, національності, статі, освіти, мови, політичних чи релігійних переконань, роду занять або місця проживання. У документі також наголошено, що держава гарантує національно-культурне відродження українського народу, сприяє розвитку його історичної пам'яті, традицій, етнографічної самобутності та забезпечує повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. Окрім того, Українська РСР зобов'язується дбати про задоволення культурних і духовних потреб українців, які проживають за межами держави [3].

У нових зовнішніх і внутрішніх умовах діяльності молодшої Української держави зазначені положення знайшли своє відображення і розвиток у Декларації прав національностей України від 01 листопада 1991 року. *Статтею 3 Декларації проголошено, що «Українська держава гарантує*

Таблиця 1

Історична еволюція української мови (відповідно до наукових поглядів Куця О.М.)

Примітка: Таблицю створено за допомоги інтерфейсу Napkin.ai, платформи на основі штучного інтелекту, яка автоматично перетворює текст на візуальні елементи, такі як схеми, інфографіка та діаграми. Вона дозволяє швидко візуалізувати ідеї, значно спрощуючи процес створення графічного контенту, презентацій та освітніх матеріалів.

всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту виробництво, одержання і розповсюдження інформації (частина перша) [2].

Варто звернути увагу на ще один, не менш важливий для становлення Української незалежної держави акт як «Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України», ухвалений 8 червня 1995 року, і який в юридичних колах йменується «малою конституцією» не містив засад мовної політики. Підкреслюємо це з метою, щоб наголосити, що виробляючи засади (принципи) організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на окреслений період, її очільники очевидно не вважали засади (принципи) мовної політики важливими для організації та функціонування самої влади.

Зазначені правові акти випередили у часі прийняття Радою Європи важливих міжнародно – правових документів стосовно мовної сфери:

Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (1992 р.);

Рекомендації 1201 44 Парламентської асамблеї ради Європи щодо тексту додаткового протоколу до Конвенції про захист та основних свобод людини щодо осіб, які належать до національних меншин (1993 р.);

Рамкової конвенції про захист національних меншин (1995 р.).

Нормативно – правові акти Української держави, прийняті у перші роки її незалежного існування, сприяли виробленню конституційних засад (принципів) мовної політики, які полягали в наступному:

а) визнання української мови державною мовою Української РСР;

б) забезпечення Українською РСР всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя;

в) забезпечення Українською РСР вільного користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів РСР;

г) застосування поряд із державною мовою також мов національних меншин у діяльності державних, політичних, громадських організацій, підприємств, установ і закладів, що розташовані в регіонах, де переважно проживають представники інших національностей;

д) функціонування в регіонах компактного проживання кількох національних груп нарівні з державною українською мовою прийнятною для всього населення даної місцевості мови;

е) визначення порядку застосування української та інших мов в Українській РСР законом.

Визначення цими актами держави таких засад було, на нашу думку, радикальним кроком у становлення мовної політики в Україні.

Вони в подальшому зазнали кардинальних змін у Конституції України від 28 червня 1996 року, визначальному акті Української держави, який посів центральне місце у системі її законодавства, і є, як ми вважаємо, найважливішим і найдетальнішим юридичним актом щодо регулювання мовної політики в Україні.

По-перше, засада «б» була поширена на всю територію України.

По-друге, було скасовано положення, передбачене пунктом «г». Під час обговорення проєктів нової редакції Конституції України ця норма неодноразово зазнавала критики, оскільки фактично створювала передумови для формування «локальних державних мов», що могло обмежити статус української мови та становити загрозу політичній стабільності держави. У результаті тривалих дискусій і пошуку компромісів було визнано недоцільним конституційно закріплювати таку норму [6, с. 43].

Конституцією України від 28 червня 1996 року засади (принципи) мовної політики значно розширені, чітко сформульовані і, на нашу думку, повною мірою відповідають всім вимогам міжнародного права.

Значний вплив на формування мовної політики в Україні, на нашу думку, мало Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року №10-рп/99, прийняте за поданням 51 народного депутата України. У цьому рішенні було надано офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо порядку використання державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також визначено принципи її застосування у навчальному процесі закладів освіти (так звана справа про використання державної мови) [17].

У мотивувальній частині цього Рішення Конституційний Суд України надав визначення поняттю державна (офіційна) мова, зазначивши, що це – «мова, якій держава надала правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах життя». Суд наголосив, що відповідно до Конституції України таким статусом наділена

українська мова. Це положення цілком узгоджено з державотворчою роллю українського народу, про яку йдеться у преамбулі Основного Закону, – народу, що історично проживає на території України, становить більшість її населення та дав державі її офіційну назву [17].

Конституційний Суд України роз'яснив, що публічні сфери, у яких використовується державна мова, передусім охоплюють діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а також інших державних органів і органів місцевого самоврядування. Йдеться про мову, якою ведеться робота, складаються офіційні акти, ведеться діловодство та документація, здійснюється взаємодія між цими інституціями. Окрім того, до сфер застосування державної мови можуть бути віднесені й інші напрями суспільного життя, визначені законами відповідно до частини п'ятої статті 10 та пункту 4 частини першої статті 92 Конституції України [17].

Варто зазначити, що згідно з частиною першою статті 10 Конституції України, де проголошено, що «державною мовою в Україні є українська мова», це положення означає, що українська мова є обов'язковим засобом офіційного спілкування на всій території держави під час реалізації повноважень органами державної влади, місцевого самоврядування та в інших публічних сферах, визначених законом. Водночас у межах, установлених

чинним законодавством, у діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування допускається використання російської та інших мов національних меншин.

Оскільки, згідно частини третьої статті 150 Конституції України, Конституційний Суд України з питань, що належать до його повноважень, ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на всій території України, вони є остаточними і оскарженню не підлягають, то мовна політика на основі конституційних засад, проголошених Конституцією України, через зазначене Рішення отримала, як вважають багато провідних вчених і відомих політиків, важливе підтвердження і потужну підтримку.

Висновки. Отже, на теренах України безперервно точилася боротьба українського народу за національне самовизначення, за власну мовну політику. Від давньоруської мови, яка була фактично державною в умовах Київської Русі, до української мови в статусі державної в роки існування Української Народної Республіки, і від проголошення у 20-х роках XX століття курсу так званої «українізації» та його згорання і до визнання Конституцією України 1996 року української мови державною у незалежній Україні – такий, загалом, тривалий шлях становлення української державної мови та мовної політики в Україні.

Список літератури:

1. Брицин В. Мовна політика (в Україні). Мала енциклопедія етнодержавознавства. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1996. С. 533.
2. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року *Відом. Верх. Ради УРСР*. 1991. № 53. Ст. 799.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відом. Верх. Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
4. Закон Української РСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону). Української РСР» від 27 жовтня 1989 року № 8303-XI. *Відом. Верх. Ради УРСР*. 1989. № 45. Ст. 624.
5. Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року № 8312-XI. *Відом. Верх. Ради УРСР*. 1989. № 45. Ст. 631.
6. Коментар до Конституції України. Ін-т законодавства Верх. Ради України. 2 вид., випр. й доп. Київ, 1998. 410 с.
7. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: Політичний концепт. Київ: Світогляд, 2004. 722 с.
8. Крайовий устав Королівства Галиції і Володимирії з князівством Освітема і Затора і Великим князівством Кракова: Цісарський патент від 29 вересня 1850 року. Львівська нац. б-ка України імені В. Стефаника.
9. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. 276 с.
10. Лашенко Р. М. Лекції по історії українського права. Київ: Україна, 1998. 254 с.
11. Левинський В. Нариси розвитку українського робітничого руху в Галичині. 2-е вид., доп. Харків, ДВУ, 1930. 93 с.
12. Лозинський М. Галичина в житті України. Відень: Вид. Союзу визволення України, 1916. 61 с.
13. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ: Укр. Письменник, 1994. 414 с.

14. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ: Світогляд, 2005. 315 с.
15. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження галузевої програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки» від 26 травня 2008 року № 461. Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. 2008. червень. № 18.
16. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич: Відродження, 1997. 359 с.
17. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положення статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України: (справа про застосування української мови). Конституційний Суд України: Рішення. Висновки, 1997–2001. Київ, 2001. Кн. 1. С. 486–490.
18. Ялова О.В. Конституційно – правові засади мовної політики та їх реалізація в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2012. 20 с.
19. Шемшученко Ю. С. Законодавство про мови в Україні: Хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ, 2008. С. 157–173.

Yalova O. V., Bortun K. O. THE GENESIS OF THE FORMATION OF LANGUAGE RELATIONS AND LANGUAGE POLICY AND ITS BASICS (PRINCIPLES) IN THE TERRITORY OF MODERN UKRAINE

One of the key factors in the formation of Ukrainian statehood is language policy, the foundations of which are enshrined in the 1996 Constitution of Ukraine. Its main principles include: defining Ukrainian as the sole official language; ensuring its comprehensive development and functioning in all spheres of public life within the country; regulating the use of languages in Ukraine exclusively by law; supporting the linguistic identity of indigenous peoples and national minorities, as well as implementing measures aimed at preserving linguistic diversity.

The article is devoted to the historical development of language relations and language policy in the territory of modern Ukraine from Kievan Rus to the present day. On the one hand, it points to the processes of banning the use of the Ukrainian language in church affairs and state institutions in Central and Eastern Ukraine, which were part of the Russian Empire, restricting the functions of the Ukrainian language, and transforming it into a secondary, provincial language (17th–19th centuries). on the other hand, it emphasises the elements of building their own national life (including linguistic) on the basis of the relevant constitutional provisions of the Austrian and Austro-Hungarian empires by their indigenous peoples, including the Ukrainian people of Galicia, and the possibility of conducting, albeit in difficult conditions, the struggle for the Ukrainian language (19th–20th centuries).

The work traces the evolution of the constitutional and legal foundations for the formation and implementation of language policy in Ukraine from the adoption of the Law of Ukraine «On Amendments and Additions to the Constitution (Basic Law) of the Ukrainian SSR» of 27 October 1989 and the Constitution of Ukraine of 28 June 1996 to the present day, with the application of certain decisions of the Constitutional Court regarding the regulation of language issues. The main task was to study the historical preconditions for the implementation of language policy in Eastern Ukraine and Western Ukraine; to classify the stages of the Ukrainian people's struggle for their language rights; to analyse the periodisation of legal acts on the implementation of language policy in Ukraine; to determine the formation of constitutional foundations (principles) of language policy in the early years of Ukraine's independence.

Keywords: *genesis of language policy, history of language relations, stages of the struggle for the introduction of the Ukrainian language in all spheres of public life, evolution of constitutional and legal foundations.*

Дата надходження статті: 02.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.16:81'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/15>**Аскерова І. А.**

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

КОГНІТИВНО-ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ЕМОЦІОКОНЦЕПТІВ: ПОЛЬСЬКА МЕТОДОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Статтю присвячено висвітленню методологічного потенціалу польської когнітивно-етнолінгвістичної школи у вивченні емоційної концептосфери та аналізі емоціоконцептів. Актуальність дослідження зумовлюється посиленням інтересу до афективного виміру мовної діяльності в сучасній лінгвістиці, що пов'язане зі зміною наукової парадигми та зростанням ролі антропоцентричних підходів. У контексті масштабних суспільних трансформацій і психологічно складних викликів особливої ваги набуває необхідність глибшого осмислення лінгвальної об'єктивації емоційного досвіду. Попри наявність праць, що висвітлюють теоретичні засади польської етнолінгвістики та окремі аспекти її аналітичного інструментарію, спеціальних студій, спрямованих на застосування цієї методології у сфері лінгвістики емоцій, досі не здійснено, що визначає наукову новизну розвідки.

Метою статті є виявлення можливостей когнітивно-етнолінгвістичного підходу, репрезентованого Люблінською школою, для моделювання емоційної концептосфери та аналізу емоціоконцептів як культурно зумовлених ментально-мовних утворень. Матеріалом дослідження став узагальнений теоретичний і методологічний доробок Є. Бартмінського та його колективу: монографії, наукові статті, лексикографічні праці й проекти, що відображають ключові засади цього підходу. У фокусі аналізу – такі базові поняття, як мовна картина світу, стереотип, символ, точка зору, профілювання, суб'єкт і суб'єктність, аксіологічний вимір, а також методика когнітивної дефініції, застосована до емоційних концептів. Здійснене дослідження демонструє продуктивність польської когнітивно-етнолінгвістичної методології для інтерпретації структурних, семантичних та культурних параметрів емоційних концептів і відкриває перспективи для її ширшого використання в українських лінгвоемоціологічних студіях.

Ключові слова: лінгвістика емоцій, емоціоконцепт, когнітивна етнолінгвістика, мовна картина світу, когнітивна дефініція.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві інтенсивно зростає інтерес до дослідження афективного виміру мовної діяльності, що зумовлено зміною наукової парадигми й утвердженням антропоцентричних методологій. Особливої ваги ця проблематика набуває в умовах масштабних суспільних трансформацій та екзистенційно складних для людської психіки випробувань, які актуалізують потребу глибшого розуміння мовної репрезентації внутрішнього світу людини. Дослідження емоційної сфери мови здійснюється в межах різних наукових напрямів, проте одним із важливих, хоча й поки що недостатньо застосовуваних в українському мовознавстві, є когнітивно-етнолінгвістич-

ний підхід, репрезентований польською науковою традицією, зокрема доробком Люблінської школи етнолінгвістики. Цей підхід інтегрує увагу до ментальних структур з аналізом культурно зумовлених смислів, укорінених у колективній мовній свідомості та релевантних для реконструкції ціннісно-семантичних моделей буття етноспільноти. Саме така теоретико-методологічна перспектива постає, на нашу думку, продуктивним інструментом для глибшого осмислення природи емоціоконцептів, механізмів їхнього формування й мовної об'єктивації емоційної концептосфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри наявність праць, що висвітлюють тео-

ретичні засади польської когнітивної етнолінгвістики та аналізують окремі аспекти її методологічного потенціалу, зокрема розвідок самого Є. Бартмінського та його учнів і послідовників, у яких в узагальнений спосіб репрезентовано здобутки Люблінської школи [10; 13; 15; 16; 19], а також досліджень, здійснених в українському мовознавстві [1; 2; 5; 6; 7; 9], у сфері лінгвістики емоцій спеціалізованих студій, спрямованих на застосування польської методології до аналізу емоціоконцептів чи емоціоконцептосфер, досі, наскільки нам відомо, не було проведено, що визначає актуальність і наукову новизну пропонованої розвідки.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методологічного потенціалу польської когнітивно-етнолінгвістичної школи для вивчення емоціоконцептів та окреслення можливостей застосування її теоретичних і аналітичних засобів у сучасній лінгвістиці емоцій.

Матеріалом для аналізу слугував узагальнений теоретичний і методологічний доробок польського вченого зі світовим визнанням проф. Є. Бартмінського та сформованого ним наукового колективу Люблінської школи когнітивної етнолінгвістики, представлений монографіями, науковими статтями, лексикографічними працями та проектами, що відображають ключові здобутки цього дослідницького напрямку. Предметом дослідження виступають конкретні методологічні принципи, аналітичні процедури та інструменти польської етнолінгвістики, релевантні для опису й моделювання емоційної концептосфери та концептів емоцій як її складників.

Виклад основного матеріалу. Одним із найпоширеніших і методологічно впливових осередків у розвитку когнітивно-етнолінгвістичного підходу є Люблінська школа, яка сформувала цілісну наукову програму опису взаємодії мови, культури та колективної свідомості. Заснована Є. Бартмінським і згуртована навколо багаторічних досліджень мовної картини світу, ця школа виробила власну концептуальну систему й аналітичний інструментарій, що стали визначальними не лише для польської етнолінгвістики, а й для ширшого слов'янського та європейського контексту. Як слушно зазначає Т. Новак, польська концепція мовної картини світу, сформована на основі інтеграції когнітивістських і структуралістських ідей, нині відіграє ключову роль у розвитку польського мовознавства та визначає теоретико-методологічні орієнтири багатьох сучасних досліджень: «Ця теоретична модель набула широкого визна-

ння як у дослідженнях періоду до 1989 року, так і в сучасну добу, й на сьогодні становить одне з ключових методологічних підґрунть у значній кількості праць, які або безпосередньо її розробляють, або ж використовують її базові засади» [25, с. 20].

Розроблення аналізованої теорії тісно пов'язане з лексикографічною діяльністю колективу люблінських учених, яка передбачає багаторічну, систематичну й скрупульозну словникарську працю. Ідеться насамперед про два фундаментальні проекти – «Словник народних стереотипів і символів» («Słownik stereotypów i symboli ludowych») та «Аксіологічний лексикон слов'ян і їх сусідів» («Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów»), – які стали підвалинами для емпіричного підтвердження теоретичних засад Люблінської школи та практичної реалізації її методології.

Робота над обома словниками розпочалася ще в 70–80-их роках минулого століття. Пробний зошит наймасштабнішого за обсягом, концепцією та часовими рамками етнолінгвістичного «Словника народних стереотипів і символів», опублікований у Вроцлаві 1980 року, став своєрідним «програмним маніфестом» люблінської школи, окресливши головні вектори її подальшого розвитку та дослідницької діяльності. Перший том словника побачив світ у 1996 році; станом на кінець 2025 року вийшли друком чотири зошити тому «Космос» (1996–2012), сім зошитів тому «Рослини» (2017–2022) та один зошит тому «Тварини» (2024). Згідно із задумом авторів, словник має тематичну структуру й охоплює сім розділів, послідовність яких значною мірою корелює зі зростанням семантичної складності гасел: 1) Космос; 2) Рослини; 3) Тварини; 4) Людина; 5) Суспільство; 6) Релігія. Демонологія; 7) Час. Простір. Міри. Кольори. Увесь народний образ світу та людини, таким чином, планується представити у «біблійному» порядку творення – від природи до людини, культури та категорій, що впорядковують світ. Саме в томі «Людина» мають опинитися сфери, пов'язані з внутрішнім світом особи – її емоціями, почуттями, переживаннями, психічними станами та ціннісними орієнтирами, які становлять ключову зону для досліджень емоціоконцептів.

Другим важливим напрямом наукових досліджень, що здійснюються в Любліні, є аксіологічні студії. Ідею створення лексикону, покликаного відобразити вербалізовану систему цінностей польської мови у форматі спеціального лінгвіс-

тичного словника, було висунуто Є. Бартмінським ще 1985 року. Розвитком цієї ініціативи став масштабний міжнародний проєкт «Аксіологічний лексикон слов'ян та їх сусідів» («Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów»), реалізований у межах Конверсаторіуму EUROJOS «Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym» («Мовно-культурна картина світу слов'ян та їх сусідів у порівняльному аспекті»), реалізований від 2001 р. при Інституті славістики Польської академії наук. У рамках досліджень, здійснюваних у межах цього проєкту, об'єктом аналізу стала низка ключових концептів – *DOM* і *EUROPA* (ДИМ і ЄВРОПА), *PRACA* (ПРАЦЯ), *WOLNOŚĆ* (СВОБОДА), *GODNOŚĆ* і *HONOR* (ГІДНІСТЬ і ЧЕСТЬ). Вибір саме цих понять зумовлений тим, що вони становлять провідні цінності європейського культурного простору, сягають глибинних джерел європейської цивілізації та закріплені в «Загальній декларації прав людини», ухваленій ООН у 1948 році.

«Аксіологічний лексикон...» первинно замислювався як мовний словник, проте за низкою параметрів наближається до енциклопедичного типу лексикографічних праць: вихідною точкою слугує лексика, однак справжнім об'єктом дослідницької уваги стають передусім поняття, що стоять за словами, та способи їхнього концептуального структурування й інтерпретації [14, с. 199]. Цей лексикографічний проєкт має на меті мовну реконструкцію польського світу цінностей – сукупності ідейних смислів, які формували польське суспільне, культурне й політичне життя протягом століть: «Його метою буде передусім тлумачення значень назв цінностей, важливих з точки зору суспільної і національної. У результаті це опрацювання повинно призвести до відтворення набору тих ідейних сенсів, які анімували польське суспільне, культурне й політичне життя останніх століть... Ми передбачаємо, що цієї мети можна буде досягти методами сучасної мовознавчої семантики» [14, с. 197].

Часові рамки аксіологічного словника охоплюють насамперед стан сучасної польської мови, однак сам проєкт орієнтований на відтворення принаймні двохсотлітньої історичної перспективи, що дозволяє простежити динаміку польського ціннісного дискурсу в широкому культурно-історичному контексті [14, с. 200–204]. Станом на кінець 2025 р. у видавництві Університету Марії Кюрі-Скłodовської (м. Люблін) опубліковано шість томів аналізованого видання (тт. 1–5 та 7), 6-ий том наразі перебуває в роботі:

Том 1. *DOM* (2015); Том 2. *EUROPA* (2018); Том 3. *PRACA* (2016); Том 4. *WOLNOŚĆ* (2019); Том 5. *HONOR* (2017); Том 7. *DEMOKRACJA* (2024).

Як уже зазначалося, реалізація згаданих лексикографічних програм вимагала розв'язання низки складних проблем теорії мови та лінгвістичної семантики. Ці питання опрацьовувалися колективно – у гроні мовознавців під час численних наукових зустрічей, а також на сторінках фахових видань «Мова і культура» («Język a Kultura») та «Етнолінгвістика» («Etnolingwistyka»), що має уточнювальну назву «Проблеми мови і культури» і виходить друком від 1988 року. Обидва фахові видання відіграли важливу роль у зародженні й формуванні відповідної наукової парадигми в польському мовознавстві та досі залишаються провідними платформами для оприлюднення результатів дослідницьких студій, на що, зокрема, вказує В. Чахур в антології «Культурна і міжкультурна лінгвістика»: «У Польщі розвиток думки про взаємовідношення мови та культури, який набуває також інституційного виміру, можна датувати другою половиною 1980-х років, коли почав виходити часопис «Етнолінгвістика» (з 1988 р.) за редакцією проф. Єжи Бартмінського, а також – із 1988 року – вроцлавська серія «Мова і Культура», що стала результатом роботи загальнопольського конверсаторію під однойменною назвою» [19, с. 12].

Повертаючись до наукового напрямку, у межах якого здійснюються дослідження концептів, а також до питань його термінологічного окреслення й методологічного інструментарію, зауважимо, що Є. Бартмінський визначав дослідницький локус колективу, з яким він упродовж багатьох років співпрацював, як *когнітивну етнолінгвістику* (*etnolingwistyka kognitywna*), точніше – *Люблінську когнітивну етнолінгвістику* (*Lubelska etnolingwistyka kognitywna*, скорочено – *LEK*). Учений неодноразово розглядав цей напрям у контексті суміжних галузей знання – *lingwistyka kulturowa*, *etnolingwistyka*, *lingwistyka antropologiczno-kulturowa*, *językoznaństwo antropologiczne*, *lingwokulturologia* – серед яких згадував і сучасний термін *lingwokonceptologia* [15]. При цьому найближчим і найадекватнішим еквівалентом Є. Бартмінський уважав термін *lingwistyka kulturowa*, наголошуючи водночас, що всі перелічені дисципліни надзвичайно тісно пов'язані, «переплетені» між собою, а тому проведення демаркаційної лінії між ними є вкрай утрудненим [10, с. 15–16]. Подібну, цілком слушну думку висловлює й українська дослід-

ниця Л. І. Даниленко, яка підкреслює: «Чітке розмежування напрямів сучасної лінгвістики, що належать до суміжних наукових дисциплін, на сьогодні є складним, а може, і неможливим» [3, с. 10].

Етнолінгвістику проф. Є. Бартмінський лаконічно визначає як «галузь лінгвістичних досліджень, предметом якої є взаємозв'язки між мовою, мисленням, поведінкою людини та дійсністю». Він наголошує, що сфера зацікавлень Люблінської когнітивної етнолінгвістики аж ніяк не обмежується народними говірками чи фольклором (хоча перші студії справді виходили з аналізу мови фольклору), а охоплює мову в усіх її різновидах, включно із загальнонаціональною. Компонент *етно-* в назві дисципліни трактується як у значенні 'народ', так і в ширшому сенсі – 'нація, спільнота' [13].

Згідно з концепцією аналізованої наукової парадигми, зв'язки між мовою та культурою опосередковуються людиною як психосоціальною істотою. У цьому контексті мова й культура постають як системи, що перебувають у складних, подекуди парадоксальних кореляціях: кожна з них формує іншу й сама водночас зазнає її впливу. Така двонаправлена взаємодія зумовлює специфічні способи концептуалізації досвіду, відбиті в мовній картині світу, і визначає культурні смисли, що лежать в основі мовних значень. При цьому варто зауважити, що в межах Люблінської когнітивної етнолінгвістики прийнято принцип дослідження не стільки «місця мови в культурі», скільки «культури в мові». Підкреслюється, що оскільки мова й культура є феноменами, властивими людині *par excellence*, їх вивчення зрештою завжди приводить до людини та її ментальності.

Головне завдання аналізованої наукової школи Є. Бартмінський формулює як виявлення (шляхом аналізу мовних і «при-мовних» даних) способу концептуалізації світу людиною, яка говорить. Дослідження мови, спрямовані в такому руслі, слугують визначенню ідентичності – як індивідуальної, так і, передусім, колективної [13].

Поняттєвий інструментарій досліджуваної наукової школи охоплює сім ключових понять, до яких належать: 1) *мовна картина світу* (*językowy obraz świata*); 2) *стереотип* (*stereotyp*); 3) *когнітивна дефініція* (*definicja kognitywna*); 4) *точка зору та інтерпретаційна перспектива* (*punkt widzenia i perspektywa interpretacyjna*); 5) *профілювання та профіль* (*profilowanie i profil*); 6) *суб'єкт* (*podmiot*); 7) *цінності* (*wartości*). Коротко зупинимося на їхній сутності та взаємозв'язках, виокре-

мивши найважливіші для нашого дослідження аспекти.

Отже, *мовна картина світу* (пол. *językowy obraz świata*, скорочено – *JOS*) є одним із ключових і водночас центральних понять етнолінгвістики, що визначає головний об'єкт її наукових зацікавлень. На цьому, зокрема, було наголошено вже у вступі до першого тому видання «Etnolingwistyka» (1988), де мовна картина світу окреслюється як вихідна категорія, навколо якої вибудовується вся система етнолінгвістичних досліджень. Р. Гжегорчикова наголошує, що поняття мовної картини світу посідає одне з центральних місць не лише в етнолінгвістиці, а й у когнітивному мовознавстві загалом [22].

За визначенням дослідників Люблінської школи, *мовна картина світу* – це закладена в мові, по-різному вербалізована інтерпретація дійсності, що може бути подана як сукупність суджень про світ: як усталених, тобто відбитих у граматиці, лексиці та клішованих текстах (зокрема прислів'ях), так і пресупонованих, імплікованих мовними формами та закріплених у суспільній свідомості, переконаннях, міфах і ритуалах [11, с. 12]. Інші інтерпретації мовної картини світу, запропоновані польськими мовознавцями, коливаються між її трактуванням як «образу світу, відбитого в певній національній мові» [27, с. 143], або як «структури понять, закріпленої (застиглої) у системі певної мови» [23, с. 41], і розумінням її як «сукупності закономірностей, утілених у граматичних зв'язках і лексичних структурах, що показують різні способи бачення та осмислення світу» [28, с. 366].

Складниками мовної картини світу, своєрідними «цеглинками» її побудови, виступають *стереотипи*, що трактуються як «уявлення про предмет, сформовані в певній суспільній рамці досвіду й такі, що визначають, чим є предмет, як він виглядає, як діє, як сприймається людиною тощо», а водночас – «уявлення, закріплені в мові, доступні через мову й належні до колективного знання про світ» [12, с. 9]. Проф. Є. Бартмінський наголошує, що стереотип охоплює значно ширший набір ознак, ніж поняття: до нього входять не лише когнітивні характеристики на зразок *мати* 'жінка, яка народила', *свекруха* 'мати чоловіка', а й емоційні та прагматичні нашарування. Саме тому стереотипні образи *матері* та *свекрухи* мають потужне мовне й культурне конотативне навантаження: у першому випадку домінує уявлення про опіку, у другому актуалізується сема 'недоброзичливість'.

У своїх пізніших працях проф. Бартмінський пропонує замінити терміна *стереотип* терміном *концепт*, мотивуючи це необхідністю уникнути неоднозначних конотацій, насамперед пов'язаних із поширеним розумінням *стереотипу* як позначення упереджених або спрощених уявлень: «Останнім часом ми обмежуємо вживання терміна *стереотип* на користь терміна *концепт*, з огляду на широке (й фактично нездоланне) використання *стереотипу* у значенні упереджень, тобто з негативною конотацією. Термін *концепт* – із додатком *культурний* – не спричиняє таких труднощів» [15, с. 6]. Утім, ця пропозиція не набула широкого визнання: у сучасних дослідженнях, особливо тих, що стосуються емоційної сфери, частіше вживається позначення *obraz* (пор. *obraz radości*, *obraz nienawiści*, *obraz strachu*, *obraz gniewu* тощо).

Стереотипи пов'язані із символами. Під *символом* Є. Бартмінський розуміє «таке уявлення про предмет, яке сприймається як репрезентант іншого уявлення в межах більшої системи знаків» [12, с. 9]. На думку вченого, народна традиція спирається саме на стереотипи і символи, вона «відтворює картину світу, який є – у своїх найглибших покладах – гармонійною єдністю речей і людей» [12, с. 9].

Описові стереотипу слугує *когнітивна дефініція*. Розмірковуючи над глибиною та ступенем значеннєвої деталізації опису мовних одиниць, проф. Р. Гжегорчикова ще в 90-их роках минулого століття висловила слушні сумніви: «Чи має дефініція слова обмежуватися лише мінімальним набором релевантних ознак для ідентифікації, чи, навпаки, – охоплювати цілий спектр, багатство, різноманіття й багатовимірність людського культурного досвіду, що виявляється в мові?» [21, с. 9]. Поставлене питання сьогодні вже можна вважати певною мірою риторичним і таким, яке чітко окреслило вектор сучасної польської лінгвістичної думки, яка послідовно орієнтується на поєднання когнітивних, культурних й емоційних вимірів значення, відкриваючи широкі перспективи для аналізу мови як живого вияву людського досвіду.

Згідно з аналізованими методологічними засадами, основною метою створення когнітивної дефініції є «...з'ясування способу, у який мовці певної мови сприймають і розуміють даний предмет», тобто реконструкція соціально закріпленого й доступного через мову знання про світ – інструментів категоризації його явищ, їхніх характеристик та оцінювання... Одиницею, що підлягає такому описові, виступає «ментальний об'єкт»

у всьому багатстві його ознак, репрезентованих у мовній картині світу» [13].

Є. Бартмінський підкреслює, що відхід від принципів класичного (таксономічного) визначення є цілком обґрунтованим. Учений пояснює це тим, що таксономічні дефініції покликані впорядковувати знання про дійсність за певними правилами, тоді як запропоновані ним когнітивні дефініції мають іншу мету – «усвідомити закріплене в мові знання про світ, способи категоризації явищ та їхнє оцінювання» [13].

До побудови когнітивних дефініцій активно звертаються й дослідники емоціоконцептів, прагнучи відтворити багатовимірну структуру емоційного знання, що реалізується в мові, культурі та комунікативній практиці. Так, Л. Малецький, аналізуючи когнітивну дефініцію як інструмент опису емоцій – насамперед негативних, – підкреслює значення нових аналітичних підходів у цій сфері. На думку вченого: «Нові лінгвістичні тенденції активізували та спрямували увагу на пошук нових дослідницьких питань, аналіз яких став можливим завдяки застосуванню нових методів. Однією з таких проблем є, без сумніву, питання кореляції та взаємозалежності мови й емоційної сфери як однієї з форм пізнавальної діяльності індивіда» [24, с. 40–41].

Для прикладу звернімося до семантико-когнітивної інтерпретації емоційного концепту *NIENAWIŚĆ* (*НЕНАВИСТЬ*), здійсненої в руслі методики Є. Бартмінського польською дослідницею М. Новосад-Бакалярчик. Сама авторка наголошує, що запропонований нею опис є лише вступною спробою окреслити дефініцію цього емоційного феномена: «*Ненависть* – це почуття, що виникає в первинному відношенні до іншої людини, а вторинно – до дійсності загалом. Воно викликане негативним сприйняттям і негативною оцінкою об'єкта почуттів, що спричиняє неприємні для суб'єкта переживання і призводить до формування стійкої емоційно-інтелектуально-волевої позиції, яка характеризується глибокою неприязню до контакту з об'єктом почуттів, а іноді навіть волею завдавати шкоду. Це почуття дуже сильне і бурхливе (ніби стихія, особливо вогонь), що виходить з-під контролю і змушує людину втрачати здатність раціонально оцінювати реальність. Воно відзначається (тривалою) стійкістю, але має внутрішню динаміку – його інтенсивність може зростати або знижуватися, залежно від дій, які здійснює людина» [26, с. 164].

Українська дослідниця М. М. Ольхович-Новосадюк запропонувала значно розгорнутішу когні-

тивну дефініцію емоціоконцепту РАДІСТЬ, укладену за методикою Є. Бартмінського на матеріалі української художньої прози, пор.: «Радість – це позитивне почуття, відчуття, психологічний стан, настрій, риса характеру, а також може позначати особу, яка викликає радісні почуття. Радість відчують, переживають, або не відчують. Радість може бути колективним почуттям, ним можна ділитися чи переживати спільно з іншими людьми, а також може передаватися від однієї людини іншій. Радість може переживатися індивідуально, людина навмисно робить щось, що приносить їй радість, себто на радість собі. Також можна робити щось на радостях, з радості, з радістю, коли радість супроводжує різні дії людини. Людина відчуває радість в серці, душі або грудях. Почуття радості – це процес, який має свій початок, кульмінацію, спад. Людина переживає радість у певному місці та в якийсь конкретний момент чи період часу, може говорити або згадувати про радість, яку переживала у минулому, або ж відчуває радість від очікування чогось хорошого у майбутньому. Людина може відчувати радість у своїх снах. Радість може бути контрольованою емоцією, коли людина стримує чи приховує її, або ж неконтрольованою, коли людина не здатна стримувати себе та вільно виявляє її назовні. Радість може бути щирою, або ж її можна вдавати. Почуття радості має свою градацію: кожна людина переживає це почуття по-різному в різних ситуаціях і з різних причин. Радість може поєднуватися або чергуватися з іншими почуттями, як з позитивними, так і негативними. Радість в українській лінгвокультурі має свою опозицію: горе, журба, смуток, біда, лихо. Радість може додавати енергії, насаги, сили, або ж викликати різні психологічні стани (задоволення, спокою, збудження). Радість може бути чимось або кимось зіпсута чи затьмарена. Радість володіє різними якостями та характеризується за різними параметрами: за тривалістю, щирістю, реальністю, очікуваністю, частотою, порядком, ступенем контрольованості, інтенсивністю, глибиною та обсягом. Радість має характерні зовнішні ознаки: міміка, вираз обличчя (усмішка, за допомогою очей, погляду), фізіологічні реакції (почервоніння обличчя, рум'янець, тремтіти, плакати з радості), поведінкові (стрибати, плескати в долоні, завмерти), голосові реакції (сміятися, вигукувати, кричати). Радість, як правило, має свою причину: загальнолюдські поняття та цінності (життя, свобода), віра в Бога, психо-

логічний стан, почуття (любов, бажання, очікування), люди (родина, друзі), гумор, жарти, домівка, об'єкти та явища природи, пори року, матеріальні блага, гроші, подарунки, їжа, напої, новина, важливі події в житті людини (одруження, народження дитини), різні святкування, зустрічі з людьми, інтимна діяльність (мислення, пізнання), відпочинок, прогулянки, подорожі, пригоди, досягнення, успіх, перемога, відкриття.

Радість може бути персоніфікованою та виконувати якусь дію. Фразеологізм з радістю вживається зі значенням «із задоволенням, охоче», з якої радості? – у значенні «чому? для чого?» та собача радість – «дешева ковбаса низької якості». Радість в українській лінгвокультурі асоціюється з такими періодами життя людини, як дитинство та молодість (опозиція – старість), а також з жовтим та білим кольорами» [8, с. 252–253].

Як видно із представлених зразків, когнітивна дефініція є значно об'ємнішою порівняно з традиційним тлумаченням лексеми: вона не лише фіксує її словникове значення, а й відображає цілісне знання про відповідне поняття в свідомості мовця. Така дефініція має розгалужену структуру, що включає ядерні та периферійні ознаки, семантичні нюанси, асоціативні зв'язки, емоційно-оцінні компоненти, а також культурні й соціальні контексти функціонування лексичної одиниці. Когнітивна дефініція створюється на основі аналізу широкого кола текстів і дискурсів, у яких реалізується відповідний концепт, і відображає не лише теоретичну модель значення, а й типові способи його актуалізації в мовленнєвій практиці. Таким чином, вона слугує своєрідною реконструкцією мовної свідомості, даючи змогу простежити, як певна лексема вписується в картину світу конкретної лінгвокультури.

Когнітивна дефініція передбачає наявність суб'єктної точки зору на об'єкт опису, тобто врахування позиції мовця як носія певної системи знань, оцінок і цінностей. Точка зору у цьому контексті належить до базових понять етнолінгвістики, оскільки саме вона зумовлює спосіб мовного відображення дійсності та визначає інтерпретаційний ракурс, через який постає образ світу в мові певної спільноти. Під цим терміном Є. Бартмінський розуміє «суб'єктно-культурний чинник, який визначає спосіб мовлення про об'єкт, зокрема його категоризацію, вибір ономазіологічної основи при творенні назви, а також добір ознак, що приписуються об'єкту в конкретних висловленнях і закріплюються у зна-

ченні» [23, с. 105–106]. Прийнята мовцем точка зору, отже, функціонує як сукупність директив, що формують зміст і структурну організацію значення слів і цілих висловлювань, а також становлять підґрунтя для ідентифікації мовних жанрів і стилів

З точкою зору корелює поняття *інтерпретаційної перспективи*, яка становить «сукупність властивостей семантичної структури слова, (...) яка принаймні певною мірою є результатом цієї точки зору» [23, с. 106]. Як зауважує вчений, точка зору та обрана інтерпретаційна перспектива визначають профілювання образу предмета, формуючи його різні суб'єктивні бачення.

Методика *профілювання*, за Є. Бартмінським, – це когнітивно-етнолінгвістичний підхід, спрямований на реконструкцію різних точок зору, через які мовна спільнота осмислює той самий концепт, з урахуванням її цінностей, досвіду та культурних моделей. Науковець виходить із того, що значення слова не є стабільним чи об'єктивним: воно формується крізь призму ціннісних орієнтацій, культурних норм і соціальної позиції мовця: «це суб'єктивна (тобто така, яка має свій суб'єкт) мовно-поняттєва операція, що полягає у своєрідному формуванні картини предмета шляхом його представлення у визначених аспектах (підкатегоріях, фасетах), таких, як наприклад, походження, риси, вигляд, функції, події, переживання ітп., у рамках певного типу висловлювання і відповідно до вимог визначеної точки зору» [18, с. 224].

Профілювання, таким чином, визначається як спосіб репрезентації концепту з певної перспективи – тобто з позиції суб'єкта мовлення, зумовленої його ціннісною системою, культурним контекстом, комунікативною ситуацією. Цей процес дає змогу з'ясувати, які риси явища потрапляють у фокус мовної репрезентації, а які відступають на периферію, що, своєю чергою, відображає культурно зумовлені способи концептуалізації дійсності. *Профіль*, таким чином, – це варіант концепту, який фіксує специфічний спосіб його бачення у мові.

Етнолінгвістика оперує поняттями людини як *суб'єкта*, який переживає, осмислює й концептуалізує реальність крізь призму власного досвіду та культурних настанов. Мовний образ світу відтворює своєрідний відбиток свідомості його творця, має виразно суб'єктний характер, адже кожне мовне вираження несе сліди індивідуального сприйняття й оцінки дійсності. Цю ідею особливо виразно підкреслює концепція «світорозуміння», що передбачає не об'єктивне змалювання світу,

а його бачення з певної особистісної перспективи – як завжди *чийсь* інтерпретований погляд на дійсність: «Ключову роль ми приписуємо категорії суб'єкта, який досвідчує, концептуалізує та вербалізує досвід як індивідуальний *homo loquens*. Ми розрізняємо автора – емпірично даного, реального творця тексту – і локутора (мовця) – як текстового суб'єкта (якого також визначають як оповідача, ліричного суб'єкта, комунікативну інстанцію), що існує завдяки тексту, покликаний до життя автором. Реальному, особовому суб'єктові, з яким маємо справу в конкретних мовленнєвих актах як із мовцем, відповідає вторинна категорія колективного суб'єкта, необхідна для опису соціальних дискурсів і осмислювана в соціологічному та культурному контекстах. У межах проблематики профілювання важливою ознакою суб'єкта є його поліфонічність – здатність виступати в різних ролях і вступати в діалог із самим собою» [17].

Основою кожної культури, невіддільною від мови та її функціонування, є *цінності*. Цінності виступають визначальним чинником, що скеровує формування базових уявлень і їхнє профілювання в дискурсі. Це ті ідеї або об'єкти, яким індивід надає особливу вагу, до яких прагне й яких намагається досягти, оскільки вони відповідають його потребам у символічній, психосоціальній чи матеріальній сферах. Система цінностей актуалізується у висловлюваннях, комунікативних інтенціях, а також у поведінкових реакціях людини.

Отже, згідно з дослідницькою практикою Люблінської когнітивної етнолінгвістики, реконструкція мовної картини світу, стереотипів і ціннісних орієнтацій спирається на три взаємодоповнювальні джерела, якими є: по-перше – мовна система (S), тобто лексика та граматики; по-друге – спеціальні експериментальні та анкетні дослідження (A); по-третє – тексти, що охоплюють увесь спектр стилів і жанрів мовлення (T). У скороченій формі ця методологічна модель позначається як «S-A-T». При цьому підкреслюється необхідність цілісного, а не фрагментарного підходу до всіх типів даних, що передбачає їх комплексний, взаємопов'язаний аналіз [13].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що польська лінгвістична традиція сформувала потужну й методологічно цілісну школу когнітивно-етнолінгвістичних досліджень, яка заклала міцне підґрунтя для вивчення мовної картини світу та її концептуальних складників. Ідеї проф. Є. Бартмінського та представників Люблінської школи здобули широке визнання не лише

в слов'янському, а й у широкому європейському та світовому науковому контексті, суттєво вплинувши на розвиток споріднених етнолінгвістичних напрямів у сусідніх із Польщею країнах, зокрема в Чехії [4, с. 36–37]. В Україні напрацювання вченого, безперечно, знані й високо поціновані, однак у практиці лінгвістичних студій

застосовуються нечасто – переважно у працях славістів, передусім полоністів. Перспективу подальших досліджень убачаємо в екстраполяції аналізованого підходу на семантико-когнітивне моделювання емоціоконцептосфер у польській та українській мовах, що плануємо відобразити в наших наступних розвідках.

Список літератури:

1. Айдачич Д. Про польського мовознавця Єжи Бартмінського. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: *Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. Вип. 16. 2011. С. 3–12.
2. Богдан С. На світлий спомин незникового (пам'яті професора Єжи Бартмінського). *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 15, 2021. С. 135–142.
3. Даниленко Л. І. Лінгвістика ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури і мислення. *Мовознавство*. 2009, № 5. С. 3–11.
4. Даниленко Л. І. Чеська пареміологія в генетичному, лінгвокогнітивному і дискурсивному висвітленні. К.: Видавничий дім Д. Бурого, 2019. 440 с.
5. Дядищева-Росовецька Ю. Етнолінгвістика в інтерпретації Є. Бартмінського. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Вип. 15. 2008. С. 65–72.
6. Непоп-Айдачич Л. В. Польська когнітивна етнолінгвістика: Навчальний посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 336 с.
7. Непоп-Айдачич Л. В. Етнолінгвістична школа Єжи Бартмінського. URL: <https://www.rastko.rs/rastko/delo/11710>.
8. Ольхович-Новосадюк М. М. Вербалізація концепту «радість» в українській мовній картині світу: на матеріалі художньої прози. *Записки з українського мовознавства*. № 8. 2021. С. 248–255.
9. Сидяченко Н. Г. Концепція мовної картини світу Єжи Бармінського. *Studia linguistica*. Збірник наукових праць. Ред. Голубовська І. О. Вип. 5. Частина 2. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. С. 251–258.
10. Bartmiński J. Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna? *Język a Kultura*. Pod red. A. Dąbrowskiej. Tom 20. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. S. 15–33.
11. Bartmiński J. Język – wartości – polityka: zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych. Lublin Wydawnictwo UMCS, 2006. 832 s.
12. Bartmiński J. O «Słowniku stereotypów i symboli ludowych». *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja: Jerzy Bartmiński. Zastępca redaktora: Stanisława Niebrzegowska. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1996. T. 1: Kosmos. Cz. 1: Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie. S. 9–34.
13. Bartmiński J. O profilowaniu pojęć z punktu widzenia etnolingwistyki kognitywnej. *Dociekania kognitywne*. Red. Libura A., Bębeniec D., Kowalewski H. Kraków: Universitas, 2018. Ebook.
14. Bartmiński J. Projekt i założenia ogólne słownika aksjologicznego. *Język a Kultura*. T. II. Pod red. J. Anusiewicza, J. Bartmińskiego, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. S. 293–312.
15. Bartmiński J. Założenia i metody lingwistyki kulturowej – na przykładzie *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*. Referat. Wilno, 2019. URL: <http://www.kulturinelingvistika.flf.vu.lt/public/Jerzy%20Bartmi%C5%84ski%20Za%C5%82o%C5%BCenia%20i%20metody%20pl.pdf>
16. Bartmiński J. Lubelska etnolingwistyka. *Analecta* 11/1-2(21-22), 2002. S. 29–42.
17. Bartmiński J. Polifoniczność tekstu czy podmiotu? Podmiot w dialogu z samym sobą. Podmiot w języku i kulturze. Pod red. J. Bartmińskiego, A. Pajdzińskiej, Lublin: Wydawnictwo UMCS. 2008. S. 161–183.
18. Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S. Profile a podmiotowa interpretacja świata. Profile w języku i tekście. Pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998. S. 211–224.
19. Czachur W. Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa. *Antologia*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2017. 337 s.
20. Grzegorzczkowska R. Pojęcie językowego obrazu świata. Językowy obraz świata. Pod red. J. Bartmińskiego. Wyd. drugie poprawione. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004. 297. S. 39–46.
21. Grzegorzczkowska R. Teoretyczne i metodologiczne problemy semantyki w perspektywie tzw. kognitywnej teorii języka. *Studia semantyczne*. Pod red. R. Grzegorzczkowskiej, Z. Zaron. Warszawa: Wyd. UW, Warszawa 1993. S. 9–22.
22. Grzegorzczkowska R. Wprowadzenie do semantyki językoznawczej, wyd. Trzecie poprawione i rozszerzone. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 2001. 182 s.

23. Językowy obraz świata. Pod red. J. Bartmińskiego. Wyd. drugie poprawione. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004. 297 s.
24. Małecki Ł. Definicja kognitywna jako narzędzie opisu emocji negatywnych w językach rosyjskim i ukraińskim (na przykładzie emocji strachu). *Acta Polono-Ruthenica* XXI, 2016. S. 39–49.
25. Nowak T. Przegląd badań z zakresu semantyki językoznawczej prowadzonych w Polsce po 1989 roku. *Język Polski*. 2015. Tom XCV (95) 1-2. S. 13–30.
26. Nowosad-Bakalarczyk M. Obraz nienawiści w polszczyźnie (w świetle danych leksykograficznych). *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*. № 36. 2024. S. 149–169.
27. Pisarek W. Językowy obraz świata. *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. Red. S. Urbańczyk. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978. 449 s.
28. Tokarski R. Słownictwo jako interpretacja świata. *Współczesny język polski*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin: Wydawn. UMCS, 2001. S. 343–370.

Askerova I. A. COGNITIVE ETHNOLINGUISTIC APPROACH TO THE ANALYSIS OF EMOTION CONCEPTS: THE POLISH METHODOLOGICAL PERSPECTIVE

The article examines the methodological potential of the Polish cognitive ethnolinguistic school for studying the emotional conceptual sphere and analyzing emotion concepts. The relevance of the research stems from the growing interest in the affective dimension of linguistic activity within contemporary linguistics, driven by a paradigm shift toward anthropocentric approaches. In the context of profound social transformations and psychologically challenging conditions, the need for a deeper understanding of the linguistic objectification of emotional experience becomes increasingly urgent. Although previous studies have addressed the theoretical foundations of Polish ethnolinguistics and certain aspects of its analytical toolkit, no specialized research applying this methodology to the field of the linguistics of emotion has been conducted to date, which determines the novelty and scholarly significance of the present contribution.

The aim of the article is to identify the potential of the cognitive ethnolinguistic approach, represented by the Lublin school, for modelling the emotional conceptual sphere and analyzing emotion concepts as culturally conditioned mental-linguistic structures. The material of the study comprises the synthesized theoretical and methodological works of Jerzy Bartmiński and his research team, including monographs, scholarly articles, lexicographic publications, and ethnolinguistic projects that reflect the core principles of this approach. The analysis focuses on such fundamental notions as the linguistic worldview, stereotype, symbol, point of view, profiling, subject and subjectivity, the axiological dimension, as well as the method of cognitive definition applied to emotional concepts. The findings demonstrate the productivity of the Polish cognitive ethnolinguistic methodology for interpreting the structural, semantic, and cultural parameters of emotion concepts and highlight its prospects for broader application in Ukrainian linguistic studies of emotion.

Key words: linguistics of emotion, emotion concept, cognitive ethnolinguistics, linguistic worldview, cognitive definition.

Дата надходження статті: 23.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Разумна А. А.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ КОНЦЕПТУ ДУША (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ)

У статті на матеріалі фразеологізмів української та польської мов досліджено особливості концепту ДУША як центру переживань, синтезу індивідуального досвіду з колективними надбаннями культур. Нами виокремлено два домінуючі виміри концепту: гносеологічний та аксіологічний, які охоплюють фундаментальні екзистенційні категорії (життя, смерті), водночас функціонуючи як маркери емоційного стану та морального вибору. З'ясовано, що репрезентуючи гносеологічний вимір фразеологізми української мови з компонентом душа відображають ширший спектр емоцій, акцентують на крайніх переживаннях (наприклад, душа болить, душа рветься, душа не на місці, душа радіє і т.д.). У парадигмі цього виміру фразеологічними підгрупами є «радість», «хвилювання», «страждання» та «гнів». Водночас в обох мовах переважають фразеологічні одиниці ендогенного характеру, тобто такі, що позначають емоції, спричинені внутрішнім станом особистості, а не зовнішніми чинниками.

Щодо аксіонального виміру нами встановлено, що він охоплює фразеологічні групи «характеристика людини», «відвертість» та «прихильність». Українські фразеологізми відзначаються багатством оцінних характеристик, деталізують моральні якості, щирість, порядність, хоробрість і боязкість. Натомість польські ФО мають більш узагальнені оцінні моделі, зосереджені на щедрості, нищоті, соціальній відкритості. Фразеологізми, що позначають відвертість та прихильність репрезентують емоційну відкритість і здатність до глибокої міжособистісної взаємодії. Виявлені особливості репрезентації концепту у фразеологічних одиницях дозволяють глибше декодувати ментальні моделі світовідчуття та ціннісні домінуючі обох народів. Вони демонструють спільні уявлення про природу людських переживань, маючи унікальні національні акценти, які формують специфіку мовних картин світу.

Ключові слова: концепт, фразеологічні одиниці, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Концепт ДУША є осередком моральності, який поєднує суб'єктно емпіричні домінуючі (через усвідомлення власного досвіду) та царину колективного надбання. Цей концепт є медіатором між онтологічним та аксіологічним рівнями людської свідомості, формуючи основу ціннісного й смислового простору світосприйняття. Душа пов'язана зі свідомістю, самосвідомістю, пам'яттю, знанням та передусім мовою, тому її чуттєві домінуючі мають змогу розкритись в напрямку «рух до іншого», створюючи нові злиті конструкти – фразеологізми. Вони є колективним надбанням, яке містить не лише власне народні конгломерати світовідчуття, але й синтезують концептуальні, мовні картини світу. Тому залучення цих одиниць до аналізу дає можливість дослідити, яким чином у концепті відображаються ментальні моделі та світоглядні домінуючі народів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт ДУША постає предметом дослідження студій з лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та інших мовознавчих напрямів, які аналізують семантику, символіку й загалом мовні засоби репрезентації внутрішнього світу людини. Увиразнювали концепт ДУША (часто паралельно з концептом СЕРЦЕ) в релігійному, літературно-художньому дискурсах і українські мовознавці (Марія Скаб, Марія Бобро, Ігор Давиденко, Галина Купрікова, Ірина Голубовська, Костянтин Голобородько (в концептосфері Олександра Олеса), Анастасія Сібрук і Тетяна Чухліб (в структурі творчості Ліни Костенко), Микола Сидорук, Ірина Чибор та ін.), і польські (Lucyna Bagińska (в поезії Зоф'ї Горджіавковської), Anna Wierzbicka, Małgorzata Borek та ін.)). А власне через фразеологічні одиниці концепт розглядали

такі українські мовознавці, як Ольга Каракуця, Марія Скаб, Тетяна Прудникова, Ігор Давиденко, Зоряна Мацюк, Марія Фенко [10] та ін.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлити особливості репрезентації гносеологічного та аксіологічного вимірів концепту *ДУША* через фразеологічні одиниці української та польської мов.

Виклад основного матеріалу. Концепт *ДУША* має багатовимірну структуру, джерелом чого є семантичне розшарування поняття або злиття на рівні діячності та синхронії. Домінантним наповненням концепту є первісне значення, характерне для слов'янських народів, – *духъ*, яке корелює з латинським *dvāsīā* з переходом семантики від *anima* «вітер, подих» – «душа» [9, с. 150], яке стало основним конгломератом позначення наявності живого. У контексті релігійного світогляду (беручи початки від міфологічного) лексема мала ширшу семантику (позначала не лише людину): «І сказав Бог до Ноя та до синів його з ним, кажучи: А Я, ось Свого заповіта укладаю Я з вами та з вашим потомством по вас. І з кожною живою душею, що з вами: серед птаства, серед худоби, і серед усієї земної звірини з вами, від усіх, що виходять з ковчегу, до всієї земної звірини» (Буття 9: 8-10); «І Бог сказав: “Нехай на землі з’являться живі створіння [«душі»] за їхнім родом: домашні тварини, тварини, що повзають, і дикі тварини – усі за їхнім родом на землі”. Так і сталося» (Буття 1: 20, 24) [8]. Таким чином, константна сема «життя» охоплює всі фразеологізми, однак як одинична структура вона представлена у сполучі української мови *жива душа*, яка на рівні синхронії метонімічно детермінує людину в сталих конструкціях *щось на живу душу* [14, с. 229], тобто призначене для однієї людини, та *жодної живої душі немає, не видно; ні живої душі/душечки* [там же]. Польська мова має еквіваленту сполуку *żywa dusza* (букв. *жива душа*) та синонімічну форму *żywy duch* (букв. *живий дух*) зі значенням «*jakikolwiek człowiek*» («будь-яка людина») [4, с. 226]. Хоча трансцендентний рівень та індивідуальне начало (душі та духу) поляки у цих ФО не диференціюють, що свідчить про відгуки міфопоетичного мислення, однак обидві мови мають інтегральну сему – екзистенційну.

Локально етимологічні джерела польської мови засвідчують однакову первісну форму походження лексеми (*dusza*: від праслов'янського *duša* – «*technienie*» («подих») та *duche* зі значенням «*psychiczny, wewnętrzny świat człowieka, duch; byt niematerialny, nieśmiertelny, ożywiający*

ciało» («душевний, внутрішній світ, дух людини; нематеріальна, безсмертна істота, що оживляє тіло»)) [3, с. 133–134]. У старопольському періоді відображалось розширення семантики зі збереженням попередніх конгломератів: «*psychiczna strona człowieka, duch, dusza, myśl; siła życiowa, życie; istota żywa, człowiek lub zwierzę*» («психічна сторона людини, дух, душа, думка; життєва сила, життя; жива істота, людина чи тварина») [5], а також злиття душі та духу. У новопольському періоді простежувалось збереження такої ж семантики з увиразненням вже аспектів релігійного світогляду «*władza życia, życie, żywot; ; istność w nas myśląca, przez ciało działająca, wola i rozum mając; tworzenie duszą obdarzone; dusze zmarłych, duchy*» («сила життя, життя, життєва сила; мисляча істота в нас, що діє через тіло, має волю та розум; творіння, наділене душею; душі померлих, духи») [4, с. 49].

В українській мовній системі спостерігаємо подібні процеси, які виявляються в поступовому розширенні семантики з одночасним збереженням архаїчних домінант. Первісне осмислення душі як центру, що забезпечує життя, зумовило подальше спрямування розвитку її значення від праслов'янського періоду. Так лексема *duša* [*< *duch-ja < *dhousjā*] («подих») [9, с. 150] спочатку уособлювала саму ідею живого, яка піз впливом релігійної, філософської традиції семантично звужувалась і зазнавала структурних змін. Як наслідок, виокремлений дух постає як трансцендентна першооснова, а душа як втілення індивідуальності, носій чуттєвості. Зауважимо, що в староукраїнській мові лексема *душа* вживалась ще й з такими значеннями: «за релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що протиставлялася матеріальній – тілу; сумління, совість; присяга, клятва; особа, людина [14, с. 333]. Уже на рівні синхронії лексема розширено охоплює такі значення, як «1. Внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями. Сукупність рис, якостей, власт. певній особі. 2. Про людину (найчастіше при визначенні кількості). 3. Найосновніше в чому-небудь, суть чогось. 4. Заглибина в нижній передній частині шиї» [13].

У структурі ж концепту, *ДУША* розкривається у двох домінантних вимірах: гносеологічному та аксіологічному. Перший охоплює простір досвіду особистості та містить афективний підрівень, який увиразнює емоційний досвід через співпереживання, злиття з емоціями інших людей, реакцією на події. Другий вимір репрезентує власне

внутрішній світ людини, ціннісні доміанти, чесноти, на основі яких індивід формує власну оцінку. Тож душа є «призмою» сприйняття навколишньої дійсності та центром переживань.

Водночас цей концепт тісно пов'язаний з концептами ЛЮДИНА та СЕРЦЕ, які об'єктивуються через взаємозамінні однойменні компоненти у ФО як української, так і польської мов. Саме спектр емоцій часто не піддається вербалізації, у цьому випадку злиті конструкти через позитивну чи негативну конотацію дозволяють долучити іншого до власного досвіду. Таким чином, фразеологічна система є частиною пізнання, де колективне свідоме приєднується до власне індивідуального «чуття», фіксуючи одночасно зовнішній і внутрішній виміри.

Найширшою тематичною групою є «екзистенційні стани». Вона репрезентує основні способи усвідомлення людиною власного буття та переживання. У цих межах фразеотематична група «емоційні стани» розкривається на рівні перенесення фізичних відчуттів на нематеріальну субстанцію: душа (часто синокодохійне заміщення – серце) = емоція. Душа персоніфікується та наділяється можливостями переміщатися, «вилітати», зливаючись з емоціями і стаючи самодостатньою. Давні вірування щодо продовження життя після смерті розкриваються через усвідомлення душі як онтологічного центру та посередника між духовним, матеріальним, життям, смертю, тобто між духом і свідомістю, межі яких є нечіткими.

Поряд з екзистенційною семою простежується й емоційна, яка формує афективну групу фразеологічних одиниць. Вона має дуальну сутність: ендогенну (емоційний відгук на зовнішні події) та екзогенну (із зазначенням впливу іншої людини на когось), хоча конотаційна складова перманентно зафіксована на індивіді, його вольовому акті сприйняття тієї чи іншої ситуації. Цю групу наповнюють фразеотематичні підгрупи (далі – ФТпГ) «радість», «хвилювання», «страждання», «гнів». Перше з них – домінантно ендогенного характеру: емоція є результатом резонування подій чи вчинків інших людей з ціннісною системою реципієнта. Репрезентантами є фразеологізми *душа радіє*, [15], *душа співає* [14, с. 228] – «радісно, легко комусь». Польська мова має еквівалентну сполуку – *lekkie na duszę* (букв. *легко на душі*) [6, с. 88]. Наступні ФО акцентують на внутрішньому відгуку до зовнішньої події – *від усієї душі*, *за милу душу* [14, с. 230], *з радної душі* (*галицько-буковинського говору*) [15] та означають «з великим задоволенням, на всю силу почут-

тів» [14, с. 230]. Перша з них має повний еквівалент у польській мові – *z całego serca / z całej duszy* (букв. *з цілого (усього) серця / з цілої (усєї) душі*) як відображення щирого прояву емоцій, дій (може вживатись з дієсловом *śmiać się* (букв. *сміятися*) і означати «szczerze i całkowicie» («чесно і повністю») [6, с. 89]. Ключовими тут є компоненти «усєї / całej», які вказують на тотальність, всеохопність справжньої мотивації до дії, яка знаходиться не в раціональному, а в емоційно-вольовому центрі (душі). Синонімічною є сполука *ktoś włożył serce / całą duszę w coś* (букв. *хтось вкладав своє серце/душу в щось*) зі значенням «ktoś zrobił coś z głębokim zaangażowaniem» («хтось зробив щось із глибокою відданістю») [там же]. Таке осмислення процесу праці тут постає у формі творчої трансценденції: людина долає межу між власним внутрішнім і вже зовнішнім світами, залишаючи частину себе у результаті діяльності і споглядає себе в ній. Іншим безеквівалентним фразеологізмом є *aż dusza rośnie* (букв. *аж душа виросте*) «radość lub przyjemność z czegoś» («радість або задоволення від чогось») [там же], який спрямований вертикально (рух угору) через внутрішнє піднесення.

Інші ФО цієї ж ФТпГ характеризуються екзогенністю (стимули зовні викликають радість). В українській мові такими сполуками є *припасти* (*прийтися / пристати / прилягти / припадати / приходиться*) *до душі / серця комусь* [там же]. Вони увиразнюють відповідність чогось матеріальним ціннісним орієнтирам людини (вказуючи на просторове суміщення або прилягання) зі значенням «викликати у кого-небудь симпатію, сподобатися комусь; відповідати чийм-небудь уподобанням, нахилам, інтересам і т. ін.» [там же]. Тут вже рух відбувається по горизонталі (від об'єкта до суб'єкта або навпаки) і фіксує ідею контакту, відповідності. Синонімічною до попередніх, але з акцентом на чуттєво-емоційний вимір, є ФО польської мови *ktoś leje miód na czyjeś serce* (букв. *хтось лє мед на чиєсь серце*) зі значенням «ktoś sprawia, że komuś jest bardzo miło i polepsza mu się samopoczucie» («хтось робить комусь приємно та покращує настрій» – переклад наш) [6, с. 87]. Сенсорна метафорика у поєднанні з вербальними компонентами наближення до душі, індивідуальних вподобань людини надає сполукам експресивності. Та якщо попередні фразеологізми формують вектор «Я – зовнішній світ» або «Я – інший», то інша безеквівалентна сполука польської мови *coś komuś w duszy gra* (букв. *щось комусь в душі грає*) скеровує напрям особистісної макрострук-

тури «Я–душа–дух». Зі значенням «хтось чимось сповнений, хтось відчуває, що щось для нього важливе» [там же] ця ФО розкриває трансцендентний вимір досвіду – зв'язку з вищими ціннісними орієнтирами водночас з долученням до індивідуального вищого Я – духу.

Також *душа* метафорично може виступати порівняльним елементом – квантифікатором (міри наповнення). Простежуємо це у фразеологізмах еквівалентного характеру української мови з *горобину душу* – «мало», *скільки душа забажає* – «досхочу; у великій кількості» [14, с. 231]. Безеквівалентність характеризується специфікою кількісного параметра: ад'єктивний компонент в першій сполуці функціонує як орнітологічний епітет (корелюючи з власне культурологічною складовою), а підрядна конструкція другої ФО акцентує на душі як внутрішньому мірілі величини.

Серед виразників негативних емоцій, постійності та інтенсивності увиразнимо ФТПГ «страждання», яка декодує душевний біль здебільшого статичного прояву в деякому часовому проміжку (ендогенна форма). Це розкривається через такі фразеологізми української мови, як *душа болить*, *душа/серце нис*, *душа/серце обливається кров'ю*, *душа рветься*, *душа сохне*, *душа щемить*, *душа завмерла*, *душа заходиться*, *крається душа/серце*, *душа огортається/проймається жалем/тугою*, *щемить серце/на душі*, *важко на душі*, *муляти на серці* зі значенням «хто-небудь дуже переживає, страждає» [14, с. 225–228]. Польська мова має аналог *ciężko na duszy*, *mieć coś na dnie duszy* (букв. *мати щось важке на душі*, *мати щось глибоке в душі*) зі значенням «być w stanie przygnębienia, smutku» («перебувати в стані депресії, смутку») [6, с. 88]. Ці сполуки увиразнюють переживання через порівняння з тілесними відчуттями. Сема важкості з перенесенням предметної сфери на душевну також розкривається через спільний для обох мов образ *каменю* – у фразеологізмах (*важкий*) *камінь давить душу (на серце)*, *камінь на душі* [17, с. 123]. Польська мова має аналог сполук з іншим компонентом: *serce – kamień na sercu* (букв. *камінь на серці*) – «zmartwienie» («хвилювання») [6, с. 89]. Окрім акцентування на стражданні, в українській мові також є ФО, яка скеровує його темпоральний вимір переходу на нуль – *душа перетліла/переболіла* «хто-небудь настраждався, знемігся від почуття тривоги, страху за когось, щось» [15]. Синонімією до неї є фразеологізм із вже зазначеним предметним образом – *зняти камінь з душі/серця*, значення якого «звільнити

від того, що гнітить, мучить кого-небудь» [там же]. Ця сполука передбачає суб'єктний зв'язок (емпатійної форми допомоги іншого), на противагу ФО *скидати з плечей/душі/серця тягар*, яка означає «звільнення від чого-небудь гнітючого, позбавлення чогось небажаного, відчуваючи полегкість» [там же]. Польська мова еквівалентів виокремлених сполук не має, однак вольову форму концепту репрезентує в контрольованому вимірі емоційності через універсальну метафору *душі* як сакрального місця, де зберігаються переживання, рефлексивні доміанти. Це простежується у ФО *chować coś na dnie duszy / chować coś w duszy* (букв. *ховати щось на дні душі / ховати щось на дні душі*) «ukrywać swoje przeżycie sekretu uczucia, zranienie przed światem» («приховувати свої переживання, таємниці, почуття, біль від світу») [6, с. 87].

У цій підгрупі виокремимо ще один рівень – екзогенний, що об'єктивується через такі ФО в українській мові, як *краяти душу/серце*, *точити душу/серце*, *ссати душу/серце*, *пекти душу/серце*, *наливати душу/серце*, *розривати душу/серце*, *тривожити душу/серце когось* з однаковою інтенсивною семантикою «дуже непокоїти, мучити, тривожити кого-небудь» [14, с. 228; 15]. Ще одна сполука *виймати / вийняти душу (серце) (комусь / собі)* має значення форми самопожертви («робити заради кого-небудь усе, навіть неможливе») або знущання «завдати кому-небудь страждань, клопоту і т. ін.; жорстоко, бездушно знущати з кого-небудь або убивати когось» [15].

Вищою інтенсивністю характеризується ФТПГ «гнів», яка наповнена такими безеквівалентними фразеологізмами української мови, як *душа кипить*, *кішки (коти) шкребуть (скребуть, скубуться, шкребуться) в (по) душі (на (в) серці)* [там же]. Інша сполука *як по душі дере* використовується під час зовнішнього впливу на людину і має семантику «неприємно вражати, викликати дразливі відчуття». Польська мова роздратування та гнів детермінує більше через фізичну метафору – *печінки* як органу, який найшвидше реагує на стрес у вигляді хворіб (жовч як гнів) – *coś leży na wątrobie* (букв. *щось лежить в печінці*) [6, с. 89]. Така локалізація емоцій притаманна й системі української фразеології (*сидіти в печінках*, *дошкуляти до живих печінок*) [17, с. 130], проте душевний центр як місце емоцій є пріоритетним.

Подібне значення властиве іншій підгрупі – «страх», яка синтезує тілесний та емоційний виміри відчуття, хоча корелює з концептом

СМЕРТЬ. В українській мові репрезентантом є фразеологізм *душі не стало в когось* [15]. Його семантика зникнення душі, з одного боку, тісно переплітається з екзистенційним страхом смерті (що, як наслідок, гіпертрофує ситуацію), а з іншого боку, це відгуки релігійного світогляду щодо усвідомлення кінцевої форми існування (тілесної). Аналогом польської мови можемо виокремити ФО з іншим вербальним компонентом – *dusza w kimś zamiera* (букв. *чиясь душа завмирає*) зі значенням «budzi się w kimś lęk («страх, жах прокидається в комусь»)» [6, с. 88]. Безпосередньо корелює зі смертю ще одна безеквівалентна сполука *ktos ma duszę na ramieniu* (букв. *хтось має душу на плечі*) «*ktos bardzo się boi*» («хтось чогось дуже боїться») [там же], що репрезентує давні вірування поляків – бачення душі вмираючої людини на плечі перед відходом в інші світи [2]. Синонімічною до попередньої є ФО *dusza poszła, uciekla komuś w piętę* (букв. *душа пішла, втекла комусь в п'ятки*) та означає «*ktos zaczął bać się, zląkł się*» («хтось почав боятися, злякався чогось»)» [1, с. 40]. Українським еквівалентом є *душа в п'яти тікає* (*опускається, ховається і т. ін.*) / *втекла* (*опустилася, сховалася і т. ін.*) [16, с. 48], який пов'язаний з міфологічними віруваннями відходу душі в Царство Мертвих – під землю.

Схожим за емоційною інтенсивністю є ще одна ФТпГ «хвилювання», яке постає не як короточасне відчуття, а набуває екзистенційного виміру – душа охоплює вольову сферу, замінивши метафорично людину. Таким чином, персоніфікована форма лексеми відображається через фразеологізми *душа не на місці*, *душа тривожиться* «хто-небудь перебуває в стані неспокою, хвилювання, бентежних почуттів» [14, с. 227]. Ту ж семантику має сполука *без душі*, однак може вживатись у первісному значенні – «бути мертвим» [14, с. 230], якщо поєднується з вербальним компонентом «лежати». Водночас лексема «бездушний» не належить до інтенсифікативів і має інше семантичне наповнення: вона позначає відсутність чутливості, співчуття й емоційної реакції, тобто характеризує не ступінь прояву стану, а якісну властивість особи чи явища. Перехід до концепту **СМЕРТЬ** також скерований в евфемістичних ФО *душа полетіла*, *віддати Богу душу* (*oddawać duszę Bogu*) [17, с. 10], *душа переставилася / преставилася* [14, с. 226]. Вони відбивають релігійний світогляд (акцентуючи на спасінні душі), тоді як один з домінантних вербальних компонентів (*преставитись*) на рівні діакронії характеризувався полісемічністю: в давньорусь-

кій мові первісне значення слова було «перейти, змінитись», «прекратиться» та пізніше метафоризувалось в «удалиться: прѣставитисѣ отъ свѣта сего – умереть, а в староукраїнському періоді вже лексема повністю метафоризувалась (прѣставити ся – «померти, упокоїтись»)» [12, с. 273]. Ці фразеологізми увиразнюють душу як саме життя (початок чого простежується ще в семантиці лексеми давньоруського періоду (наприклад, «Ни права, іш крива не оубивайте, ни повелѣвайте оубити юго, аще будетъ повинень смрти, а дша не погублжете никакоѣ же хыѣны» – повчання Володимира Мономаха [11]. Ще одна безеквівалентна сполука *душа прощається з тілом* [15] репрезентує залишки давніх вірувань щодо залишення душі поряд з тілом упродовж трьох днів: «Так само, як Йона перебував у череві морської потвори три дні й три ночі, так і Син Людський перебуватиме в могилі три дні й три ночі (потім воскресне – дод. наш)» (Мт 12:40). [8].

Як відгук релігійного світогляду поряд зі сполукою *віддати Богу душу* схожою є інша ФО зневажливого характеру *віддати чортів/дідькові душу* [15]. «Передача» власної сутності в межах християнської системи позначає через фразеологізми або повернення до першоначала, смерть праведну, або перехід на сторону темних сил, зречення Бога та моральних констант. Така модель простежувалась ще в Євангелії від Матвія – спокушання Ісуса дияволом (Мт 4:1-11) [8]. Інші синонімічні сполуки *випустити / спустити духа* [17, с. 48] (*wyzionąć ducha* (букв. *віддати духа*)) [7, с. 215] акцентують на духові, який є іскрою життя. Відштовхуючись від релігійної парадигми *відання душі на волю Божу, Божий суд та вічне життя*, народи периферійно ототожнюють поняття духу та душі (як сутність життя), спрощуючи їх в дихотомійну модель розуміння цілісності існування людини. Вербальний компонент *віддати* у сполуках має дуальну семантику – позначає «акт передачі» як форму жертвності, любові та «акт переходу (віддачі першоначалу)» – смерть. Це відображається також у фразеологізмі *віддати/покласти свою душу* через семантику «щиро полюбити кого-небудь; охоче, з любов'ю витратити всю силу, всю енергію на кого-, що-небудь; пожертвувати собою або бути готовим померти заради кого-, чого-небудь; померти» [15]. Водночас ФО *віддати серце і душу* розкриває лише перший акт – «закохатися у кого-небудь» та «присвятити себе чому-небудь, витрачаючи всю свою силу, енергію, життя» [там же].

Поряд з гносеологічним виміром досліджуваного концепту, аксіологічний демонструє ціннісні аспекти, репрезентуючи уявлення про те, що вважається бажаним, морально правильним і значущим у культурі. У межах цього виміру концепт актуалізується через етичну сему, яка висвітлює моральні орієнтири, цінності та духовні установки людини, показуючи, як мовна система інтегрує оцінку поведінки, духовний досвід та культурні пріоритети. Домінантною фразеотематичною групою цієї структури є «характеристика людини». Оцінний фактор в ній експлікує вчинки людей, їхнє ставлення до себе та інших. Тут концепт набуває суб'єктивізації, увиразнюючи діалогічну сутність людини. Ключовими ФТпГ є «добро» та «щирість». В українській мові вони розкриваються через сполуки *добра душа*, *щира душа*, *чесна душа*, *широка душа*, *відкрита душа* [14, с. 229]. Атрибутивні компоненти пріоритетно формують семантику фразеологізмів, а душа постає аксіологічним центром, який вирізняє людей за певними моральними якостями. Останні дві ФО є культурологічно детермінованими: щирість і гостинність набувають колективного звучання. На противагу українській картині світу, у польській мові подібно до метафори широти відображається метафора величини – масштабу можливості «охоплення інших душ» через простір емпатії, благородства, щедрості. Прикладом цього є ФО *człowiek wielkiej duszy* (букв. *людина великої душі*), значення якого є «*człowiek wspałałomyślny, wielkoduszny*» («щедра, великодушна людина»). А сполуки *добра душа* та *чесна душа* в польській мові злились в одну – *dobra dusza*, яка мала зв'язок з церковнослов'янськими лексемами чистодушний, чистосердечний, тому первісно означала «*człowiek ani zły, ani dobry*» («людина ні злі, ні добре») [4, с. 560]. Інший фразеологізм старопольської мови *dusza fałszywa* (букв. *душа фальшива*), що означає «*nieuczciwy człowiek*» («нечесна людина») [там же], на рівні синхронії не зберіглась. Він є прозоро метафоризований (через семантику атрибутивного компоненту – фальш – несправжність), тому дозволяє однозначно реконструювати значення, спираючись на культурно-когнітивні моделі оцінки кого-, чого-небудь.

Первісна форма увиразнення душі з наданням оцінки розкривається через ФО *тільки душа в тілі*, створюючи контраст між матеріальним і духовним з семантикою «бідний, убогий» [14, с. 229]. Інша сполука *порожня душа* не тотожна попередній, характеризує моральну спустошеність, беземоційність до виміру байдужості, «аж стану депре-

сії» [там же]. Власне релігійна складова знайшла своє відображення у сталому виразі *християнська душа*, яка номінує в широкому розумінні людину, що живе за християнськими канонами [15].

Вужча інтеріоризація простежується у ФТпГ «порядність-ницість» через ФО-репрезентанти релігійного світогляду *спасенна душа* («добра, благородна, порядна людина») та *Каїнова душа* («зрадлива, підступна людина») [14, с. 228]. Переплітається з ними й ФТпГ «байдужість», яка розкривається у фразеологізмі *черства душа* («хто-небудь нечуйний, байдужий до інших») [там же]. Антонімія сполука *душа розм'якла* характеризується динамічністю та має семантику «хто-небудь подобішав, став податливим, згідливим, перестав чинити опір» [16, с. 126]. Власне приналежність до певних моральних чеснот увиразнюють фразеологізми, приналежні до таких антонімічних ФТпГ, як «хорообрість-боязкість» *хвацька душа* та *заяча душа*, *мишача душа* [14, с. 229] відповідно. Останній фразеологізм може вживатись на позначення також людини «з підлою вдачею», а осуд, незадоволення ким-небудь, роздратування, обурення з приводу чогось скеровуються фразеологізмами *гадська*, *гадова душа*; *бісяча душа*, *проклята душа*, *собача душа* [там же]. У подібному контексті може вживатись і ФО *заяча душа*, набуваючи конотації зневаги. А в польській мові простежуються метафора, характерна і для українського світовідчуття, – рогатість як норовливість. Яскравим прикладом цього є фразеологізм *mieć rogatą duszę* (букв. *мати рогату душу*) – «*być hardym, nieustępliwym*» («бути гордовитим, непохитним») [6, с. 88].

Наступна фразеотематична група «міжособистісні стосунки» охоплює змістове поле, пов'язане з життєвим співіснуванням, переживаннями та спрямованістю людини на іншого суб'єкта. Це домінантне розкриття усвідомлення власної душі через діалогічну природу людини, спрямовану на співбуття та взаємодію з іншими, у яких вона знаходить своє відображення й утвердження. У межах цієї групи ФТпГ «прихильність» та «відвертість» скеровують ціннісно-комунікативний вектор «Я – інший», зорієнтований на відкритість, доброзичливе налаштування та готовність до взаємодії. Перша підгрупа відображає емоційно-ціннісну категорію (осередком чого є моральні орієнтири, внутрішнє ставлення до іншого), а друга детермінує комунікативну норму або стратегію мовленнєвої поведінки. «Прихильність» вміщує ФО, які увиразнюють емоційно-ціннісне ядро взаємин. У польській мові такими одиницями є *brat-*

nia, pokrewna, przyjazna dusza (букв. споріднена, родинна, дружня душа), що означають «*człowiek bliski komuś pod jakimś względem, podobny do niego*» («людина, близька комусь у певному відношенні, схожа на них») [6, с. 87]. Такі сполуки долучають нас до первісного усвідомлення дружньої взаємодії на аксіологічному рівні як бачення в іншому частини нашої власної сутності, яку складно ідентифікувати без взаємодії, адже спорідненість душ створює дзеркальне відображення індивідуальних цінностей, прагнень і морально-етичних орієнтирів.

Також окреслена ФТпГ межує з товариськістю, що найбільше простежується у такій ФО польської мови, як *być duszą czegoś (towarzystwa, zebrania itp.)* (букв. бути душею чогось (компанії, зібрання тощо)) «*być centralną postacią, inspiratorem czegoś, odgrwać najważniejszą rolę w czymś*» («бути центральною фігурою, натхненником чогось, грати найважливішу роль у чомусь») [7, с. 98]. Українська мова має безеквівалентні сполуки *душа в душу* [17, с. 48], (*розмовляти*) *по душах* [14, с. 230], які мають відповідники в українській мові та концептуалізують міжособистісну взаємодію через метафору внутрішнього зближення ціннісних просторів, позначаючи «ширу, відверту», злагожену комунікацію.

Також в структурі цієї підгрупи *душа* (подекуди *серце*) відображаються як когнітивно-метафоричні індикатори емоційної відкритості та внутрішнього зв'язку між людьми. Наприклад, український фразеологізм *ворухнутися в душі/серці* [горох] репрезентує суб'єктивну емоційну реакцію на іншу особу, демонструючи виникнення почуттів і прихильності. Своєю чергою конструкція *як свою душу (любити)* [14, с. 231] окреслює усвідомлене ставлення до себе в контексті міжособистісної взаємності, підкреслюючи взаємозв'язок самоповаги та здатності до емоційного співбуття.

Ця ФТпГ в обох мовах не лише обмежується взаєминами між людьми, а й скеровує аксіологічно забарвлену орієнтацію на місію, ідею, діяльність чи вищу мету. У таких конструкціях *душа* перестає бути лише метафорою емоційної чутливості індивіда, а функціонує як категоріальний індикатор ціннісної належності, зокрема до певної діяльності, ідеї тощо. Одними із фразеологізмів-репрезентантів є *душа пристала, душа/серце лежить* [14, с. 227], які фіксують психологічну та моральну синхронність і довіру. У польській мові виражається прихильність або сильний потяг до когось/чогось за допомогою

конструкції *dusza wyrzuwa się (komuś) do czegoś / do kogoś* (букв. душа викидається до когось чи чогось) [1, с. 40]. На відміну від цього, українська ФО *душа рветься* має ширшу семантичну палітру й охоплює кілька значень. По-перше, у моделі «душа рветься + з когось-чого» вона може репрезентувати значення фізичної загрози чи втрати життя (*хто-небудь помирає або гине*) [14, с. 227] – *ледь душа з нього не вирвалася*. По-друге, у моделях «душа рветься + куди, за ким/чим, до когось/чого» ця конструкція реалізує значення інтенсивного, некерованого внутрішнього прагнення до певної особи, простору або цінності, наприклад, *душа рветься до свободи*.

Обидві мови також демонструють семантичну та образну спорідненість у межах фразеологічної системи, зокрема у сполуці *вкладати душу*, що має прямий міжмовний відповідник – *kłaść / wkładać / włożyć w coś całą duszę*, який позначає виконання дії з максимальною віддачею, внутрішнім залученням [14, с. 228; 1, с. 40].

Загалом, виокремлені фразеологічні одиниці формують когнітивну модель довіри, симпатії, у яких *душа* виступає маркером прихильності чи внутрішнього емоційного контакту. Усі наведені фразеологізми з компонентами *душа* та *серце* виступають як метафоричні індикатори прихильності та внутрішнього зв'язку між людьми, а їхнє використання формує уявлення про співвідношення цінностей, довіру та емоційну відкритість.

Фразеологізми іншої підгрупи «відвертість» характеризуються емоційною близькістю та кореляцією цінностей між людьми, відображаючи внутрішній зв'язок на душевному рівні. Так польська ФО *odkryć, stworzyć przed kimś duszę* (букв. відкрити, розкрити перед кимось душу) [6, с. 88] позначає відвертість, довіру до іншого суб'єкта. Українським відповідником є *відкривати душу* [14, с. 227], який передає подібний смисловий відтінок – емоційну відкритість та готовність поділитися внутрішнім станом.

Висновки. Дослідження концепту *ДУША* в українській та польській мовах показує його багатовимірність: поєднання гносеологічного та аксіологічного вимірів. У пізнавальному аспекті домінують фразеологізми, що позначають екзистенційні й емоційні стани. ФТпГ «радість» і «страждання» переважно містять ендогенні вислови, що відображає внутрішнє переживання та індивідуальну відповідальність за емоції. У підгрупах «гнів» і «хвилювання» простежується зв'язок із концептом *СМЕРТЬ*, де гнів відображається як руйнівна сила, а хвилювання – як

передчуття змін. Українські фразеологізми загалом експресивніші.

В аксіологічному вимірі провідною є група, що описує моральні риси людини «характеристика людини», у межах якої є ФТпГ «добро», «щирість», «порядність», «ницість», «хорообрість» і «боязкість». Так душа постає мірилом людяності та внутрішньої сили. У сфері міжособистісних стосунків ФТпГ «прихильність» і «відвертість» репрезентують соціальні цінності – відкритість і позитивну взаємодію. Українська система демонструє шир-

ший спектр оцінок, тоді як польська – більш структурована й зосереджена на моральних чеснотах.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що концепт *ДУША* в українській та польській мовах постає як складний феномен, що водночас відображає індивідуальний досвід, моральні орієнтири та колективні цінності обох народів. Перспективами подальшого дослідження вбачаємо аналіз метафоричних моделей у фразеологізмах, що формують уявлення про душу та дух в обох мовах.

Список літератури:

1. Krasnowolski A. Słowniczek frazeologiczny: poradnik dla piszących. Skład główny w Księgarni E. Wendego i S-ki, 1899. 292 s.
2. Narodowe Centrum Kultury. URL: <https://nck.pl/> (дата звернення: 06.11.2025 р.).
3. Słownik Etymologiczny Języka Polskiego / oprac. W. Boryś. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005. 865 s.
4. Słownik języka polskiego w 6 t. / oprac. S. Linde. Warszawa : Drukarnia XX. Pijarów, 1807. T. 1. 762 s.
5. Słownik Staropolski / oprac. M. Arkt. Warszawa : Wydawnictwo M. Arcta, 1920. 999 s. URL: https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_S%C5%82ownik_Staropolski (дата звернення: 06.11.2025).
6. Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłówiami / oprac. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2022. 839 s.
7. Współczesny słownik frazeologiczny / oprac. P. Fliciński. Żychlin : Wydawnictwo IBIS, 2012. 1026 s.
8. Біблія / пер. Огієнко І. British and Foreign Bible Societ, 1962. URL: <https://www.bible.com/uk/bible/186/GEN.1.UBIO> (дата звернення: 07.11.2025).
9. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / укл. Н. Родзевич та ін. Київ : Наукова думка. Т. 2. 1985. 572 с.
10. Мацюк З., Фенко М. Концепт «душа» в ареальній фразеології. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2020. Т. 8, № 1. С. 127–138.
11. Повчання Володимира Мономаха (за Лаврентіївським списком). Хрестоматія літератури України-Руси епохи Середньовіччя IX–XV століть / упор. Яременко В., Сліпушко О. Книга друга. Київ : «Аконіт», 2002. 784 с.
12. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. / укл. Д. Гринчишин, У. Єдлінська, В. Карпова, І. Керницький та ін. Київ : «Наукова думка», 1977–1978. Т. 1. 633 с.
13. Словник української мови. Томи 1–15 (А-П'ЯТЬ). Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015–2025. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=20&page=0> (дата звернення: 08.11.2025 р.)
14. Словник фразеологізмів української мови / укл. В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Дятчук та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
15. Словник фразеологізмів української мови. URL: <https://goroh.pp.ua> (дата звернення: 08.11.2025 р.)
16. Фразеологічний словник / укл. Н. Батюк. Київ : Радянська школа, 1966. 238 с.
17. Фразеологічний словник української мови / укл. В. Ужченко, Д. Ужченко. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

Razumna A. A. GNOSEOLOGICAL AND AXIOLOGICAL DIMENSIONS OF THE CONCEPT OF SOUL (BASED ON UKRAINIAN AND POLISH PHRASEOLOGICAL UNITS)

*The article, based on Ukrainian and Polish phraseological units, explores the features of the concept SOUL as the center of human experiences and as a synthesis of individual experience with collective cultural heritage. Two dominant dimensions of the concept are distinguished: gnoseological and axiological, which encompass fundamental existential categories (life, death), while functioning as a marker of emotional state and moral choice. It was found that, representing the epistemological dimension, phraseological units of the Ukrainian language with the component soul reflect a wider range of emotions, emphasizing extreme experiences: joy, suffering, anger, and deep introspection (for example, *dusha bolyt* (lit. the soul hurts), *dusha rvetsia* (lit. the soul is torn), *dusha ne na misti* (lit. the soul is out of place), *dusha radiie* (lit. the soul rejoices), etc.). At the same time, in both languages, endogenous phraseological units prevail, i.e. those that denote emotions caused by the internal state of the individual, and not by external factors.*

Regarding the axial dimension, we have established that it covers the phraseological groups «human characteristics», «frankness» and «affection». Ukrainian phraseological units are distinguished by a wealth of evaluative characteristics, detailing moral qualities, sincerity, decency, courage and timidity. In contrast, Polish phraseological units have more generalized evaluative models focused on generosity, generosity, social openness. Phraseological units denoting openness and affection represent emotional openness and the ability for deep interpersonal interaction. The identified features of the concept's representation in phraseological units make it possible to more fully decode the mental models of the worldview and the value dominants of both peoples.

Key words: *concept, phraseological units, cultural linguistics, cognitive linguistics, linguistic picture of the world.*

Дата надходження статті: 20.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 808.1:82-92

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/17>**Благовірна-Храновська У. М.**

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕНЗІЇ

У статті зосереджено увагу на аналізі конструювання літературного твору як об'єкту рецензії у сучасних британських медіа (2020–2025) у кількох комплементарних площинах. Теоретичний каркас побудовано із врахуванням теорії оцінності Дж. Р. Мартіна та П. Р. Р. Вайта, моделі позиціонування і залучення К. Гайленда і соціокогнітивного розуміння позиціонування В. Уциною. Таке поєднання дає змогу описати, як саме рецензент через мікролінгвістичні рішення та метадискурсивні стратегії вибудовує культурний профіль твору, визначає його місце у спільних нормах та очікуваннях, формує та визначає траєкторію читання. Емпіричну базу розвідки становлять рецензії, опубліковані у «The Times Literary Supplement» («TLS»), «The Guardian» та «The Spectator», які демонструють різні стилістичні профілі, застосовуючи схожі механізми конструювання об'єкта. Окреслено методiku дослідження, що передбачає якісне кодування оцінних ресурсів, ідентифікацію маркерів позиційності, фіксацію способів реалізації аспекту залучення та опис паратекстових «порогів» (жанрові ярлики, серіальні рубрики, прев'ю-тези, гіперпосилання). Показано, що інтенсивні оцінні формули визначають параметри якості, маркери обережності калібрують упевненість судження, а звертання до читача моделюють очікувану рецептивну траєкторію. Виявлено, що інтертекстуальні «якорі» (зіставлення з авторськими корпусами, жанровими моделями, культурними прецедентами) закріплюють статус твору у каноні, тоді як паратекст синхронізує точку входу читача з пропонованим кутом інтерпретації.

Визначено наукову новизну дослідження, що полягає у цілісному описі рецензії як узгодженого механізму культурного позиціонування. Окреслено практичне значення роботи, що визначається запропонованою аналітичною моделлю для корпусних студій сучасної критики, яка дає змогу простежити, як послідовність оцінних і метадискурсивних кроків трансформує окремі текстові спостереження у спільні культурні рамки. Засвідчено, що отримані результати уточнюють розуміння жанрової динаміки англомовної рецензії в добу цифрової комунікації та демонструють, що вирішальною ланкою є позиціонування (*stance*) рецензента. Доведено, що саме воно інтегрує поетику твору, його соціокультурну присутність і паратекстову організацію в цілісну репрезентацію літературного твору як об'єкта.

Ключові слова: літературна критика, рецензія, літературний твір, теорія оцінності, паратекст, суб'єкт дискурсивної діяльності, позиціонування суб'єкта дискурсивної діяльності.

Постановка проблеми. Трансформація комунікативних практик, зумовлена розвитком онлайн-платформ та соціальних мереж, призводить до зміщення фокусу професійного аналізу, посилює потребу орієнтованості на взаємодію з аудиторією, що позначається на структурі, усталеності функцій, врешті розхитує монолітність авторитету рецензійного дискурсу. Внаслідок цього актуалізуються дослідження, присвячені проблематиці еволюційності жанрових форм та пошуку авторами нових дієвих практик взаємодії з аудиторією.

Дослідники констатують, що «зміни та трансформації... демонструють дифузійні, взаємозбагачувальні процеси, симбіозність жанрових утворень, розвиток журналістської майстерності та творчості і при цьому вони є новими викликами часу» [2, с. 149]. Подібно і літературна рецензія, представлена на майданчиках цифрових медіа, розвивається як міждискурсивний жанр, адже поєднує сферу літературної критики, культурної журналістики, елементи есеїстики та комерційної комунікації. Водночас рецензія не просто «описує»

об'єкт, а конструює його, виділяючи релевантні ознаки твору, а також розміщуючи його в мережі інтертекстуальних зв'язків. Рецензія визначає художню цінність, легітиміє соціокультурну значущість і, що не менш важливо, позиціонує твір/книгу в публічному просторі як предмет вибору читача. Відтак проблематика наукової розвідки спрямована на дослідження особливостей способів конструювання літературного твору як об'єкту рецензії. У цифрову добу рецензія, представлена в британських медіа, представляє літературний твір як багатовимірний об'єкт, який водночас зчитується на кількох рівнях. По-перше, як текстова структура – наратив, форма, мовно-стилістичні рішення й композиція задають внутрішню логіку прочитання. По-друге, твір вплетений у публічні контексти дискусій, читацьких очікувань і медійних приводів. По-третє, твір, як ринковий продукт, містить цифрові паратекстові сигнали, що окреслюють траєкторію взаємодії читача з твором у медійному просторі. Сукупність цих площин формує цілісний спосіб бачення; рецензія не просто описує книгу, а конструює її як об'єкт, поєднуючи внутрішню поетику, публічну присутність, канонічні зв'язки та цифрове обрамлення. Водночас те, як саме рецензія формує цей об'єкт у свідомості читача, дедалі очевидніше зумовлюється позиціонуванням (*stance*) рецензента, себто публічною проєкцією його способів взаємодії з аудиторією. Існуючі історико-літературні та журналістичні огляди описують еволюцію жанру і роль періодики, однак не дають достатньо мікролінгвістичного інструментарію для картографування оцінних і метадискурсивних ходів у конкретних текстах провідних британських медіа, що зумовлює наукову новизну дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд новітніх дослідницьких робіт засвідчив, що інтерпретація літературного твору в межах рецензії вибудовується на перетині кількох традицій. Стаття спирається на кілька взаємодоповнювальних рамок, що дозволяють розглядати літературний твір як об'єкт рецензії в його багатовимірності. Нормативно-дефініційний контур задають В. Лесин, Д. Гринчишин, Л. Гумецька, В. Карпова, В. Здоровега, Р. Гром'як, Ю. Коваліва. Онтологія та внутрішня організація твору окреслені через класичні підходи, досліджені Р. Інгарден, А. Томассон, а також Р. Веллек та А. Воррен. Паратекстологію репрезентує Ж. Ж. Женетт.

Операційний інструментарій для мікроаналізу мовлення рецензії забезпечують дві комплексні моделі: теорія оцінності Дж. Р. Мартіна та

П. Р. Р. Вайта (*Appraisal Theory*) та модель позиціонування і залучення К. Гайленда (*Stance and Engagement*). Соціокогнітивний вимір позиціонування закріплено у роботах В. Ущиної: йдеться про позиціонування як смислотворчу дію, яка вбудовує твір у мережу цінностей і статусів спільноти.

Для історико-медійного тла використовуємо оглядову лінію Н. Мамброл про роль англомовної періодики Просвітництва у становленні рецензії. Правовий контур поняття літературного твору як об'єкта публічного обігу подано за І. Петренко, що дозволяє коректно окреслити статус «об'єкта рецензії» поряд із поетикою і рецепцією.

Постановка завдання. Метою статті є продемонструвати процес конструювання літературного твору як об'єкту із зануренням у сучасні британські рецензії 2020–2025 років; водночас висвітлити взаємодію поетики, паратексту та інтерпретаційних практик; проаналізувати позиційність рецензента та ресурси в межах теорії оцінності та позиціонування; окреслити типові мовні маркери, які спрямовують прочитання у відповідній траєкторії.

Виклад основного матеріалу. В. Лесин трактує літературну критику як «один із основних розділів літературознавства (науки про літературу), головне завдання якого давати тлумачення, визначити ідейно-естетичне значення та роль у суспільному й літературному житті творів сучасності, обґрунтовано показувати їх позитивні якості й хиби» [6]. К. Кузьменко інтерпретує критику як мистецтво дослідити та зрозуміти [5]. Коли критика звертається до творів минулого, її завдання не обмежується реконструкцією історичного контексту, адже головний акцент переноситься на те, як ці твори промовляють до сучасності та що саме вони відкривають у контексті цінностей, досвіду чи проблем сьогодення. Аналітична оптика критики охоплює твір як цілісність: зміст і форма розглядаються у їх нерозривній єдності, адже художній сенс народжується саме у процесі взаємодії ідей, композиції, мовних засобів і жанрових рішень. Зважені критичні судження мають практичну вагу для всіх учасників літературної комунікації: для авторів вони слугують інструментом зворотного зв'язку і є умовою творчого зростання, для читачів і ширшої публіки – дороговказом для інтерпретації, оцінювання та осмисленого діалогу з текстом. Д. Гринчишина та Л. Гумецька визначають критику «як літературний жанр, що зосереджується на аналізі та оцінюванні актуальних творів літератури й мистецтва» [4]. Йдеться не

лише про фіксацію вражень, а й про системне тлумачення художніх рішень твору, з'ясування його ідейного змісту, естетичної цінності та культурної значущості. В такій інтерпретації критика виконує посередницьку функцію між автором і читачем: структурує сприйняття, пропонує аргументи для публічної дискусії та формує орієнтири смаку. Журналістикознавчий дослідницький ракурс фіксує серед повноважень рецензії як різновиду критичних журналістських матеріалів здатність оперативно поєднувати функцію інформування аудиторії із професійним аналізом і кваліфікованим оцінюванням твору [8].

Еволюційність підходів до трактування завдань і функцій критичного дискурсу простежується в історичній тягlostі. Англomовна рецензія на художню літературу формувалася поступово, а вирішального імпульсу набула із розквітом періодики у XVIII столітті, коли в Британії склалася культура регулярних друкованих видань і професійної критики. Відкриття літературних журналів створило простір для публічного обговорення й оцінювання художніх творів та виробило сталі практики критичного письма. Показовими є ініціативи Р. Стіла та Дж. Адісона, які, працюючи з аудиторією за посередництва преси доби Просвітництва, заклали засади критичної публіцистики. Саме з їхніми виданнями пов'язують становлення впливових платформ рецензування «*The Tatler*» (1709), «*The Spectator*» (1711) і «*The Guardian*» (1713), які сприяли виробленню критеріїв оцінювання, читачоорієнтованого стилю і традиції суспільного діалогу про літературу. Дослідницькі огляди історії англійської літератури відзначають цю роль періодики як каталізатора еволюції жанру рецензії [17]. Сьогодні панораму британського рецензійного поля формують як загальнонаціональні новинні майданчики, так і спеціалізовані літературні журнали. До перших належать «*The Guardian*», «*The Telegraph*», «*The Scotsman*», «*The Observer*», а також «*BBC Culture*»; до других: «*The Times Literary Supplement*», «*London Review of Books*», «*The Spectator*». Усі вони системно пропонують широкій аудиторії ґрунтовні огляди та рецензії на твори художньої літератури.

Літературна рецензія, як форма інтелектуальної творчості, торувала собі шлях на шпальтах періодичних видань, невпинно набуваючи рис публіцистики. Багатовікова історія розвитку жанру нерозривно пов'язана з еволюцією літературної критики та журналістики загалом. Розвиваючись від початкових коротких форм до сучасних, глибоко аналітичних і структурно складних

текстів, цей жанр змінювався у відповідь на культурні, соціальні та технологічні трансформації. Термін «рецензія» успадкував своє значення від латинського «*recensio*», що означає «огляд», «аналіз», «оцінка». Розуміння жанру тут базується на його провідній цілі – здійснити ґрунтовний аналіз і оцінювання художнього твору з фіксацією його недоліків. Проте функції рецензії цим не вичерпуються; через обґрунтовану інтерпретацію автор рецензії визначає смислову вагу твору, його місце в сучасному літературному ландшафті та стимулює читачий інтерес, фокусуючи увагу аудиторії на певних моментах, водночас виокремлюючи й самого митця як представника національної літературної традиції [1].

Орієнтованість журналістської практики як виду професійної діяльності на селекцію суспільно значущих тем, підштовхує В. Здоровеґу акцентувати увагу на рецензії не лише як на одному із «найпоширеніших літературно-критичних жанрів», мета якого спрямована не лише на «аналіз, оцінювання художнього, мистецького, публіцистичного, наукового твору», а й на «зіставлення його з життям, а також розгляд порушених у творі суспільних проблем» [3]. Тож, увиразнюючи поліфонію суміжних професійних сфер, тлумачний словник української мови кінця 70-х років констатує: рецензія – це стаття, де здійснюється *аналіз і оцінювання твору науки чи мистецтва, книги, вистави, концерту та інших продуктів* [4], тим самим не лише увиразнюючи різноманіття *творів*, а й фіксуючи характерні та визначальні *функції* – аналізувати і оцінювати, що у свою чергу передбачає фіксацію переваг і недоліків.

Сучасні визначення терміну «рецензія» фіксують відхід від синкретичного фокусу до усталеності підходів врахування контексту, зумовлену потребою галузевої диференціації, водночас закріплюючи специфіку жанру через врахування його функціонального призначення: «рецензія – жанр публіцистики, за допомогою якого автор *професійно аналізує* твір літератури, науки, мистецтва, *дає оцінку* вже відтвореним фактам, подіям, явищам» [10]; «рецензія – один із провідних жанрів літературної критики, що *розглядає й оцінює* твори художньої літератури, мистецтва, *визначає їхню вартість та характеризує допущені, на думку критика, хиби, недоліки*» (виділено мною – У. Благовірна-Храновська) [7]. Наголошення на функціональних параметрах зумовлене багатозначністю дії тексту, що поєднує кілька аспектів: оцінний – формує аргументоване судження про художній твір; інформативний – подає стислі відомості

мості про автора, контекст, жанрові риси, визначає специфіку поезики; рекламний – привертає увагу до видання і стимулює читацький інтерес; розважальний – утримує увагу аудиторії завдяки виразному стилю, дотепності, наративним прийомам. У своїй сукупності окреслені функції забезпечують критичне осмислення літературного твору.

Водночас дослідницька увага стимулює враховувати поширені підходи до тлумачення власне об'єкта критики – «літературного твору». У своїй феноменологічній традиції Р. Інгарден відкидає ототожнення літературного твору з реальними об'єктами чи подіями (примірниками тексту), а також із психічними переживаннями автора або читача. Так само він не приймає підходу, що зводить твір до платонівських ідеальних об'єктів, тобто упорядкованих множин речень чи значень [20]. В його інтерпретації твір постає як специфічний різновид, який не зливається ні з матеріальними носіями, ні з одиничними актами свідомості. На противагу такому підходу, в класичній теорії літератури Р. Веллека та А. Воррена увага акцентується на творі як вербальній структурі, відмежованій від зовнішніх факторів, таких як авторська біографія чи загальнокультурне тло. Таке визначення уможливорює аналіз внутрішньої організації тексту (форми та змісту, жанру, наративних модусів) [22, с. 154–156]. Структуралістично-поетикальний вектор, уточнений Ж. Ж. Женеттом, розмежовує «текст» і ширшу комунікаційну цілісність «твору», до якої входять перитекст і епітекст (назва, передмова, інтерв'ю, обкладинка тощо), саме цей паратекст слугує порогом інтерпретації й визначає соціальне функціонування твору. Рецептивно-герменевтична лінія С. Фіша підкреслює, що значення твору формується в межах «інтерпретаційних спільнот», тож літературний твір постає як результат узгоджених правил читання, а не виключно властивість тексту як такого [13]. Врешті, у правових та медіа-дослідженнях (зокрема в українському авторському праві) літературний твір визначається як об'єкт охорони будь-якої жанрово-стильової форми письмового тексту, що фіксує авторський результат творчої діяльності – акцент зміщується з поезики у площину суспільного використання та охорони прав автора [9].

Багатоманіття спектру підходів – від онтології твору через текстову структурність і паратекстуальне обрамлення до соціально-інтерпретаційної та правової перспектив – увиразнює, що рецензія сфокусована на творах у множині смислів, адже йдеться як про поетично організовані тексти та

інституційно оформлені публікації, так і про прочитання, які неминуче занурені в норми конкретних інтерпретаційних спільнот.

Щоб верифікувати окреслені положення, звернімося до репрезентативного корпусу рецензій у британських медіа 2020–2025 років: зокрема, «The Guardian», «The Spectator» та «The Observer».

У рубриці «Книга дня» («Book of the day»), що розміщена на платформі «The Guardian», паратекст і жанрове рамкування працюють як подвійний механізм – вони одночасно задають інтерпретаційну оптику й запускають м'які промоційні тригери. У відгуку на роман П. Меррея «The Bee Sting» читач отримує паратекстуальні підказки – серіальне маркування рубрики «Book of the day», внизу сторінки – прямий заклик «замовити копію» («order your copy») з гіперпосиланням на «Guardian Bookshop»; ці елементи ще «на порозі» прочитання рецензії задають транзакційну стежку для користувача платформи без розриву з критичною частиною рецензії [15].

Перші рядки тексту рецензії фіксують «швидкий паспорт об'єкта». Рецензентка Дж. Джордан характеризує роман, як «the story of a well-to-do Irish family in financial, emotional and existential trouble», де «slow-building ecological disaster» розгортається паралельно із сімейним занепадом. Дж. Джордан не просто резюмує фабулу, а вписує твір у тематичні координати, формуючи в читача рамку інтерпретації саме цього об'єкта [15]. Всередині самої рецензії твір вбудовано у ширший соціокультурний контекст і це доводить, що роман осмислюється як коментар до публічних тем і досвідів, тобто як соціальний факт у дискусіях про економіку, екологію та сучасне ірландське життя. Інституційним підсиленням цього твердження поза самою рецензією є згадки в новинах «The Guardian» про здобутки П. Меррея – спершу перемога у фікшн-категорії премії «Nero» (2024), а згодом статус призера «Nero book of the year». Проте в межах поставленого завдання насамперед варто покладатися на соціальні маркери в самій рецензії. Аналіз корпусу рецензій власне дозволяє стверджувати, що літературний твір конструється у площині соціального явища. Так, рецензентка послідовно закріплює жанрово-якісне позиціонування твору – підзаголовкова формула «a brilliantly funny, deeply sad portrait» задає первинний тон оцінки, а кульмінаційний слоган «you won't read a sadder, truer, funnier novel this year» виконує роль підсилювача, що встановлює високий поріг очікувань на рівні «книга року». В термінах теорії Дж. Р. Мартіна та

П. Р. Р. Вайта (*Appraisal Theory*) ці висловлювання працюють як ресурси ставлення (*Attitude*) і градації (*Graduation*), тим самим інституалізуючи ціннісний профіль об'єкта та скеровуючи читача до сприйняття роману як еталонного в межах сезону [18]. В наведеному фрагменті літературний твір насамперед конструюється в площині ринкового продукту, адже підсилені оцінні формули працюють як маркери промоції.

Без сумніву, рецензія може реалізувати літературний твір насамперед як текстову структуру – через опис композиції, фокус оповіді, мовно-стилістичні прийоми та наративні ефекти. Розгляньмо це на прикладі рецензії С. Рахіма, опублікованої на платформі «*The Spectator*», на роман К. Ішігуро «*Klara and the Sun*». Рецензент експліцитно, детально аналізує конструкцію тексту, фіксує фокалізацію (оповідь від імені штучного друга-робота – Клари), який поступово впорядковує травматичні спогади: «*our narrator, Klara, is arranging traumatic memories into comprehensible order. She is a robot, an Artificial Friend...*» [19]. С. Рахім робить стилістичну ремарку щодо манери письма – «*the textureless sentences and awkward dialogue are partly the point*». Навмисна «пластичність» синтаксису та нібито незграбні репліки не є вадою, а ефектом, адже моделюють обмежену, процедурну свідомість штучної оповідачки. Динаміку темпу й розкриття С. Рахім підсумовує так: «*The first 200 pages... can try the reader's patience... But the last 100 pages mostly redeem the novel... it works on you without you quite realising. But the danger of over-explanation is always present*» [19]. Тобто вибудовується лінія повільного нагнітання та компенсаторної розв'язки, де структурна реалізація фіналу виправдовує дещо повільний темп перших розділів. Сукупність цих спостережень презентує твір як інженерію перспективи, темпу й символічних лейтмотивів. Форма й наративні рішення тут є одними із головних об'єктів критичного опису.

Звернімося до того, як саме рецензент конструює образ твору за допомогою моделі позиціонування і залучення (*Stance and Engagement*) К. Гайленда, опираючись на українську традицію студій позиціонування, розвинутої В. Ущиною. К. Гайленд визначає позиціонування як публічну проєкцію авторської позиції через підсилювачі (*boosters*), маркери обережності (*hedges*), маркери ставлення (*attitude markers*) та маркери авторської присутності (*self-mentions*); водночас залучення (*engagement*) оформлює взаємодію з адресатом, активує спільні знання та очіку-

вання й спрямовує інтерпретацію. Така двокомпонентна модель (*Stance and Engagement*) пояснює, як критичний текст керує очікуваннями, коментує власну аргументацію та налагоджує контакт так, щоб читач побачив об'єкт під потрібним кутом [14]. Як слушно зазначає В. Ущина, «позиціонування – це різнопланова, багатогранна і мультимасштабна дискурсивна діяльність» [11, с. 108]. «У нинішньому інформаційному суспільстві ми все чіткіше усвідомлюємо той факт, що об'єкти, про які ми говоримо і стосовно яких займаємо свої суб'єктні позиції, не стільки існують в реальному світі, скільки виявляються продуктами нашого позиціонування щодо них» [12, с. 36]. Тобто рецензент, послугуючись маркерами реалізації своєї суб'єктивної позиції, «вбудовує» твір у мережу смислів, статусів і очікувань спільноти.

У рецензії К. Лаудон на роман Д. Солаї «*Flesh*», опублікованої на платформі «*TSL*», позиціонування рецензента поетапно конструює літературний твір як об'єкт прочитання [16]. Початкове обрамлення твору в К. Лаудон – виразні підсилювачі та маркери ставлення, які одразу встановлюють певні очікування для читача. У промо-тизері до матеріалу «*TLS*» подано: «*Mid-career, Szalay has completely overhauled his prose style*». Висловлення з оцінним ядром («*completely overhauled*») не просто інформує, а закріплює авторську оцінку як упевнену; а, отже, формує суб'єктивне позиціонування критика щодо стилістичної новизни роману. У прев'ю-рядках реалізується аспект залучення – адресну роботу з читачем через присвійний займенник «*your*» та обіцянку досвіду. Лаудон кореспондує: «*For anyone already familiar with his work, Flesh is absolutely worth your time – a compelling, unobvious novel from an intriguingly restless...*». Висловлення «*absolutely worth your time*» – реалізація залучення із підсилювачем «*absolutely*» персоніфікує рекомендацію. Водночас епітети «*compelling*», «*unobvious*», «*restless*» – маркери ставлення, які кодують емоційно-оцінне тло рецензії. Тож, позиціонування та залучення прокладають маршрут очікувань; у соціокогнітивній рамці В. Ущиної це означає, що позиціонування є контекстно зумовленою діяльністю, а мовленнєва поведінка визначається ситуацією взаємодії [21, с. 425].

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що у сучасних британських медіа 2020–2025 років літературний твір у межах рецензії послідовно конструюється як багатовимірний об'єкт, що водночас постає як текстова структура з влас-

ною наративною логікою, мовно-стилістичними рішеннями та композицією; як соціальний факт, занурений у публічні дискусії, преміальні траєкторії та читачькі очікування; як вузол інтертекстуальної мережі й канону, де рецензент вибудовує лінії наслідування, контрасту чи оновлення жан-

рових моделей; як обрамлений публічний цифровий артефакт із паратекстовими сигналами, що задають користувацьку траєкторію взаємодії. Саме збірка цих площин і є тим критично важливим процесом конструювання твору як об'єкта у свідомості читача.

Список літератури:

1. Благовірна-Храновська У. М. Англomовна рецензія на платформах сучасних британських медіа: до питання еволюції функцій жанру. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя. LihaPress, 2024. С. 43–47. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-450-7-12> (дата звернення: 12.11.2025).
2. Голік О. В. Взаємодія та взаємозбагачення жанрів: новітні тенденції розвитку журналістської творчості : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ, 2009. 283 с.
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
4. Короткий тлумачний словник української мови / уклад. Д. Гринчишин, Л. Гумецька, В. Карпова та ін. Київ, 1978. 296 с.
5. Кузьменко К. О. Тональність та міра критики в критичній статті (на прикладі сучасних українських рецензій). *Наукові записки Інституту журналістики*. 2008. Т. 31. квіт.-черв. С. 18–26.
6. Лесин В. М. Літературознавчі терміни : словник. Київ, 1985. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lesyn_Vasyl_Maksymovych/Literaturoznachchi_terminy/.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва та ін. Київ, 1997. 242 с.
8. Михайлин І. Л. Основи журналістики. 3-є вид., допов. і поліпш. Київ : ЦУЛ, 2003. 284 с.
9. Петренко І. І. Правова характеристика літературного твору як об'єкта авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. С. 40–47. URL: https://www.ndiiv.org.ua/Files2/2014_6/7.pdf.
10. Словник журналіста : Терміни, мас-медіа, постаті. Ужгород : БАТ «Видавництво Закарпаття», 2007. 224 с.
11. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта в сучасному англomовному дискурсі ризику : дис. ... д-ра філол. наук : германські мови. Київ, 2016.
12. Ущина В. А. Соціокогнітивна дискурсологія: аспекти дослідження. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. Vol. IV(15). Issue 90. С. 35–38. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Sociocognitive-discourse-studies-Research-Aspects-Ushchyna-V.pdf>.
13. Babaee R., Montashery I. Stanley Fish with respect to the reader. *International Journal of English and Literature*. 2012. Vol. 3. № 2. С. 18–24. DOI : 10.5897/IJEL11.114. URL: <https://scispace.com/pdf/stanley-fish-with-respect-to-the-reader-lyievyrmx.pdf>.
14. Hyland K. Stance and engagement : A model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies*. 2005. 7(2). Pp. 173–192.
15. Jordan Justine. The Bee Sting by Paul Murray review – a tragicomic triumph. *The Guardian*. 2023. 31 May. URL: <https://www.theguardian.com/books/2023/may/31/the-bee-sting-by-paul-murray-review-a-tragicomic-triumph>.
16. Lowdon C. Flesh by David Szalay : Book review. *The Times Literary Supplement (TLS)*. 2025. 21 March. URL: <https://www.the-tls.com/literature/fiction/flesh-david-szalay-book-review-claire-lowdon>.
17. Mambrol N. A Brief History of English Literature. *Literariness*. 2018. 18 July. URL: <https://literariness.org/2018/07/18/a-brief-history-of-english-literature/>.
18. Martin J. R., White P. R. R. The Language of Evaluation : Appraisal in English. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. 240 p.
19. Rahim S. The robot as carer : Klara and the Sun, by Kazuo Ishiguro, reviewed. *The Spectator*. 2021. 06 March. URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-robot-as-carer-klara-and-the-sun-by-kazuo-ishiguro-reviewed/>.
20. Thomasson A. Ingarden R. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring 2024 Edition / eds. : Edward N. Zalta, Uri Nodelman. Stanford : Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2024. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/ingarden/>.
21. Ushchyna V. Risk communication and stance: strategic framing in risk discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. 2020. T. V. № 1. С. 462–501. URL: https://lartis.sk/wp-content/uploads/2020/06/Ushchyna_Issue-1_2020.pdf.

22. Wellek R., Warren A. *Theory of Literature*. New York : Harcourt, Brace, 1949. URL: <https://archive.org/details/theoryofliteratu00inwell>.

Blahovirna-Khranovska U. M. REALIZATION OF THE ADVERTISING FUNCTION IN CONTEMPORARY BRITISH LITERARY REVIEWS

The article examines how, in contemporary British media (2020–2025), the literary work is constructed as the object of a review across several complementary aspects. The theoretical framework combines J. R. Martin and P. R. R. White's Appraisal Theory, K. Hyland's model of stance and engagement, and V. Ushchyna's sociocognitive account of stance. This synthesis makes it possible to describe how reviewers, through microlinguistic choices and metadiscursive strategies, build a work's cultural profile, locate it within shared norms and expectations, and script a trajectory of reading. The empirical base comprises reviews from «The Times Literary Supplement» («TLS»), «The Guardian», and «The Spectator», which display distinct stylistic profiles yet similar mechanisms for constructing the object. The methodological approach is outlined as qualitative coding of appraisal resources, identification of stance markers, tracking of engagement moves, and description of paratextual “thresholds” (genre labels, serial rubrics, preview taglines, hyperlinks). The analysis shows that intensive evaluative formulas set a quality benchmark, hedging calibrates the reviewer's degree of commitment, and direct address models the intended receptive path. Intertextual «anchors» (alignments with authorial corpora, genre templates, cultural precedents) are shown to consolidate the work's status within the canon, while paratext synchronizes the reader's point of entry with the proposed interpretive angle. The study offers a holistic account of the review as a mechanism for constructing its object. The practical contribution is defined as a working analytic scheme for corpus-based studies of contemporary criticism: it enables researchers to trace how sequences of evaluative and metadiscursive moves translate discrete textual observations into shared cultural frames. The findings refine our understanding of the genre dynamics of Anglophone reviews in the era of digital communication and demonstrate that the decisive link is the reviewer's positioning (stance), which integrates the work's poetics, its sociocultural presence, and its paratextual organization into a coherent representation of the literary work as an object.

Key words: literary criticism, review, literary work, Appraisal Theory, paratext, stance.

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Болкарьова О. В.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРШИХ ПРОМОВ ЧАРЛЬЗА III ТА ЄЛИЗАВЕТИ II В СТАТУСІ МОНАРХА

Політичний дискурс є когнітивним явищем, завдяки якому відбувається процес осмислення, відтворення та порівняння подій. Ефективна подача інформації є необхідною формою комунікації для соціального та політичного впливу. Для британської монархії, яка поєднує ритуальність традиційної влади з вимогами публічної прозорості, роль медійного посередництва є особливо значущою. Промови монархів транслюються та інтерпретуються провідними ЗМІ – The Guardian, BBC, The Times, The Telegraph – що формує не лише інформаційний, а й оцінний контекст, у якому вибудовується сучасний образ королівської родини. Тому, досліджено маніпулятивний вплив політичного дискурсу ЗМІ.

Здійснено лексико-семантичний аналіз вибірки промов 10 567 знаків (3 промови), розглянуто лінгвостилістичні особливості формування іміджу промов монархів королівської родини Великої Британії. Для аналізу було взято першу промову Короля Чарльза III до нації в статусі монарха «King Charles's address to the nation, 2022» та перші дві промови Єлизавети «A speech by The Queen on her Coronation Day, 1953» після коронації та «The Queen's Christmas Broadcast, 1952» перша різдвяна промова королеви. Ці звернення містять красномовні уривки, що висвітлюють бажання монархів сприяти єдності нації, підкреслити роль монархії у формуванні національної ідентичності та функціонуванні державної традиції.

Здійснено лексично-семантичний та прагматичний аналіз текстової структури перших промов Єлизавети II та Чарльза III, що формує твердження, що британський монархічний дискурс формує цілісну систему мовних стратегій, у якій поєднуються ритуал, моральний авторитет і комунікативна відкритість. На рівні лексики простежується стійке ядро семантичних полів DUTY, SERVICE, UNITY, TRADITION, що забезпечують ідеологічну безперервність між поколіннями монархів.

Ключові слова: дискурс, промова, монарх, королівська родина, традиція.

Постановка проблеми. Сучасний інформаційний простір визначається зростаючим впливом медіа на формування суспільної свідомості та політичних уявлень. Засоби масової інформації – від традиційної преси до цифрових платформ – не лише поширюють факти, а й продукують інтерпретації подій, конструюючи соціальну реальність. Унаслідок цього політичний дискурс дедалі частіше реалізується через медійні канали, набуваючи нових форм мовного впливу й символічного переконання. Політична комунікація монархів Великої Британії є особливо показовою у цьому сенсі, адже вона демонструє, як через добір лексико-семантичних засобів формується і зберігається символічна влада монархії. Традиційні форми ритуального мовлення – апеляції до концептів DUTY, SERVICE, FAITH, UNITY – поєднуються з сучасними елементами публічної дипломатії, де ключовими стають концепти responsibility, community, future. Саме через такі мовні поля реалізується прагматична страте-

гія єднання й довіри, що дозволяє монархові залишатися моральним авторитетом у демократичному суспільстві.

Аналіз останніх джерел і публікацій. З огляду на зростаючий інтерес та високу актуальність досліджень присвячених дослідженню політичного дискурсу сучасних політичних діячів, зокрема королівську родину, є досить велика вибірка нових досліджень. Науковці фокусуються на аналізі політичних промов, застосовуючи різні підходи до його вивчення. Н.В. Кондратенко [1] та Ю. Крапива розглядають інавгураційні промови як важливі ритуали та інструменти для формування образу монархії через комунікацію з слухачем. С. Моркотун вказує на важливість збереження стилістичної точності під час перекладу політичних текстів, а той час С. Брэдфорд [2] аналізує життя королеви Єлизавети II членів королівської родини. Е. Zaperta [15], М. Clarke [7], М. Sonkova [13] висвітлюють вплив засобів масової інформації на сім'ю з соціологічного аспекту

та матеріалах англomовних медіа текстів Виступи членів королівської родини, поширювані провідними британськими медіа (The Guardian, The Times, BBC, The Telegraph), формують унікальний тип політичного дискурсу – поєднання сакральної риторики служіння з дискурсом модернізації.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена важливістю проблеми висвітлення королівської родини Великої Британії та її вплив на країну, національну самоідентичність британців. Метою дослідження є визначення мовних аспектів перших промов монархів королівської родини. У відповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні завдання: – здійснити лексично-семантичний та прагматичний аналіз текстової структури перших промов Єлизавети II та Чарльза III; – проаналізувати та визначити зміни іміджу монарха в лінгво-прагматичному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Звернення націлене на громадськість у Великій Британії, так і міжнародну спільноту, тому аналіз дає змогу простежити когнітивно-прагматичні зв'язки між королівською родиною та суспільством [10]. У роботі послідовно розглянуто три рівні аналізу: лексично-семантичний, стилістичний, прагматичний. Н.В. Кондратенко зазначає, що «метою новорічного звернення як жанру політичного дискурсу є єднання народу: політичний лідер не лише вітає аудиторію зі святом, а й акцентує увагу на спільних досягненнях, вказує шлях розв'язання спільних проблем» [1]. Кожен політичний лідер вибудовує комунікацію та здійснює вплив на аудиторію, спираючись на загальні принципи політичного дискурсу, проте використовує індивідуальні мовні засоби – характерні вирази, синтаксичні звороти та стилістичні конструкції, що формують його неповторну мовну особистість.

“My father, and my grandfather before him, worked all their lives to unite our peoples ever more closely, and to maintain its ideals which were so near to their hearts. I shall strive to carry on their work.” (промова Єлизавети II “The Queen’s Christmas Broadcast, 1952” [15]) Перший різдвяний виступ Єлизавети II 1952 року став не лише традиційним зверненням монарха до нації, а й актом символічного утвердження нової правительки після смерті Георга VI. У цьому зверненні вибудовується риторика спадкоємності, служіння та єдності Британської Співдружності.

“My father, and my grandfather before him, worked all their lives to unite our peoples ever more closely, and to maintain its ideals which were so

near to their hearts I shall strive to carry on their work.” –

речення має складнопідрядну структуру з координативним зв'язком *and* між двома інфінітивними групами *to unite ... and to maintain ...*, що створює симетрію дії – прагнення об'єднувати й зберігати. Вживається стилістичні прийоми: 1) паралелізм *my father, and my grandfather before him* для ритмізації спадкоємності; 2) інверсія у фінальній частині *I shall strive to carry on their work* створюючи кульмінаційний акцент на особистому зобов'язанні; 3) еліпсис *their work* замість *to carry on my father’s and grandfather’s work*, що додає лаконізму. Чітко прослідковується послідовність монархів-попередників з лексемами *unite* та *carry on*, які створюються лексичний зв'язок між поколіннями. Єлизавета II виділяє спадкоємність та служіння народу через лексеми *father, grandfather, their work* та *our peoples, unite*. Конструкція *I shall strive* виражає обіцянку, що відсилає до традиційної семантики *duty* – центрального концепту британського монархічного дискурсу. На прагматичному рівні спостерігається використання дієслів *unite, maintain, carry on*, які створюють образ рішучої моранхині і посилення відбувається у фразі *I shall strive*. Апеяція до *peoples* зменшує дистанцію між монархом та реципієнтом.

Наступний приклад демонструє вживання складнопідрядних речень які є типовими для урочистих промов публічного стилю: *“Each Christmas, at this time, my beloved father broadcast a message to his people in all parts of the world. Today I am doing this to you, who are now my people.”*

As he used to do, I am speaking to you from my own home, where I am spending Christmas with my family; and let me say at once how I hope that your children are enjoying themselves as much as mine are on a day which is especially the children’s festival, kept in honour of the Child born at Bethlehem nearly two thousand years ago”. В проаналізованій промові використовується частіше теперішній час з підрядними частинами *and, where* та *as, how, which* за рахунок який створюється ритмічну плавність та логічні синтаксичні поєднання типові для монаршої риторики.

“Each Christmas, at this time, my beloved father broadcast a message...” / “Today I am doing this to you...” –

обидва речення починаються часовим обставинним елементом *Each Christmas, Today*, за яким іде граматичний підмет *my beloved father / I* і присудок (*broadcast / am doing*). Дана синтаксична

побудова підкреслює ідею спадкоємності через зв'язок батьза з донькою та минулого з майбутнім.

Єлизавета II використовує підрядні речення місця та часу, означальні звороти *where*, *which* для збереження риторичного звернення та ознаки контрольованого мовлення: "...from my own home, where I am spending Christmas with my family...", "...on a day which is especially the children's festival, kept in honour of the Child born at Bethlehem...".

У різдвяному зверненні, помітне використання лексем *father*, *family*, *children*, *people* які створюють семантичне поле спадковості, сім'ї та єдності. Тут необхідно відмітити як Єлизавета II згадує Георга VI й символічно зберігає зв'язок «король – батько нації». Більш того, зберігається збереження монархічної традиції через традиції святкування Різдва в використання таких лексем *Each Christmas, as he used to do, now my people*. Тема релігії, ще одна традиція, яка надає промові авторитету та значимості: *the Child born at Bethlehem nearly two thousand years ago*.

Єлизавета II прагне встановити емоційний контакт з реципієнтом, позиціонує себе як тільки як монарха, жінку, дочку та члена «великої родини» британців. Звернення *"my beloved father"*, *"my family"*, *"your children"*, *"you, who are now my people"* скорочують соціальну дистанцію та створюють відчуття приналежності.

Таким чином, через вказані вищі лексеми, вибудовується образ турботливої, морально авторитетної правительки, що дозволяє монархині реалізувати стратегію *"continuity through empathy"* – передати ідею спадковості влади через теплу, родинну комунікацію.

"The King said: "Queen Elizabeth's was a life well-lived; a promise with destiny kept and she is mourned most deeply in her passing. That promise of lifelong service I renew to you all today." (промова Короля Чарльза III) [11]. Що стосується синтаксичної конструкції, то зазвичай речення передбачають використання простих речень, що робить звернення зрозумілим для слухача. Також, часто можна помітити використання майбутнього часу та модальності для підсилення зв'язку монарха та реципієнта, їх спільного бажання та планів в майбутньому.

"Queen Elizabeth's was a life well-lived, a promise with destiny kept, and she is mourned most deeply in her passing" –

складнопідрядне речення (subordinate clauses) із сполучником *and* що поєднує обіцянки служіння за життя Єлизавети II з жалобою втрати Чарльзом III. У промові було помічено еліпсис *"she is*

mourned most deeply in her passing" - де *kept*, могло мати форму *"a promise was kept"*. Ще більше емоційне посилення відбувається за рахунок паралелізму: *"a life well-lived"* з *"a promise kept"*. Більш того, відбувається підсилення дієприкметником *"a life well-lived"*. За рахунок використання узгоджених означень *"with destiny kept"*, *"well-lived"* підсилюється образність та відданість справі. Майбутнє виділяється за рахунок простого майбутнього часу *future simple "will come"* у фразі *"In a little over a week's time we will come together"*. Звісно, кожна промова має формальність через безособову конструкцію, де Чарльз III у своїй промові висловлює скорботу та любов до королеви та матері одночасно *"to lay my beloved mother to rest"*.

"Alongside the personal grief that all my family are feeling, we also share with so many of you in the United Kingdom, in all the countries where the Queen was head of state, in the Commonwealth and across the world, a deep sense of gratitude for the more than 70 years in which my mother, as Queen, served the people of so many nations." –

підрядна частина (relative clause) з лексемою *countries*, що посилює історико-політичний контекст. Більш того, для урочистого стилю вживається повтор прийменника *"in"* який створює ритмічну хвилю – полісиндетон. Присутній апелятив *"as Queen"* для уточнення соціальної ролі матері, надання величчя та збереження формальності.

Ефект експресивності промов створюється за допомогою певних мовних засобів: 1) алітерація: *Commonwealth, global community, lifelong service, renew* та у фразі *«as a nation, as a Commonwealth and indeed a global community...»* де повтор *as* створює паралельність від нації до спільності 2) апозіпезис зустрічається доволі рідко, його можна відчутти в усних промовах, хоча члени королівської родини збігають стриманність 3) інверсія: *"That promise of lifelong service I renew to you all today"* для посилення акценту на *"that promise"* в той час як більш стандартно могло звучати *"I renew that promise of lifelong service to you all today"*; *"Alongside the personal grief that all my family are feeling..."* через інверсію створено емпатичний зв'язок для контрасту між особистим болем та колективним почуттям замість звичайного *"We share... alongside the grief"*.

4) паралелізм: *"...in the United Kingdom, in all the countries where the Queen was head of state, in the Commonwealth and across the world..."* створено для географічного уточнення для слухача.

Розглянувши стилістичні особливості слід перейти до аналізу прагматичних. Перші звернення Чарльза III медіа прочитують як перформатив спадкоємності (“I solemnly pledge myself...”) – це пряме наслідування семантики *duty*. The Guardian інтерпретує промову як карту намірів щодо стилю правління і структурування ролей у родині (підвищення статусу Вільяма і Кетрін) [5]. Прагматичний вплив здійснений за рахунок:

1) емотивно-комунікативної “*To my darling Mama... I want simply to say this: thank you.*” для створення емоційної близькості та людяності (King Charles’s address to the nation, 2022)

2) інтегративно-консолідуюча “*Wherever you may live in the United Kingdom or in the realms and territories across the world...*”, риторика «ми» створює ефект єдності дрежав та громадян у момент втрати (King Charles’s address to the nation, 2022)

3) ритуально-символічна “*Each Christmas, at this time, my beloved father broadcast a message to his people...*” одразу після смерті Генріха VI, відбувається акт спадкоємності, монархія продовжує слухіння зберігаючи традицію. (“The Queen’s Christmas Broadcast”, 1952); “*As the Queen herself did with such unswerving devotion...*” з посиленням семантики спадкоємності та традиції, де промова стає підтвердженням легітимності правління після смерті королеви (King Charles’s address to the nation, 2022)

4) репрезентативна “*Today I am doing this to you, who are now my people.*” набуття супернітетного статусу (“The Queen’s Christmas Broadcast”, 1952);

5) емпатична “*I hope that your children are enjoying themselves as much as mine are...*” реалізується синтаксична паралель “*your children – mine*” задля сімейної спільнотності (“The Queen’s Christmas Broadcast”, 1952).

Також, з’являються повторвані лексеми як *responsibility* (“responsibilities of our unique history”, “I take up my new responsibilities”), *respect* (“...to hold in the greatest respect the precious traditions”), *duty* (“the role and the duties of monarchy”), *tradition* які формують повторюваний посил до «обов’язку» та «традиції». Необхідно звернути увагу як чітко прослідковується 1) емоційне поле скорботи “*personal grief that all my family are feeling*” через лексеми *personal grief*, *family*, *feeling*; 2) колективна єдність та спільний досвід “*we also share with so many of you...*” через дієслово «share», яке ніби створює семантичний міст від «я» до «ви»

Водночас у публікаціях “The Guardian” через «вартість корони» підіймається питання розбіжностей інформації — вимога публічної звітності (витрати на коронацію/безпеку). Отже, імідж Чарльза експлікується між семантикою *continuity* (ритуал, звернення) і *accountability* (запит на прозорість)[9]. У телевізійній сфері BBC зіткнулася з критикою за документальний фільм “*Charles III: The Coronation Year*” – частина аудиторії сприйняла тон як «надто позитивний», що саме по собі стало медійною подією, підсиливши дискусію про межі «нейтральності» у висвітленні монархії. Це ілюструє, як метадискурс (обговорення медіа про медіа) впливає на імідж інституції [6].

Таким чином, дискурс Чарльза III має подвійну семантичну рамку традиції та відповідальності, у якій *duty* постає формою служіння та символом легітимності монархічного спадкоємства. Апеляція спадкоємності слугує способом конструювання власного образу монарха та подальшою передачею обов’язку наступному поколінню. Саме в цьому контексті з’являється публічне позиціонування Вільяма як майбутнього монарха.

Риторика промов Чарльза III наповнена семантикою спадкоємності, відповідальності та морального обов’язку, то звернення Єлизавети формують первинну модель британського монархічного політичного дискурсу, на яку спираються нащадки. В промовах закладено когнітивну основу політичної комунікації монархії, що поєднує персональне з публічним. Саме під час аналізу спостерігається перехід і створює інструмент державного впливу на реципієнта – еволюція монархічного мовлення. Порівняльний горизонт показує поступ від сакралізованої стабільності (Єлизавета II) до інституційної спадкоємності під громадським контролем (Чарльз III). У The Guardian ця еволюція супроводжується амбівалентною рамкою: від визнання легітимативної сили традиції – до наголосу на прозорості витрат і публічних привілеїв [14]

Висвітлення BBC News (новинні добірки/спецефіри) фіксує ритуальний континуум (смерть королеви, коронація, ювілейні дати), де візуальний код і протокольна мова ритуалу гарантують стабільну семантику державності. Одночасно суспільна дискусія довкола тональності документальних фільмів BBC показує, що очікування «нейтральності» вимагають нової балансової оптики між традицією та громадським інтересом [5].

The Times і The Telegraph у сумі створюють проектну рамку для спадкоємців: акценти на *efficiency*, *impact*, *early years*, *environment*. Так формуються сучасні смислові домінанти іміджу –

relevance і social value, що вбудовують монархію в простір політики добробуту, ментального здоров'я та екології [8].

Висновки. Таким чином, аналіз медійних матеріалів (The Guardian, BBC News, The Times, The Telegraph) засвідчує, що імідж британської монархії у XXI столітті формується в багатовекторному дискурсивному полі, де поєднуються ритуально-інституційні, критично-аналітичні та соціально-інноваційні наративи. Єлизавета II закріплена у ЗМІ як символ «служіння і єдності», її образ відтворюється через стабільне вживання лексем DUTY/SERVICE/UNITY, які стали нормотворчим еталоном легітимності монархії. Чарльз III позиціонується медіа як спадкоємець традиції, проте паралельно артикулюється рамка accountability/transparency, що зміщує акценти з сакральної функції на інституційну відповідальність. *The Times* і *The Telegraph* спрямовують увагу на «проектний потенціал» спадкоємців, артикулюючи теми ефективності, добробуту, ментального здоров'я та екології.

Представлений аналіз лексично-семантичної та прагматичний аналіз текстової структури перших промов Єлизавети II та Чарльза III дозволяє сформулювати твердження, що британський монархічний дискурс формує цілісну систему мовних стратегій, у якій поєднуються ритуал, моральний авторитет і комунікативна відкритість. На рівні лексики простежується стійке ядро семантичних полів DUTY,

SERVICE, UNITY, TRADITION, що забезпечують ідеологічну безперервність між поколіннями монархів. Синтаксична організація промов ґрунтується на симетрії, складнопідрядних структурах та інверсіях, які надають мовленню урочистості, водночас зберігаючи емпатійний тон звернення. Прагматично дискурс Єлизавети II реалізує установки ритуальності, емпатії та сакральності влади, тоді як Чарльз III акцентує етичну відповідальність, інституційну відкритість та спадкоємність обов'язку.

Медіадискурс провідних видань (The Guardian, BBC News, The Times, The Telegraph) репрезентує цю еволюцію як перехід від сакралізованої стабільності до суспільно орієнтованої релевантності, від *duty* до *impact*, від ритуалу до ефективності. Таким чином, мовна динаміка британської монархії відображає трансформацію політичної комунікації XX–XXI століть: традиція залишається джерелом легітимації, проте її семантика адаптується до нових цінностей прозорості, соціальної відповідальності й публічної довіри.

Отже, функціональні можливості мови в проаналізованих матеріалах свідчать про реальний вплив на реципієнта та апелюють до власної належності до народу, традиційного загалу за допомогою синонімії. Саме Єлизавета II Чарльз III є найбільш яскравими представниками монархії, з найбільш вагомим впливом на свідомість адресанта на всіх рівнях, що впливають засобами мови.

Список літератури:

1. Битко А. С. Новорічне звернення президента як ритуальний жанр політичного дискурсу. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 63. С. 165–172.
2. Бредфорд С. Єлизавета II. М.: Вагриус, 1998. 270с.
3. CATHERINE, Princess of Wales: early childhood years crucial warning. The Telegraph. 25.11.2022. URL: <https://www.telegraph.co.uk/royal-family/2022/11/25/catherine-princess-wales-early-childhood-years-crucial-warning/> (дата звернення: 24.08.2025).
4. CATHERINE, Princess of Wales launches 'Shaping Us' early years campaign. The Telegraph. 30.01.2023. URL: <https://www.telegraph.co.uk/royal-family/2023/01/30/catherine-princess-wales-shaping-us-early-years-campaign-bafta/> (дата звернення: 24.08.2025).
5. Charles III Coronation Ceremony [Відео]. YouTube / ShatnerMethod. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qBRhiS7p3l8> (дата звернення: 24.08.2025).
6. CHARLES III: The Coronation Year. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_III%3A_The_Coronation_Year (дата звернення: 24.08.2025).
7. Clarke, Michael 1992: "A British View." In: European Détente: A Reappraisal, edited by Richard Davy. London: Sage Publications, pp. 86–113.
8. HOW Prince William will reign as King. The Times. 2023. URL: <https://www.thetimes.com/uk/royal-family/article/how-prince-william-will-reign-king-0zd3jcg3v3> (дата звернення: 24.08.2025).
9. HOW the British royal family hides its wealth from public scrutiny. The Guardian. 05.04.2023. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2023/apr/05/how-the-british-royal-family-hides-its-wealth-from-public-scrutiny> (дата звернення: 24.08.2025).

10. King Charles's first speech: what the King said – and why it was important / The Guardian. 09.09.2022. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/sep/09/charles-iiiis-first-speech-what-the-king-said-and-why-it-was-important> (дата звернення: 06.10.2025).
11. King Charles's address to the nation, 2022. The Guardian. 09.09.2022. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/sep/09/king-charles-address-to-the-nation-in-full> (дата звернення: 26.10.2025).
12. KING Charles III's first speech: what the King said and why it was important. The Guardian. 09.09.2022. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/sep/09/charles-iiiis-first-speech-what-the-king-said-and-why-it-was-important> (дата звернення: 24.08.2025).
13. Sonkova M. Public Image and Perception of Current British Royal Family. Masaryk University Faculty of Arts. Department of English and American Studies . London: 2014, 34–186.
14. QUEEN is dead, long live the King: British monarchy and republicanism after Charles. The Guardian. 25.09.2022. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/sep/25/queen-is-dead-long-live-king-british-monarchy-republicanism-charles> (дата звернення: 24.08.2025).
15. The Queen's Christmas Broadcast (1952). Rev. URL: <https://www.rev.com/transcripts/the-queens-christmas-broadcast-1952-transcript> (дата звернення: 26.10.2025).
16. Zaperta E. The British media and the monarchy. The press perception of Queen Elizabeth II in the UK 1997–2007. Master thesis in the MBS Course 2006/2008. Berlin: 20 January 2008, 77–157 pp.

Bolkarova O. V. LEXICAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE FIRST SPEECHES OF CHARLES III AND ELIZABETH II AS MONARCH

Political discourse is a cognitive phenomenon that enables the process of understanding, reproducing, and comparing events. Effective presentation of information is a necessary form of communication for social and political influence. For the British monarchy, which combines the ritualism of traditional power with the demands of public transparency, the role of media mediation is particularly significant. The speeches of monarchs are broadcast and interpreted by leading media outlets – The Guardian, BBC, The Times, The Telegraph – which shapes not only the informational but also the evaluative context in which the modern image of the royal family is constructed. Therefore, the manipulative influence of political discourse in the media has been investigated.

A lexical-semantic analysis of a sample of speeches consisting of 10,567 characters (3 speeches) was carried out, and the linguistic and stylistic features of the image formation of the speeches of the British royal family were examined. The analysis included the first speech of King Charles III to the nation as monarch, "King Charles's address to the nation, 2022," and the first two speeches by Elizabeth, "A speech by The Queen on her Coronation Day, 1953" after her coronation and "The Queen's Christmas Broadcast, 1952," the Queen's first Christmas speech. These addresses contain eloquent passages that highlight the monarchs' desire to promote national unity and emphasize the role of the monarchy in shaping national identity and the functioning of state tradition.

A lexical-semantic and pragmatic analysis of the textual structure of the first speeches of Elizabeth II and Charles III has been carried out, forming the assertion that British monarchical discourse forms a coherent system of linguistic strategies that combines ritual, moral authority, and communicative openness. At the lexical level, there is a stable core of semantic fields DUTY, SERVICE, UNITY, TRADITION, which ensure ideological continuity between generations of monarchs.

Key words: *discourse, speech, monarch, royal family, tradition.*

Дата надходження статті: 21.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Веремчук Е. О.

Запорізький національний університет

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В СИРІЇ У БРИТАНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ (2011–2023)

Статтю присвячено вивченню лексико-стилістичних особливостей висвітлення громадянської війни в Сирії у британській публіцистиці впродовж 2011–2023 рр. Актуальність дослідження зумовлена тим, що Велика Британія, будучи вагомим політичним та гуманітарним партнером сирійської опозиції, відіграє ключову роль у формуванні інформаційного дискурсу щодо конфлікту, а британські ЗМІ значною мірою впливають на суспільне розуміння його причин, динаміки та наслідків. Метою статті є визначення ключових тенденцій і мовних стратегій британської преси у висвітленні подій громадянської війни в Сирії. Об'єктом дослідження виступають тексти новин у британській пресі, присвячені подіям громадянської війни у Сирії, а предметом – їх лексико-стилістичні особливості. У роботі проаналізовано матеріали провідних британських видань – The Guardian, The Times, The Daily Telegraph, BBC News та Reuters, що дозволило виявити як домінантні мовні стратегії, так і їхню трансформацію упродовж різних етапів війни. Доведено, що на початковому етапі конфлікту британські медіа дотримувалися стриманішої тональності, обережно використовували оцінну лексику та демонстрували неповну поінформованість щодо внутрішньої ситуації в Сирії. Однак із середини 2010-х рр. зафіксовано посилення експресивності, формування чіткої опозиції «жертви – агресор» та активне використання таких оцінних маркерів, як brutal repression, devastated towns, tyrant, які створюють морально-етичне тло для інтерпретації подій. Визначено також роль метафор, ідіом та неологізмів у конструюванні образів війни, а також тенденцію до політизації конфлікту через фреймування дій Росії, Ірану та пізніше Китаю. Особливу увагу приділено асиметрії в репрезентації різних акторів, зокрема меншій кількості згадок про злочини ІДІЛ порівняно з критикою режиму Б. Асада, що свідчить про переорієнтацію дискурсу на підтримку демократичної опозиції. Отримані результати дозволяють окреслити лінгвостилістичні механізми британського медіадискурсу щодо сирійського конфлікту та можуть бути застосовані для подальших порівняльних досліджень, зокрема аналізу висвітлення війни в Україні у сучасній англомовній пресі.

Ключові слова: британська публіцистика, громадянська війна в Сирії, медіа дискурс, лексико-стилістичні засоби, оцінна лексика, фреймінг, метафора, ідіома, політичний наратив, англомовні ЗМІ.

Постановка проблеми. Громадянська війна в Сирії – один з найкривавіших збройних конфліктів сучасності, який розпочався у березні 2011 р. і полягав у протистоянні між режимом колишнього президента Башара Асада, демократичною опозицією, курдами та ісламськими терористами, поміж яких провідну роль відігравала «Ісламська держава» (ІДІЛ). За даними Управління ООН з прав людини, унаслідок 12-річної війни загинуло понад 306 тис. мирних мешканців. Великобританія, як впливовий міжнародний актор та один із політичних і гуманітарних партнерів сирійської опозиції, відігравала значну роль у формуванні інформаційного дискурсу щодо цього конфлікту. Саме тому аналіз лексико-стилістичних засо-

бів британських ЗМІ у висвітленні війни в Сирії є важливим для розуміння мовної картини світу, політичних наративів та механізмів впливу на громадську думку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі існує ряд досліджень, які присвячені аналізу мовних особливостей висвітлення збройних конфліктів в історичному [2] чи мовознавчому аспектах [1]. Також існує окремий пласт робіт, присвячених аналізу репрезентації сирійського конфлікту в медіадискурсі, зокрема британському, які характеризується міждисциплінарністю, комбінуючи підходи критичного дискурс-аналізу, медіалінгвістики, соціолінгвістики та політичної комунікації. Більшість сучасних робіт акценту-

ють на тому, що британська публіцистика не лише інформує про події війни, але й формує рамки сприйняття конфлікту, використовуючи стійкі лексико-стилістичні маркери, які задають інтерпретацію ролей учасників, масштабу насильства та гуманітарних наслідків.

Одним із найвпливовіших досліджень є праця [9], виконана в межах *appraisal*-аналізу. Автори показали, що британські газети розгортають оцінні стратегії через систематичне використання словникових засобів категорій *judgement* та *affect*. Лексеми на кшталт *brutal crackdown*, *bloody repression*, *devastated towns*, *innocent civilians* створюють виразну поляризацію між жертвами та агресорами, а також сприяють моральній легітимації зовнішнього втручання. Це дослідження доводить, що оцінна лексика в публіцистиці функціонує не як нейтральний опис подій, а як інструмент політичного та емоційного впливу на читача.

У продовження теми мультимодального формування образів конфлікту [8] доводиться, що лексичне наповнення британських матеріалів тісно взаємодіє з візуальним рядом. Більшість статей, присвячених Сирії, містять фотографії руїн, поранених дітей або колон біженців; у поєднанні з лексемами типу *ravaged*, *shattered*, *desperate*, *haunting scenes* це створює так звані «емпатичні наративи». Водночас такі комбінації посилюють ефект «емоційного перенасичення», який може знижувати критичність сприйняття інформації.

Значний пласт сучасних публікацій зосереджений на порівнянні висвітлення різних гуманітарних криз у європейській пресі. Дослідження Л. Хоффманна [6] показує, що британські медіа демонструють помітну асиметрію у фреймінгу сирійських та українських біженців: сирійці частіше репрезентуються в контексті «тягаря» або «загрози», тоді як українці – як «жертви неспровокованої агресії», що потребують солідарності.

Однак, не зважаючи на це, лексико-стилістичні особливості висвітлення громадянської війни в Сирії у британській публіцистиці не є схарактеризованими у повній мірі у сучасному мовознавстві, що і складає актуальність поданого дослідження. Більш того, актуальність запропонованого дослідження полягає також і в тому, що методологія аналізу особливостей висвітлення військових конфліктів може бути застосована для дослідження репрезентації подій в Україні під час повномасштабного вторгнення РФ у англomовній пресі.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення ключових тенденцій та мовних стратегій

британської преси у висвітленні подій громадянської війни в Сирії. У відповідності з метою дослідження вбачається за необхідне реалізація наступних завдань:

- виявити ключові тенденції та мовні стратегії британської преси у висвітленні подій громадянської війни в Сирії;
- проаналізувати зміни наративів упродовж 2011–2023 рр.;
- схарактеризувати лінгвостилістичні маркери оцінності й ідеологічної спрямованості.

Об'єктом дослідження виступають тексти новин у британській пресі, присвячені подіям громадянської війни у Сирії, а предметом – їх лексико-стилістичні особливості. Матеріалом дослідження стали періодична преса та Інтернет-агентства новин Великої Британії: “The Guardian” [10], “The Times” [12], “The Daily Telegraph” [11], “BBC News” [4] та “Reuters” [7].

Виклад основного матеріалу. Аналіз зазначених вище публіцистичних видань дозволяє наголосити на вираженій підтримці демократичних сил Сирії, які воюють проти режиму Б. Асада, з боку британської публіцистики. На нашу думку, це зумовлено тим, що Лондон разом зі Сполученими Штатами, Туреччиною та деякими державами Перської затоки здійснює всебічну підтримку сирійської опозиції. Водночас, необхідно звернути увагу на деяку еволюцію у відображенні громадянської війни у британських газетах та провідних агентствах новин з початку конфлікту до повалення режиму Б. Асада у 2024 році.

По-перше, незважаючи на відверте засудження злочинів уряду Б. Асада і його прихильників, у більшості публіцистики простежується деяка зміна експресивності у негативних оцінках їхньої політики. Так, у 2012 р., майже на початку війни, у газеті “The Daily Telegraph” (15.05.2012) використовувалося ввічливе звертання до президента Сирії, як “Mr. Assad” [11], у той час як у 2015 р. у статті про злочини щодо релігійних меншин застосовано фразу “the Assad regime” (07.04.2015) [11]. У публікації газети “The Guardian” початок конфлікту, взагалі, описано, як «розкол в ісламі» (04.06.2013), а основними ворогами визначено ісламські терористичні угруповання [10]. Водночас, у статті 2021 р. для опису сирійського уряду використовуються терміни “dynasty” та “dictatorship”, а самого президента названо, як “tyrant”, “war criminal”, “mob boss”, “veteran president” (26.05.2021) [10].

На наш погляд, причиною такої еволюції була наявність на початку 2010-х років у редакторів

газети недостатньої кількості необхідної інформації для розуміння всієї глибини ситуації, яка склалася тоді на Близькому Сході. Про це свідчать, зокрема, речення: “...*the observers’ report suggested that the government’s narrative was closer to reality than the opposition’s*”, “*Nor was the regime’s position entirely vindicated*”, а також “*The death toll remained in dispute...*” (15.05.2012) [11].

По-друге, відбувається зміна в усвідомленні міжнародного значення громадянської війни в Сирії. Так, у 2012 р., майже на початку конфлікту, автори продемонстрували більш узагальнений опис ситуації на Близькому Сході з порівнянню меншою кількістю характеристик політики сирійського уряду, ніж, наприклад, у 2015 р., у розпал конфлікту. Це, вочевидь, свідчить про те, що вказані події ще не набули світового значення і розглядалися у контексті з усіма іншими революціями у Північній Африці. Доказом такої позиції є, на нашу думку, характеристика війни, як «*non-international armed conflict*» (15.05.2012) [11], а також згадка про досить незрозумілу позицію США щодо сторін конфлікту.

По-третє, відбулася суттєва зміна у ставленні до росії, яка у 2015 р. втрутилася у війну на боці режиму Б. Асада. Так, у газеті “The Daily Telegraph” у статті від 15.05.2012 р. російську федерацію охарактеризовано, як одного з важливих гравців на міжнародній арені, куди з надією про допомогу у боротьбі з сирійським урядом здійснювали візити генеральний секретар ООН Пан Гі Мун та інші високопосадовці [11]. Водночас, у публікації 2023 р. усі події в Сирії подано у контексті протистояння рф і НАТО. Тут Кремль безпосередньо звинувачується у «провокаціях» (саме термін “*provocative action*” використано для характеристики тактики російського керівництва у регіоні, у той час як командування США – “*were operating in Syria*”), а Вашингтон начебто не має права «капітулювати перед будь-яким виявом російського залякування» (“*the US forces should not capitulate to any form of Russian intimidation*”) (23.06.2023) [11].

У публікаціях агентства “Reuters”, взагалі, спочатку згадується лише Іран, як союзник режиму Б. Асада: “*to coax Syria away from its anti-Israeli alliance with Iran*” (16.04.2011) [7], потім до цього списку додалася росія: “*Assad’s patrons Russia and Iran*” (11.12.2015) [7], а в останні роки Іран змінюється Китаєм (12.06.2023) [7]. На нашу думку, такі зміни у сприйнятті рф були зумовлені як агресивною політикою режиму В. Путіна на міжнародній арені і, передусім, в Україні, так

і сприйняття Сполученими Штатами КНР як небезпечнішого ворога.

І, по-четверте, необхідно звернути увагу на дещо меншу кількість згадок у пресі про злочини «Ісламської держави», ніж режиму Б. Асада, хоча «ІДІЛ» була визнана терористичним угрупованням у більшості провідних країн світу. Водночас, і у таких статтях про ісламістів згадується лише в одному – двох абзацах у контексті загального огляду подій у Сирії (14.10.2016) [4]. А у публікаціях щодо проблеми релігійних конфліктів на Близькому Сході автори досить часто концентруються на секті алавітів, представником якої і є сирійський президент (07.04.2015) [11]. На нашу думку, це свідчить про підтримку країнами Заходу демократичної опозиції, яка, насамперед, веде боротьбу проти режиму Б. Асада, а не проти ісламістів.

Щодо лексико-стилістичних особливостей британської преси у контексті висвітлення подій, пов’язаних з громадянською війною у Сирії, то, передусім, необхідно виділити наявність емоційно-експресивної лексики. Це, зокрема, пов’язано з переважно негативною оцінкою діяльності режиму Б. Асада – під час опису руйнацій, вбивств та інших злочинів сирійського уряду за результатами збройного протистояння. Яскравим прикладом є речення “*in battered towns and villages, ravaged by a decade of savagery*” (26.05.2021) [10], де емоційне слово «дикість» використано з нейтральним «десятиліття», або “*Artists are painting blood and guts and mayhem...*” (22.06.2013) [10], де «кров», «кишки» і «хаос» є описом сирійського мистецтва в еміграції.

Іншим прикладом є фраза “*brutal repression of pro-democracy protests*” (07.05.2023) [4], яка є фактичною оцінкою дій режиму Б. Асада і дає змогу читачу зрозуміти причини та рушійні сили протистояння у Сирії. З такою ж метою використовуються і неологізми – “*It was a shakedown plain*” – про тиск сирійських чиновників на місцевий бізнес (26.05.2021) [10], іншомовні слова – “*He would never relinquish al-kursi (the chair)*” [10]. Оскільки виділена конструкція є назвою «Вірша про престол» з Корану [13, с. 102], то, вочевидь, це – алюзія на неможливість Б. Асада стати «другим Богом», тобто довічним володарем Сирії).

Одним із стилістичних аспектів текстів новин є використання ідіом. Досить поширеним фразеологізмом у британській публіцистиці з огляду на збройний конфлікт у Сирії є вислів “*to pay the price*”, який означає «відчувати поганий результат своїх дій» та використовується у більшості

випадків для характеристики можливих наслідків авторитарної політики Б. Асада. Наприклад, “*alawites pay heavy price for loyalty to Bashar al-Assad*” (07.04.2015) [11]. Поміж інших ідіом потрібно відзначити фрази: “*noose tightens on Assad*” (01.12.2011) [12] – вживається у контексті погіршення ситуації для сирійського уряду з огляду на позицію Туреччини; “*It was like a thunderbolt hit me*” (04.06.2013) [10] – про надзвичайно сильне враження багдадського студента на побаченні у Сирії. (Варто зауважити, що досить часто вказаний вислів застосовують і в іншому контексті: про кохання з першого погляду).

Наступний контекст стосується сирійського художника, який вимушений був емігрувати до Лондона “*It’s like a body without a head being an exile*” (22.06.2013) [10]. У статті агентства “BBC News” міститься такий вислів – “*they whitewashed the criminal and killer’s hands from our blood*” (07.05.2023) [4], яка вживається лише у випадках звинувачення когось у смерті людини, чи багатьох осіб. Це ідіоматичне висловлювання відображає ставлення звичайних сирійців до злочинів їх уряду. Важливим також є вислів “*cash cow*”, який найчастіше вживається у маркетингу та означає «продукт, або послугу, яка приносить найбільший прибуток для компанії» [5]. У публікації “The Guardian” (26.05.2021) [10] термін вжито для опису боротьби між фінансовими кланами у Сирії, яка нібито завершилася перемогою президента.

Крім того, ідіоми використовуються під час характеристики закордонної підтримки режиму Б. Асада. Так, у статті агентства “Reuters” вміщено заяву президента рф В. Путіна щодо начебто схвалення дій сирійської опозиції проти «Ісламської держави», у якій наявний вислів “*to hold out an olive branch to the West*” (11.12.2015) [7]. «Оливкова гілка» є відомим символом миру поряд з голубами [3, с. 739], тому вживання такої конструкції Московією, на нашу думку, є свідченням пропагандистського мотиву про нібито «агресивний» Захід, який, насамперед, винний в організації збройних конфліктів у світі. У публікації газети “The Times” повернення Б. Асада до Ліги арабських держав названо “*a slap in the face*” (19.05.2023) [12], тобто тактичною поразкою міжнародної дипломатії (інколи ідіома вживається і в значенні «буквального удару» [3, с. 959]).

Щодо аналізу стилістичних засобів публіцистики Великої Британії, то, загалом, було виявлено приклади використання епітетів, метафор, порівнянь, антитез, прийомів іронії і тавтології. Прикладами вживання епітетів є характеристика

алавітів як етно-релігійної меншини – “*a tough, mountain race*” (07.04.2015) [The Daily Telegraph], а також митців-емігрантів з Сирії – “*the work of the country’s struggling and oppressed artists*” (22.06.2013) [10].

Метафори найчастіше вживаються у таких випадках:

1. Під час аналізу внутрішньополітичної ситуації у Сирії:

“*The husk of Syria*” (22.06.2013) [10] – на наш погляд, досить влучна характеристика територіальної роздробленості країни;

“*business is drying up*” (01.12.2011) [12] – описує зменшення бізнесу у Сирії через конфлікт;

“*dangerous filth*” (07.04.2015) [11] – відображено мотив релігійної боротьби з боку «ІДІЛу»;

“*victory in Aleppo will make the city a “springboard”*” (14.10.2016) [4] – висвітлено значення перемоги асадівських військ за підтримки рф в Алеппо (на наш погляд, асоціації з «трампліном» доречні, адже сирійський диктатор після цього за порівняно короткий термін відвоював більшу частину держави).

2. Для висвітлення деяких мотивів пропаганди сирійського уряду. Так, під час характеристики демократичної опозиції з боку влади їх названо «бандами» (“*armed gangs*”) (07.04.2011) [4], а також «шпигунами» (“*infiltrators*”) (16.04.2011) [7]. Це є, на наш погляд, елементами провідного наративу режиму Б. Асада, відповідно до якого повстанці начебто були завезені з країн Заходу для здійснення державного перевороту.

3. Для глибшого розуміння нестабільності всього Близькосхідного регіону: “*the Arab League has been widely criticised as a toothless body*” (19.05.2023) [12] – виражає фактичну недієвість Ліги арабських держав для припинення громадянської війни.

4. Для демонстрації впливу політики західних держав на ситуацію у Сирії – у газеті “The Times” від 02.09.2011 наведено уривок про начебто руйнівний вплив санкцій ЄС на Дамаск: “*Dutch Foreign Minister Uri Rosenthal said the sanctions “will go straight to the heart of the regime”*” [12].

Найважливішими прикладами порівнянь є, по-перше, паралелі між режимом Б. Асада та «мафіозною системою» та інколи з головою мафіозного клану з серіалу «Клан Сопрано»: “*the consolidation of Assad’s control over the country’s revenues has fed regular comparisons to a mafia system*”, “*Assad is the Tony Soprano of the Middle East – at bare bones a mob boss with omnipresent family crises and rivalries*” (26.05.2021) [10]. Також

у публіцистиці Великої Британії простежуються паралелі між сирійським диктатором та канцлером нацистської Німеччини А. Гітлером, «вождем» фашистської Італії Б. Муссоліні та авторитарним лідером Румунії Н. Чаушеску з огляду на їхню «боротьбу проти власного народу»: “*if you want to see someone who has fought until death against his own people..., just look at Hitler, at Mussolini, at Nicolae Ceausescu in Romania*” (01.12.2011) [12].

Щодо антитез, то вони вживаються в основному з метою відображення руйнівного характеру громадянської війни. Наприклад, в уривку “*In the beginning of the war their deaths were celebrated with big funerals. Now they are quietly dumped in the back of pick-up trucks*” (07.04.2015) [11] наявний контраст між «великими похоронами» алавітів на початку конфлікту та все частішими похованнями у вантажних автомобілях упродовж декількох років. У статті агентства “The Reuters” від 12.06.2023 висвітлено протиставлення позицій росії та США у сирійському конфлікті, що начебто і зумовило його затягування: “*A violent crackdown by Assad on peaceful pro-democracy protesters in 2011 led to a civil war, with Moscow backing Assad and Washington supporting the opposition*” [7]. Крім того, використання антитез простежуємо у контексті релігійної боротьби у Сирії: “*we worship God and they worship graves*” (04.06.2013) [10].

Дещо рідше у британській пресі застосовуються тавтологічні конструкції. Наприклад, у статті газети “The Guardian” від 26.05.2021 повторення вжито у місцевій сирійській приказці “*you may not have to listen to your cousins, but you do need to listen to their mothers*”, у якій стверджується, вочевидь, про необхідність звертатися за порадами до більш досвідчених осіб у контексті внутрішньополітичних проблем Дамаска [10]. Водночас, під час використання приказок, прислів’їв тавтології простежуються досить часто

для підкреслення їх повчальних цілей. Окрім усної народної творчості, застосування повторень простежуємо також у висвітленні напруженості російсько-американських відносин на фоні конфлікту у Сирії: “*General Stephen Townsend..., contacted his Russian opposite number to send him an ultimatum: “Are we talking or are we fighting”*” (23.06.2023) [11].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє наголосити на таких характерних особливостях британської публіцистики щодо висвітлення збройного конфлікту у Сирії:

1. Переважна підтримка пресою демократичної опозиції, яка веде боротьбу проти режиму Б. Асада. Це виявляється, передусім, у використанні відповідної емоційно-забарвленої лексики для характеристики дій сирійського уряду і самого президента, а також у порівняно меншій кількості згадок про злочини терористичної організації «Ісламська держава».

2. Використання ідіом та інших лексичних конструкцій, насамперед, для висвітлення дипломатичної боротьби провідних держав світу на фоні громадянської війни, проблеми біженців та злочинів уряду сирійського уряду.

3. Значне розмаїття засобів стилістики, поміж яких переважає використання метафор, передусім, у контексті характеристики внутрішньополітичних проблем Сирії, пропагандистських мотивів режиму Б. Асада та діяльності Ліги арабських держав. Щодо порівнянь, то найчастіше паралелі проводять між сирійським авторитарним режимом й іншими диктатурами в історії, мафіозними кланами, тоді як антитези, передусім, стосуються релігійної боротьби та російсько-американських відносин на фоні громадянської війни. Тавтології та епітети використовуються порівняно рідше.

Перспективою подальших досліджень є аналіз лексико-стилістичних особливостей висвітлення аналізованого конфлікту в американській пресі.

Список літератури:

1. Веремчук Е., Ткачук Т. Лексико-семантичні та стилістичні особливості висвітлення китайсько-тайванських відносин в американській публіцистиці (з 2021 по 2023 р.). *Folia Philologica*. 2023. № 5. С. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.17721/foia.philologica/2023/5/2>.
2. Літинська Ю. Особливості висвітлення військових конфліктів в історичній ретроспективі. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2024. Т. 5, № 36-05. С. 123–126. DOI: <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2024-36-00-039>.
3. Ammer Ch. *The American Heritage: Dictionary of Idioms*. Boston : Houghton Mifflin Company, 1997. 1191 p.
4. BBC News. URL: <https://www.bbc.com> (accessed: 26.10.2025).
5. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (accessed: 24.10.2025).
6. Hoffmann L. B., Hameleers M. Unequal framing in times of hardship? How newspapers from Germany, Spain, the United Kingdom and Switzerland portray Syrian and Ukrainian refugees: Evidence from

an automated content analysis. *Mass Communication & Society*. 2024. Vol. 27, № 6. P. 1685–1716. DOI: 10.1080/15205436.2024.2376598.

7. Reuters. URL: <https://www.reuters.com> (accessed: 26.09.2025).

8. Romano M., Porto M. D. Framing conflict in the Syrian refugee crisis: Multimodal representations in the Spanish and British press. In: Filardo-Llamas L., Morales-López E., Floyd A. (eds.). *Discursive Approaches to Sociopolitical Polarization and Conflict*. London : Routledge, 2021. P. 153–173.

9. Tavassoli F., Jalilifar A., White P. R. R. British newspapers' stance towards the Syrian refugee crisis: An appraisal model study. *Discourse & Society*. 2019. Vol. 30, № 1. P. 64–84. DOI: 10.1177/0957926518801079.

10. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com> (accessed: 12.11.2025).

11. The Daily Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk> (accessed: 12.11.2025).

12. The Times. URL: <https://www.thetimes.co.uk> (accessed: 15.10.2025).

13. Yusuf Ali A. *The Holy Quran: Arabic Text with an English Translation and Commentary*. Vol. I: Containing Introductory Matter and Sūras I to IX. Lahor : Shaik Muhammad Ashraf, 1937. 468 p.

Veremchuk E. O. LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE SYRIAN CIVIL WAR COVERAGE IN BRITISH JOURNALISM (2011–2023)

The article examines the lexical and stylistic features of British journalism's coverage of the Syrian civil war between 2011 and 2023. The relevance of the study stems from the fact that the United Kingdom, as a key political and humanitarian partner of the Syrian opposition, plays a significant role in shaping the information discourse surrounding the conflict, while British media have a substantial influence on the public's understanding of its causes, dynamics, and consequences. The aim of the article is to identify the key trends and linguistic strategies employed by the British press in reporting on the events of the Syrian civil war. The object of the research comprises news texts in British media dedicated to the events of the Syrian civil war, and the subject is their lexical and stylistic characteristics. The study analyses materials from leading British outlets – The Guardian, The Times, The Daily Telegraph, BBC News, and Reuters. This made it possible to identify the dominant linguistic strategies as well as their evolution across different stages of the war. The findings indicate that in the initial stage of the conflict, British media adopted a more restrained tone, used evaluative vocabulary with caution, and demonstrated limited knowledge of Syria's internal situation. However, from the mid-2010s onwards, an increase in expressiveness becomes evident, alongside the formation of a clear "victim–aggressor" dichotomy and the active use of evaluative markers such as brutal repression, devastated towns, and tyrant, which create a moral-ethical framework for interpreting the events.

The analysis also highlights the significant role of metaphors, idioms, and neologisms in constructing representations of the war, as well as the growing tendency toward the politicisation of the conflict through the framing of the actions of Russia, Iran, and later China. Particular attention is paid to the asymmetry in the representation of different actors, notably the comparatively fewer mentions of ISIS crimes relative to criticism of Bashar al-Assad's regime, which indicates a discursive shift towards supporting the democratic opposition. The results obtained provide a comprehensive characterisation of the linguistic and stylistic mechanisms of British media discourse on the Syrian conflict and may serve as a basis for further comparative research, including analyses of the coverage of the war in Ukraine in contemporary English-language media.

Key words: British journalism, Syrian civil war, media discourse, lexico-stylistic devices, evaluative vocabulary, framing, metaphor, idiom, political narrative, English-language media.

Дата надходження статті: 26.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Гнедкова О. Г.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Тен Д. Р.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ДИСКУРСУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Ця наукова стаття присвячена дослідженню лінгвокультурної адаптації як критично важливого компонента перекладацької діяльності в динамічному середовищі дискурсу соціальних мереж. В умовах глобальної цифровізації та сталої українізації цифрового простору, коли частка дописів українською мовою в соціальних мережах сягає 56%, традиційні підходи до перекладу виявляються недостатніми. Дослідження обґрунтовує необхідність переходу від концепції лінгвістичної еквівалентності до парадигми прагматичної та афективної адекватності, що найбільш повно реалізується через механізми транскреації.

У статті систематизовано основні виклики перекладу соціальних мереж, серед яких центральне місце посідають проблеми культурної суб'єктивності гумору, збереження тону, а також робота з висококонтекстуальними лінгвокультурними одиницями, як-от okazіоналізми, сленг та мультимодальні метафори (меми). Методологічна база дослідження ґрунтується на інтердисциплінарному підході, поєднуючи перекладознавство, соціолінгвістику та когнітивну прагматику, зокрема Теорію Релевантності, для аналізу механізмів інтерпретації мультимодального контенту.

*Визначено та класифіковано мікростратегії лінгвокультурної адаптації. Вибір стратегії – конкретизації (надання місцевого контексту) або генералізації (створення універсального аналогу) – детермінується цільовою аудиторією та комунікативно-прагматичною метою висловлювання. Доведено, що для висококонтекстуального та імплікатурного контенту, як-от меми, транскреація вимагає забезпечення формування ідентичних *ad hoc* концептів у цільовій культурі, часто виходячи за межі буквального перекладу та вимагаючи повної заміни культурного концепту. Такий підхід має критичне значення для збереження спектра слабких імплікатур, які забезпечують гумористичний ефект.*

Окрему увагу приділено впливу технологічного фактора, зокрема штучного інтелекту (ШІ). Хоча ШІ може підвищити ефективність локалізації, тонка транскреація культурних одиниць залишається цариною, що потребує людської креативності, оскільки ШІ поки що не здатний генерувати автентичний культурний резонанс. Результати дослідження мають практичне значення для підготовки фахівців у галузі цифрової комунікації та розробки методичних рекомендацій для транскреаторів, що працюють в умовах підвищеної культурної та політичної чутливості українського інформаційного простору.

Ключові слова: лінгвокультурна адаптація, транскреація, дискурс соціальних мереж, мультимодальний переклад, Теорія Релевантності, okazіоналізми, сленг.

Постановка проблеми. Сучасний комунікативний простір переживає кардинальні трансформації, спричинені домінуванням мережевої комунікації. Дискурс соціальних мереж (далі – ДСМ) виступає не лише як майданчик для міжособистісного спілкування, але й як важливий механізм міжкультурного діалогу [6, с. 88], що формує нові мовні риси особистості та лінгвістичну картину світу [6, с. 88; 7, с. 78]. ДСМ характеризується гібридністю, поєднуючи елементи писемного та усного мовлення, формального та неформального

стилів, що вимагає від перекладознавства нових, гнучкіших методологічних підходів.

Ключовим завданням перекладу в ДСМ є не просто передача інформаційного змісту, а забезпечення його адекватної лінгвокультурної адаптації – процесу, спрямованого на збереження комунікативної функції та досягнення бажаного афективного відгуку в цільовій аудиторії. Необхідність такої адаптації зростає експоненційно зі швидкістю поширення контенту та його мультимодальною складністю (поєднання тексту, зображень, відео, гіпертексту).

Актуальність дослідження підсилюється соціо-лінгвістичними процесами в Україні. Зафіксовано стійку тенденцію посилення позицій української мови в українському сегменті соціальних мереж. Аналітичні дані свідчать, що частка дописів українською мовою вперше досягла 56% у 2024 році, демонструючи стаке зростання порівняно з попередніми роками [9, с. 1]. Це явище, що описується як Українізація цифрового простору, підвищує не лише кількість, але й якість практичного попиту на високоадаптований україномовний контент [13, с. 1].

Мова, як відомо, є засобом культурної ідентичності та основою для націєтворення [13, с. 1]. В умовах суспільної та політичної турбулентності, неадекватна або нечутлива лінгвокультурна адаптація може призвести до втрати релевантності, культурного відчуження або, що є критичним, до непорозуміння. Отже, успішна адаптація в ДСМ набуває статусу елемента культурної стійкості, де помилка має високу соціальну та політичну ціну. Це вимагає від перекладознавства розробки чітких, прагматично обґрунтованих критеріїв вибору стратегій перекладу, які б виходили за рамки класичної локалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема адаптації цифрового контенту є предметом інтенсивних досліджень у галузі перекладознавства та медіа студій. Значна частина сучасних робіт присвячена концепції транскреції (*transcreation*), яка охоплює практики перекладу аудіовізуального, цифрового та маркетингового матеріалу [12, с. 45]. Транскреція кидає виклик традиційному поняттю перекладу, акцентуючи увагу на кінцевому ефекті, а не на буквальній відповідності [12, с. 45].

Для чіткого розуміння лінгвокультурної адаптації в ДСМ необхідно розмежувати термінологію:

1. Адаптований переклад: У класичному розумінні, адаптація часто є видом скороченого перекладу, зміст якого спрощений і підігнаний під конкретну, часто менш підготовлену групу читачів (наприклад, тексти для дітей або початківців у вивченні мови) [2, с. 90].

2. Транскреція: Розглядається як інтенсивна культурна адаптація тексту, де важливе значення має не лише правильний переклад, а й обов'язкове врахування особливостей культури, релігії та традицій цільового реципієнта [2, с. 90]. Транскреція вимагає глибокого розуміння обох культур для забезпечення резонансу контенту, зберігаючи його оригінальну інтенцію та ефект [12, с. 45].

Ілюстрацією домінування прагматичного резонансу над лінгвістичною точністю є відомий приклад пошукової системи Google: кнопка "I'm feeling lucky" була адаптована для носіїв мови пушту в Афганістані як «Я вірю в Бога» [2, с. 92]. Ця зміна відображає фундаментальний зсув культурного концепту (від поняття талану до релігійної віри) для забезпечення абсолютної культурної прийнятності та релевантності. У цьому контексті, класичне поняття «еквівалентності» замінюється поняттям «оптимальної релевантності», що є центральним для когнітивних підходів.

Існуючі наукові розвідки вже досліджували переклад окремих лінгвокультурних одиниць, характерних для ДСМ. Проведено аналіз стратегій перекладу сленгу, включаючи методи конкретизації та генералізації [1, с. 28], а також okazіоналізмів та новотворів, де застосовуються такі прийоми, як транслітерація, функціональна заміна та створення нового okazіоналізму в мові перекладу [4, с. 132].

Однак, попри наявність класифікацій та прикладів, у дослідженні залишається суттєва методологічна прогалина. Вона полягає у відсутності чіткої прагматичної систематизації цих стратегій для складного мультимодального контенту (де текст взаємодіє із зображенням) та у недостатньому встановленні критеріїв вибору між різними стратегіями (наприклад, коли обрати *конкретизацію* замість *генералізації*) залежно від *прагматичної мети* та *очікувань цільової аудиторії* [11, с. 1; 16, с. 4]. Крім того, існує проблема недостатньої технічної підтримки для таких творчих процесів, що підтверджує, що транскреція залишається високолюдським, інтуїтивно-креативним процесом [16, с. 4].

Виходячи з цього, необхідно перейти до аналізу адаптаційних процесів, які ґрунтуються не стільки на лінгвістичному порівнянні, скільки на механізмах когнітивної обробки інформації та культурного резонансу.

Постановка завдання. Основна мета статті полягає в систематизації та ґрунтовному аналізі лінгвокультурних стратегій, що застосовуються для досягнення прагматичної та афективної еквівалентності (транскреції) при перекладі дискурсу соціальних мереж, з особливою увагою до специфіки мультимодального контенту та соціо-лінгвістичних особливостей українського цифрового простору.

Для досягнення поставленої мети визначено такі дослідницькі завдання:

3. Виявити та класифікувати ключові лінгвокультурні виклики, які постають перед перекладачем ДСМ (гумор, сленг, культурні референції).

4. Обґрунтувати позицію транскреації як основного прагматично-орієнтованого підходу в перекладі соціальних медіа.

5. Систематизувати мікροстратегії адаптації (конкретизація, генералізація, створення оказіоналізмів) та визначити критерії їх доцільного застосування.

6. Проаналізувати ефективність застосування когнітивно-прагматичних моделей (Теорія Релевантності) для інтерпретації та адаптації мультимодального контенту (мемів).

7. Оцінити вплив новітніх технологій (ШІ) на процес лінгвокультурної адаптації та визначити перспективи гібридних перекладацьких моделей.

Виклад основного матеріалу. Дискурс соціальних мереж насичений лінгвокультурними одиницями, які є глибоко вкоріненими у суспільстві, звідки вони походять [15, с. 1]. Переклад такого контенту стикається з низкою критичних викликів.

По-перше, це проблема гумору та тону. Гумор є культурно суб'єктивним [9, с. 1]. Що викликає сміх в одній культурі, може не резонувати або навіть образити в іншій. Підтримання відповідного тону є життєво необхідним для збереження автентичності контенту. Неправильно інтерпретований жарт може мати непередбачувані наслідки, руйнуючи комунікативну інтенцію [15, с. 1].

По-друге, складність становлять ідіоми та культурні референції. Мова є за своєю суттю тонкою, і багато фраз, ідіоматичних виразів і розмовних зворотів не мають прямих еквівалентів [15, с. 1]. У крос-культурній комунікації різниця між мовами та культурами, а також різноманітність самого контенту соціальних мереж, створюють значні перешкоди [16, с. 4]. Літературний переклад цих одиниць призводить до втрати культурної цінності або "розмивання оригінального контенту" [15, с. 1].

По-третє, це виклик мультимодальності. Сучасний ДСМ рідко обмежується лише текстом. Передача культурних посилов у аудіо-візуальному контенті (наприклад, у піснях або коротких відео) вимагає не лише точності змісту, але й збереження ритму, співучості та культурної природності [3, с. 5]. З цього погляду, прагнення передати всі стилістичні особливості оригінального тексту може виявитися недосяжною метою, що змушує перекладача обирати непрямий переклад (адаптацію),

орієнтований на адекватну релевантність для цільової аудиторії [3, с. 5]. Це підтверджує тезу, що транскреація, на відміну від звичайної локалізації, вимагає значних творчих зусиль та імпровізації, оскільки вона не завжди може спиратися на достатню технічну або інструментальну підтримку [11, с. 1; 16, с. 4].

Транскреація (культурна адаптація) є найбільш доречним підходом у перекладі ДСМ. Вона виходить з розуміння, що кінцевий продукт має резонувати з цільовою аудиторією, зберігаючи оригінальну інтенцію [12, с. 45].

Фундаментальним аспектом транскреації є аудиторна адаптація. Перекладач повинен враховувати соціальні елементи, такі як вік, стать та академічний рівень аудиторії [11, с. 1]. Наприклад, сленгові вирази, які є релевантними для молоді, можуть виявитися незрозумілими або недоречними для професійної чи старшої вікової групи. Таким чином, транскреатор повинен не просто відтворити повідомлення, але й налаштувати його на конкретні соціальні інтереси для створення успішнішої та цілеспрямованої комунікативної кампанії [11, с. 1].

У рамках транскреації важливе значення мають стратегії глобалізації та локалізації. Хоча глобалізуюча стратегія передбачає мінімальні зміни у змісті, локалізуюча стратегія, навпаки, активно адаптує глобальний контент під світогляд місцевого читача [5, с. 3]. Ця адаптація може відбуватися на різних риторичних рівнях, включаючи вибір мовних одиниць та організацію тексту.

Локалізуюча стратегія часто реалізується через специфікацію або перспективізацію. Ці техніки дозволяють змінити акценти або розташування інформації, висуваючи на передній план ті сутності чи референції, які є найбільш важливими для місцевої аудиторії [5, с. 3]. Такий підхід гарантує, що повідомлення буде не лише зрозумілим, але й культурно значущим. Це особливо актуально в умовах підвищеної культурної чутливості, як у випадку українського цифрового простору, де мовні одиниці активно використовуються як інструмент формування національної ідентичності.

Ефективність транскреації залежить від доцільного вибору мікροстратегій для перекладу висококонтекстуальних одиниць. Основні стратегії можуть бути згруповані за їхньою функціональною спрямованістю: від збереження форми до збереження лише функції.

При перекладі сленгу та ідіом, які є високоідіоматичними, застосовують діалектичні стратегії конкретизації та генералізації [1, с. 28].

1. Конкретизація: Цей метод спрямований на передачу не лише лексичного значення, але й суті вислову у новому контексті, враховуючи специфіку цільової культури [1, с. 28]. Конкретизація допомагає зберегти місцевий колорит та глибше вбачити сенс вислову, роблячи його більш релевантним для нішевої, обізнаної аудиторії. Наприклад, сленговий вираз може бути перекладено українським ідіоматичним еквівалентом, який має сильніший регіональний або культурний відтінок.

2. Генералізація: Цей метод передбачає створення загального та універсального висновку щодо значення виразу [1, с. 28]. Він використовує широко вживані аналогії для передачі загального сенсу, свідомо ігноруючи деякі нюанси чи контекст оригіналу. Генералізація застосовується, коли метою є максимальна доступність та широкий охоплення аудиторії, навіть ціною втрати деякої ідіоматичності та національного колориту [1, с. 28].

Оказіоналізми та новотвори (наприклад, у вірусних дописах або хештегах) вимагають особливої уваги, оскільки вони часто створюються для досягнення миттєвого комунікативного ефекту. Дослідження виявили низку способів перекладу цих одиниць, які мають застосовуватися з обґрунтуванням доцільності задля ефективного відтворення всіх смислів [4, с. 132]:

- Створення okazionalizmu в мові перекладу: Найвища форма транскреції, яка забезпечує збереження як форми, так і функції новотвору, але вимагає від перекладача значної креативності.

- Функціональна заміна/Аналоговий переклад: Передача функції новотвору через вже існуючий, але функціонально схожий аналог у цільовій мові.

- Описовий переклад та Семантична експлікація: Застосовуються, коли збереження форми чи функції неможливе, і необхідно пояснити значення новотвору.

- Транслітерація/Транскрибування та Калькування: Використовуються, якщо новотвір несе сильний культурний маркер або є частиною глобального цифрового лексикону.

Стратегічний вибір між цими методами – це баланс між прагненням до автентичності (конкретизація, створення нового okazionalizmu) та необхідністю досягнення максимальної зрозумілості (генералізація, експлікація).

Для наочності методологічного вибору можна представити систематизацію ключових стратегій:

Однією з найбільш висококонтекстуальних і прагматично складних одиниць ДСМ є мем (image macro). Для їхньої ефективної транскреції необхідне застосування когнітивних теорій.

Теорія Релевантності (Т. Релевантності) (Sperber and Wilson) виявилася валідною основою для аналізу гумору в цифровому просторі [14, с. 2]. Згідно з цією теорією, меми, подібно до вербальних метафор, не вимагають окремої теорії. Вони є остенсивними стимулами, які спонукають реципієнта до пошуку оптимально релевантної інтерпретації [14, с. 2].

Меми функціонують як мультимодальні метафори. Сенс генерується не лише текстом, а й комбінацією тексту та візуального образу. Обидва елементи спільно сприяють конструюванню ad hoc концептів – тимчасових, контекстуально обумовлених.

Таблиця 1

Систематизація лінгвокультурних стратегій адаптації в ДСМ

Стратегія	Основна мета	Одиниці застосування	Прагматичний результат
Транскреція (Загальний підхід)	Досягнення культурного резонансу та афективної адекватності	Рекламні кампанії, слогани, вірусний контент	Збереження оригінальної інтенції та ефекту [12, с. 45]
Конкретизація	Збереження місцевого контексту та ідіоматичності	Сленг, ідіоми, специфічні культурні референції	Глибоке розуміння, високий місцевий колорит [1, с. 28]
Генералізація	Максимальна доступність для широкої аудиторії	Сленг, вирази, які важко перекласти ідіоматично	Універсальне розуміння, потенційна втрата нюансів [1, с. 28]
Створення okazionalizmu	Збереження форми та функції новотвору	Неологізми, авторські новотвори	Найвища форма креативної адаптації [4, с. 132]
Перспективізація/ Специфікація	Адаптація глобального контенту до місцевого світогляду	Заголовки, новинний контент, що має глобальне походження	Фокусування на сутностях, важливих для локальної аудиторії [5, с. 3]

мовлених понять, які живлять метафоричну інтерпретацію [14, с. 2].

Завдання транскреатора полягає у забезпеченні того, щоб перекладений текст у поєднанні з оригінальним або адаптованим зображенням викликав у цільовій українській аудиторії формування ідентичних *ad hoc* концептів. Якщо візуальна основа мему має сильне культурне кодування, незрозуміле для українського реципієнта (наприклад, посилання на іноземного політика чи локальну подію), транскреція може вимагати не лише заміни тексту, а й повної заміни візуальної основи, зберігаючи лише функціональну інтенцію (наприклад, іронію, співчуття, політичну сатиру).

Мемі особливо ефективні у створенні широкого спектра слабких імплікатур (непрямих, неявних висновків) [14, с. 2]. Ці імплікатури є життєво важливими для прагматичної функції гумору. Буквальний переклад, який передає лише експліцитний зміст, неминуче призводить до втрати цього спектра, тим самим знищуючи гумористичний або афективний ефект.

Цей аналіз підтверджує, що для мультимодального контенту пріоритетом є прагматична адекватність, що вимагає значних творчих модифікацій, а не лише лінгвістичної точності [3, с. 5]. Успішна транскреція мультимодальних одиниць є прямим показником кваліфікації перекладача, що демонструє його здатність «відпустити себе і дати волю творчим сокам» [11, с. 1].

Інтеграція технологій штучного інтелекту (ШІ) у створення та адаптацію контенту відкриває нові можливості, але водночас створює складні методологічні та етичні виклики для транскреції.

ШІ значно прискорює процеси локалізації та генералізації контенту, допомагаючи обробляти великі масиви даних і перекладати стандартні фрази. Однак ШІ поки що не здатний до тонкої лінгвокультурної адаптації, необхідної для роботи з високонтекстуальними одиницями [8, с. 1]. Його обмеження виявляються у складності генерування автентичних *ad hoc* концептів, оскільки культурна чутливість, розуміння сатири та здатності до перспективізації залишаються прерогативою людини-транскреатора.

Зі зростанням ролі ШІ у створенні контенту виникає етичний виклик, пов'язаний з автентичністю. Соціальні платформи, такі як Facebook і TikTok, вже запровадили політики щодо розпізнавання та маркування контенту, створеного за допомогою ШІ (наприклад, технологія Content Credentials або маркування «створено за допомогою ШІ») [8, с. 1].

Для перекладознавства це означає, що процес адаптації ШІ-контенту вимагає додаткової верифікації та забезпечення прозорості джерела. Перекладач повинен не лише адаптувати повідомлення, але й підтвердити його культурну автентичність та дотримання етичних норм платформи. Це особливо важливо в контексті поширення дезінформації, де ШІ може використовуватись для генерації культурно-орієнтованих, але маніпулятивних меседжів [8, с. 1].

З огляду на стабільне посилення української мови в цифровому просторі [9, с. 1], майбутні дослідження мають бути спрямовані на розробку гібридних моделей транскреції. У таких моделях ШІ може виконувати функцію попередньої обробки та стандартизації (застосування генералізації), тоді як фахівець із транскреції забезпечує фінальне «шліфування» та введення культурної чутливості, застосовуючи методи конкретизації та створення okazionalizmів. Таким чином, технології стануть інструментом підвищення ефективності, але не заміною людської креативності, необхідної для досягнення культурного резонансу.

Висновки. Проведене дослідження лінгвокультурної адаптації при перекладі дискурсу соціальних мереж дозволяє зробити низку важливих висновків.

По-перше, в умовах динамічного та мультимодального середовища соціальних мереж, лінгвокультурна адаптація повинна функціонувати як транскреція. Транскреція є найвищим ступенем адаптації, який вимагає глибокої культурної чутливості та творчої свободи для досягнення прагматичної, афективної та культурної еквівалентності. Метою перекладу є не лінгвістична точність, а культурний резонанс.

По-друге, вибір оптимальної стратегії адаптації (наприклад, конкретизація чи генералізація для сленгу; створення okazionalizmu чи експлікація для новотворів) визначається виключно прагматичною інтенцією контенту та профілем цільової аудиторії. Це означає, що перекладач діє як культурний медіатор, який стратегічно балансує між збереженням автентичності та забезпеченням універсальної доступності.

По-третє, адаптація мультимодального контенту, зокрема мемів, вимагає застосування інтердисциплінарного когнітивно-прагматичного підходу. Аналіз через призму Теорії Релевантності довів, що успішне відтворення гумору та неявних смислів залежить від здатності транскреатора забезпечити формування ідентичних *ad hoc* концептів у свідомості цільового реципієнта.

По-четверте, стабільне зростання частки української мови у цифровому просторі підвищує політичну та культурну важливість якісної транскреації, оскільки мовна сфера є невід'ємним елементом національної ідентичності та безпеки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у трьох основних напрямках:

3. Розробка детальних методик гібридної транскреації, що поєднують потужності ШІ для стандартизації та людської експертизи для куль-

турної адаптації, з урахуванням етичних вимог до маркування контенту.

4. Глибинний емпіричний аналіз корпусів українськомовного ДСМ для моніторингу нових лінгвокультурних одиниць та їхнього впливу на формування національного дискурсу.

5. Розробка системи прагматичних критеріїв для навчання транскреаторів, які дозволять обґрунтовано обирати між локалізуючою та глобалізуючою стратегіями в залежності від конкретної комунікативної ситуації.

Список літератури:

1. Крупенько О. О., Божко Ю. В. Лінгвокультурна специфіка перекладу англomовного сленгу на прикладі кінодискурсу. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2023. С. 26–32.
2. Lviv National University. Явище транскреації і його зв'язки з традиційними перекладознавчими категоріями. Конкурсна робота. 2020. С. 88–92.
3. Мусієнко В. В. Переклад пісенної лірики: аспекти адаптації та культурної передачі. *Вісник технічної освіти*. 2022. № 10. С. 3–7.
4. Никитченко К. П. Оказіоналізми в соціальних мережах: перекладознавчий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Філологія. 2021. Вип. 2(17). С. 130–136. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.17>.
5. Потапенко С. І., Соколюк К. С. Глобалізуюча та локалізуюча стратегії перекладу медіатекстів (на матеріалі онлайн-заголовків BBC). *SHS Web of Conferences*. 2021. Vol. 96. Art. 02001. P. 3. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110502001>.
6. Савенко О. А. Інтернет-комунікація як механізм міжкультурного діалогу. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. 2015. С. 87–93.
7. Сукачова О. А., Гришанова Л. В. Інтернет-мовлення старшокласників під час міжособистісної комунікації в електронних соціальних мережах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, № 4. С. 78–84.
8. Facebook, TikTok запроваджують маркування контенту... Neuron.expert. 2024. URL: <https://neuron.expert/news/ais-influence-on-social-media-platforms-and-content-creation/14204/uk/> (дата звернення: 06.11.2025).
9. Яка частка дописів українською в соцмережах... Центр контент-аналізу. Суспільне. 2024. URL: <https://susplne.media/868593-aka-castka-dopisiv-ukrainskou-v-socmerezah-u-2024-roci/> (дата звернення: 06.11.2025).
10. Almudarra A. B., Kaindl K., Kostopoulou L., Charalampidou N. Translating Paratexts in Digital Media: Exploring Problems and Strategies. *Digital Media Translation*. London : Routledge, 2025.
11. Gonzalez Y. Transcreation: The Creative Side of Translation. *JR Language*. 2021. URL: <https://jrlanguage.com/blog/transcreation-the-creative-side-of-translation/> (дата звернення: 06.11.2025).
12. Kostopoulou L., Charalampidou P. New Perspectives in Media Translation: Transcreation in the Digital Age. *ResearchGate*. 2024. P. 45.
13. Racek D., Davidson B. I., Thurner P. W. et al. The Russian war in Ukraine increased Ukrainian language use on social media. *Commun Psychol*. 2024. Vol. 2, № 1. DOI: <https://doi.org/10.1038/s44271-023-00045-6>.
14. Scott K. Memes as multimodal metaphors: A relevance theory analysis. *ResearchGate*. 2020. P. 2–15. DOI: <https://doi.org/10.1075/pc.21010.sco>.
15. The Impact of Cultural Nuances on Social Media Translation Services. *Language Services Bureau*. 2023.
16. Zhu L. On Social Media Translation and Localization: Strategies and Challenges in Cross-Cultural Communication. *ResearchGate*. 2024. P. 4. DOI: <https://doi.org/10.22158/sll.v9n1p84>.

Hniedkova O. H., Ten D. R. PECULIARITIES OF LINGUO-CULTURAL ADAPTATION IN THE TRANSLATION OF SOCIAL MEDIA DISCOURSE

This article investigates linguo-cultural adaptation as a critically important component of translation activities within the dynamic environment of social media discourse. Given the global digitalization and the stable Ukrainization of the digital space, where the share of Ukrainian-language posts reaches 56%, traditional translation approaches prove insufficient. The research justifies the necessity of shifting

from linguistic equivalence to a paradigm of pragmatic and affective adequacy, most fully realized through the mechanisms of transcreation.

The paper systematizes the main challenges of social media translation, focusing on the cultural subjectivity of humor, tone preservation, and the handling of high-context linguo-cultural units such as occasionalisms, slang, and multimodal metaphors (memes). The methodological framework is based on an interdisciplinary approach, combining translation studies, sociolinguistics, and cognitive pragmatics, particularly Relevance Theory, for analyzing the interpretation mechanisms of multimodal content.

Micro-strategies of linguo-cultural adaptation are identified and classified. The selection of a strategy—concretization (providing local context) or generalization (creating a universal analogue) – is determined by the target audience and the communicative-pragmatic intent of the utterance. It is proven that for high-context and implicature-rich content, such as memes, transcreation requires ensuring the formation of identical ad hoc concepts in the target culture, often necessitating a move beyond literal translation and potentially requiring the full replacement of the cultural concept. This approach is crucial for preserving the spectrum of weak implicatures that generate the humorous effect.

Special attention is paid to the influence of the technological factor, specifically artificial intelligence (AI). Although AI can enhance localization efficiency, the subtle transcreation of cultural units remains a domain requiring human creativity, as AI is currently challenged in generating authentic cultural resonance. The research findings hold practical significance for training specialists in digital communication and for developing methodical guidelines for transcreators working within the context of the increased cultural and political sensitivity of the Ukrainian information space.

Key words: *linguo-cultural adaptation, transcreation, social media discourse, multimodal translation, Relevance Theory, occasionalisms, slang.*

Дата надходження статті: 07.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Gryshkova R. O.

Petro Mohyla Black Sea National University

NONCE WORDS OR OCCASIONALISMS AND THEIR ROLES IN THE NOVEL “FIFTY SHADES OF GREY” BY EL JAMES

The article is devoted to the research of the usage of nonce words and their roles in the novel “Fifty Shades of Grey” by the American writer EL James. Nonce words or occasionalisms are considered as a special expressive literary means used by some contemporary authors for description of certain personalities, actions, events, phenomena etc. These are the words or word combinations which, as most linguists used to think, will never be included in any dictionary of the normative English language. Some scientists regard them as so called “individual word-building”, “author’s neologism”, “a word-impromptu” or “a self-made word”, “a one-day word”. The others consider nonce words or occasionalisms as a very productive modern neologisms formed in a somehow unusual way: not by means of connecting the stem of one word with a certain part of another word but connecting full words with each other with the help of a hyphen, in some cases as many as 5-6 words. Not only detached construction, but also fragmentation of syntactical models, peculiar, unexpected ways of combining words, especially the gap-sentence link and other modern syntactical patterns are freely introduced into present-day American prose.

EL James uses nonce words, the gap-sentence link and other modern syntactical patterns for description of the inner world of the main character of the novel, a young girl with philological education and rather touching nature. By means of occasionalisms the author tries to show the storm of momentary feelings in the girl’s soul. These constructions help the readers to better understand what is going on in the girl’s heart there and then.

In the article 27 examples of nonce words are researched and an attempt is made to classify them according to their roles in the narration.

Key words: neologism, nonce words, occasionalisms, linguistics, expressive means, literary discourse.

Introduction. The novel “Fifty Shades of Grey” by EL James was published by Arrow Books Random House Group in 2012 and in a very short period of time has become a world best-seller. It has been translated into many languages, and in 2017 a film was shot on its plot. The novel has regained such a wide popularity not only because of its content, but also as a vivid example of the life style of young Americans in the modern world. The book is crammed with the signs of the first decade of the XXI century: different families with adopted children, free relationships of the youth, wide usage of computers, communication via e-mail, etc. In the reference on the book it is written that “romantic, liberating and totally addictive, this is a novel that will obsess you, possess you, and stay with you forever” [7].

As for the author of the novel we know that EL James is a former TV executive, wife and mother of two children. Since early childhood she dreamed of writing stories that readers would fall in love with but put those dreams on hold to focus on her family and career. She finally plucked up the courage to put pen

to paper with her first novel “Fifty Shades of Grey”. She is also the author of “Fifty Shades Darker” and “Fifty Shades Freed” [7].

In this article we are going to research not the plot of the novel or its characters, but the language of this literary product from the viewpoint of word-building and style. It is a wonderful example of modern American literary prose written by a woman. We are especially interested in the usage of so-called nonce words, or occasionalisms, as the book contains plenty of them. The abundance of nonce words differentiates this novel from many other American literary works of the same period of time. Sometimes it seems the book stands aside from the usual literature process in the USA, and may be because of this it attracted so much attention on the part of both readers and critics.

Analysis of relevant researches. According to *New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language* “nonce word is a word coined for a particular occasion and not accepted into general usage” [10, p. 682]. A nonce word (*from Middle English “for the once”*) is a word coined or used for a special occa-

sion. A compound construction made up for a particular occasion is sometimes called a *nonce compound*. As Thomas Kane notes, nonce compounds are usually hyphenated. They are distinct from the conventional compounds we all use, like *teenager* or *school-boy* [8]. Actually *nonce words* and *nonce compounds* most frequently appear in public style especially in periodic when authors of newspaper articles want to attract the attention of their audience to some events, actions or phenomena. As a kind of a neologism such words exist in the language during a certain period of time when the events, actions or phenomena they were coined for, remain popular. As soon as the people's interest towards such events, actions or phenomena "fades" the nonce words denoting them disappear. They cannot be found in any dictionary, they are simply "lost in the time".

As a stylistic device nonce compounds are not widely used in modern literary discourse but can be found in Lewis Carroll's books of tales. The poem "Jabbenwocky" by Lewis Carroll is full of nonce words of which two "clortle and galumph", have entered into common use. Both L. Carroll's books about Alice contain plenty of nonce words; this fact had made them rather difficult for translation into other languages. Very often nonce words are used by actors and comedians for the sake of humor because they attract the public attention and make people laugh.

Lorenzo Fabian states that nonce words remain on the outskirts of the literary language and not infrequently remind us of the writers who coined them. They are created to designate some insignificant subjective idea or evaluation of a thing or phenomenon and generally become moribund in the course of time. They rarely pass into the language as legitimate units of the vocabulary, but they remain in the language as constant manifestations of its innate power of word-building [9]. Not only detached construction, but also fragmentation of syntactical models, peculiar, unexpected ways of combining words, especially the gap-sentence link and other modern syntactical patterns are freely introduced into present-day American prose.

Having analyzed scientific works of Ukrainian linguists we found out that O. Turchak considers "occasionalisms" to be the words which are present in speech of one person or some people but have no chances to be reproduced in modern literary language [5, 6]. G. Vokalchuk notes that as there are different opinions concerning the linguistic nature of this phenomenon, it is rather problematic to give an exact explanation of their appearance and functioning. The

researcher states that every nonce word has its author and is characterized by such indications: depending on the context, expressiveness, irregularity, novelty [1, 2]. Sometimes the author's name is forgotten but the word exists. O. Styshov underlines that occasionalisms are often called "individual word-building", "author's neologism", "a word-impromptu" or "a self-made word", "a one-day word" [4]. We agree with "a self-made word" but have some doubts as for "a one-day word". When G. Salinger in the novel "The Catcher in the Rye" (1952) used the occasionalism "David-Copperfield's-trifle" translated by Rita Rite-Kovalova as "Давид-Конєрфілдівська-муть" for characteristic of the routine school life, the young people especially students started using it to call everything meaningless, routine, boring. This occasionalism stopped to be used, disappeared from the language when those young people grew up, their priorities had changed and new nonce words appeared in the English language.

And only in 2012 when the novel "Fifty Shades of Grey" by EL James was published readers saw the same word-building. We consider such complicated constructions as nonce words or occasionalisms and are planning to research them in this article.

The term "occasionalism" in linguistics appeared at the end of the previous century; the absence of the definition of this notion from the viewpoint of the language in *The New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language*, 1992 shows that this word was used for definition of "the doctrine that mind and body are separate entities which interact only by the intervention of God" [10, p. 693]. Nowadays there is no exact definition of "occasionalism" as scientists use it in their researches according to their own needs but they mostly share the opinion that such words and free word combination would hardly ever be included in dictionaries.

The aim of the study is to find and research the nonce words/occasionalisms in the novel "Fifty Shades of Grey" by EL James and describe their role in literary discourse.

The tasks of the research are:

- to characterize the nonce words as a kind of neologisms in the system of expressive language means;
- to find different kinds of nonce words and give examples of their use in the novel for performing different roles in expressing feelings.

Methods of research. To carry out the tasks the following methods of research were used: analysis of scientific publications on the subject of the research in order to clear out the level of the problem's work

out; content-analysis of the novel's text; classification of the nonce words according to their role in the text; generalization of the peculiarities of nonce words usage in literature discourse.

Research Findings. Having agreed that nonce words/occasionalisms are a kind of neologisms, Ukrainian linguists share the idea of some foreign researches who consider occasionalisms/nonce words to be vivid examples of free word-building in modern literature.

Newly coined words, i.e. those which designate newly-born concepts are named terminological neologisms. Words coined because their creators seek expressive utterance are named stylistic neologisms. They are mainly coined according to the productive models for word-building in the given language. Most of the literary-bookish neologisms are built by means of affixation and word compounding. Words can acquire new meanings when they are used in combinations not yet registered in a language as a system. It is a well known fact that any word, if placed in a strange environment, will acquire a new shade of meaning.

It is worth mentioning that in the novel *"Fifty Shades of Grey"* the narration is done on the part of the first person singular, i.e. the main character Anastasia Steele, a fourth-year university student studying literature and journalism. Her relationships with a young businessman Christian Grey compose the novel's plot. "Unworldly and innocent, Ana is shocked to find she wants this man. And, when he warns her to keep her distance, it only makes her want him more" [7]. "Grey is tormented by inner demons, and consumed by the need to control. As they embark on a passionate love affair, Ana discovers more about her own desires, as well as the dark secrets Grey keeps hidden away from public view..." [7].

In the process of reading the novel a special attention was paid to the excessive usage of the strange many-components constructions which cannot be observed in books by any other American or English modern authors. The other fact is that of all characters of the novel only the main personage Anastasia Steele uses such nonce word constructions. To be more precise, the author of the novel inserts these newly formed word combinations in the speech of this girl. There are no occasionalisms or nonce words in the speech of Christian Grey, the other main character of the book. Why? What did the author want to show her readers by this fact?

Looking for the answers to these questions we made a list of 27 nonce words/occasionalisms from the novel and tried to explain their role in the narration.

From our point of view in some cases such hyphenated constructions/nonce words allow the author to save time and efforts for description of feelings as these occasionalisms are very vivid and reproduce the person's emotions quickly and precisely (positions 1, 2). Using such constructions the author demonstrates us that Anastasia Steele has a so called "sense of the language", as a philologist she rather quickly forms her thoughts by means of minimum words. (*Here and further on we innumerate the pages of the book without referring to its number in the references*).

1) "...I no longer have to endure the sight of her *pink-flannel-with-too-many rabbits PJs*" [p. 22];

2) "...I just haven't met anyone who ...well, whom I'm attracted to, even though part of me longs for the fabled trembling knees, *heart-in-my-mouth, butterflies-in-my-belly* moments" [p. 24].

The usage of the word "smile" in different word combinations demonstrates the process of Anastasia's first falling in love with Christian and later slightly critical attitude towards him: from *odd, dazzling, oh-so-smug, heart-stopping* to *Christian Grey-patented, full-blown* (positions 3, 11, 13, 16, 19, 27 from our list).

3) "He smiles his odd *I've-got-a-whooping-big-secret* smile" [p. 47].

11) He smiles his dazzling *head-cocked-to-one-side* smile... [p. 152].

13) "It was good, Kate. Very good, I think," I say quietly, trying to hide my *embarrassed-tell-all* smile [p. 158].

16) He smiles his dazzling *toothy-all-Hispanic-American* smile, and I can't be angry with him anymore [p. 182].

19) He smiles that *oh-so-smug-private* smile of his, holds the champagne bottle up, and pauses [p. 254].

27) He gives her the *heart-stopping, Christian Grey-patented, full-blown, no-prisoners* smile [p. 418].

Sometimes it seems it's Christian's *smile* that has fifty shades of Grey, and those shades are deliberately used by the author for characterizing him as a personality.

Then we systemized the occasionalisms with the word *look*: positions 10, 14, 17, 18, 21, 22, 23 from our list.

10) He certainly does not look like the *multi-multimillionaire-billionaire, whatever-aire*, in these clothes [p.149].

14) She cocks her head at me and raised her eyebrows in a *what-do-you-think-stupid* look [p. 160].

17) She crosses her arms and taps her foot with a *what-are-you-complaining-about* look on her face [p. 199].

18) They slide over to my face with a *when-were-you-going-to-give-me-this-new* look [p. 242].

21) He gives me a *don't-be-ridiculous* look [p. 312].

22) My subconscious nods sagely, a *you're-finally-worked-it-out-stupid* look on her face [p. 338].

We regard these examples as a revealing of the girl's spontaneous thoughts and feelings towards other people. In positions 14, 17, 18, 21, 22 these occasional many-word constructions are used in the role of an attribute to the word *look* for better expressing Anastasia's attitude to what was going on.

Examples in positions 4, 5, 9, 15, 24, 25 are used by the author to show the girl's *self-irony* as her ability to critically assess the situations in her relationships with her partner, friends and other people. Supposedly the author of the novel highly values *self-irony* as an ability of a person to critically appreciate the situations and attitude towards them.

4) "I've never considered it a good idea to date the boss's brother, and besides, Paul is cute in a wholesome *all-American-boy-next-door* kind of way, but he is no literary hero, not by any stretch of the imagination" [p. 34].

5) "Do I need a visual reminder of the beautiful Christian *I-Don't-Want-You* Grey?" [p. 52].

8) It's suede, like a small *cat-o-nine-tails* but bushier... [p. 99].

9) Okay, I understand the pleasing bit, but I'm puzzled by the *soft-boudoir-Elizabethan-torture* setup [p. 100].

15) I recall his gentle banter this morning at breakfast, his joy at my delight with the helicopter ride, him playing the piano – the sweet, *soulful-oh-so-sad* music [p. 163].

24) I'll sign your contract. And it's a *spur-of-the-moment* decision [342].

25) I nuzzle up against him, eyes closed, my nose at his throat, drinking in his sexy *Christian-and-spiced-musky-bodywash* fragrance, my head on his shoulder [p. 356].

Mentioning Miss Anastasia Steele's campus roommate *Kate Kavanakh* and her role in Anastasia-Christian relationships the author EL James also uses compound nonce word constructions: see positions 6, 7, 23.

6) Kate is excited as she heads into the kitchen for our *exams-are-finished-hurrah* champagne [p. 54]. She has the *most-un-Kate-like ridiculous* grin on her face...

7) Christian follows me into the living-room, and in spite of her *I've-been-having-a-good-time-all-night* grin, Kate eyes him suspiciously [p. 83].

23) I flush, and Christian glares at her in a *butt-out-of-this-Kavanakh* kind of way. Even Kate wilts under his stare [p. 341].

For characteristic of Christian Grey the following occasionalisms are used: positions 12, 20, 26.

12) He gives me a *don't-be-stupid* stare [p. 155].

20) Generous, *over-the-top-bastard*, isn't he? [p. 301]. "So you're not going to punish me?" "No, I'm an *in-the-moment* kind of guy [p. 306].

26) He seems very keen, says I'm his – but that's just part of his *I-must-own-and-have-everything-now* control freak Dominant self, surely [p. 383].

In our opinion the compound constructions with nonce words/occasionalisms used by EL James in the novel "Fifty Shades of Grey" have no chances to be placed in any dictionary as they are characteristic of the author's own literary style and were coined to better describe the main personages and their thoughts, feelings, attitudes. They can hardly be used in any other context: ironic, jargon, non-normative or even vulgar. These constructions with nonce words/occasionalisms will in most cases stay as indicators of a certain personalities and events which young people were interested in at the beginning of this century. They are the markers of some literary novelties that provoked disapproving reaction in society but just now they attract readers because of their newness, extraordinary usage which briefly and exactly convey the author's attitude towards the described events, characters or phenomena.

Conclusions. Detailed analysis of 27 examples of the usage of compound constructions with nonce words/occasionalisms in the novel "Fifty Shades of Grey" by EL James gives the right to make a conclusion that they are a special kind of neologisms coined by the author for many reasons:

- to better characterize the main personages of the book;
- to make the narration more attractive for the young people;
- to show the development of the relationships between the main heroes in their successiveness;
- simply to play with the words in order to make them be more expressive.

The author proved to be rather creative in coining such compound nonce words/occasionalisms constructions highly appreciated by readers as they demonstrate the flexibility of the English language, its expressiveness and inclination towards unusual usage. The novel is considered as a vivid example

of so called “female” prose – bright, emotional, independent.

Evaluating the prospects for further research it is necessary to mark that the next two parts of the novel – “Fifty Shades Darker” and “Fifty Shades Freed” by the same author are waiting for their turn to be researched and we are going to do this in order to see how successive EL James is in her devotion

to coining compound nonce words. We’d like to see whether the main character Anastasia Steele continues to use compound nonce words in her speech or with coming of age she prefers using the normative English language.

We also consider that in Ukraine we are lack of linguistic researches devoted to creating and disappearing of nonce words.

Bibliography:

1. Вокальчук Г. Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект): Монографія. Рівне, «Перспектива», 2008.
2. Вокальчук Г. Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії XX століття. Автореф. дис.... Інститут української мови НАН України, 2009.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія Полтава: Довкілля. 2006.
4. Стишов О. Оказіоналізми у мові сучасних мас-медіа. *Культура слова*. Київ. 2011.
5. Турчак О. Оказіоналізми як об’єкт лінгвістичного дослідження. *Укр. мова*, № 2 2004.
6. Турчак О. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років XX століття. Дисерт... канд. філолог. н., Дніпропетровський національний ун-т, 2005.
7. James EL. *Fifty Shades of Grey*. – Arrow Books. – Random House Group. 2012.
8. Kane, Thomas S. *The Oxford Essential Guide to Writing*. Berkley Books, 2000.
9. Lorenzo, Fabian. An analytical framework of language integration in L2 content-based courses. *Language and Education* 21. 2007.
10. New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language. Lexicon Publications, INC. Danbury, CT. 1992.

Гришкова Р. О. ОКАЗІОНАЛІЗМИ ТА ЇХ РОЛЬ У РОМАНІ «П’ЯТДЕСЯТ ВІДТІНКІВ СІРОГО» (авторка EL JAMES)

Стаття присвячена дослідженню так званих *nonce words*, що в україномовному перекладі позначаються як «оказіоналізми» в романі EL James «П’ятдесят відтінків сірого». Оказіоналізми розглядаються як спеціальні експресивні засоби, що використовуються сучасними авторами для опису певних дійових осіб, явищ, подій тощо. Це слова чи словосполучення, які, на думку багатьох учених-лінгвістів, ніколи не ввійдуть до словників нормативної англійської мови. Одні дослідники вважають їх прикладами «індивідуального словотвору», «авторським неологізмом», «словом-експромтом», «словом-саморобкою», «словом одного дня». Інші науковці розцінюють оказіоналізми як продуктивний сучасний неологізм, утворений у децю незвичайний спосіб: не за допомогою з’єднання основи одного слова з певною частиною іншого, а шляхом поєднання одне з одним цілих слів, що пишуться через дефіс. Інколи в такий спосіб поєднуються 5–6 слів. Не тільки окремі конструкції, але й фрагментовані синтаксичні моделі, особливі, несподівані способи поєднання слів, зв’язки в реченнях з пропусками слів та інші сучасні синтаксичні зразки представлені в сьогоденній американській прозі.

EL James використовує оказіоналізми, зв’язки в реченнях з пропусками слів та інші сучасні синтаксичні моделі для відтворення внутрішнього світу головної дійової особи роману, молодій дівчині, яка вивчає літературу й журналістику, та має вразливу вдачу. За допомогою оказіоналізмів авторка намагається зобразити бурхливі почуття дівчини в моменти близькості з іншим героєм роману – молодим бізнесменом, який обтяжений власними проблемами і звик усе контролювати.

У статті розглянуто 27 прикладів оказіоналізмів та зроблено спробу класифікувати їх відповідно до їхньої ролі в романі.

Ключові слова: неологізм, оказіоналізм, лінгвістика, засоби виразності, літературний дискурс.

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Косович О. В.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

МОВНА ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ ТА МЕХАНІЗМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЧИСТОТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Мовна політика Франції є найважливішим аспектом збереження та розвитку французької мови як національної мови Франції. У статті проаналізовано історичний контекст мовної політики Франції, законодавчу базу, що регулює використання французької мови, механізми збереження чистоти мови, проблеми та виклики мовної політики Франції. Також розглянуто об'єктивні показники та громадську думку щодо мовної політики Франції. Досліджено мовну політику французької держави та заходи громадських інституцій щодо просування французької мови у світі. Зазначається, що попри значне поширення французької, нині спостерігається її послаблення як мови міжнародного спілкування, через що Франція всіма силами намагається посилити її позиції, розробляючи та впроваджуючи мовну політику, спрямовану на зміцнення французької як однієї з провідних світових мов. Проаналізовано діяльність таких організацій, як Генеральна делегація з французької мови та мов Франції, Вища рада з французької мови, Французький альянс, Університетське агентство франкомовних країн, Міжнародна організація франкофонії, основною метою яких є посилення ролі французької як мови глобального спілкування. Розкрито внесок засобів масової інформації у реалізацію мовної політики. Висунуто припущення, що системні зусилля французької держави у впровадженні цілеспрямованої мовної політики сприятимуть зміцненню статусу французької як мови міжнародного спілкування, перетворенню її на одну з ключових світових мов та важливий елемент глобалізації.

Ключові слова: мовна політика, мовна ситуація, мовна поведінка, мовне середовище, Франція, французька мова, Франкофонія, національна мова, національна ідентичність, збереження мови, розвиток мови.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті французька мова, попри історичну престижність і широке поширення, стикається з серйозними викликами, що загрожують її статусу як однієї з провідних мов міжнародного спілкування. Домінування англійської мови в глобальних медіа, бізнесі, науці, цифровому просторі та дипломатії створює тенденцію до поступового витіснення французької з ключових сфер. Водночас демографічні зрушення, зокрема швидке зростання франкомовного населення в Африці, відкривають нові можливості, але водночас породжують питання щодо еволюції мовних норм, стандартів і культурної ідентичності. Франція, усвідомлюючи мову як невід'ємну складову національної ідентичності та інструмент м'якої сили, розробляє та впроваджує комплексну мовну політику, залучаючи державні інституції, президента, громадські організації, міжнародні структури та медіа. Проте залишається відкритим питання: чи достатньо цих зусиль для збереження та посилення глобальних позицій французької в умовах глобалізації, цифрової трансформації та мовної конкуренції?

Проблема полягає в необхідності наукового осмислення ефективності сучасної мовної політики Франції, виявлення її сильних і слабких сторін, а також визначення умов, за яких французька мова зможе не лише утримати, а й розширити свій вплив у світі. Зокрема, потребують аналізу: роль президента та державних інституцій у формуванні стратегії; внесок громадських і міжнародних організацій (Генеральної делегації, Альянс Франсез, МОФ тощо); ефективність медіаресурсів у популяризації мови; перспективи її розвитку в Африці та Європі; здатність адаптуватися до технологічного прогресу й економічних реалій. Дослідження цих аспектів дозволить не лише оцінити поточний стан, а й запропонувати обґрунтовані рекомендації для посилення ролі французької як мови глобального діалогу, культурного розмаїття та інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації з проблеми мовної політики Франції у ХХІ столітті свідчать про активне обговорення її еволюції в контексті глобалізації, цифрової трансформації, демо-

графічних змін та викликів багатомовності. За період 2023–2025 рр. значна увага приділяється державним звітам, які координуються Міністерством культури Франції через *Délégation générale à la langue française et aux langues de France (DGLFLF)*, а також академічним працям, присвяченим регіональним мовам, освіті та міжнародному статусу французької. Ці матеріали підкреслюють баланс між збереженням французької як мови Республіки та просуванням плюралізму, з акцентом на виклики, пов'язані з домінуванням англійської мови та африканським ренесансом французької мови.

Серед ключових державних публікацій вирізняється серія щорічних Звітів до Парламенту про французьку мову (*Rapport au Parlement sur la langue française*), які є обов'язковими відповідно до закону Тубон (*Loi Toubon*) від 1994 року. Звіт за 2023 рік, опублікований Міністерством культури, аналізує ситуацію французької в країні та світі, акцентуючи на її ролі як інструменту соціальної згуртованості, цифрової суверенності та інновацій. Документ містить статистичні дані, інтерв'ю з експертами та рекомендації щодо збагачення мови, територіальної політики та діалогу з іншими мовами Франції (регіональними, іммігрантськими). Він підкреслює зростання кількості носіїв французької до 321 млн осіб у 2022 році, з прогнозом на 700 млн до 2050 року, переважно за рахунок Африки. Звіт за 2024 рік розширює фокус на освіту та Франкофонію, пропонуючи заходи для посилення оральної майстерності серед молоді (наприклад, ініціатива «Prenez la parole!» у 2025 році) та інтеграцію французької в цифрові технології. Новий звіт за 2025 рік, представлений у березні, акцентує на викликах для молоді (71% 16–24-річних вважають французьку ключовою для успіху, але 49% скаржаться на труднощі з усним вираженням) та пропонує оновлену стратегію, включаючи цифрову присутність і багатомовність у Європі.

Академічні дослідження фокусуються на регіональних і меншинних мовах, їхньому співвідношенні з французькою та впливі політики на освіту. У виданні 2023 року «*Regional & Minority Languages in France*» (за редакцією *Library of Congress*) представлено аналіз еволюції французької політики щодо регіональних мов (бретонської, окситанської, баскської, корсиканської тощо), з акцентом на *revitalisation* у XXI столітті. Автори оцінюють виклики, такі як обмежене фінансування та юридичні бар'єри (напри-

клад, рішення Адміністративного суду Монпельє у 2023 році, яке скасувало двомовні ініціативи місцевих рад), та можливості, пов'язані з культурним туризмом і освітою. Стаття в журналі *Revue des langues et cultures d'Europe* (2024) від Ж. Левассер, М.-Е. Бушар та К. Нтіранібірагірі розглядає дилему політики щодо «аллофонних» учнів (носіїв мов іммігрантів), вказуючи на фрагментацію підходів і недостатню інтеграцію багатомовності в шкільну програму. Дослідження *Comptes* (2023) про шкільну інтеграцію аллофонних учнів підкреслює системні проблеми, такі як брак ресурсів для підтримки мов походження, що суперечить конституційній статті 75-1 про визнання 75 мов Франції.

Міжнародний аспект висвітлено в звітах *Organisation internationale de la Francophonie (OIF)*. Звіт *OIF* за 2023 рік прогнозує зростання французької до 700 млн носіїв до 2050 року, з акцентом на Африку (167 млн носіїв у 35 країнах), але зазначає ризики: у 2023–2025 роках французька втратила статус офіційної мови в Малі, Буркіна-Фасо та Нігері через антиколоніальні настрої. Стратегія Франції з французької мови та багатомовності (2023), представлена Міністерством закордонних справ, підкреслює передачу мови як ключовий виклик, з інвестиціями в освіту Африки та цифрові платформи. У контексті Європи семінар *Clillac ARP* (2023–2024) аналізує політику ЄС, де Франція просуває багатомовність під час голосування в Раді ЄС (2022), але стикається з домінуванням англійської.

Поза Європою, дослідження в Квебеку (Канада) відображають паралелі: *Action Plan for Official Languages* (2023–2028) інвестує 242,8 млн дол. у вивчення французької мови, з фокусом на вчителів і молодь. Звіт *French Language Services Commissioner of Ontario* (2023–2024) оцінює імплементацію Закону про французькі послуги, наголошуючи на медійній увазі та регіональних заходах. У Африці стаття в *The Business & Financial Times* (2025) закликає Гану пріоритизувати французьку для економічного зростання, посиляючись на низьку кількість носіїв попри сусідство з франкомовними країнами.

Ці публікації частково заповнюють прогалини в розумінні ефективності політики, але залишають відкритими питання емпіричної оцінки (наприклад, впливу на мотивацію молоді) та порівняльного аналізу з іншими країнами. Вони слугують основою для подальших досліджень, акцентуючи на необхідності адаптації до цифрової ери та африканського контексту.

Постановка завдання. У цій роботі основний акцент зроблено на матеріалах офіційного сайту уряду Франції, що висвітлюють сучасну мовну політику країни, публікаціях електронної версії видання «Le Figaro», а також ресурсах вебсайтів таких організацій, як Генеральна делегація з французької мови та мов Франції, Вища рада з французької мови, Французький альянс, Університетське агентство франкомовних країн і Міжнародна організація франкофонії. Діяльність цих структур спрямована на підвищення ролі французької як мови міжнародного спілкування та її активне поширення в різних державах світу. Мета цієї статті – дослідити ключові цілі та завдання державної мовної політики Франції у XXI столітті, показати внесок президента, державних і громадських інституцій, а також засобів масової інформації у її втілення, визначити передумови, за яких французька мова зможе посилити статус мови глобального спілкування.

Виклад основного матеріалу. Основна мета мовної політики Франції полягає в посиленні глобальних позицій французької мови, підвищенні її ролі як інструменту міжнародного діалогу та міжкультурного обміну. Збереження престижу французької завжди було ключовим завданням для французької держави, яка переконана, що мова нерозривно пов'язана з державністю та нацією, тож держава зобов'язана дбати про її захист і вдосконалення.

З цією метою президент, міністерські відомства, міжурядові структури, фахові об'єднання, спеціальні комісії, керівники різних рівнів і науковці спільно розробляють мовну стратегію. Її впроваджують через розгалужену мережу громадських організацій, міжнародних партнерів, альянсів, дипломатичних представництв і постійних місій, забезпечуючи динамічний розвиток і процвітання французької мови.

Сьогодні французька посідає п'яте місце за поширеністю у світі: вона є другою мовою міжнародних новин у ЗМІ, третьою в бізнес-сфері після англійської та китайської, а також робочою мовою більшості глобальних організацій [7]. Французька виступає офіційною та робочою в ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ, ФАО, МОП, ПРООН, ЮНІСЕФ, Африканському союзі, Організації американських держав, Асоціації карибських держав, Організації ісламського співробітництва, Раді Європи, ОЕСР, НАТО, Міжнародному суді, міжнародному спортивному русі, МОК та ФІФА [13]. Хоча в більшості цих структур французька має привілейований правовий статус, її позиції посту-

пово слабшають через несприятливі умови для її застосування. Насамперед це пов'язано з домінуванням англійської як універсальної мови.

Внесок президента Франції у просування французької мови

Глави Французької республіки особисто сприяють популяризації французької, окреслюючи в промовах ключові державні завдання щодо її захисту та розширення. Наприклад, Е. Макрон вважає розвиток французької одним із головних напрямів своєї президентської діяльності. У березні 2018 р., під час Дня франкофонії, він виступив в Institut de France – провідній науковій установі країни – з промовою на підтримку мови. Там президент презентував амбітну державну програму, покликану вивести французьку до трійки найвпливовіших мов XXI століття. Він виділив три пріоритети:

1. **Вивчення французької.** Франція зобов'язується допомагати освітнім системам франкомовних держав, насамперед Африки, аби передавати мову наступним поколінням з урахуванням мовного плюралізму. Поза франкофонним простором країна працюватиме над зміцненням французької в навчальних програмах європейських та інших партнерів.

2. **Спілкування французькою.** Для входження до трійки лідерів необхідно наростити її присутність в інтернеті, глобальних медіа, економіці та дипломатії.

3. **Творення французькою.** Мета – перетворити мову на інструмент мислення, інновацій та формування майбутнього світу [20].

Запропонована президентом глобальна стратегія стала вершиною спільних зусиль влади та суспільства в межах ініціативи «Моя ідея для французької мови». Під час консультацій зібрано понад 5000 пропозицій, які обговорили на міжнародній конференції в лютому 2018 р. за участю 500 інтелектуалів, митців, бізнес-лідерів і педагогів [1].

Е. Макрон також анонсував низку проєктів: створення словника франкофонів; організацію всесвітнього конгресу франкомовних письменників у вересні 2020 р. в Тунісі; перетворення міста Віллер-Котре на центр франкофонних культур і лабораторію французької мови. Вибір цього міста не випадковий: 1539 р. Франциск I підписав тут ордонанс Віллер-Котре, який закріпив французьку як державну мову замість латини та сприяв унітарній державності Франції.

Отже, мовна політика Франції перебуває під прямим наглядом президента, який не лише бере участь у формуванні стратегії захисту та поши-

рення мови, а й стежить за її виконанням. Розширення впливу французької сприяє збереженню мовного розмаїття та протидії монополії однієї мови в глобалізованому світі.

Діяльність організацій щодо підвищення глобального статусу французької мови

На досягнення окреслених цілей спрямована робота всіх структур, які розвивають, просувають і популяризують французьку. Генеральна делегація з французької мови та мов Франції (*Délégation générale à la langue française et aux langues de France*), створена урядом 1989 р., є ключовим інструментом комплексної політики її підтримки. Уряд вважає її стратегічним завданням координацію взаємодії, постійний діалог для підвищення обізнаності відповідальних осіб і посилення синергії в просуванні мови. Делегація співпрацює з:

- Вищою радою з французької мови (*Conseil supérieur de la langue française*) під головуванням прем'єр-міністра, яка аналізує проблеми, проводить консультації та пропонує рішення;
- міністерськими відомствами, що опікуються мовними аспектами в освіті, вищій освіті, науці, промисловості, культурі, зовнішніх справах, співпраці, франкофонії тощо;
- фаховими спільнотами, які досліджують лінгвістику (університети, лабораторії, компанії) та поширюють мову (медіа, реклама, економіка, культура);
- асоціаціями, орієнтованими на підтримку французької;
- мережею міжнародних партнерів, зокрема з Квебеком, державами ЄС та іспаномовними країнами.

Делегація відповідає за втілення урядової мовної політики, заснованої на трьох принципах: гарантування вивчення французької як мови Республіки; збереження її ролі в міжнародному спілкуванні; повага до мовного та культурного розмаїття й заохочення багатомовності [8].

Таким чином, делегація стимулює та координує дії державних і приватних структур для ефективного поширення та використання французької.

Важливу роль у втіленні мовної та культурної політики відіграє товариство «Альянс Франсез» (*Alliance française*), засноване 1883 р. Його мета – сприяння вивченню французької за кордоном і поширенню французької культури. Почавшись як літні курси для іноземців, переважно вчителів, «Альянс» став найбільшою культурною мережею світу. Шарль де Голль називав його «одним із найвизначніших послів французької думки» [9].

Значний внесок робить Університетське агентство франкофонії (*Agence Universitaire de la Francophonie*), створене 1961 р. Це одна з найбільших асоціацій вишів і наукових центрів: 2020 р. під її егідою працювали 1007 установ у 119 країнах [6].

Масштабну діяльність розгортає Міжнародна організація франкофонії (*Organisation internationale de la Francophonie*), заснована 1970 р. Її завдання: «...заохочення французької мови та культурно-мовного розмаїття, миру й прав людини; підтримка освіти, професійної підготовки, вищої освіти та науки; співпраця задля сталого розвитку» [19].

Наприкінці 1960-х засновники інституційної франкофонії – Леопольд Седар Сенгор (Сенегал), Хабіб Бургіба (Туніс), Хамані Діорі (Нігер) і принц Нородом Сіанук (Камбоджа) – розробили концепцію, де французька стала інструментом солідарності, розвитку та єднання народів.

20 березня 1970 р. на березі Нігеру підписано Ніамейську угоду, що започаткувала Агенцію культурного та технічного співробітництва (АКТС). Це втілило ідею «органічної спільноти франкомовних держав» (за Сенгором), об'єднавши переважно африканські країни. Угоду підписали 21 держава; нова міжурядова структура мала просувати культури членів і розширювати співпрацю.

З того часу франкофонний проєкт суттєво еволюціонував, створивши механізми адаптації до реалій ХХІ ст. Наприкінці ХХ ст. запроваджено посаду генерального секретаря – наріжний камінь системи – та ухвалено статут. Першим секретарем 1997 р. на саміті в Ханой став Бутрос Бутрос-Галі, экс-генсек ООН (до 2002 р.) [1].

Нині МОФ об'єднує 88 держав і урядів (члени та спостерігачі) – це потужне багатостороннє об'єднання, орієнтоване на просування французької та багатомовності.

У 2018 році на саміті в Єревані генсеком обрано Луїзу Мушіківабо, экс-міністерку закордонних справ Руанди (2009–2018). Вона наголосила на перефокусуванні діяльності на сфері реальної цінності: поширення французької, гендерна рівність, цифровізація, робота з молоддю [5].

У 2020 році, у 50-річчя МОФ, оголошено стратегічні пріоритети:

- оживити франкофонну політичну спільноту, посилити солідарність і єдність на глобальній арені; рівність між членами – ключова цінність; активніше запобігати й розв'язувати конфлікти;
- наростити присутність французької в інтернеті та високотехнологічній термінології; циф-

ровізація – рушій інновацій, конкурентної економіки, відкритості франкофонного контенту; розробити нові освітні інструменти для широкого доступу до знань;

- інвестувати в молодь – майбутніх діячів франкофонії – через освіту, зайнятість, охорону здоров'я, цифру;
- спрямувати економічну стратегію на боротьбу з нерівністю, сталий розвиток, екологію; залучати громадянське суспільство, зміцнювати права людини, інституції, франкофонні мережі та бізнес [1].

Значущість МОФ підкреслив Е. Макрон, вперше відвідавши її паризьку штаб-квартиру 20 березня 2019 р. і зустрівшись із Л. Мушіківабо.

Саміти МОФ за ініціативи Ф. Міттерана проводяться раз на два роки з 1984 р. XVIII саміт, запланований на 2020 р., скасовано через COVID-19 і перенесено [19].

Понад 6000 співробітників у посольствах, 98 французьких інститутах і 386 осередках «Альянс Франсез» сприяють поширенню мови через культурну співпрацю в освіті та лінгвістиці [5].

Зобов'язання Франції щодо багатомовності в ЄС

Ключовим елементом мовної політики є підтримка багатомовності в європейських інституціях. Девіз ЄС – «Єдність у розмаїтті» – відображає мовну реальність. Стаття 3 Договору про ЄС проголошує повагу до культурного та мовного багатства, що актуалізує демократичні та громадянські аспекти. Франція зробила французьку та багатомовність пріоритетами свого головування в Раді ЄС у першій половині 2022 р.

8 квітня 2021 р. держсекретарі Ж.-Б. Лемуан (франкофонія та європейські справи) і К. Бон (туризм і франкофонні країни) створили робочу групу з французької та багатомовності в європейських інституціях під головуванням політолога К. Лекена. До складу увійшли 15 експертів із країн ЄС і різних сфер (політика, медіа, наука). Група щотижня консультувалася, аналізувала звіти. Завдання – розробити конкретні пропозиції для підвищення привабливості французької та забезпечення багатомовності. 20 жовтня 2021 р. групу передано держсекретарям звіт про стан багатомовності та французької в Європі.

Документ деталізує проблеми, пропонує коротко- та середньострокові заходи для інституцій ЄС і держав-членів. Реалістичний аналіз дозволить сформувати багаторічний план дій до французького головування [3].

Внесок медіаресурсів у втілення мовної політики

В епоху інформаційних технологій ЗМІ через інтернет ефективно популяризують Францію та франкофонію. У країні діють телеканал *TV5MONDE* (глобальний франкомовний), *RFI*, *France 24*, *Euronews*, *BBC News*, *CGTN*, *RT* та онлайн-платформи. *TV5MONDE* – єдиний франкомовний канал із аудиторією 354 млн у 198 країнах (включно з Китаєм, Кубою, КНДР): 8 регіональних і 2 тематичні канали, 60 млн глядачів щотижня, цілодобове мовлення французькою. З 1996 р. функціонує платформа «*Apprendre et enseigner le français avec TV5MONDE*» з безкоштовними навчальними матеріалами. У 2020 році запущено *TV5MONDEplus* – глобальну відеоплатформу з контентом виключно французькою (з субтитрами), доступну на всіх пристроях і в додатках Apple/Android (<https://www.tv5mondeplus.com>). *Radio France Internationale* – новинне радіо французькою та 13 мовами. Сервіс *RFI Savoirs* пропонує ресурси для вивчення французької як іноземної, двомовні фільми, підготовку вчителів. *France 24*, ініційований Ж. Шираком і запущений 2006 р., належить державі, віщає чотирма мовами (французька, англійська, арабська, іспанська) та онлайн [11]. Таке використання ІТ дозволяє застосовувати сучасні освітні інструменти та поширювати французьку культуру.

Майбутнє французької як мови міжнародного спілкування

Системні зусилля французької держави в цільовій мовній політиці здатні зробити французьку однією з провідних мов майбутнього та ресурсом глобалізації. Журналістка «*Le Figaro*» М. де Гестас вважає, що на міжнародній арені французька може відновити вплив. Вона зазначає домінування англійської в політичній та дипломатичній лексиці, появу «глобішу» – спрощеної англійської мови. На її думку, потрібно збагачувати міжнародний словник французькими термінами для точнішого вираження думок рідною мовою [10]. Поширення англійської триватиме, але для мінімізації її впливу варто дослухатися до французьких діячів М.-Л. Полетті, Р. Пільйона та П. Верлюїза, які наголошують на політичному пріоритеті просування французької [15].

Франкомовний світ пильно стежить за динамікою мови, майбутнє якої пов'язане не лише з Францією. Е. Макрон 2017 р. у виступі перед студентами Університету Уагадугу (Буркіна-Фасо) заявив: «Французька давно перестала бути винятково французькою... вона належить бага-

тьом народам» [4]. У ХХІ ст. значного поширення та ренесансу французька може зазнати в Африці, де, можливо, формуватимуться нові норми [2]. Це зобов'язує Францію допомагати африканським країнам в освітніх реформах, прискорювати спільні проєкти: ініціативу *IFADEM* (дистанційна підготовка вчителів) та *ELAN-Africa* («Школа і національні мови в Африці») [9].

Висновки. Мовна політика Франції у ХХІ столітті є стратегічним інструментом національної ідентичності та глобального впливу, головна мета якого – розширення сфери застосування французької мови у світі, посилення її ролі в європейських інституціях і зміцнення позицій на Африканському континенті. Ця політика спирається на комплексний підхід, що охоплює державні ініціативи, діяльність президента, міжурядові та громадські організації, дипломатичну мережу й медіаресурси. Завдяки системності та послідовності реалізованих заходів ситуація з поширенням французької виглядає відносно стабільною: вона зберігає статус п'ятої за поширеністю мови світу, другої в міжнародних медіа, третьої в бізнесі та робочій в більшості глобальних організацій. Водночас сучасні виклики – домінування англійської, цифровізація, демографічні зрушення – вимагають постійної активізації зусиль. Франції, її громадським інституціям, міжнародним партнерам і всій франкофонній спільноті необхідно докласти максимальних зусиль, аби не лише зберегти, а й розширити аудиторію носіїв однієї з найвишуканіших і культурно насичених мов світу.

Перспективи французької мови значною мірою залежатимуть від її адаптації до нових реалій глобалізації. Ключовими факторами успіху стануть: цифрова експансія (нарощування франкомовного контенту в інтернеті, ШІ, високотехнологічній термінології та освітніх платформах); економічна привабливість (утвердження французької як мови інновацій, стартапів, міжнародного бізнесу й наукових публікацій); культурна та дозвілєва привабливість (її присутність у спорті, кіно, музиці, туризмі та креативних індустріях); освітня трансмісія (підтримка франкомовних систем освіти, особливо в Африці, та мотивація молоді до вивчення мови).

Особливе значення матиме Африканський континент, де демографічний вибух і урбанізація створюють передумови для ренесансу французької. Саме тут, за прогнозами, сформується нова

генерація носіїв, які можуть внести свіжі норми, лексику й культурні коди, збагачуючи мову та роблячи її ще більш універсальною.

Лише за умови синергії всіх рівнів – від президентського лідерства до локальних ініціатив – французька зможе не лише утримати, а й підняти свої позиції в глобальних мовних рейтингах. Тоді стане реальністю візія Р. Пільйона: «світ говоритиме французькою» [13]. Це не лише мовне, а й цивілізаційне завдання – зберегти французьку як символ культурного розмаїття, інтелектуальної свободи та людської виразності в епоху уніфікації.

Перспективи подальшого дослідження мовної політики Франції відкривають широке поле для аналізу її сучасного стану та прогнозування майбутньої траєкторії французької мови в глобальному контексті. Доцільним є порівняльний аналіз стратегій просування національних мов у Німеччині, Іспанії та Китаї з метою адаптації ефективних моделей до французьких реалій. Особливо актуальним залишається вивчення цифрової присутності французької в інтернеті, соцмережах, ШІ та високотехнологічній термінології для оцінки реалізації стратегії Е. Макрона.

Ключову роль відіграватиме Африканський континент завдяки демографічному зростанню франкофонії та можливим змінам норм мови. Важливо оцінити ефективність інституцій (Генеральна делегація, Альянс Франсез, Міжнародна організація франкофонії, AUF) за результатами, фінансуванням і впливом на мовну поведінку. Актуальними є стратегії протидії англослов'янській гегемонії через франкомовний медіаконтент, переклади та багатомовні платформи, а також аналіз освітніх ініціатив (IFADEM, ELAN-Africa) і використання мови в бізнесі та інноваціях.

Доповнять картину соціолінгвістичні дослідження ставлення до французької, її престижу та ідентичностей носіїв у різних регіонах. Комплексне опрацювання цих напрямів дозволить розробити обґрунтовані прогнози щодо майбутнього французької мови в умовах глобалізації.

Системне дослідження цих напрямів сприятиме не лише теоретичному осмисленню, але й формуванню практичних рекомендацій для держави, франкофонних інституцій та міжнародної спільноти задля зміцнення позицій французької як однієї з провідних мов сучасності та майбутнього.

Список літератури:

1. 50e anniversaire de la Francophonie. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/> (дата звернення: 19.10.2025).
2. Blanchet P. Dynamiques de la langue française au 21ème siècle: une introduction à la sociolinguistique. URL: <http://www.sociolinguistique.fr/> (дата звернення: 21.10.2025).
3. Diversité linguistique et langue française au sein des institutions – Remise d'un rapport aux secrétaires d'État à la Francophonie et aux affaires européennes. URL: <https://www.vie-publique.fr/files/rapport/pdf/282161.pdf> (дата звернення: 24.10.2025).
4. Emmanuel Macron veut faire du français la première langue d'Afrique et du monde. Le Figaro, le 29 novembre 2017. URL: <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/francophonie/2017/11/28/37006-20171128ARTFIG00273-emmanuel-macron-veut-faire-du-francais-la-premiere-langue-d-afrique-et-du-monde.php> (дата звернення: 11.06.2021).
5. Engagement de la France pour la diversité linguistique et la langue française. France Diplomatie. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/francophonie-et-langue-francaise/engagement-de-la-france-pour-la-diversite-linguistique-et-la-langue-francaise/> (дата звернення: 12.08.2021).
6. L'Agence Universitaire de la Francophonie. Qui nous sommes. URL: <https://www.auf.org> (дата звернення: 23.10.2025).
7. L'enseignement du français hors de France. France Diplomatie. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/francophonie-et-langue-francaise/enseignement-francais-a-l-etranger/> (дата звернення: 11.10.2025).
8. La politique linguistique du français. URL: https://www.axl.cefan.ulaval.ca/europe/france-2politik_francais.htm (дата звернення: 26.03.2021).
9. Le français langue étrangère: l'apprendre et l'enseigner en France. URL: <https://www.culture.gouv.fr/> (дата звернення: 12.10.2025).
10. Maguelonne de Gestas. Le français pourrait (re)devenir une langue influente. Le Figaro, le 21 septembre 2020. URL: <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/actu-des-mots/le-francais-pourrait-re-devenir-une-langue-influente-20200920> (дата звернення: 18.10.2025).
11. Médias francophones à l'international. France Diplomatie. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/francophonie-et-langue-francaise/medias-francophones/> (дата звернення: 20.10.2025).
12. Petite histoire de l'Alliance Française. URL: <https://www.radiofrance.fr/franceinter/podcasts/terres-d-alliances/petite-histoire-de-l-alliance-francaise-8610010> (дата звернення: 29.10.2025).
13. Pilhion R. La langue française dans le monde. URL: <https://www.mlfmonde.org/tribunes/la-langue-francaise-dans-le-monde/> (дата звернення: 16.10.2025).
14. Pilhion R., Poletti M.-L. ... Et le monde parlera français. 2017. URL: https://www.mlfmonde.org/wp-content/uploads/2017/07/Et-le-monde-parlera-fran%C3%A7ais_pr%C3%A9sentation-ouvrage-RPilhion.pdf (дата звернення: 28.10.2025).
15. Polletti M.-L., Verluise P., Pilhion R. Francophonie: quelles réalités, contradictions et perspectives? URL: <https://www.diploweb.com/Francophonie-queelles-realites-contradictions-et-perspectives.html> (дата звернення: 23.10.2025).
16. Report du XVIIIe Sommet de la Francophonie. URL: <https://www.francophonie.org/report-du-xviii-e-sommet-de-la-francophonie-1345> (дата звернення: 19.10.2025).
17. Stratégie internationale pour la langue française et le plurilinguisme. France Diplomatie. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/francophonie-et-langue-francaise/engagement-de-la-france-pour-la-diversite-linguistique-et-la-langue-francaise/strategie-internationale-pour-la-langue-francaise-et-le-plurilinguisme/> (дата звернення: 19.10.2025).

Kosovych O. V. LANGUAGE POLICY OF FRANCE IN THE 21ST CENTURY AND MECHANISMS FOR PRESERVING THE PURITY OF THE FRENCH LANGUAGE

The language policy of France is a crucial aspect of preserving and developing the French language as the national language of France. The article analyzes the historical context of France's language policy, the legislative framework regulating the use of the French language, mechanisms for maintaining language purity, as well as the problems and challenges of France's language policy. It also examines objective indicators and public opinion regarding France's language policy. The study explores the language policy of the French state and the measures taken by public institutions to promote the French language worldwide. It is noted that, despite the significant global spread of French, there is currently a trend toward its weakening as a language of international communication, prompting France to make every effort to strengthen its position by developing

and implementing a language policy aimed at consolidating French as one of the leading world languages. The activities of organizations such as the General Delegation for the French Language and the Languages of France, the Higher Council for the French Language, the Alliance Française, the University Agency for Francophonie, and the International Organisation of La Francophonie are analyzed, with their primary goal being to enhance the role of French as a language of global communication. The contribution of mass media to the implementation of language policy is revealed. It is hypothesized that the systematic efforts of the French state in pursuing a targeted language policy will contribute to strengthening the status of French as a language of international communication, transforming it into one of the key world languages and an important element of globalization.

Key words: *language policy, language situation, language behavior, language environment, France, French language, Francophonie, national language, national identity, language preservation, language development.*

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Махоніна Н. Г.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Кононенко В. І.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ЗМІНИ В СИСТЕМІ КОНСОНАНТИЗМУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ПЕРШИЙ І ДРУГИЙ ПЕРЕСУВИ ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ

У статті досліджено ключові етапи історичної фонологічної еволюції німецької мови, зокрема перший та другий пересуви приголосних. Розглянуто перший пересув (*erste Lautverschiebung*), відомий як закон Грімма, що визначив перехід від праіндоєвропейської до прагерманської мовної системи. Також окреслено другий пересув (*zweite Lautverschiebung*), який став підґрунтям для відокремлення верхньонімецьких діалектів від інших західногерманських мов і сприяв формуванню німецької мови як окремої мовної системи. Показано, що обидва пересуви спричинили ланцюгові зміни фонетичних систем відповідних періодів, у зв'язку з чим у роботі також проаналізовано вокалічні процеси, що супроводжували консонантні трансформації: компенсаторне подовження голосних, редуцію ненаголошених голосних, дифтонгізацію, морфологічне чергування, перерозподіл наголосу тощо. У статті розкрито значення обох пересувів приголосних для історії розвитку німецької фонологічної системи, а також досліджено їхній вплив на ритмічну організацію слова, інтонаційний малюнок, акустичну структуру, граматичні особливості (зокрема процеси аналітизації) та стилістичне сприйняття сучасної німецької мови як логічної та точної, адаптованої до потреб термінологічного, юридичного й технічного дискурсу. Окрему увагу приділено семантичним наслідкам пересувів: затемненню етимології, розходженню значень між праіндоєвропейськими коренями та їхніми сучасними німецькими рефлексамі. Визначено вплив фонетичних змін на морфологічну прозорість і ритмічну організацію слова в сучасній німецькій мові. Стаття позиціонується не як вузько фонологічна, а як комплексне дослідження системних наслідків пересувів для розвитку німецької мови і може бути корисною для дослідників, викладачів та студентів-філологів, які працюють у сфері германістики та історичного мовознавства.

Ключові слова: німецька мова, германські мови, історія мови, фонетика, фонологія, перший пересув приголосних, другий пересув приголосних, закон Грімма, консонантизм, вокалізм, редуція, компенсаторне подовження голосних, дифтонгізація, морфологічне чергування.

Постановка проблеми. На сучасному етапі дослідження з історії мови залишаються популярними й активно розвиваються, особливо у поєднанні з цифровими технологіями та міждисциплінарними підходами. У класичних напрямках порівняльно-історичних студій – реконструкції прамов, аналізу фонологічних і морфологічних змін у германських, слов'янських та інших мовах – традиційні методи поєднуються з комп'ютерними моделями. Цифрові корпуси та комп'ютерні моделі дають нові можливості для перевірки класичних гіпотез, що робить тему сучасною, а не лише «традиційною».

Без першого та другого пересувів неможливо уявити собі розвиток германських мов загалом та німецької зокрема. Також розуміння історичних змін допомагає зрозуміти сучасні діалектні відмінності та варіативність у німецькій мові. Ця

стаття пропонує нові таблиці, схеми та пояснення, що зроблять складні фонологічні процеси доступнішими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній германістиці перший та другий пересуви приголосних розглядають не лише як класичні закони, а як багатокомпонентні ланцюгові зміни з різними темпами, географією поширення і взаємодією з акцентною структурою та морфологією. П. Стайлс [14] вносить уточнення в перший пересув приголосних, зосереджуючись на ролі акценту та наступних правилах типу закону Вернера. Другий пересув дедалі більше описується як набір паралельних процесів – африкації, спіранізації, змін у фор-тис-леніс контрасті, – які в різних верхньонімецьких ареалах реалізувалися нерівномірно; це добре показано у дослідженнях Р.Д. Кінга та Дж.Селмонса [9; 12], а також у статті Е. Петерса [11].

Зростає інтерес до тонкої часової стратифікації: дослідження намагаються датувати окремі підетапи і прив'язувати їх до письмових джерел та діалектної географії. Так, Р. Кляйн [10] пропонує деталізовану періодизацію, а Дж.Селмонс [13] синтезує нові дані про взаємодію пересувів із акцентною структурою та морфологією. Додатково, роботи Іверсон та Девіс [7; 8] аналізують фонологічну мотивацію та асиметрії у перебігу цих змін. Отже, сучасна германістика трактує пересуви як динамічні, багатокомпонентні процеси, що потребують комплексного аналізу.

Українські філологи – М. Л. Дружинець [1], Л. І. Козак [2], Н. П. Русаченко [5], О. В. Савчук [6], О. І. Панченко [4] – також активно працюють із темою пересувів приголосних у германських мовах, але це здебільшого частина ширших курсів і досліджень з історичної фонології та порівняльного мовознавства.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні багатогранного впливу першого та другого пересуву приголосних на німецьку мову – від фонології до граматики та семантики – з урахуванням їхньої часової стратифікації та діалектної варіативності.

Виклад основного матеріалу. Німецька мова (далі – НМ) має тривалу та складну історію формування і розвитку. Традиційно до змін, що визначили її сучасний стан, відносять перший та другий пересув приголосних.

У результаті **першого пересуву приголосних** (також: **перше переміщення приголосних**, в нім. **erste Lautverschiebung**) – V-II століття до н. е. – відбулася трансформація системи консонантизму: змін зазнали всі приголосні, крім [s]. Це виділило прагерманську мову з праіндоєвропейської (далі – ПІЕ). Через те, що вперше ці фонетичні зміни були детально описані Я. Гріммом (1822), у явища з'явилася паралельна назва – **закон Грімма (Grimmsches Gesetz)**. Зміни мали ланцюговий характер: трансформація одного звука спричиняла послідовні трансформації інших, з метою уникнення фонологічного конфлікту. У межах цього процесу виділяють три основні фази.

На першому етапі ПІЕ глухі проривні приголосні перетворилися на глухі фрикативні:

1. ПІЕ *p* > прагерм. *f*. Напр., ПІЕ слово *peter* («батько») перейшло в лат. як *pater*, в ісп. як *padre*, у фр. як *père*, проте в англ. як *father*, а в нім. як *Vater*.

2. ПІЕ *t* > прагерм. *b*. Гр. *trítos* (τρίτος) («третій») перетворилось на гот. *bridja*, а пізніше на

давньоверхньонімецьке (далі – двн) *thritto* (нім. *dritte*), англ. *third*.

3. ПІЕ *k* > прагерм. *h*: напр., гр. *kíon* (κύων) («собака») трансформувалося в гот. *hunds*, а пізніше у нім. *Hund*, нід. *hond*, англ. *hound*.

4. ПІЕ *kʷ* > прагерм. *hʷ*: напр., з лат. *quod* («що, тому що») утворилося двн. *hwaz*, з якого пішло нім. *was*.

На другому етапі першого пересуву ПІЕ дзвінкі проривні приголосні перейшли в глухі проривні:

1. ПІЕ *b* > прагерм. *p*;

2. ПІЕ *d* > прагерм. *t*;

3. ПІЕ *g* > прагерм. *k*;

4. ПІЕ *gʷ* > прагерм. *kʷ*,

що можна побачити на наступних прикладах:

ПІЕ *dʰubʰús* / *dʰewbʰús* («глибина, глибоке місце») перейшло в гот. *diups*, а пізніше в англ. *deep* та нім. *tief* (Зміна *b* → *p*).

З лат. *decem* («десять») утворилося нід. *teihn*, а згодом нім. *zehn* та англ. *ten* (Зміна *d* → *t*).

Лат. *gelū* («мороз, холод, крига») трансформувалося в гот. *kalds*, а пізніше в нім. *kalt*, нід. *koud*, англ. *cold* (Зміна *g* → *k*).

ПІЕ *gʷihzʷós* («живий, той що живе») перейшло в прагерм. *kwikwaz*, *nomim* у двн. *quek*, а ще пізніше в англ. *quick* (Зміна *gʷ* → *kʷ*).

На третьому етапі ПІЕ дзвінкі аспіровані проривні приголосні перетворилися на дзвінкі фрикативні, які зрештою перейшли в дзвінкі проривні звуки:

1. ПІЕ *bʰ* > прагерм. *β* > *b*: напр., ПІЕ *bʰrāter* («брат») і лат. *frāter* перейшли через гот. *broþar* у нім. *Bruder*.

2. ПІЕ *dʰ* > прагерм. *ð* > *d*: напр., ПІЕ корінь *dʰwer-* («двері») з дзвінким аспірованим проривним *dʰ* перейшов у валлійське *dôr*, а потім у нижньонімецьке *döör* і гот. *daúr*.

3. ПІЕ *gʰ* > прагерм. *ɣ* > *g*: напр., ПІЕ *gʰans-* («гусак») > прагерм. *ɣans-* > гот. *gans*, у сучасних нім. *Gans* та англ. *goose* відповідно. Тобто ПІЕ корінь, що містить дзвінкий аспірований проривний *gʰ*, перейшов у прагерманській мові у дзвінкий фрикатив *ɣ*-. У готській, англійській та німецькій мовах цей звук стабілізувався як проривний *g*-. Значення „гусак“ зберігається в усіх мовах, що підтверджує спільне походження.

4. ПІЕ *gʰw* > прагерм. *ɣʷ* > *gʷ*: ПІЕ *wegʰw-* («рухатися, йти») > прагерм. **wagjaną* > гот. *wagjan*. ПІЕ *gʰw* у корені **wegʰw-* зазнає спіранізації в прагерм. **ɣʷ*, але в позиції після голосного відновлюється як **gʷ*. Готське *wagjan* – приклад регулярного дієслівного утворення з суфіксом **-jan*, що вказує на каузативне значення «змушувати руха-

тися», тобто «гойдати». У сучасній англійській мові (далі – АМ) маємо відповідно *wag*, а в НМ *wackeln*.

Ланцюговий характер змін у системі консонантизму (кожна група приголосних «посунулася» на нову позицію) можна простежити в табл. 1.

Побіжно зауважимо, що, хоча перший пересув стосувався виключно приголосних, система вокалізму адаптивно зреагувала на нові фонетичні умови і також змінилася. Це було необхідно для

збереження морфологічної прозорості, вирівнювання складів та підтримки фонетичної рівноваги після зміни приголосних (унаочнення в табл. 2).

Другий пересув (також: **друге переміщення приголосних**, в нім. **zweite Lautverschiebung**) відбувся в давньоверхньонімецькій мові ще до першого письмового фіксування мовних форм і стосувався лише німецьких діалектів, не маючи нічого спільного з іншими германськими мовами. Він торкнувся германських глухих приголосних

Таблиця 1

Перший пересув приголосних: поетапно

Етап	Вихідні ПІЕ приголосні	Зміна у прагерманській	Характер процесу
1	Глухі вибухові (<i>p, t, k, kʷ</i>)	Глухі спіранти (<i>f, θ, h, hw</i>)	Спіранізація (ослаблення вибухових)
2	Дзвінки вибухові (<i>b, d, g, gʷ</i>)	Глухі вибухові (<i>p, t, k, kw</i>)	Зсув у фортис (оглушення)
3	Дзвінки придихові (<i>bh, dh, gh, gʷh</i>)	Дзвінки вибухові (<i>b, d, g, gw</i>)	Втрата придишу (леніс → прості дзвінки)

Таблиця 2

Зміни вокалізму, що супроводжували перший пересув

	Вокалічні зміни	Причина	Приклад
1	2	3	4
1	Компенсаційне подовження голосних	через зникнення або спрощення приголосних (для збереження ритму слова).	ПІЕ <i>tanþs</i> → прагерм. <i>tān</i> (→ двн. <i>zān</i> → свн. <i>Zahn</i>) Прагерм. <i>tanþs</i> («зуб») з коротким <i>a</i> (оскільки після нього йде приголосний кластер <i>nþs</i> [tanθs]) втрачає в процесі 1-го пересуву фриктив <i>þ</i> . Для компенсації втрати та збереження ритмічної ваги слова <i>a</i> подовжується . Пізніше звук <i>t</i> перейде у <i>z</i> (2-ий пересув), а подовжений <i>ā</i> збережеться, тобто форма <i>zān</i> вже буде мати сучасне звучання [tsa:n]. У пізній середньовісній (далі – свн.) написання стабілізується як <i>Zahn</i> , а голосний <i>a</i> залишиться довгим як наслідок компенсаторного подовження ще з прагерманської стадії.
2	Перерозподіл наголосу → редукція ненаголошених голосних	Через появу нових фриктивних приголосних (<i>f, þ, h</i>) змінилася артикуляційна структура слова	*ПІЕ: <i>*pód-s</i> → *прагерм.: <i>*fot-s</i> → НН: <i>Fuß</i> Фриктив <i>f</i> у прагерм. <i>*fot-s</i> має іншу артикуляцію , ніж проривний <i>p</i> у ПІЕ <i>*pód-s</i> : він легший, менш вибуховий. Це змінює ритмічну структуру слова : головний наголос концентрується на корені <i>fot</i> , а закінчення <i>-s</i> стає слабким. У подальшому розвитку від ДВН до новонімецької (далі – НН) ненаголошений голосний у закінченні редукується або зникає . Слово <i>Fuß</i> –результат стиснення складу : з двоскладового <i>pód-s</i> до односкладового <i>Fuß</i> .
3	Морфологічне чергування голосних	Викликані першим пересувом зміни в структурі коренів взаємодіяли з аблаутом, умлаутом, дифтонгізацією → чергування голосних	ПІЕ <i>*bhrāter</i> → прагерм. <i>*brōþēr</i> → ДВН <i>*bruoder</i> → НН <i>Bruder</i> У ПІЕ <i>bhrāter</i> в результаті 1-го пересуву відбувся перехід <i>bh</i> → <i>b</i> , тому маємо у прагерм. <i>brōþēr</i> , де <i>ā</i> → <i>ō</i> (аблаут), а <i>þ</i> зберігся. У ДВН у формі <i>bruoder</i> пройшли дифтонгізація <i>ō</i> → <i>uo</i> та <i>þ</i> → <i>d</i> (2-ий пересув). У НН у <i>Bruder</i> зберігається <i>ü</i> , але в інших формах (наприклад, <i>brüderlich</i>) з'явилася <i>ü</i> . Чергування <i>u</i> ~ <i>ü</i> є морфологічним, бо: 1) відбувається в межах одного кореня, 2) залежить від граматичної форми (іменник – прикметник), 3) виникає через історичні фонетичні зміни, зокрема: перший пересув приголосних (<i>bh</i> → <i>b</i> , <i>t</i> → <i>þ</i>), аблаут (<i>ā</i> → <i>ō</i>), дифтонгізацію (<i>ō</i> → <i>uo</i>), умлаут (<i>u</i> → <i>ü</i>)

1	2	3	4
4	Вплив на дифтонги	Через рух від <i>p, t, k</i> до <i>f, þ, h</i> змінюється артикуляційна структура слова: фрикативи легші, менш вибухові, інакше впливають на сусідні голосні. Новий фрикатив створює відкриту позицію для артикуляції → довгі голосні (<i>ī, ū, ō</i>) дифтонгізуються.	*ПШЕ * <i>dōnom</i> → *прагерм. * <i>dōnaz</i> → двн. * <i>tuon</i> → НН <i>tun</i> У ПШЕ * <i>dōnom</i> («дія» або «вчинок») <i>d</i> перейшов у <i>t</i> (1-й пересув), утворивши прагерманську форму * <i>tōn</i> - («робити»). У ДВН в результаті дифтонгізації довгого голосного: <i>ō > io</i> виникла форма <i>tuon</i> («робити»). У НН ця дифтонгізована форма знову спростилася: дифтонг <i>io</i> монофтонгізувався в довгий <i>u</i> , і зараз <i>tun</i> вимовляється як [tu:n].

p, t, k та дзвінких приголосних *b, d, g*, які змінювалися залежно від їхнього положення в слові.

Усередині або в кінці слова після голосних *p, t, k* перетворювалися на *ff, zz, hh*. Типовими прикладами є давньонідерландське *slapen*, яке в ДВН вже звучало як *slaffan* (нім. *schlafen*) або старосаксонське *etan*, що перетворилося на ДВН *ezzan* (зараз: *essen*), або старосаксонське *makon* з ДВН відповідником *mahhon* (зараз: *machen*). Подекуди *ff* або *hh* могли виступати лише як *f* або *h*, у південнонімецьких діалектах *hh* збігалось з уже існуючим *ch*. Описані зміни відповідають першій фазі другого пересуву.

Друга фаза другого пересуву приголосних характеризується переходом *p, t, k* на початку слова, в середині після *r, l, m, n* або у подвоєнні в африкати *pf (ph), tz (z) i kh (ch)*:

ст.-сакс. *plegan* – двн. *pflegan* (нім. *pfliegen*)

ст.-сакс. *tiohan* – двн. *ziohan* (нім. *ziehen*)

ст.-сакс. *herta* – двн. *herza* (нім. *das Herz*)

ст.-сакс. *holt* – двн. *holz* (нім. *das Holz*)

ст.-сакс. *korn* – двн. *khorn* (нім. *das Korn*)

нн. *Tied* – нім. *Zeit*.

Друга фаза звукозміни в діалектах ДВН відбувалася нерівномірно: найбільш повним було перетворення *p, t, k* на *ff, zz, hh*, в той час як зміна *p* на *pf (ph)* відбувалося лише в південнонімецьких

діалектах, а *k* на *kh* – тільки у баварському та алеманському діалектах.

Третя фаза звукового пересуву мала ще обмеженіший радіус розповсюдження і характеризувалася зміною дзвінких приголосних *b, d, g* на глухі *p, t, k*. У сучасній літературній НМ закріпилася лише зміна *d* на *t*, всі інші звукові трансформації в наш час можна спостерігати лише у південнобаварському діалекті Австрії та в діалектах Швейцарії.

Треба додати, що ці істотні трансформації в системі консонантизму (див. табл. 3) супроводжувалися також і обмеженою вокальною еволюцією. **Вокалічні зміни**, як і після першого пересуву, були не самостійними процесами, а **адаптацією до змін у консонантизмі**: відбулося *подовження голосних* (як компенсація за втрату або зміну приголосних), *монофтонгізація* (як стабілізація нових дифтонгів), *редукція ненаголошених голосних* (через зміну складу й наголосу), *морфологічні чергування* – як наслідок фонетичних змін у коренях. Вокалічні зміни забезпечували збереження ритму слова, вирівнювання складів, морфологічну прозорість.

Висновки. Вплив звукових пересувів на НМ не можна недооцінювати. Перший пересув спричинив фундаментальні відмінності між герман-

Таблиця 3

Другий пересув приголосних: поетапно

Етап	Вихідні ПШЕ приголосні	Зміна у прагерманській	Характер процесу
1	Глухі вибухові (<i>p, t, k</i>) у позиції між голосними або після голосного	Спіранти (<i>ff, ss, ch</i>)	Спіранізація (ослаблення вибухових)
2	Глухі вибухові (<i>p, t, k</i>) у початковій позиції або після приголосного	Африкати (<i>pf, ts, kx/ch</i>)	Африкація (посилення артикуляції)
3	Глухі вибухові (<i>p, t, k</i>) у кінцевій позиції	Подовжені або подвоєні спіранти (<i>ff, ss, hh</i>)	Подовження/укріплення
4	Дзвінкі вибухові (<i>b, d, g</i>)	Часткове оглушення (<i>b → p, d → t, g → k</i>) у деяких діалектах	Зсув у фортіс (оглушення)

Зміни вокалізму, що супроводжували другий пересув

	Вокалічні зміни	Причина	Приклад
1	Компенсаційне подовження голосних	Голосні подовжувалися для збереження складу внаслідок зміни або втрати приголосних ($t \rightarrow ss$, $k \rightarrow ch$)	гот. <i>makōn</i> → двн <i>mahhōn</i> → <i>tachen</i> – подовження <i>a</i> перед <i>hh</i> .
2	Перерозподіл наголосу → редукція ненаголошених голосних	Через зміну приголосних відбулися зміни у структурі слова, що призводило до зміщення наголосу, а це спричиняло редукцію або зникнення ненаголошених голосних	гот. <i>gastiz</i> → двн <i>gast</i> (втрата ненаголошеного <i>i</i>).
3	Морфонологічне чергування голосних	Зміни приголосних спричиняли чергування голосних у коренях слів	Двн <i>tehan</i> → Двн <i>ziohan</i> (пізніша форма) → <i>ziehen</i> (зміна $t \rightarrow z$, голосний змушений адаптуватися)
4	Вплив на дифтонги	Другий пересув створив нові кластери (<i>pf</i> , <i>ts</i> , <i>kx</i>), які впливали на артикуляційне середовище голосних. В результаті в НМ: 1) утрималися короткі голосні (через складну початкову позицію). 2) зупинилася дифтонгізація, яка відбулася в інших германських мовах. 3) з'явилися нові дифтонги у випадках, коли нові приголосні ускладнювали артикуляцію.	англ. <i>round</i> ↔ нім <i>Pfand</i> Двн. <i>pfant</i> (результат другого пересуву $p \rightarrow pf$) > сучасна НМ <i>Pfand</i> (приголосний кластер <i>pf</i> -стабілізує короткий голосний) ↔ ст.-англ. <i>pund</i> (без пересуву, зберігає <i>p</i>) > сучасна АМ <i>round</i> (розвиток дифтонга <i>ou</i> з <i>u</i>).

ськими та іншими індоєвропейськими мовами, наприклад, у звуковому складі та структурі слів. Друге звуковий пересув у давньоверхньонімецькій мові відокремив верхньонімецькі діалекти від інших західногерманських мов, в результаті чого верхньонімецькі діалекти стали основою для стандартної НМ, а нижньонімецькі діалекти зберегли архаїчні риси, ближчі до англійської та нідерландської.

Для НМ були характерними системні консонантні зсуви, які радикально перебудували її фонологічну структуру. Зміни вокалізму, що відбувалися паралельно, мали на меті адаптування до трансформації приголосних під час першого та другого пересувів. Саме ці пересуви визначили фонетичні, акустичні, семантичні, граматичні та стилістичні особливості НМ.

У фонетичній структурі НМ з'явилася велика кількість приголосних кластерів, як-от у словах *Strumpf*, *Wirtschaft*, *Pflicht*, що надало їй **щільності та структурної чіткості**. Зміщення приголосних *p*, *t*, *k* спричинило виникнення аспірації та африкатів (таких як *pf*, *ts*, *tsch*), характерної особливості сучасної німецької фонетики. Особливо виразною є чітка артикуляція приголосних у верхньонімецьких діалектах, де вона досягає максимальної точності.

Акустично консонантні зміни вплинули на ритм НМ: він є стрибкоподібним з акцентом на приголосні, що створює ефект напруги та динаміки. Плавність звучання нижча порівняно

з іншими мовами, тому НМ часто сприймається як «тверда» та «структурна». Інтонація має контрастний характер, з чітко окресленими межами між словами, що сприяє ясності мовлення.

Стилістично ці фонетичні особливості формують сприйняття німецької як логічної, технічної та точної мови. Така звукова організація добре відповідає потребам термінологічного, юридичного та технічного дискурсу, де важлива максимальна однозначність і структурна дисципліна.

Фонетична перебудова мала й семантичні наслідки, сприяючи **семантичній дивергенції** – розходженню між початковим значенням праіндоєвропейського кореня та його рефлексом у сучасній НМ. Так слово *Burg* («замок») зберігає семантичний зв'язок із «висотою» (як укріплене підвищення), проте значення змістилося до «архітектурної структури», і спорідненість із первинним значенням неочевидна без етимологічного аналізу: PIE *bhergh-* («високий») → лат. *burgus* («фортеця») → нім. *Burg* («замок») – вплив першого пересуву. Зв'язок між сучасним *drei* і ПІЕ *treyes* також неочевидний без спеціальних знань: ПІЕ *treyes* («три») → прагерм. *þrīz* → двн. *drī* → нім. *drei* (вплив другого пересуву)

Відхилення сучасних форм від їхніх праіндоєвропейських прототипів, що відбулося через фонетичні зміни, також призвели до значного **затемнення етимології**: сучасні слова германської мовної сім'ї часто не мають очевидної зв'язності з ПІЕ-відповідниками. Наприклад, корінь *rod-*

еволюціонував у *Fuß, bher-* – у *bringen*, а *ghostis* – у *Gast*.

Нарешті, консонантні зсуви сприяли морфологічній економії. Внаслідок цих змін відбувалася посту-

пова **аналітизація граматичної системи**: роль флексій зменшувалась, натомість зростала значущість порядку слів і допоміжних елементів, що забезпечують синтаксичну організацію висловлювання.

Список літератури:

1. Дружинець М. Л. Орфоепія та історична фонетика німецької мови : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. 180 с.
2. Козак Л. І. Історія німецької мови: фонетичні зміни та діалектна стратифікація : навч. посіб. Львів : Львівський національний університет імені І. Франка, 2012. 240 с.
3. Павловська Л. І. Фактори впливу на сучасний розвиток німецької мови. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2019. № 12. С. 160–164.
4. Панченко О. І., Вотінцева М. Л. Закони Я. Грімма та К. Вернера як частина фахової підготовки філолога. *Нова філологія* : зб. наук. праць. 2022. № 87. С. 44–49.
5. Русаченко Н. П. Історична фонологія германських мов: акцент і пересуви приголосних : навч. посіб. Київ : Київський університет імені Б. Грінченка, 2015. 210 с.
6. Савчук О. В. Фонологічні процеси у германських мовах: від першого пересуви до сучасних діалектних змін : монографія. Дніпро : Дніпровський національний університет імені О. Гончара, 2020. 220 с.
7. Iverson G. K., Davis G. W., Salmons J. Peripherality and Markedness in the Spread of the High German Consonant Shift. *Lingua*. 2011. Vol. 121, № 8. P. 1344–1362.
8. Iverson G. K. Fundamental Regularities in the Second Consonant Shift. *Journal of Germanic Linguistics*. 2013. Vol. 25, № 1. P. 1–26.
9. King R. D., Salmons J. The High German Consonant Shift in Sociolinguistic Perspective. *Diachronica*. 2012. Vol. 29, № 3. P. 353–376.
10. Klein R. Diachronic Stratification of the High German Consonant Shift. Мюнхен : LINCOM, 2018. 210 с.
11. Peters E. Perception and Asymmetry in the High German Consonant Shift. *Journal of Germanic Linguistics*. 2024. Vol. 36, № 2. P. 145–172.
12. Salmons J., King R. D. Regional Variation and the Spread of the High German Consonant Shift. *Journal of Germanic Linguistics*. 2014. Vol. 26, № 2. P. 123–150.
13. Salmons J. Sound Change and the Germanic Consonant Shifts. Оксфорд (Oxford) : Oxford University Press, 2021. 320 с.
14. Stiles P. Germanic Phonology. Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics. Берлін (Berlin) ; Бостон (Boston) : De Gruyter, 2017. P. 1123–1138.

Makhonina N. H., Kononenko V. O. CHANGES IN THE CONSONANTAL SYSTEM OF THE GERMAN LANGUAGE: THE FIRST AND SECOND CONSONANT SHIFTS AND THEIR CONSEQUENCES

This article is focused on the key stages of the historical phonological evolution of the German language – the first and second consonant shifts. The first shift (erste Lautverschiebung), also known as Grimm's law, marked the move from the Proto-Indo-European to the Proto-Germanic language system. The second shift (zweite Lautverschiebung) was decisive for the separation of the Upper German dialects from other West Germanic languages and contributed to the establishment of German as a separate language system. Both shifts caused chain changes in the phonetic systems of the time, so the work also analyses in detail the vocalic processes that accompanied the consonantal transformations: compensatory vowel lengthening, reduction of unstressed vowels, diphthongisation, morphophonological alternation, stress redistribution, etc. The article reveals the significance of both consonant shifts for the history of the development of the German phonological system, and also examines the influence of these transformations on the rhythmic organisation of words, intonation patterns, acoustic structure, grammatical features (transit from synthetical to analytical forms) and the stylistic perception of modern German (as a logical and precise language, maximally adapted to the needs of terminological, legal and technical discourse). In addition, the study pays attention to the semantic consequences of shifts, in particular the obscuring of etymology, the divergence of meanings between Proto-Indo-European roots and their modern German reflexes, examines in detail on the influence of phonetic changes on morphological transparency and the rhythmic organisation of words in modern German. The article is positioned not as a purely phonological study, but as a comprehensive investigation of the systemic consequences of shifts for the development of the German language and may be useful for researchers, teachers and students of philology working in the field of German studies and historical linguistics.

Key words: *German language, Germanic languages, history of language, phonetics, phonology, first consonant shift, second consonant shift, Grimm's law, consonantism, vocalism, reduction, compensatory vowel lengthening, diphthongisation, morphophonological alternation.*

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Мизин Т. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *WATER* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Статтю присвячено розгляду способів реалізації концепту water в англomовній картині світу. У розвідці розглянуто поняття «концепт», висвітлено підходи до трактовки досліджуваного терміна в лінгвістиці, схарактеризовано погляди науковців на природу цієї когнітивної одиниці. Виявлено, що в сучасній науці не існує єдиного визначення терміна «концепт» через його багатогранність і міждисциплінарний характер. Виокремлено два основні мовні підходи до кваліфікації концепту, виділено його диференційні ознаки. Акцентовано увагу на важливості когнітивних досліджень мовної картини світу. Зазначено, що концепти є засобами її моделювання. У статті проведено етимологічний аналіз лексеми water, який дозволяє вивчати поняття в діахронії та надає змогу дослідити внутрішню форму слова, яка зазвичай є збереженою в зовнішній словесній формі. Визначено, що історичний розвиток лексеми йшов шляхом набуття нових значень. Досліджено та описано семантичні та морфологічні особливості концепту water в англійській мові, проаналізовано семантичне наповнення концепту. Доведено, що структура та змістове наповнення концептів виявляються через значення мовних одиниць, що репрезентують концепт та його словникові тлумачення. На основі вивчення лексикографічного матеріалу виявлено лексеми, що формують понятійну сферу досліджуваного концепту. Встановлено, що понятійна сторона лексичної одиниці water фіксується лексикографічними джерелами у вигляді значень від шістнадцяти до двох залежно від словника. Ознаки концепту water зводяться до двох основних: 1) безбарвна рідина без запаху та смаку; 2) води, що омивають певну територію і знаходяться під її контролем. Ці значення становлять ядро концепту. Виокремлено основну частину та периферійні ознаки концепту water. План вираження концепту представлений низкою фразеологічних одиниць і синонімів. Виявлено 58 фразеологічних одиниць, елементом яких є лексема water. Доведено, що семантико-культурологічний зміст аналізованого концепту становлять уявлення про воду як стихію, джерело небезпеки. Ідентифіковано синоніми до імені концепту. Встановлено, що переважна більшість синонімів є ідеографічними.

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, значення, фразеологічна верифікація, синонім.

Постановка проблеми. Сучасній лінгвістичній традиції притаманна увага до вивчення мовних картин світу та їхніх базових концептів. Стаття є спробою дослідження вербалізації одного з них, концепту стихії та природи – концепту water в англomовній картині світу.

Концепт water і засоби його об'єктивації є актуальним об'єктом дослідження, що викликано інтересом до вивчення мови у взаємозв'язку з ментальністю народу, виконанням її в рамках лінгвокультурології, яка належить до однієї з тих галузей мовознавства, що сьогодні інтенсивно розвиваються.

Об'єктом дослідження є номінативне поле концепту water в англійській мові. Вибір об'єкта дослідження не є випадковим оскільки водні ресурси займають особливе місце серед усіх існуючих природних ресурсів. Жодна сфера життя

і діяльності людини неможлива без використання води. Цей концепт є базовим в усіх мовних картинах світу. Предметом аналізу є вербальна репрезентація лексеми water. Матеріалом дослідження є дані лексикографічних джерел [1–6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження процесів концептуалізації й категоризації дійсності привертають увагу багатьох лінгвістів. Про це свідчать публікації мовознавців Дж. Лакоффа, Ч. Філлмора, А. Вежбицької, І.Г. Голубовської, А.М. Приходька, М. М. Полюжина, О.М. Шевченко та інших науковців.

Вербалізацію природної стихії води на матеріалі різних мов досліджували Н. Бабич, О. Кондратюк, Н. Ковалик, Л. Тимочко, Н. Демчук, Ю. Макарець, О. Чайка, І. Яковенко, Н. Венжинович. Так, Н. Ковалик, Л. Тимочко, Н. Демчук досліджують лінгвалізацію еколого-економічного

концепту *water* в умовах війни. О.М. Галинська акцентує увагу на ключових концептах крізь призму лінгвокультур (на матеріалі української та англійської народної фразеології). Концепт *вода* в українській мовній картині світу досліджують: Ю.С. Макарець, Н.Ф. Венжинович, О. Кондратюк. М. Жадлун досліджує особливості цього концепту на матеріалі німецької мови, А.І. Клименко, А.І. Мамедова – на матеріалі іспанської мови.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є встановлення засобів вербалізації концепту *water* в англomовній картині світу. Реалізація вказаної мети передбачає вирішення таких завдань: розкрити поняття *концепт*, здійснити етимологічний, дефініційний аналіз значення імені концепту *water*, визначити семантичні та морфологічні особливості концепту, описати фразеологічні засоби його репрезентації, дослідити синоніми імені концепту.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню концептуальної картини світу та окремих концептів, недостатньо дослідженим, на наш погляд, залишається вектор дослідження самої природи концепту, який у сучасній лінгвістиці трактується надзвичайно широко й багатозначно.

О. Селіванова характеризує концепт як інформаційну структуру свідомості, різноsubstrатну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. Ядром концепту є поняття, фіксоване у вигляді пропозиційних структур і позначене певною номінативною одиницею [7, с. 256].

Під поняттям «концепт» Л. Репп має на увазі ментальне представлення або когнітивну одиницю значення, абстрактну ідею або ментальний символ, який зазвичай використовується для позначення класу речей, подій або відносин. Концепти є будівельними блоками думки, що дозволяють людям категоризувати та розуміти світ навколо себе [8, с. 217].

Н.В. Плотнікова застосовує інтегративний підхід до розуміння концепту, що передбачає взаємозв'язок лінгвістичного, психологічного, культурологічного та інших аспектів. Під концептом авторка розуміє багатомірне культурно значуще соціопсихічне утворення, яке може мати мовне вираження [9, с. 91].

Як бачимо, єдиного визначення концепту не існує, оскільки сам концепт є багатограним яви-

щем. Він використовується в різних науках: філософії, психології, лінгвістиці, лінгвокультурології, когнітивній лінгвістиці. Цим пояснюються причини існування різних підходів до вивчення концепту: філософський (Н.В. Слухай), лінгвологіко-філософський (Р. Павільоніс), логіко-поняттєвий (А. Вежицька), когнітивний підхід (О. Селіванова), етнолінгвістичний (І.Г. Голубовська) та ін. Ці підходи не суперечать, а доповнюють один одного. Вони розкривають усю глибину явища. Із усього різноманіття підходів до розуміння й вивчення концепту ми виділимо два основних: із точки зору лінгвокогнітології і з точки зору лінгвокультурології.

У сучасній когнітивній лінгвістиці концепт є центральною одиницею, що відображає узагальнене знання про певні фрагменти дійсності, структурує мислення і служить основою для комунікації. Це багатовимірне утворення, що поєднує в собі когнітивні, емоційні, культурні та лінгвістичні компоненти, завдяки чому його аналіз відкриває можливість глибшого розуміння не лише мовної картини світу, а й ментальних моделей, характерних для певної культури чи індивіда. Концепти є засобами моделювання картини світу.

Представники когнітивного напрямку (С. Жаботинська, М.М. Полюжин, О. Селіванова) інтерпретують концепт як глобальну мисленнєву одиницю, ідеальну сутність, сформовану в свідомості людини. Вони розглядають його в рамках понять *знання* та *пізнання* і визначають як ментальне утворення, своєрідний фокус знань про світ, когнітивну структуру, що охоплює різноsubstrатні одиниці оперативної свідомості [10, с. 14].

Лінгвокогнітивний підхід інтерпретує концепт як одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості. За цим підходом концепт визначають як багатомірне смислове утворення, в котрому виокремлюються ціннісна, образна й поняттєва сторони, розуміють його як ментальну сутність, оперативну змістову одиницю загальної картини світу людини.

Лінгвокультурологічний підхід сформувався на підставі того, що мову почали вивчати в аспекті її взаємодії з культурою. Лінгвокультурологічний підхід (І.Г. Голубовська) тлумачить концепт як базову одиницю культури, її концентрат. За цим підходом концепт є семантичним утворенням, що характеризується лінгвокультурною специфікою, властивою представникам даного етносу.

На концептуальному рівні концепт *water* є універсальним концептом із відкритою структурою, яка може розширювати свої межі за рахунок над-

ходження нової інформації, існує у переважній більшості лінгвокультур та є складовою концептуальної картини світу [11, с. 115].

Головним вербалізатором концепту є власне лексема *water*.

Вода як першоелемент завжди привертала до себе увагу всіх представників людства. Адже існування всього живого на планеті Земля залежить від неї.

Важливим етапом дослідження концепту є етимологічний аналіз, який дозволяє вивчати поняття в діяхронії. Первісне значення дає змогу дослідити внутрішню форму слова, яка зазвичай є неусвідомленою, збереженою в зовнішній словесній формі.

Згідно етимологічного словника англійської мови в лексемі *water* виявлено такі історичні зв'язки: староанглійське слово *wæter* походить від прото-германського **watr-* (*source of Old Saxon water, Old Frisian wetir, Dutch water, Old High German wazzar, German Wasser, Old Norse vatn, Gothic wato* “water”), з протоіндоєвропейської мови **wod-or, suffixed form of root *wed-* “water, wet”. За стародавніми віруваннями вода – один із базових елементів, з якого складається все [1].

Виходячи з цих даних внутрішня форма лексеми *water* походить від протоіндоєвропейського іменника **wed-* зі значенням “water, wet”, який є найраніше відомою формою досліджуваної лексеми, тобто її етимомом.

У словнику [5] вказується, що в цьому значенні слово існувало до 12 століття. Інший словник [6] стверджує, що лексема має спільний корінь із латинським словом *unda* “wave” та грецьким *hūdor* “water”. Collins Online Dictionary простежує зв'язок із старослов'янським словом *вода* [3]. Автори словника [5] виділяють також зв'язок із ірландським словом *uisce*.

Дослідження показує, що історичний розвиток лексеми йшов шляхом набуття нових значень. Оскільки мова є засобом вербалізації концептів саме через значення мовних одиниць виявляється їхня структура та зміст.

У кожному досліджуваному тлумачному словнику англійської мови концепт *water* представлений по-різному, але при цьому простежується деяка подібність. Тож розглянемо представленість лексеми *water* в лексикографічних джерелах.

Зауважимо, що лексична одиниця *water* є полісемантичною. Понятійний складник концепту визначаємо на підставі аналізу семантики лексем, адже саме структура семантичних ознак значення слова відбиває основу структури концепту. Так,

понятійна сторона лексичної одиниці *water* фіксується лексикографічними джерелами у вигляді таких значень: 1a. *The liquid that descends from the clouds as rain, forms streams, lakes, and seas, and is a major constituent of all living matter and that when pure is odorless, tasteless, vary slightly compressible liquid oxide of hydrogen H₂O which appears bluish in thick layers, freezes at 0° and boils at 100 °C, and a maximum density at 4°C and a high specific heat, is feebly ionized to hydrogen and hydroxyl ions, and is a poor conductor of electricity and a good solvent.* 1b) *a natural mineral water.* 2. *A particular quantity or body of water;* 2a) *the water occupying or flowing in a particular bed (plural); chiefly British: lake, pond.* 2b) *a quantity or depth of water adequate for some purpose (such as navigation).* 2c) *a band of sea-water abutting on the land of a particular sovereignty and under the control of that sovereignty.* 3. *Travel or transportation on water.* 4. *The level of water at a particular state of the tide.* 5. *Liquid containing or resembling water.* 5a) *a pharmaceutical or cosmetic preparation made with water; a watery solution of a gaseous or readily volatile substance.* 5b) *a distilled fluid.* 5c) *a watery fluid formed or circulating in a living body.* 5d) *amniotic fluid.* 6a. *A degree of clarity and luster of a precious stone.* 6b) *A degree of excellence.* 7. *Watercolor.* 8a. *A stock not representing assets of the issuing company and not backed by earning power;* 8b) *fictitious or exaggerated asset entries that give a stock an unrealistic book value* [5]. Інший словник реєструє два значення: 1. *[Uncountable] a liquid without colour, smell or taste that falls as rain, is in lakes, rivers and seas, and is used for drinking, washing, etc.* 2. *[Uncountable] an area of water, especially a lake, river, sea or ocean.* 3. *[uncountable] the surface of a mass of water.* 4. *Waters [plural] the water in a particular lake, river, sea.* 5. *Waters [uncountable] an area of sea or ocean belonging to a particular country.* 6. *Waters [uncountable] murky, uncharted, stormy, dangerous, etc. waters used to describe a situation, usually one that is difficult, dangerous or not familiar* [6].

Cambridge dictionary свідчить про існування семи значень лексеми *water*: 1. *A clear liquid, without colour or taste, that falls from the sky as rain and is necessary for animal and plant life.* 2. *An area of water such as the sea, a lake, or a swimming pool.* 3. *A way of referring to urine.* 4. *The area of sea near to and belonging to a particular country.* 5. *The water contained in a particular lake, river, or part of the sea.* 6. *(US water) the liquid that surrounds a baby inside the womb.* 7. *The waters water from a spring, especially when used in the past for*

drinking or swimming in, in order to improve the health [2].

Автори Longman dictionary виділяють два значення лексеми *water*: 1. *uncountable liquid; the clear liquid without colour, smell, or taste that falls as rain and that is used for drinking, washing, etc.* 2. *Area of water; an area of water such as the sea, a lake, etc* [4].

Ще одне лексикографічне джерело подає три значення слова *water* 1. *(Uncountable) a clear thin liquid that has no colour or taste when it is pure. It falls from clouds as rain and enters rivers and sea. All animals and people need water in order to live.* 2. *(Plural) a large area of sea, especially the area of sea which is near to a country and which is regarded as belonging to it.* 3. *(Plural) to refer to a situation which is very complex or difficult* [3].

Зауважимо, що два словники позначають значення лексичної одиниці *water*, як територіальні. Так, автори словника Webster виділяють значення: *lake, pond chiefly British* [5], а словник Cambridge: *the liquid that surrounds a baby inside the womb (US)* [2].

Як бачимо, у кожному тлумачному словнику англійської мови концепт *water* представлений по-різному, але все-таки відзначаємо деяку подібність.

Дослідження свідчить, що ознаки концепту *water* можна звести до двох основних ознак у залежності від представленості в словникових дефініціях: 1) безбарвна рідина без запаху та смаку; 2) води, що омивають певну територію і знаходяться під її контролем. Ці значення становлять ядро концепту.

До основної частини (включно з ядром) відносяться такі ознаки, як *площа води (море, озеро, басейн і т.п.)*; *об'єм води в певному водному об'єкті*.

Ці прототипові ознаки виступають критерієм розмежування між основними та периферійними членами категорії.

До периферійних елементів концепту віднесено елементи, що мають менше трьох концептуальних ознак, значення, що є з обмеженою сферою вживання. Можна виділити такі периферійні складові понятійного концепту *water*: *рідина для певних потреб, рівень води під час припливу / відпливів, ступінь якості дорожочинних каменів, води, що оточують дитину в утробі матері, сеча, вода з лікувальними властивостями, небезпечна ситуація*.

Лексична одиниця *water* бере участь у словотворенні: *waterer, waterish, waterishness, waterless,*

waterlessly, waterlessness, watering. Відзначимо, що лексема *water* слугує також основою для творення складних слів: *water-skier, water-bed, water-soak, water-vascular system, low water, tap water, water bug, water gun, holy water, lime water, rose water, water butt, freshwater, saltwater, soda water, water polo, water main, white water, low water, water boy, black water, grey water, open water, water-cooler, water closet, water-stressed, water-repellent, water-ski, water resistant, water-repellent, ice-water, tar-water, water-drop, dish-water, water-ice, water-lily, water-moccasin, water-table, water-wheel, water-clock, water-tower, watercress, waterproof, waterfall, water-line* [3].

Таким чином утворено 246 лексичних одиниць. Сто двадцять шість із них мають структуру зі словом *water* в постпозиції. Сто двадцять складних слів першим компонентом мають слово *water*. Зауважимо, що лексичні одиниці зі словом *water* в постпозиції здебільшого характеризують її властивості. Переважна більшість досліджуваних лексем – іменники. Нами зафіксовано лише 7 прикметників: *deep-water, water-repellent, water-resistant, freshwater, saltwater, water-soluble, water-stressed*.

План вираження концепту представлений зазвичай низкою прислів'їв та приказок, синонімів.

Фразеологічна верифікація є одним із прийомів аналітичного втілення концептів у тому розумінні, що фразеологічні одиниці, відбиваючи лінгвокультурний досвід поколінь, є кристалізованими дискурсивними знаками, які тематизують певну предметно-референтну ситуацію [12, с. 211].

У тлумачних словниках англійської мови зафіксовано 58 фразеологічних одиниць, елементом яких є лексема *water*. Вони надають додаткових значень досліджуваній лексемі: *to have ice water in one's veins; to keep one's head above water; like water off a duck's back; blood is thicker than water; dead in the water; a fish out of water; still waters run deep; to tread water; to go through fire and water; to take to something like a duck to water; water under the bridge; like a fish out of water; to throw cold water on something; to carry someone's water; come hell or high water; not to have both oars in the water; to take on water; water to one's mill* [2; 3; 4; 5].

Як бачимо, семантико-культурологічний зміст аналізованого концепту становлять уявлення про воду як стихію, джерело небезпеки.

Ми виявили також лексико-граматичні варіанти фразеологічних одиниць: *to be in / get into hot water; to dip a toe in / into the water; in deep water(s);*

to pour / throw water on sth; to pour oil on troubled water(s); you can lead / take a horse to water, but you can't make it drink. Ці приклади свідчать, що існує тенденція позначати людей або явища, які грають важливу роль у межах того чи іншого колективу, великою кількістю синонімів, а вода є значимою для носіїв мови.

Синоніми є ще одним способом презентації певного концептуального інваріанта його семантичними дублетами, або варіантами. Ім'я концепту фактично стає гіперонімом для ряду значеннєво близьких до нього феноменів. Наприклад, концепт гіперонім очолює цілу низку синонімічних гіпонімів, представлених такими синонімами: *liquid, aqua, Adam's ail / wine, H₂O, wai* (New Zealand). У значенні *sea: sea, main, waves, ocean, depths, briny (informal)* [3]. Зауважимо, що переважна кількість синонімів є ідеографічними, проте деякі синоніми концепту в англійській мовній картині світу мають особливу сферу вживання і є територіальними.

Висновки. Враховуючи дані, отримані при дослідженні концепту *water* в англійській картині світу, ми дійшли таких висновків: у сучасній когнітивній лінгвістиці концепт є центральною одиницею, яка поєднує в собі когнітивні, емоційні, культурні та лінгвістичні компоненти; лексична одиниця *water* є одним із ключових слів англійської культури; концепт *water* має достатньо широке лексико-семантичне поле, що є причиною широкого кола значень і дає можливість виділити ядро, основну частину та периферійну зону досліджуваного концепту. План вираження концепту представлений низкою прислів'їв та приказок, синонімів. Семантико-культурологічний зміст аналізованого концепту становлять уявлення про воду як стихію, джерело небезпеки. Серед синонімів імені концепту *water* виділено ідеографічні та територіальні.

Перспективним напрямом подальших досліджень може стати порівняльний аналіз способів об'єктивації концепту *water / вода* в англійській та українській мовних картинах світу.

Список літератури:

1. Etymological Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=water> (access date: 01.11.2025).
2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/water> (access date: 03.11.2025).
3. Collins Online Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/water> (access date: 03.11.2025).
4. Longman Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/water> (access date: 03.11.2025).
5. Merriam-Webster Learner's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/water> (access date: 03.11.2025).
6. Oxford Learners Dictionary. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/water_1?q=water (access date: 03.11.2025).
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
8. Репп Л. Концептуалізація, концепт та лексичні одиниці в лінгвістиці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2023. Вип. 70. Том 2. С. 216–220.
9. Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. Том 31(70). №1. Ч.1. С. 91–96.
10. Грігорян А. І. Пряма та опосередкована реалізація концепту *Secret* у англійському художньому дискурсі: дис. ... докт. філософії. 035 Філологія. Одеса. 2025. 281 с.
11. Ковалик Н. В., Тимочко Л. М., Демчук Н. М. Лінгвалізація еколого-економічного концепту *WATER* в умовах війни. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2022. Випуск 25. Том 1. С. 111–118.
12. Приходько А. М. Семіотична об'єктивація концептів. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. Київ: Логос, 2007. С. 208–217.

Myzyn T. O. VERBALIZATION OF THE CONCEPT *WATER* IN THE ENGLISH LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

The article deals with the views on the ways of verbalization of the concept water in the English language picture of the world. The notion "concept" in linguistics, approaches to the interpretation of the nature of this cognitive unit are characterized in the study. It is underlined that despite the fact that great attention of linguists is paid to the term "concept" there is no single interpretation of it. Two main language approaches to the definition of concepts are distinguished; their differential features are highlighted. The importance of cognitive research study is emphasized. It is stressed that concepts, as the basis for communication and central units that reflect

the generalized knowledge about certain fragments of reality, are means of modelling the language picture of the world. The etymological analysis of the lexeme water is carried out. It makes it possible to study the notion in diachrony and research the inner form of the word which is usually preserved in the outer verbal form. It is stated that the lexeme acquired new meanings with the passage of time. Peculiarities of the concept water in the English language are described; the semantic content of the concept is analyzed. It is stressed that the structure and semantics of concepts are revealed through the meanings of language units that represent the concept and their dictionary interpretation. Based on the lexicographic materials lexemes that form the concept are singled out. It is found out that dictionaries register from two to sixteen meanings. The features of the concept water are limited to two main ones: 1) colorless liquid without smell and taste; 2) waters that wash a definite territory and are under its control. These meanings represent the nucleus of the concept. The main part and peripheral features of the concept water are distinguished. A number of phraseological units and synonyms help to characterize the concept under study. Fifty-eight phraseological units which contain the element water are identified. It is proved that the semantic and culturological content of the analyzed concept constitute the idea of water as the source of disaster and danger. Synonyms to the concept name are singled out in the article. It is stressed that the majority of them are ideographic.

Key words: concept, cognitive linguistics, meaning, phraseological verification, synonym.

Дата надходження статті: 12.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Ohienko M. D.

Kherson State Maritime Academy

MARITIME TECHNICAL TERMS AND PROFESSIONAL VOCABULARY: A LINGUISTIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP

The article examines the linguistic relationship between maritime technical terms and professional maritime vocabulary as two interconnected components of contemporary maritime communication. While technical terminology has traditionally been analysed separately from professional lexical units, the study demonstrates that their interaction forms a dynamic, functionally integrated system essential for operational clarity, safety, and effective professional exchange. The aim of the research is to identify and describe the structural, semantic, and functional characteristics that link these two lexical layers and to develop a linguistic model that captures their interdependence in authentic maritime discourse.

The analysis is based on the synthesis of structural-semantic, corpus-based, and functional approaches. Technical maritime terms are shown to exhibit high structural regularity, semantic monosemy, and codified precision, whereas professional maritime vocabulary displays greater contextual flexibility, pragmatic adaptability, and semantic variability. The study highlights several mechanisms that shape the interaction between the two lexical categories, including terminologization, semantic narrowing, professionalization of general vocabulary, and the formation of hybrid lexical clusters. Corpus evidence drawn from operational radio communication, navigational reports, safety documentation, and training materials confirms that technical and professional lexical units frequently co-occur and operate as complementary elements of maritime discourse rather than as isolated forms.

The findings lead to the development of an integrated linguistic model that explains the functional, structural, and semantic interplay between technical and professional vocabulary in the maritime domain. This model has significant implications for terminological standardization, maritime English teaching, translation practice, and the compilation of specialized lexicographic resources. The study contributes to the advancement of maritime linguistics by clarifying the complex dynamics of lexical interaction within a highly regulated professional environment.

Key words: maritime terminology, technical terms, professional vocabulary, terminologization, maritime communication.

Statement of the problem. The rapid expansion of the maritime industry and the consolidation of English as its primary language of communication have intensified the need for a systematic linguistic examination of maritime terminology. Although maritime English has been extensively researched in the contexts of safety communication, standardization, and training, the relationship between maritime technical terms and professional vocabulary remains insufficiently defined and theoretically underexplored. Existing research traditionally treats these two lexical domains as separate or only partially overlapping, which results in a fragmented understanding of their structural, semantic, and functional interdependence.

Technical maritime terminology is characterized by precision, standardization, and operational unambiguity, while professional maritime vocabulary encompasses a broader spectrum of lexical units used

in routine, administrative, instructional, and situational communication. Despite their distinct functions, both lexical layers interact within real communicative practices, shaping the linguistic environment of seafarers, instructors, pilots, and maritime safety personnel. However, current literature does not fully clarify how technical terms transition into professional usage, how professional vocabulary incorporates or adapts technical items, or which linguistic mechanisms govern this interaction.

Another unresolved issue concerns the lack of a unified framework that would capture the dynamics between these lexical categories in authentic maritime discourse, including radio communication, operational reports, navigational documentation, and training materials. The absence of such a framework complicates terminological standardization, hinders effective communication, and increases the risk of lexical ambiguity in safety-critical contexts.

Therefore, the problem addressed in this article lies in the need to define, analyze, and systematize the linguistic relationship between maritime technical terms and professional vocabulary, identify their points of intersection, and determine the mechanisms that regulate their functioning within the contemporary maritime communicative environment.

Analysis of recent research and publications. Research on maritime English has evolved significantly over the past decades, reflecting the growing complexity of maritime communication and the increasing demands for terminological precision. A substantial body of scholarship has examined the structural, semantic, and functional characteristics of maritime terminology, though the relationship between maritime technical terms and professional vocabulary remains insufficiently defined.

A number of Ukrainian linguists such as Hlukhovtseva O., Lazarenko M., Kondratenko V. have contributed to the development of theoretical foundations for the analysis of specialized terminology. Their studies explore structural-semantic models, derivational patterns, and the integration of borrowed units into professional terminological systems [1–3]. Although their work focuses primarily on Ukrainian maritime terminology, the methodological approaches they propose, such as componential, derivational, and contrastive analysis, provide valuable tools for studying English maritime lexical structures.

Among international scholars, significant attention has been devoted to corpus-based research, which offers insights into the frequency, contextual behaviour, and phraseological patterns of maritime terminology. Biel A. highlights the importance of phraseological stability in legal and maritime texts, demonstrating how specialized terms interact with surrounding lexical structures [4]. Chmelík J. introduces a multi-genre corpus of Maritime English, underscoring the need to analyse real communicative practices rather than limiting research to codified standards [6].

Standardization in maritime communication has been explored extensively by Weeks R. and Trenkner P., who investigate the development and implementation of Standard Marine Communication Phrases (SMCP) and Seaspeak. Their findings emphasize the critical role of accuracy, unambiguity, and operational clarity, yet they acknowledge that standardized terminology often diverges from actual professional discourse, where non-standard lexical units may be used alongside technical terms [8, 9].

Issues of translation and cross-linguistic asymmetry are addressed by Pritchard J. and Cabré M., who

identify challenges associated with polysemy, semantic shifts, and contextual dependency. Their work highlights the need to distinguish between strictly technical terms and those that acquire broader professional usage in multilingual maritime environments [7, 5].

Despite these contributions, current research rarely examines the interaction between technical terminology and professional maritime vocabulary as a unified system. Existing studies generally treat these lexical strata separately, which limits our understanding of how technical terms transition into routine communicative practices, how professional vocabulary incorporates technical items, and how both lexical layers co-function in authentic maritime discourse.

Thus, the analysis of recent research reveals a clear gap: the lack of an integrated linguistic framework that explains the structural, functional, and semantic relationships between maritime technical terms and professional vocabulary. This gap determines the direction and relevance of the present study.

Task statement. The present study aims to clarify the linguistic relationship between maritime technical terms and professional vocabulary as interdependent components of maritime communication. Although both lexical layers function within the same professional environment, their boundaries, interaction mechanisms, and semantic overlaps have not been sufficiently systematized. The task of this research is therefore to identify the linguistic features that connect and differentiate these categories and to establish a framework for analysing their co-occurrence in real maritime discourse.

To achieve this goal, the study undertakes the following tasks:

1. To define the theoretical foundations for distinguishing maritime technical terminology and professional maritime vocabulary as separate yet interconnected lexical domains.
2. To investigate structural and semantic characteristics of maritime technical terms and professional lexical units, with attention to their derivation, semantic types, and functional distribution.
3. To analyse the points of interaction between the two lexical layers, including terminologization, professionalization, semantic extension, and contextual usage in operational and non-operational communication.
4. To examine corpus-based evidence illustrating how technical terms function within professional discourse and how professional vocabulary incorporates elements of technical terminology.
5. To develop a linguistically grounded model that explains the relationship between maritime technical

terms and professional vocabulary in contemporary maritime communication.

These tasks collectively form the foundation for constructing an integrated approach to the study of maritime lexical systems and for addressing the gap in the existing scholarship regarding the interrelation between technical and professional language in the maritime domain.

Outline of the main material of the study

1. Conceptual distinction between maritime technical terms and professional maritime vocabulary.

A fundamental step in the analysis is differentiating between maritime technical terms and professional maritime vocabulary, as these categories, although often overlapping in real communication, fulfil distinct linguistic and functional roles.

Maritime technical terms are specialized lexical units that refer to precise objects, mechanisms, operations, and navigational processes. They are typically codified in international standards such as the Standard Marine Communication Phrases (SMCP) and Seaspeak. These terms possess strict semantic boundaries, operational clarity, and limited polysemy. Examples: *bulkhead*, *port side*, *astern*, *deadweight tonnage (DWT)*, *lifeboat station*, *operational commands such as "Stand by", "Hard to port", "Stop engine"* [8, p. 207–220; 9, p. 25–39].

Technical terms rarely vary in form, and deviations may compromise safety.

Professional maritime vocabulary, by contrast, includes a wider range of lexical items used in administrative, instructional, routine, and interpersonal communication on board and in shore-based maritime institutions. These words may originate from general English but acquire specialized functions in the maritime context. Examples: *procedure*, *inspection*, *maintenance*, *briefing*, *guidelines*, *operation report*, *to monitor the situation*, *to ensure compliance*, *to conduct drills*.

Such items exhibit higher semantic flexibility and are sensitive to pragmatic context.

Although clearly different in origin and precision, these two lexical categories interact extensively in real communication.

2. Structural and derivational features of maritime technical terms and professional vocabulary

2.1. Structural features of technical terminology.

Technical maritime terms demonstrate structural regularity and high productivity of certain word-formation models: compoundings (*lifeboat drill*, *engine room*, *cargo handling*, *bridge team*, *navigation light*); noun–noun constructions dominate due to their

compactness and precision (*fuel tank vent*, *mooring winch brake*, *radar reflector*; abbreviations and initialisms, widely used in professional documentation (*ETA (Estimated Time of Arrival)*, *AIS (Automatic Identification System)*, *COLREGs (International Regulations for Preventing Collisions at Sea)*).

These lexical units typically maintain one-to-one form–meaning correspondence [1, p. 112–119; 2, p. 78–84].

2.2. Structural features of professional vocabulary.

Professional vocabulary displays more diverse and flexible structural patterns: multiword expressions and collocations (*carry out inspection*, *conduct safety briefing*, *undergo training*, *report to the master*); phrasal verbs, which are rare in technical terminology but common in professional discourse (*look over the equipment*, *follow up on instructions*, *check in with the chief officer*); metaphorical or semi-technical extensions (*to navigate a problem*, *smooth operation*, *communication breakdown*).

These expressions demonstrate pragmatic adaptability and are often omitted in codified technical documents, though widely used in practice.

3. Semantic characteristics and functional distribution.

3.1. Semantic stability vs. variability.

Technical terms exhibit semantic monosemy: *port side* cannot be interpreted differently depending on context; *pitch* in marine engineering refers strictly to propeller blade angle.

Professional vocabulary shows semantic elasticity and contextual shifts: *operation* may refer to machinery functioning, a navigational procedure, or even administrative activity; *control* can mean supervision, mechanical regulation, or authority.

3.2. Processes of interaction.

The semantic relationship between the two lexical layers is shaped by several mechanisms:

a) Terminologization. General words develop technical meanings:

draft → everyday “sketch”, in maritime context “vertical distance between waterline and keel”.

sound → general verb “to make noise”, technical “measuring depth by sounding”.

b) Professionalization. General vocabulary acquires profession-specific nuances:

procedure, *guidelines*, *assessment*, *clearance* are not technical, but used in specialized maritime ways.

c) Semantic narrowing. A word takes on a more specialized meaning:

bridge → in general English “any elevated structure”; in maritime English “command centre of a vessel”.

d) Emergence of hybrid units. Phrases combining technical + professional elements: *cargo operation manual, engine room safety procedure*.

Such hybrid terms appear frequently in corpus-based data [4, p. 49–67; 6, p. 215–234].

4. Corpus-based evidence of lexical interaction.

Corpus analysis of maritime English (using multi-genre corpora described by Chmelik [6, p. 215–234] and Biel [4, p. 49–67] reveals clear patterns in how technical and professional vocabulary co-occur.

4.1. Co-occurrence in operational communication.

Examples from real radio exchanges:

“Stand by on VHF channel 16 and report your position every 10 minutes.”

→ *stand by* = technical command, *report your position* = professional instruction.

“Proceed to anchorage area and follow the pilot’s guidance.”

→ *proceed, anchorage area* = technical, *follow guidance* = professional.

Technical terms frame the action; professional vocabulary frames interaction.

4.2. Co-occurrence in documentation.

From safety manuals:

“Before operating the winch, ensure compliance with safety procedures.”

→ hybrid cluster: technical (*operating the winch*) + professional (*ensure compliance*).

4.3. Frequency patterns.

Corpus statistics show: technical terms dominate nouns (≈70–80%), professional vocabulary dominates verbs and adjectives used for evaluation, obligation, interaction.

This confirms complementarity rather than lexical separation.

5. Linguistic model of interaction.

Based on the analysis, a model of the relationship between the two lexical layers includes:

5.1. Vertical axis – degree of specialization.

From most technical to least technical: *rudder angle indicator* → *steering procedure* → *operational decision*.

5.2. Horizontal axis – communicative function.

Operational: commands, warnings → high technical density.

Administrative: planning, reporting → mixed lexical clusters.

Instructional: training, onboarding → mostly professional vocabulary.

5.3. Dynamic interaction mechanisms.

technical → professional: through repeated use in discourse;

professional → technical: through codification and standardization;

hybridization in mixed contexts.

5.4. Communicative effect.

Such interplay aims to balance: precision (technical terms); clarity and usability (professional vocabulary).

The proposed model reflects the real functioning of maritime discourse and fills the theoretical gap noted in earlier studies.

Conclusions. The conducted analysis provides a comprehensive account of the linguistic relationship between maritime technical terms and professional maritime vocabulary, demonstrating that these lexical categories, while traditionally examined separately, form an interconnected and dynamic system within contemporary maritime communication. The study confirms that technical terms constitute the core of operational discourse due to their semantic precision, codified status, and functional indispensability. Professional maritime vocabulary, by contrast, represents a broader and more flexible layer that mediates interaction, explanation, planning, and administrative communication on board and ashore.

Structural analysis shows that technical terms are predominantly characterized by compounding, terminological collocations, and abbreviation-based formations, whereas professional vocabulary relies on multiword expressions, phrasal constructions, and metaphorically extended lexical units. Semantically, technical terms maintain monosemy and strict referential stability, while professional vocabulary demonstrates semantic adaptability influenced by communicative context and pragmatic intent. The interaction between these two layers is manifested through processes such as terminologization, semantic narrowing, professionalization of general vocabulary, and the formation of hybrid lexical clusters used in operational documentation and radio communication.

Corpus-based evidence confirms that maritime discourse rarely functions through purely technical or purely professional language. Instead, authentic communication consistently combines both types of lexical units, which appear together in operational commands, navigational reports, safety documentation, and training materials. This systematic co-occurrence underscores the necessity of analyzing maritime lexical items as mutually dependent elements rather than isolated categories.

The linguistic model proposed in the study outlines the mechanisms that regulate the interplay between technical and professional lexical units, taking into account their degree of specialization,

communicative function, and contextual behaviour. This model addresses the gap identified in previous research and provides a theoretical basis for improving terminological standardization, enhancing maritime communication training, supporting lexicographic work, and optimizing translation practices.

Overall, the study contributes to a deeper understanding of maritime lexical systems and highlights the need for further research aimed at expanding corpus resources, examining multilingual influences, and refining terminological policies in the maritime domain.

Bibliography:

1. Глуховцева Т. Д. Структурно-семантичні моделі морської термінології в українській мові. *Мовознавчий вісник*. 2018. № 25. С. 112–119.
2. Кондратенко С. П. Словотвірні моделі морських термінів української мови. *Наукові записки НаУКМА. Філологія*. 2021. Т. 4. С. 78–84.
3. Лазаренко І. В. Запозичення в системі сучасної української морської термінології. *Термінологічний вісник*. 2020. № 7. С. 45–52.
4. Biel Ł. Phraseology in Legal and Maritime Translation: *A Corpus-based Study*. *Linguistica Antverpiensia*. 2014. Vol. 13. P. 49–67.
5. Cabré M. T. Terminology and Translation: Theoretical and Practical Perspectives. *Terminology*. 2017. Vol. 23 (1). P. 9–29.
6. Chmelík J. Multi-genre Corpus of Maritime English: Compilation and Applications. *Corpora*. 2019. Vol. 14 (2). P. 215–234.
7. Pritchard B. Translation Challenges in Maritime Terminology. *The Translator*. 2016. Vol. 22 (3). P. 347–361.
8. Trenkner P. Seaspeak and the Standardisation of Maritime Communication. *WMU Journal of Maritime Affairs*. 2012. Vol. 11 (2). P. 207–220.
9. Weeks F. Standard Marine Communication Phrases and Maritime Safety. *The Journal of Navigation*. 2010. Vol. 63 (1). P. 25–39.

Огієнко М. Д. МОРСЬКІ ТЕХНІЧНІ ТЕРМІНИ ТА ПРОФЕСІЙНА ЛЕКСИКА: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Стаття присвячена дослідженню лінгвістичних взаємозв'язків між морською технічною термінологією та професійним морським словником як двома взаємопов'язаними складовими сучасної морської комунікації. Хоча технічні терміни традиційно аналізувалися окремо від професійної лексики, авторка демонструє, що їхня взаємодія формує динамічну, функціонально інтегровану систему, яка є надзвичайно важливою для забезпечення оперативної точності, безпеки та ефективного професійного обміну інформацією. Метою дослідження є виявлення та опис структурних, семантичних і функціональних характеристик, які пов'язують ці два лексичні пласти, а також розробка лінгвістичної моделі, що відображає їхню взаємозалежність у автентичному морському дискурсі.

Аналіз здійснено на основі синтезу структурно-семантичного, корпусного та функціонального підходів. Показано, що технічні морські терміни характеризуються високим рівнем структурної регулярності, семантичною моносемічністю та кодифікованою точністю, тоді як професійна морська лексика демонструє більшу контекстну гнучкість, прагматичну адаптивність і семантичну варіативність. У статті виділено кілька механізмів, що формують взаємодію між цими двома категоріями лексики, зокрема термінологізацію, семантичне звуження, професіоналізацію загальної лексики та формування гібридних лексичних кластерів.

Корпусні дані, отримані з оперативного радіозв'язку, навігаційних звітів, документації з безпеки та навчальних матеріалів, підтверджують, що технічні та професійні лексичні одиниці часто зустрічаються разом і функціонують як взаємодоповнювальні елементи морського дискурсу, а не як ізольовані форми. Такий підхід дозволяє виявити закономірності співіснування термінів і професійної лексики в реальних комунікативних практиках моряків, що є особливо важливим у контексті забезпечення безпеки та ефективності морської діяльності.

Отримані результати стали основою для розробки інтегрованої лінгвістичної моделі, яка пояснює функціональні, структурні та семантичні взаємозв'язки між технічною та професійною лексикою у морській сфері. Запропонована модель має важливе практичне значення для стандартизації термінології, викладання морської англійської мови, практики перекладу та складання спеціалізованих лексикографічних ресурсів. Стаття робить внесок у розвиток морської лінгвістики, уточнюючи складну динаміку лексичної взаємодії в умовах високорегульованого професійного середовища.

Ключові слова: морська термінологія, технічні терміни, професійна лексика, термінологізація, морська комунікація.

Дата надходження статті: 22.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 81'1:070.41
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/26>

Семенюк А. А.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Черняк О. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ АМЕРИКИ В АНГЛОМОВНИХ МАС-МЕДІА

Статтю присвячено дослідженню вербалізації образу Сполучених Штатів Америки в англомовних мас-медіа й проаналізовано сучасні лінгвістичні засоби, які постійно застосовуються для формування іміджу держави на світовому рівні, включаючи лексичні, стилістичні та граматичні засоби мови. Застосування лексико-семантичного аналізу дало змогу встановити його репрезентацію на рівні мови. Увагу приділено паттерну «прикметник + іменник», що підкреслює постійність, силу, різноманітність і чільність різних галузей життя Америки, а також часовим формам, що маркують тривалість дій, результати та участь США у всесвітніх процесах.

У цій праці розглянуто дієслова, які зображують активну та важливу участь США у сфері міжнародних відносин, разом з дієсловами, які віддзеркалюють лідерство, вплив та перетворення, а також інфінітивні складові, які відтворюють головні наміри та дії держави. Особливу увагу приділено метонімічним і метафоричним маркерам, адже завдяки їм медіа стисло та безперечно влучно описує нелегкі політичні, фінансові та технічні процеси, формуючи уявлення про державу, як могутню впливову та всебічну країну-лідера.

Власні назви компаній, міст та установ мають унікальне значення, адже уможливають демонстрацію різних сфер життя Америки та закріплення авторитету країни на міжнародному рівні. Назви корпорацій-гігантів пов'язуються з фінансовою незалежністю та інноваціями, а міста – з політикою держави, технологіями та культурою. Виявлено через які лінгвістичні засоби медіа створюють цілісний та прозорий образ Америки, зображаючи її як новітню, розвинену і авторитетну країну.

Досліджено, що за допомогою певних граматичних, лексичних та стилістичних засобів у медіа створено конкретний імідж Америки. Шляхом аналізу одиниць мови виявлено, що завдяки уживанню прикметників, дієслів, сформовано цілісне уявлення про США як про країну-лідера у багатьох сферах життя. Доведено, що аналіз лінгвістичної репрезентації у мас-медіа дає змогу краще зрозуміти механізми формування національного образу Америки. Розглянуто, як завдяки вмілому застосуванню потенціалу мови відбувається маніпулювання свідомістю мас, й суспільство сприймає ті цінності, пріоритети та потенціал держави, які сформовані у медіа.

Ключові слова: вербалізація, образ, США, медіа, мовні засоби, метонімія, метафора.

Постановка проблеми. У сучасному світі ЗМІ відіграють основну роль у формуванні уявлень про людей, поняття, країни чи їхню політику. Англомовні медіа, які на сьогодні вважаються одними з провідних та достовірних ресурсів, що перебуває у постійному розвитку, впливають на створення образу США як однієї з найавторитетніших країн світу, який не існує сам собі, а формується з допомогою певних лінгвістичних засобів, завдяки яким суспільство отримує економічне, культурне, освітнє та політичне уявлення про країну. Вербалізація іміджу Америки в медіа просторі здійснюється з допомогою різноманітних мовних одиниць, таких як лексичні, граматичні та стилі-

стичні девайси, які й створюють загальне уявлення про країну як лідера в різних галузях та сферах людського буття й діяльності, що й зумовлює необхідність проаналізувати яким чином формується сприйняття держави в англомовних медіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасній світовій політичній арені розгортаються події, що не лише можуть вплинути на хід історії усього людства, але й змінюють усталені уявлення про держави, їх лідерів, роль на карті світу, серед яких чільне місце належить Америці, що, безумовно, зумовлює інтерес до неї, “підігрітий” засобами масової інформації й спонукає до аналізу засобів формування образу цієї країни в пра-

вовому полі, політичній сфері і в лінгвістичній царині. Так, дослідження Ю. Улянченко присвячено розгляду ролі медіа у формуванні державності в Україні та США [3], А.Худолій аналізує чинники, що сприяють формуванню політики Вашингтону, зокрема промови американських політиків, що відображають зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів [4, v. 133–137]. Л. Яковчук проводить лінгвістичний аналіз текстів промов президента Джозефа Байдена та класифікує лексику, що використовується у контексті російсько-української війни у 2022 році [5, с. 299–302], проте образ Америки, створюваний масмедіа, та мовні засоби, що забезпечують його формування з метою впливу на свідомість мас, є недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та диференціація мовних засобів формування образу Америки, які використовує масмедіа для створення у свідомості людей певного уявлення про цю країну. Увагу приділено аналізу стилістичних, граматичних та лексичних одиниць мови. Матеріалами дослідження слугують англomовні статті таких відомих ресурсів, як BBC, Reuters, а також наукова публікація “*The U.S economy and its global contribution*”. Дані джерела є одними з найвпливовіших та надійних у світовому інформаційному просторі, що забезпечує високу достовірність отриманої інформації.

Виклад основного матеріалу. XXI століття можна сміло назвати світом технологій, адже кожного дня ми отримуємо дзвінки на смартфони, маємо доступ до соціальних мереж, працюємо та навчаємося онлайн, дивлячись у екрани комп’ютерів чи ноутбуків, ознайомлюємося з новинами за посередництвом мережі інтернет, опиняючись у центрі інформаційного потоку, будучи зі всіх сторін оточена новітніми технологіями. У нинішньому світі важливою частиною життя людини й надалі залишається спілкування. Існує безліч каналів комунікації, через які ми можемо передавати і отримувати інформацію: книги, періодична преса, інтернет, телевізор, кінематограф, відео пристрої, музичні записи, комп’ютерні та віртуальної реальності ігри. Також є певні компанії, які вдаються до розміщення реклами на біл-бордах, слів та зображень логотипу на одязі, оголошень на популярних сайтах, чи замовляють рекламу у відомих людей (блогерів) аби привернути увагу якомога більшої кількості клієнтів [6]. Усі ці види медіа не просто передають факти, а й формують уявлення про події, людей, бренди, держави [3]. Саме в медійному просторі відбу-

вається формування образу – мовного конструювання певної інформаційної реальності, у межах якої аудиторія сприймає ту чи іншу країну.

Вербалізація – це невід’ємна частина певного процесу, пов’язаного зі спілкуванням, яка дає можливість передавати інформацію, виражати думки, ідеї та почуття завдяки мові. Вона використовується у щоденному спілкуванні, літературних та мистецьких творах, наукових дослідженнях, писемному мовленні. Також вербалізація є одним з важливих елементів у вивченні мови та самої культури мови, оскільки розвивається вміння щодо більш ефективного вираження власних думок та почуттів, збагачення словникового запасу. З лінгвістичної точки зору вербалізація – це вивчення мовних конститuentів з метою відображення певної ідеї чи поняття. Це можуть бути певні слова, словосполучення, речення, стилістичні засоби чи граматичні аспекти. Саме досліджуючи вербалізацію, можна більш точно та якісно донести інформацію до суспільства [1].

США має широкий спектр різних засобів мови, які представлені у медійному дискурсі та відіграють важливу роль у формуванні образу країни на глобальному рівні, репрезентуючи національні цінності, соціальні явища, політичні пріоритети та культурні особливості країни. Уявлення про США, як впливову, динамічну та багатогранну державу створюється завдяки певним лінгвістичним засобам, які маніпулюють свідомістю не лише власного суспільства, але й представляють Америку у вигідному світлі на міжнародній арені.

Одним з способів зображення позитивного іміджу Америки є використання паттерну «прикметник + іменник»: *strong economy, robust economy, diversified economy* [10], *safe investments* [9], який підкреслює стабільність, силу та різноманітність економіки Америки, тим самим формуючи образ потужної та міцної держави, що здатна втримати економіку та лідирує серед інших країн у всьому світі. Завдяки цим прикметникам створено уявлення про національну ефективність, світову стратегічну перевагу США, інноваційні рішення. Схожі системи поєднують оцінні характеристики саме з економічними ідеями, що робить медіатекст вагомим та впливовим на міжнародному рівні. Проте, цей паттерн не завжди обмежується виключно позитивними коннотаціями. Наприклад, у реченні “*The first official data in weeks on the US job market is out, and it showed a surprising pick-up in hiring after a lacklustre summer*” [7] словосполучення *lacklustre summer* формує негативну оцінку Америки та характеризує її як нестійку та

кволю з точки зору економічної діяльності, й на відміну від структур позитивного потенціалу, що створюють відчуття сили та могутності, відтворює вразливість та перехідну нестабільність ринку праці США. Така розбіжність вказує на те, що медіа користуються різними стратегіями – від укріплення позитивного іміджу до виділення спірних моментів – створюючи масивний і багатогранний образ економіки Америки.

Іншим способом репрезентації образу Америки є використання дієслів на позначення лідерства (*to maintain, to dominate, to overtake, to lead, to shape, to transform, to expand, to influence, to drive forward*) [9], які маркують провідну та активну позицію США у галузі економіки та технологій. Окрім того, вони створюють стійкий імідж держави-лідера, яка активно бере участь у світових процесах з минулого століття та яка досі має першочергове значення у світі.

В англomовному медіапросторі для формування іміджу США використовуються дієслова у теперішньому доконаному часі (Present Perfect), які позначають тривалу дію та результат. *“The United States has long held a prominent position in the global economy”... “The U.S. has shaped the course of global economic history”. “The U.S. has become the world leader in technological innovation”. “The flow of capital from the U.S. to other nations has helped to modernize infrastructure, improve standards of living and support emerging economies”. “American television shows and popular music shape global entertainment trends and brands like Apple and Nike have become synonymous with innovation and modernity”* [9]. Використання цього граматичного прийому підкреслює не лише досягнення Америки, а також і її тривалий вплив на міжнародну економіку, культуру, технології та інші сфери життя.

Ще одним граматичним засобом є використання теперішнього тривалого часу (Present Continuous), тому що він виокремлює процес, швидкість та важливість подій, які відбуваються зараз. Завдяки цьому створено уявлення ніби країна постійно знаходиться у русі, відповідає на зміни та наполегливо працює у нинішньому часі. Наприклад, у *“they are monitoring price inflation [7]”* чи *“businesses are wrestling with cutbacks [7]”* Present Continuous показує, що ці тенденції мають місце на сучасному етапі. Внаслідок такого граматичного відбору інформаційні джерела формують образ США, як країни, яка завжди аналізує, пристосовується та відповідає на виклики. Present Continuous надає опису динамічності, підкрес-

лює рух політичних, соціальних та економічних дій та створює у аудиторії враження, що держава активно змінюється, розвивається та удосконалюється.

Інфінітив з *to* в інформаційних каналах та наукових матеріалах розглядається як лінгвістичний засіб вербалізації образу, який передає дії або задуми суб'єкта у структурованому вигляді. Для прикладу у реченні *“U.S. firms also continue to invest overseas [10]”* інфінітив *to invest* показує тривалу, системну діяльність компаній США у всесвітньому масштабі, виділяючи активну роль Америки у економіці світу. Інфінітив допомагає зробити інформацію більш стислою та динамічною, дозволяючи інформаційним джерелам та науковим текстам легко зосереджувати увагу на діяльності та успіху держави.

Уживання *“may be”* [7] та *“is likely to”* [7] зазвичай використовується для опису образу Америки як держави, яка пильно досліджує ситуацію і не приймає завчасних рішень, передають ймовірність, здогадки та прогноз, цим самим наголошуючи, що інституції США функціонують у режимі безупинного моніторингу. Це створює уявлення про країну, яка передбачає ризик завчасно, аналізує різні можливості розвитку подій і реагує на них завчасно. Завдяки цьому США постає як розсудлива, виважена та стратегічна держава на світовому рівні, де рішення ухвалюються виключно на даних, аналітиці та обачності. Застосування модальних виразів передає ідею готовності до змін: ситуація може мати різний розвиток подій, але країна буде до цього завжди готовою.

Стилістичні засоби також допомагають створити позитивний образ країни, серед яких особливе місце посідає метонімія. *“Silicon Valley in California is home to the world's leading technology companies”* [9]. *Silicon Valley* – означає не тільки конкретну місцевість у Каліфорнії, а й інноваційний центр Америки, що вказує. Завдяки цьому стилістичному девайсу можна сказати, що США є провідною країною у розвитку цифрових технологій, штучного інтелекту та біотехнологій. *“The strength of the U.S. economic recovery post-COVID and a quest for safe-haven investments helped boost U.S. dominance of global financial flows, while manufacturing incentives led to a surge in foreign direct investment, the White House said on Friday”* [10]. *The White House* у інформаційному просторі використовується як метонімія на позначення уряду США і передає офіційну позицію держави з політичних та економічних питань. Завдяки такій метонімії медіа зображають США як ста-

більшу та впливову країну, підкреслюючи авторитет й правочинність її рішень у світі.

Метафора – це один з найважливіших стилістичних засобів для створення іміджу США в англomовних медіа, оскільки вона виформовує та пояснює нові ідеї, а також здатна надати абстрактним поняттям зрозумілу форму [4]. Політична метафора дозволяє подати небезпечні теми у більш м'якій формі та зменшує ризик, що суспільство сприйме слова надто буквально [2]. Вираз *“from strength to strength”* [7] метафорично утворює розуміння про Америку як країну, яка цілеспрямовано прямує вперед не озираючись назад і стає успішнішою з кожним новим кроком, підкреслюючи стрімкий розвиток та внутрішню рівновагу. Метафора *“When you are driving in a fog, you slow down”* [7] показує через зрозумілий життєвий образ як важко буває прийняти те чи інше рішення і формує уявлення про США як про країну, що діє обачно та сумлінно в умовах невизначеності. У висловленні *“businesses are wrestling with cutbacks”* [7] присутня метафора фізичної боротьби, яка створює потужну реакцію компаній США на зовнішні чинники і підсилює образ Америки, як держави, що спроможна адаптуватися та вирішувати труднощі будь-якої складності. За допомогою цих метафор медіа мають змогу створити емоційно насичене, потужне та зрозуміле сприйняття США як ініціативного та впливовий діяча, який готовий приймати рішення при складних обставинах.

Медіа використовують власні назви компаній, корпорацій, та брендів для вербалізації іміджу Америки. *“Companies like Ford, Boeing and General Electric represent the core of U.S. industrial might and they also contribute to global supply chains by exporting their products worldwide”* [9]. Вони не лише називають компанію, а й символізують і допомагають читачеві сформуванню уявлення про країну. Наприклад, автоконцерн *Ford* пов'язується не лише з першим у світі засновником автомобілів Генрі Фордом, а й технічним прогресом індустрії США. *Boeing* асоціюється з нанотехнологіями, інноваціями та значенням Америки у світових авіаційних процесах. Використання власних назв у медійному просторі формує компактний, але виразний образ Америки, як країни, що поєднується з силою, інноваціями та престижем. За допомогою цих мовних засобів медіа формують враження читача про США, як країну, яка визначає тенденції та має великий вплив на міжнародній арені.

ЗМІ використовують не лише назви компаній, а й найменування міст, як лінгвальний метод

репрезентації образу країни. Дана методика дає змогу журналістам матеріалізувати державу через локальні простори, які перетворюються на символи економічних культурних або політичних характеристик: *“New York City undoubtedly tops the list as the nation's largest city (8.5 million residents) and one of the world's great fashion, culture and finance capitals. Los Angeles comes in just behind, the US's second-most populous city and the centre of the film industry, gateway to beaches and laid-back lifestyles. The third-largest city, Chicago, was home to the world's first skyscraper”* [8]. Для прикладу, *New York* у ЗМІ зазвичай представляє моду, культурну та фінансові сторони США, лише одна згадка про місто Нью-Йорк викликає уявлення про високу моду, шумний урбанізм та знамениту вулицю біржових магнатів – Волл-стріт. *Los Angeles* асоціюється зі світовою кіноіндустрією, Голлівудом, креативністю та спокійним стилем життя. Саме тому місто виступає мовним маркером культурної промисловості США. *Chicago* приймає облік уособлення архітектурної новизни та нанотехнологій, адже перший хмарочос збудували саме тут. Для опису головних сфер життя Америки подібні метонімічні заміщення утворюють сумарні і водночас емоційно багаті образи.

Висновки. Отже, в просторі англomовних ЗМІ вербалізація іміджу США відбувається за допомогою значної різноманітності лінгвістичних засобів, які охоплюють лексичні, граматичні та стилістичні елементи. До лексичних відносяться паттерни «прикметник + іменник», власні назви корпорацій, брендів і міст, а також терміни, що зображують суспільні, культурні та технологічні рішення. Вони дають можливість медіа представити США як країну зі значним рівнем фінансової стабільності, нанотехнологіями, культурним розвитком та політично впливовістю. Граматичні засоби, що включають теперішній доконаний та теперішній тривалий час акцентують час виконання дії, динаміку розвитку подій та значущість процесів, що відбуваються у державі. Це допускає медіа до формування образу Америки, як держави, що завжди має вплив на масштабні процеси та конкуренцію на міжнародній арені.

Метафори та метонімії спричиняють значний вплив на створення іміджу. Згадки про *Silicon Valley* або *The White House* у текстах англomовних ЗМІ дають змогу передавати непрості економічні, політичні та технічні процеси коротко та ефективно. Власні назви популярних брендів та компаній допомагають асоціювати Америку з світовим впливом та спроможністю ство-

рювати міжнародні тренди. Саме тому дослідження аргументувало, що вербалізація образу Америки у ЗМІ є важливим чинником репрезентації країни на міжнародній арені. Цей процес інформує аудиторію, створює конкретні інтерпретаційні рамки, що впливають на сприймання

країни як світового лідера. Лінгвістичні засоби, які застосовані в англомовних медіа, будують позитивний, вагомий та динамічний образ Америки, зображаючи її як державу, вплив і важливість якої залишаються стійкими та ключовими у сучасному світі.

Список літератури:

1. Макара Я. Ю. Вербалізація образу України в текстах англомовних онлайн-новин. Репозитарій Київського національного лінгвістичного університету. Київ, 2023. С. 9.
2. Моркотун С. Відтворення експресивності образних засобів при перекладі текстів політичного дискурсу. *Синопсис: текст, контекст, медіа*, № 3 (19), 2017.
3. Улянченко Ю. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 125–132.
4. Худолій А. О. Лінгвістичні особливості політичних текстів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, серія „Філологічні науки. Мовознавство”. 2014. № 4 (281). С. 133–137.
5. Яковчук Л., Худолій А. Лінгвістичний аналіз текстів промов президента Сполучених Штатів Америки щодо війни в Україні. *Грааль науки*, 2023. (23), С. 299–302. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.12.2022.48>,
6. Citizen.in.ua. Що таке мас-медіа? URL: https://citizen.in.ua/photos/topic/f/20190102_103838_rozdil-5-6-9.pdf (дата звернення: 21 листопада 2025)
7. BBC. US jobs saw surprising jump in September after slow summer. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cvg423n377lo> (дата звернення: 20 листопада 2025)
8. BBC. The furious debate over the US's fourth-best city. URL: <https://www.bbc.com/travel/article/20250905-the-furious-debate-over-the-uss-fourth-best-city> (дата звернення: 21 листопада 2025)
9. Pazarskis, Vaia. The U.S. Economy and its Global Contribution. URL: <https://www.hilarispublisher.com/open-access/the-us-economy-and-its-global-contribution.pdf> (дата звернення: 21 листопада 2025)
10. Reuters. Strong economy, safe asset demand boosted US dominance in capital flows, White House says. URL: <https://www.reuters.com/markets/us/strong-economy-safe-asset-demand-boosted-us-dominance-capital-flows-white-house-2025-01-10/> (дата звернення: 20 листопада 2025)

Semeniuk A. A., Cherniak O. M. VERBALIZATION OF AMERICA'S IMAGE IN THE ENGLISH MASS MEDIA

This article is devoted to the study of the United States of America's image verbalization in the English mass media and examines contemporary linguistic means that are constantly used to shape state's image at the global level, including lexical, stylistic, and grammatical means. The lexico-semantic analysis has enabled revealing the verbalization of America's image in the mass media.

Great attention is paid to the pattern “adjective + noun,” which emphasizes the constancy, strength, diversity, and prominence of various spheres of American life, as well as structures that mark the duration of actions, results, and the participation of the United States in global processes.

This paper examines verbs that depict the active and important participation of the United States in international relations, along with verbs that reflect leadership, influence, and transformation, as well as infinitive components that reproduce the main intentions and actions of the state. Special attention is paid to metonymic and metaphorical markers, as they enable the media to convey complex political, financial, and technical processes concisely and unambiguously, shaping the image of the state as a powerful, influential, and comprehensive leader.

The names of companies, cities, and institutions have unique significance, as they enable the media to showcase different aspects of America's life and highlight their international prestige. The names of giant corporations are associated with financial independence and innovation, while cities are connected to the state's policy, technology, and culture. Linguistic tools enable the media to create a coherent and transparent image of the United States, portraying it as a modern, developed, and authoritative country.

The study demonstrates that the media use grammatical, lexical, and stylistic aspects to create the image of America. Analysis of linguistic means shows that adjectives, verbs, metaphors, metonymy, infinitive constructions, and proper names are used to create a holistic view of the US as a leading country in many areas of life. Linguistic representation in the media provides a better understanding

of the mechanisms of national image formation and shows how society perceives the values, priorities, and potential of the state through language.

Key words: verbalization, image, USA, media, linguistic means, mataphor, metonymy.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Семенюк О. Б.

Національна академія Служби безпеки України

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЇ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ

Стаття присвячена висвітленню стилістичних особливостей фразеологічних одиниць, проявлених в епістолярному дискурсі В. Черчилля. Розглянуто і проаналізовано систему фразеологізмів, виокремлених у текстах кореспонденцій та промов письменника, визначено їх функціонально-стилістичну роль в епістолярному тексті.

У науковій розвідці розкрито поняття «епістолярний дискурс», що являє собою епістолярний текст, епістолярний діалог, який увібрав значну кількість жанрових різновидів листів (приватного, дружнього, публіцистичного характеру) та характеризується своєрідним стильовим забарвленням; також з'ясовано зміст поняття: «фразеологія», та акцентовано увагу на особливостях уживання фразеологізмів як потужного стилістичного ресурсу в епістолярному дискурсі В. Черчилля.

На основі проведеного стилістичного аналізу визначено, що для встановлення належного контакту із адресатом і надання виразної (емоційної) стилістичної забарвленості контексту, Вінстон Черчилль використовував багату фразеологію: сталі ідіоматичні вислови, архаїзми, влучні вислови-запозичення із розмовної мови: прислів'я та приказки, біблеїзми та афоризми. Доведено, що в епістолярних текстах письменник звертається до художніх стилістичних фігур (алюзії, анафори, антитези) та троп (метафори, епітети, алегорії, порівняння) задля створення символічних образів, насичених іронічним підтекстом та сарказмом. У статті також обґрунтовано функціонально-стилістичні особливості фразеологічних одиниць, проявлених у текстах промов та приватного епістолярію Вінстона Черчилля, як от: створення пафосного, мобілізаційного ефекту; посилення емоційного впливу на реципієнта; надання контексту експресії, емоційної виразності та оцінки, характеризування адресата, історичних постатей, осіб, присутніх в епістолярному тексті; розкриття ментальних характеристик британців, моральних та етичних норм поведінки людей, закладених традиційно та історично у британському етносі. Запропоновано оригінальний підхід до дослідження фразеології епістолярного дискурсу В. Черчилля, що може бути предметом для подальших розвідок у цьому напрямку.

Ключові слова: дискурс, епістолярний дискурс, епістолярний діалог, фразеологія, фразеологічна одиниця, фразеологізована метафора, адресант, адресат.

Постановка проблеми. Епістолярій британського державного й політичного діяча Вінстона Черчилля – це унікальне культурне надбання людства, що має художню, естетичну та історичну цінність для нащадків і дослідників художнього слова. На сьогодні існують різні підходи до визначення епістолярного дискурсу. Частина науковців співвідносять його з епістолярним жанром (з позиції літератури), інші мовознавці корелюють це поняття з епістолярним стилем [2; 5]. Чимало вітчизняних та іноземних фахівців у різних галузях знань визначають поняття дискурсу. У сучасному лінгвістичному словнику за редакцією А. Загнітка дискурс характеризується із різних аспектів. – «як 1) інтерактивний тип комунікативної діяльності, синтез когнітивних, мовних та позамовних чинників, які формують мовлен-

нєві жанри та мовленнєві акти; 2) зв'язаний текст у контексті багатьох конститутивних і фонових чинників – соціокультурних, прагматичних, психологічних та ін. » [3, с. 139].

У нашій розвідці ми розглядаємо епістолярний дискурс як епістолярний текст, епістолярний діалог, що має велику кількість жанрових різновидів (листів), яким характерна визначена композиційна структура, обсяг і зміст, а також стилістичні особливості (сукупність мовно-виражальних засобів, емоційно-експресивної лексики (зокрема, фразеологізмів), властивих епістолярному стилю, які виконують певну функцію (естетичну, комунікативну) і вирізняють мовлення окремого адресанта з поміж інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці у різні часи досліджували фразеологізми

через призму синтаксису, семантики, когнітивної лінгвістики та культурології. Фразеологія, як одна з провідних галузей мовознавства, зосереджується на дослідженні стійких словосполучень, які відображають національно-культурні особливості мови, а також її історичний, соціальний і когнітивний розвиток. Звертаючись до визначення у лінгвістичному словнику А. Загнітка про те, фразеологія становить сукупність фразеологічних одиниць – лексично-неподільні відтворювані одиниці мови (з двох або більше слів), цілісні за своїм значенням та стійкі за складом та структурою [3, с. 851]. Існують різні підходи у науці до класифікації фразеологізмів. Серед розгалуженої системи фразеологічних одиниць виділяють фразеологічні вислови, стійкі семантично неподільні звороти, що складаються зі слів із вільним значенням, проте відтворюються у мовленні як сталі мовні одиниці [3, с. 853]. До фразеологічних висловів відносимо прислів'я, приказки, біблійні та євангельські вислови, а також вислови відомих людей (афоризми, цитати) [3, с. 853]. Л. Даниленко поділяє думку науковців про те, що до фразеологізмів можна відносити ідіоми, оскільки в англійській мові ідіома (*idiom*) означає образний вислів, говірка, діалект, а відтак в науковому обігу закріпилися терміни: *фразеологізм*, *фразеологія* [1, с. 31].

На думку Л. Станіславової, роль фразеології полягає не лише у забезпеченні семантичної єдності мови, а й у передачі культурного та соціального досвіду народу [7, с. 35].

Постановка завдання. Незважаючи на посилений інтерес науковців до дослідження фразеологізмів в художньому та політичному мовленні, стилістична функція фразеології епістолярного дискурсу на основі листів письменника, відомого публіциста та оратора Вінстона Черчилля залишається предметом, який не отримав комплексного осмислення в сучасній (вітчизняній та зарубіжній) епістолографії та лінгвістиці. Окрім сказаного, нашу увагу привертають стильова своєрідність та словесна майстерність Вінстона Черчилля (вправне оперування художніми засобами мови, а саме фразеологічними одиницями), проявлені в його кореспонденціях.

Мета статті – дослідити епістолярні тексти кореспонденцій та промов В. Черчилля та з'ясувати функціональні та стилістичні ознаки фразеологічних одиниць, виявлених в епістолярному дискурсі письменника. Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виокремити в епіс-

толярних текстах В. Черчилля фразеологізми, що використовуються для створення образності, посилення емоційного впливу на читача; 2) схарактеризувати функціонально-стилістичну роль фразеологізмів у дискурсі, їх стилістичні ресурси; 3) розкрити зміст поняття: епістолярний дискурс, фразеологія, фразеологічні одиниці. Для досягнення поставленої мети застосовуємо такі лінгвістичні методи дослідження: описовий (під час виявлення загальних і специфічних ознак і функцій фразеологічних одиниць та понять для теоретичних обґрунтувань); семантичний аналіз (при дослідженні етимології, змісту та інтерпретації значень фразеологічних одиниць у контексті); стилістичний аналіз (при виявленні стилістичних особливостей фразеологічних одиниць та засобів їх вираження у дискурсі); прийоми когнітивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У низці кореспонденцій, написаних В. Черчиллем у зрілому віці, відчувається потужна авторська позиція і стильова довершеність у текстовому епістолярному дискурсі. В епістолярних текстах В. Черчилля все частіше з'являються такі художні авторські прийоми: проведення паралелі й аналогії, присутність фразеологізмів, асоціативних метафоричних висловів та афоризмів, насичених іронічним підтекстом та сарказмом тощо.

Письменник у листуванні вдало оперує художніми засобами, які ідентифікують насамперед його громадянську позицію, а водночас і рівень художньої майстерності. Незважаючи на те, що адресат також має право на власний кут зору, адресант (автор кореспонденції) майстерно підпорядковує позицію адресата своїй, використовуючи такі художні засоби вираження, як жарт, сатиру, іронію чи пародію, тим самим привертаючи увагу адресата до конкретної думки чи висловлювання. Типовим зразком означеного використання сатиричних художніх засобів є один із листів Вінстона Черчилля, написаний в Індії, у якому він вихваляється своєю здатністю «*тримати аудиторію в постійному сміхові*», припускаючи, що його «*палка промова мала успіх*» [8, с. 683]. Застосовуючи метафоричне порівняння, митець описує свої перші кроки в армії: «*як каченя серед курей*» («*a duckling among chickens*»), котрий зміг показати свою майстерність не лише у муштрі, але і в бою, щоб не відчувати сорому на полі битви. В українській мові існує відповідний фразеологізм із схожим значенням «біла ворона», який вживається на позначення того, хто виділяється чимсь незвичним, зовсім не схожий на інших» [6, с. 125].

У контексті листа вирізняється манера письменника розбавляти серйозний сюжет жартами, дотепними фразами, наприклад: свої військові успіхи письменник у листах до матері називає «дурницями», «примхами» («*follies*»), водночас співвідносить свої «щоденні військові сутички, об'їзд на коні вздовж лінії зіткнення» із буденним досвідом. «*I have no ambition to 'stifle my spark of intelligence under the weight of literary fuel' but I appreciate the power of facts. Hence my toil*» (Я не маю на меті загасити свою іскру (дар) під вагою літературного палива, але я ціную силу фактів. Як наслідок, і мою працю) (31 березня 1897) [8, с. 747]. У такому алегоричному порівнянні літератор висловлює свою чітку позицію щодо освіти й читання художнього письменства та із власного досвіду дає поради молоді. «*Я сподіваюся, що наполегливо дотримуючись цього методу, будува- тиму рихтування логічних та послідовних думок, які, можливо, приведуть до створення логічного й послідовного умовиводу. "Річний реєстр" цін- ний лише своїми фактами. Хороші знання про це озброїли б мене гострим мечем. Маколей, Гібон, Платон та інші повинні тренувати м'язи, щоб якнайкраще орудувати (володіти) цим мечем. Це справді гарний підрозділ терміна "освіта"*» [8, с. 746].

Більшість образних фразеологічних одиниць, ідентифікованих у текстах кореспонденцій пись- менника, побудована на метафорах. Тут ми зустрі- чаємо і фразеологізовані метафори, які на думку Р. Зорівчак, є індивідуальними утвореннями, що вживаються все більшою кількістю мовців і поступово втрачають свою унікальність, стають частиною установленого семантичного запасу мови [4, с. 35].

У вище згаданому контексті листа знаходимо фразеологізовані метафори співвідносні із лек- семою «зброя», «меч» – “*arm me with a sharp sword*” – дослівний переклад українською мовою: *озброїтися гострим мечем* вживається у перенос- ному значенні «здобувати знання»; “*to wield that sword*” – *орудувати мечем* (вправно використо- вувати свій хист, уміння); також “*spark of intel- ligence*”, ідіоматичний вислів, який передаємо відповідно українським фразеологізмом «іскра Божа», що означає «талант, видатні здібності, природне обдарування» [6, с. 276].

Слово Черчилля було зброєю, як Клементина (дружина) стверджувала не раз, тому й наполя- гала у листовному діалозі: «*You should not blunt this precious weapon prematurely*» (Ти не повинен притуплювати (складати) цю дорогоцінну зброю

передчасно) [15, с. 151]. «Дорогоцінною зброєю» у даному контексті виступає уміння, талант висловлювати свої думки. Саме завдяки своєму гострому слову, письменник міг перемагати своїх опонентів на дебатах. Черчилль розумів, що хоча вивчення фактів є важливим, воно менш важливе, аніж уміння інтерпретувати ці факти та діяти практично. Тому знав, як привернути увагу, доби- раючи слова. Вінстон Черчилль любив використо- вувати метафору, різноманітні повтори.

Британський політик і митець, пишучи про- мови, укладав тексти своїх виступів у «форму псалма» – на це, можливо, його надихнула любов до Старого та Нового Заповіту, який він не раз цитував у своїх кореспонденціях і виступах. Так, у листі до дружини Черчилль цитує Послання св. Павла до Ефесян 4.26: “*Let not the sun go down on your wrath*” (Сонце нехай не заходить у вашому гніві) [14, с. 15]. Цей афоризм звучить як біблійна настанова, яка має дидактичний підтекст: заклик до контролю над емоціями, не накопичувати гнів і вирішувати конфлікти якомога швидше.

Біблійні мотиви були свідомим ідейно-стиліс- тичим засобом в епістолярному дискурсі В. Чер- чилля. Він широко використовував біблеїзми та архаїзми, укрплюючи їх у свою мову, щоб надати епістолярному тексту (промові) урочистості або сарказму, а також для відтворення колориту.

Алюзія (художньо-стилістична фігура) часто присутня в епістолярному мовленні В. Черчилля, вона не лише увиразнює мовлення, а й допомагає прочитати прихований підтекст, відсилаючи нас до історичних чи біблійних постатей, історичних фактів. Письменник використовує художні засоби й прийоми зображення дійсності, зокрема, алюзію як форму пародії, з метою надання текстові істо- ричного значення та увиразнення свого ставлення до певного історичного факту. У такий спосіб він спрямовує увагу реципієнта на розшифрування підтекстових кодів, ґрунтуючись на власному життєвому досвіді. Посилаючись на персонажа дядька Сема, В. Черчилль ставить риторичне запитання: “*Is it likely that the cute Uncle Sam will pick our Asiatic. African & European chestnuts out of the fire for us?*” (Схоже на те, що розумний дядько Сем зробить за нас брудну справу?) [9, с. 947]. Хоча, в українському варіанті існує фразеологізм: «чужими руками жар загрібати», який буквально передає смисл: використовувати працю, зусилля інших у своїх інтересах, часто там, де небезпечно. В. Черчилль звертається до доброго дядечка Сема як до уособлення американського уряду, наці- онального символу США. Щоправда, тоді він

асоціювався із політикою колонізації. Саме фразеологічні одиниці (афоризми та біблеїзми), які наповнюють епістолярний дискурс В.Черчилля, виступають потужним образним засобом відтворення історичних постатей та подій та визначають стильову парадигму письменника.

Окрему сторінку фразеологічного епістолярію фонду нації (Великобританії) займають фразеологічні одиниці (прислів'я, стійкі ідіоматичні вислови із етнокультурним компонентом у своїй структурі), ідентифіковані у листуванні В. Черчилля із Ф. Рузвельтом під час Другої світової війни. Фразеологічні одиниці епістолярного дискурсу обох кореспондентів (В. Черчилля та Ф. Рузвельта) містять у своїй структурі анімалістичні та військові концепти, а також компоненти, що відносяться до реальних побутових об'єктів, відображають спосіб життя та звичаї певної етнічної групи та додають епістолярному спілкуванню жвавого та народного колориту. *"I am hoping this can be settled soon. To give OVERLORD the best chance the commanders should be at it now. The eye of the master makes the horse fat"* [12, с. 51].

Символізм лексеми "horse" неоднозначний. «У казках та народних оповіданнях цей образ часто асоціюється із ясным розумом, проникливістю, здатністю своєчасно попередити свого господаря» [11, с. 152]. Тож у контексті епістолярного діалогу ця фразема (фіксований ідіоматичний вираз) використовується в переносному значенні. Фразеологічні одиниці, що містять анімалістичні компоненти у своїй структурі, потребують як цілісного асоціативного сприйняття, так і відтворення іншою мовою відповідно до типу метафоричного перенесення значення. В українській мові можна знайти прислів'я, що передають подібний переносний смисл. Наприклад, «Де господар добре робить, там і поле буйно родить». Епістолярний дискурс В. Черчилля та Ф. Рузвельта, окрім фразем із анімалістичним компонентом, включає фразеологічні одиниці, семантична структура яких містить етномаркований компонент, який відображає особливості ідіоетнічного світосприйняття: спосіб життя, побутові реалії і звичаї певного етносу (британців або американців).

"We really must look before we leap. We can always save up and pay them back when our hands are clear. I must enter my solemn warning of the gravity of the situation which will follow an interruption of Argentine supplies" (January 23, 1944) [12, с. 678].

Фразема *"look before we leap"* має подвійне значення в епістолярному контексті. В українській мові існує відповідне прислів'я: «Не кажи гоп,

доки не перескочиш» [3, с. 606] і використовуються у формі наказового способу для попередження або поради. Фраза також виражає народну мудрість, має прихований дидактичний сенс та авторитетний тон. Вона вживається адресантом не лише з метою передачі думки, але й відображає народний колорит, оскільки є невід'ємною частиною британського національного кодексу поведінки та характеру.

Найчастіше в епістолярному дискурсі Черчилля зустрічаємо образні *фразеологізовані порівняння*, «це свого роду прислів'я та приказки, що набули переносно-узагальнюючого значення» [13, с. 172], і у своїй семантичній структурі мають етнокультурні компоненти. Такі порівняння пов'язані з символікою і несуть як позитивне, так і негативне оцінне навантаження, з відтінком пророчества.

У промові *-зверненні* В.Черчилля до канадського парламенту 30 грудня 1941 року теж знаходимо фразеологізми: *"In three weeks England will have her neck rung like a chicken ...Some chicken, some neck"* [10, с. 368], що відповідає українському «скрутити комусь в'язи» [6, с. 660]. Семантична структура англійського фразеологізму *"Some chicken, some neck"* містить анімалістичні компоненти: "chicken", "neck". У контексті промови ця фразеологічна одиниця несе алегоричне смислове навантаження і вживається для акцентування провідної думки оратора про те, що французькі генерали абсолютно помилялися щодо британців. Вони виявилися стійкішими, ніж очікували французи.

28 липня 2014 Черчилль написав своїй дружині лист з Адміралтейства, висловлюючи своє незмінне бажання миру, водночас готуючись до війни: *"I feel sure however that if war comes we shall give them a good drubbing."* [15, с. 96].

Вдалим художнім прийомом виступає ідіоматичний вислів *"give smb. a good drubbing"*, який має відповідник в українській мові «дати жару або прочуханки», що означає дуже лаяти. сварити когось або бити. громити когось» [6, с. 180–182]. Фразеологізм додає висловлюванню (контексту) експресивності, ефекту несподіванки та сарказму. Це в свою чергу вносить додаткові конотації, нове стилістичне та семантичне (смислове) навантаження.

Висновки. Із проаналізованого епістолярного текстового корпусу випливає, що фразеологізми в епістолярному дискурсі В. Черчилля часто використовуються для створення пафосного, мобілізаційного ефекту, щоб привернути увагу адресата до

головної ідеї сказаного та викликати певні емоції. Стилистичні особливості фразеології виконують в епістолярному дискурсі В. Черчилля функціональне, культурне та експресивне навантаження. В ході стилістичного аналізу фразеологізмів, виявлених у текстах кореспонденцій та промов В. Черчилля, з'ясовано, що фразеологічні одиниці (прислів'я, ідіоматичні вислови, афоризми, біблеїзми) – це потужний стилістичний ресурс, який не лише збагачує мовлення адресанта. Компоненти, що входять до складу фразеологізму, містять

образні метафори, порівняння, символи, які зберігають у собі культурні коди і народну мудрість, давні принципи, закладені історично в британському етносі. Частина фразеологізмів побудована на метафорах і виконують образотворчу функцію, значна частина вживається для передачі інтенцій адресанта (експресивно-оцінна функція). Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на дослідження інших мовно-виражальних засобів, зокрема експресивно-оцінної лексики публіцистичного дискурсу В. Черчилля.

Список літератури:

1. Даниленко Л. Фразеологія vs. параміологія: проблема термінологічного розмежування в сучасній лінгвістиці. *Časopis pro ruskou a slovanskou filologii. Rossica Olomucensia*. Vol. LVII. N. 2, Olomouc 2018. С. 29–39.
2. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.
3. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.
4. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія : на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою. Львів : Вища школа, 1983. 172 с.
5. Мацько Л. І, Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. К.: Вища школа, 2003. 463 с.
6. Словник фразеологізмів української мови: У 2 т. / Уклад.: В. Білоноженко та ін. К.: Наукова думка, 2003. Вид. II. 788 с.
7. Станіславова Л. Фразеологія як ключ до національної культури. Львів : Світ, 2020. 240 с.
8. Churchill R. S. Winston S. Churchill. Companion. Vol. 1, pt. 2 (1896–1900). Boston : Houghton Mifflin Company, 1967. P. 679–1290.
9. Churchill, R. S. Winston S. Churchill. Companion. Vol. 5, pt. 1 (1922–1929). Boston : Houghton Mifflin Company, 1981. 1504 p.
10. Churchill S. Winston. Unrelenting Struggle. Vol. 2. Rosetta Books, 2013. 388 p.
11. Cirlot J. E. Dictionary of symbols. Taylor & Francis e-Library, 2001. 507 p.
12. Kimball F. W. Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. Vol. 2. Alliance Forged, November 1942 – February 1944. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2015. 786 p.
13. Makkaï A. Idiom structure in English. The Hague Paris : Mouton, 1972. 371 p.
14. Soames M. Life with my parents: Winston and Clementine. Finest Hour, London: Quartet Books Ltd, 1996. Issue: 91. URL: <https://www.winstonchurchill.org> (date of access: 15. 11.2025).
15. Soames M. Speaking for themselves: The Personal letters of Winston and Clementine Churchill. Doubleday. London, 1998. 702 p.

Semeniuk O. B. STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGY IN WINSTON CHURCHILL'S EPISTOLARY DISCOURSE

The article is devoted to revealing the stylistic features of phraseological units in W. Churchill's epistolary discourse. Having analyzed the system of phraseological units identified in the texts of W. Churchill's correspondence and speeches, the stylistic and functional role of these units in the epistolary text was determined.

The scientific research reveals the meaning of the term of "epistolary discourse" which represents an epistolary text, an epistolary dialogue incorporating the significant number of genre modifications of letters belonging to private, friendly, publicistic type and which is characterized by a peculiar stylistic coloring. The article clarifies the meaning of the concept of "phraseology" as well as focuses attention to the peculiarities of the use of phraseological units as a powerful stylistic resource in the epistolary discourse of W. Churchill.

The results of the carried out stylistic analysis demonstrate that Winston Churchill used diverse phraseology, such as idioms, fixed expressions, archaisms, apt (catchy) expressions borrowed from colloquial speech: proverbs and proverbial expressions, biblical expressions and aphorisms so that the addresser could establish proper relationship with the addressee and also provide emotive stylistic coloring to the context. The research proves that the writer employs stylistic figures (allusions, anaphora, antitheses) and tropes (metaphors, epithets, allegories, comparisons) in order to create symbolic characters filled with ironic subtext and sarcasm. The

author justifies functional and stylistic features of phraseological units revealed in W. Churchill's epistolary texts of speeches and private correspondence as following: creating pathos, mobilization effect; enforcing an emotional appeal to the recipient; providing the stylistic emotional expressiveness and evaluation to a statement, characterizing the addressee, historical figures, persons, available in epistolary texts; revealing the mental characteristics of the British, the moral and ethical rules of human behaviour, traditionally and historically embedded in the British ethnic group. The suggested original approach to studying of phraseology in W. Churchill's epistolary discourse may become a subject for future researches in this field.

Key words: *discourse, epistolary discourse, epistolary dialogue, phraseology, phraseological unit, phraseological metaphor, addresser, addressee.*

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Шугаєв А. В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

**ФЕНОМЕН КОМУНІКАЦІЇ: СУЧАСНІ ТРАКТУВАННЯ
І ФІЛОЛОГІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

Стаття присвячена комплексному аналізу філологічних підходів до феномену комунікації у контексті сучасних соціокультурних трансформацій. Метою розвідки є критичний огляд концептуальних моделей комунікації – від класичних лінійних теорій до постструктуралістських, когнітивних, мультимодальних та цифрово-орієнтованих інтерпретацій, а також визначення специфіки філологічної перспективи як смислотворчого, текстуально-дискурсивного підходу. Систематизовано ключові філологічні концепти дослідження комунікації (текст, дискурс, діалогічність, інтертекстуальність, жанрова та стилістична варіативність), проаналізовано їх евристичний потенціал для осмислення сучасних комунікативних практик, зокрема наративної організації повідомлень і механізмів смислової взаємодії учасників комунікації. Окрема увага приділена динаміці переходу від текстоцентричних до інтерпретативно-процесуальних моделей, які враховують соціальні, культурні та когнітивні чинники породження й реценції повідомлень.

Обґрунтовано продуктивність філологічних методів для дослідження цифрової комунікації, полікодових текстів та мультимодального дискурсу, зокрема соціальних мереж, візуально-вербальних форматів, мемів. Доведено, що філологічна інтерпретація акцентує увагу на інтерпретативній активності комунікантів, культурно-історичній специфіці спілкування, естетичній та прагматичній функції мови, а також на неоднорідності медіатекстів, що суттєво доповнює технічні та функціональні моделі комунікації. Окреслено перспективи формування цифрової філології як синтетичної галузі, що поєднує гуманітарну традицію з інструментами автоматизованого аналізу медіатекстів і новими теоретичними рамками дослідження комунікативних процесів у цифрову добу.

Ключові слова: комунікація, філологія, цифровізація, мультимодальність, концепт, дискурс, інтертекстуальність.

Постановка проблеми. У XXI столітті феномен комунікації став центральним для гуманітарних наук – зокрема для філології, лінгвістики, семіотики та міждисциплінарних досліджень. Стрімкі соціокультурні зміни, пов'язані з глобалізацією, міграційними процесами, цифровізацією та експансією медіасередовища, змушують переосмислювати саму сутність комунікативного процесу. Комунікація більше не сприймається як лінійна передача інформації від відправника до одержувача. Натомість вона розглядається як динамічний, багатовимірний і мультимодальний процес творення смислів. У цьому процесі взаємодіють мовні та когнітивні чинники, соціальні та культурні контексти, технологічні платформи та антропологічні виміри людського буття.

Попри зростання інтересу до комунікативних студій у соціології, психології, медіадослідженнях та когнітивістиці, саме філологічна перспектива залишається недостатньо артикульованою в сучасному науковому дискурсі. Якщо технічні та соціологічні моделі комунікації зосереджуються

на каналах передачі, ефективності повідомлень або соціальних функціях спілкування, то філологічний підхід акцентує увагу на смислотворчій природі мовлення, інтерпретаційній активності комунікантів, текстуальності й дискурсивності комунікативних актів. Водночас бракує системного осмислення того, як саме філологічні методи та концепти збагачують розуміння комунікації в умовах сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних філологічних дослідженнях феномен комунікації трактується як динамічний процес, що еволюціонує під впливом цифрових технологій та штучного інтелекту, де традиційні кордони між формальними й неформальними мовними жанрами стираються, а віртуалізація інформаційного простору сприяє вирівнюванню соціальних ієрархій і збереженню культурних маркерів у новому медіа середовищі [3].

Дослідники, спираючись на концепції медіалінгвістики, когнітивної прагматики та дискурс-аналізу, розглядають комунікацію не лише як акт

передачі інформації, а й як складний соціокультурний і когнітивний процес, у якому мова виступає засобом конструювання реальності, ідентичностей і соціальних практик [2; 21].

Українські вчені досліджують феномен комунікації переважно з лінгвокультурологічної, когнітивно-прагматичної, дискурсивної, медіа- та інтернет-комунікативної, а також міжкультурної перспектив [13; 25]. Таке багатовимірне розуміння комунікації відкриває нові горизонти для лінгвістичних розвідок.

Постановка завдання. Метою статті є критичний аналіз сучасних концептуальних підходів до феномену комунікації – від класичних моделей (К. Шеннон, Р. Якобсон) [22; 12] до постструктуралістських, соціоконструктивістських та когнітивних трактувань – і визначення специфіки філологічної інтерпретації комунікації як смислотворчого, текстуально-дискурсивного та культурно вкоріненого процесу. Завдання дослідження: 1) систематизувати основні філологічні концепти дослідження комунікації (текст, дискурс, діалогічність, інтертекстуальність); 2) визначити специфіку філологічного підходу порівняно із соціологічними (Н. Луман) [17], психологічними (К. Роджерс) [20] та медіазнавчими (М. Маклюен) [18] моделями через порівняльний аналіз категорій смислу, тексту та інтерпретації; 3) окреслити можливості застосування філологічних методів до аналізу цифрової комунікації, полікодових текстів та мультимодального дискурсу в умовах сучасного медіасередовища.

Виклад основного матеріалу. У традиційних моделях комунікації середини ХХ століття [12; 22] комунікація розумілася як процес передавання інформації від відправника до адресата. У цих моделях домінував лінійний підхід, спрямований на аналіз структури повідомлення, функцій мови та технічних характеристик інформаційних каналів. Такі моделі заклали базу для подальших лінгвістичних досліджень, однак поступово виявили свою обмеженість, оскільки не враховували інтерпретаційної активності учасників комунікації та соціально-культурного контексту. Ці моделі виникли в період після Другої світової війни, коли комунікація розглядалася через призму технологій (телеграф, радіо) та структурної лінгвістики. Вони перейшли від філософських ідей Арістотеля (оратор, мова, слухач) до математично-технічного аналізу.

Роман Якобсон, представник Празької школи, розширив технічний підхід, інтегруючи лінгвістичні функції мови. Його модель також лінійна, але фокусується на знаковості та функціях, де

комунікація – це не просто передача сигналів, а творчий процес. Його модель доповнює лінійний підхід, вводячи шість факторів комунікації та відповідних функцій мови, які залежать від контексту та мети спілкування. Ця модель революціонізувала лінгвістику, вплинувши на семіотику, дискурс-аналіз та цифрову комунікацію.

Семіотика [16; 19] розглядає комунікацію як обмін знаками й кодами між суб'єктами мовлення, наголошуючи на тому, що культура загалом функціонує як семіосфера – складна система знакових практик, у якій комунікація відбувається не лише між людьми, а й між текстами, культурами, традиціями, соціальними групами. Семіотичний підхід дозволяє пояснити, чому одні й ті самі висловлювання можуть мати різні значення в різних культурних контекстах.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбувається перехід до інтерпретативної, або герменевтичної, парадигми комунікації, у центрі якої постає не інформація як така, а смисл, що конструється у взаємодії. Г.–І. Гадамер підкреслює діалогічну природу розуміння, вводячи концепцію «злиття горизонтів» (*Horizontverschmelzung*), де комунікація постає як процес взаємного збагачення інтерпретативних контекстів учасників діалогу [9, с. 210]. Р. Барт і У. Еко вводять поняття відкритого тексту та множинності інтерпретацій, обґрунтовуючи активну роль реципієнта як співавтора смислотворення [5, с. 45].

Ю. Габермас визначає комунікацію як інструмент досягнення взаєморозуміння й соціальної згоди, розробляючи теорію комунікативної дії, яка передбачає розрізнення стратегічної і комунікативної взаємодії [11]. Таким чином, у сучасних концепціях комунікації наголос зміщується від структурних елементів до процесів взаємодії, інтерпретації та співтворення значення.

Постструктуралістська філософія мови, представлена працями

Ж. Дерріда, Ж. Дельоза [3; 4], радикально переосмислює природу комунікативного акту. Дерріда запроваджує концепцію *différance* – смислової відмінності й відкладання, що ставить під сумнів можливість остаточного, завершеного значення в комунікації. Текст розглядається як нескінченна гра означників, де кожне висловлювання містить сліди (*traces*) інших дискурсів і контекстів. Ця теоретична настанова знаходить продовження у феміністичній критиці мови, яка аналізує гендерні асиметрії в комунікативних практиках і розкриває механізми символічного насильства в мовленнєвих актах.

Важливий внесок у сучасне розуміння комунікації зробили дослідники дискурсу та соціальної взаємодії. Теун ван Дейк, Норман Фейрклаф і Рут Водак [23; 6; 24] розглядають комунікацію як дискурсивну практику, через яку формуються і відтворюються соціальні відносини, ідентичності, владні структури та ідеологічні настанови. У цьому контексті дискурс аналізується не лише як мовленнєвий потік, а як механізм конструювання соціальної реальності. Т. ван Дейк розробляє соціокогнітивну теорію дискурсу, що пояснює, як індивідуальні ментальні моделі взаємодіють із колективними соціальними репрезентаціями в процесі комунікації. У свою чергу, Н. Феркло у тривимірній моделі критичного дискурс-аналізу демонструє взаємозв'язок текстуальних практик, дискурсивних процесів та соціокультурних умов комунікації. Дискурс-аналіз також увиразнює думку про те, що сучасна комунікація є багаторівневою – вона відбувається у вербальній, невербальній, візуальній, мультимодальній формах. Цифрова доба значно розширила цей спектр, додавши нові канали та формати взаємодії: соціальні мережі, месенджери, подкасти, відеоконтент, інтерактивні медіа.

Когнітивна лінгвістика [14; 15] трактує комунікацію як вияв ментальних процесів, у яких бере участь не лише мовна компетенція, а й загальна когнітивна структура людини. У межах когнітивної парадигми велике значення мають метафора, фрейми, сценарії, концептуальні структури, що визначають, як мовці створюють і розуміють значення. Комунікація, таким чином, є не просто обміном висловлюваннями, а проекцією когнітивних моделей на мовне вираження.

Цифрова революція ініціює появу нової парадигми – мультимодальної семіотики, що досліджує інтеграцію вербальних, візуальних, аудіальних та кінестетичних ресурсів у створенні смислу. Комунікація трактується як симбіоз множинних семіотичних модусів, де кожен канал вносить специфічний внесок у загальне значення. Дослідники медіатизації аналізують, як логіка медіа трансформує традиційні комунікативні практики в різних соціальних інституціях – від політики до освіти.

Розвиток прагмалінгвістики утверджує розуміння комунікації як соціальної дії, що змінює реальність через мовленнєві акти. Принцип кооперації Грайса та теорія ввічливості розкривають імпліцитні правила комунікативної взаємодії. Етнометодологія та конwersаційний аналіз зосереджуються на мікропрактиках повсякденного спілкування, виявляючи приховані структури

організації діалогу – черговість реплік, механізми виправлення, стратегії відкриття й закриття розмови.

М. Фуко у роботах «Археології знання» [7] та «Порядку дискурсу» [8] демонструє, як комунікативні практики пов'язані з механізмами влади і формуванням режимів істини. Дискурс постає не як нейтральний засіб передачі інформації, а як інституціоналізована практика, що конституює об'єкти знання і суб'єкти висловлювання. У межах теорії символічного капіталу аналізують комунікацію як поле боротьби за легітимність і визнання, де мовленнєві компетенції нерівномірно розподілені між соціальними агентами.

Філологічний підхід дозволяє розглядати комунікацію як смислотворчий процес, у якому текст стає простором зустрічі культур, досвідів і значень. У цьому розумінні комунікація постає не технічною, а екзистенційною, культурною та інтерпретативною подією.

Соціологічний підхід до комунікації, представлений насамперед теорією соціальних систем Н. Лумана, трактує комунікацію як базову операцію, що конституює суспільство. За Луманом, комунікація – це не передача інформації, а тричленна селекція: інформації, повідомлення та розуміння. Система комунікації автопоетична (самовідтворювана) і оперативно замкнута – вона реагує лише на власні операції, а не на психічні процеси індивідів. Луманівська теорія радикально деперсоналізує комунікацію, розглядаючи її як надіндивідуальний процес [17].

Натомість філологічний підхід зберігає увагу до суб'єкта висловлювання, його інтенцій, мовленнєвих стратегій та інтерпретативних практик. Текстоцентрична орієнтація філології передбачає аналіз конкретних вербальних реалізацій комунікації – від фонетичного рівня до композиційно-архітектонічної організації цілого тексту. Якщо соціологія досліджує комунікацію як системну функцію, філологія зосереджується на смисловій унікальності кожного мовленнєвого твору та його культурно-історичній специфіці.

Психологічна теорія комунікації К. Роджерса [20] базується на концепції емпатії, конгруентності та безумовного позитивного ставлення як передумов ефективного терапевтичного діалогу. Роджерівська клієнт-центрована терапія наголошує на емоційному резонансі, активному слуханні та відображенні почуттів. Психологічний підхід акцентує увагу на міжособистісній динаміці, невербальні канали комунікації та особистісні бар'єри у спілкуванні.

Філологічна інтерпретація комунікації приносить увагу до мовних засобів вираження емоційних станів, риторичних стратегій переконання та аргументації, жанрово-стильових конвенцій, що регулюють очікування учасників. Якщо психологія зосереджується на суб'єктивних переживаннях комунікантів, філологія досліджує об'єктивовані в тексті смисли, що можуть не збігатися з авторськими інтенціями або інтерпретаціями реципієнта.

Психолінгвістика вивчає когнітивні процеси породження та сприйняття мовлення. Модель Левельта описує етапи вербалізації: від концептуалізації наміру через граматичне та фонологічне кодування до артикуляції висловлень. Філологічний аналіз доповнює це розумінням риторичних фігур, стилістичних прийомів та інтертекстуальних відсилань, що впливають на процес сприйняття та інтерпретації.

М. Маклюен у праці «Розуміння медіа: продовження людини» [18] висуває тезу «медіум – це повідомлення», стверджуючи, що технологічні характеристики каналу комунікації визначають зміст та соціальні наслідки повідомлення. Маклюєнівський детермінізм розрізняє «гарячі» (висококодефінітивні, низькоінтерактивні) та «холодні» (низькокодефінітивні, високоінтерактивні) медіа. Філологічна критика медіацентризму Маклюєна (Р. Вільямс, Дж. Фіске) підкреслює, що медіатехнології не є автономними чинниками соціальних змін, а вбудовані в культурні, економічні та владні контексти. Текстуальний аналіз медіапродуктів виявляє ідеологічні підтексти, наративні стратегії та риторичні прийоми, що формують сприйняття реальності. Дж. Фіске в семіотичному аналізі телебачення показує, як полісемічність медіатекстів дозволяє різним аудиторіям продукувати альтернативні прочитання.

У сучасному філологічному дискурсі феномен комунікації трактується не лише як процес обміну інформацією, а як складна, динамічна система знаків, значень і взаємодій, що формується в соціально-культурному контексті. Філологія, як дисципліна, що синтезує лінгвістику, літературознавство та культурологію, пропонує низку ключових концептів для інтерпретації цього феномена: текст, дискурс, діалогічність та інтертекстуальність. Ці категорії, корені яких сягають структурної лінгвістики XX століття, у сучасних трактуваннях набувають когнітивно-комунікативних і постструктуралістських вимірів, дозволяючи аналізувати комунікацію як процес творення сенсу в умовах цифрової ери та глобалізації.

Текст у філологічному розумінні є фундаментальною одиницею комунікації – когерентною, самодостатньою послідовністю знаків, що реалізує комунікативну інтенцію у конкретній формі. Сучасні філологічні інтерпретації акцентують увагу на мультимодальності тексту, особливо в цифрових медіа, де текст інтегрує вербальні, візуальні та аудіальні елементи. Наприклад, з позиції когнітивно-комунікативних перспектив текст постає як «складова частина спілкування», що відображає дискурсивну діяльність людини, де когнітивні схеми (ментальні моделі) визначають його продукування та рецепцію. Такий підхід дозволяє аналізувати, як текст у соціальних мережах (наприклад, твіти чи пости) стає інструментом маніпуляції чи солідарності, розкриваючи комунікацію як процес конструювання ідентичності.

Дискурс, на противагу тексту, є ширшою, процесно-орієнтованою категорією, що охоплює не лише лінгвістичні структури, а й соціальні практики, владні відносини та ідеологічні конструкти. У сучасних трактуваннях, особливо в постпандемійний період, дискурс набуває інтердисциплінарного характеру, що підсилює його інтертекстуальну природу.

Інтертекстуальність розглядає текст як «мозаїку» цитат, у якій будь-яке висловлювання постає результатом взаємодії з іншими текстами минулого й сучасності. На відміну від алюзії, інтертекстуальність має трансформаційний характер: новий текст не лише відсилає до попередніх, а й переосмислює, переписує або пародіює їх, створюючи додаткові смислові шари в культурному «архіві». У сучасних дослідженнях інтертекстуальність дедалі частіше поєднується з дискурсивним аналізом: у політичній комунікації вона слугує інструментом ідеологічного конструювання та маніпуляції.

Систематизуючи ці концепти, ми бачимо їх ієрархічну взаємодію: текст вбудовується у дискурс, набуваючи діалогічності через взаємодію голосів і інтертекстуальності як культурної пам'яті. У сучасних трактуваннях ця комбінація формує гібридний підхід до комунікації: від когнітивних моделей, де дискурс формує текст, до постколоніальних, де діалогічність протистоїть монолітизму влади. Філологічні студії підкреслюють роль цих концептів у цифровому дискурсі, де інтертекстуальність мемів чи гібридних текстів розкриває глобальні виклики, як фейкові новини чи культурна апропріація.

Цифрове медіасередовище кардинально трансформує об'єкти філологічного дослідження, вима-

гаючи адаптації традиційних методів та розробки нових аналітичних інструментів. Сучасна цифрова комунікація характеризується гібридністю, інтерактивністю, мультимодальністю та динамічністю, що визначає специфіку її дослідження філологічними засобами. Тексти в цифровому середовищі перестають бути статичними вербальними конструкторами і стають складними семіотичними системами, де значення формується через взаємодію різних знакових кодів.

Традиційні філологічні методи зберігають свою продуктивність, проте потребують значної модифікації. Лінгвостилістичний аналіз залишається релевантним для дослідження мови соціальних мереж, блогів, онлайн-медіа, дозволяючи виявити специфічні риси цифрового мовлення. Аналіз лексичних інновацій, синтаксичних трансформацій, специфічних тропів цифрової комунікації розкриває механізми адаптації мови до технологічного середовища. Водночас цей метод потребує розширення інструментарію для врахування графічних засобів виразності, емодзі, анімацій та інших семіотичних ресурсів, що доповнюють або замінюють вербальний компонент.

Прагматичний аналіз розглядає, як полікодовість впливає на комунікативну ефективність, як реципієнт інтерпретує складні семіотичні комплекси, які стратегії декодування залучає. Цей підхід досліджує інтенції автора, перлокутивні ефекти, контекстуальні фактори, що визначають успішність комунікації.

Мультимодальний дискурс-аналіз відповідає на виклики, що постають перед дослідниками цифрової комунікації, де значення створюється через синхронну взаємодію вербального, візуального, аудіального, жестового, просторового модулів. Соціально-семіотичний підхід, розроблений Гюнтером Крессом та Тео ван Лівеном, розглядає всі модулі як рівноправні ресурси творення значення, кожен з яких має специфічні можливості та обмеження.

Водночас перспективи розвитку цифрової філології є надзвичайно багатообіцяючими. Формування цифрової філології як самостійної галузі, що поєднує гуманітарну традицію з технологічними інструментами, створює нові можливості для розуміння комунікації в умовах інтенсивної медіатизації суспільства. Філологія збагачується новими об'єктами дослідження, розширює методологічний арсенал, залишаючись при цьому наукою про смисли, значення та людську комунікацію в усьому різноманітті її форм і проявів. Інтеграція філологічного аналізу з критичною теорією медіа, платформними дослідженнями, теорією алгоритмів відкриває шляхи до глибшого розуміння того, як технології формують нашу комунікативну реальність, і як ми, у свою чергу, формуємо їх через наші дискурсивні практики.

Висновки. Отже, огляд актуальних напрямів дослідження феномену комунікації засвідчив, що відбувся парадигмальний зсув у розумінні поняття: від лінійної передачі інформації у класичних моделях середини ХХ століття до динамічного, багатовимірного, мультимодального процесу творення смислів. Розвідка продемонструвала високу адаптивність філологічних методів до аналізу цифрової комунікації. Традиційні інструменти лінгвостилістичного та прагматичного аналізу зберігають продуктивність за умови модифікації для врахування мультимодальності, полікодовості та гібридності цифрових текстів. Мультимодальний дискурс-аналіз постає як найперспективніший метод дослідження сучасного медіасередовища, де значення створюється через синхронну взаємодію вербальних, візуальних, аудіальних та інших семіотичних ресурсів.

Перспективними напрямами подальших розвідок є дослідження комунікації в умовах активної інтеграції штучного інтелекту в мовленнєві практики. Актуальними стають питання людино-машинної взаємодії, трансформації текстуальності під впливом генеративних AI-систем.

Список літератури:

1. Парфенюк І. Вплив технологій штучного інтелекту на міжособистісні комунікації: сучасність і майбутнє. *Питання культурології*. 2025. С. 150–163.
2. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. *Теорія медіалінгвістики*: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Ліра-К, 2025. 272 с.
3. Deleuze G., Guattari F. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.
4. Derrida J. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976. 354 p.
5. Eco U. *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington: Indiana University Press, 1979. 288 p.
6. Fairclough N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. 248 p.
7. Foucault M. *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard, 1969. 294 p.

8. Foucault M. *L'ordre du discours*. Paris: Gallimard, 1971. 81 p.
9. Gadamer H.-G. *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1960. 486 p.
10. Giddens A. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press, 1984. 417 p.
11. Habermas J. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 1: *Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press, 1984. 465 p.
12. Jakobson R. Linguistics and Poetics. In: Sebeok T. A. (ed.) *Style in Language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1960. P. 350–377.
13. Krysanova, T., Herezhun O. Multimodal meaning-making of aggression in English song narrative: A cognitive-pragmatic perspective. *Cognition, communication, discourse*. 2023. No. 26. P. 83–108.
14. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.
15. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar: Volume I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987. 540 p.
16. Lotman Yu. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. Bloomington: Indiana University Press, 1990. 288 p.
17. Luhmann N. *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984. 674 p.
18. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill, 1964. 318 p.
19. Peirce C. S. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1958. 962 p.
20. Rogers C. R. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin, 1961. 420 p.
21. Strauss C., Harr M., Pieper T. Analyzing digital communication: a comprehensive literature review. *Management Review Quarterly*. 2024. Vol. 75. P. 1–39.
22. Shannon C. E. A Mathematical Theory of Communication. *Bell System Technical Journal*. 1948. Vol. 27. P. 379–423, 623–656.
23. van Dijk T. A. *Discourse and Power*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2008. 308 p.
24. Wodak R. *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. 278 p.
25. Zhabotynska, S. A. Reception of the political news narrative in readers' responses: multimodality and intertextuality. *Cognition, communication, discourse*. 2024. No. 29. P. 86–103.

Shuhaiev A. V. THE PHENOMENON OF COMMUNICATION: CONTEMPORARY INTERPRETATIONS AND PHILOLOGICAL PERSPECTIVES

The article is devoted to a comprehensive analysis of philological approaches to the phenomenon of communication in the context of contemporary sociocultural transformations. The aim of the study is a critical review of conceptual models of communication – from classical linear theories to poststructuralist, cognitive, multimodal, and digitally-oriented interpretations, as well as defining the specificity of the philological perspective as a meaning-making, textual-discursive approach. Key philological concepts for studying communication (text, discourse, dialogism, intertextuality, genre and stylistic variation) are systematized, and their heuristic potential for understanding contemporary communicative practices is analyzed, particularly the narrative organization of messages and mechanisms of semantic interaction among communication participants. Special attention is given to the dynamics of transition from text-centric to interpretative-processual models that account for social, cultural, and cognitive factors in message production and reception.

The productivity of philological methods for studying digital communication, polycode texts, and multimodal discourse is substantiated, particularly in social networks, visual-verbal formats, and memes. It is demonstrated that philological interpretation emphasizes the interpretative activity of communicants, the cultural-historical specificity of communication, the aesthetic and pragmatic functions of language, as well as the heterogeneity of media texts, which significantly complements technical and functional models of communication. Perspectives for the formation of digital philology as a synthetic field combining the humanistic tradition with tools for automated analysis of media texts and new theoretical frameworks for studying communicative processes in the digital age are outlined.

Key words: communication, philology, digitalization, multimodality, concept, discourse, intertextuality.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Щербина С. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СПЕЦИФІКА ТВОРЕННЯ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ АРХІТЕКТУРНИХ ТЕРМІНІВ

Статтю присвячено вивченню специфіки творення архітектурної термінології в англійській мові. В статті аналізуються особливості, способи та моделі формування її одиниць, а також їх структура та семантика.

Діахронічні аспекти формування англomовної архітектурної термінології пов'язані із запозиченням, що є процесом надходження мовних одиниць та елементів з мов-донорів до мови-реципієнта. Найдавнішими запозиченнями англomовної архітектурної термінології стали кельтські, латинські, грецькі, давньоскандинавські та давньофранцузькі одиниці. У процесі формування архітектурної термінології англійської мови також відіграли роль запозичення з інших європейських мов.

Дериваційні англійської мови сприяли формуванню її архітектурної термінології морфологічним, морфологічно-синтаксичним, синтаксичним і семантичним способами. Найбільш продуктивним морфологічним способом утворення архітектурної термінології є афіксація, власне суфіксальне та префіксально-суфіксальне терміноутворення. Конверсія, що також належить до морфолого-синтаксичних способів деривації, не є продуктивною для англomовних архітектурних термінів. Її представлено термінами моделей $N \rightarrow V$, $V \rightarrow N$, $Adj \rightarrow N$.

Значна кількість англomовних архітектурних термінів утворено словоскладанням. Цей спосіб, поряд із скороченням, представленим незначною кількістю архітектурних термінів у англійській мові, належить до морфологічно-синтаксичних. Скорочені архітектурні терміни англійської мови поділяються на аббревіатури, усічення та літерно-цифрові скорочення.

Продуктивним є синтаксичний спосіб формування англomовних архітектурних термінів, серед яких переважають двокомпонентні та трикомпонентні терміносполуки. Багатокomпонентні терміни з'явилися в архітектурній термінології англійської мови внаслідок розвитку архітектурної сфери та ускладнення її понять.

Семантичний спосіб творення англomовної архітектурної термінології пов'язаний із переосмисленням значення лексичних засобів загальнозживаної англійської мови, що відбувався переважно метафорично. Англomовна архітектурна термінологія поповнилася також завдяки метонімічним і епонімічним термінам, що є переважно двокомпонентними за структурою.

Ключові слова: англійська мова, архітектурна термінологія, афіксація, запозичення, семантика, структура, творення.

Постановка проблеми. Архітектура відображає історію розвитку людства: його смаки та ідеали, технічні можливості та науково-технічний потенціал. Зміни в архітектурі призводять до оновлення її термінології, зумовлюючи її постійне вивчення та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системність дослідження будь-якої термінології пов'язують зокрема із вивченням особливостей її творення [2, с. 44; 5, с. 116; 6, с. 67]. Архітектурну термінологію не можна вважати дослідженим шаром термінології англійської мови. Її вивчали разом із будівельною термінологією [7] або приділяли увагу аналізу способів її перекладу [1].

Постановка завдання. Метою цієї статті є вивчення специфіки творення англomовної архітектурної термінології та її структурно-семантичних особливостей. Завдання статті, зумовлені її метою, полягають у встановленні особливостей, способів, моделей творення термінів архітектури в англійській мові, а також з'ясування будови та семантики її одиниць.

Виклад основного матеріалу. Хоча на сьогоднішній день в термінознавстві не існує єдиної класифікації способів творення термінів, класичною вважається розподіл на морфологічний, морфолого-синтаксичний, синтаксичний і семантичний [2, с. 46–54; 4, с. 52–53; 9, с. 39–41]. Науковці

також вказують на необхідність врахування запозичень, які визначають особливості формування термінології у діяхронії [8, с. 309]. Подібний спосіб її формування називають запозиченням [3, с. 89], і він визначається історичними факторами розвитку, а також соціокультурними та політичними чинниками існування та взаємодії людських спільнот у світі, особливостями їх мови.

Зауважимо, що розвиток архітектури на території Британських островів зумовлений природним ландшафтом, впливом історичних фактів її заселення та завоювання, синтезом місцевих і запозичених елементів, соціально-економічними потребами населення. Найдавнішими архітектурними пам'ятками Британії традиційно вважаються кам'яні споруди Стоунхендж та Ейвбері (Англія), Скара-Брей (Оркнейські острови, Шотландія), що слугували культовими центрами прадавніх спільнот у часи неоліту [10, с. 11].

Деяко пізніше, з появою кельтської культури (1200 рр. до н.е. – II ст. н.е.), на території Британських островів з'являються хіллфорди (*hillford*), а також інші дома та поселення, збудовані переважно із дерев, глини, прутів та пристосовані для захисту кельтських племен від впливу дикої природи і погодніх умов. Кельтські морфеми стали згодом не тільки частиною топографічних назв Британії (наприклад, гельськ. *aber* – «гирло реки» [15, с. 22] – *Aberdeen*, гельськ. *baile* – «поселення, ферма» [15, с. 34] – *Ballymena*, валл. *torr* – «скеля, пагорб» [13, с. 289] – *Torquay*), але й одиницями її архітектурної термінології на позначення типів споруд, поселень і укріплень, які існували до періоду Римського та Нормандського завоювань (наприклад, гельськ. *clachan* – «невелике поселення» [15, с. 61] – *clachan* – поселення кельтів у Шотландії, шотл.-гельськ. *broch* – «кругла кам'яна вежа» [13, с. 29] – колова захисна споруда кельтів).

Латинська мова була джерелом поповнення англомовної архітектурної термінології, починаючи з часів Античності, зокрема: лат. *arcus* – англ. *arch*, лат. *structura* – англ. *structure*, лат. *fenestra* – англ. *fenestration*, лат. *atrium* – англ. *atrium*, лат. *templum* – англ. *temple*, лат. *proportio* – англ. *proportion*, лат. *designare* – англ. *design*.

У Середньовіччя на території Британії англомовна архітектурна термінологія збільшилася завдяки назвам церковної та монастирської архітектури (лат. *cathedra* – англ. *cathedral*, лат. *abbatia* – англ. *abbey*, лат. *capella* – англ. *chapel*, лат. *oratorium* – англ. *oratory*, лат. *artrium* – англ. *artrium*, лат. *refractorium* – англ. *refractory*, лат.

arcus – англ. *arch*), фортифікаційних найменувань (лат. *bastio* – англ. *bastion*, лат. *castellum* – англ. *castle*, лат. *murus* – англ. *mural*, лат. *turris* – англ. *tower*, лат. *munitiones* – англ. *munition*).

В епоху Ренесансу поповнення англомовної архітектурної термінології латинізмами продовжувалося, що було зумовлено впливом відродження культури Античності, розвитку європейської архітектури. У XIV–XVI століттях до визначеного шару термінологіки надійшли такі одиниці, як: лат. *architvarus* – англ. *architvare*; лат. *cornix* – англ. *cornice*, лат. *vaulta* – англ. *vault*, лат. *frons pedimentum* – англ. *pediment*, лат. *pilaster* – англ. *pilaster*, лат. *basilica* – англ. *basilica*.

Зауважимо також, що латинізми надходили до архітектурної термінології не тільки безпосередньо з латинської мови, але й через інші мови, зокрема з французької в період Нормандського завоювання (1066 – 1154 pp.): лат. *columna* – франц. *columne* – англ. *column*; лат. *fortis* – франц. *fort* – англ. *fort*; лат. *laterna* – франц. *laterne* – англ. *latern*; лат. *fenestra* – франц. *fenestre* – англ. *fenestration*; лат. *mansion* – франц. *maison* – англ. *mansion*; лат. *domus* – франц. *dome* – англ. *dome*; лат. *buttressium* – франц. *boutresse* – англ. *buttress*; лат. *pinnaculum* – франц. *pinacle* – англ. *pinnacle*; лат. *porta* – франц. *porte* – англ. *portal*.

Грецькі запозичення поповнювали англомовну архітектурну термінологію у різні часи переважно опосередковано, через латину та французьку мов, наприклад: грецьк. *tholos* – лат. *tholus* – англ. *tholos*; грецьк. *stoa* – лат. *stoa* – англ. *stoa*; грецьк. *narthex* – лат. *narthex* – англ. *narthex*; грецьк. *metope* – лат. *metopa* – англ. *metope*; грецьк. *stylobate* – лат. *stylobathus* – англ. *stylobate*; грецьк. *volute* – лат. *voluta* – англ. *volute*; грецьк. *akroterion* – лат. *acroterium* – англ. *acroterion*; грецьк. *karyatides* – лат. *caryatides* – англ. *caryatid*; грецьк. *architektonikē* – франц. *architecture* – англ. *architecture*; грецьк. *peristylus* – франц. *peristyle* – англ. *peristyle*; грецьк. *korōnē* – франц. *cornishe* – англ. *cornishe*; грецьк. *kanōn* – франц. *canon* – англ. *canon*; грецьк. *bolutē* – франц. *volute* – англ. *volute*.

Збагачення англомовної архітектурної термінології відбулося також завдяки французьким запозиченням часів Нормандського завоювання, що привнесло не тільки мову, але й традиції, культуру, архітектурні вподобання нормандців на територію Британії. У визначений період в англійській мові з'явилися такі архітектурні терміни, як: давньофранц. *motte* – англ. *motta*; давньофранц. *merlon* – англ. *merlon*; давньофранц. *tourette* – англ. *turret*; давньофранц. *tracerie* – англ. *tracery*;

давніофранц. *gabel* – англ. *gable*; давньофранц. *boterie* – англ. *buttery*; давньофранц. *creneau* – англ. *crenel*; давньофранц. *bartizan* – англ. *bartizan*; давньофранц. *solier* – англ. *solar*; давньофранц. *donjon* – англ. *donjon*; давньофранц. *avant corps* – англ. *avant corps*; давньофранц. *breteche* – англ. *brattice* тощо.

Запозичення надходили у різні часи до англomовної архітектурної термінології і з інших мов: скандинавських (давніосканд. *lopt* – англ. *loft*, давньоосканд. *vindauga* – англ. *window*, давньоосканд. *gata* – англ. *gate*); італійської (італ. *facciata* – англ. *façade*; італ. *loggia* – англ. *loggia*; італ. *balcone* – англ. *balcony*; італ. *attico* – англ. *attic*; італ. *pilastro* – англ. *pilaster*; італ. *rotunda* – англ. *rotunda*; італ. *fresco* – англ. *fresco*; італ. *belvedere* – англ. *belvedere*); іспанської (ісп. *azulejo* – англ. *azulejo*, ісп. *bogeda* – англ. *bogeda*, ісп. *pation* – англ. *patio*, ісп. *plaza* – англ. *plaza*); німецької (нім. *Giebel* – англ. *gable*, нім. *Erker* – англ. *oriel*, нім. *Stuck* – англ. *stucco*); слов'янських (чеськ. – франц. *Boheme* – англ. *bohemian*, укр. *башта* – англ. *bashta*, укр. *куринь* – англ. *kurin*) тощо.

Зауважимо, що деякі із вищенаведених одиниць є засобами номінації суто національних понять, які надійшли до англійської мови внаслідок соціокультурної взаємодії представників різних націй, перекладів їх текстів тощо. Запозичення загалом віддзеркалюють діахронічні аспекти формування та розвитку термінології, яка по-різному асимілювалася у мові-реципієнті в орфографічному, орфоепічному, морфологічному, граматичному аспектах.

Морфологічний спосіб формування термінів представлено, в першу чергу, афіксацією, якою було сформовано і одиниці архітектурної термінології в англійській мові, зокрема: префіксація (*antefix*, *architrave*, *entablature*, *trefoil*); суфіксація (*coupled*, *springer*, *storey*, *spherical*, *cladding*, *celestory*, *buttress*, *pilaster*, *sacricity*); префіксально-суфіксальне термінотворення (*adjacent*, *discharging*, *enclosure*, *incrustation*, *semicircular*, *unfluted*).

Зауважимо, що з-поміж зазначених способів афіксального творення архітектурних термінів, найбільш поширеним є суфіксальне та префіксально-суфіксальне.

Конверсія, внаслідок якої відбувається зміна частиномовних характеристик терміноодиниць, що не супроводжуються зміною їх форм, також належить до морфологічних способів їх формування. Конверсійні архітектурні терміни сформовані в англійській мові за такими моделями: N→V

(*a arch – to arch*, *a vault – to vault*, *a beam – to beam*, *a terrace – to terrace*, *a column – to column*); V→N (*to span – a span*, *to rise – a rise*, *to drop – a drop*); Adj→N (*vernacular – a vernacular*, *structural – a structural*).

За нашими спостереженнями, за першою із зазначених моделей утворено найбільша кількість англomовних архітектурних термінів.

Морфолого-синтаксичний спосіб творення термінів представлено словоскладанням, продуктивним і для аналізованої нами архітектурної термінології. Визначеним способом утворено її одиниці, що належать до різних частин мови, зокрема: іменники (*roofscape*, *backfill*, *floorplate*, *brickwork*, *housefront*, *courtyard*, *crosscut*, *poppy-head*, *pentastyle*, *skylight*, *pent-roof*, *double-glaze*, *post-and-beam*, *cross-in-square*, *pier-and-spandrel*, *bow-window*, *rose-window*, *beak-head*, *knick-knack*, *wagon-head*); дієслова (*to backfill*, *to underpin*, *to crosscut*, *to skylight*, *to double-glaze*, *to cross-brace*); прикметники та дієприкметники (*landscape-scale*, *load-bearing*, *steel-framed*, *half-timbering*, *cross-bracing*, *open-planned*, *concrete-cast*, *brick-built*, *double-glazed*).

Вважаємо справедливим твердження науковців про змішаний характер і поєднання кількох способів творення значної кількості терміноодиниць у англійській мові [2, с. 48; 8, с. 310], адже навіть наші приклади вказують на те, що морфолого-синтаксичний спосіб творення архітектурних термінів поєднується у деяких з афіксальним (*load-bearing*, *half-timbering*, *cross-bracing*, *steel-framed*, *open-planned*, *double-glazed*), конверсійним (*double-glaze – to double-glaze – double-glazed*, *crosscut – to crosscut*, *skylight – to skylight*), синтаксичним (*post-and-beam*, *pier-and-spandrel*, *cross-in-square*).

Скорочення, які є наявними і в англomовній архітектурній термінології, також відносять до морфолого-синтаксичного способу термінотворення. У визначеному шарі термінолексики наявні такі типи скорочених одиниць: аббревіатури (*RCP – reflected ceiling plan*, *NTS – not to scale*, *CAD – computer-aided design*, *BIM – building information modelling*, *NTS – not to scale*, *GFA – gross floor area*, *RL – reduced level*); усічення (*arch – architecture / architectural*, *spec – specification*); літерно-цифрові скорочення (*A101/A201 – architectural drawings*, *LVL1 – перший поверх*).

Продуктивним у творенні архітектурної термінології англійської мови є синтаксичний спосіб, що дозволяє формувати її терміносполуки. Зауважимо, що серед них переважають двокомпонентні

та трикомпонентні сполуки таких моделей творення, як: Adj+N (*transverse arch, pendetive dome, outer narthex*); N+N (*temple aisleless cemetery temple, roof ridge*).

Трикомпонентні та чотирикомпонентні терміни різних моделей творення є також достатньо поширеними в англомовній архітектурній термінології, зокрема: *digital building model, roof pitch angle, glass curtain wall, primary structure of building, church with side apses, capital with blown leaves; glass curtain wall with framing, structural steel beam connection*. Існують у ній і терміни із більшою кількістю компонентів: *steel frame seismic-resistant structural design, energy-efficient double-glazed curtain wall façade system, computer-aided parametric sustainable building design method, multi-storey steel-frame seismic-resistant modular housing development project*.

Подібні терміноодиниці позначають сучасні поняття проектування різноманітних будівель і свідчать про розвиток і ускладнення архітектурної термінології англійської мови, формування якої розпочиналося із запозичених і простих за структурою лексем давньоанглійського походження. Такі одиниці позначали базові елементи житла англів, саксів, фризів і ютів на території Британії вже у V–VI століттях і належали до їх загальноновживаної лексики, зокрема: давньоангл. *hūs* – суч. англ. *house*, давньоангл. *weall* – суч. англ. *wall*, давньоангл. *heorð* – суч. англ. *hearth*, давньоангл. *prescwald* – суч. англ. *threshold*.

Творення аналізованої термінології відбувалося і семантичним шляхом, тобто було пов'язано і з переосмисленням значення її одиниць: метафорично (*foot* – архіт. *footing*, *arm* – архіт. *armature*, *eye* – архіт. *eye window*, *skeleton* – архіт. *skeleton frame*, *dogleg* – архіт. *dogleg staircase*, *butterfly* – архіт. *butterfly roof*, *canyon* – архіт. *urban canyon*, *ribbon* – архіт. *ribbon window*, *needle* – архіт. *needle spire*); метонімічно (*envelope* – архіт. *envelope*, *Roman* – архіт. *Roman arch*, *Corinthian* – архіт. *Corinthian column*);

антономазійно (власне ім'я *Mansart* – архіт. *Mansard roof*, власне ім'я *Sasse* – архіт. *Sash window*, власне ім'я *Tiffany* – архіт. *Tiffany window*).

Із зазначених вище семантичних способів найбільшу кількість термінів архітектури утворено саме шляхом метафоричного переосмислення значення одиниць загального вжитку в англійській мові, що пояснюється універсальністю метафори як засобу осмислення і категоризації світу людиною. Антономазійна транспозиція значення власних назв із їх подальшим додаванням до базових одиниць англомовної архітектурної термінології призвела до її поповнення епонімічними одиницями. Аналіз будови англомовних архітектурних термінів, сформованих семантичним шляхом, вказує на те, що серед них переважають двокомпонентні терміносполуки. Переосмисленими при цьому є переважно не ядерні, а залежні від них компоненти сполук, що дозволяють диференціювати та надавати характеристики поняттям, позначеним ядерними компонентами англомовних архітектурних термінів.

Висновки. Таким чином, специфіка творення архітектурної термінології англійської мови зумовлена не тільки діхронічними аспектами її розвитку, внаслідок чого вона збагатилась запозиченнями з латини, грецької, французької, італійської, німецької мови, а також кельтських, давньоскандинавських, слав'янських мов, але й будовою самої англійської мови, деривативними, синтаксичними, семантичними та іншими характеристиками її одиниць. В аналізованій термінології наявні одиниці, сформовані морфологічним, морфолого-синтаксичним, синтаксичним та семантичним способами, а також їх комбінуванням. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному вивченні семантичних особливостей англомовної архітектурної термінології, а також встановленні її лінгвокультурних особливостей у різних варіантах англійської мови.

Список літератури:

1. Алексащенко А. Особливості перекладу термінології у галузі архітектури. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 20–21 трав. 2025 р. Полтава : ПІЕП, 2025. С. 390–392.
2. Булик-Верхола С. З., Наконечна Г. В., Теглівець Ю. В. *Основи термінознавства* : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. 160 с.
3. Грібнік Ю. І. Запозичення в англійській геодезичній термінології. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*. 2017. № 67. С. 89–92.
4. Д'яков А. С., Кияк Т. Р. *Основи термінотворення. Семантичні та лінгвістичні аспекти*. Київ: Видавничий дім «КМ «Academia», 2000. 218 с.

5. Комова М. Творення термінів соціальної комунікації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 115–120.
6. Кримець О. М. Способи творення термінів нанотехнологій. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХнПУ імені Г. С. Сковороди*. 2024. № 61. С. 66–74.
7. Кучменко М., Козоріз І. Шляхи творення термінів галузі архітектури та будівництва в англійській мові. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 60–63.
8. Куш Е. О. Історія розвитку, структурно-семантичні особливості та способи творення кінематографічних термінів англійської мови. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 692. С. 308–313.
9. Фурт Д. В., Дмитрук Л. А. Термінологія : навчальний посібник. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 172 с.
10. Arnold D. *British Architecture: A Very Short Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2024. 160 p.
11. Davies N., Jokiniemi E. *Dictionary of Architecture and Building Construction*. Oxford : Architectural Press, 2008. 737 p.
12. Forty A. *Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture*. London : Thames and Hudson, 2000. 335 p.
13. Pintado V. F. *The Old Celtic Dictionary*, Winnipeg : Tir Na Craobh, 2023. 348 p.
14. Skeat W. *An Etymological Dictionary of the English Language*. Mineola : Dover Publication, 2005. 832 p.
15. Watson A. *The Pocket Gaelic-English English-Gaelic Dictionary (English and Scots Gaelic Edition)*. Edinburgh : Birlinn, 2016. 272 p.

Shcherbyna S. M. SPECIFICITY OF FORMING AND STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH ARCHITECTURAL TERMS

The article is devoted to the study of the specificity of forming of the architectural terminology in the English language. Peculiarities, ways and models of forming of its units, their structure and semantics are also analyzed in the article.

Diachronic aspects of the forming of English architectural terminology are associated with borrowing, that is the process of coming language units and elements from donor languages to the source language. The earliest borrowings of the English archeological terminology are Celtic, Latin, Greek, Old Scandinavian and Old French units. Borrowings from other European language have also contributed to the process of formation of English architectural terminology.

The derivative capacity of the English language facilitated the formation of its architectural terminology by means of morphological, morphological-syntactical, syntactical and semantic ways. The most productive way of creating of architectural terminology is affixation, namely suffixal and prefixal-suffixal term formation. Conversion, one more morphological-syntactic derivative way, is not productive for English architectural terminology. It is represented by the terms of $N \rightarrow V$, $V \rightarrow N$, $Adj \rightarrow N$ models.

A significant number of English architectural terms are formed by compounding. Together with shortening, represented by a limited number of architectural terms in the English language, it belongs to morphological-syntactic way of their creating. Shortened architectural terms of the English language are subdivided into abbreviations, clippings, and alphanumeric shortenings.

The syntactic way of forming of English architectural terms is also productive. Two- and three-component terminological combinations prevail among other ones. Multicomponent terms appeared in the architectural terminology of the English language due to the development of the sphere of architecture and complication of its notions.

Semantic way of forming of English architectural terminology is associated with the reinterpretation of meanings of lexical means from general English, which predominantly was metaphorical. English architectural terminology was also enriched by metonymic and eponymic terms, mainly two-component in structure.

Key words: *the English language, architectural terminology, affixation, borrowing, semantics, structure, forming.*

Дата надходження статті: 17.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'276.3-053.67

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/30>

Руденко М. Ю.

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

РУХЛИВІСТЬ, МІНЛИВІСТЬ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ

Статтю присвячено розгляду питання рухливості, мінливості / певної стійкості молодіжної мови. Актуальність і важливість дослідження обумовлено можливостями, які відкриваються під час вивчення відповідних наукових джерел різними мовами для глибокого розуміння проблеми, що розглядається; дефіцитом наукової літератури за темою та відсутністю сталих поглядів на це питання. Наукова новизна статті полягає в тому, що розглянуто й узагальнено погляди й висновки широкого кола мовознавців різних наукових шкіл, еволюційний розвиток, особливості, характерні риси рухливості, мінливості молодіжної мови на протязі значного періоду часу. Питання рухливості, мінливості / певної стійкості молодіжної мови досліджено як українськими авторами, так і іноземцями. Динамічний характер молодіжного соціолекту відзначено здавна в різних мовах і країнах: Великій Британії, Німеччині, Польщі, Україні тощо. У XVIII–XIX ст. студентський жаргон з його постійно-змінною семантикою представляв собою надзвичайно рухливий шар лексики. У XIX – на початку XX ст. особливо швидко змінювався, відзначався прозорістю меж і рухливістю шкільний жаргон; в Україні швидко змінювався бурсацько-семінарський жаргон. Аналіз динаміки лексико-семантичних процесів у молодіжному соціолекті XVIII–XXI ст. показує, що він був і залишається дуже рухливим шаром мови, в якому постійно йде процес зміни та оновлення лексичного складу. Причини динамічності молодіжної мови: надзвичайна активність та динамічність молодих людей; підвладність моді; швидка зміна поколінь; прагнення протиставити себе дорослим; зміна реалій; вплив засобів масової інформації; прагнення зробити мову незрозумілою; вплив інших соціальних діалектів. Рухливість та мінливість молодіжної лексики забезпечуються різними способами та шляхами: поповнення; заміна; зміна значення; поповнення загальноживаної та літературної мови; об'єднання з лексемами інших соціальних діалектів; зникнення сленгізмів. На сучасному етапі стрімку рухливість молодіжної сленгової лексики зумовлено бурхливим розвитком цифрових технологій, поширеністю англіцизмів, розвитком письмової форми. Поряд з динамічністю молодіжної сленгової лексики їй властива консервативність. Стаття буде корисною науковцям та зацікавленим особам тим, що в ній представлено погляди авторитетних авторів минулого і сучасних на проблему на матеріалі багатьох мов. Мету дослідження щодо узагальнення та висвітлення питання рухливості, мінливості / певної стійкості молодіжної мови досягнуто.

Ключові слова: соціолект, сленг, жаргон, динамічність, певна стійкість, англіцизм, шкільний жаргон.

Постановка проблеми. Будь-яка сучасна лексика неспроможна стояти на місці. Більшість сленгізмів і сучасних виразів еволюціонують дуже природно: вони виникають з особливих ситуацій. Наприклад, для опису нових об'єктів, ідей чи випадків молоді потрібні нові, яскраві слова. І кожне молоде покоління створює такі слова, щоб описати явища та події, які з'являються.

Рухливість та мінливість молодіжної мови відзначаються здавна. Сьогодні, як і раніше,

основними причинами такої динамічності є надзвичайна активність та креативність молодих людей, підвладність сленгу швидкозмінній моді, зникнення одних реалій та поява інших, що потребують нових найменувань. Тому здебільшого в лексиконі сучасних молодих людей відсутні жаргонізми історичного студентського та шкільного жаргону попередніх століть, які означають явища, що не зустрічаються в наші дні.

Ми досліджуємо зазначену тему не випадково, бо молодіжна мова є невичерпним джерелом творчості, лінгвістичних новацій. Вивчаючи особливості та характерні риси молодіжної мови, легше зрозуміти тенденції та зміни, що відбуваються в мові взагалі й соціальних діалектах зокрема.

Наскільки нам відомо, в Україні бракує наукових досліджень, присвячених вивченню питання мінливості, рухливості молодіжної мови на різних етапах її функціонування.

Робота буде корисна науковцям та зацікавленим особам тим, що в ній представлено погляди авторитетних авторів, які дослідили динамічність соціолектів на лексичному та фразеологічному матеріалі багатьох мов.

Матеріали дослідження складають положення наукових праць (монографій, наукових статей, словників, навчальних посібників, дисертаційних досліджень) авторів різних часів на базі багатьох мов, що присвячені вивченню молодіжних соціолектів узагалі й питанню їх динамічності / певної стабільності.

Вивчення поглядів авторів на рухливість, мінливість сучасної молодіжної мови та минулих часів цікаво не тільки з лінгвістичної, але й з соціолінгвістичної точки зору, бо дозволяє краще представити собі картину студентського, школярського, семінарського, підліткового, узагалі молодіжного життя на різних етапах, більше взнати про інтереси, побут і культуру молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та аналіз наукової літератури, в якій розглядаються актуальні проблеми існування і розвитку рухливості, мінливості молодіжної мови свідчать про те, що це питання не є в пріоритеті сучасних українських дослідників. Зазначена обставина, звичайно, ускладнює підбір літератури за темою статті. Проте, така література існує. Інтерес, на наш погляд, представляють наступні дослідження.

У праці Е. К. Агілар та Е. Г. Франко «Голоси та висловлювання нинішнього молодіжного сленгу Мадрида» [9] досліджено мовлення молодих іспанців на прикладах найбільш характерних сленгових слів і виразів. Наведено докладний словник сучасного сленгу, дано ґрунтовні пояснення та приклади. Цінним є порівняння сленгу сучасного і попередніх поколінь молодих людей. Пояснено причини рухливості сленгу. Приділено увагу питанню значної кількості англіцизмів у мові юнаків та дівчат.

Ст. Кураеда та Н. А. Мар у своєму дослідженні «Вплив молодіжного сленгу на індонезійську

мову» [22] дають визначення терміну *сленг*, аналізують вплив молодіжної мови на індонезійську літературну мову. Уважають, що сленгова мова підлітків цікава та творча, але вона не повинна вступати в суперництво з літературною мовою. Розглядають причини динамічності молодіжної мови, шляхи та способи трансформації сленгізмів. Аналізують вплив Інтернету, зокрема соціальних мереж, певних сайтів на створення, динаміку сленгу молодих людей.

Вирізняється ґрунтовним аналізом стаття І. Николіва «Місце сленгу у мовленні хорватської молоді» [4]. Автор дає загальну характеристику сленгу, розглядає його як елемент мовлення сучасної хорватської молоді. Досліджено лексико-семантичні особливості сленгу, наведено яскраві приклади вживання сленгізмів. Значну увагу приділено розгляду динамічності та швидких змін у складі сленгу. Розглянуто причини змін у молодіжній лексиці, а також її характеристику та приклади сленгових одиниць, що існують протягом тривалого часу.

Заслужують на увагу також дослідження Дж. Коулман [14], Л. О. Ставицької [8], М. Угот [31], в яких глибоко розкрито особливості та характерні риси молодіжної мови, зокрема питання її рухливості, мінливості / певної стійкості. Наша стаття спрямована на те, щоб збагатити скарбницю попередніх авторів щодо дослідження проблеми динамічності молодіжної мови. Зокрема розглянути питання, що потребують більш глибокого вивчення: історичний аспект проблеми, розуміння природи та особливостей, причини рухливості, мінливості, шляхи поповнення молодіжної мови.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення та висвітлення питання рухливості, мінливості / певної стійкості молодіжної мови.

Виклад основного матеріалу

1. Рухливість, мінливість / певна стійкість молодіжної мови в історичному ракурсі. Такі риси молодіжної мови як рухливість і мінливість виявляють себе здавна. У XVIII–XIX ст. студентський жаргон з його постійно змінною семантикою представляв собою надзвичайно рухливий шар лексики. Це підтверджується численними прикладами, зареєстрованими в словнику Ф. Клуге [20].

У XIX – на початку XX ст. особливо швидко змінювався, відзначався прозорістю меж і рухливістю шкільний жаргон. Зникали насамперед непотрібні жаргонізми, що не відзначалися яскравістю, експресією, гумором. Залишалися такі, що

відображали інтереси школяра, почуття, настрої, людські відношення, лайки, погрози тощо [5, с. 117]. На недовговічність сленгу англійських школярів XVIII–XIX ст. звертає увагу Дж. Коулман [14, р. 60].

Швидко змінювався бурсацько-семінарський жаргон. Й. О. Дзендзелівський [1, с. 168–169, 171–172] наголошує на значній відмінності бурсацького жаргону кам'янець-подільських семінаристів станом на першу половину 50-х рр. XIX ст. порівняно з 1904–1906 рр. Однаковими виявилися лише 5 жаргонізмів (*жид* – пляма (чорнильна); *свинарія* – семінарія; *книга живота* – *книга животная* – кондуїт; *красовуля* – чарка – здорова чарка; *кушка* – ніс, здоровий ніс). За 50 років у лексичному складі відбулися докорінні зміни, це став ніби інший жаргон.

Поступово молодіжна жаргонна лексика виходить за межі своєї групи. Частина українських шкільних жаргонізмів та арготизмів XIX – початку XX ст., з тими ж або зовсім іншими значеннями, використовується в інших жаргонах, що свідчить про прозорість меж і рухливість цього соціолекту.

Молодіжний сленг швидко реагує на зміни в суспільстві, політиці. Наприклад, коли молодіжні рухи в західному світі стали повставати проти ідеалів 1960–1970-х рр., їх сленг відображав зміни, що відбувалися: створювалися численні неологізми, частина лексики випадала з уживання [14, р. 90–91].

Молодіжна мова змінюється настільки швидко, що сучасна молодь не завжди може зрозуміти мову однолітків 10–30-річної давності. Мова сьогоденніших користувачів соціальних мереж, месенджерів, комп'ютерників, хакерів, геймерів, вуличних музикантів виглядає революційно порівняно з лексиконом молоді 1990-х років.

Отже, спостереження за динамікою лексико-семантичних процесів у молодіжному соціолекті XVIII–XXI ст. показує, що він був і залишається дуже рухливим шаром мови, в якому постійно йде процес зміни та оновлення лексичного складу.

Попри визнану мінливість та рухливість молодіжної лексики на протязі століть, неможливо ігнорувати очевидність її певної живучості. Відомо багато сленгізмів, що існували в мові десятиліття, навіть століття й залишалися сленгом. У сучасній літературі зустрічаємо приклади римованого сленгу, що існує з середини XIX ст. Деякі сленгізми збереглися з часів У. Шекспіра (XVI–XVII ст.), а також з XVIII ст. [10, р. 78]. Наявні в сучасній загальнонаціональній німецькій мові

лексеми *Besen*, *Mieze*, *Schnepfe* ведуть походження від жаргону студентів XVII ст. [5, с. 191].

Якщо звернутися до галицької студентської лексики, то попри притаманної їй рухливості, зустрічаємо певну стійкість. На початку і навіть у першій половині XX ст. молоді люди використовують сленгові слова, які були поширені в XIX ст.: *belfer* «вчитель», *zryć* «не знати, як щось зробити, не відповісти», *wórka* «чотири», *dwója* «два», *lízus* «товариш, який підлещується вчителям» [24, с. 71–72].

Молодіжний сленг зберігається (певний час не змінюється), коли обставини чи стосунки серед молоді залишаються відносно постійними і нові користувачі сленгу із задоволенням асоціюються з колишніми. Одяг, музика можуть змінюватися, але доки основна філософія приймається, терміни сленгу не виходять із ужитку. Наприклад, бітники продовжували активно вживати джазовий сленг. Подібний сленг використовували і хіпі, лише з невеликим розширенням сенсу [14, р. 90–91].

2. Розуміння природи та особливостей рухливості, мінливості молодіжної мови. Найяскравішим і визначальним процесом у розвитку лексики молодіжної мови виступає постійне і інтенсивне збагачення її за рахунок нових, раніше не відомих мовцям, слів. Цей процес відбувається безперервно, відбиваючи зміни в навколишньому світі, відповідаючи потребам носіїв мови. Людям подобається змінювати свою мову майже так само, як вони змінюють поділ чи краватку. Це особливо помітно серед підлітків, для яких торішний одяг та зачіски можуть викликати збентеження так само, як торішня мова також може спричинити збентеження [31, р. 232].

Л. Масенко [3, с. 91] зазначає: «...молодіжні жаргони, на відміну від більшості професійних соціолектів із давньою традицією вживання, належать до змінних, динамічних систем. Тривалими в них є тільки механізми творення слів, самі ж слова виникають і зникають разом із зміною складу груп, хоча окремі жаргонізми проникають до загальнонародної мови». Особливо сильно змінюються молодіжні групові жаргони.

Дослідження групової мови японської молоді свідчить, що вона користується новоутвореною лексикою від 3 до 5 років (стилістично нейтральною лексикою – набагато довше). Це пов'язано з підвищеним почуттям належності до певної спільноти, де коло користувачів є обмеженим [2, с. 45].

Причини динамічності молодіжної мови:

1) Надзвичайна активність та креативність молодих людей. Усі сленгізми, що втратили

семантичну та експресивну свіжість, швидко замінюються новими, більш ефективними. Сленг представляє слова яскравими і метафоричними [26, р. 311].

2) Підвладність молодіжного сленгу швидкозмінній мовній моді, динаміці суспільно-політичного буття [8, с. 45].

3) Швидка зміна поколінь та оновлення їхньої мови [15, р. 227], безперервна динаміка самої молодіжної соціальної групи.

4) Прагнення підлітків протиставити себе дорослим, виділитися [23, р. 50]. З цією метою урізноманітнюють мовлення власними новотворами [4, с. 93–94].

5) Зникнення одних реалій та поява інших. Багато сленгових термінів, які використовували попередні покоління, сьогодні зникли з лексику молодих людей: *радіокасета, музичний програвач* тощо [9, р. 149].

6) Вплив сучасних засобів масової інформації та комунікації [4, с. 94].

7) Прагнення молодих людей зробити свою мову незрозумілою іншим.

8) Вплив інших соціолектів, старшого покоління [22, р. 225].

Рухливість та мінливість молодіжної лексики забезпечуються різними способами та шляхами:

1) Поповнення (створення нових сленгізмів). У молодіжному середовищі нові терміни та фрази виникають на основі актуальних трендів та технологій. Мета: зробити мову цікавішою та привабливішою для молодіжних груп [32, с. 71].

2) Заміна іншими сленгізмами [22, р. 226].

3) Зміна значення, переосмислення сленгізмів [4, с. 93].

4) Поповнення загальноновживаної чи літературної мови. В Іспанії багато лексичних одиниць молодіжного сленгу перейшли до загального лексику [17, р. 44].

5) Об'єднання молодіжних сленгізмів із лексемами інших соціальних діалектів.

6) Зникнення сленгізмів. Слова аргі, які використовують торговці одягом (зокрема й молоді) у Тегерані є непостійні і можуть зникати з часом [28, р. 180].

3. Сучасні та нові тенденції в процесі рухливості, мінливості молодіжної мови. На сучасному етапі стрімка рухливість молодіжної сленгової лексики зумовлена бурхливим розвитком цифрових технологій. На розвиток молодіжного сленгу значно впливає активне функціонування в Інтернеті соціальних мереж, сайтів, платформ, форумів, учасниками яких є насамперед молодь

[22, р. 225]. Мова молодих людей в Інтернеті розкута, часто груба, рухома та мінлива. Щоб висловлювати свої погляди коротше та лаконічніше, юнаки та дівчата часто створюють незвичайні скорочення, акроніми та емодзі. Постійно знаходять нові слова, вирази та меми, які швидко поширюються на різних платформах. Зокрема, меми стали помітною формою онлайн-комунікації, передаючи ідеї, гумор та соціальні коментарі за допомогою візуальних зображень або відео, що супроводжуються дотепними підписами або текстовими накладаннями [30, с. 592]. Особливо виділяються серед молоді представники покоління Z, які є новаторами в розвитку мови [27, р. 49].

Заслуговує на увагу лексика кіберспорту, в якому беруть активну участь багато молодих людей. Вона постійно видозмінюється.

На сучасному етапі стрімка рухливість сленгової лексики зумовлена тим, що молодь у стислі терміни освоює величезну кількість сленгових одиниць з інших мов, особливо з англійської. Зважаючи на рухливість сленгу, англіцизми встигають проходити лише початкові або проміжні етапи мовної адаптації, а потім замінюються новими одиницями. Це відноситься до молодих користувачів з багатьох країн. Наприклад, Е. К. Агілар та Е. Г. Франко [9, р. 148] відзначають зростання включення англіцизмів до сленгу молодих людей в Іспанії. У Кот-д'Івуарі місцевий сленг нучі (*pouchi*) дуже динамічний, постійно оновлюється, створюючи неологізми. Це пов'язано з тим, що нучі запозичує як місцеві мови, так і європейські: французьку, англійську та іспанську [11, р. 420].

Серед сучасних тенденцій у питанні рухливості, мінливості молодіжної мови слід відзначити її письмову форму, яка характеризується нестійкістю лексичного складу, рухливістю, постійно поповнюється свіжими сленгізмами [7, с. 104, 106].

Особливо швидко сленг оновлюється в студентських спільнотах, оскільки щорічно нові студенти додають до нього свіжі неологізми, створюють власні форми. У Технологічному університеті Крос-Рівер (Нігерія) деякі види сленгу використовуються лише певними групами студентів. Наприклад, сленг різних сучасних технологій, зокрема комп'ютерний. У результаті, цей сленг згодом також поширюється серед решти студентів університету і навіть за межі навчального закладу [31, р. 237].

У сучасних тяжких та незвичайних обставинах мова молоді Донецького регіону постійно поповнюється свіжими сленгізмами як загально-

молодіжними, так і такими, що викликані тривалими та динамічними бойовими діями на даній та прилеглій території, політичною нестабільністю, активною міграцією молоді: *хайп* «галас, ажіотаж»; *тролінг* «знущатися, підбурювати»; *лойс* «мені подобається»; *криндж* (*кринж*) «відчуття сорому, незручності за когось, за щось»; *русня* «прихильник російського світу, росія, росіяни»; *орки* «російські солдати, росіяни»; *ждун* «той, хто чекає приходу російських військ»; *пташка* «безпілотний літальний апарат (БПЛА) або дрон» тощо.

У молодих наркоманів, представників LGBT постійна рухливість, оновлення сленгових лексичних одиниць та виразів пов'язані з бажанням приховати від сторонніх зміст сказаного [6, с. 136]. При цьому, наркомани не зупиняються на рівні використання метафор і прізвиськ, а переходять до створення більш складних кодів. Н. Гхоунане [16, р. 420–421] відзначає швидке старіння та перехід у розряд повсякденного мовлення закодowanego наркотичного сленгу алжирських підлітків.

Особливо нестійка в часі молодіжна оцінна лексика. На зміну словам типу *залізно*, *потрясно*, *дико*, *класно*, *круто*, *кайфово* (лексика української молоді 1980–1990-х рр.) прийшли *стрьомно*, *заиквар*, *фірмовий*, *ауф*, *бомбити*, *флексити*, *хайпувати*. Оціночна лексика постійно оновлюється.

Зі зростанням можливостей спілкування виникає необхідність у незвичних скороченнях, сленгових словах, виразах, емодзі та мемах, що запам'ятовуються і які можуть виражати емоції коротким, але барвистим чином. Цим можна пояснити той факт, що зараз у світі молодь використовує сленгові одиниці набагато інтенсивніше, ніж кілька десятиліть тому.

4. Певна стійкість молодіжної мови. Деякі науковці вважають, що словниковий склад молодіжного сленгу виявляється значно стійкішим, ніж уявлялося раніше. Проте, до питання швидкої змінності / живучості молодіжних сленгізмів слід підходити диференційовано. Цей результат ґрунтується на тому, що одні пласти лексики швидко змінюються, інші – ні. Живучість, насамперед, забезпечують стійкі групи молоді, наприклад, музикантів, тематичних форумів в Інтернеті тощо. Знову-таки згадаємо про експресивність сленгових одиниць. Сленгізм, що зберіг експресивність продовжує функціонувати. Слід урахувати існування базового ядра сленгової лексики. Такі сленгізми існують довго [6, с. 136].

Звернемося до англійського сленгу. Його основний лексичний склад, а також фонетична

і граматична будова відзначаються величезною життєздатністю: дуже багато лексем сучасного сленгу і ряд його граматичних і фонетичних рис існували задовго до виникнення літературного стандарту. Основний кістяк залишається незмінним [5, с. 180]. У словнику Ф. Гроуза [18] є сімдесят лексем, які в останній чверті XVIII ст. були або солдатським сленгом, солдатським жаргоном, або загальним жаргоном, що належить солдатам. Багато з них зберіглося до наступного століття, і близько десяти використовувалися в першій половині XX століття [25, р. 253].

У багатьох школах Англії є свій сленг, який передається від покоління до покоління. На сайтах деяких учбових закладів розміщені свої традиційні сленгізми. Наприклад, на веб-сайті Ітона є сленгізми: *beak* “a master” (з 1888 р.), *div* “a lesson”, *head man* “headmaster” and *slack bobs* “boys who neither row nor play cricket” (з 1865 р.) [14, р. 60–61].

І. Берк та Д. Хьюз [13, р. 280] звертають увагу на незвичайну довговічність багатьох австралійських сленгових термінів. У рідкісних випадках деякі лексеми залишаються «свіжосленговими» протягом багатьох десятиліть, що помітно порушує стереотипи. Учні середніх шкіл віком 13–18 років в австралійському штаті Вікторія використовують у спілкуванні не тільки «свіжий» сленг, але й той, що вийшов з моди, асоціюється зі старшими австралійцями. Причому застосовують його «іронічно» або «як жарт».

Конкретну лексику із зазначенням існування її в студентській мові в XVII–XVIII століттях знаходимо в словнику відомого дослідника німецького аргю (Gaunersprache) Л. Гюнтера [19] та в лексиконі Х. Кюппера [21]. У словнику Ф. Клуге [20] містяться буршські жаргонізми з посиланням на лексикографічні джерела XVIII століття.

Л. Беллоне [12, р. 330–331] фіксує наявність лексики молодіжного сленгу 1960-х рр. у молодіжній італійській мові кінця XX–XXI ст. Кожне покоління іспанської молоді вводить у свій лексикон жаргонні слова, які раніше не використовувалися багато років: *marrón*, *movida*, *tío*, *tronco* [9, р. 149]. В. Gómez-Pablos Calvo [17, р. 44] також зазначає, що іспанська молодь використовує актуальні сленгові слова, які були популярними сорок або більше років тому: *bocata*, *carroza*, *mili*, *pureta* та ін.

Л. Ставицька [8, с. 137] звертає увагу на динаміку жаргонного ряду «К. Широцький – молодіжний соціолект другої половини XX – початку XXI ст.». На тлі практичної відсутності типоло-

гічних збігів бурсацько-семінарського жаргону (1901–1906) з молодіжною субмовою 1920-х рр. доволі парадоксальною виглядає наявність значної питомої частки елементів бурсацького жаргону в українському молодіжному соціолекті другої половини XX ст.: *диміти* – курити; *коза* – молода дівчина; *морозити* – балакати дурниці; *цвайка* – двійка; *венера* – сифіліс тощо.

Аналіз уживання молодими хорватцями станом на 2003 рік слів зі словника Й. Хамма (1940) показує, що двадцять один відсоток лексем як і раніше використовуються, хоча зі зміненням значенням; п'ятдесят чотири відсотка стали невідомими та незрозумілими мовцям, а тринадцять відсотків зрозумілі, але ж не використовуються [29, s. 64]. Отже, через шістдесят три роки має місце актуальність частини лексем. Наприклад, залишаються актуальними сленгізми: *balkoni* – grudi, dojke (жіночі груди), *dignuti* – ukrasti (вкрати), *drot* – policajac (міліціонер), *folirati* – lagati (обманювати), *kec* – jedinica (одиниця), *labrnja* – usta (губи, рот), *lova* – novac (гроші), *surla* – velik nos (великий ніс), *tintara* – glava (голова), *zbrisati* – robjeći (втекти), *cuga* – piće (напитки), *plugati* – pušiti (палити) [4, с. 94].

У лексиці сучасної молоді Донецького регіону зустрічаємо сленгізми, що успадковані від попередніх поколінь, наприклад, 1980–1990-х рр.: *двохсоті* «загиблі під час бойових дій», *дерева́ний* «знецінена грошова одиниця», *чувак* «хлопець», *їде дах* «неадекватна поведінка», *грузити* «нав'язувати комусь свою точку зору», *бабло* «гроші».

Отже, сленговій лексиці притаманна рухливість, проникність і, в той же час, консервативність.

Висновки. Матеріал, викладений у статті, дозволяє зробити наступні висновки. Молодіжна мова є невичерпним джерелом для дослідження, бо вона завжди свіжа, творча, експресивна, загадкова і цікава. Характерні її риси – рухливість, мінливість, виявляють себе здавна. У XVIII–XIX ст. надзвичайно рухливим був жаргон студентський і шкільний. Швидко змінювався бурсацько-семінарський жаргон в Україні.

Поступово молодіжна жаргонна лексика виходила за межі своєї групи, використовувалася в інших жаргонах, що свідчить про прозорість меж і рухливість цього соціолекту.

У XX ст. молодіжний сленг швидко реагував на зміни в суспільстві, політиці. У подальшому молодіжна мова змінюється настільки швидко, що

сучасна молодь не завжди може зрозуміти мову однолітків 10–30-річної давності.

Спостереження за динамікою лексико-семантичних процесів у молодіжному соціолекті XVIII–XXI ст. показує, що він був і залишається дуже рухливим шаром мови, в якому постійно йде процес зміни та оновлення лексичного складу.

Найяскравішим і визначальним процесом у розвитку лексики молодіжної мови виступає постійне і інтенсивне збагачення її за рахунок нових, раніше не відомих мовцям, слів та виразів. Цей процес відбувається безперервно, відбиваючи зміни в навколишньому світі, відповідаючи потребам носіїв мови.

Причини динамічності молодіжної мови: надзвичайна активність та креативність молодих людей; підвладність молодіжного сленгу швидкозмінній мовній моді; швидка зміна поколінь; прагнення підлітків протиставити себе дорослим; зміна реалій; вплив засобів масової інформації та комунікації; прагнення зробити мову незрозумілою; вплив інших соціолектів.

Рухливість та мінливість молодіжної лексики забезпечується різними способами та шляхами: поповнення (створення нових сленгізмів); заміна; зміна значення; поповнення загальноновживаної чи літературної мови; об'єднання з іншими соціолектами; зникнення.

На сучасному етапі стрімка рухливість молодіжної сленгової лексики зумовлена бурхливим розвитком цифрових технологій. На розвиток молодіжного сленгу значно впливає активне функціонування в Інтернеті соціальних мереж, сайтів, платформ, форумів, учасниками яких є насамперед молодь. Мова молодих людей в Інтернеті розкута, часто груба, рухлива та мінлива. Щоб висловлювати свої погляди коротше та лаконічніше, юнаки та дівчата часто створюють незвичайні скорочення, акроніми, емодзі, меми. Стрімка рухливість сленгової лексики зумовлена також тим, що молодь у стислі терміни освоює величезну кількість сленгових одиниць з інших мов, особливо з англійської.

Попри визнану мінливість та рухливість молодіжної лексики на протязі століть, неможливо ігнорувати очевидність її певної живучості. Відомо багато сленгізмів, що існували в мові десятиліття, навіть століття й залишалися сленгом. Деякі науковці вважають, що словниковий склад молодіжного сленгу виявляється значно стійкішим, ніж уявлялося раніше. Проте, до питання швидкої змінності / живучості молодіжних сленгізмів слід підходити диференційовано. Цей результат ґрун-

тується на тому, що одні пласти лексики швидко змінюються, інші – ні. Отже, сленговій лексиці притаманна рухливість, проникність і, в той же час, консервативність.

Матеріали нашої роботи свідчать про притаманність молодіжній мові, як і в цілому соціальним діалектам, постійної динаміки, рухливості та мінливості. Мовознавці багатьох країн зробили значний внесок у вивчення та висвітлення вищезазначеної проблеми. Виходячи з аналізу вважаємо, що нам удалося проаналізувати та узагальнити особливості, риси, що характеризують процес динамічності молодіжної мови, погляди мовознавців на проблему. Розкриття вищевикладених результатів та висновків свідчить про досягнення поставлених цілей у статті.

Значення результатів дослідження полягає в тому, що нами підняті питання, яким недостатньо приділяють уваги сучасні науковці в Україні. Стаття цікава мовознавцям і стане матеріалом для осмислення стану молодіжної мови в різних аспектах, наукової розробки, дискусій з даної проблеми, подальшого вдосконалення методології досліджень; сприяє викладанню курсів лінгвістичних дисциплін у вищих навчальних закладах, організації культурно-просвітницької роботи. У дослідженні висвітлено питання, які відкривають можливості для їх подальшого глибокого і всебічного вивчення.

Перспективи майбутніх досліджень ми бачимо в таких питаннях: 1) гендерні особливості молодіжної мови; 2) функції молодіжної мови.

Список літератури:

1. Дзензелівський Й. Дослідження К. В. Широцьким жаргону учнів Кам'янець-Подільської духовної семінарії. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. Харків, 1998. Т. 6. С. 167–174.
2. Кравець О. І. Молодіжні соціолекти в лінгвокультурному середовищі Японії: словотвірний та функційний аспекти : дис. ... доктора філософії : 035. Київ, 2023. 239 с.
3. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики : посібник. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 243 с.
4. Ніколів І. Місце сленгу у мовленні хорватської молоді. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Серія : Мовознавство*. Львів, 2012. Вип. 19. С. 91–99.
5. Руденко М. Ю. Арго, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження : дис. ... канд. філол. наук. Слов'янськ : Донбаський державний педагогічний університет, 2019. С. 102–103.
6. Руденко М. Ю. Сучасний молодіжний соціолект: тенденції розвитку та характерні риси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія: Філологія*. 2022. Вип. 58. С. 130–139. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.31>.
7. Руденко М. Ю. Письмова мова молоді: характерні риси, тенденції розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія: Філологія*. 2024. Вип. 67. С. 100–108. DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.67.24>.
8. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.
9. Aguilar E. C., Franco E. G. Voces y expresiones del argot juvenil madrileño actual. *Circulo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*. 2018. 74. P. 147–168. DOI: <http://dx.doi.org/10.5209/CLAC.60518>.
10. Andersson L., Trudgill P. Bad Language. Oxford; Cambridge (Mass) : Blackwell, 1990. 202 p.
11. Aoule M. B. Le nouchi dans les pratiques langagières dans les classes du primaire a Abidjan. *Akofena*. 2023. n. 007, vol. 3. P. 417–424.
12. Bellone L. Per un nuovo itinerario gergale nella letteratura del secondo '900: "Lo sbarbato di" Umberto Simonetta. *Carte Romanze*. 2019. 7(1). P. 321–339. DOI: [10.13130/2282-7447/11992](https://doi.org/10.13130/2282-7447/11992).
13. Burke I., Hughes D. Introduction: From "people's poetry" to "dustbin language": Slang in Australian English. *Australian Journal of Linguistics*. 2024. Vol. 44, no. 4. P. 279–282. DOI: <https://doi.org/10.1080/07268602.2024.2444233>.
14. Coleman J. The Life of Slang. Oxford : Oxford University Press, 2012. 354 p.
15. Falco D. D. "Cosi veloce e cosi immortale". Fluo tra slang, prosa d'arte e brevità. *inOpera*. 2024. II, 2. P. 220–236. DOI: <https://doi.org/1054103/inopera/24179>.
16. Ghounane N. A Thorough Examination of Teens Drug Slang in Algeria. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2020. Vol. 11, no. 1.28. P. 419–431. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awei/vol11no1.28>.
17. Gómez-Pablos Calvo B. Anglicismos crudos y adaptados en el Diccionario del léxico juvenil en España (2023). *Dicenda. Estudios de lengua y literatura españolas*. 2024. 42. P. 43–55. DOI: <https://dx.doi.org/10.5209/dice.94412>.

18. Grose F. A Classical Dictionary of the Vulgar Tongue. London : Printed for S. Hooper, 1785. v, 182 p.
19. Günther L. Die deutsche Gaunersprache und verwandte Geheim- und Berufssprachen. Leipzig : Quelle und Meyer, 1919. XVIII, 238 s.
20. Kluge F. Deutsche Studentensprache. Straßburg : Verlag Karl J. Trübner, 1895. X, 136 s.
21. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Jugenddeutsch von A bis Z. Düsseldorf; Hamburg : Claassen Verlag, 1970. Bd. 6. 438 s.
22. Kuraedah St., Mar N. A. The Impact of Slang in the using of Indonesian language for young generation. *Langkawi: Journal of The Association for Arabic and English*. 2016. Vol. 2, no. 2. P. 219–232.
23. Neshkovska. The Anti-language in the English as a Foreign Language Curriculum. *Respectus Philologicus*. 2020. Vol. 37(42). P. 47–61. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS2020.37.42.38>.
24. Pacula J. Słownictwo uczniów szkół galicyjskich z przełomu XIX i XX wieku (na tle ówczesnych gwar uczniowskich z innych regionów). *Acta Universitatis Lodzensis. Folia linguistica*. 2023. 57. S. 59–76. DOI: <https://doi.org/10.18778/0208-6077.57.04>.
25. Partridge E. Slang to-day and yesterday. London : Routledge & Kegan Paul LTD, 1954. ix, 476 p.
26. Partridge E. Usage and Abusage: A Guide to Good English. London : Penguin Books, 1999. 401 p.
27. Reyes M. Translating Filipino Slangs: Localization of Neologisms. *Scientia – the international Journal on the Liberal Arts*. 2024. 13, № 2. P. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.57106/scientia.v13i2.188>.
28. Samaei S. M., Azimi M. The argot used by clothing merchant in tehran. *Dialectologia*. 2023. 30. P. 177–189. DOI: 10.1344/DIALECTOLOGIA2023.30.7.
29. Skelin Horvat A. Sleng kao odraz identiteta mladih : doktorska disertacija. Zagreb, 2009. 384 s.
30. Telaumbanua Y. A., Zendrato N. E. C., Nazara B. T., Harefa E. C., Harefa A. Analyzing the Language Style of Generation Z Teenagers in Their Instagram Posts. *Jelita: Journal of English Language Teaching and Literature*. 2024. Vol. 5, no. 2. P. 588–600.
31. Ugot M. From Slang to Acceptability: Style-Shifting Variation in English Language Usage by Students of CRUTECH, Calabar, Nigeria. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*. 2014. Vol. 3, no. 1. P. 231–239. DOI: 10.7575/aiac.ijalel.v3n1p.231.
32. Xega E., Çyfeke J. Youth language: exploring attitudes and perceptions of Albanian students toward these new linguistic patterns. *Orbis Linguarum*. 2025. Vol. 23, issue 1. P. 69–80. DOI: <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v23i1.7>.

Rudenko M. Yu. MOBILITY, CHANGEABILITY OF YOUTH LANGUAGE

The article is devoted to the consideration of the issue of mobility, variability / certain stability of youth language. The relevance and importance of the study is due to the opportunities that open up when studying relevant scientific sources in different languages for a deep understanding of the problem under consideration; the shortage of scientific literature on the topic and the absence of stable views on this issue. The scientific novelty of the article lies in the fact that the views and conclusions of a wide range of linguists of different scientific schools, the evolutionary development, features, characteristic features of mobility, variability of youth language over a significant period of time have been considered and summarized. The issue of mobility, variability / certain stability of youth language is studied by both Ukrainian authors and foreigners. The dynamic nature of the youth sociolect has long been noted in different languages and countries: Great Britain, Germany, Poland, Ukraine, etc. In the XVIII–XIX century student jargon with its constantly -changing semantics represented an extremely mobile layer of vocabulary. In the XIX – early XX centuries school jargon changed especially quickly, was distinguished by the transparency of boundaries and mobility; in Ukraine, college-seminar jargon changed rapidly. Analysis of the dynamics of lexical-semantic processes in youth sociolect XVIII–XXI centuries shows that it was and remains a very mobile layer of language, in which the process of changing and updating the lexical composition is constantly underway. The reasons for the dynamism of youth language: extraordinary activity and dynamism of young people; subordination to fashion; rapid change of generations; desire to oppose themselves to adults; changing realities; influence of the media; desire to make language incomprehensible; influence of other social dialects. The mobility and variability of youth vocabulary is ensured by various means and ways: replenishment; replacement; change of meaning; replenishment of common and literary language; combination with lexemes of other social dialects; disappearance of slangisms. At the present stage, the rapid mobility of youth slang vocabulary is due to the rapid development of digital technologies, the prevalence of anglicisms, and the development of the written form. Along with the dynamism of youth slang vocabulary, it is characterized by conservatism. The article will be useful to scientists and interested persons because it presents the views of authoritative authors

of the past and present on the problem based on the material of many languages. The purpose of the study to generalize and highlight the issue of mobility, variability / certain stability of youth language has been achieved.

Key words: *sociolect, slang, jargon, dynamism, certain stability, anglicism, school jargon.*

Дата надходження статті: 05.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111'81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/31>**Буданова Л. Г.**

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Цокорова А. Ю.

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Сітко А. В.

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ПІДТРИМКИ АДРЕСАТА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню комунікативної стратегії підтримки адресата в англомовному політичному дискурсі та особливостям її відтворення українською мовою під час перекладу на матеріалі текстів офіційних промов президентів США та лідерів ЄС, опублікованих на офіційних ресурсах Білого дому та у провідних медіа, а також їх перекладів й адаптацій, зафіксованих в українських наукових розвідках.

У статті акцентується увага на концепції політичного дискурсу, комунікативних стратегіях, використанні принципу ввічливості й концепту «face», що дозволяють інтерпретувати стратегію підтримки адресата як різновид кооперативної, позитивно ввічливої стратегії, оскільки дотримання принципу ввічливості має на меті домогтися максимальної ефективності соціальної взаємодії за рахунок збереження соціальної рівноваги і дружніх відносин. Щодо мовленнєвої комунікації, принцип ввічливості визначається як особлива стратегія мовної поведінки, яка спрямована на запобігання можливих конфліктних ситуацій.

Установлено, що стратегія підтримки адресата як різновид кооперативної, позитивно ввічливої стратегії реалізується комплексом лінгвальних і риторичних засобів: інклюзивною колективною референцією (ми, we, our), експліцитною емпатією, апеляцією до спільних цінностей, риторичними повтореннями, метафоричними моделями спрямованості в майбутнє, а також конструкціями запевнення й обіцянки.

Засвідчено, що переклад таких висловлень потребує поєднання принципу функціональної еквівалентності з прагматичною адаптацією, зокрема збереженням позитивної ввічливості та підтримувального ефекту для реципієнта. Особливу увагу у статті приділено стратегії підтримки адресата як самостійному різновиду кооперативних стратегій у політичному дискурсі та опису типових способів перекладу під час її відтворення українською мовою.

Ключові слова: політичний дискурс, комунікативна стратегія підтримки адресата, кооперативна стратегія, ввічливість, політична промова, переклад політичного дискурсу.

Постановка проблеми. Сучасний політичний дискурс функціонує в умовах постійних кризових викликів – війни, економічних криз, пандемій. За таких умов центральною комунікативною потребою стає не лише передавання інформації, але й відновлення довіри, зміцнення соціальної згуртованості та емоційної стабільності суспільства. Політична промова дедалі більше має на меті зняття тривоги, мобілізацію громадян і конструю-

вання відчуття спільного «ми» [1, с. 173]. А тому, звісно, в арсеналі політичного діяча наявні «вербальні та невербальні засоби передачі інформації під час виголошення промови, котрі є загалом характерними для комунікації у сфері політики» [10, с. 154].

У фокусі уваги опиняється комунікативна стратегія підтримки адресата – комплекс інтерактивних дій, орієнтованих на демонстрацію солі-

дарності з аудиторією, визнання її переживань і легітимацію колективної суб'єктності. Ця стратегія продовжує традицію кооперативної поведінки, описаної в теорії ввічливості П. Браун і С. Левінсона, де позитивна ввічливість полягає у наголошенні спільності, схваленні адресата, посиленні його позитивного «face» [8, с. 101]. У працях Г. Ліча таку поведінку пов'язують із максимумами схвалення, згоди та симпатії [9].

Перекладач політичних промов опиняється в ситуації подвійної відповідальності: з одного боку, він має зберегти зміст і структурну організацію вихідного тексту, з іншого – відтворити прагматичний ефект підтримки для іншомовної аудиторії. Саме ця прагматична еквівалентність стає ключовою умовою успішної міжкультурної політичної комунікації [5, с. 121]. Отже, проблема полягає в теоретичному окресленні стратегії підтримки адресата в політичному дискурсі та у визначенні перекладацьких засобів, що забезпечують її адекватне відтворення українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістики й перекладознавства активно досліджується в українській та світовій науці. Низка авторів зосереджує увагу на структурно-жанрових та прагматичних характеристиках політичної комунікації, визначаючи її як інституційний тип дискурсу, зорієнтований на владу та вплив [2; 7; 11].

Так, О. Чепіль аналізує комунікативні стратегії та тактики у політичному дискурсі з позицій теорії мовної комунікації, виокремлюючи стратегії переконання, дискредитації опонента, самопрезентації, консолідації, проте не виділяє підтримку адресата як окремий тип, розглядаючи її в межах стратегії переконання [7, с. 274]. У той час, як Л. Завальська здійснює огляд основних типологій комунікативних стратегій, пропонуючи власну класифікацію на конфліктні та кооперативні стратегії, серед яких кооперативні репрезентовано переважно стратегіями аргументації, консенсусу та гармонізації [3].

Доречно згадати також роботу Н. Дяченко та В. Халін, які досліджують стратегії сучасного українського політичного дискурсу, зокрема президентської риторики, виокремлюючи стратегії ідентифікації, мобілізації, делегітимації опонента, але не виокремлюючи стратегію підтримки адресата як самостійну [2, с. 56].

Питання перекладу політичних промов послідовно розглядає М. Назаренко, яка зосереджується на лексико-семантичних і стилістичних

особливостях політичних текстів, описуючи типові труднощі відтворення метафор, фразеологізмів, культурних реалій, проте лише побіжно торкачись прагматичного складової підтримки адресата [5].

Лінгвостилістичні особливості перекладу політичного дискурсу США на матеріалі промов Б. Обама та Д. Трампа аналізує Х. Михайленко, демонструючи необхідність поєднання регулярних відповідників та трансформацій для збереження експресивності й риторичної організації тексту [11].

До перекладознавчих досліджень політичних виступів належать також праці О. Михайленко, присвячені відтворенню риторики В. Черчилля, де увага приділяється особливостям індивідуального стилю оратора та проблемі збереження впливовості в іншомовній аудиторії [4].

Паралельно в англomовній прагмалінгвістичній традиції класичними залишаються дослідження ввічливості та «face-work» П. Браун і С. Левінсона, а також Г. Ліча, які створюють концептуальний фундамент для розуміння стратегій підтримки адресата як різновиду позитивної ввічливості та тактовності [8; 9]. Проте, попри значну кількість досліджень, низка аспектів залишається ще недостатньо опрацьованими.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному та практичному обґрунтуванні комунікативної стратегії підтримки адресата в англomовному політичному дискурсі та у виявленні особливостей її відтворення в українських перекладах політичних промов. Задля реалізації цієї мети, на нашу думку, варто окреслити основні мовні та риторичні засоби реалізації стратегії підтримки адресата в промовах американських президентів та політичних лідерів ЄС, а також, а також визначити способи відтворення такої стратегії та перекладацькі ризики втрати підтримувального ефекту.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці комунікативну стратегію розглядають як усвідомлений довготривалий план мовленнєвої поведінки адресанта, спрямований на досягнення певної комунікативної мети в конкретних умовах дискурсу [2; 3; 7]. У політичному дискурсі така стратегія завжди корелює з прагненням оратора вплинути на установки, емоції й поведінку масової аудиторії. Провідні світові політики минулого й сучасності досягли визнання частково завдяки вмінню налагоджувати комунікативні контакти з народом або підлеглими та провадити свою політику й відповідати за неї з трибун. Народ

часто пам'ятає вдалі фрази, порівняння, заклики політиків, що може сприятливо вплинути на їхній вибір на користь того чи іншого кандидата. Зрозуміло, що такий ефект створює прихована інтенція, тобто намір переконати слухачів у своїй позиції. Прагматична інтенція, тобто головний вплив промови на аудиторію, залежить від різновиду промови, що в свою чергу залежить від місця та обставин виголошення промови [10, с. 154].

Незалежно від заходу основними функціями політичного дискурсу є: маніпулятивна; функція переконання; інформативна; аргументативна; створення переконливої картини кращого майбутнього, привернення уваги, заручення підтримкою, заклик до дій. Щодо мовленнєвої комунікації, як особливу стратегію мовної поведінки, яка спрямована на запобігання можливих конфліктних ситуацій, визначають принцип ввічливості. Така стратегія «реалізується у процесі мовлення за допомогою різних правил і тактичних прийомів» [6, с. 297]. Комунікативну стратегію підтримки адресата доцільно трактувати як кооперативну стратегію, спрямовану на зменшення психологічної дистанції між політиком та громадянами, легітимацію почуттів аудиторії й посилення її відчуття значущості та колективної суб'єктності. Вона безпосередньо пов'язана з позитивною ввічливістю у розумінні П. Браун і С. Левінсона, оскільки орієнтована на зміцнення позитивного «face» адресата – образу гідного, відповідального, здатного до спільної дії громадянина [8, с. 101]. У межах теорії Г. Ліча ця стратегія корелює з максимами схвалення, згоди та симпатії, що передбачають максимізацію позитивних висловлювань про адресата та мінімізацію критики [9]. Принцип ввічливості в найбільш загальному вигляді можливо визначити як тип соціальної взаємодії, в основі якого лежить повага до особистості партнера. Дотримання цього принципу накладає певні вимоги до поведінки членів суспільства, які полягають у тому, щоб враховувати інтереси партнера, рахуватися з його думкою та бажаннями, полегшувати по можливості завдання, які покладені на нього [6, с. 297]. Дотримання принципу ввічливості має на меті домогтися максимальної ефективності соціальної взаємодії за рахунок «збереження соціальної рівноваги і дружніх відносин». Дж. Ліч вважає, що в комунікативній практиці цей принцип відіграє більш значну роль, ніж принцип кооперації [9, с. 82].

На прагматичному рівні стратегія підтримки адресата включає послідовність кроків: 1) визнання складності ситуації; 2) емпатійне віддзерка-

лення почуттів аудиторії; 3) актуалізацію спільних цінностей і попереднього досвіду подолання криз; 4) вербалізацію впевненості у спільному успіху; 5) конкретизацію колективного плану дій. Саме така причинно-наслідкова логіка створює ефект підтримки: адресат отримує не лише констатацію проблеми, а й наратив спільного руху до її подолання.

Звичним фактом є використання політиками у своїх промовах цитат та виразів відомих людей, посилянь на них. Це підкреслює єдність з народом і державою, і при цьому промова досягає найголовнішої мети – позитивного впливу на свідомість слухачів [10, с. 155].

У політичному дискурсі США стратегія підтримки адресата часто реалізується через поєднання історичних альянсів, інклюзивних займенників та риторичних повторів. У промові Барака Обами «*Yes, we can*» трикратне повторення слогану *Yes, we can* формує ритмічний каркас підтримки, який закріплюється в історичній ретроспекції: «*For when we have faced down impossible odds... generations of Americans have responded with a simple creed... Yes, we can*» («Коли ми стикалися з, здавалося б, неможливими випробуваннями... покоління американців відповідали простою вірою: Так, ми можемо») [12]. Тут інклюзивний займенник *we* маркує колективну агентивність, а риторичний повтор перетворює підтримувальне повідомлення на своєрідну мантру колективної надії. Причинно-наслідковий зв'язок між успіхами минулих поколінь і майбутнім тріумфом актуальної аудиторії створює відчуття історичної спадкоємності й колективної спроможності.

Подібна логіка простежується й у зверненні Б. Обами до Конгресу під час економічної кризи 2009 році: «*We will rebuild, we will recover, and the United States of America will emerge stronger than before*» («Ми відбудуємося, ми відновимося, і Сполучені Штати Америки вийдуть із кризи сильнішими, ніж раніше») [13]. У наведеному фрагменті стратегія підтримки адресата реалізується через анафоричний повтор *we will...*, що формує образ поетапного руху до відновлення, та метафору виходу з кризового стану (*emerge stronger*), яка концептуалізує кризу як тимчасовий, але подоланий етап. У перекладі українською мовою збереження повтору («Ми відбудуємося, ми відновимося») та інклюзивного «ми» є необхідною умовою підтримання ефекту колективної дії; для посилення підтримувального компонента доцільним видається додання маркерів спільності («ми

разом відбудуємо країну, ми разом відновимося»), що експлікує активну роль адресата.

На наднаціональному рівні стратегію підтримки адресата, спрямовану одночасно на внутрішню та зовнішню аудиторію, демонструють промови Президента Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн. У посланні про стан Союзу 2022 р. вона, звертаючись до українців, стверджує: «*You are part of our family, your future is in our Union, and our Union is not complete without you!*» («Ви – частина нашої родини, ваше майбутнє – в нашому Союзі, і наш Союз не є повним без вас») [14]. У цьому висловлюванні стратегія підтримки адресата реалізується через концептуальну метафору «ЄС як сім'я» та інклюзію українців до цього символічного «ми». Причинно-наслідковий аспект полягає в тому, що включення України до європейської «родини» виправдовує прийняття політичних рішень на підтримку українського народу (санкції, військова й економічна допомога тощо) і водночас зміцнює відчуття сенсу жертв, які несе українське суспільство.

У більш широкому спектрі європейських промов (як-от виступи А. Меркель, У. фон дер Ляєн, лідерів держав-членів ЄС) простежується спільна модель: політики, звертаючись до внутрішніх аудиторій, артикують виклики (міграційна криза, війна, економічні потрясіння), після чого формують підтримувальний наратив, у якому минулі успіхи й цінності демократії стають аргументом на користь здатності суспільства впоратися з нинішніми загрозами [1].

Перекладацький аспект відтворення цієї стратегії полягає у поєднанні функціональної еквівалентності з прагматичною адаптацією. Як показує аналіз перекладів політичних промов, буквально збереження лексичних і синтаксичних структур не завжди гарантує відтворення підтримувального ефекту, особливо у випадку культурно-специфічних метафор, історичних алюзій чи персональних апеляцій. Так, формула *Wir schaffen das* у німецькому контексті набула статусу політичного символу, що відсилає до конкретного історичного етапу й дискусії навколо політики відкритих дверей щодо біженців; її калькування як «*Ми впораємося*» передає базовий оптимістичний зміст, але не повністю репрезентує політичний «шлейф» висловлювання [14]. Натомість слоган *Yes, we can* уже має дослівний український екви-

валент («*Так, ми можемо*»), який широко вживається в медійному просторі й частково успадковує статус меметичної одиниці [12].

Варто зазначити, що мова передвиборчого дискурсу часто відрізняється емоційною насиченістю. Для того, щоб переклад політичного матеріалу був успішним, окрім точної передачі змісту, необхідно також зберегти всі емоційні нюанси оригіналу, а також його політичну спрямованість. Іноді між мовами оригіналу та перекладу неможливо знайти повні лінгвістичні паралелі – семантичні та структурні аналоги, такі як ідентичні конструкції фраз чи повний збіг значення слів. У таких випадках перекладач змушений застосовувати трансформації, щоб забезпечити достовірність та адекватність перекладу, зберігаючи необхідний рівень образності та експресивності. Застосування перекладацьких трансформацій є ключовим для збереження прагматичних функцій комунікативних тактик у політичному перекладі. Саме завдяки трансформаціям перекладач має змогу передати не лише зміст повідомлення, але й його емоційний, культурний, соціальний та політичний контекст.

Висновки. Відтак, під час проведеного дослідження було встановлено, що комунікативна стратегія підтримки адресата має універсальні лінгвопрагматичні механізми – інклюзивну референцію, риторичний повтор, емпатійні формули, апеляцію до спільних цінностей та історичного досвіду, проте їх конкретна реалізація залежить від культурного, політичного та історичного контекстів. Перекладацьке відтворення цієї стратегії потребує не стільки формально-структурної, скільки функціонально-прагматичної еквівалентності: ключовим критерієм є збереження підтримувального ефекту для цільової аудиторії, навіть якщо для цього доводиться змінювати структуру, метафори чи ступінь експліцитності окремих елементів. Успішний переклад політичного тексту передбачає глибоке розуміння функціонування вихідного дискурсу, політичної ситуації, прагматичних стратегій автора, а також можливостей цільової мови щодо збереження комунікативного впливу. Перекладач стає не лише технічним виконавцем, але й активним учасником політичного процесу, який через мовне посередництво формує сприйняття політичної реальності в іншому культурному контексті.

Список літератури:

1. Дабіжа В. Політичні комунікації: аспекти розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 4. С. 173–177.
2. Дяченко Н. М., Халін В. В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2019. Вип. 1 (89). С. 56–62.
3. Завальська Л. В. Проблема розроблення типології комунікативних стратегій у політичному дискурсі: основні концепції. *Філологія*. 2017. Т. 22, № 2 (16). С. 47–53.
4. Михайленко О. О. Політичні промови у перекладі: видатний Черчилль. *Мова*. 2019. № 31. С. 112–120.
5. Назаренко М. М. Труднощі перекладу текстів політичних промов. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2018. № 7 (321). С. 118–123.
6. Сітко А.В. Особливості відтворення етикетних форм англомовних питальних речень. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*: зб. наук. праць. К.: Логос, 2007. Вип. 11. С. 296–302.
7. Чепіль О. Особливості реалізації комунікативних стратегій у політичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 52. С. 274–276.
8. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
9. Leech G. N. *The Pragmatics of Politeness*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 384 p.
10. Maliuk D. S., Sitko A. V. Stylistic means of intention representing in speeches of U.S. political leaders. *Issues of modern philology in the context of the interaction of languages and cultures: International scientific and practical conference. Internship proceedings, December 27–28, 2019. Venice, Italy*. P. 153–157.
11. Mykhailichenko Kh. Lingvo stylistic features of translation of political discourse in the United States (based on speeches by B. Obama and D. Trump). *Scientific Research Issues of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky: Linguistic Sciences*. 2020. № 31. P. 278–293.
12. Obama B. “Yes, We Can” – New Hampshire Primary Speech, January 8, 2008 (Nashua, New Hampshire). American Rhetoric: Barack Obama – New Hampshire Primary Concession Speech. URL: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamanewhampshireconcessionspeech.htm> (дата звернення: 10.11.2025).
13. Obama B. 2008 Presidential Election Victory Speech, November 4, 2008 (Chicago, Illinois). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Barack_Obama_2008_presidential_election_victory_speech (дата звернення: 10.11.2025).
14. von der Leyen U. 2022 State of the Union Address, 14 September 2022. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/state-union-2022_en (дата звернення: 11.11.2025).

Budanova L. G., Tsokorova A. Yu., Sitko A. V. COMMUNICATIVE STRATEGY FOR SUPPORTING THE ADDRESSEE IN POLITICAL DISCOURSE: TRANSLATION ASPECT

The article sets out to provide a comprehensive analysis of the communicative strategy of addressee support in political discourse and outlines the peculiar features of its rendering into Ukrainian, based upon official speeches of US presidents and EU leaders available on the White House website and in leading media, as well as their Ukrainian translations and adaptations discussed in recent Ukrainian studies.

The article is focused the attention on the political discourse and communicative strategies as well as politeness theory and the notion of “face”. It makes possible to interpret addressee support as a specific type of cooperative, positively polite strategy, as the compliance of politeness principle aims to achieve the highest efficiency of social interaction by keeping social balance and maintaining friendships. Concerning the communication, the politeness principle is defined as the peculiar strategy of speech behaviour aimed to conflict prevention.

It was found that the addressee support as a specific type of cooperative, positively polite strategy is realised through a complex of linguistic and rhetorical devices: inclusive collective reference (we, our), explicit empathy, appeal to shared values, rhetorical repetition, future-oriented metaphors, and assurance and promise constructions. The article shows that translation of such units requires a combination of functional equivalence and pragmatic adaptation, in particular the preservation of positive politeness and the supportive effect for addressees. The article pays special attention to the addressee support as an independent subtype of cooperative strategies in political discourse and in describing typical ways of translation used to render it into Ukrainian.

Key words: political discourse, communicative strategy of addressee support, cooperative strategy, politeness, political speech, translation of political discourse.

Дата надходження статті: 20.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Hromko T. V.

Odessa Polytechnic National University

RECENT AMERICAN TRANSLATION STUDIES IN THE DIMENSIONS OF MODERN THEORIES, METHODOLOGIES AND PRACTICES

The article presents a comprehensive analysis of modern American translation studies within the framework of contemporary theories, methodologies, and professional practices that have emerged in the early 21st century under the influence of profound cultural, cognitive, and digital transformations of the global communication space. The relevance of the study is determined by the growing role of translation as a multidimensional mechanism of intercultural interaction and intellectual mediation, as well as the need to systematically comprehend the scholarly approaches that currently define and renew the international discourse of translation studies. The paper outlines key research directions reflected in the works by L. Venuti, S. Bassnett, E. Gentzler, M. Baker, E.-A. Gutt, G.-C. Spivak, S. Simon, B. Hatim, and I. Mason, and demonstrates how the integration of cultural critique, pragmatic linguistics, cognitive science, and social studies leads to a significant reassessment of traditional translation concepts. Particular attention is given to the development of the cultural turn, which shifted the focus of research from text-centered models to interpretive, ideological, and socially conditioned parameters of translation, and introduced new approaches to analyzing power, representation, and cultural asymmetries.

The cognitive dimension of American translation studies is represented through relevance theory, process-oriented research, and the use of think-aloud protocols, which make it possible to reconstruct the structure of translational reasoning and to describe decision-making mechanisms in real time. The article highlights the contribution of corpus linguistics and the concept of translation universals, formulated by M. Baker, to the development of an empirically grounded, evidence-based paradigm that enables the objectification of patterns in translation practice and the identification of statistically validated regularities in linguistic transformations. The study also examines ideological and cultural approaches, including L. Venuti's strategic dichotomy of foreignization vs. domestication, the view of translation as interpretive and ideologically charged mediation in the works of Hatim and Mason, as well as feminist and postcolonial perspectives found in the research of S. Simon and G.-C. Spivak, which emphasize translation's role as a tool for critiquing cultural power asymmetries.

A significant part of the abstract is devoted to the analysis of contemporary practical directions, particularly digital translation, localization, audiovisual translation, multimodal formats, and new models of communication in which the translator assumes the roles of analyst, cultural mediator, and specialist in navigating complex informational environments. It is argued that the interaction between intellectual traditions and technological innovations is shaping a new professional identity for the translator and encouraging the emergence of interdisciplinary approaches to translation research. The conclusion outlines future research prospects related to cognitive and neuroscientific models, the ethics of digital transmission, transmedia formats, artificial intelligence, and tools for deep intercultural content adaptation.

Key words: translation studies, cognitive approach, cultural turn, corpus linguistics, translation ideology, localization, multimodality.

Statement of the problem. Contemporary American translation studies emerge as one of the most dynamic segments of modern Translation Studies, synthesizing cognitive, cultural, ideological, and digital approaches to the analysis of translational activity. Global transformations in communication, the rapid spread of multimodal formats, the emergence of new genres and platforms, as well as the advancement of machine translation and automated localization systems, are significantly reshaping both the concept of

translation and the nature of the translator's professional role. Within this context, modern American translation studies play a pivotal role, as it is within the American academic environment that a wide range of theoretical and applied models are being developed to conceptualize translation as a complex social, cognitive, and cultural practice. Scholars emphasize that contemporary translation goes beyond the boundaries of the traditional linguistic paradigm, encompassing issues of identity, power, digital ethics, and the tech-

nological mediation of meaning, all of which considerably expand the disciplinary scope of translation studies [21].

The relevance of the problem lies in the need for a systematic description of the processes occurring at the intersection of linguistics, cognitive science, media studies, sociolinguistics, and the digital humanities. Under the influence of these disciplines, American scholars are rethinking translation as a cognitive process [11], as a tool of ideological interaction [12], and as a mechanism of cultural representation and the reconfiguration of meaning [18]. Particular attention is given to the contribution of corpus linguistics, which enables the identification of patterns in translation universals and statistical tendencies in translated texts, providing an empirical foundation for updated theoretical models [4]. These approaches not only enrich the methodological framework of the discipline but also shape a new research perspective in which translation is viewed as a multi-layered activity, involving discourse analysis, cultural politics, and the cognitive mechanisms of comprehension.

The practical significance of the topic lies in the fact that today's translator must operate within a multilingual and multimedia informational environment, where text, image, sound, interface, and algorithmic data processing are interconnected. The localization of digital products, subtitling, media translation, intercultural content adaptation, as well as ethical issues related to the translator's role in the global information flow, all require a new theoretical foundation. It is precisely modern American translation studies that offer the most relevant tools: from modeling cognitive processes to analyzing the ideological opacity of texts and strategies for overcoming cultural asymmetry. Therefore, studying its theoretical, methodological, and practical dimensions is essential both for deepening the scientific foundations of translation studies and for updating the professional standards of translation practice in the 21st century.

Analysis of Recent Research and Publications.

Research in contemporary American translation studies is grounded in a broad corpus of theoretical works that establish key methodological orientations and shape the overall trajectory of the discipline's development. One of the central figures in this field is Lawrence Venuti, who introduced the concept of the "translator's invisibility" and described the systemic dominance of the domestication strategy within the Anglo-American cultural space [21, p. 12–20]. He emphasizes that a transparent translation style conceals the very act of intercultural transfer, creating an illusion of naturalness and "untranslatedness"

of the text. As a result, the translator becomes an invisible agent of ideological influence, and translation – a mechanism for normalizing cultural asymmetry [21, p. 45–60]. This position has significantly influenced the formation of a critical approach to translation and has defined a research direction focused on the analysis of power, dominance, and representation in translational practices.

Cognitive approaches have seen significant development in the United States, with the theory of relevance, adapted by Ernst-August Gutt, occupying a prominent place among them. In his work, Gutt proposes viewing translation as a process of interpretation based on the principles of cognitive economy, where the recipient seeks to obtain the maximum cognitive effect with minimal effort [11, p. 28–35]. He emphasizes that translation should be evaluated not by the degree of formal equivalence, but by how effectively it provides access to the relevant cognitive interpretations of the original [11, p. 78–82]. At the same time, researchers note that this approach insufficiently accounts for sociocultural interaction, discursive norms, and ideological factors, which creates certain theoretical gaps within the cognitive paradigm.

Monika Baker has made a significant contribution to modern American translation studies by developing a corpus-based approach to the analysis of translation universals. Through the use of large electronic corpora, she was able to identify systemic tendencies in translation, particularly simplification, explicitation, and normalization [3, p. 54–63]. The corpus methodology enabled objective, statistically grounded observations regarding translational strategies and their regularities across various genres [3, p. 112–130]. However, despite its analytical strength, this approach is still applied rather limitedly to multimodal texts and digital formats, where verbal information is intertwined with visual, auditory, and interface elements.

Ideological and postcolonial approaches have become an important component of contemporary American translation studies, particularly through the contributions of Gayatri C. Spivak and Sherry Simon. G. Spivak critiques the uniformity of translational style known as "translate," which erases the rhetoric of marginalized voices and reproduces colonial models of representation [17, p. 371–381]. Her position emphasizes the need to preserve the stylistic and semantic uniqueness of texts originating from cultures without dominant status. Sherry Simon, developing feminist translation theory, highlights that translation can never be neutral, as it always contains gendered notions of "fidelity" and "authority" [16, p. 41–45].

Her research addresses the issue of the invisibility of the female voice in translated texts and stresses the need for an emancipatory translation strategy.

At the intersection of linguistics, sociology, and cultural studies, Basil Hatim and Ian Mason view translation as an ideologically charged process of intercultural mediation [12, p. 89-95]. They argue that every translation decision is a choice made within specific discursive norms, and therefore, the translator not only conveys meaning but also shapes the interpretive framework of the text for the target audience. In the works of Edwin Gentzler and Susan Bassnett, the cultural turn in translation studies is reflected in the emphasis on the social, literary, and political systems within which translation operates. However, these approaches still lack a systematic assessment of the digital ecosystem and multimodal formats that dominate contemporary communication.

In the works of S. Bassnett and E. Gentzler, a shift from text-centered models to culturally oriented approaches can be observed, which led to a new understanding of translation as a complex interpretive activity. In the Ukrainian academic context, significant attention is given to studies of cognitive-communicative and interlingual systemic aspects of translation, as presented in the collective monograph *"The English Language and Literature in the Polylogue of Cultures: Cognitive-Communicative, Synergetic, and Translation Studies Aspects"* [1], particularly in the chapter by T. V. Gromko *"The Specifics of Interlingual-Systemic Translation"* [2], which substantiates the methodological parameters of translation as a complex cognitive and linguo-cultural interaction. These works resonate with the trends of modern American translation studies, expanding the scope of interdisciplinary analysis and deepening the study of translation within the framework of contemporary global communication.

Results. American translation studies of the late 20th and early 21st centuries are acquiring methodological integrity, as thoroughly described by Bassnett and Gentzler, who emphasize that the "cultural turn" has radically shifted the focus of translation research from textocentrism to interdisciplinary interpretation [6, p. 12-18]. This perspective made it possible to view translation not merely as a linguistic operation, but as a discursive practice that shapes modes of representing cultural diversity and modernizes the mechanisms of intercultural communication.

Despite the extensive scope of research, a number of aspects remain insufficiently explored. Among them are the integration of cognitive and ideological models, the application of corpus-based methods to

multimodal content, the analysis of the translator as an active participant in digital infrastructures, and the role of modern American translation studies in shaping global ethical standards for translation practice. These gaps underscore the need for a systematic rethinking of the contemporary discipline and constitute the scholarly foundation for this article.

The aim of the article is to provide a systematic overview of the latest theoretical, methodological, and practical trends that define the development of American translation studies within the contemporary academic and professional landscape. In the context of the growing significance of interdisciplinary research, cognitive linguistics, digital humanities, as well as poststructuralist and postcolonial approaches, there arises a need to generalize the key directions that shape current translation scholarship in the United States. Such a generalization makes it possible not only to outline the main theoretical vectors, but also to determine their practical impact on translation activity, localization, audiovisual translation, and academic translator training programs.

Within the stated aim, the article addresses a number of specific objectives. First and foremost, it involves the identification and interpretation of key concepts that have become the foundation of recent methodological transformations in American Translation Studies, including relevance theory, pragmatic models of communication, corpus linguistics, process-oriented approaches, and cultural interpretations of translation. These very concepts provide the methodological basis for evaluating translation decisions and for analyzing translation as a socially, cognitively, and ideologically marked phenomenon.

A further objective is to determine the extent to which the aforementioned approaches influence contemporary translation practices. This concerns both professional domains – such as localization, media translation, and work with multimodal texts – and academic contexts, where new research methods are being integrated into curricula and translator training practices. Analyzing these impacts makes it possible to observe the interplay between theory and practice and to understand how intellectual trends are transforming actual translation strategies in the digital age.

Additionally, the article aims to analyze the cognitive, ideological, and cultural vectors of development in translation studies that shape the role of translation in contemporary society. American research demonstrates a growing focus on translation as a tool influencing the formation of identities, power relations, discursive strategies, and global media practices. Therefore, an important objective is to identify how

translation becomes a space where politics, culture, and ethics intersect in the 21st century.

The final objective is to outline the prospects of emerging research paradigms, including cognitive-pragmatic models, digital methods of translation analysis, sociolinguistic, and critical approaches. This makes it possible to present a comprehensive vision of the direction in which American translation studies are evolving and to identify the methodological horizons that will shape its development in the coming years.

The exposition of the main research material begins with an exploration of the theoretical and methodological trends that define the current stage of development in American translation studies. Central to this is the gradual shift from purely linguistic models to interdisciplinary approaches that integrate cognitive linguistics, pragmatics, semiotics, cultural studies, poststructuralism, and digital humanities. In recent scholarship, translation is understood not merely as a linguistic act, but primarily as a cognitive, sociocultural, and ideologically conditioned process that encompasses complex forms of interaction among the text, author, translator, and audience. This has led to the emergence of flexible methodologies that combine text analysis, the study of translation processes, and the examination of the cultural frameworks and social contexts within which translation operates. As a result, contemporary American translation studies are evolving as a multi-level system of research paradigms, offering comprehensive tools for investigating translation in all its multidimensionality.

A particularly important role in recent theoretical explorations is played by the cognitive approach, which has significantly influenced the way translation activity is conceptualized. A key starting point is the relevance theory of D. Sperber and D. Wilson, as interpreted in translation studies through the works of E.-A. Gutt. In this context, translation is understood not as the reproduction of literal content, but as a cognitive interpretation accessible to the target-language recipient with optimal effort. This approach shifts the focus toward cognitive mechanisms of information processing, the assessment of the pragmatic force of utterances, and the reconstruction of the author's communicative intent. In parallel, the process-oriented approach is actively developing, concentrating on the analysis of the translator's mental operations in real time [10]. The "think-aloud protocol" method, in which the translator verbalizes their mental actions during the task, has for the first time made it possible to document the sequence of cognitive decisions

underlying the translation process. The resulting data have led to new hypotheses about translational competence, the role of intuition, strategies for handling problematic segments, and the interaction between analytical reasoning and automated skills. These studies increasingly position translation as an intellectual activity that integrates both conscious and unconscious cognitive mechanisms. This approach aligns with our (the author's) concept of interlingual-systemic translation proposed in [2], where translation is emphasized as simultaneously a cognitive, cultural, and semiotic process aimed at integrating linguistic and cultural codes. This thesis reinforces American models of relevance and process-oriented interpretation, demonstrating the connection between the translator's individual cognitive activity and the systemic organization of interlingual interaction.

One of the most powerful directions in recent American scholarship is corpus linguistics, which has become the foundation for formulating translation universals and empirically studying translated texts across large data sets. The research of Mona Baker played a key role in establishing this approach, as she was the first to propose a systematic analysis of the differences between original and translated texts at the levels of lexis, syntax, and discourse organization. Corpus methodology has made it possible to identify such regularities as the tendency toward simplification, explicitation, normalization, and shifts in the frequency of linguistic constructions in translations. The empirical nature of corpus-based research has allowed for objective comparisons of linguistic patterns across different genres and language pairs, significantly broadening our understanding of the systemic changes that occur in translation regardless of individual translation strategies or stylistic choices. Thus, corpus linguistics has established itself as one of the leading methodologies in modern translation studies, facilitating a shift from intuitive analysis to scientifically verifiable, statistically supported models.

Within the framework of modern American translation studies, corpus-based approaches occupy a significant place, providing empirical verification of the concepts of "translation universals" and models of translational behavior. Since the pioneering work of M. Baker, corpus linguistics has been integrated into translation research as a tool for describing the systemic regularities inherent in translated texts – particularly the tendencies toward simplification, explicitation, normalization, and standardization [3, p. 243]. In recent American studies, these regularities are reinterpreted not as rigid rules, but as dynamic, con-

text-dependent parameters influenced by discourse type, the translator's individual strategy, the media environment, and the technological tools employed [14, p. 57]. The development of large, specialized translation corpora, multilingual parallel resources, and corpora of localized products has contributed to the emergence of more precise models for comparative analysis of the stylistic, semantic, and pragmatic features of target texts.

Particular attention is also given to the interaction between corpus analysis and cognitive and pragmatic variables. In particular, contemporary American studies show that translation universals manifest not only at the level of formal structures, but also in the ways translators manage informational density, organize the reader's attention, and shape the rhetorical structure of a text – especially in translations of scientific, journalistic, and media discourse [15, p. 112]. Corpus methodology enables researchers to trace the variability of translational decisions depending on communicative goals, cultural specificity, and the ethical stance of the translator. This confirms a broader shift in American translation studies – from formalism to an interpretive and instrumental approach.

Thus, the corpus perspective in American translation research today is being integrated with cognitive, cultural, and technological dimensions. This ensures a comprehensive description of translational processes and allows researchers to uncover patterns that remain inaccessible to traditional qualitative analysis. Such an approach provides a crucial foundation for the advancement of modern translation practices and the formation of new research paradigms.

In modern American translation studies, the ideological and cultural dimension represents one of the most influential directions, as it defines how translation functions as a tool for representing power, cultural hierarchy, and social models. These aspects are most vividly articulated in the works of L. Venuti, who critically examines the asymmetry between dominant and peripheral cultures, emphasizing that translation is not a neutral act of mediation but always reproduces specific ideological choices. His concepts of “domestication” and “foreignization” call upon the American translation tradition to reconsider the entrenched practices of transparency and the “invisibility of the translator,” which, according to Venuti, contribute to cultural hegemony and suppress multilingual diversity [22, p. 19; 34].

Similar attention to the ideological conditioning of translational decisions can be observed in the works of B. Hatim and I. Mason, who view transla-

tion as a form of discursive interaction that reflects social roles, institutional mechanisms, and the pragmatic orientations of communicators. Their analysis of political, media, and religious texts demonstrates that the translator is not merely a mediator, but also an interpreter of meaning frameworks, capable of both amplifying and softening the ideological emphases of the source text. In the contemporary American context, this approach is further developed in studies on media translation, institutional communication, and localization, where issues of ideological sensitivity, responsibility, and transparency are of central importance [12, p. 87–89].

Feminist and postcolonial approaches remain highly significant in contemporary American translation studies, particularly as represented in the works of G.-C. Spivak. Her critique of colonial translation regimes emphasizes the danger of standardizing the voices of marginalized communities and the necessity of preserving the somatic, semantic, and cultural features of texts originating from peripheral cultures. G.-C. Spivak convincingly demonstrates that translation can neither facilitate access to knowledge or reproduce inequality, especially when it erases the author's voice in the name of “universal readability” [18, p. 179]. Her ideas resonate with the approach of S. Simon, who understands translation as a dialogue between genders, cultures, and social groups, stressing the need to individualize style and preserve the cultural embodiment of the text [16, p. 54–55].

Ideological and cultural perspectives have become an essential analytical tool for describing how contemporary American translation studies respond to the challenges of globalization, postmodern identities, and the digital environment. In combination with cognitive and corpus-based research, such approaches form a complex, multidimensional model of translation as a sociocultural act that not only transforms the text but also shapes cultural interaction within the global communicative space.

Contemporary practical directions in American translation studies are shaped by digital transformation, multimodal communication, and the expansion of the global content market, which demands fast, adaptive, and technologically supported translation. Special attention is given to localization as a complex process of adapting products – such as digital services, video games, mobile applications, and interfaces – to the user's cultural and linguistic environment. American research emphasizes that localization goes far beyond semantic equivalence: it involves UX translation, cultural adaptation, data format transformation, content structure optimization, and the inte-

gration of machine translation and post-editing technologies [8; 20; 24]. In the works of E. Gentzler and scholars of the digital turn in translation, it is noted that localization is both a cognitive and technological process, shaping a new professional identity for the translator – as a “localization designer” or “content engineer” [9, p. 142–147].

Audiovisual translation represents the second major area of contemporary American translation practices. It encompasses dubbing, subtitling, SDH (subtitling for the deaf and hard-of-hearing), audio description, localization of multimedia products, platform-based translation (Netflix, Amazon, Hulu), and the development of inclusive accessibility standards. Within this context, the American academic tradition focuses on the interaction of information delivery modes like sound, image, and text and on optimizing translation decisions in accordance with the viewer’s cognitive capabilities. Particular emphasis is placed on the multimodal nature of screen texts, which combine visual, auditory, and verbal signs, meaning that the AVT translator operates within an integrated semiotic system. Research over the past decade shows a growing tendency to view the translator as a moderator of perception speed, reading rhythm, and the visual composition of the frame [4, p. 102–104].

Digital translation and multimodality constitute the third major practical vector in modern American translation studies. The rapid development of social media, streaming platforms, interactive advertising, and video content creates a demand for fast, adaptive, and creative translation strategies. American scholars conceptualize digital translation as a polyfunctional process that integrates linguistic, visual, and algorithmic components. The translator now works not only with text but also with interfaces, iconography, emojis, graphic animations, and short-form videos, where symbolic codes play no less significant a role than verbal ones. In this context, the issue of multimodal semantics becomes especially relevant – that is, how meaning unfolds simultaneously across multiple semiotic channels, and how translation ensures coherence within a new communicative environment [13, p. 58–62].

In the globalized information environment, the role of the translator as a communicative mediator and participant in digital ecosystems is gaining increasing importance. The American tradition views the translator as an active subject who not only performs technical operations but also makes ethical decisions, managerial choices, anticipates the impact of content on diverse audience groups, and ensures intercultural coherence in communication. This is

particularly evident in areas such as international education, global healthcare, digital diplomacy, and the corporate sector. In these fields, translation ceases to be merely a “linguistic service” and takes on the status of a strategic activity – one that shapes the informational ecology and determines access to knowledge [7, p. 121–123].

To summarize, contemporary practical directions in American translation studies reveal an expansion of the translator’s roles and a growing emphasis on technological and multimodal components. These processes do not contradict theoretical trends; rather, they are integrated with them, creating a comprehensive view of translation as an intellectual, social, and technological activity. This integration forms the basis for further substantiation of the findings within the scope of this study.

The generalization of the results of the conducted analysis provides grounds to assert that modern American translation studies are shaping an integrated, multidimensional model of translational activity – one that unites theoretical concepts, methodological approaches, and applied practices [8, p. 89–90]. The identified trends reveal that relevance theory, the process-oriented approach, and think-aloud protocols have offered a new perspective on translational thinking, highlighting the dynamics of cognitive operations and the multilayered nature of decision-making in translation. This approach has made it possible to model the actual processes involved in a translator’s work, which contributes both to the improvement of professional training and to the development of tools for assessing translation quality [11, p. 91–93].

Corpus linguistics, in turn, has transformed the methodology of translation research by enabling the analysis of large data sets and revealing patterns that previously remained unnoticed. The study of translation universals proposed by M. Baker made it possible to identify systemic tendencies present in translated texts and to deepen the understanding of translational interference, simplification, discursive transformations, and “over-explicitation” [4, p. 95–99]. The integration of the corpus-based approach with cognitive research has laid the groundwork for the gradual emergence of a new explanatory paradigm in which translation is viewed simultaneously as a linguistic practice, a cognitive process, and a sociocultural phenomenon.

Ideological and cultural approaches, developed by L. Venuti, B. Hatim and I. Mason, G.-C. Spivak, and S. Simon, have clarified the importance of the translator’s positionality and the influence of social, economic, and political forces on translational activity.

In their works, translation is presented not as a neutral exchange of information [5, p. 114], but as an intervention into the cultural space – one that can either reproduce or disrupt power structures, hierarchies, and discursive dominants. This perspective aligns with contemporary approaches to the analysis of global communication, where the translator does not merely convey meaning but acts as an agent of ethical, social, and political transformation [23, p. 212–215; 18, p. 78–82].

The integration of these theoretical and applied vectors creates a unified analytical field within which contemporary American translation studies emerge as a complex discipline capable of incorporating cognitive models, cultural-ideological studies, technological approaches, and digital communication practices. This very integration ensures the scholarly novelty and relevance of the results obtained, as it demonstrates that changes in the field of translation are not local but systemic – affecting the structure of the profession, educational models, intercultural interactions, and the global information ecology. The interpretation of these interconnections allows translation to be viewed not merely as a linguistic act, but as an intellectual activity of high social significance – one that shapes new models of access to knowledge and communicative interaction in a rapidly changing world.

Conclusions. The generalization of the conducted study confirms that modern American translation studies have emerged as a coherent interdisciplinary space that integrates cognitive, cultural, ideological, and digital approaches. Current theoretical and methodological developments demonstrate that translation is no longer viewed as a purely linguistic operation; rather, it is conceptualized as a complex communi-

cative, sociocultural, and technological practice that determines the nature of global knowledge circulation. The results of the analysis show that cognitive models (relevance theory, process-oriented approach, think-aloud protocols) have deepened the understanding of the mechanisms of translational thinking, while corpus linguistics has made it possible to systematically study translation patterns across large data sets and to compare stylistic, semantic, and discursive transformations in texts.

The significant contribution of American scholars to the study of the ideological and cultural aspects of translation has established new criteria for analyzing translation activity within the context of power, global inequality, gender identities, and postcolonial critique. The approaches of L. Venuti, B. Hatim and I. Mason, G.-C. Spivak, and S. Simon have expanded the toolkit of contemporary theory by emphasizing that the translator not only interprets text but also shapes cultural trajectories and defines new ethical standards for intercultural interaction. Equally important are the achievements in the fields of digital translation, localization, audiovisual practices, and multimodal models, which have demonstrated that technological changes influence the structure of the profession, the modes of text production, and the very nature of global communication.

Thus, modern American translation studies demonstrate not only the evolution of theories and methods but also the ability to actively respond to the challenges of the present – cognitive, cultural, technological, and global. This highlights its strategic importance within the global translation studies discourse and opens up broad horizons for further interdisciplinary research.

Bibliography:

1. Англійська мова і література у полілозі культур: когнітивно-комунікативний, синергетичний і перекладознавчий аспекти : монографія / за заг. ред. Т. В. Громко; Національний університет «Одеська політехніка». Одеса : Астропринт, 2024. 139 с.
2. Громко Т. В. Специфіка міжмовносистемного перекладу [в:] Англійська мова і література у полілозі культур: когнітивно-комунікативний, синергетичний і перекладознавчий аспекти : монографія / авт. кол.: Т. В. Громко, О. М. Мітіна, Л. В. Панчук [та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Громко ; Національний університет «Одеська політехніка». Одеса : Астропринт, 2024. С. 9–33.
3. Baker M. Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. In: Baker M., Francis G., Tognini-Bonelli E. (eds.). Text and Technology: In Honour of John Sinclair. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1993. P. 233–252.
4. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2018. 332 p.
5. Bassnett S. Translation Studies. 3rd ed. London ; New York : Routledge, 2002. 176 p.
6. Bassnett S., Gentzler E. (eds.). Translation Studies. Revised and Expanded. London : Routledge, 2001. 224 p.
7. Cronin M. Translation in the Digital Age. London ; New York : Routledge, 2013. 179 p.

8. Even-Zohar I. Polysystem studies. *Poetics Today*. 1990. Vol. 11, № 1. P. 1–296.
9. Gentzler E. *Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies*. London ; New York : Routledge, 2017. 214 p.
10. Grice H. P. *Logic and conversation*. In: Grice H. P. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1989. P. 22–40.
11. Gutt E.-A. *Translation and Relevance: Cognition and Context*. 2nd ed. New York : Routledge, 2014. 278 p.
12. Hatim B., Mason I. *The Translator as Communicator*. London ; New York : Routledge, 1997. 248 p.
13. Jewitt C., Bezemer J., O'Halloran K. L. (eds.). *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2016. 544 p.
14. Laviosa S. *Corpus-based Translation Studies: Theory, Findings, Applications*. Amsterdam ; New York : Rodopi, 2002. 230 p.
15. Olohan M. *Introducing Corpora in Translation Studies*. London ; New York : Routledge, 2004. 232 p.
16. Simon S. *Translating Gender*. Manchester : St. Jerome, 1996. 154 p.
17. Spivak G. C. *The politics of translation*. In: Venuti L. (ed.). *The Translation Studies Reader*. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2004. P. 369–388.
18. Spivak G. C. *An Aesthetic Education in the Era of Globalization*. Cambridge, MA ; London : Harvard University Press, 2012. 616 p.
19. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford ; Malden, MA : Blackwell, 1995. 326 p.
20. Toury G. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1995. 311 p.
21. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2018. 320 p.
22. Venuti L. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London ; New York : Routledge, 1998. 210 p.
23. Venuti L. (ed.). *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. London ; New York : Routledge, 2005. 262 p.
24. Williams J., Chesterman A. *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester ; Northampton : St. Jerome, 2002. 180 p.

Громко Т. В. НОВІТНЄ АМЕРИКАНСЬКЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ, МЕТОДОЛОГІЙ ТА ПРАКТИК

Статтю присвячено комплексному аналізу новітнього американського перекладознавства у контексті сучасних теорій, методологій і професійних практик, що сформувалися впродовж початку XXI століття під впливом глибоких культурних, когнітивних та цифрових трансформацій глобального простору комунікації. Актуальність дослідження визначається зростанням ролі перекладу як багатовимірного механізму міжкультурної взаємодії та інтелектуальної медіації, а також потребою системно осмислити ті наукові підходи, що сьогодні визначають і оновлюють міжнародний перекладознавчий дискурс. У роботі окреслено провідні дослідницькі напрями, представлені у працях Л. Венуті, Р. Басснетт, Е. Джентцлера, М. Бейкер, Е.-А. Гутта, Г.-Ч. Співак, Ш. Саймон, Б. Хатіма та І. Мейсона, і показано, як інтеграція культурологічної критики, прагматичної лінгвістики, когнітивної науки та соціальних студій призводить до суттєвого перегляду традиційних перекладацьких концепцій. Особливу увагу приділено розвитку культурного повороту, який змістив акцент досліджень із текстоцентричних моделей на інтерпретаційні, ідеологічні та соціально зумовлені параметри перекладу, а також визначив нові підходи до аналізу влади, репрезентації та культурних асиметрій.

*Когнітивний вимір американського перекладознавства репрезентовано через теорію релевантності, процесноорієнтовані дослідження та використання протоколів уголос, що дозволяють реконструювати структуру перекладацького міркування та описати механізми прийняття рішень у реальному часі. У статті розкрито внесок корпусної лінгвістики й концепції універсальї перекладу, сформульованої М. Бейкер, у формування емпірично обґрунтованої, доказової парадигми, яка дає змогу об'єктивувати закономірності перекладацької практики і встановити статистично підтверджені закономірності мовних трансформацій. Розглянуто ідеологічний і культурний напрями, зокрема стратегічні опозиції *foreignization/domestication* у Л. Венуті, переклад як інтерпретативне та ідеологізоване посередництво у працях Хатіма й Мейсона, а також феміністичні й постколоніальні підходи, представлені у працях Ш. Саймон і Г.-Ч. Співак, які підкреслюють роль перекладу як інструменту критики асиметрій культурної влади.*

Значна частина анотації присвячена аналізу сучасних практичних напрямів, зокрема цифрового перекладу, локалізації, аудіовізуального перекладу, мультимодальних форматів і нових моделей комунікації, у яких перекладач виконує функції аналітика, культурного медіатора та фахівця з навігації у складних інформаційних середовищах. Доведено, що взаємодія інтелектуальних традицій і технологічних інновацій формує нову професійну ідентичність перекладача і сприяє появі міждисциплінарних підходів до дослідження перекладу. У висновках окреслено перспективи подальших студій, пов'язані з когнітивно-нейронауковими моделями, етикою цифрової трансляції, трансмедійними форматами, штучним інтелектом та інструментами глибокої інтеркультурної адаптації контенту.

Ключові слова: перекладознавство, когнітивний підхід, культурний поворот, корпусна лінгвістика, ідеологія перекладу, локалізація, мультимодальність.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Жижма О. О.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Гусєв М. С.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Дана розвідка присвячена зіставному аналізу українських, польських та російських фразеологізмів і паремій з ономастичним компонентом, що становлять вагомий пласт лінгвокультурної інформації та відображають історичний досвід, ціннісні орієнтири й ментальні моделі слов'янських народів. З урахуванням міждисциплінарного підходу простежено особливості функціонування антропонімів, агіонімів та інших різновидів онімів, визначено їхню семантичну роль у формуванні культурних смислів. Метод моделювання, компонентний та дефініційний аналіз дали змогу окреслити спільні та відмінні риси фразеологічних одиниць у трьох мовах, виявити специфіку їх внутрішньої форми, символіки та аксіологічного навантаження. Дослідження засвідчило, що антропоніми є найбільш продуктивною групою, оскільки уособлюють узагальнені соціальні типи, формують стійкі культурні образи та активно беруть участь у процесі типізації. Водночас значна частина українських одиниць вирізняється гумористичністю, фольклорними алюзіями та локально маркованими історичними асоціаціями, що зумовлює їхню герметичність і відсутність точних аналогів у польській та російській мовах. У польській традиції ключову роль відіграють усталені антропоніми-символи поведінкових рис, а російська демонструє високу міру культурної впізнаваності персонажів, закріплених у народній свідомості. Значущим постає й функціонування агіонімів, які у пареміях виконують роль морально-етичних та календарно-обрядових маркерів.

Отримані результати підтверджують, що оніми у фразеологічній системі не лише називають, а й структурують культурну пам'ять, забезпечуючи передачу ключових смислів між поколіннями. Дослідження відкриває перспективи для подальшого вивчення механізмів формування фразеологічних образів, міжмовних паралелей та національно специфічних семантичних моделей у слов'янських лінгвокультурах.

Ключові слова: фразеологізми з ономастичним компонентом, паремії, агіоніми, культурні маркери, порівняльний аналіз, семантика, внутрішня форма фразеологізмів.

Постановка проблеми. Активне функціонування фразеологізмів у сучасних слов'янських мовах, у їх лінгвокультурному просторі сприяє формуванню національної картини світу народу. Природа таких одиниць, особливості їх семантико-стилістичних можливостей, зумовлюють постійний інтерес науковців, оскільки потенціал ідом і паремій, так званих, «перлин мови» [1, с. 10] зумовлює їх текстотвірні можливості, які зазвичай є більшими аніж у вільних словосполученнях. Визначення характерних рис, притаманних ідіомам із ономастичним компонентом, у зіставному аспекті наразі є одним із цікавих питань сучасної лінгвістики, яке спирається на міждисциплінарний підхід і поєднує як загальнонаукові так і спеціальні методи дослідження, що сприяють

виявленню специфічних семантичних ознак та їх лексико-семантичних варіантів у межах української, польської та російської культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі вивчення особливостей фразеологічних одиниць була присвячена низка фундаментальних наукових розвідок українських, російських та польських мовознавців, зокрема Олександра Потебні, Леоніда Скрипника, Олександра Мельничука, Івана Кочана, Лариси Коломієць, Олександра Єрмоленка, Галини Удовиченко, Марії Демської, Віктора Виноградова, Анни Малгожати Пайдзінської, Войцеха Павела Соснівського, Дороти Клімек-Янковської, Єжи Бартмінського, Анни Вежбицької, Йоланти Козак, проте й надалі інтерес до вивчення питання фразеологічного

спадку залишається у фокусі сучасних дослідників різних галузей мовознавства, адже саме вивчення ідіом, паремій нерозривно пов'язане із комплексним аналізом тієї чи іншої мови та культури конкретного народу.

Постановка завдання. Актуальність роботи зумовлена потребою комплексного вивчення культурно маркованих ідіом у зіставному аспекті, у яких зберігається колективна пам'ять народу. Метою нашого дослідження є визначення специфіки фразеологізмів і паремій з компонентами-онімами, які є національними маркерами зазначених лінгвокультур. У межах цього підходу ключову роль відіграє етнолінгвістичний метод, спрямований на вивчення невербальних знаків у контексті кожної культури. При цьому подібний аналіз, безумовно, ускладнюється особливостями етимології подібних фразеологізмів.

Виклад основного матеріалу. Поняття культурно вагомої інформації тісно пов'язане із самим процесом людського самопізнання, коли людина з-поміж буттєвого розмаїття виокремлює конкретні загальнолюдські цінності, орієнтири, що згодом формують ієрархію цінностей у певній культурі на конкретному етапі її розвитку. З огляду на лінгвокультурний аспект, паремії та ідіоми – це особливі знаки культурного маркера, які є віддзеркаленням певної внутрішньої (семантичної) і зовнішньої інформації. Високий ступінь переосмислення компонентів, що входять до складу фразеологічної одиниці, образність, стійкість, відтворюваність у відповідній послідовності забезпечує ідіомам суцільне фразеологічне значення – домінантну їх ознаку, порівняно із вільними словосполученнями. Прислів'я можна охарактеризувати як завершені за змістом і структурою вислови, у яких думка передається в образній, переносній формі. Вони зазвичай мають повчальний характер і вирізняються ритмічністю та мелодійністю. Натомість приказки відтворюють певні життєві ситуації, події чи явища, передаючи спостереження та життєвий досвід без прямого моралізування. Аналіз фразеологічних одиниць в контексті їх культурно-національної специфіки, виявлення їх особливостей допомагає, з одного боку, засвідчити ресурсні можливості кожної національної фразеології, а з іншої, – простежити наявність аналогічних одиниць в інших слов'янських мовах, встановити універсальні моделі, закладені у внутрішній формі ідіом і паремій, щоб не перебільшувати долю національного компонента у фраземному фонді кожної з мов. Тому для дослідження було підібрано фразеоло-

гізми з онімним компонентом, зафіксовані в словниках української, польської та російської мов.

Фразеологізми та паремії з ономастичним компонентом – «вторинні, видові назви, що доповнюють і уточнюють первинну, загальну й служать для розрізнення номенів одного типу» [2, с. 21] відображають національну специфіку народу. Розмаїтість таких одиниць, серед яких є міфоніми, хрононіми, агіоніми, літературні оніфми, історичні оніми та антропоніми, зумовлює їх своєрідність в кожній культурі як носіїв певних кодів окремих слов'янських народів. Найбільш продуктивним є клас фразеологізмів та паремій з антропонімами, тоді як хрононіми виявляються малопродуктивними для сучасного мовного простору.

Досить часто аналіз національної специфіки ідіом зводиться до виявлення символів, властивих тому чи іншому народові або власних промовляючих імен. Так в російській культурі ім'я «Смеля» має виразне символічне навантаження, сформоване переважно під впливом народних казок, зокрема відомої «За щучим велінням», тому й викликає низку асоціацій: лінощі та бездіяльність, простодушність та наївність, тобто це архетип "лінивого щасливця", який став стійким культурним образом у росіян. Один з українських аналогів «*Не мели, як пустий млин*», «*Мели, Іване, доки вітру стане*» хоч і містить ономастичний компонент, проте він є нейтральним і не викликає подібних асоціацій. У польській мові з-поміж кількох варіантів найточніше передає суть російського виразу фразеологізм „*Mielić ozorem, jak najęty*”.

Аналіз національної специфіки фразеологізмів з ономастичним компонентом часто визначається наявністю унікальних лексичних маркерів, які віддзеркалюють певні культурні реалії. Так, на українському фразеологічному тлі яскраво вирізняються ідіоми та паремії з ономастичним компонентом, що стає об'єктом жартів, гумору чи іронії, що, ймовірно, пояснюється кількома важливими чинниками: по-перше, власні імена створюють яскравий образ, який викликає певні асоціації, адже такі вирази звучать «живіше», аніж нейтральні конструкції: «*Пішов до дядька в Микитяни*», по-друге, завдяки конкретизації створюють комічний ефект, коли гумор виникає внаслідок поєднання загального змісту і конкретного імені, що має протонародне або характерне звучання, яке ніби матеріалізує ситуацію, роблячи її ближчою до побутового жанру: «*От, тобі, Гапко, й шпак, малий та ротатий*», «*І ззadu знать, що Хомою звать*», «*Наша Парася на все*

удалася», «З Богом, Парасю, поки люди трапляються», «Велика Педоря, та дурна», «Крути, Панько, головою», «Петрик із притиками», по-третє, повторне використання онімів, що походять із фольклору, створює ефект культурного цитування з гумористичним підтекстом, відтак реципієнт пізнає образ, який є спільним: «Ростом з Івана, а розум з болвана», «Дурному Гаврильці усе чорнобривці», «Не буде Галя, буде другая», «Який Сава, така й слава», «Казала Настя, як удасться», «Кобилка біжить, Ванько лежить», «Скачи Данило, хоч тобі й не мило», «Науме, Науме, дурний твій уме», «Забагато ласки для нашої Параски»; по-четверте, ім'я в складі фразеологізму часто використовується як типовий персонаж, евфемізує вислів, який дозволяє м'яко висміяти риси характеру чи поведінки, не ображаючи реальну особу: «Бери, Гаврило, що другі не з'їли», «Дурного Кирила й Химка побила», «За Панасом й Панасиха», «Як Хомка, так його й жонка», «Чого Івась не навчився, того Іван не буде вміти», «Товчеться, як Марко по пеклу», «Та він як Панас – де не посії, там зійде», «Біда та й годі, як у Мотрі»; по-п'яте, деякі вирази містять гумористичну складову через парадоксальний зміст, коли несподіване поєднання імені та дії створює комізм: «Наша Гандзя письмо розуміє, а читати не вміє», «У Степана очі – як у теляти, що вперше вийшло на лід». Власні назви у складі фразеологізмів «зазнають складних семантичних перетворень, збагачуються новою семантикою, втрачають функцію індивідуалізації й набувають властивостей узагальнювати, характеризувати, перетворюючись в експресивне слово» [4, с. 102].

Посилюють національну складову фразеологізмів з ономастичним (відономастичним) компонентом вирази, що містять унікальні лексичні символи: «Знаю, що в Хіврі немає **очіпка**», «По Савці й **свитка**», «Пішов до Варварки, **надибав шкварки**», «Не для Гриця **паляниця**», «Кирило, набий мені **барило**», «Як казав Кирило, я вже не **мотовило**», «Підскочила Маланка, а молоко хлюп до **дзбанка**», «Як гарна Параска, то й гарна й **запаска**, коли ж вона як мулиця, то не вабить і **спідниця**», «Сидить Семен під кручею, ловить **раки онучею**» або історичний підтекст, що демонстрував характер взаємин із сусідніми народами, коли завдяки назвам у них іменам можна "прочитати" сторінки з нашого минулого [5, с. 28]: «Буде й Лях, як Русин», «Він так намоскалився, що і з живого п'яти рве», «Матері твоїй московська **бурулька**», «Мутить, як у селі **Москаль**», «Мазепин **дух!**», «Мазепа!», «Лядський **сину**», «За

твое Литва кошелями б'ється!», «Б'ють Хому за Яремину **вину!**», «Або будем на Русі, або пропадем усі», «Люде не татари, дадуть кусок **хліба**», «Аби не лежачого татари **взяли**», «Не пив Полтавської **води**», «Раз **кахикнула** – трохи **ляшків** **прикликнула**», «Чи то можна Січ **віддати за спасибі?!**». Наведені приклади фразеологізмів є яскравим віддзеркаленням національного колориту, це – застигли фразеологізми історичного життя людей певної території, адже такого роду ідіоми і паремії зазвичай виростають із військових подій, народних легенд, побутових реалій чи соціальних конфліктів. Україна пережила власні, унікальні процеси: козацтво, стосунки з Річчю Посполитою, війни зі Швецією, татарсько-турецькі набіги тощо, тому й ідіоми, що народилися саме тут і «прив'язані» до українського досвіду, є герметичними, а наявний у них ономастичний компонент відіграє особливу роль – є прозорим для українця і чужим для представника іншої культури. Такі вирази не матимуть прямих аналогів в інших мовах, адже вони фіксують локальний досвід і якщо подібного не було в російській чи польській історії, культурі, то й фразеологічного образу не виникне: те, що для українців знайоме, смішне, болюче, у поляків чи росіян не викликати ніяких асоціацій. Це пояснює відсутність точних аналогів українських фразеологізмів у польській чи російській мовах; до них можна підібрати близькі за значенням, а не атмосферою відповідники. Наприклад, до виразу «**Без штанів за Дніпром за Москвою ходять**» (характеризує крайню бідність через певні історичні події, що відбулися на Лівобережній Україні) у польській мові можна підібрати кілька висловів, що передають загальний зміст, але жодного з ономастичним компонентом – **натяком**): «*Chodzić bez gaci*»; «*Być gołym jak święty turecki*», «*Nie mieć za co*» або «*Nie mieć grosza przy duszy*», «*Bieda aż piszczy*».

Важливим аспектом у ході роботи є той факт, що здебільшого власні імена, які функціонують в ідіомах і пареміях, не мають «обличчя» у прямому антропологічному розумінні, однак вони виконують специфічну, культурно марковану функцію зв'язку мови та культури. На відміну від індивідуальної ідентифікації, властивої антропомімам у повсякденному спілкуванні, у фразеологічній системі власні імена зазнають процесу узагальнення та типізації: вони позбавляються конкретності, перетворюючись на символи, у яких закодовано певний обсяг колективної культурної пам'яті. Через часто вживані оніми актуалізується культурний зміст, закріплений за певним

персонажем, історичною епохою або соціальним типом, значущим для того чи іншого прошарку суспільства. Таке зміщення акценту зі статичного імені на культурно насичений образ дає можливість фразеологізмам виконувати роль «культурних контейнерів», у яких зберігаються уявлення про моральні, історичні, соціальні та ментальні орієнтири народу. Вони відображають не лише окремі риси конкретного персонажа, а й цінності, норми та культурні архетипи, які сформувалися впродовж тривалого історичного розвитку. Ця закономірність проявляється як в українській, так і в польській та російській мовних традиціях, де оніми також слугують «точками згущення» культурного досвіду. Кожна з цих мов демонструє особливі шляхи вербалізації культурних кодів через власні імена. Так, одним із улюблених імен, використаних українським народом в ідіомах і пареміях, є чоловіче ім'я Хома, вживане часто в контексті характеристики людини низького соціального статусу: *«І ззаду знать, що Хомою звать»*, *«Хома – дворянин на безлюддю»*, *«На безлюдді і Хома чоловік»*, *«Не дрімай, Хомко, на те й ярмарок»*, *«На бідного Хому і дерево падає»*, *«Іхав до Хоми, а заїхав до куми»*, *«Над тебе, Хома, і в світі немає»*, *«Тільки й людей, що Хома в церкві»*, *«Хома купив, Хома п'є, бо у Хоми гроші є»*, *«Умер Хома й добра нема»*, *«По Хомі й шапка»* [5], для підкреслення особливостей жіночої вдачі часто використовують ім'я Параска: *«Хто до кого, а я до Параски»*, *«Я до своєї Параски скачу через перелазки»*, *«Знати Параску, що хліб пекла, бо й ворота в тісті»*, *«Наша Параня уже встає зрання»*, *«Як гарна Параска, то й гарна запаска, коли ж вона як мулиця, то не вабить і спідниця»*, *«Забагато ласки для нашої Параски»*, *«Такої ласки не дістати і в Параски»*, *«У всякої Пашки свої замашки»*, *«Хоч би Параска злізла і на дуба – все-таки не буде з Параски Якуба»*. В польській традиції такими поширенішими «народними» іменами є чоловіче Jan (Janek): *«Jak u Jana»*, *«Święty Jan nie pomoże»*, жіноче Zosia: *«Zosia Samosia»*, *«Zosia Samosia z ciebie»*, *«Nie bądź Zosią Samosią»*, *«Mała Zosia»*, *«Zosia od siedmiu boleści»*, в російській – це Іван, Фома, Емеля: *«Иван-дурак»*, *«Не поминай Ивана всуе»*, *«Фома неверующий»*, *«Фома да Ерёма»*, *«Мели, Емеля, твоя неделя»* тощо. Таким чином, використання антропонімів в українській, польській та російській фразеологічних традиціях засвідчує спільну для слов'янських культур тенденцію персоніфікувати колективний досвід через типізовані імена, що стають носіями культурних сценаріїв, соці-

альних характеристик і моральних оцінок. Незважаючи на те, що конкретні імена різняться між мовами, до прикладу, Хома й Параска в українській, Jan і Zosia у польській, Іван, Фома та Емеля в російській – у всіх випадках вони функціонують як «культурні маркери», що концентрують у собі уявлення про певні риси характеру, моделі поведінки та соціальні ролі. Саме тому оніми в ідіомах і пареміях не лише збагачують мовну картину світу, а й виконують важливу роль у збереженні та передачі культурної пам'яті, забезпечуючи спадкоємність фольклорних і морально-етичних смислів у межах національної традиції.

Широко використовуються у пареміології та фразеології слов'янських народів агіоніми – власні назви святих. У межах приказок, прислів'їв та сталих висловів вони виконують функцію морально-етичних маркерів, адже згаданий святий постає не лише як релігійний персонаж, а й як символ певних чеснот, поведінкових норм чи життєвих орієнтирів. Такі імена стають своєрідними кодами, через які мовна спільнота передає свої етичні цінності, моделі поведінки та традиційні уявлення про «добре» і «належне». В українській пареміологічній традиції агіоніми часто позначають переломні моменти календаря, уособлюють захисників, покровителів певних сфер життя й віддзеркалюють народну мудрість. Наприклад, день святого Андрія (30 листопада) у народній традиції пов'язаний із ворожінням, гаданням дівчат, чим і пояснюється значною кількістю паремій відповідного змісту: *«На Андрія робиться дівцям надія»*, *«Я, святий Андрію, конопельки сію, дай же, Боже, знати, з ким буду весілля грати»*, *«Андрію, Андрію, конопельки сію, спідницею волочу, заміж вийти хочу»*, а день Миколи Весняного чи Теплого (9 травня) був чоловічим святом, з яким пов'язано також кілька приповідок: *«Прийшов Миколай – коней випасай»*, *«Юрій з теплом, а Микола з кормом»*, *«Святий Юрій пасе корів, а Микола – коней»*. Подібні моделі функціонування агіонімів простежуються й в інших слов'янських мовах, у польській: *«Święty Marcin przyjeżdża na białym koniu»* – святий Марцин приносить зимові морози; у російській: *«На святого Георгия зима кончается»*, де Георгій з'являється як маркер циклічності природних процесів. Усі ці приклади демонструють, що агіоніми в мовній традиції виконують разом з номінативною ще й культурно-семіотичну функцію: вони структурують народну картину світу, сприяють переданню культурної пам'яті та слугують інструментом фіксації моральних орієн-

тирів, що квінтесенцією втілюються в народних прислів'ях і приказках.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що фразеологізми та паремії з ономастичним компонентом у сучасних українській, польській та російській мовах становлять важливий пласт лінгвокультурної інформації, у якому закладено історичний досвід, світоглядні орієнтири та морально-етичні уявлення відповідних народів. Порівняльний аналіз показав, що, попри наявність типологічних подібностей, зокрема у використанні антропонімів як засобів узагальненої характеристики людини чи соціального типу, кожна з мов формує унікальну систему культурних символів, що відбиває її власний історичний шлях. Антропоніми, агіоніми, міфоніми та інші різновиди онімів виявляють високу семіотичну насиченість, стаючи «культурними маркерами» та «контейнерами» колективної пам'яті. Особлива продуктивність антропонімічних фразеологізмів засвідчує тенденцію слов'янських культур до пер-

соніфікації досвіду через типізовані імена, тоді як локально зумовлені історичні реалії створюють національно специфічні моделі, нерідко без прямих аналогів в інших мовах. Український матеріал вирізняється яскравою образністю, комізмом та інтенсивною експлуатацією власних імен, польський – сталістю окремих антропонімів як символів поведінкових рис, російський – значним символічним навантаженням культурно впізнаваних персонажів. Усі розглянуті слов'янські традиції демонструють, що оніми у складі фразеологічних одиниць виконують не лише номінативну, а й культурно-семіотичну, аксіологічну та етнопізнавальну функції, стаючи надійним інструментом збереження й трансляції культурної спадщини. Отримані результати підтверджують перспективність подальших досліджень у межах етнолінгвістики, фразеології та міжкультурної комунікації, зокрема щодо уточнення механізмів формування фразеологічних образів і їхнього функціонування в сучасному мовному просторі.

Список літератури:

1. Ужченко В. Народження і життя фразеологізму. Київ, 1988. 209 с.
2. Пасік Н. М. Роль ономастичних компонентів у формуванні фразеологічного та пареміологічного значення. Мовознавство. 1999. № 2–3. С. 21–30
3. Жайворонок В. В. Символіка імені в контексті етнокультури. *Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Київ, 2001. Вип. 5. С. 106–115.
4. Олійник С. В. Семантика фразеологічних одиниць із власною назвою в англійській та українській мовах. *Південний архів (філологічні науки)*. № 86. 2021.
5. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: «Вища школа», 1983. 175 с.

Zhyzhoma O. O., Husiev M. S. ZLINGUOCULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGISMS WITH ONOMASTIC COMPONENTS IN MODERN SLAVIC LANGUAGES

This study is devoted to a comparative analysis of Ukrainian, Polish, and Russian phraseological units and paremias containing an onomastic component, which constitute a significant layer of linguocultural information and reflect the historical experience, value orientations, and mental models of the Slavic peoples. Applying an interdisciplinary approach, the research traces the functional features of anthroponyms, hagionyms, mythonyms, and other types of proper names, and determines their semantic role in shaping cultural meanings. The modelling method, along with componential and definitional analysis, made it possible to outline the shared and divergent features of phraseological units in the three languages, revealing the specifics of their internal form, symbolism, and axiological load. The study demonstrates that anthroponyms represent the most productive group, as they embody generalized social types, form stable cultural images, and play an active role in the process of typification. At the same time, many Ukrainian units are characterized by humour, folkloric allusions, and locally marked historical associations, which render them culturally specific and lacking direct equivalents in Polish and Russian. In the Polish tradition, fixed anthroponyms symbolizing behavioural traits play a key role, while Russian material displays a high degree of cultural recognizability of characters entrenched in popular consciousness. The functioning of hagionyms is also shown to be significant, as they serve as moral-ethical and calendrical-ritual markers in paremias.

The findings confirm that proper names in the phraseological system not only denote but also structure cultural memory, ensuring the transmission of key meanings across generations. The study opens up prospects for further research into the mechanisms of phraseological imagery formation, cross-linguistic parallels, and nationally specific semantic models within Slavic linguocultures.

Key words: *phraseological units with an onomastic component, paremias, hagionyms, cultural markers, comparative analysis, semantics, internal form of phraseological units.*

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Карпик М. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Декало О. О.

Київський національний лінгвістичний університет

Кузьменко Т. М.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МЕДІА

Дослідження присвячене проблемі перекладу неологізмів з німецької мови на українську на матеріалі автентичних друкованих видань, онлайн-порталів і соціальних мереж. Його актуальність визначає динамічний розвиток медіадискурсу, а також поява нової лексики, що відображає інновації сучасного для нас соціального, культурного та технологічного виміру. Щоб тримати руку на пульсі, будь-які нові медіа, а в нашому конкретному випадку – німецькомовні, змушені масово використовувати неологізми у своїй повсякденній комунікації. Щоб їх коректно та адекватно перекласти, українські фахівці-лінгвісти повинні зважати на тонкощі лексико-семантичних, стилістичних і культурно-прагматичних аспектів німецької мови.

Робота представляє наявні наукові підходи, що до визначають суть поняття «неологізм», окреслює специфіку основних теоретичних засад його вивчення в контексті лінгвістики та перекладознавства. Здійснено класифікацію неологізмів німецькомовного медіадискурсу і визначено їх структуру та семантику. Проаналізовано функції неологізмів у німецькомовних ЗМІ, встановлено, що з їх допомогою передається актуальна інформація, емоції та оцінка, а текст стає яскравим і динамічним.

Визначено основні перекладацькі труднощі дублювання нових слів з німецької на українську та запропоновано ефективні стратегії їх відтворення. Перекладачам варто користуватися калькуванням з адаптацією, транскрипцією із поясненням, описовим перекладом, семантичною трансформацією тощо. Порівняння німецькомовних неологізмів та їх українських відповідників показало, що для збереження оптимального балансу між точною семантикою, адекватною стилістикою та культурним контекстом обидвох мов необхідно комбінувати перекладацькі стратегії, а не обирати лише одну.

Результати дослідження підтвердили складність і багаторівневість перекладу неологізмів, що використовуються в сучасному німецькомовному медіадискурсі та встановили, що його якість визначається вмінням адекватно передати їх лінгвістичні, прагматичні та культурні чинники. Висновки та узагальнення роботи можуть бути корисними для перекладачів-практиків, розробників методичних рекомендацій з перекладу та подальших лінгво-перекладацьких досліджень.

Ключові слова: неологізми, переклад, німецькомовні медіа, медіадискурс, перекладацькі стратегії.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, цифровізація суспільства, інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та міжнародних контактів – ось далеко не повний перелік чинників, що динамічно змінюють сучасну мовну картину світу. Через них розширюється лексичний склад мови, що яскраво видно у сфері медіа, мовлення якого змушене блискучо реагувати на ті зміни, які щоденно відбуваються в суспільному, політичному, культурному,

освітньому житті. Таким чином, засоби масової інформації можна називати ключовим каналом поширення неологізмів, які, відображаючи тенденції суспільної динаміки, значно ускладнюють роботу перекладача, змушеного інтерпретувати її не лише на мовному, а ще й на культурному, соціальному та прагматичному рівні.

Німецькомовні медіа сьогодні демонструють неабияку продуктивність у творенні нових термінів і слів, пов'язаних з питаннями цифрові-

зації, соцмережами, гендером, екологією, політикою тощо. Слова *Influencer*, *Gendersternchen*, *Klimakrise*, *Fake News*, *Querdenker*, *Shitstorm* / *інфлюенсер*, *гендерна зірочка*, *кліматична криза*, *фейкові новини*, *нестандартні рішення*, *шквал критики* та інші, активно вживаючись в німецькій мові, формують нові сенси та комунікативні стратегії, але в українському перекладі не мають прямих відповідників, потребують додаткового соціокультурного забарвлення або оцінки, яку перекладачам дуже складно передати.

Переклад медійних неологізмів з німецької на українську потребує балансу між змістовою адекватністю та природним вираженням цільової мови. Перекладач самостійно обирає стратегію (калькування, транскрипцію, описовий переклад, адаптацію) або створює новий відповідник, що, на його думку, відображатиме культурну специфіку конкретної реальності. Такий не простий вибір ускладнюють ще швидкоплинні лексичні інновації та розмиті межі їх семантики.

Актуальність обраної проблематики визначаємо потребою системно проаналізувати увесь арсенал перекладацьких стратегій та можливостей передачі неологізмів німецькомовних медіа українською, щоб полегшити роботу фахівців перекладу, які постійно стикаються з оновленням лексики ЗМІ, утворенням нових реалій та тенденцій. На жаль, вітчизняний дискурс германістів, що стосується перекладу неологізмів, все ще комплексно не досліджений, тому й потребує формування науково обґрунтованих підходів, що аналізуватимуть це явище та сприятимуть оптимізації роботи перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Трактуювання неологізмів як лексичних одиниць, що з'являються в будь-якій мові вперше, привертають увагу провідних вітчизняних мовознавців та перекладачів-теоретиків. Ю. Стежко аналізуючи неологізми німецької мови, розглядає їх історико-культурну феноменальність, мовну інтеграцію та особливості перекладу, вивчає природу, функцію та перекладацькі аспекти новостворів німецької мови [5]. У Д. Бориса – лінгвофілософський погляд на нові слова в німецькій мові. Дослідник систематизує різні підходи до співвідношення понять «неологізм» та «окказіоналізм» та розмежовує поняття «неологізм» та «лексична інновація» [1]. В. Устінова розглядає неологізми в контексті феномену «поліномінації» (коли нові терміни утворюються шляхом поєднання вже існуючих слів у словосполучення, наприклад) та аналізує мовні явища, які призво-

дять до утворення нових слів у німецькій мові [7]. О. Панченко називає переклад неологізмів складним процесом, головним у якому є перекладач, що самостійно приймає рішення, яку стратегію передачі лексичного значення нового слова обрати, особливо якщо в нього є ціла палітра традиційних способів перекладу (еквівалентний, трансформаційний пряме перенесення), формальних (калькування, транскрипція, транслітерація) та лексико-семантичних (описовий, приблизний) способів перекладу [4]. І. Гаврилова визначає неологізм як слово, значення слова або словосполучення, що з'явилося в мові відносно недавно, є новоутвореним і називає поняття, якого раніше не існувало [2]. С. Литвин та О. Щербак досліджують основні лінгвориторичні характеристики німецькомовних заголовків новин і допомагають перекладачам обирати дієві стратегії для їх адаптації до української мови. Коло їхніх інтересів становлять стилістичні, структурні та риторичні прийоми у заголовках, а також способи їх перекладу, що зберігатимуть інформативність, експресивність та культурний контекст висловлювання [3]. На думку І. Ходикіної, німецька мова є складною для перекладу, бо на її розвиток впливають технологічні, глобалізаційні, диверсифікаційні процеси, а ще «технологічний вибух», що впродовж останніх 30–50 років значно її видозмінив: збагатив новими словами, нестандартними перифразами, омонімами, нетиповими скороченнями, новими виразами тощо [8].

Як бачимо, сучасні лінгвістичні студії цікавляться темою перекладу німецьких неологізмів, через них виявляючи динамічні закономірності мови та з'ясовуючи роль перекладача у міжкультурному процесі відтворення новоутворених лексичних одиниць. Вагоме значення у розповсюдженні нової інформації набувають сучасні медіа, неологізми у мовленні яких ми прагнемо дослідити в межах запропонованої роботи.

Нашими головними завданням є визначення основних структурно-семантичних типів неологізмів німецької мови, характерних для її медіадискурсу та особливостей їх функціонування. Окрему увагу приділимо труднощам (лексико-семантичним, стилістичним і культурно-прагматичним), з якими стикаються перекладачі, відтворюючи неологізми українською мовою та аналізу перекладацьких прийомів і стратегій, застосованих для передачі неологізмів: калькування, транскрипції, адаптації, описового перекладу, семантичної трансформації тощо. Порівнюючи приклади з німецькомовних онлайн-видань,

інформаційних порталів, соціальних мереж та їх переклад українською, визначимо ефективні моделі перекладу неологізмів.

Постановка завдання. Мета статті – виявити основні проблеми, з якими стикаються фахівці, перекладаючи неологізми сучасних німецькомовних медіа, визначити ефективні стратегії для їх перекладу та способи адекватної передачі нових слів українською, які враховуватимуть семантичні, культурні та прагматичні особливості мови.

Виклад основного матеріалу. Сучасний медійний дискурс німецької мови активно залучає до свого контенту неологізми, що виправдано називаються одним із найдинамічніших мовних явищ, що увиразнюють швидкі зміни в суспільстві, політиці, технологіях, економіці та культурі. Як переконують А. Шеремета та Л. Кім, у сучасній німецькомовній пресі висвітлюються події, тенденції та інновації усіх сфер життя. Важливим аспектом їх діяльності є неологізми, які відображають швидкісний розвиток суспільства і технологій [9]. Іншими словами, німецькомовні медіа, як і будь-які інші, активно утворюють і поширюють неологізми, щоб миттєво відображати нові явища та тенденції у суспільстві. Основними джерелами їх поширення є цифровізаційні процеси і технології (так утворилися поняття *googeln*, *liken*, *downloaden*, *Algorithmus bias*, *KI-gestützt*, *Deepfake* / *гуглити*, *лайкати*, *завантажувати*, *упередження*, *на основі штучного інтелекту*, *депфейк*); зміни в соціумі та політиці (*Flüchtlingskrise*, *Lockdown*, *Impfgegner*, *Selbstoptimierer*, *Gendersternchen* / *криза біженців*, *локдаун*, *противники вакцинації*, *самооптимізатори*, *гендерні зірочки*); екологічні процеси (*Fridays-for-Future-Generation*, *Klimanotstand*, *Ökozid* / *покоління «П'ятниці для майбутнього»*, *кліматична надзвичайна ситуація*, *екоцид*); соціальні мережі та попкультура (*Influencer*, *Shitstorm*, *Cancel Culture*, *Meme-Kultur* / *інфлюенсери*, *штурм обурення*, *культура скасування*, *мемкультура*). З їх допомогою формується багатий корпус німецьких неологізмів, що охоплює усі сфери людської життєдіяльності, який можна класифікувати за функціями та семантикою.

За значенням і смисловим наповненням виділяють:

• **Політичні та соціальні неологізми** – віддзеркалюють актуальні події, суспільні та громадські процеси і рухи. Скажімо, термінам *Querdenker* під час пандемії COVID-19 називали учасника антивакцинаторських протестів, тому його український переклад обов'язково має враховувати культур-

ний контекст німців. Поняттям *Klimastreik* / *кліматичний страйк* у медійних виданнях *Die Zeit* та *Tagesschau.de* неодноразово позначалися масові акції екологічного руху молоді тощо.

• **Технічні та цифрові неологізми** – виникають через поширення інновацій і запозичуються в українську мову шляхом транскрипції чи калькування. Визначення *Streamingdienst* / *стрімінговий сервіс* або *Smartwatch* / *смарт-годинник* демонструють сучасні технологічні реалії, а слово *Hashtag* / *хештег* утворилося завдяки появі Twitter та Instagram.

• **Культурні та емоційно-оцінні неологізми** – вживаються в медіа часто, створюючи емоційний ефект та фокусуючи на собі увагу реципієнта: *Shitstorm* / *бурхлива критика*, *хейтерська атака*; *Fake News* / *фейкові новини*; *Influencer* / *інфлюенсер*. Останній термін активно використовують видання *Der Spiegel Online* та *Zeit Online* у контексті маркетингової термінології.

• **Екологічні та економічні неологізми** – демонструють глобальні проблеми та ринкові процеси: *Klimakrise* / *кліматична криза*, *Greenwashing* / *еко-підмальовування*, *імітація екологічності*, *Nachhaltigkeit* / *сталій розвиток* і масово застосовуються в текстах *FAZ Online* та *GEO*.

Для точного перекладу перелічених вище мовних одиниць, які Г. Столярчук називає «феноменом німецької мови», що почали активно розвиватися у XX столітті, суттєво оновили її лексичний склад і найбільш продуктивно творилися під час кризових ситуацій в суспільстві [6], важливо враховувати їх будову, семантику та функції, щоб обрані перекладацькі стратегії легко адаптували неологізми в українську мову. Функції медійних неологізмів німецькомовних ЗМІ відображають їх специфіку, стиль і комунікативну мету:

• **Висока динамічність та оперативність.** Швидко входячи в медіаобіг, неологізми відображають актуальні для соціуму процеси і можуть миттєво комунікувати з читачем.

• **Семантична гнучкість та багатofункціональність.** Нові слова називають не лише нові явища і предмети, а ще й оцінює ставлення його автора до означуваних подій, не рідко стаючи засобом маніпуляції, що формує вигідну суспільну думку.

• **Словотворча продуктивність.** За допомогою складних словосполучень, запозичень і кальок з інших мов створюються терміни, що закривають потреби сучасного інформаційного простору та гарантують їх зрозумілість будь-якій цільовій аудиторії.

• **Жанрово-стильова взаємодія текстів.** Аналітичні статті та повідомлення в газетах (FAZ, Süddeutsche Zeitung) потребують академічного або точного формулювання неологізмів. Онлайн-видання, соцмережі, новинні портали (Zeit Online, Focus Online, Instagram, Twitter / X) використовують емоційно-забарвлені, сленгові та мемові неологізми, підвищуючи перегляди контенту і стимулюючи активну взаємодію користувачів.

• **Прагматична мета комунікації.** Неологізми привертають увагу, створюють емоційний ефект, конденсують нову інформацію та усіма силами формують сучасні культурні коди. Їх можна назвати маркерами новизни, у яких відображаються соціокультурні трансформації, технічні інновації, політичні та мовні зміни, про які інформують сучасні медіа.

Коротко кажучи, нові слова німецьких медійних засобів виступають оперативними, емоційно-забарвленими та семантично гнучкими інструментами комунікації, що висвітлюють актуальні події, створюють інформаційний вплив на аудиторію та адаптують медійну мову до динамічного розвитку суспільства та технологій. Така їх специфіка, безумовно, провокує багато труднощів, які потребують фахового оперативного вирішення. Зважаючи на багатство мовних, культурних та функціональних особливостей неологізмів, під час їх перекладу з німецької на українську виникає цілий ряд труднощів, які потребують обов'язкового вирішення. Розглянемо їх детальніше:

• **Лексико-семантичні труднощі** виникають через нашароване або абсолютно нове значення неологізмів, до яких неможливо підібрати український відповідник. Наприклад, поняття *Shitsstorm* / *шквал критики* означає сучасну масову емоційну інтернет-реакцію. Зіткнувшись із ним, фахівець з перекладу мусить обирати стратегію, яка найбільш точно передасть його семантику та емоційне навантаження. Це може бути калькування, трансформація, чи описовий переклад.

• **Культурно-прагматичні труднощі** залежать від специфіки медіадискурсу і тих реалій, що відображаються у неологізмах. Адже зазвичай новоутворені слова мають культурне кодування та позначають конкретні суспільні явища. До прикладу, поняття *Klimastreik* або *Querdenker* зі значенням «кліматичний страйк» невідомі для пересічних українців і потребують додаткового пояснення. Наш приклад стосується руху «Кверденкерів», який виник у 2020 р. в Німеччині та об'єднав скептиків щодо пандемії, антивакцинаторів та тих громадян, що виступали проти лок-

дауну. За їх аргументацією, федеральні та регіональні закони, які мали б зупинити пандемію COVID-19, порушують права і свободи громадян тощо. Саме через такі нюанси перекладач має розуміти не лише мовні нюанси, а ще контекст медіа-реалій та ті історико-соціальні передумови, що спровокували виникнення неологізмів.

• **Стилістичні труднощі** продукують функціональне навантаження неологізмів. Ми вже говорили, що в німецьких онлайн медіа часто використовуються сленгізми та емоційно забарвлені неологізми, а друковані газети переважно використовують нові слова з нейтральним або формальним відтінком значення. Дилема перекладача – як зберегти стилістику тексту в україномовному варіанті: перекладаючи дослівно, адаптувати її до наших умов, застосувати описовий варіант, без втрати тональності та жанрової приналежності оригіналу.

• **Труднощі відтворення словотворчих механізмів.** Йдеться про словосполучення і складно-сурядні конструкції, кальки, англіцизми тощо. Наприклад, термін *Streamingdienst* / *стрімінговий сервіс* потребує морфологічної та семантичної адаптації в українській мові, яка б зберегла природність та правильно тлумачила його значення цільовій аудиторії.

Як бачимо, основні перекладацькі труднощі виникають через багатшарову семантику, культурну специфіку та стилістичне забарвленням неологізмів, словотворчу структуру яких складно відтворити. Різноманітні стратегії та прийоми, застосовані для перекладу нових медійних слів німецької мови, покращують якість передачі значення, стилістики та культурного контексту неологізмів в українській мові. Усі вони, залежно від ситуації, можуть демонструвати як свою ефективність, так і значні перекладацькі обмеження.

• **Калькування** – це процес передачі структурно-сміслових елементів слова з мови оригіналу (німецької) на мову перекладу (українську). Наприклад, *Hate Speech* / *мова ненависті*, *Digitalsekte* / *цифрова секта*, *übertouristisierten* / *відчуття надмірного туризму* («надтуристизований») тощо. Вибір такої стратегії зберігає точну семантику і прозорість неологізмів для цільової аудиторії. Калькування варто застосовувати, перекладаючи політичні та соціальні неологізми з прямим ідентичним значенням в обидвох мовах.

• **Транскрипція** – переклад, який неможливо передати дослівно українською або такий, що пов'язаний з міжнародною термінологією чи брендом. Прикладом є *Hashtag* – *хештег*, *Cancel*

Culture – кенсел-культура, *Boomer* – бумер, *Reels* – рільзи, *Podcast* – подкаст. Такі неологізми часто перекладаються без змін, адже ці поняття вже є частиною сучасної лексики української мови. Транскрипція зберігає автентичність слів та їх впізнаваність, однак іноді потребує пояснень або адаптації в текстах, щоб її розуміли.

- **Адаптація** – зміна словоформи або звучання неологізму для збереження його природності та стилістичної приналежності. Наприклад, *Cybermobbing* – у німецькій мові *Mobbing* означає «психологічне цькування», в українській – унормованими поняттями є *булінг* і *цькування*, тому доцільною адаптація кібербулінг або кіберцькування. Або *Digital Detox* / *цифровий детокс* / *діджитал-детокс*. Така адаптація передбачає поєднання гібридних слів та українських моделей. Вона може частково залишатися іноземною (*діджитал-детокс*) або повністю адаптованою (*цифровий детокс*). Так термін зберігає зрозумілість та функціональність у мові перекладу.

- **Описовий переклад** – спосіб передачі матеріалу, коли неможливо дослівно передати культурно-специфічний зміст. Звертаємо увагу на германізм *Wutbürger*. У буквальному значенні він означає «громадянина в люті», але медійний переклад вдається до описового варіанта, що передає соціальний феномен – *обурені громадяни, розсерджені виборець, громадський протестний електорат*. Інший приклад – *Dark Social* / приватне поширення контенту поза публічними платформами. Суть цього виразу – передача повідомлення через месенджери. Рекомендовано застосовувати описовий переклад, щоб зрозумілим було твердження «поширення контенту в приватних каналах, трафік із закритих груп та чатів» тощо. Констатуємо, що описовий переклад передає зміст і контекст, але робить текст громіздким і мало експресивним.

- **Семантична трансформація** – зміна семантичного поля слова, що забезпечує адекватний переклад. Наприклад, *Greenwashing* німецькі медіа трактують як «імітацію екологічності», що дублює саме явища та його негативну оцінку. Застосовується для перекладу медіатермінів критичної або емоційної конотації. Або *Wutwinter* / *зима соціального протесту*. Дослівно цей термін перекладається як «зима гніву», однак у медійному середовищі часто вживаються словосполучення *зима протестів* або *період масового невдоволення*. *Triage* / *сортування пацієнтів за рівнем пріоритетності* – німецькі новини вживають слово «*Triage*» у значенні *медичне сортування*,

розподіл за невідкладністю, пріоритетизація пацієнтів.

Підсумовуємо, що переклад неологізмів сучасних німецькомовних медіа потребує гнучкості та комплексності, де ураховувалася семантична точність, стилістична адекватність і культурний контекст цільової мови. Порівняльний аналіз німецьких медіанеологізмів та їх українських варіантів-відповідників показав, що найбільш ефективною перекладацькою стратегією є калькування з адаптацією під українські лексико-морфологічні норми. Така модель є дієвою для неологізмів, які є характерними для обох культур. Ефективно справляється із перекладом прийом транскрипції або запозичення із додатковим поясненням. Стосується він неологізмів-міжнародників або знаних цільовій аудиторії слів. Описовий переклад дієвий для багатозначних неологізмів, а ще емоційних та оцінних, значення яких неможливо передати дослівно. Семантична трансформація забезпечує адекватний переклад в українському контексті.

Однак, найчастіше перекладачі-практики користуються комбінованим підходом, поєднуючи, скажімо, калькування та пояснення, чи транскрипцію та адаптацію. Такі дії підвищують точність значення, яке у тексті виглядає природно і зрозуміло. Залежно від медійного жанру, реципієнта, функції та «впізнаваності» неологізму в українській мові, обирається оптимальна перекладвська модель. Аналіз німецьких медіанеологізмів та їх українських відповідників показав, що найефективнішими є стратегії, які дозволяють зберегти баланс між семантикою, стилістикою та культурним контекстом, зрозумілим для українського читача.

Висновки. Проблема перекладу німецьких неологізмів у сучасних медіа демонструє, що через лексичні, семантичні, стилістичні та культурні чинники, вирішувати її треба комплексно. Розряди нових слів у німецькій мові та їх структурна семантика вказують, що медійний контекст тяжіє до оцінності та є емоційним та інформаційно насиченим. Функційна специфіка медійних неологізмів показала, що вони можуть формувати інформаційний потік, підкреслювати актуальність висловлювання та наповнювати стилістично забарвлений текст. Перекладацькі труднощі показали, що лексико-семантичні, культурно-прагматичні та стилістичні проблеми мають вирішуватися із застосуванням гнучкого підходу. Ефективними перекладацькими моделями названо калькування з адаптацією, тран-

скрипцію з поясненням, описовий переклад, семантичну трансформацію або їх комбінацію. Усі вони допомагають зберегти лексичне значення, конотації та комунікативні функції нових слів. Таким чином, якісний переклад неологізмів

сучасного німецькомовного медіадискурсу має здійснюватися комплексно, поєднуючи лінгвістичні, культурні та прагматичні аспекти, щоб адекватно передати нові мовні явища іншомовній аудиторії.

Список літератури:

1. Борис Д. П. Проблема неоднозначності поняття «неологізм» крізь призму лінгвофілософської теорії. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2015. № 3. С. 54–61.
2. Гаврилова І. Переклад неологізмів у сфері медицини (на матеріалі німецької мови). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 40. Т. 1. С. 125–130.
3. Литвин С., Щербак О. Лінгвориторичний аспект перекладу заголовків англо- та німецькомовних новин. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 11 (29). С. 444–456.
4. Панченко О. До питання про переклад неологізмів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 2. С. 154–158.
5. Стежко Ю. Г. Новоутворення в німецькій лексиці: природа, функціонування та особливості перекладу. *Наукові записки*. 2012. Вип. 12. Ч. І. С. 115–125.
6. Столярчук Г. Проблематика визначення терміна «неологізм» в сучасній німецькій мові. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2023. № (5 (10)). С. 37–43.
7. Устінова В. О. Лінгвістичні фактори появи неологізмів у сучасній німецькій мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. № 15. Т. 2. С. 154–156.
8. Ходикіна І. Труднощі перекладу сучасної німецької мови. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/207/5758/12038-1?inline=1>
9. Шеремет А., Кім Л. Структурно-семантичні особливості неологізмів в текстах сучасної німецькомовної преси. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. Vol. 2. № 3. Р. 114–123.
10. Шишко А., Пономаренко О. Порівняльний аналіз перекладу неологізмів у сучасних англійських та німецькомовних медіа текстах українською мовою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Том 36 (75) № 2. Ч. 2. С. 71–76.

Karpik M. I., Dekalo O. O., Kuzmenko T. M. PROBLEMS OF TRANSLATING NEOLOGISMS IN CONTEMPORARY GERMAN-LANGUAGE MEDIA

This study is devoted to the problem of translating neologisms from German into Ukrainian based on authentic printed publications, online portals, and social networks. Its relevance is determined by the dynamic development of media discourse, as well as the emergence of new vocabulary that reflects innovations in the social, cultural, and technological dimensions of our modern world. To keep up with the times, any new media, and in our specific case, German-language media, are forced to use neologisms extensively in their everyday communication. To translate them correctly and adequately, Ukrainian linguists must consider the subtleties of the lexical-semantic, stylistic, and cultural-pragmatic aspects of the German language.

The work presents existing scientific approaches that define the essence of the concept of «neologism» and outlines the specifics of the main theoretical foundations of its study in the context of linguistics and translation studies. Neologisms in German-language media discourse have been classified, and their structure and semantics have been determined. The functions of neologisms in German-language media are analyzed, and it is established that they are used to convey relevant information, emotions, and evaluations, making the text vivid and dynamic.

The main translation difficulties in rendering new words from German into Ukrainian have been identified and effective strategies for their reproduction have been proposed. Translators should use calquing with adaptation, transcription with explanation, descriptive translation, semantic transformation, etc. A comparison of German-language neologisms and their Ukrainian equivalents have shown that to maintain an optimal balance between accurate semantics, appropriate stylistics, and the cultural context of both languages, it is necessary to combine translation strategies rather than choose just one.

The results of the study confirmed the complexity and multi-level nature of the translation of neologisms used in contemporary German-language media discourse and established that its quality is determined by the ability to adequately convey their linguistic, pragmatic, and cultural factors. The conclusions and generalizations

of the work may be useful for practicing translators, developers of methodological recommendations for translation, and further linguistic and translation studies.

Key words: *neologisms, translation, German-language media, media discourse, translation strategies.*

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Ктефан А. К.

Східноукраїнський університет імені Володимира Даля

Хромова В. С.

Східноукраїнський університет імені Володимира Даля

МОВНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Статтю присвячено аналізу перекладацьких стратегій, що застосовуються для відтворення англомовних маніпулятивних прийомів у політичному дискурсі українською мовою. Дослідження є актуальним з огляду на посилення ролі перекладу в умовах глобальної інформаційної протидії та необхідності адекватного розуміння маніпулятивних інтенцій іноземних політичних акторів. Методологія дослідження базується на порівняльному аналізі оригінальних текстів промов та їх опублікованих перекладів в українських ЗМІ, із застосуванням методів дискурс-аналізу та компонентного аналізу. Дослідження фокусується на двох основних групах маніпулятивних прийомів: лексичних та риторично-синтаксичних.

У статті вивчено переклад «навантаженої лексики», слів-ярликів та дисфемізмів з персоналізацією відповідальності; встановлено, що перекладачі переважно вдаються до стратегій калькування або добору прагматичного еквівалента. Визначено, що при цьому ефективність відтворення маніпулятивного ефекту залежить від культурно-політичного контексту аудиторії: при перекладі культурно-специфічних ідіом ефект послаблюється, тоді як при перекладі конструкцій, що збігаються з українським внутрішнім дискурсом, ефект зберігається або навіть посилюється.

При аналізі риторичних засобів, зокрема надмірного спрощення та помилкової дихотомії, виявлено, що вони є найменш вразливими при перекладі. Визначено, що їхня маніпулятивна сила успішно зберігається при калькуванні, оскільки вони апелюють до універсальних когнітивних моделей.

В результаті дослідження визначено, що отримані результати мають практичне значення для вдосконалення підготовки перекладачів політичних текстів і можуть бути використані у навчальних курсах з політичної лінгвістики, перекладознавства та медіакомунікації, сприяючи формуванню критичного мислення при сприйнятті політичного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, перекладознавство, мовна маніпуляція, перекладацька стратегія, калькування, прагматичний еквівалент, надмірне спрощення, помилкова дихотомія, навантажена лексика.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та активної інтеграції України у світовий політичний простір адекватне розуміння іноземного політичного дискурсу набуває виняткового значення. Сучасна інформаційна доба характеризується інтенсивним обміном політичними меседжами, у яких мова виступає не лише інструментом комунікації, а й потужним засобом формування суспільної думки. Політична комунікація, особливо англомовна, що функціонує як *lingua franca* міжнародної дипломатії та медіапростору, часто містить імпліцитні засоби мовного впливу й маніпуляції, здатні визначати когнітивні орієнтири аудиторії.

Переклад такого дискурсу українською мовою є не просто актом мовної транскодифікації, а складним процесом ретрансляції, нейтралізації або модифікації маніпулятивного потенціалу, закладеного в оригіналі. Саме тому питання вибору перекладацької стратегії має ключове значення для забезпечення інформаційної безпеки та формування критично мислячої аудиторії. Від цього залежить, як українські реципієнти сприйматимуть висловлювання іноземних політичних акторів, наскільки вони будуть уразливими до маніпуляцій або, навпаки, здатними до аналітичного осмислення. Така перспектива визначає не лише наукову важливість дослідження прагматич-

них аспектів перекладу, а й його практичну цінність у контексті глобальної інформаційної взаємодії та комунікативного протистояння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми політичного дискурсу та мовного впливу перебувають у центрі уваги сучасної лінгвістики. Фундаментальними у цій галузі є праці Т. А. ван Дейка, який розглядає дискурс як інструмент вираження та відтворення ідеології, зокрема через стратегії «позитивної самопрезентації» (представлення «нас» у позитивному світлі) та «негативної презентації Інших» (представлення опонентів у негативному) [7]. Українські дослідники також активно вивчають цю сферу. Так, М. М. Прихода зазначає, що для політичної комунікації характерна перевага емоційного над раціональним, що створює сприятливий ґрунт для маніпуляцій [3, с. 46]. Водночас О. С. Воробйова та О. В. Іванова у своєму дослідженні підкреслюють перекладацький аспект проблеми, вказуючи, що маніпулятивні засоби (як-от метафори чи евфемізми) при перекладі часто втрачають свою емоційну силу [2].

Проте, виділити не вирішені частини загальної проблеми можна таким чином: незважаючи на наявність ґрунтовних теоретичних праць з дискурс-аналізу [8] та окремих досліджень перекладацьких труднощів [2], бракує системного порівняльного аналізу конкретних перекладацьких рішень на актуальному матеріалі англо-українського політичного перекладу. Недостатньо вивченим залишається питання, як вибір перекладача (напр., калькування чи добір еквівалента) впливає на збереження чи втрату маніпулятивного ефекту культурно-специфічних прийомів в українському лінгвокультурному просторі.

Постановка завдання. Метою роботи є ідентифікація, аналіз та класифікація мовних засобів маніпуляції у промовах американських політичних лідерів (Дональда Трампа та Джо Байдена) та перекладацьких трансформацій, використаних для їх передачі.

Виклад основного матеріалу. Методологія дослідження базується на порівняльному аналізі оригінальних текстів промов (первинних джерел) та їх опублікованих перекладів в українських авторитетних ЗМІ (вторинних джерел). Аналіз ґрунтується на класифікації мовних засобів маніпуляції (зокрема лексичних та риторичних) та вивченні перекладацьких стратегій (калькування, добір прагматичного еквівалента, нейтралізація, компенсація).

Для аналізу ми виділяємо дві великі групи маніпулятивних прийомів: лексичні та риторично-синтаксичні. Лексичний рівень мови є одним з найпотужніших інструментів маніпулятивного впливу, оскільки вибір конкретного слова (лексеми) здатен сформувати у реципієнта необхідне емоційне ставлення до об'єкта, оминаючи раціональний аналіз. Маніпуляція на цьому рівні полягає не в денотативному (прямому) значенні слова, а в його конотативних нашаруваннях – асоціаціях, оцінках та емоційному заряді, що закріпилися за ним у певному культурному та політичному контексті. Дослідники вказують, що в політичному дискурсі емоційне часто домінує над раціональним [2, с. 47–48], і саме лексичні засоби є ключовим інструментом цього процесу.

Для нашого аналізу ми виділяємо дві найбільш репрезентативні групи лексичних маніпуляцій: «навантажену лексику» (*loaded words*), включно зі словами-ярликами, та дисфемізми.

«Навантажена лексика» – це слова або словосполучення, що мають сильний позитивний чи негативний емоційний заряд, який априорі надає висловлюванню необхідної маніпулятору оцінки. Їхня мета – миттєво викликати в аудиторії схвалення, осуд, страх чи солідарність.

Приклад 1: «Naked aggression» (Неприкрита агресія).

Матеріал аналізу: Промова Президента США Джо Байдена на 78-й сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Оригінал (English): «If we allow Ukraine to be carved up, is the independence of any nation secure? I respectfully suggest the answer is no. We have to stand up to this naked aggression today and deter other would-be aggressors tomorrow.»

В ході аналізу маніпулятивного прийому було виявлено, що ключовим маніпулятивним елементом тут є прикметник *naked* (букв. «голий», «оголений»). У поєднанні зі словом *aggression* він виконує функцію емоційного підсилювача. Ця лексема усуває будь-яку неоднозначність чи простір для альтернативних трактувань (наприклад, «конфлікт», «спеціальна операція», «криза»). Прикметник *naked* маркує агресію як відверту, цинічну та безсоромну, подаючи її як незаперечний, об'єктивний факт, що не потребує доведення.

Переклад (Радіо Свобода): «Якщо ми дозволимо розчленувати Україну, чи буде захищена незалежність будь-якої нації? Я з повагою припускаю, що відповідь – «ні». Ми маємо протистояти цій

неприкритій агресії сьогодні і стримувати інших потенційних агресорів завтра» [1].

Проведемо аналіз перекладацьких стратегій:

Стратегія: Перекладач застосовує стратегію добіру прагматичного еквівалента (або, в інших термінологіях, функціонального аналога).

Результат: Словосполучення неприкрита агресія є усталеним (ідіоматичним) для українського політичного дискурсу і несе ідентичне емоційне та оцінне навантаження [1]. Перекладач не вдається до калькування («гола агресія»), а обирає варіант, який точно передає маніпулятивний задум оригіналу: представлення агресії як цинічної та очевидної. Перлокутивний (впливовий) ефект на українського читача повністю збережено.

Приклад 2: «*Witch hunt*» (Полювання на відьом).

Матеріал аналізу: Типова фраза-ярлик, яку Дональд Трамп неодноразово використовував у своїх публічних заявах та соціальних мережах для коментування розслідувань проти нього.

Оригінал (English): «This is the single greatest Witch Hunt of a politician in American history!»

В ході аналізу маніпулятивного прийому було виявлено, що використання ідіоми *witch hunt* є потужним прийомом «навішування ярлика» (labeling). Для американської аудиторії ця метафора має глибоке культурно-історичне коріння, відсилаючи до судів над відьмами в Салемі у XVII столітті. Цей образ миттєво викликає конотації:

Ірраціональність: Переслідування базується на істерії та забобонах, а не на фактах.

Бездоказовість: Обвинувачення сфабриковані.

Віктимізація: Об'єкт «полювання» є невинною жертвою. Таким чином, Трамп не спростовує звинувачення по суті, а маніпулятивно переводить дискурс з раціонального (аналіз доказів) в емоційний (співчуття невинній жертві ірраціональної юрби).

Переклад (Типовий для українських ЗМІ): «Це найбільше полювання на відьом проти політика в американській історії!»

Перейдемо до аналізу перекладацьких стратегій:

Стратегія: Використано стратегію калькування (дослівного перекладу) метафори.

Результат: Маніпулятивний ефект частково втрачається або модифікується. Хоча словосполучення «полювання на відьом» існує в українській мові та зрозуміле як «безпідставне переслідування» або «пошук ворогів», воно не має того ж потужного історичного якоря, що в американському контексті. Для українського реципієнта це

радіше яскрава метафора, тоді як для американського – це пряма апеляція до історичної травми. Таким чином, лексично коректний переклад не здатен повною мірою відтворити глибину оригінального культурно-специфічного маніпулятивного коду.

На противагу евфемізмам, що мають на меті пом'якшити або завуалювати негативне явище, дисфемізми використовуються для його навмисного огрублення, приниження або подання у вкрай негативному світлі. У політичному дискурсі дисфемізм часто слугує інструментом делегітимізації опонента.

Окремим ефективним прийомом, близьким до дисфемізму, є персоніфікація відповідальності – маніпулятивна техніка, що полягає у свідомому перенесенні відповідальності за складні, багатофакторні процеси (наприклад, війну, економічну кризу) з державної системи, ідеології чи нації на одну конкретну особу.

Приклад 3: «*Putin's war*» (Війна Путіна).

Матеріал аналізу: Промови Президента США Джо Байдена та їхнє висвітлення в українських медіа.

Оригінал (English): (Joe Biden, Warsaw Speech, 2023) «When President Putin ordered his tanks to roll into Ukraine, he thought we would roll over. He was wrong» [4]. (Ця риторика була послідовною, що призвело до широкого вжитку терміну «*Putin's war*» у західному дискурсі).

В ході аналізу маніпулятивного прийому було виявлено, що використання конструкції «*Putin's war*» (війна Путіна) є яскравим прикладом маніпулятивної персоніфікації.

1. Спрощення конфлікту: Складний міжнаціональний, імперіалістичний конфлікт зводиться до волі однієї особи.

2. Делегітимізація: Це представляє війну не як дію держави Росія чи російського народу, а як злочинний акт однієї людини, диктатора.

3. Маніпулятивна мета: Цей прийом має подвійну мету. По-перше, він створює чіткий, персоніфікований образ ворога, що значно легше для мобілізації громадської думки (протистояти «Путіну» простіше, ніж абстрактній «Росії»). По-друге, він потенційно залишає «вікно» для комунікації з російським народом, ніби відокремлюючи його від відповідальності за дії лідера.

Переклад (Радіо Свобода та інші ЗМІ): «За його словами [Байдена], війна Путіна зазнала провалу у своїй основній меті – зруйнувати Україну» [1].

Проведемо аналіз перекладацьких стратегій:

Стратегія: Перекладачі застосовують пряме калькування (дослівний переклад) присвійної конструкції.

Результат: Маніпулятивний ефект не просто зберігається, а посилюється. Це пов'язано з тим, що український внутрішній політичний дискурс також активно використовує цей самий прийом. Для української аудиторії ця конструкція є абсолютно органічною та звичною. У цьому випадку відбувається повний збіг маніпулятивних інтенцій автора оригіналу та очікувань цільової аудиторії перекладу [1].

Наступний потужний пласт маніпулятивних прийомів лежить не в семантиці окремих слів, а в самій структурі висловлювання (синтаксисі) та у використанні риторичних фігур. Ці прийоми часто спрямовані на спрощення складної політичної реальності, усунення небажаних альтернатив та представлення позиції автора як єдино можливої чи морально виправданої.

Однією з найпоширеніших технік у популістському політичному дискурсі є надмірне спрощення та його крайня форма – помилкова дихотомія. Цей прийом полягає в тому, що складна проблема, яка має багато аспектів та варіантів вирішення, штучно зводиться до бінарної опозиції («або/або», «чорне/біле», «ми/вони»). Аудиторії пропонується простий вибір, де одна з альтернатив очевидно є «правильною» або «сильною», а інша – «неправильною» або «слабкою».

Приклад 4: «Words» vs. «Actions» (Слова vs. Дії).

Матеріал аналізу: Промова Дональда Трампа на дебатах Генеральної Асамблеї ООН.

Оригінал (English): «Now it looks like they are just looking for the best wording and never follow through. Because words never stop wars – actions do.» [3]

В ході аналізу маніпулятивного прийому було виявлено, що це класичне надмірне спрощення. Трамп створює жорстку опозицію між «словами» (*words*) та «діями» (*actions*) [3].

Дискредитація інституції: Промовляючи в стінах ООН, головної дипломатичної платформи світу (де «слова» є основним інструментом), він прямо знецінює її діяльність, називаючи її неефективною.

Популістська апеляція: Прийом апелює до «здорового глузду» («досить базікати, час діяти»), що знаходить відгук у аудиторії, втомленої від бюрократії.

Невизначеність «дій»: Маніпуляція полягає в тому, що під «діями» (*actions*) автор може мати

на увазі будь-що, вигідне йому (силові рішення, одноосібні санкції, вихід з угод), але представляє це як єдину ефективну альтернативу «балаканині».

Переклад (Радіо Свобода): «Зараз виглядає так, що шукають щонайкращих формулювань і ніколи їх не виконують. Бо слова не зупиняють війни – їх зупиняють дії» [3].

А тепер проведемо аналіз перекладацьких стратегій:

Стратегія: Застосовано пряме калькування синтаксичної структури.

Результат: Повне збереження маніпулятивного ефекту. Афористична, лаконічна та антитетична побудова фрази ідеально відтворюється українською мовою. Популістський та антидипломатичний посил оригіналу передано без втрат [3].

Висновки. У ході проведеного дослідження було досягнуто поставленої мети: ідентифіковано ключові лексичні та риторичні засоби маніпуляції у сучасному англомовному політичному дискурсі та проаналізовано перекладацькі стратегії, що застосовуються для їх відтворення українською мовою.

Аналіз практичного матеріалу (промов Д. Трампа та Дж. Байдена) дозволив дійти таких висновків:

Домінуючою перекладацькою стратегією при відтворенні маніпулятивних лексичних та риторичних конструкцій є калькування (дослівний переклад). Ця стратегія застосовувалася при перекладі ідіом (*witch hunt*), дисфемізмів (*Putin's war*), а також риторичних протиставлень (*words vs. actions; respond vs. look the other way*). Рідше перекладачі вдаються до добіру прагматичного еквівалента (*naked aggression* – неприкрита агресія), який точно відтворює функціональне навантаження оригіналу.

Ключовим висновком дослідження є те, що ефективність перекладу маніпулятивного прийому прямо залежить від збігу або розбіжності культурно-політичного контексту аудиторії оригіналу та аудиторії перекладу. Застосування однієї й тієї ж стратегії (калькування) призводить до діаметрально протилежних результатів:

Втрата або послаблення ефекту відбувається при перекладі культурно-специфічних реалій. Так, ідіома *witch hunt* (полювання на відьом), будучи калькованою, втрачає свій потужний історичний маніпулятивний якір для українського читача, сприймаючись радше як загальна метафора.

Збереження або посилення ефекту спостерігається тоді, коли перекладена конструкція потра-

пляє у підготовлений ґрунт і збігається з домінуючим внутрішнім дискурсом. Так, калька війна Путіна (*Putin's war*) не просто зберігає, а й посилює маніпулятивний ефект, оскільки ця рамка (фрейм) активно використовується і в самій Україні.

Риторичні прийоми, засновані на універсальних логічних операціях, таких як помилкова дихотомія та надмірне спрощення (сильний/слабкий, дії/слова), виявилися найменш вразливими при перекладі. Їхня маніпулятивна сила успішно зберігається при калькуванні, оскільки вони апелюють до базових когнітивних моделей, спільних для обох лінгвокультур.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розширенні об'єкта аналізу. Зокрема, науковий інтерес становить вивчення перекладу маніпулятивних прийомів у зворотньому напрямку (з української мови англійською), що є особливо актуальним для української воєнної дипломатії. Окремої уваги потребує аналіз стратегій нейтралізації маніпуляцій – випадків, коли перекладач свідомо відмовляється від ретрансляції маніпулятивного ефекту, а також дослідження невербальних та просодичних засобів (інтонація, паузи) при усному перекладі політичних промов.

Список літератури:

1. Байден на Генасамблеї ООН: не можна втомлюватися від України, її слід підтримувати до здобуття справедливого миру. Радіо Свобода. 19.09.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bayden-on-ukrayina-pidtrymka/33132469.html> (дата звернення: 04.11.2025).
2. Особливості мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного дискурсу. *Актуальні проблеми політики*. 2016. № 58. С. 46–54. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/58_2016/6.pdf (дата звернення: 04.11.2025).
3. «Слова не зупиняють війни – їх зупиняють дії» – Трамп розкритикував ООН на дебатах Генасамблеї. Радіо Свобода. 23.09.2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tramp-krytyka-onn/33538755.html> (дата звернення: 04.11.2025).
4. President Biden Delivers Remarks in Warsaw, Poland Transcript. Rev.com. 21.02.2023. URL: <https://www.rev.com/transcripts/president-biden-delivers-remarks-in-warsaw-poland-transcript> (дата звернення: 04.11.2025).
5. Remarks by President Trump to the 74th Session of the United Nations General Assembly. The White House Archives. 24.09.2019. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-74th-session-united-nations-general-assembly/> (дата звернення: 04.11.2025).
6. United States of America | General Debate, 78th Session. UN General Assembly. 19.09.2023. URL: <https://gadebate.un.org/en/78/united-states-america> (дата звернення: 04.11.2025).
7. Van Dijk T. A. Ideology and Discourse Analysis. *Journal of Political Ideologies*. 2006. Vol. 11(2). pp. 115–140. URL: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2006-Ideology-and-Discourse-Analysis.pdf> (дата звернення: 06.11.2025).

Ktefan A. K., Khromova V. S. LINGUISTIC MEANS OF MANIPULATION IN POLITICAL DISCOURSE AND STRATEGIES FOR THEIR TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

The article is devoted to the analysis of translation strategies used to render English-language manipulative techniques in political discourse into Ukrainian. The research is relevant given the increasing role of translation in the context of global information warfare and the need for an adequate understanding of the manipulative intentions of foreign political actors.

The research methodology is based on a comparative analysis of original speech texts and their published translations in Ukrainian media, using discourse analysis and componential analysis methods. The study focuses on two main groups of manipulative techniques: lexical and rhetorical-syntactic.

The article examines the translation of «loaded words», «labels», and dysphemisms involving the personification of responsibility; it was established that translators predominantly resort to strategies of calquing or selecting a pragmatic equivalent. It was determined that the effectiveness of reproducing the manipulative effect in such cases depends on the cultural and political context of the audience: the effect is weakened when translating culturally specific idioms, whereas it is preserved or even enhanced when translating constructs that align with Ukrainian internal discourse.

In the analysis of rhetorical devices, particularly oversimplification and false dichotomy, it was found that they are the least vulnerable in translation. It was determined that their manipulative power is successfully preserved through calquing, as they appeal to universal cognitive models.

As a result of the study, it was determined that the obtained results have practical significance for improving the training of political text translators and can be used in academic courses on political linguistics, translation studies, and media communications, contributing to the formation of critical thinking in the perception of political discourse.

Key words: *political discourse, translation studies, linguistic manipulation, translation strategy, calquing, pragmatic equivalent, oversimplification, false dichotomy, loaded words.*

Дата надходження статті: 06.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Хромова В. С.

Східноукраїнський університет імені Володимира Даля

Добріді М. Г.

Східноукраїнський університет імені Володимира Даля

МЕМИ ЯК СУЧАСНИЙ ЖАНР МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ВПЛИВ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Статтю присвячено інтернет-мемам як сучасному жанру масової цифрової комунікації у перекладознавчому ракурсі. Обґрунтовано наукову новизну підходу, що розглядає мем як полікодовий (креолізований) текст, у якому смисл виникає з взаємодії вербального компонента, візуального ряду та контексту циркуляції. Методологічну основу становлять елементи описового, зіставного, прагмалінгвістичного й культурологічного аналізу; використано інструменти мультимодального аналізу для виявлення ролі зображення у створенні комічного ефекту та збереженні прагматичного навантаження повідомлення.

У роботі уточнено типологію мемів за ступенем креолізації, окреслено механізми породження гумору (гра слів, алюзії, інтертекстуальні посилання, культурні сценарії) і пояснено, чому буквальний переклад здебільшого не забезпечує збереження прагматичного ефекту. Аргументовано доцільність комплексної стратегії перекладу, що поєднує калькування, адаптацію, транскреацію та компенсацію залежно від релевантності культурних кодів цільовій аудиторії. Підкреслено двонапрямну динаміку впливу англійської мови: глобальні мемі сприяють проникненню іноземних елементів в український молодіжний лексикон, тоді як локальні переклади формують національні модифікації міжнародних шаблонів. Особливу увагу приділено дидактичному потенціалу мемів як навчального матеріалу у курсах перекладу, міжкультурної комунікації та медіалінгвістики.

Практична значущість полягає у виробленні критеріїв добору перекладацьких стратегій для освітніх і медіапроектів, а також у підготовці ґрунту для подальшої стандартизації роботи з мультимодальними матеріалами у перекладознавстві. Результати дослідження можуть бути використані при укладанні методичних рекомендацій із локалізації цифрового контенту та у формуванні компетенцій перекладачів у сфері цифрових медіа.

Ключові слова: інтернет-мем, меметика, креолізований текст, масова комунікація, переклад, міжкультурна адаптація, англійські запозичення.

Постановка проблеми. У сучасному цифровому просторі інтернет-меми становлять невід'ємний компонент масової комунікації та відіграють помітну роль у формуванні дискурсивних практик молодіжного середовища. Як динамічний і багатофункціональний жанр, мемі активно поширюються в соціальних мережах, виступаючи не лише засобом розваги, а й інструментом трансляції культурних кодів та мовних інновацій. Значна частина популярних мемів формується в англійськомовному сегменті Інтернету, після чого зазнає адаптації в інших лінгвокультурах. Українська молодь охоче запозичує такі одиниці, використовуючи їх як у первісному вигляді, так і шляхом дослівного калькування англійських виразів. Незважаючи на певну невідповідність

нормам українського синтаксису, подібні структури набули широкого вжитку серед користувачів мережі, поступово інтегрувавшись у молодіжний мовний код і збагачуючи його новими комунікативними моделями.

Стрімке поширення іноземних мемів породжує проблему їх перекладу та адаптації до місцевого культурного контексту. З одного боку, мемі є носіями актуальної культурної інформації, гумору та соціальних сенсів; з іншого – багато з них глибоко вкорінені у специфічних реаліях і можуть виявитися «непрозорими» для аудиторії іншої культури. Перекладачі та медіа-фахівці стикаються з питаннями: «Чи можливо передати зміст і комічний ефект мемів іншою мовою без втрати значення»?

Тобто, процес перенесення мемів з однієї мовної культури в іншу супроводжується низкою перекладацьких труднощів, пов'язаних із збереженням гри слів, культурних асоціацій та прагматичного ефекту оригіналу. Саме це зумовлює актуальність дослідження проблеми перекладу мемів у міжкультурній комунікації.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття «мем» увів у науковий обіг Річард Докінз у праці *The Selfish Gene* (1976), визначивши його як одиницю культурної інформації, що поширюється шляхом наслідування [1, с. 192]. За Докінзом, мем подібний до гена: він «кодує» культурну інформацію та передається від людини до людини, змінюючись у процесі розповсюдження. Цю ідею розвинула С. Блекмор, яка у книзі *«The Meme Machine»* (1999) назвала людей «машинами для мемів», що відтворюють культурні зразки [2, с. 22]. Д. Деннет, підтримуючи меметичний підхід, окреслив меми як «віруси розуму», що несвідомо впливають на масову свідомість [3, с. 207].

У перекладознавстві поняття мему метафорично застосував А. Честермэн у праці *«Memes of Translation»* (1997), розглядаючи основні теоретичні категорії – «еквівалентність», «дослівність», «вільність перекладу» – як «меми перекладу», тобто ідеї, що самовідтворюються у науковій спільноті [4, с. 8].

У сучасному науковому дискурсі меми тлумачать як одиниці культурної інформації, здатні до копіювання та еволюції. За Ф. Хейлігеном, мем – це інформаційний шаблон, який може бути відтворений у свідомості іншої людини [5, с. 3205]. Інтернет-меми становлять окрему підкатегорію мемів, що функціонують у цифровому середовищі, поєднуючи текст і зображення. Вони належать до креолізованих (мультимодальних) текстів, де значення формується завдяки взаємодії вербального та візуального компонентів [6; 7].

В дослідженнях українських вчених (О. Садловська, В. Білий, М. Жулінська, О. Содель та ін.) меми розглядаються як елементи інтернет-дискурсу, засоби культурної комунікації й навчання [8; 10]. Проте у перекладознавчій площині ця проблематика ще недостатньо вивчена. Найбільші труднощі викликає переклад креолізованих мемів, що потребує поєднання лінгвістичного, культурного й семіотичного аналізу для досягнення міжкультурної адекватності.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному аналізі інтернет-мемів як сучасного жанру масової комунікації з точки зору перекладознавства. Передбачається з'ясувати поняття

«мем» у контексті культурології, психології та теорії перекладу, охарактеризувати інтернет-мем як креолізований (полікодовий) текст, визначити специфіку англomовних запозичень у складі українських мемів та обґрунтувати підходи до їх перекладу й міжкультурної адаптації. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: 1) дослідити еволюцію поняття «мем» та основні наукові підходи до цього феномену; 2) виявити структурно-семіотичні особливості інтернет-мемів як поєднання вербального і візуального компонентів; 3) проаналізувати проблематику перекладу інтернет-мемів (лінгвістичні та культурні аспекти) та запропонувати принципи комплексного перекладацького підходу.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Р. Докінз, поняття *мем* сформувалося на межі біології та культурології й стало метафорою для опису механізмів культурної спадковості. У контексті культурології меми постають як своєрідні «гени культури» – мінімальні одиниці культурного досвіду, що здатні до відтворення, варіювання та розвитку в процесі міжособистісної комунікації [1, с. 98–99]. Культурологічний підхід підкреслює, що меми можуть реалізовуватись у різних формах – у вигляді ідей, звичок, мелодій, візуальних образів чи мовних виразів. У сукупності вони формують цілісні утворення – так звані *мемоплекси*, тобто комплекси взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних ідей, подібно до того, як окремі гени складають єдиний геном. Меми, що успішно приживаються в культурі, забезпечують спадкоємність традицій, моди, вірувань тощо, а невдалі – зникають.

Меметична гіпотеза (С. Блекмор, Д. Деннет та ін.) пропонує радикальний погляд: *культура сама еволюціонує за законами добору мемів*, а людина слугує середовищем для їх розмноження [2, с. 22]. Хоча ця ідея є дискусійною і викликає критику (скептики на кшталт Стівена Гулда називали меметику «порожньою метафорою»), вона дала поштовх для численних міждисциплінарних дискусій про природу поширення інформації [21, с. 4–5].

У перекладознавстві поняття мему набуло відображення переважно метафорично. Праця А. Честермана «Меми перекладу» стала спробою застосувати меметичний підхід до аналізу розвитку перекладацьких ідей. А. Честерман розглядає певні наукові концепти (наприклад, теорію невидимості перекладача, різні стратегії перекладу) як меми, що поширюються серед дослідників і практиків перекладу. Цей підхід дозволив побачити

еволюцію перекладознавчих теорій не як лінійну зміну «шкіл», а як конкуренцію та виживання найвдаліших мемів-ідей. Хоча сам А. Честерман зосереджувався на рівні теорії, його робота демонструє плідність поняття мем для опису розповсюдження будь-якої інформації, зокрема й перекладацьких рішень чи моделей. У контексті нашого дослідження це підкреслює, що *переклад мемів* (як одиниць культури) можна розглядати не лише як мовну операцію, але і як передачу певних культурних «мемів» від однієї аудиторії до іншої [4, с. 113–114, 186].

Інтернет-мем можна визначити як полікодове повідомлення, у якому поєднано кілька знакових систем – вербальну (текстову) та невербальну (візуальну, іноді аудіо- чи відео). У теорії масової комунікації такі утворення класифікують як *креолізовані* або *мультимодальні тексти*. Їхній зміст формується завдяки взаємодії різних кодів: текст уточнює або переосмислює зображення, а візуальний ряд, своєю чергою, надає додаткові смисли. Дослідники виокремлюють три ступені креолізації мемів. Нульова креолізація передбачає відсутність образної частини, коли комічний ефект створює лише текст. Часткова креолізація – найпоширеніший тип, коли зображення доповнює текст, але останній залишається зрозумілим самостійно. Повна креолізація спостерігається тоді, коли текст і зображення настільки взаємозалежні, що лише їх поєднання формує гумористичний ефект. Саме комплексність цих кодів забезпечує ефективність комунікації [8, с. 167–168].

Інтернет-меми активно апелюють до *прецедентних явищ* – відомих образів, цитат, сцен і персонажів, що закріплені у колективній культурній пам'яті. Для розуміння мемів отримувач має володіти відповідним культурним кодом і контекстом. Наприклад, мем із кадром Леонардо Ді Капріо з фільму «Джанго вільний» і підписом «нарешті п'ятниця» зрозумілий лише тому, хто впізнає актора та сцену як символ радості й святкування.

Тобто, інтернет-меми є інтертекстуальними й інтерсеміотичними утвореннями, що поєднують різні пласти культури – тексти, образи, події – у стислій, концентрованій формі. Вони виконують функцію лаконічного засобу передачі інформації та водночас виступають прикладом віртуальної творчості, у якій поєднуються елементи реальності й гумору.

Щодо проблеми перекладу інтернет-мемів, зазначимо, що це є складним завданням через поєднання вербального, візуального та культурного кодів. Значення мему залежить не лише від

тексту, а й від контексту, алузій і образу, тому дослівного перекладу зазвичай недостатньо. Необхідно враховувати гру слів, культурні реалії й гумористичний підтекст, який часто не має точних відповідників в українській мові. Англомовні меми нерідко побудовані на жартах або інтернет-сленгу, що потребує адаптації під іншу культуру.

Перед перекладачем постає дилема: зберегти оригінал чи локалізувати мем для нової аудиторії. У багатьох випадках буквальний переклад замінюється транскреацією – творчим переосмисленням змісту з метою збереження комічного ефекту. Це стосується, зокрема, мемів із грою слів, коли для передачі жарту потрібно створити аналогічний мовний ефект у цільовій культурі. Такі рішення виходять за межі традиційної еквівалентності, але забезпечують прагматичну відповідність.

Інтернет-культура водночас демонструє толерантність до іншомовного контенту: англійські вирази на кшталт «*LOL*», «*OMG*» чи «*You shall not pass*» часто сприймаються без перекладу, адже стали частиною глобального культурного простору. Однак повна відмова від перекладу не сприяє розвитку національного мемотворення, тому перекладач має балансувати між збереженням оригіналу й культурною адаптацією.

Для ефективного перекладу мемів застосовується комплексний підхід, що включає семантичний, культурний і візуальний аналіз. Перекладач визначає, які елементи важливі для гумору, а які можна замінити без втрати смислу. У деяких випадках змінюють навіть візуальну складову або створюють новий текст під існуюче зображення. Це зближує переклад мемів з аудіовізуальним перекладом, рекламою чи коміксами, де текст і зображення взаємодіють як єдине ціле.

Як зазначає Н. А. Карпенко, перекладач має відтворювати не лише зміст, а й прагматичний ефект мема, добираючи стратегії компенсації, адаптації чи експлікації [9, с. 169, 171]. Не всі меми піддаються успішній локалізації: деякі настільки пов'язані з конкретним соціальним чи політичним контекстом, що поза ним втрачають смисл. У таких випадках доцільно залишати оригінал або добирати культурно близький еквівалент, який викличе схожу реакцію. Отже, переклад інтернет-мемів вимагає поєднання мовної, культурної й візуальної компетентності. Перекладач виступає водночас лінгвістом, культурним аналітиком і творцем контенту. Врахування всіх рівнів оригіналу дозволяє досягти головного – збереження комунікативного ефекту мему та його

ролі як засобу міжкультурного обміну у глобальному цифровому просторі.

Висновки. Отже, в ході дослідження було виявлено, що інтернет-меми сформувалися як новітній жанр масової комунікації, у якому вербальний і візуальний елементи інтегруються в єдине полікодове повідомлення з яскравим емоційним, культурним та часто іронічним забарвленням. Такий формат забезпечує їхню ефективність у цифровому середовищі та сприяє швидкому поширенню інформації. Меми поєднують лаконічність, образність і культурну впізнаваність, що робить їх унікальним інструментом масової комунікації.

Від ідей Р. Докінза й С. Блекмор до сучасних перекладознавчих концепцій простежується еволюція поглядів на мем як реплікатора культурної інформації. У цьому контексті меми розглядаються не як випадкові одиниці гумору, а як складні семіотичні структури, що функціонують за законами культурного добору. Вони здатні перетинати мовні та національні межі, трансформуючись відповідно до умов нових соціокультурних середовищ.

Креолізована природа мемів – тобто взаємодія слова, зображення, іноді звуку або відео – зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до їх вивчення. Переклад таких об'єктів вимагає не лише лінгвістичної компетентності, а й знання візуальної семіотики, актуального культурного контексту, субкультурних кодів та прагматичних очікувань цільової аудиторії.

Комічний ефект мемів часто пов'язаний із аллюзіями на прецедентні тексти, міжтекстовими зв'язками, пародіюванням стилів чи ідей, грою з шаблонами. Саме тому переклад мемів є насамперед актом міжкультурної адаптації. Перекладач повинен не лише інтерпретувати буквальний зміст, а й реконструювати функцію мему – пере-

дати той самий емоційний, гумористичний або критичний ефект.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що переклад мемів потребує комплексного підходу, який включає поєднання лінгвістичних, культурологічних, психолінгвістичних і семіотичних стратегій. Успішна міжмовна передача такого тексту передбачає гнучке використання засобів: адаптації, трансформації, транскреації, компенсації або навіть створення нового оригінального тексту, що зберігає функціональну еквівалентність.

Дослідження цієї проблематики у межах перекладознавства є перспективним напрямом, який відкриває нові можливості для вивчення динаміки цифрового дискурсу, стратегій локалізації контенту та ролі перекладача у сучасній мультимодальній комунікації.

Зважаючи на глобалізацію цифрової культури, перекладачі сьогодні виконують не лише роль посередників між мовами, а й між культурами, соціальними реаліями, і навіть поколіннями. У цьому сенсі вдалий переклад мему – це більше, ніж текст: це приклад гнучкої комунікативної дії, здатної зберігати культурну цілісність повідомлення в іншомовному середовищі.

У перспективі подальших досліджень можна зосередитися на розробці типології мемів за перекладознавчими критеріями (ступінь креолізації, тип комічного ефекту, функція в дискурсі), а також на створенні методичних рекомендацій для локалізації цифрового контенту, що містить елементи візуального гумору. Увага до цієї сфери дозволить не лише покращити ефективність міжкультурної взаємодії, а й сприяти формуванню власного українського медіапростору, відкритого до глобального обміну, але зберігаючого культурну специфіку.

Список літератури:

1. Dawkins R. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press, 1976. 224 p.
2. Blackmore S. *The Meme Machine*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 264 p.
3. Dennett D. C. *Consciousness Explained*. Boston: Little, Brown and Company, 1991. 511 p.
4. Chesterman A. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1997. 222 p.
5. Heylighen F. Evolution of Culture, Memetics. In: *Encyclopedia of Complexity and Systems Science*. New York: Springer, 2009. P. 3205–3220. London – New York: Continuum International Publishing Group, 2010. 256 p.
6. Kress G., van Leeuwen T. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. 3rd ed. London: Routledge, 2020. 312 p.
7. O'Halloran K. *Multimodal Discourse Analysis*. London: Bloomsbury Academic, 2011. 272 p.
8. Содель О. Інтернет-мем як креолізований комічний текст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65(3). С. 166–171.
9. Карпенко Н. А. Відтворення прагматики мемів в англо-українському перекладі. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 23(2). С. 168–172.

10. Садловська О. С. Явище мемів та особливості їх перекладу. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ЖДУ ім. І. Франка*. Житомир, 2019. С. 1–6.

Khromova V. S., Dobridi M. G. MEMES AS A MODERN GENRE OF MASS COMMUNICATION: THE INFLUENCE OF ENGLISH-LANGUAGE BORROWINGS IN UKRAINIAN YOUTH CULTURE

The article focuses on Internet memes as a modern genre of mass digital communication viewed through the lens of translation studies. The scientific novelty lies in interpreting the meme as a polycode (creolized) text in which meaning emerges from the interaction between the verbal component, visual imagery, and contextual factors of circulation. The aim of the study is to describe the structural and semiotic characteristics of memes and to identify the principles of their adequate cross-cultural transfer into Ukrainian, taking into account the spread of English borrowings in youth discourse. The methodological framework combines descriptive, comparative, pragmalinguistic, and cultural approaches, as well as elements of multimodal analysis to determine the role of the visual component in creating humorous effects and preserving the pragmatic intent of the message.

The study clarifies the typology of memes by the degree of creolization, outlines the mechanisms of humor generation (wordplay, allusions, intertextual references, cultural scripts), and explains why literal translation rarely preserves the pragmatic effect. The article substantiates the relevance of a comprehensive translation strategy combining calque, adaptation, transcreation, and compensation depending on the cultural proximity of the source and target audiences. The bidirectional influence of the English language is emphasized: global memes facilitate the integration of foreign elements into Ukrainian youth slang, while localized translations create national modifications of international templates. Special attention is paid to the didactic potential of memes as educational material in courses on translation, intercultural communication, and media linguistics.

The practical significance of the research lies in developing criteria for selecting translation strategies in educational and media projects, as well as in laying the foundation for further standardization of work with multimodal texts in translation studies. The results can be applied in creating methodological recommendations for digital content localization and in shaping translators' competencies in the field of digital media.

Key words: internet meme, memetics, creolized text, mass communication, translation, cross-cultural adaptation, English borrowings.

Дата надходження статті: 07.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Charikova I. V.

Lesya Ukrainka Volyn National University

Halapchuk-Tarnavska O. M.

Lesya Ukrainka Volyn National University

Mishchuk I. M.

Lesya Ukrainka Volyn National University

ANTONYMOUS TRANSLATION IN INTERPRETING

The article explores the application of antonymous translation (AT) in interpreting, emphasising its cognitive and pragmatic functions. It is determined that AT involves transforming negative or complex statements into positive, direct, and affirmative expressions, thereby enhancing clarity, reducing cognitive load, and improving pragmatic and stylistic effectiveness. It is emphasized that this technique facilitates faster processing for interpreters by minimising ambiguity and supporting emotional and stylistic adjustments aligned with the target culture. In simultaneous and consecutive interpreting the use of the technique aids note-taking, decoding, and maintaining a steady pace during communication. It is argued that AT is not merely a stylistic or lexical transformation but a deliberate cognitive-pragmatic mechanism that helps reduce mental effort, thereby increasing interpretative stability and quality, especially under resource constraints. In the study, AT is aligned with Gile's Theory of Effort and Cognitive Load Theory, highlighting its role in managing cognitive resources efficiently. Empirical research, including biometric methods, is suggested to further measure and validate the effectiveness of AT in real-world settings. Overall, the article underscores AT as a valuable pragmatic-cognitive tool that enhances interpretive accuracy, efficiency, and cultural adaptability, making it a significant technique in translation and interpretation.

The article also discusses how AT can be integrated into interpreter training programs to improve cognitive resilience and adaptability. It is highlighted that mastering AT can help interpreters handle emotionally charged or unclear content more effectively. It is suggested that future research should focus on cross-cultural differences in the application of AT, as cultural context significantly influences pragmatic adjustments. The article concludes by calling for broader dissemination of AT techniques within the professional community to enhance overall communication effectiveness across languages and cultures.

Key words: simultaneous interpreting, consecutive interpreting, antonymic translation, antonymous translation (AT), cognitive load, Theory of Effort, linguapragmatics, framing.

Statement of the problem. Interpreting, whether simultaneous or consecutive, is one of the most cognitively demanding types of speech activity. Its high efficiency depends directly on the interpreter's ability to quickly and accurately select optimal linguistic solutions under critically limited time and cognitive resources. In this dynamic context, transformational techniques deserve special attention, as they not only ensure linguistic equivalence but also serve as cognitive tools for optimising the translation process.

One such multifunctional technique is antonymous translation (AT), in particular its most common variety in spoken language, reversal statement (RS). Traditionally, AT has been considered a purely stylistic or lexical-grammatical technique. However, in the dynamics of oral translation, its function acquires a

distinct linguistic-pragmatic and psycholinguistic significance. The use of AT allows the interpreter to save cognitive effort, consciously avoid cumbersome or ambiguous negative constructions, and, at the same time, ensure maximum clarity and naturalness of the message for the listener. It is this ability of AT to satisfy both the cognitive economy of the interpreter and the pragmatic requirement for the quality of the target text that justifies its study as a key mechanism in the context of the growing pace of multicultural communication.

The aim of the article is to conduct a comprehensive analysis of linguistic-pragmatic and cognitive functions of antonymic translation in simultaneous and consecutive interpreting and identify the spheres of application of reversal statement technique.

To achieve this goal, the following **tasks** have been set:

- to define the reversal statement technique as basic in antonymic translation;
- to analyse antonymic translation in the context of D. Gile's Theory of Effort;
- to define the cognitive reasons for using antonymic translation in interpreting, in particular its role in reducing the load on working memory and speeding up information processing;
- to outline the linguistic and pragmatic conditions for using antonymic translation and its impact on the perception, tone and communicative effectiveness of the target text;
- to conduct a comparative analysis of the functioning of antonymic translation techniques/reversal statement technique in simultaneous and consecutive translation using specific examples.

The scientific novelty lies in the justification of the antonymic translation not only as a stylistic or grammatical transformation, but as a pragmatic-cognitive mechanism that is consciously used by the interpreter to ensure the stability and quality of interpretation in conditions of resource scarcity.

Analysis of recent studies and publications. The investigation of translation transformations and their connection to psychocognitive processes constitutes a major focus in modern translation studies. The fundamental principles of classifying transformations (such as lexical and grammatical substitutions) have been systematically adapted to the contemporary context by Ukrainian scholars, notably V. I. Karaban [3]. His monograph provides a detailed analysis of all transformation types required for achieving translation adequacy, considering both cognitive and linguopragmatic aspects. Foundational theories concerning the nature of translation and competence are further elaborated in the works of I. V. Korunets [4] and O. O. Selivanova [9].

The introduction of D. Gile's Effort Model [14] provided a critical tool for quantitatively assessing resource intensity, establishing the framework for understanding why interpreters choose economical transformations like the AT technique. Contemporary research directly supports the cognitive dimension of this choice: the phenomenon of interpreting as a cognitive process is explored by M. Shlesinger [17], while M. Liu, D. L. Schallert, and P. J. Carroll [15] empirically confirm the critical role of Working Memory in interpreter expertise. The psychological basis for why specific linguistic structures – such as negative constructs – increase the Intrinsic Load (L_I) is provided by J. Sweller's Cognitive Load

Theory [19]. This cognitive approach is further expanded by G. M. Shreve [18], who emphasizes the complex nature of cognitive processes inherent to the translation task itself. The need to mitigate resource depletion is paramount, especially considering external pressures: B. Dragsted [13] analyzed how certain tools (translation memory) affect cognitive load and quality, while M. P. Maksymchuk [5] specifically investigated the influence of stress on the functional state of the simultaneous interpreter, highlighting the vulnerability of cognitive resources under pressure.

From a pragmatic and strategic perspective, the use of AT is reinforced by several studies focusing on effort minimization and strategic competence. T. P. Andriienko [1] and O. A. Mykhailenko [6] focus on the cognitive factors and strategic competence that determine the optimal selection of translation strategies, a concept further underpinned by psycholinguistic studies [7; 2]. The necessity of using transformations to manage the pragmatic effect is explored in the monograph by O. V. Rebrii [8], while A. Chesterman [12] examines general translation shifts and norms. Crucially, S. Neumann [16] investigated compensation strategies in simultaneous interpreting from a psycholinguistic approach, illustrating how interpreters employ specific techniques (like generalization or, implicitly, RS) to maintain flow when cognitive overload occurs.

Recent works, such as those by L. M. Chernovaty and I. P. Lypko [10], B. Wang [20], and Y. Chen and L. Yan [11], reinforce the focus on effort minimization and strategic choice in professional simultaneous interpreting. Reversal statement is one of the basic techniques of antonymic translation. Thus, this study combines modern concepts of cognitive, psycholinguistic, and pragmatic functions of transformations with established models of resource management to justify the conscious use of AT in dynamic oral interpretation.

Outline of the main material of the study.

Antonymic translation (AT) is a lexical-grammatical transformation that consists in replacing a word or phrase in the source language (SL) with an antonymic word or phrase in the target language (TL) while simultaneously changing the logical structure of the sentence.

The reversal statement technique (RST) is the most common type of AT in interpreting. Its essence lies in the transformation of a negative construction (containing a negation) into a positive (affirmative) construction in the target language, or vice versa, necessarily using a lexical antonym (Table 1).

Table 1

Reversal Statement Mechanisms

Example (English $\rightleftharpoons$ Ukrainian)	Transformation
SL: This proposal is not useless .	TL: Цей проєкт зазнав невдачі (провалу).
SL: We cannot ignore these findings.	TL: Ми мусимо взяти до уваги ці результати.
SL: Він не був неуважним до деталей	TL: He was meticulous about the details.
SL: The decision was not unexpected .	TL: Рішення було цілком очікуваним .

In the taxonomy of translation transformations, AT occupies an intermediate position between lexical and grammatical transformations, since it always requires simultaneous transformation at both levels: the lexical level (replacement of a word with an antonym) and the grammatical level (change of sentence type: negative $\rightleftharpoons$ affirmative).

In the context of interpreting, transformations, including RST, cease to be merely a stylistic device and become a cognitive necessity. According to D. Gile's Effort Theory, simultaneous interpreting requires the distribution of limited cognitive resources (R_{total}) among four main components: Listening/Analysis, Production, Memory, and Coordination. Excessive load on any of these components leads to failures.

Daniel Gile's effort model

$R_{total} \geq E_{Listening} + E_{Production} + E_{Memory} + E_{Coordination}$,
where:

R_{total} – total available cognitive resource

$E_{Listening}$ – Listening and Analysis Effort.

$E_{Production}$ – Speech Production Effort.

E_{Memory} – Memory Effort

$E_{Coordination}$ – Coordination Effort

In the scheme, R_{total} is usually represented as a general container or barrier that cannot be exceeded. The four components (E) are represented as flows or parts that consume this resource. When one of the components (e.g., $E_{Listening}$) requires more resource due to a complex accent or fast speech rate, this automatically reduces the resource available to other

components (e.g., $E_{Production}$). The task of the RST is to reduce $E_{Production}$ and E_{Memory} . By reducing these efforts through a shift to simpler, affirmative logic (e.g., instead of is not dangerous to is safe), the interpreter frees up part of the R_{total} resource. This freed-up resource can be redirected to more critical tasks.

The use of RST is a strategy for reducing the load on two key components, namely:

– *Effort of Production* (E_P), when positive affirmative sentences are formulated as generally an automated and faster process than creating complex negative structures. This reduces the time required for the speech production stage.

– *Memory Effort* (E_M), when processing negative constructions (e.g., *It was not illogical*), working memory is forced to hold both the content (logical) and the negation operator (not), which is resource-intensive and increases Internal Load (L_I) according to Cognitive Load Theory. The transition to a simple statement (*It was logical*) frees up this resource, allowing the speaker to focus on the next segment of speech.

Thus, in the dynamics of simultaneous interpretation, RST is a conscious cognitive choice of the interpreter aimed at optimizing the use of limited resources and accelerating information processing, since psycholinguistic studies confirm that positive affirmative sentences are processed faster by the brain. This is vital for maintaining the necessary “lag” (décalage) in simultaneous interpreting (Table 2).

Table 2

RST Functions

Interpreting from / to	Source language (SL)	Target language (TL) with 3 RST	RST function analysis
EN $\rightarrow$ UK	Their absence from the debate is not a sign of indifference .	Їхня відсутність на дебатах свідчить про щось інше (або: має іншу причину).	Transformation: <i>not a sign of indifference</i> $\rightarrow$ має іншу причину (or: свідчить про заклопотаність). Transformation of negation into (<i>not X</i>) the direct statement (<i>is Y</i>) is faster and avoids cumbersome negative constructions in Ukrainian.
UK $\rightarrow$ EN	Ми не повинні забувати про загрози регіональній стабільності.	We must be mindful of the threats to regional stability.	Transformation: <i>не повинні забувати</i> $\rightarrow$ must be mindful of . This is a more idiomatic and powerful way to express commitment in English political discourse than a direct translation. (<i>We should not forget</i>).

In consecutive interpreting, RST plays a crucial role in the note-taking and decoding stages. Interpreters consciously use RST to simplify their notes, replacing cumbersome negation signs with a simple symbol for a positive concept. This minimizes the external load (L_E) associated with suboptimal note-taking and reduces the load on the working memory when reading the notes later. RST also helps to avoid mistakes when decoding complex negative constructions, which can be misinterpreted due to stress or the speaker's speed of speech.

The linguistic-pragmatic function of RST goes beyond simple equivalence and focuses on the impact of interpreting on the target audience and compliance with communicative norms.

Clarity and unambiguity function. The key pragmatic function of RST in oral communication is to ensure maximum clarity and unambiguity.

Negative constructions, especially double negatives (e.g., *We cannot ignore the fact that...*), may be perceived ambiguously by the audience or require additional time to decode, which violates the Principle of Maximum Informativeness in oral communication. For example:

SL: *We should not dismiss this idea as utopian.*

TL (RST): *Ми повинні розглянути цю ідею як роботу.*

RST replaces a potentially vague expression with a direct and active statement that instantly conveys the speaker's position and increases the effectiveness of perception.

Complex, cumbersome, or double negatives are common in official documents and speeches (usually to soften or add caution to the wording). This is where RST helps the translator instantly switch to a positive concept, freeing up working memory resources (Table 3).

Stylistic and emotional adaptation function.

RST allows translators to pragmatically adjust the stylistic register and emotional tone of a message in accordance with the norms of the target culture.

In some languages, direct statements with antonyms may sound more idiomatic and natural. For example, in Ukrainian: *The results were not satisfactory.* ⇔ *Результати виявилися незадовільними / Результати потребують вдосконалення.*

RST is often used to “soften” criticism or give information a more positive framing, which is a common pragmatic strategy in diplomacy and business communication. For example:

SL: *The negotiations did not achieve a breakthrough.*

TL (RST): *Переговори завершилися безрезультатно (або: потребують продовження).*

This allows shifting the emotional emphasis from the process (denial) to the end result or further action, while maintaining a neutral or constructive tone.

Political speeches often require softening negative information (euphemization) or using language that focuses on future actions (positive framing). PFT allows the translator to achieve this pragmatic goal, which is critical to maintaining the tone of diplomatic discourse (Table 4).

In simultaneous interpreting, RST is a key tool for maintaining pace and preventing cognitive overload (Table 5).

In consecutive interpreting, RS plays a crucial role in the note-taking and decoding stages. Interpreters consciously use RST to simplify their notes, replacing cumbersome negation signs with a simple symbol of a positive concept. This minimizes LE associated with suboptimal note organization and reduces the load on EM when reading them later.

Table 3

Clarity Function of RST

Interpreting from / to	Source language (SL)	Target language (TL) with RST	RST function analysis
EN → UK	We cannot disregard the fact that the current regulatory framework is not sufficient to address climate change risks.	Ми мусимо взяти до уваги той факт, що чинна нормативно-правова база є недостатньою (or: залишається слабкою) для протидії кліматичним ризикам.	Transformation: <i>cannot disregard</i> (не ігнорувати) → must consider (мусимо взяти до уваги). RST minimizes the processing of two negative elements (<i>cannot + disregard</i>), focusing immediately on the necessity of the action.
UK → EN	Україна не може не вітати рішення Комісії про надання макрофінансової допомоги.	Ukraine welcomes (or: expresses satisfaction with) the Commission's decision to provide macro-financial assistance.	Transformation: <i>не може не вітати</i> → welcomes . Replacing a double negative with a direct, strong affirmative statement. This saves time needed to formulate a complex English construction (<i>cannot not welcome</i>).

Table 4

Stylistic and Emotional Adaptation function of RST

Interpreting from / to	Source language (SL)	Target language (TL) with 3 RST	RST function analysis
EN → UK	The measures taken in the previous term were not entirely successful in reducing bureaucracy.	Заходи, вжиті протягом попереднього терміну, виявилися частково неефективними (або: вимагають подальшого вдосконалення).	Transformation: <i>not entirely successful</i> → вимагають вдосконалення . This is euphemistic RST. The translator replaces the statement of failure with a statement of the need for action, which sounds more constructive in pragmatic terms.
UK → EN	Деякі країни-члени не досягли цілей щодо скорочення викидів вуглецю.	Some Member States still fall short of (або: have failed to achieve) their carbon emission reduction targets. (Direct) → Some Member States have yet to meet their carbon emission reduction targets. (RST)	Transformation: <i>не досягли</i> → have yet to meet (ще мають досягнути). The translator shifts the focus from past failure (negative) to future responsibility (constructive), which is consistent with the diplomatic tone.

Table 5

Functions of RST in Simultaneous Interpreting

Interpreting from / to	SL – Negative construction	TL – RST transformation	Note
EN → UK	<i>It is not impossible to find a solution.</i>	<i>Цілком можливо знайти рішення.</i>	Saving EP effort, avoiding double negation.
UK → EN	<i>Ця норма не має переваг над іншими.</i>	<i>This regulation is subordinate to others.</i>	Replacement with a direct antonym (subordinate/inferior) for speed.
EN → UK	<i>The speaker was not ready for the question.</i>	<i>Оратор був неготовий до запитання.</i>	Although Ukrainian retains the negative, the transition to a nominal antonym (not ready) is a faster, more familiar pattern than long verbal constructions.

Conclusions. The study systematizes theoretical foundations and analyzes the linguistic-pragmatic and cognitive functions of the reversal statement technique (RST) in the context of dynamic interpreting. It has been established that RST is not only a lexical-grammatical transformation, but also a pragmatic-cognitive mechanism, a critically important tool for the translator in the context of D. Gile's Theory of Effort.

RST allows one to consciously minimize production effort (E_p) and memory effort (E_m). From the point of view of Cognitive Load Theory, RST effectively reduces the internal load (L_i) that arises when processing complex negative constructions. Replacing a negation with an affirmation with an antonym speeds up the process of information processing in working memory, helping the translator avoid the pitfalls of negation and maintain the necessary pace of work.

On a pragmatic level, RST performs the function of maximum clarity and stylistic adaptation, ensuring the unambiguity of the target message, which is a priority in oral communication. In addition, it allows the interpreter to consciously adjust the emotional or stylistic frame of the message, making it more idiomatic or positively oriented for the target audience. The technique is equally valuable in both simultaneous and consecutive interpretation.

Prospects for further research open the way for empirical studies, namely studies using biometric indicators (e.g., oculography or EEG) to objectively measure the reduction in cognitive load (L_i and E_m) when using RST compared to direct translation of negative constructions. It is also advisable to study the frequency and effectiveness of RST in corpora of oral translation activity by interpreters with different levels of experience in order to develop didactic training schemes.

Bibliography:

1. Андрієнко Т. П. Когнітивні чинники, що визначають вибір стратегії перекладу. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4, № 3. С. 5–13. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/30075/1/Andrienko.pdf> (дата звернення: 25.11.2025).

2. Григорович О. П. Психолінгвістичні аспекти синхронного перекладу. Науковий вісник Чернівецького університету. *Слов'янська філологія*. 2017. Вип. 782. С. 136–140.
3. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську та навпаки. Когнітивний та лінгвопрагматичний аспекти. Вінниця : Нова Книга, 2012. 608 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
5. Максимчук М. П. Вплив стресу на функціональний стан перекладача-синхроніста. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2019. Вип. 85. С. 98–103.
6. Михайленко О. А. Поняття «перекладацької стратегії» як складова стратегічної компетенції. *Педагогічні науки*. 2014. Вип. 121. С. 148–154. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11792/Mykhailenko.pdf> (дата звернення: 24.11.2025).
7. Пастрик Т. В. Психологічні особливості формування продуктивного білінгвізму у майбутніх перекладачів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Нац. ун-т «Острозька академія». Острог, 2007. 187 с.
8. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
10. Черноватий Л. М., Липко І. П. Співвідношення стратегій перекладу та рівня перекладацької компетентності майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 131. С. 163–167. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13100/1/Lypko_Chernovaty_163-167.pdf (дата звернення: 24.11.2025).
11. Chen Y., Yan L. The impact of cognitive load on the quality of simultaneous interpreting: An experimental study. *International Journal of Interpreter Education*. 2023. Vol. 15, No. 1. P. 60–78.
12. Chesterman A. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins, 1997. 219 p.
13. Dragsted B. The effect of translation memory on cognitive load and translation quality. *Meta: journal des traducteurs*. 2010. Vol. 55, No. 3. P. 487–504.
14. Gile D. *Basic concepts and models for translator and interpreter training*. Amsterdam: John Benjamins, 1995. 277 p.
15. Liu M., Schallert D. L., Carroll P. J. Working memory and expertise in simultaneous interpreting. *Interpreting*. 2004. Vol. 6, Issue 1. P. 19–42. DOI: <https://doi.org/10.1075/intp.6.1.04liu>.
16. Neumann S. Compensation strategies in simultaneous interpreting: a psycholinguistic approach. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*. 2015. Vol. 23, No. 2. P. 200–215.
17. Shlesinger M. Interpreting as a cognitive process: how can we know what really happen? Tapping and mapping the process of translation and interpreting. *Outlooks on empirical research*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, 2000. P. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.37.03shl>.
18. Shreve G. M. Cognitive Processes and the Translation Task. *The Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins, 2010. P. 42–51.
19. Sweller J. Cognitive Load Theory. *The Handbook of Educational Psychology*. New York: Routledge, 2011. P. 37–49.
20. Wang B. Interpreting Strategies in Real-life Interpreting – Corpus-based Description of Seven Professional Interpreters' Performance. *Translation Journal*. 2012. Vol. 16. № 2. URL: <https://translationjournal.net/journal/60interpreting.htm> (дата звернення: 24.11.2025).

Чарікова І. В., Галапчук-Тарнавська О. М., Міщук І. М. ПРИЙОМ АНТОНІМІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ В УСНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті досліджено застосування прийому антонімічного перекладу (ПАП) в усному перекладі з акцентом на його когнітивних і прагматичних функціях. Визначено, що ПАП полягає у перетворенні негативних або складних висловлювань у позитивні, прямі та ствердні, що сприяє підвищенню ясності, зменшенню когнітивного навантаження та покращенню прагматичної й стилістичної ефективності. Наголошується, що цей прийом допомагає швидше обробляти інформацію, мінімізуючи двозначність і підтримуючи емоційні та стилістичні коригування відповідно до культури цільового мовлення. У синхронному і послідовному перекладі застосування прийому сприяє веденню нотаток, декодуванню та підтримці стабільного темпу під час комунікації. Стверджується, що ПАП є не лише стилістичною або лексико-граматичною трансформацією, а свідомим когнітивно-прагматичним механізмом, який допомагає зменшити ментальні зусилля, підвищуючи стабільність і якість перекладу, особливо за умов обмежених ресурсів. У дослідженні ПАП співвідноситься із Теорією зусиль Жіля та моделлю когнітивного навантаження, підкреслюючи її роль у ефективному управлінні когнітивними ресурсами. Запропоновано проведення емпіричних досліджень із використанням біометричних методів для

подальшого вимірювання та підтвердження ефективності ПАП у реальних умовах. Загалом, у статті наголошується на важливості та ефективності ПАП як прагматично-когнітивного інструменту, що підвищує точність, ефективність і культурну адаптивність перекладу, роблячи її важливою технікою у сфері перекладу та усного мовлення.

У дослідженні також наголошується на можливості інтеграції ПАП у програми підготовки перекладачів для підвищення когнітивної стійкості та адаптивності, адже оволодіння ПАП може допомогти перекладачам більш ефективно справлятися з емоційно напруженим або двозначним контентом. Перспективою запропонованого дослідження можуть бути міжкультурні відмінності у застосуванні ПАП, оскільки культурний контекст суттєво впливає на прагматичні коригування.

Ключові слова: синхронний переклад, послідовний переклад, антонімічний переклад, прийом зворотного твердження (ПЗТ), когнітивне навантаження, теорія зусиль, лінгвопрагматика, фреймування.

Дата надходження статті: 27.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Шийка Ю. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

Пура М. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ «EIGHT DAYS OF LUKE» ДІАНИ ВІНН ДЖОНС)

Статтю присвячено комплексному аналізу перекладацьких трансформацій, застосованих під час відтворення художнього фентезійного тексту. Дослідження базується на лінгвостатистичному та зіставному аналізі літературної казки Діани Вінн Джонс “Eight Days of Luke”. Оскільки дослідження не передбачає порівняння оригіналу з перекладом тексту, акцент зроблено на систематизації перекладацьких рішень та на виявленні мовних характеристик оригіналу, що призводить до їхнього вибору. Задля об’єктивного визначення частиномовної структури тексту здійснено лематизацію оригіналу тексту, яка дозволила об’єктивно встановити частиномовну структуру, визначити частотність основних лексичних класів та оцінити рівень стилістичної насиченості тексту. Виявлено показники лексичної варіативності, зокрема кількість парох legomena, які відображають авторську ідіостилістичну домінанту. У статті запропоновано та систематизовано лексичні трансформації, а саме: калькування, транскодування, конкретизація, генералізація, експлікація, смисловий розвиток, компенсація, а також граматичні трансформації, серед яких: членування, інтеграція, транспозиція, морфологічні та синтаксичні заміни. Обґрунтовано значення їхньої ролі в забезпеченні художньої відповідності, збереження цілісності тексту та комунікативної спрямованості тексту оригіналу. Також продемонстровано, що використання методів, які застосовуються в корпусних дослідженнях, зокрема лематизації, дозволяє поглибити доперекладацький аналіз і встановити структурні та стилістичні параметри тексту, які визначають вибір перекладацької стратегії. Результати дослідження вказують, на те що ефективність перекладу фентезійного художнього твору залежить від здатності перекладача інтегрувати аналітичні та інтерпретаційні методи задля досягнення семантичної й стилістичної еквівалентності.

Ключові слова: перекладацький аналіз, літературна казка, лематизація, лексичні трансформації, частотність.

Постановка проблеми. Жанр фентезі – це один з найпопулярніших жанрів літератури. Його переклад доволі складний та комплексний, який вирізняється складністю структури, високою інтертекстуальністю, міфопоетичністю, наявністю розгалужених систем неологізмів та власних назв, а також численними культурно маркованими елементами, що потребують особливої уваги перекладача. Художній текст Діани Вінн Джонс «Eight days of Luke» [12] поєднує в собі авторські вигадки, міфологічні алюзії, символічні образи та особливе лінгвістичне оформлення. Переклад такого тексту вимагає використання особливих методів та стратегій, щоб зберегти адекватність, еквівалентність та естетичну цінність тексту. Незважаючи на велику кількість перекладознавчих праць та матеріалів, питання

перекладу фентезійної літератури для дітей та підлітків, досі залишається відкритим. Окрім того, обраний твір не має українського перекладу, що зумовлює потребу у комплексному перекладознавчому аналізі роману Діани Вінн Джонс як репрезентативного зразка жанру, що поєднує казкові елементи, міфологічні алюзії, гумор та характерний ідіостиль авторки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художня література вважається культурним феноменом. Саме у ній єднаються реальний світ та відображення особистості з майстерністю слова. Цей доволі могутній засіб впливу пізнає та розкриває людину, разом з її світом через різні художні образи, виховує характер і розвиває людську природу, почуття та волю. Використовуючи мову, вона створює нову, уявну дійсність, а також

виконує виховну, пізнавальну та естетичну функції [1].

Тлумачити художній текст можна по-різному, немає якогось конкретного визначення. Кожен може асоціювати та інтерпретувати зі своїм баченням та через свою форму світосприйняття. Часто в ньому може ховатись підтекст, який має бути інтуїтивно зрозумілий читачеві. Творча позиція автора, прагнення найбільш повно і точно виразити думку в усі її відтінках, вибір, специфічна комбінація форм оповіді і мовних одиниць ініціює створення художнього тексту [4, с. 57].

В свою чергу, В. Карабан порівнює працю перекладача з роботою багатопроцесорної системи, бо перекладач проводить роботу декількох процесів одночасно – це вибір лексики, обробка граматичних структур, жанрово-стилістичні особливості та комунікативне призначення тексту [6, с. 17]. По суті, переклад – а це динамічний і при тому цілком об'єктивний параметр міцності мостів порозуміння, стану зчепності між мовами, людьми й народами [7, с. 210].

Для створення адекватного перекладу художнього твору слід брати до уваги індивідуальні стилістичні особливості тексту. Так, за визначенням С. Я. Єрмоленко, індивідуальний стиль, або ідіолект, – це сукупність мовно-виразових засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших [5].

Д. Крістал зазначає, що ідіолект – це мовна система окремої людини, тобто – особистий діалект. Він стверджує, що ідіолект можна розглядати як певні відхилення, і що ідіолектичні ознаки особливо помітні в художньому творі як стилістичні маркери авторства. Д. Крістал подає й вужче трактування цього терміна як мовні звички людини, які відрізняються від інших у певний період часу [10].

Серед екстралінгвістичних методів, які можуть використовуватися для встановлення еквівалентності ідіостилію оригіналу й перекладу художнього твору, особливо корисними є кількісні методи. Як зазначає К. Джонсон, мова має як якісні, так і кількісні характеристики, і різні аспекти мовної системи можуть аналізуватися за допомогою різних методів [11, с. 34].

Загалом, існує низка підходів до кількісного аналізу ідіостилію, серед яких дослідження частотного розподілу мовних одиниць [9].

Виклад основного матеріалу. Під час перекладу художніх текстів застосовують різні прийоми, щоб обійти та розібратись з усіма граматичними, лексичними та культурно-стилістичними

перешкодами. Дослідники виділяють найпоширеніші для перекладу фентезійної літератури:

Відтворення структури іншомовної одиниці – калькування. Цей спосіб часто використовується для збереження мовних засобів. Калькування полягає в заміні складових частин слова чи словосполучення прямими відповідниками. Його зазвичай використовують для відтворення топонімів, що складаються із двох та більше слів. Прикладом може слугувати Білий Дім (White House) [8, с. 21].

Наступний поширеним прийомом літератури буде – транскодування, або ж транслітерація, або ж транскрипція. Цей спосіб використовується перекладачами для перекладу імен та прізвищ. Для того щоб розглянути ці способи детальніше візьмемо приклади з фентезійного роману Діани Вінн Джонс «Eight days of Luke»:

Власні назви. Використовуючи традиційні відповідники, тобто імена, що мають відповідні форми в українській мові, ми перекладаємо:

David → Девід

Коли ж немає традиційного відповідника застосовуємо міжмовну транскрипцію:

Aunt Dot → тітка Дот

Mr. Chew → містер Чу

Топоніми та культурно-специфічні назви зберігаються транскрипцією або частково адаптуються:

Raven → Рейвен (як власна назва птаха, але можливе відтворення «Ворон», якщо вжито як символічний образ)

Беручи до уваги географічні назви, ми також перекладемо їх використовуючи метод транскрибування:

Ashbury – Ешбері. Це вигадане місто, тому завдяки цьому прийому ми зберігаємо звучання слова, тільки українськими літерами.

Деколи неможливо передати ідею використовуючи просто дослівний переклад, тому перекладачі також вдаються до таких прийомів як експлікація, що означає розгорнуте пояснення слова, або реалії; компенсація – відтворення втраченої інформації в іншому місці тексту; та описовий переклад – для заміни слова або виразу коротким поясненням. Варто взяти до уваги інші типи прийомів, які часто використовуються при перекладі художніх текстів, наприклад, конкретизацію (слово загального значення англійської мови міняється на більш конкретне при перекладі). Варто зазначити, що цей прийом є одним з улюблених відомого українського перекладача, мовознавця та поліглотта Миколи Лукаша. Там, де П. Верлен каже: “Un oiseau sur l’arbre qu’on voit / Chante

sa plainte”, М. Лукаш перекладає: “А на тополі ворон-птах /Квилить тужливо”. Уява майстра не приймала простий спів узагальненого птаха на невідь-якому дереві. В такій точності він вбачав програш для поезії, отже, й невірність поетові [2, с. 60].

Цей прийом можемо розглянути на наступних прикладах з твору «Eight Days of Luke»:

– He opened the door and leaned in – Він відчинив двері і нахилився всередину кімнати (*leaned in* узагальнене; конкретизуємо, куди саме він нахилився);

– David saw two things wrong with this at once – Девід одразу помітив дві помилки в цьому плані (*things wrong* – загально; переклад конкретизує як «помилки»)

Генералізація значень використовується для того, щоб змінити слово з вузькою семантикою на більш загальне, щоб передати сенс узагальнено або адаптувати до стилю перекладу:

He had almost closed the door, when he thought of something else – Він майже зачинив двері, коли згадав ще про щось (*something else* – дуже конкретне в оригіналі; переклад узагальнює як «про щось»)

Ще одним важливим інструментом у роботі перекладача є граматичні трансформації. Вони допомагають змінити граматичні характеристики слова, словосполучення чи речення. В. Карабан виділяє такі основні типи граматичних трансформацій [6]:

– синтаксичне уподібнення, що передбачає собою дослівний переклад;

– членування висловлювань, якого виділяють два типи – внутрішнє і зовнішнє. При внутрішньому членуванні відбувається заміна простого речення складнопідрядним; при зовнішньому –

одне висловлювання перетворюється на два або більше;

– інтеграція, яка передбачає поєднання кількох одиниць у меншу за обсягом структуру;

– транспозиція – зміна порядку слів у словосполученні або реченні;

– заміна (форм числа іменників, форми та часу дієслова; способу дієслова; частин мови);

– додавання слів;

– вилучення слів;

– антонімічний переклад, принцип якого полягає в тому, щоб замінити слова на протилежні, аби зберегти зміст;

– цілісне перетворення використовується, для того, щоб передати зміст засобами української мови, а не запропоновувати буквальний переклад.

Лематизація у цьому дослідженні розглядається як важливий етап доперекладацького аналізу, що дає змогу об'єктивно описати структуру художнього тексту, визначити його лексико-граматичні домінанти та виявити параметри, які впливають на вибір перекладацьких трансформацій. Перехід від «поверхневого» рівня словформ до рівня лем дозволяє побачити не лише обсяг, а й організацію словника автора, що є особливо важливим для фентезійного дискурсу з його розгалуженою системою номінацій.

На першому етапі аналізу було здійснено лематизацію та підраховано основні кількісні характеристики. Ці результати представлені у Таблиці 1.

Аналізуючи отримані дані (кількості словформ (4268) і лем (3567) можна дійти висновку, що автор використовує відносно широкий набір лексичних одиниць при відносно помірній кількості граматичних варіантів, що є типово для художнього тексту з виразною індивідуальною стилістикою.

Таблиця 1

Загальні характеристики тексту оригіналу

Показник	Значення
Кількість слововживань	50351
Кількість словформ	4268
Кількість лем	3567
Нарах leghomena:текст	1960
Нарах leghomena:словник	1499
Кількість слів з частотою ≥ 10	607
Кількість самостійних частин мови: текст	36813
Кількість самостійних частин мови: словник	1874
Кількість букв	219289
Кількість речень	6867

Таблиця 2

Частиномовний розподіл слововживань

№	Частина мови	Частота	%
1	Прикметники	3165	6,29%
2	Прислівники	1056	2,10%
3	Службові частини мови	13538	26,89%
4	Іменники	17626	35,01%
5	Числівники	15	0,03%
6	Займенники	6421	12,75%
7	Дієслова	8530	16,94%
	Загалом	50351	100,00%

Показник *harax legomena* (понад 1900 одиниць у тексті) вказує на високу лексичну варіативність і наявність численної кількості одиниць вжитих лише один раз. Це відповідає кількісним характеристикам художнього тексту, адже в ньому автор використовує варіативні власні назви, нетипові словосполучення, особисті характеристики героїв твору та об'єктів для опису магічного світу [3].

Кількість речень (6867) у співвідношенні з загальною кількістю слововживань свідчить про переважання речень середньої довжини з частими розгалуженими синтаксичними конструкціями.

Таким чином, на основі загальних кількісних показників можна зробити висновок, що текст вирізняється високою лексичною насиченістю, різноманітністю номінацій та досить складною синтаксичною організацією, що безпосередньо впливатиме на вибір перекладацьких прийомів.

Наступною частиною дослідження став частиномовний розподіл структури тексту. Він наведений у Таблиці 2 та візуалізовано на Рисунку 1.

Частиномовний аналіз демонструє, що ядро тексту становлять іменники (35,01%) та службові слова (26,89%). Висока частка іменників пов'язана з насиченістю тексту назвами предметів, персонажів, об'єктів фентезійного світу, а також із розвинутою системою власних назв. Службові слова (прийменники, сполучники, артиклі тощо) формують синтаксичний каркас тексту, забезпечують когезію та логічні зв'язки між висловлюваннями.

Дієслова (16,94%) відіграють провідну роль у створенні динаміки оповіді, що є характерною ознакою фентезійної прози з розвиненим сюжетом і значною кількістю подій. Займенники (12,75%) підтримують суб'єктивну перспективу оповіді, позначають учасників комунікації, забезпечують цілісність референції.

Прикметники (6,29%) та прислівники (2,10%) виконують експресивну та описову функції, деталізують характеристики об'єктів і дій, формують образність, проте їхня відносно невелика частка свідчить про те, що текст більше тяжіє до поді-

Рис. 1. Частиномовний розподіл слововживань

євості, ніж до розгорнутих описів. Числівники (0,03%) є маргінальними, що відповідає природі художнього тексту, де кількісні параметри не є комунікативно визначальними.

У розрізі лем (за окремими підрахунками) найпродуктивнішими виявилися іменники, дієслова та прикметники, що вказує на значну семантичну вагу цих класів у формуванні авторського стилю.

Результати лематизації не є безпосередньою ціллю. Це аналіз, який дозволяє оцінити та прорахувати найоптимальніше використання лексичних та граматичних трансформацій. До прикладу, висока частотність використання іменників у подальшому перекладі потребуватиме використання:

- транскодування (транскрипції та транслітерації) для передачі особових імен, вигаданих топонімів, назв об'єктів (Ashbury → Ешбері, Aunt Dot → тітка Дот);

- калькування – у випадках прозорих за структурою номінацій, де доцільно зберегти семантичну мотивацію (The Rainbow pub → паб «Рейн-бов» / паб «Веселка»);

- конкретизації, коли англійський іменник має ширше значення, ніж можливий український відповідник (things, stuff, trouble тощо).

Тобто статистично значуща роль іменників у тексті пояснює, чому саме лексичні трансформації, пов'язані з передачею назв, посідають центральне місце у перекладацькому аналізі.

Частота використання дієслів та граматичних конструкцій (майже 17 % слововживань) вказує на високу динамічність тексту. Англійська мова вважається дуже компактною і може містити одному реченні поєднання кількох дієслів. Проте, аби зберегти динаміку тексту та адаптувати текст до специфіки української мови ми прораховуємо використання наступних граматичних перетворень:

- членування: складнопідрядне речення англійською розбивається на два-три простіші речення українською для збереження природного ритму та кращого сприйняття;

- інтеграції: навпаки, окремі короткі англійські речення об'єднуються в одне українське, якщо цього вимагає логіка та стилістика тексту;

- транспозиції: зміни порядку слів або перестановки синтаксичних компонентів для адаптації до норм українського синтаксису.

Висока частка службових слів в оригіналі пов'язана з особливостями англійського синтаксису (артиклі, прийменники, допоміжні дієслова). В той час як при перекладі на українську мову

є потреба у вилученні системних елементів (артиклів), заміна та додавання часток та сполучників, щоб зберегти логіку.

Беручи до уваги наявність прикметників та прислівників, виникає необхідність у конкретизації – для уточнення характеристики, описового перекладу – коли немає доцільного відповідника та компенсації – якщо необхідно перенести значення чи експресію у іншу частину речення.

І нарешті кількість нарах legomena, яка становить 1900 вживань і створює простір для найбільшої креативності та гнучкості перекладача. Це стосується власних назв, авторських неологізмів, метафори, креативні адаптації міфології, експлікації (розгортання значення в перекладі), смислового розвитку (заміни одиниці іншою, пов'язаною за змістом, але зрозумілішою для читача), цілісного перетворення (структура та образ оригіналу замінюються українським аналогом).

Висновки. Перекладаючи художні тексти перекладач потрапляє у великий вимір багатозначності та багатогранності мов. Саме тому для хорошого перекладу варто підготувати доперекладацький аналіз, аби попередити майбутні труднощі та розуміти який метод слід застосувати, аби переклад був доцільним та довершеним. Для демонстрації та аналізу ми взяли казку Діани Вінн Джонс «Eight Days of Luke», завдяки якій, було можливо продемонструвати різні типи прийомів, серед яких використали лексичні трансформації: конкретизацію, генералізацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення для природності діалогів, додавання/вилучення слів для досягнення стилістичної рівноваги. А також, граматичні трансформації: членування висловлювань (довгі англійські речення розбито на кілька українських для кращої сприйнятності), інтеграція (поєднання кількох коротких англійських речень в одне українське), транспозиція (зміна порядку слів задля збереження природності синтаксису української мови);

Лематизація оригіналу роману дозволила визначити його структурні параметри та передбачити перекладацькі труднощі, пов'язані з лексичною варіативністю, значною кількістю власних назв, вигаданих реалій та складними синтаксичними конструкціями.

Адже, важливо, щоб переклад був не лише формально точним, а й гнучким, аби правильно передати всю барвистість твору, і при цьому зберегти баланс між художнім та розмовним стилем.

Список літератури:

1. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу. URL: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>
2. Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу : курс лекцій, доопрацьований та доповнений : навч. посіб. для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2013. 201 с.
3. Бук С. Статистичні характеристики лексики основних функціональних стилів української мови: спроба порівняння. *Лексикографічний бюлетень*, 2006, № 13, с. 166–170. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/72846>
4. Глінка Н. В. Художній текст/художній твір: питання інтерпретації. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*, 2015, вип. 53, с. 55–57.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
6. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : у 2 ч. Ч. 2 : Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця : Нова книга, 2001. 303 с.
7. Коптілов В. В. Стилізація в перекладі. Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. Київ, 1972. С. 176–193
8. Лашук Н. М. Іншомовна інформаційно-комунікативна компетентність майбутніх фахівців як складова професійної компетентності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2016, вип. 135, с. 96–99.
9. Brysbaert M., Mander P., Keuleers E. The word frequency effect in word processing: An updated review. *Current Directions in Psychological Science*, 2018, vol. 27, no. 1, pp. 45–50.
10. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Sixth Edition. Malden, Oxford, Victoria : Blackwell Publishing, 2008. 555 p.
11. Johnson K. Quantitative Methods in Linguistics. Malden, MA : Blackwell Publishing, 2008. 277 p.
12. Jones D. W. Eight Days of Luke. New York : Greenwillow Books, 1975. 184 p.

**Shyika Yu. I., Rura M. I. PECULIARITIES OF TRANSLATION STUDIES ANALYSIS
OF A LITERARY TEXT (BASED ON THE LITERARY FAIRY TALE "EIGHT DAYS OF LUKE"
BY DIANA WYNNE JONES)**

The article is devoted to a comprehensive analysis of translation transformations applied in the reproduction of a fantasy literary text. The study is based on linguistic-statistical and contrastive analysis of Diana Wynne Jones' literary fairy tale Eight Days of Luke. Since the research does not involve a direct comparison of the source and target texts, the emphasis is placed on systematising translation decisions and identifying those linguistic features of the original that justify their choice. To objectively determine the part-of-speech structure of the text, the source text has been lemmatised, which made it possible to objectively establish the part-of-speech profile, determine the frequency of the main lexical classes, and assess the degree of stylistic density. Indicators of lexical variability have been identified, in particular the number of hapax legomena, which reflect the author's idiosyncrasy. The article identifies and systematises lexical transformations such as calquing, transcoding, concretisation, generalisation, explicitation, semantic development, and compensation, as well as grammatical transformations, including segmentation, integration, transposition, and morphological and syntactic substitutions. The role of these transformations in ensuring literary adequacy, preserving the integrity of the text, and maintaining the communicative intent of the source text is substantiated. It has been also demonstrated that the use of methods applied in corpus studies, in particular lemmatisation, enables a more in-depth pre-translation analysis and the identification of structural and stylistic parameters of the text that determine the choice of translation strategy. The results of the study indicate that the effectiveness of translating a fantasy literary text depends on the translator's ability to integrate analytical and interpretative methods in order to achieve semantic and stylistic equivalence.

Key words: translation analysis, literary fairy tale, lemmatisation, lexical transformations, frequency.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Школа І. В.

Бердянський державний педагогічний університет

Полуляхов А. С.

Бердянський державний педагогічний університет

Мороз А. А.

Бердянський державний педагогічний університет

ПЕРЕКЛАД З ПОЗИЦІЇ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

У статті досліджується перекладацька діяльність з позицій психоаналітичної теорії. Актуальність роботи зумовлена трансформацією перекладу у сучасному глобалізованому світі з технічної операції у складний когнітивно-психологічний процес, де людський фактор залишається незамінним. Підкреслюється необхідність глибшого розуміння несвідомих механізмів, що впливають на прийняття перекладацьких рішень, а також інтеграції психологічної складової в підготовку фахівців.

Метою статті є дослідження перекладацької діяльності через призму психоаналітичної теорії з акцентом на виявленні ролі несвідомих процесів у формуванні перекладацьких стратегій та рішень. Для досягнення мети використано міждисциплінарний підхід, що інтегрує інструментарій перекладознавства, психоаналізу та лінгвістики. Теоретико-методологічну базу сформовано на концепціях класичного психоаналізу З. Фрейда та структурного психоаналізу Ж. Лакана, а також на ідеях В. фон Гумбольдта та Ф. де Сосюра.

У роботі доведено, що мова розглядається не лише як інструмент комунікації, а як живий організм, що відображає колективне несвідоме, історичні травми та культурні архетипи. Перекладача визначено медіатором між двома такими організмами, а його діяльність представлено як акт подвійного народження – нового тексту та нового перекладача. Детально проаналізовано несвідомі механізми, що впливають на переклад: витіснення, зміцнення, згущення, обмовки та забування. Розглянуто феномени переносу та контрпереносу, які формують тональність і акценти перекладу.

Окрему увагу приділено аналізу впливу конотативних та приватних значень, що несуть емоційний заряд та індивідуальні асоціації, що робить неможливим повністю об'єктивний переклад. Визначено, що прагнення до ідеалів «точності» та «нейтральності» є утопічним через природу перекладу як діяльності, що залучає несвідоме. Натомість запропоновано ідею усвідомленої саморефлексії перекладача як етичну вимогу. Зроблено висновок, що переклад є не технічною передачею інформації, а простором зустрічі двох мов та культурних психік, де несвідоме перекладача вступає в діалог з несвідомим автора, а перенос, опір та механізми захисту стають невід'ємними умовами роботи.

Ключові слова: переклад, психоаналіз, несвідоме, Зигмунд Фрейд, Жак Лакан, перенос, механізми захисту, мова як живий організм, саморефлексія перекладача, конотативне значення.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі переклад перестав бути лише технічною операцією з перенесення тексту з однієї мови на іншу. Він перетворився на складний когнітивно-психологічний процес, який вимагає не лише лінгвістичної компетентності, а й глибокого розуміння внутрішніх механізмів, що керують перекладацькою діяльністю. Попри стрімкий розвиток технологій машинного перекладу та штучного інтелекту, людський фактор у перекладі залишається незамінним, адже саме перекладач

привносить у текст своє розуміння, інтерпретацію та, найважливіше, свій несвідомий досвід.

У цьому контексті актуалізується значення психоаналітичного підходу до вивчення перекладацької діяльності, що зумовлено кількома чинниками. По-перше, сучасні дослідження в галузі нейролінгвістики та когнітивної психології підтверджують, що більшість ментальних процесів відбувається на несвідомому рівні, що безпосередньо впливає на якість і характер перекладу. По-друге, зростає усвідомлення того, що пере-

клад є не лише міжмовною, а й міжкультурною та міжособистісною комунікацією, де особистість перекладача відіграє ключову роль. По-третє, у контексті підготовки майбутніх перекладачів та підвищення кваліфікації практикуючих фахівців постає необхідність розширення традиційних методик навчання за рахунок включення психологічної складової.

Особливої уваги заслуговує питання критичного осмислення власної перекладацької практики, що неможливе без розуміння несвідомих механізмів, які впливають на прийняття перекладацьких рішень. У сучасних умовах, коли перекладачі працюють із текстами різної складності – від художньої літератури до наукових та юридичних документів – усвідомлення власних психологічних особливостей стає не просто бажаним, а необхідним елементом професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психоаналітичний підхід до перекладу має глибокі теоретичні корені, що сягають праць З. Фрейда та Ж. Лакана, які розглядали мову як структуру, що відображає несвідомі процеси. Систематичне вивчення перекладу через призму психоаналізу розпочалося в останні десятиліття ХХ століття і продовжує активно розвиватися у світовому науковому дискурсі.

Серед піонерських робіт варто відзначити дослідження Енн Квінні (Anne Quinney) "Translation as Transference: A Psychoanalytic Solution to a Translation Problem" (2004), в якій авторка, спираючись на власний досвід перекладу мемуарів французького психоаналітика Ж.-Б. Понталіса, досліджує, як обидва процеси – психоаналіз і переклад – використовують механізми переносу, контрпереносу, опору та розкриття для досягнення своїх цілей. Квінні стверджує, що переклад є не просто метафорою психоаналітичного досвіду, а має з ним спільні виклики та шляхи їх вирішення, пропонуючи герменевтику перекладу, яка визнає роль несвідомого в перекладацькому процесі.

М. С. Трістан (Meritxell Serrano Tristán) у своєму літературному огляді "Psychoanalysis and Translation: A Literature Review" (2014) систематизує дослідження взаємозв'язку психоаналізу та перекладу, простежуючи цей зв'язок від ранніх етапів розвитку психоаналізу до сучасних праць у галузі перекладознавства і аналізуючи проблему суб'єктивності в практиці та навчанні перекладу.

Серед найновіших досліджень варто відзначити роботу Андреаса Майєра (Andreas Mayer) "The Ambivalent Translator: Towards a History of

Psychoanalytic Translations" (2023), де автор досліджує амбівалентність перекладача як фігури, що розривається між двома мовами та культурами. На прикладі перших англійських перекладів праць Фрейда, здійснених Абрахамом Арденом Бріллом, Майєр демонструє, як детальний історичний та філологічний аналіз допомагає зрозуміти афективні та інституційні зв'язки між авторами, перекладачами та читачами.

А от Махмуд Афруз (Mahmoud Afrouz) у статті "Interdisciplinary Comparative Literature: Comparative Vision of Lacanian Psychoanalytic Theories through the Lens of Translation Studies" (2022) застосовує ідеї Ж. Лакана для аналізу фундаментальних концепцій перекладознавства, досліджуючи зв'язок між культурою, ідентичністю та перекладом через призму психоаналітичної теорії.

Важливим внеском у розуміння психологічних аспектів перекладу є колективна монографія під редакцією С. Хубшер-Девідсон та К. Лер (Séverine Hubscher-Davidson and Caroline Lehr) "The Psychology of Translation: An Interdisciplinary Approach" (2022), яка пропонує нові перспективи аналізу перекладу – від психології розвитку до психології праці, посилюючи зв'язки між перекладознавством та психологічними дисциплінами.

Окремої уваги заслуговують дослідження, які, хоча й не є суто психоаналітичними, торкаються культурних та ідеологічних аспектів перекладацької діяльності. Лоуренс Венуті (Lawrence Venuti) у праці "The Translator's Invisibility: A History of Translation" (1995; останнє перевидання 2018) досліджує феномен "невидимості" перекладача в англо-американській культурі та пропонує стратегію "форенізації" як спосіб протистояння домінуючим цінностям приймаючої культури. Дуглас Робінсон у книзі "Translation and Taboo" (1996) звертається до психоаналітичної концепції табу для виявлення прихованих заборон, що обмежували та регулювали практику і теорію перекладу, досліджуючи, як інтерналізація давніх табу продовжує впливати на сучасну перекладацьку діяльність.

В українському перекладознавстві теорії та практиці перекладу присвячені фундаментальні праці Віктора Карабана, зокрема "Переклад англійської наукової і технічної літератури" (2004) та "Теорія і практика перекладу з української мови на англійську" (2008), а також монументальна праця Максима Стріхи "Український переклад і перекладачі: між літературою і наці-

створенням" (2006, 2020). Ці роботи є загально-визнаними у вітчизняному перекладознавстві та становлять важливий внесок у розуміння лінгвістичних, технічних та історико-культурних аспектів перекладацької діяльності. Проте психоаналітичний підхід до перекладу залишається поза фокусом цих досліджень, і тільки останнім часом спостерігається зростання інтересу науковців до цього аспекту. Особливої уваги в цьому контексті заслуговує стаття Мар'яни Лановик "Психоаналіз та сучасні проблеми перекладознавства", де розглядаються теоретичні проблеми перекладознавства саме з точки зору психоаналізу. Науковиця досліджує різні сторони особистості письменника, перекладача і читача та їхній вплив на процес перекладу, окреслює аспекти, які впливають на розуміння художніх творів у міжособистісній комунікації. У монографії "Міжнаціональні горизонти і текстуралізована свідомість українських письменників" (2014) вона присвячує окремі розділи ролі підсвідомості в перекладі, впливу архетипного мислення на процес художньої інтерпретації та міфопоетики перекладу. Цей багатоаспектний підхід дозволяє аналізувати різні парадигми літературознавчого знання – від позитивізму та психоаналізу до постструктуралізму та культурної антропології.

Психоаналітична проблематика в українському контексті представлена також у роботах Вадима Менжуліна, зокрема у статті "Freud в Україні: транслітерація у світлі біографії" (2009), де автор досліджує питання транслітерації імені засновника психоаналізу (Фройд чи Фрейд) через призму біографічного підходу. У працях "Філософія, біографія та психоаналіз: випадок Ніцше" (2009) Менжулін аналізує взаємозв'язки філософської думки та психоаналітичної теорії.

Таким чином, аналіз наукового дискурсу свідчить про значний розвиток психоаналітичного підходу до перекладу в західній традиції, тоді як в українському перекладознавстві цей напрям, попри наявність окремих досліджень, має фрагментарний характер і потребує поглибленої роботи. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються питання впливу несвідомих механізмів (витіснення, зміщення, згущення, забування) на перекладацький процес, феномен переносу та контрпереносу у взаємодії перекладача з текстом, а також проблема сприйняття мови як "живого організму" з власною динамікою. Саме ці лакуни зумовлюють необхідність комплексного дослідження перекладацької діяльності через призму

класичної психоаналітичної теорії в українському науковому контексті.

Постановка завдання. У цьому контексті метою даної статті є дослідження перекладацької діяльності через призму психоаналітичної теорії з акцентом на виявленні ролі несвідомих процесів у формуванні перекладацьких стратегій та рішень.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Проаналізувати мову як «живий організм» в контексті перекладацької діяльності та дослідити роль несвідомого в перекладацькому процесі через застосування основних концептів психоаналітичної теорії З. Фрейда та Ж. Лакана.

2. Розглянути феномени переносу, контрпереносу та психологічних механізмів захисту у взаємодії перекладача з текстом оригіналу та іноземною мовою.

3. Обґрунтувати необхідність підвищення рівня усвідомленості перекладачами впливу власного внутрішнього світу на результати професійної діяльності та запропонувати рекомендації щодо інтеграції психоаналітичних підходів у процес підготовки фахівців.

Поставлені завдання покликали за собою використання міждисциплінарного підходу, який інтегрує інструментарій кількох наукових галузей: перекладознавства, психоаналітичної теорії та лінгвістики. Такий синтез дозволяє розглянути перекладацьку діяльність як багатовимірне явище, що функціонує одночасно на декількох рівнях – лінгвістичному, когнітивному та несвідомому.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають фундаментальні концепції класичного психоаналізу З. Фрейда, зокрема теорія несвідомого, концепція психологічних механізмів захисту (витіснення, зміщення, згущення) та вчення про обмовки і забування як прояви несвідомих процесів. Важливе місце займає структурний психоаналіз Ж. Лакана з його тезою про структурованість несвідомого як мови та концепціями переносу й контрпереносу. У лінгвофілософському аспекті дослідження спирається на ідеї В. фон Гумбольдта про мову як діяльність і відображення духу народу, а також на структуралістську концепцію Ф. де Сосюра про довільність мовного знаку та систему відмінностей у мові.

Виклад основного матеріалу. Комунікація як базова антропологічна практика є однією з конститутивних форм людського співіснування. Вона забезпечує не лише обмін інформацією, а й пере-

давання емоцій, побудову ієрархій, формування солідарностей і запуск поведінкових імпульсів. Утім, сам акт комунікації ніколи не є прозорим. Його пронизує опір: лінгвістичний, культурний, психологічний. Людина постійно наптовхується на межу мови – як своєї власної, так і чужої. Саме на цій межі з'являється переклад як посередництво. Переклад виконує роль не тільки технічного «мосту» між мовами, але й психічного механізму зняття напруги між «своїм» і «іншим», між уже зрозумілим і ще незрозумілим.

Історичний досвід свідчить, що потреба в перекладі не є похідною від писемної культури чи складних державних інституцій; вона набагато давніша. У своїх найархаїчніших формах перекладач фігурує як тлумач – член спільноти, який завдяки двомовності і двоїстій приналежності (одружився з представницею іншого племені і знає культуру і мову обох племен) виконує роль гаранта контактів між «своїми» та «чужими». У джерелах, що стосуються стародавнього Єгипту, вже простежується фігура перекладача як «міжмовного посередника» у сферах торгівлі, дипломатії, врегулювання суперечок [15]. Іншими словами, переклад постає однією з найдавніших соціально значущих практик виживання спільнот. Це важливо: ще до того, як переклад став технологією тексту, він був технологією довіри.

Сучасна теорія пояснює переклад як процес передачі й повторного конструювання повідомлень між мовами із врахуванням не тільки лексико-граматичних структур, але й культурного контексту [1]. Перекладач сьогодні працює в іншій інфраструктурі, ніж його попередники: він має доступ до корпусів, термінологічних баз, автоматизованих підказок, штучного інтелекту, пам'яті перекладу. Але ці інструменти радше змінюють швидкість і масштаб, ніж змінюють природу діяльності. Принципова спільна риса первісного «тлумача» і сучасного професійного перекладача – це не техніка, а психічне навантаження ролі. Обидва мають справу з тим, що завжди більше за них: з мовою як простором сили, символічного тиску і несвідомих змістів.

Щоб зрозуміти, чому так відбувається, необхідно змістити погляд з рівня «правильності» перекладу на рівень внутрішніх процесів перекладача. Адже переклад не є суто зовнішнім актом, він є також внутрішньою подією суб'єкта перекладу. У цьому контексті психоаналіз постає тим інструментом, який може детально розкрити вказані питання. Психоаналіз – від класичної фрейдівської теорії до лаканівського структурного під-

ходу – виходить із тези, що психіка суб'єкта не є прозорою самій собі і що значна частина нашого мислення, афективних реакцій (афект – це емоційний заряд), виборів слова і тону відбувається на рівні несвідомого [16]. Саме тому будь-який переклад неминуче несе відбиток внутрішнього світу перекладача, навіть якщо сам перекладач наполягає на своїй «нейтральності», «точності» чи «об'єктивності».

Щоб описати перекладацьку ситуацію, спершу треба описати мову не як механізм, а як живу систему. Вільгельм фон Гумбольдт наполягав: мова – не готовий продукт, не «словар», а діяльність, що триває [7, с. 54]. Вона не існує поза своїм рухом – кожен мовленнєвий акт стає її новим диханням. Мова не зберігається у застиглому стані: вона постійно народжується в процесі говоріння, слухання, писання, переосмислення, перекодування досвіду у символи. Як живий організм, вона росте, дихає, адаптується, старіє, відмирає на периферіях, а потім оживає у неочікуваних контекстах. Її лексика – це кровоносна система, синтаксис – скелет, інтонації – дихання, а семантичні зв'язки – нервова сітка, яка реагує на будь-який подразник культури.

Тому будь-який переклад – це не просто перенесення значень із «мови А» у «мову Б», а контакт двох живих і відмінних мовних організмів. Вони не завжди гармонійно співіснують: один може відкидати іншого, чинити опір його лексичним чи синтаксичним «клітинам». Коли перекладач переносить слово чи образ, він упроваджує в інший організм елемент чужої біології – і мусить зробити все, щоб той не був відторгнутий. Завдання перекладача полягає не лише у формальній точності, а в тому, щоб забезпечити життєздатність нового смислу в чужому середовищі, адаптувати його, не спотворюючи сутності.

Саме тому слова Гумбольдта про мову як «зовнішнє виявлення духу народу» [8, с. 23] набувають особливого значення. У цьому контексті мова – не просто знаряддя комунікації, а спосіб буття народу у світі. Вона акумулює колективне несвідоме: історичні травми, архетипи, заборони, стереотипи, які зберігаються не в словниках, а в синтаксичних жестах, у повторюваних ритмах мовлення, у прихованих конотаціях. У цьому сенсі кожна мова – це жива психічна форма, спосіб мислити, відчувати, мріяти і пам'ятати.

Перекладач, відповідно, виступає не «техніком», а медіатором між двома способами існування, між двома культурними психіками, між двома картинами світу, що ґрунтуються

на різних відчуттях реальності. Це неймовірно висока напруга: перекладач мусить тимчасово жити у просторі двох свідомостей, співпереживати двом мовним світам, не втрачаючи власної суб'єктності. Він наче стає «двомовним аналітиком», який уважно слухає несвідоме обох сторін – мови-джерела й мови-цілі, – розуміючи, що обидві приховують щось, чого не можна сказати прямо.

Саме ця двоїстість і робить переклад чимось подібним до магічного дійства. Загмунд Фройд нагадував, що «слова спочатку були магією і зберегли частину своєї магічної сили» [3]. Для психоаналізу слово – це не нейтральний знак, а носій бажання, заборони, травми, влади. Кожне слово несе в собі залишок афекту, воно є каналом несвідомого. Коли перекладач торкається тексту, він вступає у контакт не лише з інформацією, а з прихованими енергіями мови, які здатні зворушити, поранити або спокусити. Саме тому переклад можна трактувати як форму символічної алхімії: перекладач не просто трансформує форму вислову, а перетворює один психічний матеріал на інший, намагаючись при цьому зберегти напругу між смислом і несвідомим.

У цьому акті перекладач неминує зазнає впливу обох систем. Він водночас учень і ініційований. Щоб перенести сенс, він мусить на якийсь час дозволити чужій мові проникнути в себе, змінити власні мовні рефлекси, сприйняття, навіть ритм мислення. Перекладацький досвід – це мікротравма, адже кожен раз, коли людина говорить «мовою іншого», вона частково руйнує і відбудовує власну ідентичність.

Таким чином, переклад стає актом подвійного народження: народження нового тексту і водночас народження нового перекладача. Його професійна діяльність – це постійне відновлення рівноваги між двома «живими» мовами, між двома духовними світами, між двома несвідомими, які ніколи не можуть бути повністю синхронізованими.

Якщо мова – живий організм, то її значення – це не анатомія, а пульс. Кожне слово б'ється у своєму ритмі, несе історію уживань, травм, повторів, жартів і замовчувань. У перекладі цей пульс доводиться зчитувати на слух, без гарантії, що серцебиття іншої мови збігатиметься із нашим власним.

Фердинанд де Сосюр наголошував, що у мові існують лише відмінності, а не позитивні сутності [6, с. 120]. Ми розуміємо слово лише через його місце в мережі відмінностей, через те, чим воно не є. Це означає, що значення завжди відносне, контекстуальне, нестабільне. Кожна мова створює

свою «топографію смислів», у якій слова відкидають і притягують одне одне, утворюючи символічну динаміку.

Перекладач, переходячи з однієї топографії до іншої, неминує стикається з феноменом зсуву значень – тим, що у психоаналізі нагадує механізм «зміщення». Слово наче переміщується з однієї системи координат у другу, але не завжди зберігає свою емоційну вагу. Те, що у вихідній мові є вираженням болю, у перекладі може прозвучати як буденність, а те, що там звучить іронічно, тут може набувати агресивності. У цих мікрозсувах виявляється не помилка, а межа між двома несвідомими.

Денотативне значення крізь призму психоаналітичної теорії – це лише поверхня айсберга, раціонально фіксований зв'язок слова з об'єктом, дією чи станом речей у реальному або можливому світі [12, с. 176–183]. Проте ця поверхня майже ніколи не є достатньою. Глибше приховане конотативне значення – те, що надає слову темпераменту, емоційного забарвлення, соціального статусу чи морального підтексту [13, с. 156–158]. Воно формується у взаємодії колективного досвіду та індивідуального переживання. І саме ця невидима зона створює найбільше викликів для перекладача, бо її не можна передати прямим відповідником.

У такій перспективі конотації – це своєрідні відлуння несвідомого у мові. Вони несуть не лише культурну пам'ять, а й афективну енергію, тобто емоційний заряд, який живе у слові незалежно від його граматичної функції. Слово може бути «теплим» або «холодним», «загрозливим» або «милосердним» навіть без жодних епітетів. Іноді ця енергія сягає колективних архетипів: поняття «дім», «мати», «віра» мають у різних мовах несумірні глибини смислу. Перекладач мусить не просто знати їхнє словникове значення, а відчувати, як вони резонують у психіці носіїв мови.

Саме тут виникає поняття приватного значення, яке не вписується у колективну норму. Кожен індивід має власні емоційні асоціації зі словами, зумовлені досвідом, пам'яттю, дитячими травмами, особистими історіями любові чи втрати. Для одного слово «осінь» може бути символом краси, для іншого – болісного прощання; для одного «вогонь» – джерело тепла, для іншого – досвід руйнування. Ці приватні значення формують підґрунтя індивідуальної мовної свідомості, і перекладач, сам того не усвідомлюючи, переносить їх у текст.

Так психоаналітична оптика дозволяє побачити, що у процесі перекладу стикаються не лише

дві мови, а й два набори конотацій – колективних і приватних. Перекладач часто проектує власне емоційне ставлення до слова, навіть коли прагне бути максимально точним. Його вибір між двома можливими синонімами може зумовлюватися не контекстом, а внутрішньою схильністю: бажанням пом'якшити, уникнути грубості, зберегти гармонію чи, навпаки, увиразнити конфлікт. Це несвідома інтерпретація, що змінює текст не гірше, ніж свідоме редагування.

Тому питання точності у перекладі набуває нового виміру. Йдеться не лише про граматичну чи лексичну відповідність, а про емоційно-символічну еквівалентність. Передати слово – означає передати його психологічну гравітацію, його тональність, його місце у системі бажань мови. Як писав Лакан, несвідомо говорить мовою метонімії і метафор [17, с. 160]; воно постійно рухає значення між словами, створюючи нескінченний ланцюг означників. Перекладач стає учасником цього руху – він не просто «перекладає», а продовжує роботу самого несвідомого.

Отже, денотативне значення забезпечує стабільність, конотативне – життя, а приватне – індивідуальну непередбачуваність. Саме на їх перетині народжується переклад, який не є копією оригіналу, а його психічним відгуком. У цьому сенсі перекладач – не тінь автора, а його інтерпретуюче відображення, яке повторює не форму, а рух думки, відчуття і несвідомого дихання мови.

Якщо мова – це жива система, що пульсує в кожному акті говоріння, то перекладач є тим, хто безпосередньо торкається її нервових вузлів. Його робота завжди супроводжується подвійним напруженням: з одного боку, потребою залишатися точним, з іншого – неможливістю повністю усунути власне несвідоме. У цьому сенсі перекладач подібний до психоаналітика: він прагне бути нейтральним, проте неминуче залучений у процес.

Перекладач часто не усвідомлює, що саме через його мовлення прориваються витіснені елементи – страхи, ідентифікації, етичні настанови. Коли він перекладає, його власні символічні структури взаємодіють із структурами мови оригіналу, і ця взаємодія завжди має емоційний вимір. Звідси – механізми витіснення, зміщення, згущення, описані Зигмундом Фройдом. Наприклад, перекладач може несвідомо приглушити грубий чи еротичний підтекст, замінюючи його «нейтральним» відповідником; або, навпаки, підсилити агресію там, де автор говорив іронічно.

Ці несвідомі вибори створюють у перекладі «тіні смислів» – невидимі нашарування, які відо-

бражають не лише позицію автора, а й стан перекладача. Кожен переклад, навіть технічний, містить психічний автограф свого творця. Це не вада, а неминуча умова людського посередництва між мовами. Тому психоаналітичний підхід до перекладу не знецінює професію, а навпаки – повертає їй людську глибину.

Свого часу Жак Лакан сформулював принципово важливу тезу: несвідоме структуроване як мова [2]. Це означає, що несвідоме – не хаос, а система, що працює за законами означника, через заміщення, повтор, натяк, застереження. І якщо несвідоме структуроване як мова, тоді кожна мовна дія (у тому числі переклад) є потенційним місцем прояву несвідомого. Перекладацький текст стає симптомом – він несе сліди не лише автора, а й перекладача.

У такому разі цей прояв можна описати через кілька механізмів, які психоаналіз вивів на рівень категорій.

Перша – це витіснення. Перекладач може несвідомо згладжувати, пом'якшувати або повністю прибирати фрагменти тексту, що викликають у нього емоційний дискомфорт, суперечать його уявленню про етичне, викликають сором або загрозу. Агресивна лексика може ставати нейтральною; сексуально відверте – «культурно виваженим»; пряме – евфемістичним. Формально це пояснюється як «культурна адаптація для цільової аудиторії», але психоаналітично ми бачимо роботу захисного механізму, що намагається «прибрати» тривожний елемент. Витіснення тут не випадкова помилка, а слід внутрішнього конфлікту.

Друга категорія – це зміщення. У фрейдівському сенсі зміщення – перенесення емоційної ваги з небезпечного елемента на безпечніший. У перекладі це виглядає як легка, майже непомітна зміна акценту. Перекладач не прибирає зміст, але змінює його центр гравітації. Те, що в оригіналі було болючим ядром, у перекладі стає побічною деталлю. Жак Лакан пов'язував зміщення з метонімією: смисл пересувається вздовж ланцюга означників [17, с. 160]. У практиці це є «розмазуванням» гострого моменту, аби він не вдарив так сильно.

Третя категорія – згущення. Зигмунд Фройд описував згущення як накладання кількох смислів в одному образі (типовий механізм сновидіння). Жак Лакан співвідносив згущення з метафорою [17, с. 160]. У перекладацькому тексті згущення стається тоді, коли перекладач, не знайшовши точного відповідника, пропонує варіант, що містить «надлишок» – його власне інтерпретативне

домислення. У результаті в перекладі з'являється щільність, якої не було в оригіналі. Це не просто «красивіше сказано». Це сигнал про те, що перекладач увів у текст власний досвід, власну позицію, власний афект.

Ще однією категорією є обмовка / «помилка». Зигмунд Фройд переконливо показував, що обмовки не є випадковими, а радше виявляють витіснений зміст [4]. У перекладацькій практиці вперті, повторювані «помилки» щодо певного терміна, топоніма, прізвища, ідеологічно навантаженого поняття можуть свідчити не про некомпетентність, а про конфлікт: перекладач, можливо, не погоджується з авторською рамкою і, не дозволяючи собі відверто її змінювати, постійно «збиває кут». Текст ніби підписується подвійною рукою.

Потрібно також згадати про забування. Перекладач може раптово «не згадати» слово, яке він знає і яким користується постійно. У професійному середовищі це приписують утомі, вигоранню, перевантаженню. Психоаналітичне пояснення звертає увагу на інше: іноді таке забування є формою опору. Несвідоме блокує доступ до певної лексеми, бо ця лексема несе зміст, що викликає напругу (етичну, політичну, інтимну). Тобто суб'єкт ніби «тимчасово позбавляється інструмента», аби не вступати в небажану близькість із текстом.

Як бачимо, більшість цих механізмів – витіснення, зміщення, згущення, обмовка, забування – це не просто технічні похибки. Це вияви того, що переклад завжди є діалогом між текстом автора і психікою перекладача. У перекладацькому продукті ми читаємо не лише культурні відмінності мов, а й психологічну драму суб'єкта, який узявся бути посередником.

Коли ми заглиблюємося в процес перекладу, обов'язково маємо згадати про такі явища як перенос і контрперенос у перекладі. Психоаналіз описує перенос як ситуацію, коли пацієнт проєктує на аналітика почуття й очікування, що насправді адресовані фігурам із минулого; контрперенос – як відповідну свідому й несвідому реакцію аналітика. У перекладі ця логіка проявляється напрочуд чітко.

Перекладач може несвідомо ставитися до автора як до фігури, яка заслуговує на захист, возвеличення, делікатне редагування «заради репутації» – або навпаки, як до фігури, яку треба викрити, оголосити її вульгарність, грубість, неосвіченість. Це не просто стилістичні варіанти. Це перенос: автор набуває для перекладача психологічного статусу

«вчителя», «суперника», «пацієнта», «батька», «друга», «ворога», «свідка травми». Цей перенос потім впливає на тон перекладу: інтонація стає теплішою або жорсткішою, іронія або нівелюється, або навпаки підкреслюється.

Відповідно, контрперенос – це відповідь перекладача на текст. Перекладач може відчувати огиду до матеріалу (наприклад, мова ненависті, мова дегуманізації), але з різних причин (комерційних, професійних, контрактних) мусить його перекладати. У цьому випадку контрперенос проявляється у формах дрібних підкреслень, зсувів реєстру, легкого сарказму або ледь помітних інтонаційних змін. Це вже не «нейтральна передача змісту», це обробка тексту через власну етичну позицію. В екстремальних випадках перекладач змінює текст, «аби не поширювати зло» – і тут етичний вимір входить у прямий конфлікт із професійним.

Наступною категорією, яка має бути обов'язково згадана є опір і виснаження як симптоми. У нашому контексті опір – ще один важливий показник психічної участі перекладача. У перекладацькій практиці опір часто маскується під «не можу змусити себе сісти», «цей текст не йде», «я весь час відволікаюсь». У виробничих умовах це пояснюють дедлайнами й перевантаженням. Але опір може бути адресним: він виникає до конкретного тексту або навіть до конкретного фрагмента тексту. Це означає, що матеріал торкається чогось для перекладача небезпечного, болючого, неприйняттого. Опір тут не лінь, а сигнал: «ця частина тексту входить на заборонену територію мого психічного апарату». Усвідомлення цього механізму важливе не лише для саморефлексії, а й для професійної етики, адже перекладач повинен розуміти, коли саме його внутрішній опір починає переписувати автора.

Окремої уваги потребує взаємодія перекладача з текстом іноземною мовою. Зигмунд Фройд неодноразово вживав метафору чужої мови для опису несвідомого: несвідоме говорить нам «мовою, яку ми ніби розуміємо, але не впізнаємо як свою» [11, с. 59–85]. У перекладі цей образ працює в обидва боки. Іноземна мова, з якою працює перекладач, часто справді функціонує як «інше несвідоме»: у ній дозволено те, що заборонено в рідній мові; в ній сором артикується інакше; в ній влада виправдовується іншими формулами; в ній насильство може називатися евфемізмом, а турбота – професійним жаргоном.

Перекладач у такій ситуації виконує подвійну інтерпретацію. З одного боку, він має з'ясувати,

«що сказано буквально». З іншого – «чому це сказано саме так». Тобто він паралельно з перекладом здійснює аналіз культури: простежує, як у цій мові нормалізують агресію, як уникнення прямої відповідальності маскується граматикою пасиву, як колективний сором ховається у жарті. У науковій і юридичній комунікації це особливо небезпечно, бо тут ідеологічні зсуви маскуються як «нейтральна термінологія».

Прикладом структурного втручання таких механізмів є історія англomовних перекладів Зигмунда Фрейда. Перекладачі в ряді випадків навмисно замінювали його більш життєву, розмовну, часом тілесно прямолінійну лексику на клінічно-медичну, формалізовану термінологію, ближчу до тодішньої американської інтелектуальної норми. Внаслідок цього відбулася не просто стилістична корекція, а зміна самого способу, в який англomовний читач міг «чути» психоаналіз. Тобто була переписана сама інтонація несвідомого [9, с. 120–132]. Те, що в автора звучало як жива розмова про потяг, сором, заборону, в перекладі набувало тону лікарського протоколу. Маємо справу з тим самим механізмом витіснення – тільки вже не індивідуальним, а культурним.

У професійній риторикі переклад описують через ідеали «точності», «вірності», «нейтральності». З погляду психоаналізу ці формули виявляються утопічними – не через слабкість перекладача, а через природу самої діяльності. Перекладач ніколи не є «прозорим провідником». Він завжди є співучасником творення сенсу. Він здійснює відбір, розставляє акценти, приглушує або підсилює афект, тобто керує тим, як інший читач почує автора. Перекладач несе відповідальність не тільки мовну, а й етичну.

Йдеться, по суті, про відповідальність за психічний образ автора в іншій культурі. Перекладач вирішує, чи донести читачеві шок, з яким автор працює; чи дозволити агресії автора прозвучати як агресія; чи навпаки – зм'якшити насильство через мову тактичних евфемізмів; чи не відтворить він у перекладі мізогінні, расові, колоніальні структури автора як «норму»; чи має право «підчищати» автора задля його репутації, жертвуючи історичною правдою тексту.

У цьому сенсі психоаналітичний підхід не просто пояснює переклад – він дисциплінує перекладача як суб'єкта. Перекладач має навчитися чути не лише текст, а й самого себе в тексті. Ставити собі професійні запитання: Чому я тут пом'якшив? Чому я тут зробив жорсткіше? Чому я не міг згадати слово? Чому я не витримую цього абзацу? Чому я хочу захистити автора – або принизити його? І що буде з читачем, якщо я залишу це саме так?

Така саморефлексія – не розкіш і не психологізація професії «зайвими словами». Це етична вимога, без якої переклад залишається сліпою владою над смислом. Узагальнюючи, можна сказати: переклад – це не лише техніка міжмовної передачі інформації. Це місце зустрічі двох мов як двох живих організмів; місце зіткнення колективних і приватних значень; місце, де несвідоме перекладача вступає у діалог з несвідомим автора; простір, у якому перенос, контрперенос, опір і витіснення стають не побічними ефектами, а умовами роботи. Саме тому неможливо говорити про повністю «нейтрального» перекладача і так само неможливо вимагати від перекладу ідеальної прозорості. Переклад – це завжди людська присутність у мові іншого. І ця присутність повинна бути не заперечною, а усвідомленою.

Список літератури:

1. Vinay J.-P., Darbelnet J. *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation* / trans. by J. C. Sager, M.-J. Hamel. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1995. 342 p.
2. Lacan J. *Écrits: A Selection* / transl. by A. Sheridan. London: Tavistock Publications, 1977. 338 p.
3. Freud S. *The Psychopathology of Everyday Life* // *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol. VI / trans. and ed. by J. Strachey. London: Hogarth Press, 1960.
4. Freud S. *The Psychopathology of Everyday Life* // *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Vol. VI / trans. and ed. by J. Strachey. London: Hogarth Press, 1960.
5. Saussure F. de. *Course in General Linguistics* / trans. by W. Baskin. New York: Philosophical Library, 1959. P. 67.
6. Saussure F. de. *Course in General Linguistics* / trans. by W. Baskin. New York: Philosophical Library, 1959. P. 120.
7. Humboldt W. von. *On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind* / ed. by M. Losonsky, trans. by P. Heath. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 54.
8. Humboldt W. von. *On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind* / ed. by M. Losonsky, trans. by P. Heath. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 23.

9. Translation in and of Psychoanalysis // Translation: Crafts, Contexts, Consequences / ed. by K. Sturge, C. Way. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. P. 120–132.
10. Translation in and of Psychoanalysis. Translation: Crafts, Contexts, Consequences / ed. by K. Sturge, C. Way. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. P. 120–132.
11. Tristán M. S. Psychoanalysis and Translation: A Literature Review. *Letras*. 2014. Vol. 56. P. 59–85.
12. Lyons J. Semantics. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. P. 176–183.
13. Nida E. A. Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964. P. 156–158.
14. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. P. 38–40.
15. Morsy A. E. Diplomatic Translator/Interpreter in Pharaonic Egypt. URL: <https://www.researchers.mq.edu.au/files/198506298/198481126.pdf> (дата звернення: 20.10.2024).
16. Psychoanalysis. Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/science/psychoanalysis> (дата звернення: 20.10.2024).
17. Lacan J. *Écrits: A Selection* / transl. by A. Sheridan. New York: W. W. Norton & Company, 1977. P. 160.
18. Quinney A. Translation as Transference: A Psychoanalytic Solution to a Translation Problem. *The Psychoanalytic Review*. 2004. Vol. 91. No. 6. P. 783–806.
19. Mayer A. The Ambivalent Translator: Towards a History of Psychoanalytic Translations. *Psychoanalysis and History*. 2023. Vol. 25. No. 1. P. 5–28.
20. Afrouz M. Interdisciplinary Comparative Literature: Comparative Vision of Lacanian Psychoanalytic Theories through the Lens of Translation Studies. *Journal of Language and Translation*. 2022. Vol. 12. No. 1. P. 1–14.
21. Hubscher-Davidson S., Lehr C. (eds.). *The Psychology of Translation: An Interdisciplinary Approach*. London: Routledge, 2022. 234 p.
22. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. 3rd ed. London; New York: Routledge, 2018. 353 p.
23. Robinson D. *Translation and Taboo*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 1996. 234 p.
24. Лановик М. Психологія та сучасні проблеми перекладознавства. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Літературознавство. Тернопіль, 2010. Вип. 30. С. 234–245.
25. Лановик М. Міжнародні горизонти і текстуралізована свідомість українських письменників: монографія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 440 с.
26. Менжулін В. Freud в Україні: транслітерація у світлі біографії. *Філософська думка*. 2009. № 4. С. 76–88.
27. Менжулін В. Філософія, біографія та психоаналіз: випадок Ніцше. *Sententiae*. 2009. № 2. С. 108–119.
28. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
29. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2008. 560 с.
30. Стріха М. Український переклад і перекладачі: між літературою і націєтворенням. Київ: Факт; Наш час, 2006. 440 с.

Shkola I. V., Polulyakhov A. S., Moroz A. A. TRANSLATION FROM THE POSITION OF PSYCHOANALYTICAL THEORY

The article investigates translation activity from the perspective of psychoanalytic theory. The relevance of the work is determined by the transformation of translation in the modern globalized world from a technical operation into a complex cognitive-psychological process where the human factor remains irreplaceable. The necessity for a deeper understanding of the unconscious mechanisms influencing translation decisions, as well as the integration of a psychological component into specialist training, is emphasized.

The aim of the article is to explore translation activity through the lens of psychoanalytic theory, focusing on identifying the role of unconscious processes in shaping translation strategies and decisions. To achieve this aim, an interdisciplinary approach is used, integrating the tools of translation studies, psychoanalysis, and linguistics. The theoretical and methodological foundation is formed on the concepts of classical psychoanalysis by S. Freud and structural psychoanalysis by J. Lacan, as well as the ideas of W. von Humboldt and F. de Saussure.

It is proven that language is considered not merely as a communication tool but as a living organism reflecting the collective unconscious, historical traumas, and cultural archetypes. The translator is defined as a mediator between two such organisms, and their activity is presented as an act of double birth – of a new text and a new translator. The unconscious mechanisms influencing translation are analyzed in detail: repression, displacement, condensation, slips, and forgetting. The phenomena of transference and countertransference, which shape the tone and emphasis of translation, are examined.

Particular attention is paid to analyzing the influence of connotative and private meanings, which carry emotional charge and individual associations, making a completely objective translation impossible. It is determined that the pursuit of ideals such as "accuracy" and "neutrality" is utopian due to the nature of translation as an activity involving the unconscious. Instead, the idea of the translator's conscious self-reflection is proposed as an ethical requirement. It is concluded that translation is not a technical transfer of information but a space for the meeting of two languages and cultural psyches, where the translator's unconscious enters into a dialogue with the author's unconscious, and transference, resistance, and defense mechanisms become integral conditions of the work.

Key words: translation, psychoanalysis, unconscious, Sigmund Freud, Jacques Lacan, transference, defense mechanisms, language as a living organism, translator's self-reflection, connotative meaning.

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Юферева О. В.

Київський національний університет технологій та дизайну

Мунтян О. О.

Київський національний університет технологій та дизайну

АВСТРАЛІЙСЬКІ РЕАЛІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛ ГЕНРІ ЛОУСОНА: ДОМЕСТИКАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено особливості відтворення австралійських культурних реалій в українському перекладі новел класика австралійської літератури Генрі Лоусона, зосереджуючи увагу на доместикації як ключовій стратегії міжкультурної комунікації. Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю системного аналізу перекладацьких рішень, що стосуються творів, вихідна культура яких суттєво відрізняється від культури реципієнта (географічно, мовно, соціально). Метою роботи є виявлення способів відтворення австралійських реалій та пояснення вибору доместикації як оптимальної стратегії. Матеріалом аналізу стали новели аналізу творів Лоусона «The Drover's Wife», «In a Dry Season», «The Bush Undertaker», «The Union Buries Its Dead», «The mystery of Dave Regan», «Settling on the Land» та переклади українською Ірини Стешенко (1970).

Аналіз демонструє, що австралійський ландшафт Лоусона є багатовимірним культурним утворенням, яке поєднує природні, соціальні та емоційні константи. Реалії виконують у його творчості не лише денотативну функцію, а й становлять складну систему культурних кодів, формуючи національний наратив. Український переклад є яскравим прикладом того, як доместикація може стати ефективним інструментом міжкультурної адаптації та культурного діалогу. Перекладачка не калькує австралійські терміни, а передає їхню функціональну дію, опираючись на близькі українському читачеві образи.

Порівняльний аналіз англomовної лексики та українських відповідників засвідчує, що цей підхід створює умови для емоційного та культурного розуміння тексту. Стаття обґрунтовує, що саме «відповідальна доместикація» (за Венуті) дозволяє представникові іншої культури сприймати австралійський ландшафт як живу художню реальність, а не як екзотичну декорацію. Це робить переклад Стешенко важливим прикладом дієвої міжкультурної комунікації, який ілюструє можливості зближення культур та інтеграції літератури однієї культури в іншу без втрати змісту й напруги.

Ключові слова: австралійські реалії, доместикація, переклад, міжкультурна комунікація, Генрі Лоусон.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві проблема відтворення культурно маркованих реалій у художньому тексті розглядається як один із ключових аспектів міжкультурної комунікації, особливо ж, коли вихідна культура суттєво відрізняється від культури реципієнта – географічно, мовно, соціально, історично. Саме такий контекст пропонують новели Генрі Лоусона, автора, якого австралійська критика називає «голосом бушу» і «літописцем національного характеру». Його творчість наскрізь пройнята реаліями колоніальної Австралії з її суворою природою, ментальністю «бушменів», специфічною лексикою та неповторними наративними інтона-

ціями. Для українського читача цей світ є чужим, а тому перекладач опиняється перед подвійним викликом: зберегти автентичність австралійського матеріалу й водночас забезпечити зрозумілість тексту в іншій культурній системі. Український переклад Лоусона, виконаний Іриною Стешенко у 1970 р., є яскравим прикладом того, як доместикація може стати ефективною стратегією міжкультурної комунікації, способом налагодження культурного діалогу, що робить віддалену реальність доступною, не знижуючи її художнього духу.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю системного аналізу українських перекладів австралійської літературної класики (зокрема

творів Г. Лоусона) в контексті сучасної теорії міжкультурної комунікації. Особливої уваги потребує критичне осмислення історичних перекладацьких рішень, зокрема досвіду І. Стешенко, що демонструє цінні механізми культурної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У дослідженнях австралійської літератури (насамперед, у працях С. Roderick [12]; Е. Webby [15]) підкреслюється, що соціокультурний ландшафт у Лоусона не є простором, у якому діють персонажі, він сам є дійовою особою. Буш у його текстах не описується, а переживається; він формує психологію та побут людей настільки глибоко, що фактично стає центром художньої оптики. Цей аспект важливий для перекладу. Реалії Лоусона є не декораціями, а сенсотворчими елементами, і перекладач мусить мати справу не лише зі словами, а зі «світами», що за ними стоять. Передача таких реалій українському читачеві є складним перекладацьким завданням, що потребує глибокої культурної адаптації.

Теоретична основа дослідження спирається насамперед на концепцію Л. Венуті, який у своїй фундаментальній праці «The Translator's Invisibility» (1995) описує перекладача як фігуру, що завжди перебуває на межі двох культурних світів, присутній у тексті, але водночас «невидимий» для читача. Саме Венуті вводить опозицію доместикації та форенізації як двох полюсів перекладацького вибору: або наблизити текст до читача, або зберегти його культурну дистанцію [14]. Це протиставлення у випадку Лоусона набуває особливого значення, адже австралійські реалії за своєю природою «опираються» прямому перенесенню й, у разі форенізації, можуть залишитися лише екзотичними, а не зрозумілими.

Іншу важливу оптику дає Ю. Ніда, який сформулював концепт динамічної еквівалентності як такого перекладу, що не копіює форму, а відтворює ефект, культурну дію висловлювання [10]. Для Ніди переклад є не перенесенням слів, а відтворенням реакції, яку ці слова спричиняють у носія іншої культури. Саме тому його ідея культурної адаптації є цінною для аналізу перекладу реалій Лоусона.

Українська перекладознавча школа, зокрема, дослідження В. Вострецової [1], Р. Зорівчак [2], О. Ребрія [4], наголошує на тому, що адаптація культурних елементів є не ознакою «легкого» перекладу, а навпаки, інтелектуальною роботою, спрямованою на підтримання міжкультурного діалогу. Як зазначають автори, у ситуації суттєвих культурних розривів перекладач має ство-

рити новий комунікативний простір, де текст не втрачає свого національного коріння, але отримує можливість «промовляти» іншою мовою. У цьому сенсі переклад Стешенко є не винятком, а, скоріше, прикладом саме такої практики: адаптація реалій Лоусона не руйнує австралійську специфіку, а робить її читабельною, інтерпретованою, а, відтак, включеною в український культурний простір.

Постановка завдання полягає у виявленні способів відтворення австралійських культурних реалій в українському перекладі новел Лоусона, і поясненні вибору доместикації як оптимальної стратегії міжкультурної комунікації. Завданнями роботи є визначення типів австралійських реалій у текстах Лоусона; характеристика перекладацьких рішень І. Стешенко та з'ясування функцій доместикації в контексті міжкультурної комунікації. Основними методами дослідження є лінгвокультурний аналіз, зіставний аналіз, контекстуально-семантичний аналіз, інтерпретативний метод, елементи дискурс-аналізу. Матеріалом аналізу стали новели аналізу творів Лоусона «The Drover's Wife», «In a Dry Season», «The Bush Undertaker», «The Union Buries Its Dead», «The mystery of Dave Regan», «Settling on the Land» та переклади українською, здійснені І. Стешенко.

Виклад основного матеріалу. Лексичні одиниці, що позначають австралійський ландшафт, формувались у специфічних умовах, а саме географічній ізоляції, суворому кліматі та колоніальному освоєнню внутрішніх територій Австралії. На відміну від британського чи американського англійського, де природні терміни мають установлені денотати, в Australian English вони вбирають у себе додатковий культурний зміст. Це підтверджували Б. Мур [9] та Г. Тернер [13], які наголошували, що слова *bush*, *creek*, *station* функціонують як маркери «австралійськості» у мовленні.

Новелістика Лоусона вражає насамперед високою концентрацією реалій, які не мають прямих відповідників: *bushman*, *swagman*, *station*, *billabong*, *drought*, *mateship* та інші. Їхнє значення не обмежується словниковими дефініціями: це концепти, що несуть у собі культурну пам'ять про життя колоністів, про постійну боротьбу з природою, про соціальні структури на межі виживання та про неформальну етику взаємодопомоги, яка стала ядром австралійської ідентичності. Не випадково у новелі «The Drover's Wife» Лоусон зазначає: «The bush is no place for a woman» [8], – фраза, яка стала настільки знаковою, що

лягла в основу української назви збірки «Тут місце не для жінки та інші новели». Вона є не просто побутовим висловом, а кодом культури, де буш виступає простором небезпеки, ізоляції, майже антицивілізаційним середовищем, яке формує свої закони й моральні норми.

І. Стешенко, працюючи у контексті перекладацьких практик свого часу, обирає доместикацію як домінуючу стратегію, що було зумовлено, на нашу думку, не лише нормами перекладацької школи періоду, орієнтованої на зрозумілість, а радше інтуїтивною перекладацькою логікою: читач має увійти в текст, а не відчувати перед собою непрозору стіну чужої культури. Тому такі ключові реалії, як «bush», не залишаються транскрибованими й не пояснюються примітками, а передаються за допомогою наближених українських лексем: «глушина», «нетрі», «пустельні простори». Наприклад, в одному з варіантів перекладу «bush» перекладачка обирає несподіване рішення: «Вона живе сама в глушині...» [3, с. 98] – рішення, яке точно передає функціональний потенціал слова *bush*. Замість збереження чужого поняття перекладачка пропонує лексему, емоційно та семантично впізнавану українським читачем, але не позбавлену експресивності оригіналу. Не втрачено і семантико-семіотичний потенціал: буш вважався периферійними регіонами, незважаючи на його географічну масштабність. Життя у буші, тобто у «глушині», було позбавлено ознак та принада цивілізованих міст.

Зразком роботи з просторовими реаліями, де метою перекладача було не просто описати, а передати відчуття суворості самотності австралійського бушу, є пейзажний фрагмент з новели «The Drover's Wife»: «Bush all round – bush with no horizon, for the country flat. No ranges in the distance. The bush consists of stunted, rotten “native apple trees”. No undergrowth. Nothing to relieve the eye, save the darker green of a few she-oaks which are sighing above the narrow, almost waterless creek. Nineteen miles to the nearest sign of civilization – a shanty on the main road» [8]. Перекладачка обирає стратегію функціональної еквівалентності та помірної доместикації. Наприклад, опис "Bush all round – bush with no horizon" було передано як «Навкруги чагарі – ніде й оком зачепитися, чагарі простяглися аж до небокраю» [3, с. 98]. Використання ідіоматичного «ніде й оком зачепитися» не лише точно передає відсутність горизонту, а й надає тексту трагічного настрою і вводить українського читача у світ нескінченної гнітючої рівнини.

Реалія «stunted, rotten “native apple trees”» точно передана через оціночні епітети «миршаві, потворні дикі яблуньки» [3, с. 98], які зберігають авторський погляд на суворість флори. А найяскравішим прикладом доместикації є передача найближчої ознаки цивілізації «shanty on the main road» як «корчми понад великим шляхом». Заміна невідомого австралійського поняття (хатина/заїзд) на українське «корчма» дозволяє миттєво впізнати соціальну функцію цього місця (зупинка з їжею та відпочинком).

Подібним чином адаптується й поняття «station». В австралійському контексті це центральна одиниця колоніальної господарської системи, економічна й соціальна структура, що об'єднує працівників, найманих «дроверів», сезонних подорожніх і власників величезних земельних ділянок. У перекладі Стешенко вона звучить як «ферма» або «господарство». З одного боку, це очевидне спрощення; з іншого – читач у 1970-х роках не мав культурного досвіду, необхідного для розуміння специфіки «station», і в цьому випадку доместикація дозволяла зберегти комунікативний ефект, тоді як форенізація лише ускладнила б сприйняття. Так само «swagman», фігура мандрівного робітника, який носив на плечах свою поклажу, у перекладі подається через описові конструкції («подорожній», «бурлака з клунком»), позаяк пряма калька була б непрозорою.

Зрозуміло, що лексика побуту, яка демонструє соціально-економічну специфіку епохи, у Ловсона представлена широко: *homestead, track, drover, boundary-rider*. У «The Drover's Wife» слово *drover* не просто означає провідника худоби, а визначає соціальний статус сім'ї, частоту відсутності чоловіка, ризики життя «в буші» та психологічний стан жінки. Це типовий приклад того, як реалія стає носієм соціально-культурної інформації. У перекладі новела має назву «Гуртовикова дружина». Перекладачка використала слово «Гуртковик», що походить від кореня «гурт» (стадо, група худоби). Таким чином, «гуртковик» точно передає основну функцію персонажа – бути провідником стада. Це набагато кращий вибір, ніж загальне «провідник худоби», що не викликає асоціації з професією. Українська лексема «Гуртковик» зберігає соціальну вагу: це не тимчасова діяльність, а визначена спеціальність людини, яка живе з такої праці. Перекладачка обрала слово, яке має внутрішню лексичну логіку в українській мові, навіть якщо воно не є найпоширенішим. Пряма транслітерація (наприклад, «Дроверова дружина») зробила б

назву незрозумілою і заблокувала б доступ до її смислів.

Бушрейнджер (або бушмен) є надзвичайно амбівалентним культурним типом в Австралії, чие витлумачення коливалося від глибоко позитивного до гранично негативного залежно від історичного періоду та соціального прошарку. Цей образ є прямим породженням ландшафту бушу, який слугує йому домом і кардинально відмежовує його від мешканців міст. У відтворенні цієї реалії перекладачка також застосовує доместикацію як основний інструмент міжкультурної комунікації. Розглянемо приклад з новели «The mystery of Dave Regan»: «“And then there was Dave Regan”, said the ‘Trav’ler.’ “Dave used to die oftener than any other bushman I knew. He was always being reported dead and turnin’ up agen. He seemed to like it – except once, when his brother drew his money and drank it all to drown his grief at what he called Dave’s ‘huntimely hend.’ Well, Dave went up to Queenslan’ once with cattle, and was away three years and reported dead, as usual. He was drowned in the Bogan this time while tryin’ to swim his horse acrost a flood – and his sweetheart hurried up and got spliced to a worse man before Dave got back» [8]. У перекладі збережено неформальний, усний, чагарянський стиль оповіді. Передано паузи та характерні інтонаційні звороти оповідача («А ще був тутечки такий собі Дейв Ріген, – мовив подорожній...» [3, с. 137], «часто-густо чутка котилася, що він помер, коли – гульк!» [3, с. 137]). Перекладач повністю замінює розмовне (stunk like the devil) на абсолютно нову, винахідливу, іронічну та колоритну українську реалію, яка, хоч і не є буквальною, влучно передає гумор, невибагливість персонажів та стилістику оригіналу: «хаци запарували – й засмерділи, як нові молескінові штани» [3, с. 137].

Замість «бушмен», що виглядає екзотично, використано питоме українське слово («чагаряннин»), яке зберігає сенс людини з дикої місцевості. Перекладачка повністю усуває топонім (назву річки Боган), що вимагає географічних знань, і замінює його загальним описом. Це зменшує культурну дистанцію, але втрачає автентичність.

Слід підкреслити, що значна частина реалій Лоусона пов’язана не лише із соціальною структурою колоніальної Австралії, а й із самою природою бушу – його флорою, ландшафтними домінантами, типовими для континенту рослинами, які не мають прямих аналогів у європейській природній системі. Повторювані одиниці *gum-*

tree, wattle, mulga, saltbush становлять особливу лексичну групу, яка створює ефект простору, що водночас конкретний і абсолютно невпізнаваний для читача, не знайомого з австралійським контекстом. У їхній семантиці завжди присутній елемент чужості: це слова, що маркують місце, у якому неможливо помилитися – Австралія впізнається саме через особливу дендрологію, через рослини, яких немає в північному півкулі, і саме через це природний лексикон Лоусона є настільки не-європейським.

У новелі «In a Dry Season» Лоусон згадує «saltbush plains stretching for miles» [8] – фразу, яка здається майже нейтральною для англomовного австралійця, але вміщує в собі кілька нашарувань смислу. *Saltbush* – солянкові чагарники – позначає конкретний різновид рослин, пристосованих до посушливих територій, проте його функція у тексті виходить далеко за межі ботанічної класифікації. Це слово працює як маркер емоційного поля: воно підкреслює монотонність пейзажу, втому дороги, сухість випаленої землі, те виснаження, яке відчуває людина, коли рухається крізь простір, що не має ані тіні, ані води, ані контрасту. Саме тому «saltbush plains» у Лоусона є не географією, а психологією, і переклад такої лексеми завжди стоїть перед вибором: або залишити «солянкові чагарники», що звучить дещо технічно й енциклопедично; або шукати ширший, метафорично насичений відповідник, який передасть і відчуття пустельної рівнини, і гнітючу одноманітність.

Стешенко обирає шлях функціональної адаптації: у перекладі фокус переноситься з ботанічної точності на атмосферну передачу сцени. Це і є доместикація у її найтоншому варіанті: не спроба «наблизити» Австралію, а спроба зберегти те, що у тексті є головним: досвід людини, зануреної в монотонний, сухий, майже ворожий простір. Переклад у цьому випадку стає не калькою лексеми, а інтерпретацією її емоційної дії.

Стилістична доместикація у Стешенко виявляється і в тому, як вона працює з фразеологією. Коли Лоусон пише: «He was as tough as they make them» [8], – переклад відтворює не структуру вислову, а його емоційну функцію, застосовуючи знайому українську експресію: «міцний, хоч гвіздки гни». Це не лише вдала стилістична трансформація, а й елемент міжкультурної комунікації: австралійський гумор і грубуватий колорит передано через українську мовну традицію, яка виконує аналогічну функцію: маркувати силу, витривалість, невибагливість. У цьому аспекті переклад Стешенко демонструє те, що Венуті

називає «responsible domestication», тобто адаптацію, яка не спотворює культурну цінність тексту, а шукає для неї відповідники в іншій культурі.

Іншим цікавим прикладом є відтворення назви новели «Settling on the Land», опублікована у збірці «While the Billy Boils». Сюжет новели присвячується важкому життю дрібних фермерів у буші, особливо невдачам і розчаруванням від романтизованого «фермерського життя». Українська назва є іронічним перекладом, що точно передає настрій оповідання за допомогою риторичних прийомів, знайомих українській літературній традиції.

Особливого значення набуває передача соціокультурного концепту «mateship», який у текстах Лоусона функціонує як етичний код, що регулює поведінку чоловіків-бушменів у складних, часто екстремальних умовах. Перекладачка прямо не вводить лексему в український текст і не намагається калькувати поняття; замість цього вона передає його через поведінкові моделі, взаємодію персонажів, стилістичні маркери дружньої підтримки, відтінки солідарності. Це ще один приклад доместикації, у якій одиниця культури не відтворюється формально, але її зміст стає зрозумілим завдяки контексту.

Саме через такі рішення український переклад Лоусона стає важливим актом міжкультурної комунікації. Доместикація тут функціонує не як редукція іншого, а як спосіб, що дозволяє читачеві наблизитися до досвіду, віддаленого у просторі й культурі. Міжкультурна комунікація передбачає не лише збереження іншості, а й створення умов для її розуміння. І. Стещенко,

очевидно, враховує те, про що писав Ю.Ніда: переклад, перш за все, має відтворювати «динамічний еквівалент», тобто вплив тексту на читача, а не лише структуру висловлювання. Саме тому в її перекладі австралійський буш не виглядає екзотичним чи декоративним; навпаки, він стає простором, у якому читач упізнає людську драму, конфлікт, характер, а не лише культурну віддаленість.

Висновки. Лексика, за допомогою якої Г. Лоусон вибудовує образ австралійського ландшафту, працює не лише як описова деталь. Вона формує цілісний культурний простір бушу з його семантичним навантаженням самотності, випробувань і внутрішньої витривалості. Отже, реалії в новелах письменника варто розглядати як смислотворчі елементи, що визначають характер національного наративу й сприяють розумінню австралійської ідентичності у її витоках.

Перекладацька практика І. Стещенко демонструє прагнення відтворити авторську інтенцію й водночас не зруйнувати емоційну логіку оповіді. Доместикація у її виконанні постає не технікою «пом'якшення» чужого, а способом створити для українського читача місток до австралійського світу, забезпечуючи доступність смислів без втрати глибинного культурного шару. Австралійський буш постає в українській версії як місце, де розгортається історія, зрозуміла через універсальні людські переживання. Переклад стає формою діалогу, у якому обидві сторони зберігають власну унікальність, набуваючи водночас спільного смислового поля.

Список літератури:

1. Вострецова В. Застосування доместикації та форенізації при перекладі текстів різних типів. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 116. С. 103–106.
2. Зорівчак Р. П. Реалія в художньому мовленні: перекладознавчий аспект. Львів : Іноземна філологія, 1994. 232 с.
3. Лоусон Г. Тут місце не для жінки та інші новели / пер. І. Стещенко. Київ : Дніпро, 1970. 186 с.
4. Ребрій О. О. Основи перекладознавства. Харків : Ранок, 2015. 192 с.
5. Bassnett S. Translation Studies. London : Routledge, 2002. 176 p.
6. Chesterman A. Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1997. 218 p.
7. Hergenhan L. (ed.). The Penguin New Literary History of Australia. Ringwood : Penguin Books, 1988. 684 p.
8. Lawson H. Short Stories in Prose and Verse. Sydney, 1894. URL: <http://www.australianculture.org/the-drovers-wife-henry-lawson/> (дата звернення: 22.11.2025)
9. Moore B. Speaking Our Language: The Story of Australian English. Oxford : Oxford University Press, 2008. 225 p.
10. Nida E. Toward a Science of Translating. Leiden : Brill, 1964. 331 p.
11. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall, 1988. 292 p.

12. Roderick C. Henry Lawson: A Life. Melbourne : Macmillan, 1982. 412 p.
13. Taylor K. A Symbolic Australian Landscape: Images in Writing and Painting. *Landscape Journal*. 1992. 11(2). P. 127–143.
14. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London ; New York : Routledge, 1995. 353 p.
15. Webby E. Colonial Voices: A Cultural History of Australian Literature. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 412 p.

Yufereva O. V., Muntian O. O. AUSTRALIAN REALIA IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF HENRY LAWSON'S SHORT STORIES: DOMESTICATION AS A STRATEGY OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article examines the rendering of Australian cultural realia in the Ukrainian translation of Henry Lawson's short stories, focusing on domestication as a central strategy of intercultural communication. The study is timely given the lack of systematic analysis of Ukrainian translations of Australian literary classics, especially those whose source culture significantly differs from the recipient culture (geographically, linguistically, and socially). The research goal is to identify methods for reproducing Australian realia and to explain the choice of domestication as the optimal strategy, drawing upon theoretical concepts such as Venuti's domestication/foreignisation opposition and Nida's dynamic equivalence. The paper focused on Henry Lawson's short stories «The Drover's Wife», «In a Dry Season», «The Bush Undertaker», «The Union Buries Its Dead», «The mystery of Dave Regan», «Settling on the Land» and their Ukrainian translations by Iryna Steshenko (1970).

The analysis demonstrates that the Australian landscape in Lawson's work constitutes a complex cultural construct that integrates natural, social, and emotional dimensions. Realia function not merely as descriptive elements but as culturally charged markers that are key to the national narrative. The Ukrainian translation illustrates how domestication can serve as an effective tool of cultural mediation and dialogue. Instead of reproducing foreign elements verbatim, the translator conveys their communicative and emotional impact through familiar Ukrainian imagery. A comparative study of original passages and their Ukrainian equivalents reveals that this approach fosters emotional and cultural understanding of the text. The article argues that this "responsible domestication" allows the target audience to perceive the Australian landscape as an authentic, living artistic reality, rather than an opaque, exotic backdrop. Steshenko's translation thus becomes an important example of successful intercultural dialogue, revealing how translation can negotiate cultural distance and integrate the literature of one culture into another without losing its essential meaning and tension.

Key words: Australian realia, domestication, translation, intercultural communication, Henry Lawson.

Дата надходження статті: 10.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'276.6:37.015.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/41>

Єсипенко Н. Г.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Душкевич А. Я.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СТРУКТУРНІ Й ФУНКЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В БРИТАНСЬКИХ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТАХ

У статті здійснюється аналіз структурних характеристик термінів англійської мови інклюзивної освіти на основі аналізу офіційних документів провідних університетів Великої Британії (Oxford, Cambridge, UCL, Edinburgh, Manchester, Exeter), а також нормативно-правових ресурсів та методичних матеріалів з інклюзивної політики. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю систематизації сучасного термінологічного апарату, що формується в умовах переорієнтації освітнього дискурсу на рівність, різноманіття та інклюзивність. У роботі розглянуто ключові поняття та аббревіатури, такі як Inclusion, Accessibility, Diversity, Equity / Equality, EDI, SEN/ASN, SpLD, Universal Design for Learning, Reasonable Adjustments, Student Support Plans, а також терміни, пов'язані з нейрорізноманіттям та «захищеними характеристиками». Здійснено класифікацію термінів за структурою (прості, складні, словосполучення, аббревіатури), за функцією (нормативні, організаційні, педагогічні, психолого-педагогічні, соціокультурні) та за частотністю їх використання у документах університетів. Методологічну основу становить контент-аналіз офіційних політик EDI, довідників з інклюзивного викладання (IncludED, ADRC Guidance, ATLP), глосаріїв і ресурсів центрів інклюзивної освіти. Наукова новизна полягає у комплексному зіставленні університетських дискурсів, що демонструють відмінності між англійською, шотландською та валлійською моделями підтримки, а також різні підходи до термінів person-first та identity-first. Установлено, що терміносистема інклюзивної освіти у Великій Британії характеризується високим рівнем системності, міждисциплінарністю та соціокультурною зумовленістю, а функціонування термінів залежить від нормативного контексту Equality Act 2010, інституційних стратегій EDI та сучасних педагогічних практик.

Ключові слова: інклюзивна освіта, терміносистема, термін, структурна класифікація, EDI, дискурсивний аналіз, функційний аналіз, офіційні документи, міждисциплінарність, соціокультурний аспект.

Постановка проблеми. Нині ролі інклюзивної освіти як засобу забезпечення рівних можливостей для всіх учнів у сучасних освітніх системах помітно зростає. У Великій Британії розвиток інклюзивної політики супроводжується формуванням спеціалізованої термінології, яка відображає нові підходи до підтримки різноманіття, рівності та доступності. Систематизація та класифікація цих термінів є важливою для забезпечення точності професійної комунікації та єдності дис-

курсу серед педагогів, адміністраторів і дослідників у сфері інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження з інклюзивної освіти демонструють активний розвиток теоретичних і практичних підходів до створення інклюзивного навчального середовища у вищій освіті. У звіті Inclusive Higher Education Framework [6] представлено стандарти та рекомендації для забезпечення рівних можливостей та підтримки студентів

з різними освітніми потребами у британських університетах. Даний документ окреслює принципи, які формують основу інклюзивної політики та викладання.

Важливий внесок у розвиток інклюзивної освіти зроблено у контексті європейських і національних практик: посібник «Інклюзивні практики країн ЄС та України з підготовки дітей до соціальної взаємодії» [5] описує методики, які сприяють формуванню соціальних навичок дітей із особливими освітніми потребами. Колісніченко Н. та Холод М. [1] дослідили досвід Великої Британії в сімейній та інклюзивній освіті, виокремлюючи можливості адаптації цих практик в Україні.

Монографія Колупаєва А.А. та Таранченко О.М. [2] систематизує теоретичні засади інклюзивної освіти, а дослідження Кульбиди [3] підкреслює важливість соціокультурних аспектів і європейських стандартів підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Порошенко М.А. [4] розкриває засади інклюзивної освіти, міжнародне та національне законодавство з розвитку інклюзивної освіти та зарубіжний досвід її впровадження.

Офіційні ресурси провідних британських університетів, наприклад, Oxford [17-18], Cambridge [9-12], UCL [7-8], Edinburgh [13], Exeter [14-15] та Manchester [16], висвітлюють сучасні стратегії впровадження принципів рівності, різноманіття та інклюзії (EDI), а також підходи до підтримки нейрорізнорозумності та захищених характеристик. Зокрема, гіді з інклюзивного викладання Oxford IncludED, методичні матеріали Cambridge Disability Resource Centre і політики університетів Exeter та Manchester відображають як нормативний, так і педагогічний рівні застосування інклюзивної термінології.

Постановка завдання. Мета статті є здійснення структурний аналіз термінів інклюзивної освіти англійської мови, дібраних методом суцільної вибірки з офіційних документів провідних університетів Великої Британії та нормативно-правових матеріалів, визначити їх функціональні особливості, а також виявити частотність використання у різних освітніх контекстах. Це дозволить систематизувати сучасний термінологічний апарат інклюзивної освіти, сприяти уніфікації термінів у професійній комунікації та підтримати подальший розвиток інклюзивної політики та практик у сфері освіти.

Формулювання цілей статті. Для досягнення цієї мети передбачено визначення структурних характеристик термінів, здійснення класифіка-

ції термінів за функцією та за частотністю використання в офіційних документах, проведення аналізу щодо вживання термінів, прогнозування напрямків подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Емпіричний матеріал термінологічних одиниць, вжитих у проаналізованих британських офіційних текстах, становить 114 одиниць. Виявлено, що за структурою терміни інклюзивної освіти поділяються на однослівні, терміни-словосполучення та терміни-аббревіатури. Однослівні поняття позначають базові концепції сучасної освітньої політики: inclusion (інклюзія), mentoring (менторство), accessibility (доступність), diversity (різноманіття). У тексті Inclusive Education Framework ці терміни часто використовуються в описі взаємодії зі студентами, наприклад, у фразях на кшталт “students feel welcome, included and supported” або “learning activities ensure inclusion, accessibility, and diversity, so every student feels mentored and supported”, що підкреслює необхідність створення доступного та дружнього середовища.

Терміни-словосполучення позначають ширші освітні концепти, такі як inclusive education (інклюзивна освіта), student wellbeing (добробут студентів), personalised academic and pastoral support (персоналізована академічна та психологічна підтримка), community and belonging (спільнота та відчуття приналежності). Вони часто використовуються для опису механізмів підтримки студентів, наприклад: “effective personalised academic & pastoral support” або “inclusive induction activities”. Такі конструкції відображають багатовимірність інклюзії, що охоплює академічні, соціальні та психологічні аспекти.

До термінів-словосполучень належать також вирази, що деталізують конкретні інклюзивні практики, серед яких reasonable adjustments (розумні пристосування), digital accessibility (цифрова доступність), peer support networks (мережі взаємопідтримки студентів), structured activities (структуровані активності), pathways to success (шляхи до успіху). Ці терміни зустрічаються в рекомендаціях щодо створення підтримувального середовища, насамперед у виразах: “structured teaching groups”, “student support services”, “proactive monitoring of engagement”.

Вартою уваги є група термінів-аббревіатур, які широко використовуються в інституційних документах. Наприклад, HE (Higher Education – вища освіта), UDL (Universal Design for Learning – універсальний дизайн навчання), QAA (Quality Assurance Agency – агентство

забезпечення якості), SEN (Special Educational Needs – спеціальні освітні потреби), EDI (Equality, Diversity and Inclusion – рівність, різноманіття та інклюзія). У контексті Community and Belonging такі аббревіатури допомагають структурувати політики університетів, що спрямовані на формування інклюзивної спільноти.

За функцією дібрані для аналізу терміни поділяємо на нормативні, організаційні, педагогічні, психолого-педагогічні та соціокультурні. Дискурсивний аналіз уживань термінологічних одиниць уможливив визначення і підрахунок прикладів з функційним призначенням термінів. Дослідження засвідчило відносно рівномірний розподіл функційного навантаження на терміни у вивчених нами документах (див. рис. 1); фіксуємо незначне переважання педагогічної функції (25%), найнижчий показник визначено для нормативних термінів (16%).

Нормативні терміни визначають регуляторні та політичні засади інклюзивної освіти: policy (політика), accountability (відповідальність), quality assurance (забезпечення якості), institutional expectations (інституційні очікування). У фреймворку це проявляється у вимогах прозорості, наприклад, рекомендаціях “making programme expectations clear” або “establishing clear ground rules around inclusion”.

Організаційні терміни описують структури, процеси та механізми взаємодії, наприклад: institutional systems and processes (інституційні системи та процеси), programme design (проек-

тування програми), reporting processes (процеси звітування), data-informed actions (дії на основі даних). У тексті вони зустрічаються у формулюваннях: “staff meet with students at multiple points”, “monitoring of student engagement”, “embedding support services into programme delivery”, що підкреслює адміністративну складову інклюзії.

Педагогічні терміни пов’язані з навчальним процесом: curriculum design and delivery (розробка й викладання програми), inclusive pedagogy (інклюзивна педагогіка), authentic assessment (автентичне оцінювання), formative feedback (формульвальний зворотний зв’язок). Наприклад, рекомендації щодо уникнення академічного жаргону (“avoid academic jargon”), регулярних оглядів успішності (“ongoing reviews of academic progress”) або створення справедливих умов групової роботи належать саме до цієї групи.

До психолого-педагогічних термінів належать поняття, що описують емоційний стан, підтримку та розвиток внутрішніх ресурсів студентів: wellbeing (добробут), empathy (емпатія), pastoral support (психологічна підтримка), self-confidence (упевненість), student autonomy (автономність студента). У фреймворку вони проявляються через формулювання: “students feel comfortable discussing concerns”, “support building rapport and relationships”, “build student self-belief and confidence”.

Соціокультурні терміни пов’язані з формуванням цінностей, соціальних зв’язків та універ-

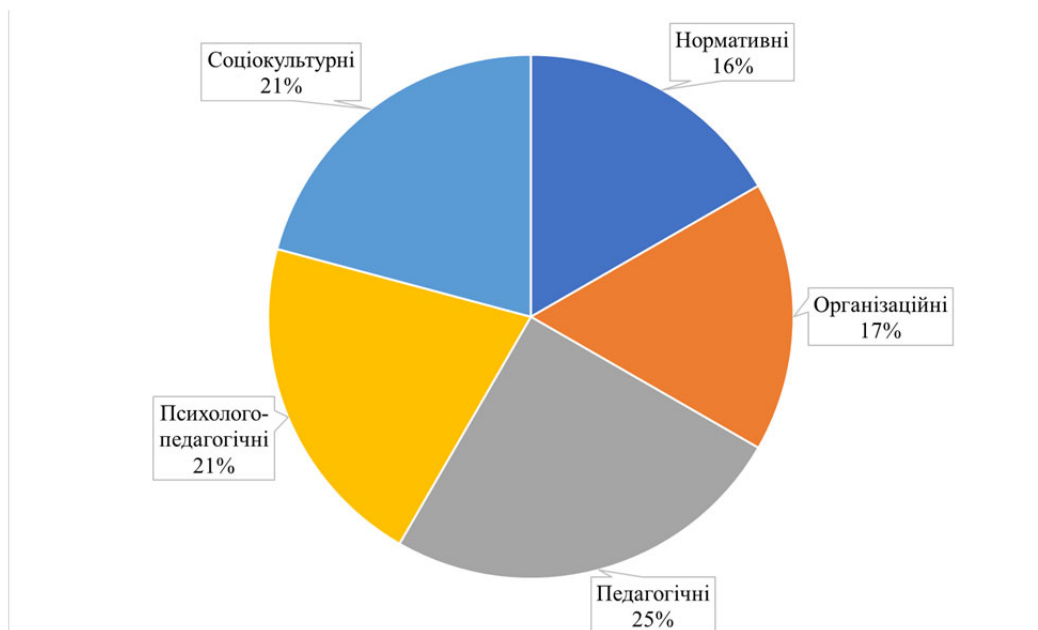

Рис. 1. Функціональний розподіл термінів

ситетської культури, на кшталт, diversity (різноманітність), equity (справедливість), decolonisation (деколонізація), community and belonging (спільнота та відчуття приналежності). Наприклад, рекомендації щодо уникнення виключальних практик (“alcohol provision might exclude some students”), формування різноманітних спільнот або прозорого реагування на упередження належать до цієї групи.

За частотністю та релевантністю проаналізовані терміни інклюзивної освіти поділяємо на найуживаніші (48%), вузько вживані професійно-специфічні терміни (19%) та рідкісні термінологічні одиниці (33%) (див. рис. 2).

До найуживаніших належать базові поняття, що формують ядро інклюзивної політики: inclusive education, accessibility, reasonable adjustments, student wellbeing, assessment and feedback, community and belonging. Вони систематично повторюються в тексті як ключові елементи успішного навчання та підтримки студентів.

Професійно-специфічні терміни використовуються у більш вузьких контекстах, наприклад, universal design for learning, collaborative enhancement, digital accessibility, awarding gap, demystifying academic expectations, student engagement monitoring. У досліджених документах вони зустрічаються у розділах щодо прозорості оцінювання, підтримки певних груп студентів, інтеграції сервісів у структуру програм.

Рідкісні, але важливі, терміни відображають спеціалізовані аспекти інклюзивності: hidden curriculum (прихована навчальна програма),

pathways to success (шляхи до успіху), pastoral support, role models (рольові моделі), student partnership (партнерство зі студентами). У розділах Community and Belonging та Pathways to Success вони представлені в рекомендаціях, на кшталт: “use mentoring & role models”, “students as active members of the community”, “partnership with students in design and decision making”.

Висновки. У результаті аналізу встановлено, що терміносистема інклюзивної освіти у Великій Британії є структурованою, міждисциплінарною та тісно пов’язаною з нормативним середовищем і університетськими політиками EDI. Терміни інклюзивної освіти мають чітко виражені структурні характеристики (з переважанням термінів-словосполучень), прагматичні функції, що спрямовані на забезпечення професійної комунікації в процесі організації (інклюзивного) навчання та частотні показники вживання в офіційних документах про інклюзивну освіту. Частотне вживання термінів засвідчує комплексний підхід до забезпечення доступності, різноманітності та підтримки студентів.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняння термінології інклюзивної освіти в англomовних країнах, вивчення адаптації британської термінології у вищій освіті України, аналіз еволюції термінів у зв’язку зі змінами політик EDI та підходів до нейпорізноманітності, дослідження впливу термінів person-first та identity-first на академічну комунікацію й освітні практики.

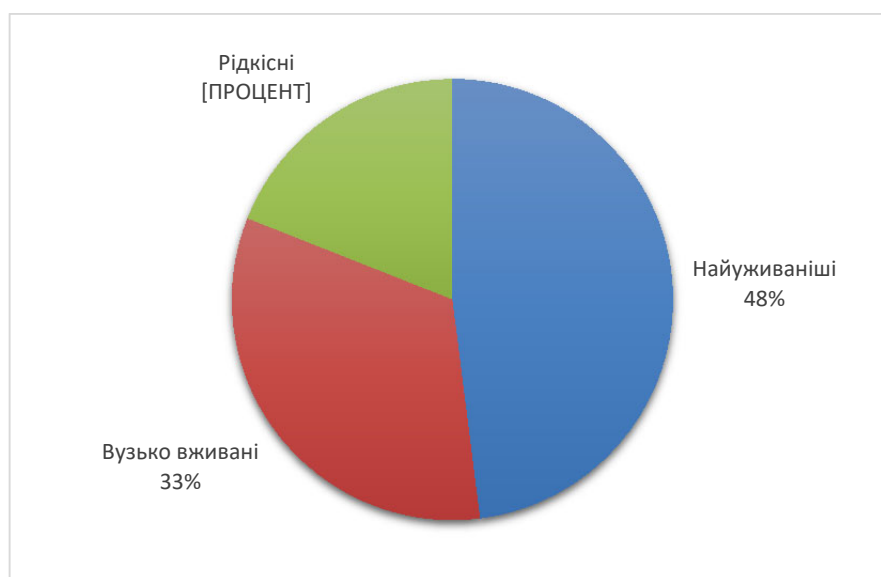

Рис. 2. Частотний та релевантний розподіл термінів

Список літератури:

1. Колісниченко Н., Холод М. Сімейна (домашня) та інклюзивна освіта: досвід Великої Британії для України. *Національні інтереси України : наук.-практ. журн.* 2024. № 4(4). С. 503–510. DOI: 10.52058/3041-1793-2024-4(4)-503-510. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/16222> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Колупасва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ» (Серія «Інклюзивна освіта»), 2016. 152 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719179/1/> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Кульбіда С. В. Інклюзивна освіта осіб з особливими освітніми потребами у європейському досвіді. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови; зб. наук. праць.* 2024. № 2(25). С. 108–123. DOI: 10.33189/epsn.v2i25.259. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744001/1/2%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%2C%202024%2B%2B.pdf> (дата звернення: 15.11.2025).
4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навч. посіб. / упоряд. та відп. ред. Київ: ТОВ «Агенство Україна», 2019. 300 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inkluziyavnz.pdf> (дата звернення: 15.11.2025).
5. Хіля А., Саранча І. Інклюзивні практики країн ЄС та України з підготовки дітей до соціальної взаємодії: посібник / за ред. Вінниця: (вид.), 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/383122848_Inkluzivni_praktiki_krain_ES_ta_Ukraini_z_pidgotovki_ditej_do_socialnoi_vzaemodii_Posibnik_Vinnica_2024 (дата звернення: 15.11.2025).
6. Hubbard K. Gawthorpe P. The Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/members/inclusive-higher-education-framework.pdf?sfvrsn=209aaa81_6 (дата звернення: 15.11.2025).
7. University College London (UCL). Centre for Inclusive Education. London: University College London,. URL: https://www.ucl.ac.uk/ioe/departments-and-centres/ucl-centre-inclusive-education?utm_source (дата звернення: 15.11.2025).
8. University College London (UCL). Inclusive Dialogue: Education Tutors' Guide – Facilitating Constructive Discourse. London: University College London, 2023. URL: <https://www.ucl.ac.uk/teaching-learning/publications/2023/nov/inclusive-dialogue-education-tutors-guide-facilitating-constructive-discourse#Strategies> (дата звернення: 15.11.2025).
9. University of Cambridge. How we talk about disability / Inclusive teaching and learning / inclusive interviews / Neurodiversity Screening Service. Cambridge: Disability Resource Centre, University of Cambridge, URL: <https://www.disability.admin.cam.ac.uk/working-disabled-students/how-we-talk-about-disability> (дата звернення: 15.11.2025).
10. University of Cambridge. How we talk about disability / Inclusive teaching and learning / inclusive interviews / Neurodiversity Screening Service. Cambridge: Disability Resource Centre, University of Cambridge, URL: <https://www.disability.admin.cam.ac.uk/working-disabled-students/inclusive-teaching-and-learning> (дата звернення: 15.11.2025).
11. University of Cambridge. How we talk about disability / Inclusive teaching and learning / inclusive interviews / Neurodiversity Screening Service. Cambridge: Disability Resource Centre, University of Cambridge, URL: <https://www.disability.admin.cam.ac.uk/working-disabled-students/inclusive-interviews> (дата звернення: 15.11.2025).
12. University of Cambridge. How we talk about disability / Inclusive teaching and learning / inclusive interviews / Neurodiversity Screening Service. Cambridge: Disability Resource Centre, University of Cambridge, URL: <https://www.disability.admin.cam.ac.uk/how-get-support/neurodiversity-screening-service?> (дата звернення: 15.11.2025).
13. University of Edinburgh. MSc Inclusive Education (programme description). Edinburgh: University of Edinburgh,. URL: <https://study.ed.ac.uk/programmes/postgraduate-taught/378-inclusive-education?> (дата звернення: 15.11.2025).
14. University of Exeter. Accessible Teaching and Learning Policy (ATLP). Exeter: University of Exeter. URL: https://www.exeter.ac.uk/v8media/specifcites/tqa/Accessible_Teaching_and_Learning_Policy.pdf?utm_ (дата звернення: 15.11.2025).
15. University of Exeter. Inclusion – Support / Training / Teaching. Exeter: University of Exeter,. URL: https://www.exeter.ac.uk/departments/inclusion/support/training/teaching/?utm_ (дата звернення: 15.11.2025).
16. University of Manchester. Equality, Diversity and Inclusion Policy. Manchester: University of Manchester,. URL: https://documents.manchester.ac.uk/display.aspx?DocID=8361&utm_source (дата звернення: 15.11.2025).
17. University of Oxford. Included: A guide to inclusive teaching. Oxford: Centre for Teaching & Learning, University of Oxford, URL: https://www.ctl.ox.ac.uk/included-a-guide-to-inclusive-teaching?utm_source (дата звернення: 15.11.2025).

18. University of Oxford. Neurodivergent Education for Students, Teaching & Learning (NESTL) Toolkit. Oxford: Department of Education, University of Oxford, 2024. URL: <https://www.education.ox.ac.uk/project/neurodivergent-education-for-students-teaching-learning-nestl/> (дата звернення: 15.11.2025).

Yesypenko N. G., Dushkevich A. Ya. STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF INCLUSIVE EDUCATION TERMS IN BRITISH OFFICIAL DOCUMENTS

The article analyzes the structural characteristics of English terms related to inclusive education based on an analysis of official documents from leading British universities (Oxford, Cambridge, UCL, Edinburgh, Manchester, Exeter), as well as regulatory and legal resources and methodological materials on inclusive policy. The relevance of the study is determined by the need to systematize the modern terminological apparatus, which is being formed in the context of the reorientation of educational discourse towards equality, diversity, and inclusiveness. The paper examines key concepts and abbreviations such as Inclusion, Accessibility, Diversity, Equity/Equality, EDI, SEN/ASN, SpLD, Universal Design for Learning, Reasonable Adjustments, Student Support Plans, as well as terms related to neurodiversity and “protected characteristics”. The terms are classified according to structure (simple, complex, phrases, abbreviations), function (normative, organizational, pedagogical, psychological-pedagogical, sociocultural), and frequency of use in university documents. The methodological basis is a content analysis of official EDI policies, inclusive teaching guides (IncludED, ADRC Guidance, ATLP), glossaries, and resources from inclusive education centers. The scientific novelty lies in a comprehensive comparison of university discourses that demonstrate the differences between the English, Scottish, and Welsh models of support, as well as different approaches to the terms person-first and identity-first. It has been established that the terminology system of inclusive education in the UK is characterized by a high level of systematicity, interdisciplinarity, and sociocultural conditioning, and that the functioning of terms depends on the normative context of the Equality Act 2010, institutional EDI strategies, and contemporary pedagogical practices.

Key words: inclusive education, terminology system, structural classification, EDI, discourse analysis, functional analysis, official documents, interdisciplinarity, sociocultural aspect.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821(100).09

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.1/42>

Бардин Н. В.

Український католицький університет

Романюк А. І.

Український католицький університет

ЦИРЦЕЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА АРХЕТИПІЗАЦІЯ ОБРАЗУ

У статті здійснено цілісний аналіз архетипу Цирцеї у світовій літературі – від античної мітоєпічної традиції до сучасних інтерпретацій. Теоретичну основу дослідження становить концепція архетипів Карла Густава Юнга, згідно з якою архетип є універсальною структурною одиницею колективного несвідомого, що виявляється у мітологічних, релігійних і художніх образах. Застосування архетипного методу дало змогу розкрити сталі наративні моделі, втілені в образі Цирцеї: амбівалентність жіночої природи, поєднання сили й турботи, спокуси та ініціації.

У першій частині статті розглянуто мітологічні джерела – «Одіссею» Гомера та «Теогонію» Гесіода, де Цирцея постає як божественна чарівниця, володарка слова, знання і магії, посередниця між світом людей і богів. Аналіз показує, що саме в цих текстах формується архетип чаклунки – жіночого образу, наділеного владою над природними силами. Подальша еволюція архетипу простежується у творчості Вільяма Шекспіра, де мотив магичного зілля та перетворення набуває психологічного і гармонійного звучання, а також у сучасній літературі – у романі Медлін Міллер «Цирцея» (2024), що репрезентує феміністичну інтерпретацію міту.

У дослідженні підкреслюється, що Цирцея символізує архетип жіночої автономії, знання та трансформації. Її образ поєднує риси богині, відьми, коханки, матері та наставниці, демонструючи єдність творчої та руйнівної енергії. На матеріалі юнгіанської типології (архетип Великої Матері, Чаклуна, Самості) показано, що цей образ є психічною проєкцією процесу індивідуації – переходу від залежності до самопізнання.

Наукова новизна роботи полягає у поєднанні архетипного, мітоаналізу та феміністичного підходів, що дозволило розкрити багатозначність і культурну живучість образу Цирцеї. У висновках зазначено, що Цирцея є універсальним архетипом жіночої суб'єктності, який постійно відтворюється в літературі різних епох, трансформуючись відповідно до домінуючих культурних парадигм – від демонізованої відьми до символу творчої сили та свободи. Образ Цирцеї засвідчує тяглість мітологічного мислення й значення архетипів у формуванні колективної уяви сучасної людини.

Ключові слова: Цирцея, архетип, міт, чарівниця, феміністична інтерпретація, колективне несвідоме.

Постановка проблеми. Образ Цирцеї посідає у світовій літературі особливе місце як архетипний персонаж, що поєднує в собі суперечливі риси жіночої природи: мудрість і магичну силу, спокусливість і турботу, автономію й зв'язок із природою. Незважаючи на численні дослідження гомерівської та античної міфології, питання архе-

типного осмислення Цирцеї в літературі різних епох досі потребує системного аналізу. Особливо актуальним є вивчення трансформацій образу від античних джерел (Гомер [3], Гесіод [2]) до ранньомодерних переосмислень (Шекспір [7]) та сучасної художньої літератури, зокрема роману Медлін Міллер «Цирцея» [5].

Архетипний підхід дозволяє дослідити стійкі патерни жіночих образів, взаємодію свідомого та несвідомого, а також культурні зміни у сприйнятті жіночої автономії та магічної сили. Проблема полягає в тому, що без глибокого аналізу архетипних структур традиційні інтерпретації Цирцеї залишаються фрагментарними та часто редукованими: героїня або демонізується, або романтизується, без осмислення її психологічної та соціокультурної складності.

Відтак актуальність дослідження обумовлена необхідністю комплексного аналізу архетипу Цирцеї в літературі, що поєднує античні традиції, ранньомодерні трансформації та сучасні феміністичні переосмислення, із метою виявлення універсальних рис і культурної значущості образу для розуміння еволюції жіночої суб'єктності у художньому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження образу Цирцеї у світовій літературі здійснювалося в різних наукових парадигмах: класичній філології, літературознавстві, юнгіанській психології та феміністичній критиці. У контексті античних джерел, роботи Гомера та Гесіода аналізуються як основні первинні тексти, що репрезентують архетипні моделі жіночого персонажа. Гомерівська Цирцея розглядається як перший літературний прототип чаклунки, поєднуючи магічні здібності з божественним походженням, тоді як у Гесіода акцент робиться на її материнстві та емоційній складовій [13].

Юнгіанський підхід до архетипів, зокрема ідеї К. Г. Юнга [11], створив теоретичну базу для системного аналізу Цирцеї як образу чарівниці, що поєднує функції наставниці, провидиці та трансформатора. Юнгіанські дослідники підкреслюють, що архетипи жіночого начала, такі як Велика Мати чи Маг, є універсальними психічними схемами, що проявляються у міфах, літературі та мистецтві.

У межах феміністичної критики [10] виділяється проблема репрезентації жіночої автономії. Феміністські дослідники акцентують, що традиційні трактування Цирцеї часто демонізують її, обмежуючи роль жінки до спокусниці або допоміжного персонажа. Натомість сучасні інтерпретації, зокрема роман Меделін Міллер «Цирцея» [5], пропонують феміністичне переосмислення міфу, підкреслюючи суб'єктність героїні, її знання, самостійність та трансформаційну силу.

Серед сучасних досліджень важливими є також роботи з порівняльної літератури, що відстежують

трансформацію архетипу чаклунки від античності до Відродження та сучасності [4]. Так, постать Титанії у Шекспіра аналізується як аллюзія на Цирцею, що демонструє трансформацію образу від небезпечної спокусниці до володарки природної гармонії.

Загалом, аналіз останніх досліджень показує, що існує багатовимірний підхід до образу Цирцеї: від текстологічного й історико-літературного до психоаналітичного та феміністського. Проте відсутні комплексні роботи, які б інтегрували архетипний, міфологічний та культурологічний аспекти, прослідковуючи еволюцію образу від античності до сучасності. Це підкреслює наукову новизну та актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження образу Цирцеї у світовій літературі через призму архетипного підходу, міфологічного аналізу та феміністської критики з метою визначення сталих рис цього образу, його трансформацій у різні історичні епохи та ролі в конструюванні уявлень про жіночу силу, автономію та знання. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання дослідження:

- проаналізувати концепцію архетипу в юнгіанській психології та її застосування у літературознавстві.
- визначити типові риси та функції архетипу Цирцеї в міфологічних та літературних текстах різних епох.
- простежити трансформації образу Цирцеї від античності (Гомер, Гесіод) до Відродження (Шекспір) та сучасної літератури (Меделін Міллер).
- проаналізувати вплив феміністської інтерпретації на сучасне прочитання образу Цирцеї.
- виявити універсальні мотиви та символічні значення образу Цирцеї, що зберігають актуальність у сучасній художній уяві.

Виклад основного матеріалу. Поняття архетипу посідає центральне місце у творчій спадщині Карла Густава Юнга, який розглядав його як універсальну структурну одиницю колективного несвідомого. У праці *Instincts and the Unconscious* (1919) дослідник визначає архетипи як “первинні образи” (*primordial images*), що становлять психічні схеми досвіду людства, повторювані впродовж історії [9]. Пізніше, у праці *Archetypes and the Collective Unconscious*, Юнг уточнює, що архетипи не є готовими образами, а радше формами сприйняття, які активізуються в мові, снах, релігії та мистецтві [8].

За Юнгом, психічна структура складається з особистого та колективного несвідомого.

Перше охоплює індивідуальний досвід, тоді як друге – спадкові психічні схеми, спільні для всіх людей. Саме завдяки архетипам людство створює сталі наративні моделі: історії про народження й смерть, героїчний шлях, ініціацію, випробування, перетворення [8, с. 66–68]. Юнгівський підхід дав літературознавству універсальний інструмент аналізу символічних структур художнього тексту.

До базових архетипів Юнг зараховує Персону, Тінь, Аніму й Анімус, Самість. Окреме місце належить архетипові Великої Матері, який поєднує суперечливі начала – турботу й руйнівність, народження й смерть. Саме цей архетип є концептуально значущим для інтерпретації жіночих образів у світовій літературі, зокрема таких, як Цирцея в гомерівській Одиссеї [8, с. 64–117].

Подальший розвиток юнгівських ідей простежуємо в працях Карол Пірсон, котра систематизує дванадцять архетипів людської поведінки (The Hero Within, The Magician Archetype). Серед них архетип Мага (Чаклуна) символізує прагнення до трансформації світу через знання прихованих закономірностей. Його позитивна іпостась – мудрий наставник, що спрямовує до гармонії; негативна – маніпулятор, який підміняє істину ілюзією. Саме в цьому діапазоні (від творення до обману) розгортається символічна еволюція Цирцеї у літературі [12, с. 15–23].

Феміністична критика [10] звертає увагу на те, що у класичній юнгівській парадигмі жіночі архетипи часто репрезентують “інше” стосовно чоловічого суб’єкта. Проте сучасні інтерпретації підкреслюють потенціал архетипного підходу для реінтерпретації жіночого досвіду – як простору самопізнання, сили та творчості. Відтак архетипи чаклунки, мудрої радниці, провидиці постають не лише тіньовими проєкціями, а й формами самовираження жіночої суб’єктності.

Слово міт (грец. *μῦθος* – “оповідь”) означає традиційну наративну форму, що пояснює походження світу, людини, богів і моральних норм. Згідно зі Словником української мови, міт – це “давнє оповідання про надприродних істот, явища природи та походження світу” [6]. В енциклопедичній статті О. Бойка наголошується, що міт функціонує як універсальний спосіб упорядкування реальності, що поєднує знання, вірування й символічне мислення [1].

Юнг розглядає міт як психологічну проєкцію архетипів. Він виникає тоді, коли несвідомі образи набувають наративної форми, стаючи доступними свідомості. Тому міт завжди є колек-

тивним: він не належить окремому авторові, а відображає досвід спільноти. У цьому сенсі міт є не просто оповіддю про минуле, а моделлю свідомості, що визначає способи мислення, мовлення й уявлення про світ.

Мітологічні твори Гесіода [2] і Гомера [3] демонструють глибинні архетипні структури: боротьбу хаосу й космосу, подорож героя, ініціацію через випробування, зустріч із божественним. У цій традиції жінка часто постає посередницею між світом людей і богів: Афінa, Геката, Цирцея втілюють жіноче начало як джерело знання, влади та небезпеки.

У статті «Дискурсивна міфологія: природа і функції міту» [4, с. 27–35] зазначено, що міт виконує не лише епістемологічну, а й дискурсивну функцію: він задає способи мовлення про світ, структурує колективні уявлення, стає основою художньої творчості. У цьому аспекті мітологічний образ Цирцеї є не лише темою, а й мисленнєвим кодом, через який література осмислює владу, спокусу, свободу й межі людського знання.

Першим твором, у якому з’являється Цирцея, є «Одіссея» Гомера. Богиня постає в епізоді перебування Одиссея на острові Еєї, де вона спершу перетворює його супутників на свиней, а згодом стає союзницею героя. Попри епізодичність, Цирцея має ключову сюжетну функцію – вона допомагає героєві подолати внутрішній хаос і знайти шлях додому.

Її образ надзвичайно багатшаровий. Спершу Цирцея – небезпечна чаклунка, яка “зіллям і кийком” обертає людей на тварин [3, с. 210–240]. Проте далі вона виявляє співчуття, розчакловує моряків і надає Одиссеєві поради. Така трансформація в межах одного епізоду засвідчує амбівалентність її натури: від лиходійки до мудрої наставниці.

Гомер підкреслює божественне походження героїні. Її “священний дім” сповнений гармонії, музики й прислужниць-німф, що свідчить про її космічний статус. Водночас її самотність і володіння зіллям (*πολυφάρμακος* [14]) зближують її з образом майбутньої відьми. Вона володіє магічною *ράβδος* [15] – символом влади над матерією, спорідненим із посохами Гермеса чи Атени [13, с. 9–23].

У Гомера магія Цирцеї не є протилежною до божественного: вона – форма знання, а не ересі. Цирцея постає першою в історії літератури носійкою архетипу жінки-знання, що втілює і спокусу, і мудрість. Її влада – не тілесна, а символічна: вона перетворює чоловіків не з помсти,

а для того, щоб “нагадати їм їхню тваринну сутність” [13, с. 9–21].

У Теогонії Гесіода Цирцея отримує інше забарвлення: стає матір’ю Телегона, Латина й Агрія від Одиссея. На відміну від Гомера, Гесіод наголошує на її материнстві та здатності до любові, що вносить у її образ сентиментальний вимір. Відтак вона постає не лише як чарівниця, а як жінка, яка інтегрує у собі дві стихії – руйнування і творення [13, с. 9–21].

У добу Відродження образ Цирцеї отримує нове переосмислення. Її фігура стає алегорією жіночої влади над природою, яку водночас бояться й обожнюють. У комедії Вільяма Шекспіра «Сон літньої ночі» [7] алюзії на Цирцею втілено в образі Титанії, королеви фей. Як і Гомерова героїня, вона володіє силою перетворення, але водночас піддається магії, що символізує приборкання жіночої енергії чоловічим началом.

Сцена, де Титанія закохується у чоловіка з головою осла, є ренесансною варіацією гомерівського мотиву зілля: любовне зілля стає засобом демонстрації ілюзорності пристрасті. Таким чином, Шекспір трансформує образ чаклунки: від небезпечної спокусниці до гармонізуючої володарки природи, але все ще в межах патріархальної системи координат.

У XXI столітті архетип Цирцеї отримує нову силу завдяки роману Меделін Міллер “СігсеЦирцея” [5]. Авторка переосмислює античний міт у ключі феміністичного неоміфу: її героїня не допоміжна постать у пригодах Одиссея, а повноцінна особистість із власною історією. Вигнання Цирцеї трактується як процес самопізнання, а не як кара. Її магія – форма знання і самооборони, а не спокуси.

Перетворення чоловіків на свиней у романі Міллер символізує викриття тваринного начала у світі патріархальних відносин. Фармакея, що в Гомера мала амбівалентне значення, у Міллер перетворюється на метафору творчої сили й жіночої автономії.

Юнгівська концепція тіні допомагає пояснити амбівалентність цього образу: Цирцея втілює і світло, і темряву жіночої душі, поєднуючи здатність лікувати й руйнувати. На думку Джудіт Ярналл [13], еволюція Цирцеї – це шлях від демонізації до духовного пробудження, від зовнішньої сили до внутрішньої цілісності, тобто до юнгіанської Самості.

Висновки. Архетип Цирцеї поєднує риси богині, відьми, коханки, матері та наставниці. Її амбівалентність (поєднання небезпечного

й турботливого, спокусливого й мудрого) забезпечила універсальність цього образу в культурі. Вона стала першим літературним прототипом чаклунки, з якого постали подальші образи – від Шекспірової Титанії до героїнь сучасного фентезі.

Цирцея постає як хранителька таємних знань про природні сили, трави й алхімічні процеси. Її вміння готувати зілля символізує не лише володіння практичною магією, а й інтуїтивне розуміння зв’язку між матеріальним і духовним світами. У цьому вимірі вона уособлює давній жіночий принцип мудрості, близький до архетипу «Магині» або «Великої Матері», що володіє творчою енергією природи.

У більшості версій мітологічної історії Цирцея мешкає на віддаленому острові Аїя, відокремлена від суспільства. Така ізоляваність трактується як ознака її самодостатності й незалежності від зовнішніх норм. Самотність Цирцеї не є трагедією, а радше умовою її сили – можливістю зберігати цілісність власного «я» поза межами патріархальної системи.

Одна з найвідоміших рис Цирцеї – здатність перетворювати людей на звірів. Цей мотив символізує владу над інстинктами, розуміння тваринної природи людини, яку вона не придушує, а опановує. Таким чином, Цирцея виступає як посередниця між людським світом та світом тварин, між культурою і первісною природною енергією.

Цирцея – втілення гармонії тілесного й духовного. Її чуттєвість не редукується до спокуси чи еротизму; вона поєднана з інтелектом, самосвідомістю та вмінням контролювати власні бажання. Саме тому у феміністичних прочитаннях ХХ–ХХІ століть Цирцея постає не як спокусниця, а як жінка, що усвідомлює власну тілесність і використовує її як форму сили.

У деяких текстах (зокрема, у «Одіссеї» та в романі Медлін Міллер «Цирцея») героїня набуває рис мудрої радниці, яка допомагає чоловічим персонажам пройти шлях самопізнання. Ця роль провидиці виводить її за межі образу «чарівниці», надаючи статус духовного провідника, що володіє знанням про приховані закони буття.

Еволюція цього образу демонструє зміну культурних уявлень про жіночу силу: від демонізованої відьми у середньовіччі – до героїні, яка втілює свободу, знання і творчу самореалізацію у сучасному дискурсі. Таким чином, архетип Цирцеї функціонує як символ трансформації – і героїчної, і жіночої – що залишається живим у літературі різних епох.

Список літератури:

1. Бойко О. Д. Міт. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-68964> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Гесіод. Теогонія / перекл. з давньогрец. І. Франка. URL: <http://www.i-franko.name/uk/Transl/1913/Gesiod/TheogoniaTransl.html> (дата звернення: 01.11.2025).
3. Гомер. Одиссея / перекл. з давньогрец. Б. Тен. Харків, 2002. 672 с.
4. Дискурсивна мітологія: природа і функції мітів. *Освітній дискурс*: зб. наук. пр. 2024. Вип. 51. Київ. С. 27–35.
5. Міллер М. Цирцея / перекл. з англ. О. Гладкого. Харків: Vivat, 2024. 432 с.
6. Міт. *Словник української мови*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=міт> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Шекспір В. Сон літньої ночі / пер. з англ. Д. Федорців. Київ: Апріорі, 2024. 136 с.
8. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2018. С. 64–117.
9. Cherry Kendra. What Are Jung's 4 Major Archetypes? Verywell Mind. URL: <https://www.verywellmind.com> (дата звернення: 01.11.2025).
10. Goldenberg Naomi R. A Feminist Critique of Jung. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 1976. Vol. 2, No. 2. P. 443–449.
11. Jung Carl Gustav. Instincts and the Unconscious. *British Journal of Psychology*. 1919. Vol. 10, No. 1. P. 15–23.
12. Pearson Carol S. The Magician Archetype. URL: <https://www.carolspearson.com> (дата звернення: 01.11.2025).
13. Yarnall Judith. Transformations of Circe: The History of an Enchantress. Urbana: University of Illinois Press, 1994. 245 с.
14. πολυφάρμακος. Logeion: Greek and Latin Dictionaries. URL: <https://logeion.uchicago.edu/πολυφάρμακος> (дата звернення: 01.11.2025).
15. ῥάβδος. Logeion: Greek and Latin Dictionaries. URL: <https://logeion.uchicago.edu/ῥάβδος> (дата звернення: 01.11.2025).

Bardyn N. V., Romaniuk A. I. CIRCE IN WORLD LITERATURE: INTERPRETATION AND ARCHETYPAL TRANSFORMATION OF THE IMAGE

The article provides a comprehensive analysis of the archetype of Circe in world literature, tracing its development from ancient mytho-epic narratives to modern reinterpretations. The theoretical foundation of the research is based on Carl Gustav Jung's concept of archetypes, understood as universal structural units of the collective unconscious manifested in mythological, religious, and artistic imagery. The application of the archetypal method reveals the recurrent narrative models embodied in Circe's figure – the ambivalence of the feminine, the combination of power and care, temptation and initiation.

*The first part of the study examines mythological sources – Homer's *Odyssey* and Hesiod's *Theogony*, where Circe appears as a divine enchantress, a mediator between the worlds of gods and mortals, possessing the sacred knowledge of transformation. These early texts define the foundations of the sorceress archetype – a woman endowed with wisdom and control over natural and magical forces. The article further explores the Renaissance adaptation of this motif in William Shakespeare's *A Midsummer Night's Dream*, in which the image of Titania echoes Circe's magical and emotional power, and its modern reworking in Madeline Miller's *Circe* (2024), which represents a feminist re-vision of the myth.*

Circe is interpreted as an archetype of feminine autonomy, knowledge, and transformation. Her figure combines the traits of goddess, witch, lover, mother, and mentor, uniting creative and destructive energies within one symbolic whole. In the Jungian typology, Circe embodies the archetypes of the Great Mother, the Magician, and the Self, representing the process of individuation – the journey from dependency toward self-awareness and integrity.

The scientific novelty of this research lies in the integration of archetypal, mythopoetic, and feminist approaches, which together expose the multilayered nature and cultural resilience of the Circe archetype. The study concludes that Circe functions as a universal image of female subjectivity that evolves across epochs –

from a demonized sorceress to a symbol of creative power and spiritual freedom. Her enduring presence in literature confirms the vitality of mythological thinking and the continuing influence of archetypal patterns in shaping modern cultural imagination.

Key words: *Circe, archetype, myth, enchantress, feminist interpretation, collective unconscious.*

Дата надходження статті: 14.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Бегмат А. О.

Національна академія Служби безпеки України

ЛЮБОВ І ЗРАДА ЯК КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ШУ ТІН

У статті здійснено комплексний аналіз поетичної творчості китайської поетеси Шу Тін, яка є однією з найяскравіших представниць літературного напрямку «туманної поезії», що виник наприкінці 1970-х років як естетична та моральна відповідь на репресивну політику «Культурної революції». Основна увага зосереджена на розгляді концептів любові та зради як ключових емоційно-філософських категорій, які формують художній світ поетеси. Її творчість постає як синтез особистісного переживання, соціального спротиву та пошуку гармонії між індивідуальним і колективним. Аналізуються чотири знакові твори: «До дуба», «Двоцоголовий човен», «О, мамо!» та «Пік богині», в яких виявляється глибока символіка, ліризм і феміністичне бачення стосунків між жінкою, чоловіком і суспільством.

Любов у поезії Шу Тін зображується як партнерство, засноване на абсолютній рівності, повазі до свободи іншого та усвідомленні цінності власного «я». Такий підхід відрізняється від традиційного китайського уявлення про жіночу жертвовність у коханні. Зрада, своєю чергою, постає не лише як емоційна травма, а й як вияв соціального відчуження, краху ідеалів та розриву між індивідом і системою. Образи природи, характерні для творчості Шу Тін, стають інструментом символічного вираження внутрішнього спротиву, етичного болю й прагнення до гармонії.

Особливу увагу приділено феміністичному аспекту її творчості. Поетеса стверджує право жінки на голос, вибір, незалежність і самовираження, трансформуючи класичну любовну лірику у простір внутрішнього спротиву та етичного самоствердження. Її поезія розглядається як форма культурної пам'яті, інтелектуального опору та естетичного пошуку гармонії. Стаття доводить, що творчість Шу Тін має міждисциплінарне значення, поєднуючи літературознавчий, філософський і гендерний підходи до аналізу художнього тексту.

Творчість Шу Тін слід розглядати не лише у літературному, а й у феміністичному та філософському вимірах. Її поезія є свідченням епохи внутрішньої боротьби, намаганням зберегти гідність, віру в любов і самореалізацію в умовах зовнішнього тиску та ідеологічного насильства. Аналіз дав змогу глибше осмислити значення жіночої поетичної суб'єктивності у сучасній китайській культурі.

Ключові слова: Шу Тін, китайська поезія, туманна поезія, любов, зрада, фемінізм, символізм.

Постановка проблеми. Китайська поезія ХХ століття є унікальним явищем, яке поєднує давню культурну традицію з викликами модерного суспільства. Особливе місце в літературному процесі Китаю кінця ХХ – поч. ХХІ ст. займає творчість Шу Тін – однієї з найяскравіших представниць покоління «туманних поетів», чий доробок вийшов за межі суто літературного явища й став символом нового мислення, що зароджувалося в Китаї наприкінці ХХ ст. Її поезія – філософська за змістом, емоційно витончена за формою – є глибоким осмисленням людського існування, свободи, любові, взаємин людини з природою та суспільством. Саме така багатоплановість і символізм зробили її тексти об'єктом підвищеної уваги перекладачів і літературознавців у всьому світі.

Вивчення поезії Шу Тін є надзвичайно важливим для розуміння змін у китайській філософській і художній думці останньої третини ХХ ст. В українському гуманітарному дискурсі творчість Шу Тін залишається недостатньо вивченою, хоча її вірші мають значний потенціал для аналізу в контексті філософської поезії, гендерного виміру літератури та міжкультурної комунікації. З огляду на те, що українська культура також переживала складні процеси оновлення, спротиву та самоусвідомлення, осмислення поетичного досвіду Шу Тін у вітчизняному перекладацькому та аналітичному контексті набуває особливої цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському академічному середовищі питання творчості Шу Тін неодноразово привертало увагу

науковців. Зокрема, К. Мурашкевич аналізує особливості символізму у віршах поетеси, а О. Гуль розглядає образ дуба в контексті міжкультурних інтерпретацій. Порівняння підходів цих авторів дозволяє глибше зрозуміти еволюцію філософського змісту в поезії Шу Тін.

Рецепція Шу Тін в українському культурному просторі відкриває нові можливості для порівняльного літературознавства, перекладознавства та філософської герменевтики. Дослідження поезії крізь призму перекладу та рецепції дозволяє простежити, як філософські концепти, зафіксовані у специфічній китайській мовній формі, переносяться в український культурний простір. Це не лише філологічний виклик, а й прояв міжкультурного діалогу, який сприяє глибшому розумінню чужого досвіду і водночас – переосмисленню власного.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження любові та зради як ключових концептів поетичних творів Шу Тін.

Виклад основного матеріалу. Видатна представниця китайських «туманних поетів» Шу Тін відома чуттєвістю, інтимністю та глибокими емоціями, особливо у контексті теми любові. Шу Тін притаманна вишукана та символічна мова, яка підкреслює красу любові через прості, але глибокі метафори.

У своїй ліриці про кохання Шу Тін передає як пристрасні переживання закоханих, так і біль

但没有人 听懂我们的言语。
我们分担寒潮、风雷、霹雳； ...
我们共享雾霭流岚、虹霓，
仿佛永远分离，
却又终身相依，
这才是伟大的爱情... .

Увесь вірш побудований на метафорі: через внутрішній монолог «бавовняного дерева» до «дуба» поетеса натхненно і широко висловлює прагнення до рівноправного, незалежного, але глибоко емоційного партнерства. Її ідеал кохання – це двоє, що стоять пліч-о-пліч: не зливаючись в одне, але розділяючи глибокий духовний зв'язок. Поезія вирізняється гармонійним поєднанням сили і ніжності, витонченою мовою та жвавим ритмом. Вона глибоко запала в серце читачів завдяки новаторському погляду на любов і стосунки. «До дуба» вважається одним із шедеврів сучасної китайської поезії та класичним зразком любовної лірики Шу Тін. Вірш увійшов до

нерозділених почуттів, водночас підкреслюючи свободу та незалежність взаємин між партнерами в сучасному суспільстві.

Поезія Шу Тін «До дуба» («致橡树») є прикладом опису кохання до чоловіка, тут кохання постає як глибоко усвідомлений духовний зв'язок, що вкорінений у внутрішньому світі обох особистостей. Авторка уникає поверхової емоційності, натомість пропонує образ кохання як рівноправного, самодостатнього союзу, де почуття набувають форми гармонійного співіснування, символізованого природними метафорами. Такий підхід репрезентує модерне переосмислення любовної лірики, у якій інтимна близькість виражається не через зовнішній сентимент, а через глибинне взаємне розуміння та внутрішню єдність. Вірш «До дуба» (1977) виник у процесі розмови між Шу Тін і її товаришем-поетом Цай Ціцяо (蔡其矫), а вперше був опублікований у 4-му випуску журналу «Поезія» («诗刊») (1979). Згодом його включено до поетичної збірки «Двощогловий човен» («双桅船») (1982). Вірш складається з 36 рядків. У перших 13 рядках авторка послідовно використовує образи – виткої ліани кампсису, закоханого птаха, джерела, стрімкої вершини, сонячного світла та весняного дощу – щоб заперечити традиційні уявлення про кохання, які базуються на залежності або самопожертві. Починаючи з 14-го рядка і до фіналу твору, Шу Тін відкрито формулює власне бачення ідеального кохання:

....Але немає таких,
Хто б зрозумів наші слова.
Ми розділяємо холод, вітер і удари грому;
Разом ідемо крізь імлу, туман і веселку,
Неначе вічність розділяєм,
У житті залежимо одне від одного,
Ось чим є велике кохання....

шкільного підручника з китайської мови (редакція Народного освітнього видавництва), а також до програм з університетської літератури у таких закладах вищої освіти, як Чженчжоуський університет, Північно-Західний політехнічний університет, Шанхайський університет фінансів та економіки та інші.

Цей вірш є досить революційним, оскільки він кидає виклик традиційному погляду на гетеросексуальні стосунки: поетка виступає за любов, у якій чоловік і жінка поважають і піклуються одне про одного та разом розділяють життя з усіма його злетами і падіннями, а не за любов, у якій жінка є слабкою і залежною від чоловіка, або в якій

жінка живе для чоловіка, замість того, щоб мати незалежне життя.

Шу Тін часто досліджує тему жіночої сексуальності та романтичного кохання і здебільшого кидає виклик традиційним стандартам щодо ролі жінок у гетеросексуальних стосунках; вона закликає до рівності та поваги замість залежності та домінування, як дерева, що стоять незалежно, але переплітаються під землею.

Любовна лірика Шу Тін займає особливе місце у її творчому доробку, адже саме через ці мотиви поетка передає як особисті емоційні переживання, так і загальні суспільні настрої епохи. Любов у її віршах постає не лише як глибоке почуття між двома людьми, але й як символ надії, внутрішньої свободи та духовного пошуку. Водночас зрада у її творчості відображає біль втрати, розчарування, а інколи – зраду з боку суспільства чи ідеалів. Усе це формує складний поетичний світ, у якому індивідуальне переплітається з колективним. Шу Тін змальовує любов у різних проявах: від світлої і ніжної до болісної та трагічної. У її поезіях любов часто пов'язана з природою, що створює ефект єдності почуттів і навколишнього світу. Наприклад, у вірші «Захід сонця» («日落») вона порівнює кохання із сонячним світлом, що огортає землю перед тим, як зникнути за горизонтом. Це метафоричне зображення говорить про те, що любов може бути прекрасною, але водночас скороминущою та неминучою. Проте любов у поезії Шу Тін – це не лише джерело натхнення, а й причина глибокого страждання. У вірші «Двощогловий човен» («双桅») вона змальовує почуття самотності та втрати, використовуючи образ покинутого на березі човна, що поступово занепадає. Це символізує спустошення, яке залишає по собі нерозділене або зражене кохання. У творі відчувається вплив традиційної китайської поезії, де любовні страждання часто передаються через природні образи, адже у традиційній китайській поезії природа слугує віддзеркаленням внутрішнього стану людини. Під впливом конфуціанства й даосизму вона сприймається як єдине ціле з людськими почуттями, тому любовні переживання передаються через символи природи – вітер, дощ, місяць чи квіти, які метафорично виражають смуток, тугу або надію. У «Двощоголовому човні» мисткиня використовує прийоми туманної поезії, вдаючись до символів та образів для вираження суб'єктивних емоцій людини, тим самим утверджуючи людяність. Увесь вірш передає подвійний стан свідомості та складні почуття поетеси. З одного боку – «лампа», що уособлює прагнення

до ідеалу; з іншого – «берег», що символізує тугу за коханням. У процесі наполегливого досягнення ідеалу відбувається то зустріч із берегом, то розлука з ним, що створює і гармонію, і суперечність. Водночас у прагненні до ідеалу адресантка іноді відчуває труднощі та тягар від руху вперед, почасти – відчуття невідкладності епохи, яке не дозволяє зупинитися. «Туман промочив мої крила / Та вітер не дозволяє мені більше вагатися» «雾打湿了我的双翼 / 可风却不容我再迟疑» [1].

Емоції та стан свідомості, виражені у вірші, є як особистими, індивідуальними рисами поетеси, так і типовими для молоді тієї конкретної епохи. Поетеса своїм ніжним серцем, використовуючи символіку, досконало виразила це, зробивши вірш широко відомим і улюбленим шедевром Китаю. Важливою художньою особливістю твору є символізм. У туманній поезії автори часто використовували символи задля того, щоб замінити ними певні суб'єктивні емоції та соціальні погляди людини. Радше, це використання конкретного з метою вираження абстрактного. Назва вірша «Двощогловий човен» сама є символом. Сутність вірша не в тому, щоб описати реальний двощогловий човен, а в тому, щоб за допомогою цього конкретного образу ідентифікувати alter ego ліричної героїні, передати її подвійний стан свідомості та складні емоції. Або можна сказати, поетеса відчуває, що вона сама схожа на двощогловий човен. «Подвійні щогли» у назві також натякають на певний підтекст.

Наявність двох щогл передає і психологічний стан самої поетеси, в якому кохання та справа/кар'єра (амбіції) співіснують, але є окремими. До того ж, такі образи у вірші, як «берег» 岸, «вітер» 风, «шторм» 风暴, «лампа» 灯, мають явну символічність [1]. «Берег» уособлює прихисток жіночого кохання/емоцій, «вітер» означає рушійну силу, яку дає поетесі відчуття нагальності епохи, «шторм» натякає на незвичайні та бурхливі часи, які пережила авторка та її покоління, а «лампа» пов'язана з вірою у світло та надію.

Для поглибленого розуміння художньої своєрідності та ідейного наповнення твору, який є одним із знакових зразків китайської туманної поезії, доцільно звернутися до фахових інтерпретацій літературознавців. Численні дослідники як у Китаї, так і за його межами приділяли значну увагу аналізу образної системи, символіки та ліричної проблематики цього твору. Зокрема, професор Інституту гуманітарних наук Лін'яньського педагогічного університету Чжан Демін (张德明) зауважив: «Цей вірш – це також висока

пісня, що містить просвітницькі ідеї. За десять років «Культурної революції» люди пережили десятиліття страждань і руйнувань ... У той час бачили лише бурі, але не бачили навігаційних вогнів; у безкінечній гіркій подорожі, оповитій густим туманом, люди не бачили берега, не бачили надії. Багато хто був засмучений і розгублений, поступово втрачаючи віру та надію на життя» [4].

Шу Тін використала наполегливість, стійкість та впевненість «двощоглового човна», щоб сказати людям: доки вірити в себе, сміливо боротися з труднощами, обов'язково настане час, коли хмари розійдуться і туман розвіється, і «берег», де можуть пришвартуватися наші ідеали, з'явиться в полі нашого зору, як і очікується» [1]. Професор Наньтунського університету Чжоу Цзяньчжун (周建忠) зазначив: «Поезія Шу Тін – лірична, але не сентиментальна, меланхолійна, але не позбавлена сили, наповнена жіночою ніжністю і має яскраву художню індивідуальність. «Двощогловий човен» репрезентує цей її ліричний стиль» [1].

У вірші «О, мамо!» через сон Шу Тін передає глибоку тугу за матір'ю, немов кадри фільму проходять перед очима, демонструючи ніжний зв'язок між матір'ю та дочкою. Вірш опосередковано підкреслює глибоку материнську любов, яку поетеса відчуває навіть уві сні. Перша строфа одразу вводить у тему: адресантка бачить матір у сні й згадує теплі миті дитинства. Через такі слова, як «禁不住» (jīnbùzhù) «не можу втриматися» та «紧紧» (jǐn jǐn) «міцно», розкривається глибока прихильність до матері. Лірична героїня боїться розплющити очі, щоб не втратити образ матері, що викликає сум і зворушення. Лише одна сцена сну глибоко передає її тугу. Часте використання повторів посилює емоційне забарвлення: 呵, 母亲, 我不敢 / 不敢 [1].

У другій строфі нараторка продовжує розповідь. Вона не наважується торкатися речей матері, бо боїться, що разом із цим зникне і материнська любов. Через згадку про шарф реципієнт подумки переноситься до інших речей, що залишилися після матері, й відчуває, що кожен предмет пронизаний її присутністю. Поетеса боїться, що спогади розвіються з часом. Вона вирішує не повертатися до них надто часто, зберігаючи їх у глибинах серця. Така тонка психологічна боротьба особливо властива жіночому сприйняттю [1].

Третя строфа починається з контрасту: життя до і після смерті матері. Коли мати була поруч, лірична героїня почувалася захищеною. Після її відходу вона змушена самотійно долати всі труднощі, що формує її сильний і незалежний харак-

тер. У моменти розпачу їй дуже бракує матері. Рядки «Навіть якщо поклик може пробити жовту землю / Як я можу потривожити твій спокій?» «纵然呼唤能够穿透黄土 / 我怎敢惊动你的安眠» досягають емоційного апогею. Це відображає її внутрішню силу, але також і смиренність перед вічністю [1].

У четвертій строфі хоч оповідачка й демонструє сильну волю, проте ніяк не може змиритись із втратою материнської любові. Знову вдається до порівняння: її туга – не як бурхливий потік чи водоспад, а як сухий колодязь – образ самотності й безпорадності. Її біль не має адресата, її ніхто не розуміє, вона може лише передати свої почуття через вірші. Кожен рядок Шу Тін – це крик душі, сповнений глибокої любові та туги за матір'ю [1].

Концепти любові і зради у творчості Шу Тін набувають особливого значення, адже вони розглядаються не лише на рівні особистих стосунків, але і в ширшому, суспільному контексті. Через поетичні образи мисткиня передає як глибину почуттів, так і біль від втрати, а також відчуття зради – як з боку коханої людини, так і з боку системи, в якій живе поетеса. У її віршах можна побачити мотиви боротьби за право висловлювати свої емоції у часи, коли будь-яка вільнодумна творча особистість зазнавала утисків.

Мотив зради у віршах Шу Тін має двоякий характер: це може бути як зрада в особистих стосунках, так і зрада з боку суспільства, яке відмовляється розуміти та приймати людину. Поетка писала у період після Культурної революції, коли багато митців відчували себе відкинутими через репресивну політику держави. Це знайшло свою реалізацію у її творчості через ускладнення та бар'єри у стосунках, спричинені зовнішніми факторами (соціальними, історичними, особистісними обставинами, що не залежать від волі одного партнера), біль від розлуки, неможливості бути разом, прагнення до духовного зв'язку на відстані тощо. Проте цей процес супроводжується болем, адже кожна зміна пов'язана з втратами. У цьому контексті зрада постає не лише як негативне явище, але й як необхідний етап у житті кожної людини.

Концепти любові і зради є одними із центральних у творчості Шу Тін. Вони є не лише емоційним стрижнем її віршів, а й відображенням соціально-історичних реалій Китаю останньої третини ХХ ст. Авторка використовує їх для висвітлення проблеми людського існування, відносин між індивідом і суспільством, а також для зображення пошуків гармонії у світі, що постійно змінюється.

У поезії Шу Тін відчувається вплив класичної китайської філософії, зокрема даосизму та конфуціанства, які приділяють увагу плинності життя, його гармонії з природою та неминучості смерті. Однак її вірші мають більш особистісний характер, оскільки авторка звертається не лише до загальних понять буття, а й до індивідуальних емоцій та спогадів.

Резонанс із конфуціанством простежується у творі крізь центральну тему, яка висвітлюється через глибоке почуття любові та відданості батьківщині. Це відповідає конфуціанському ідеалу патріотизму, обов'язку перед державою та суспільством, прагненню до гармонії та процвітання народу. Біль ліричної героїні за страждання країни віддзеркалює конфуціанську стурбованість станом Китаю та прагнення до встановлення порядку. Також надія на майбутнє, на «світлий завтрашній день» для батьківщини, може інтерпретуватися як прагнення до конфуціанського ідеалу, а саме гармонійного

我是贫困，我是悲哀。
我是你祖祖辈辈痛苦的希望啊，
是“飞天”袖间
千百年来未落到地面的花朵

З третьої строфи поетеса описує сучасність, використовуючи низку насичених образів: «новітні ідеали», «паросток древнього лотоса», «усмішка – ямочка в тебе на обличчі, що висить зі слідами сліз», «оновлена білосніжна лінія старту», «червоно-гарячий світанок» [7]. Це виражає «усмішку крізь сльози» після пробудження від кошмарів «великого стрибка» та «Культурної революції». В останніх рядках лірична героїня дивиться в майбутнє, виражаючи глибоку та палку любов поетеси до батьківщини. Колись розгублене «я», після глибоких роздумів, тепер має киплячі почуття. Фінальний рядок «О батьківчино! Моя люба батьківчино!» доводить емоційне напруження всього вірша до кульмінації, формуючи найсильніший акорд усього твору [3].

У вірші немає прямого розмірковування, натомість використано метод візуалізації, обрано низку символічних образів, щоб показати нерозривний зв'язок між «Я» та батьківщиною, виразити думки та почуття авторки. Ці образи хоча й здаються непов'язаними, але в цілому створюють внутрішньо єдиний ланцюг, вони надають читачеві більший простір для польоту уяви.

Одним із ключових творів Шу Тін, що втілює тему любові та жіночої гідності у філософ-

суспільного устрою, де панують етика та справедливість.

Вірш «О батьківщино, моя люба батьківщино» («祖国啊，我亲爱的祖国»), наче багатотемброва симфонія, складається з чотирьох розділів (частин), що природно демонструє чітку послідовність ідейних рівнів та емоційних відрізків твору [7]. У першій строфі описується давня, обтяжена історія батьківщини. Авторка використовує п'ять типових образів: «старе розбите водяне колесо біля берега річки» «河边上破旧的老水车», «закінчений шахтарський налобний ліхтар» «额上熏黑的矿灯», «висохлі колоски рису» «干瘪的稻穗», «занедбане дорожнє полотно» «失修的路基», «баржа на замуленій міліні» «淤滩上的驳船» [3]. Вона живо та образно змальовує минуле батьківщини, що пережила глибокі катастрофи.

Другий рядок є переходовим, але за змістом схожим на попередній. Він прямо виражає «бідність» та «смуток» батьківщини, що водночас виношує «надію» та «квіти»:

Я – твоя бідність.
Я – твоя скорбота.
Я – вистраждана надія багатьох поколінь.
Я – квітка в руці небожителів,
що тисячі років не спускаються на землю.

сько-метафоричному вимірі, є вірш «Пік богині» («女神峰»). Назва вірша натякає на реальний природний об'єкт – мальовничу вершину у горах Улін'юань (провінція Хунань), що за формою нагадує постать жінки. Але у поетичному контексті ця вершина постає не лише як частина ландшафту, а як алегорія ідеалізованого жіночого «Я» – самодостатнього, величного, недосяжного. Шу Тін створює образ жінки як сили природи, яка не підпорядковується ані традиційним уявленням про жіночність, ані романтичним очікуванням з боку чоловічого суб'єкта [6].

Поезія побудована на контрасті між мовчазною стійкістю вершини й бурхливим потоком почуттів, що викликає її образ. Тут любов не потребує реалізації у стосунках – вона постає як сила, яка надихає, але водночас залишається автономною. Вірш водночас демонструє і тугу за близькістю, і усвідомлення необхідності дистанції – це тонка метафора неможливості традиційного кохання, що не зраджує індивідуальність.

Таким чином, «Пік богині» втілює любов як захоплення без володіння, як тяглість до недосяжного, що водночас возвеличує і засмучує. Вона – не муза чи кохана, а міф, що перетворює жінку на предмет пошанування, а не підкорення. Такий

погляд перегукується з концептом духовного кохання в європейській традиції (Петрарка – Лаура), але має власне соціокультурне наповнення, пов'язане з емансипацією жінки у Китаї [4].

Тема любові у віршах Шу Тін часто розглядається не лише як інтимне переживання, а як метафора розчарування в ідеалах. У контексті посттоталітарного китайського суспільства, де покоління поетеси пережило «Культурну революцію», зрада може означати не лише розрив між закоханими, а й втрату віри у справедливість, у систему, в «старших», у світ.

Образи розлуки, мовчання, туману та відсутності «берега» у її поезії часто є символами втрати орієнтирів. У вірші «Двощогловий човен» зрада постає у формі розщеплення – між бажанням і реальністю, любов'ю і обов'язком, жіночою ніжністю і очікуванням соціального активізму. Водночас поетеса не звинувачує у зраді конкретну особу – швидше, вона показує, що зрада є побічним ефектом глибшої дисгармонії між людиною і світом, в якому вона змушена жити [5].

Слід також зазначити, що сама концепція зради у Шу Тін позбавлена патетики або категоричності. Авторка не прагне морального осуду – лише описує біль від неможливості бути разом, коли любов стикається з умовностями, страхами чи суспільними рамками. У цьому сенсі її вірші можна прочитати як сповідь цілого покоління, яке відчувало розрив між ідеалами юності та реальністю дорослого життя.

Шу Тін надає своїм темам емоційно-екзистенційного забарвлення, що відрізняє її від класичних поетичних традицій. Водночас важливо простежити, як змінюється концепт любові та зради у порівнянні з класичною китайською поезією. Показовим є приклад творчості видатної поетеси династії Сун Лі Цінчжао (李清照, 1084–1155), одна з найвідоміших жіночих постатей в історії китайської літератури. Лі Цінчжао відома своїми віршами у жанрі ці (詞), що був популярним у період Сун. Її рання поезія передає красу природи, гармонію почуттів і радість життя, тоді як пізні твори набувають трагічних інтонацій, розкриваючи мотиви самотності, втрати й патріотизму. Стиль поетеси вирізняється емоційною глибиною, витонченістю образів і тонким ліризмом. На відміну від Лі Цінчжао, яка зображує жінку переважно через призму страждання та очікування, Шу Тін формує новий образ жіночої суб'єктивності – сильної, мислячої, самодостатньої. Якщо у Лі Цінчжао любов часто асоціюється з тугою за втраченим коханим, то у Шу Тін вона

стає символом духовної рівності та свободи, що демонструє еволюцію жіночої лірики у китайській поезії від традиційної до модерної.

Шу Тін, хоч і продовжує цей мотив, трансформує його відповідно до змін у сприйнятті жінки у китайському суспільстві. Її героїня не тільки чекає на коханого, але й шукає власний шлях, намагається зрозуміти власні почуття і прийняти рішення, яке не обов'язково відповідає традиційним нормам. Це відчутно у її віршах, де розповідається про суперечливість почуттів та необхідність особистісного вибору. Образ природи, який традиційно слугував символом гармонії та циклічності буття, у поезії Шу Тін стає більш динамічним, тісніше пов'язаним із психологічним станом людини. Наприклад, у класичній поезії Ван Вея природа є ідеалом спокою та незмінності, тоді як у Шу Тін природні явища, такі як вітер, дощ, сонце, часто виступають як метафори душевних переживань. У її поезії природа може бути і джерелом натхнення, і символом самотності та ізоляції. Цей новий підхід демонструє еволюцію китайської лірики в сучасну епоху [9].

Особливо варто звернути увагу на тему внутрішнього конфлікту жінки у контексті любовних переживань. Шу Тін у ліричних творах досліджує розрив між ідеалом кохання та реальністю, що супроводжується сумнівами, болем та пошуками власного голосу. У класичній китайській поезії жінку зазвичай змальовували як вірну і терплячу, яка очікує на повернення коханого. Шу Тін, однак, показує іншу картину: її героїня сама приймає рішення, іноді навіть відмовляється від кохання заради особистого зростання. Цей новий підхід до жіночої тематики вплинув на подальший розвиток китайської поезії, зокрема на творчість молодшого покоління поетес, які почали відкритіше говорити про власні переживання та права. Шу Тін стала однією з перших китайських поетес, які сміливо порушили тему жіночої свободи у своїй творчості. Саме тому її поезія залишається актуальною і сьогодні, оскільки резонує із сучасними феміністичними ідеями в Китаї [2].

Творчість Шу Тін вирізняється своєрідною феміністичною оптикою, попри відсутність відкритої політичної декларативності. Її жіночі голоси – це не жертви, а повноцінні суб'єкти почуттів, які не бояться сумніватися, відмовлятися, боротися за своє право на незалежність.

Вірш «До дуба» став канонічним текстом для феміністичних прочитань саме тому, що заперечує класичну схему любові як злиття. Шу Тін чітко окреслює новий ідеал: дві рівноправні сутності,

що підтримують одна одну, зберігаючи власну цілісність. Вона не боїться бути «нечуттєвою», не готова «покинути землю» заради партнера – і в цьому постає нова етична парадигма стосунків [7].

У поезії Шу Тін жінка не є лише об'єктом бажання, натомість вона – суб'єкт пошуку, запитань, вибору. Навіть у болі зради чи втрати її героїня не пасивна: вона осмислює ситуацію, приймає її і продовжує рухатися вперед. У цьому виявляється її внутрішня сила – не показна, не войовнича, але глибока й цілеспрямована.

Завдяки такому баченню любові, Шу Тін стала однією з провісниць нової жіночої поезії в Китаї. Її творчість вплинула на поеток наступних поколінь, які дедалі сміливіше почали висловлювати свої почуття, бажання й страхи – не як тінь чоловічого досвіду, а як унікальний, рівноправний голос у загальному хорі культури.

Творчість Шу Тін є яскравим прикладом поєднання традиційної китайської поезії, особистісних переживань та осмислення складних соціальних і філософських питань. Аналіз її поезії у межах ключових концептів любові і зради дозволяє виявити багатошаровість її творів та глибину їхнього змісту.

Любов і зрада у віршах Шу Тін постають не лише як міжособистісні переживання, а й як відображення суспільних та історичних процесів. Любов у її поезії набуває різних форм – від ніжного ліричного почуття до глибокої прихильності до рідної землі та культури. Водночас зрада – не завжди між людьми, а й з боку держави, історії та соціальної системи, що віддаляє людей одне від одного. Це особливо помітно у творах, які відображають наслідки «Культурної революції», коли довіра між близькими руйнувалася через ідеологічні протистояння.

Аналіз творчості Шу Тін, зокрема віршів «До дуба», «О, мамо!» та «Двощогловий човен», засвід-

чує, що осмислення концепту любові посідає одне з центральних місць у її поетичній спадщині. Як відзначають дослідники (Чжоу Цзяньжун, Фан Чан Ань та ін.), любов у поезії Шу Тін не зводиться до простої сентиментальності, а постає як глибоке, багатошарове почуття, що поєднує ніжність і стійкість, меланхолію та внутрішню силу. Через витончену символіку та емоційну глибину поетеси вдалося створити образ любові, який резонує з універсальними прагненнями людини до гармонії, розуміння та моральних орієнтирів.

Висновки. Отже, творчість Шу Тін посідає унікальне місце в сучасній китайській поезії, адже поєднує глибоко інтимні переживання з соціальними, філософськими та феміністичними рефлексіями. Її поезія є простором, у якому любов і зрада постають не лише як особисті емоції, а як культурні й екзистенційні концепти, що втілюють досвід цілого покоління. Через символічні образи природи, внутрішній монолог і тонку емоційну палітру Шу Тін формує нову модель жінки – сильну, самодостатню, здатну не лише кохати, але й протистояти, мислити, вибирати.

Поетка трансформує традиційну любовну лірику, зберігаючи її емоційність, але наповнюючи її сучасним баченням рівності, особистісної свободи та внутрішньої цілісності. Зрада у її віршах постає не як етична категорія, а як глибока екзистенційна тріщина між ідеалом і реальністю, між людиною та суспільством. Аналіз творів Шу Тін, зокрема «До дуба», «Двощогловий човен», «О, мамо!» та «Пік богині», демонструє її здатність торкатися універсальних тем крізь призму особистого досвіду, зберігаючи при цьому високу художню майстерність.

Саме тому поезія Шу Тін є важливим об'єктом міжкультурного, філософського й феміністичного аналізу, що відкриває нові горизонти для дослідження жіночого письма, поетики переживання і соціальної відповідальності митця у добу змін.

Список літератури:

1. Hung E. (ed.). *Selected Poems by Shu Ting: An Authorized Collection*. Hong Kong: Research Centre for Translation, Chinese University of Hong Kong, 1992.
2. Zhang-Czirakova D. *Images of Nature and Its Symbolism in Shu Ting's Poetry as a Rendering of Her Mind and Heart*. Academia.edu. URL: <https://www.academia.edu/63904082>
3. Koh H. *Modern Chinese Poem 'To the Oak Tree' by Shu Ting*. Learning Curves. URL: <https://learningcurves.org/modern-chinese-poem-to-the-oak-tree-by-shu-ting/>
4. Meng L. *Redefining Family Women: The Ecofeminist Poetics of Shu Ting and Wang Xiaoni*. MCLC Resource Center. URL: <https://u.osu.edu/mclc/r-x/>, 2025.
5. Zhang I. *Shu Ting – The In-Between Place*. URL: <https://irenezhangpersonalproject.wordpress.com/2016/07/08/shu-ting/>, 2021.
6. Xu X. *Textual Close Reading and Poetics of Reception: The Deep Implications and Historical Context of Shu Ting's "To the Oak Tree"*. Hill Publisher. URL: <https://wap.hillpublisher.com/ArticleDetails.aspx?cid=2238>

7. Knight J. Gender, Nation, and the Politics of Shame: Shu Ting and the Cultural Revolution. *Journal of Modern Chinese Literature*. 2020. Vol. 38, № 1. P. 87–104.
8. Zhang D. 世纪新诗经典导读. 北京: 人民文学出版社, 2003.
9. Zhou J. 大学语文. 上海: 华东师范大学出版社, 2016.

Behmat A. O. LOVE AND BETRAYAL AS KEY CONCEPTS OF SHU TING'S POETIC WORK

The article provides a comprehensive analysis of the poetic works of Chinese poet Shu Ting, one of the most prominent representatives of the 'misty poetry' literary movement, which emerged in the late 1970s as an aesthetic and moral response to the repressive policies of the «Cultural Revolution». The main focus is on the concepts of love and betrayal as key emotional and philosophical categories that shape the poet's artistic world. Her work appears as a synthesis of personal experience, social resistance, and the search for harmony between the individual and the collective. Four significant works are analysed: 'To the Oak Tree,' 'The Two-Masted Boat,' 'Oh, Mother!' and 'The Peak of the Goddess,' which reveal deep symbolism, lyricism and a feminist vision of the relationship between women, men and society.

Love in Shu Ting's poetry is portrayed as a partnership based on equality, respect for the freedom of the other, and awareness of the value of one's own self. This approach differs from the traditional Chinese view of female self-sacrifice in love. Betrayal, in turn, appears not only as emotional trauma, but also as a manifestation of social alienation, the collapse of ideals and the rupture between the individual and the system.

Particular attention is paid to the feminist aspect of her work. The poet asserts women's right to a voice, choice, independence and self-expression, transforming classical love poetry into a space of inner resistance and ethical self-affirmation. Her poetry is seen as a form of cultural memory, intellectual resistance, and an aesthetic search for harmony. The article argues that Shu Ting's work has interdisciplinary significance, combining literary, philosophical, and gender approaches to the analysis of artistic text.

Key words: Shu Ting, Chinese poetry, misty poets, love, betrayal, feminism, symbolism.

Дата надходження статті: 23.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Беляков О. О.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Пожарська Н. В.

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Шкамарда О. А.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ГРА» У РОМАНІ ДЖОНА ФАУЛЗА «МАГ»

Статтю присвячено аналізу лінгвістичних та літературознавчих засобів реалізації концепту «ГРА» в романі Джона Фаулза «Маг». Гра розглядається як ключова естетична домінанта постмодерністського письма та структуроутворювальний принцип поетики твору. Теоретичну основу дослідження становлять концепція «людини ігрової» Й. Гейзінги, типологія гри Р. Каюа, герменевтичне осмислення гри у Г.-Г. Гадамера, а також рецептивно-естетичний підхід В. Ізера, який дозволяє інтерпретувати читання як специфічну форму гри між текстом і реципієнтом. На цьому тлі роман Джона Фаулза «Маг» розглянуто як складний ігровий постмодерністський текст, у якому гра виконує онтологічну, епістемологічну, композиційну та комунікативну функції. У статті з'ясовано, що концепт «ГРА» в романі реалізується передусім через метатеатральну модель *godgame*, організовану Морісом Кончісом. Острів Фраксос, простір вілли та численні «вистави» формують театралізований хронотон, де зникаються різні «можливі світи» та альтернативні рівні реальності, а персонажі постають як «маски» і «гравці» одночасно. Спираючись на дослідження Н. Кравченко та О. Жихаревої, змодельований «світ театру» проаналізовано як метатекстуальну рамку, що задає спосіб прочитання подій роману й перетворює їх на багаторівневу інтертекстуальну гру. Особливу увагу приділено літературознавчим механізмам реалізації гри та їхньому поєднанню з лінгвістичними засобами вербалізації гри: лексемами й словосполученнями на позначення гри, театральності, маскараду; описовим деталям, що маркують пороговість ігрового простору; повторюваним образами і модальним структурам, які підкреслюють розмитість меж між реальним та уявним, «серйозним» і «несерйозним». При цьому епістемологічна невизначеність розглядається як центральний ігровий прийом роману: суперечливі версії подій, зміна масок персонажів і порушення наративних очікувань змушують читача постійно перегравати власні інтерпретації, що узгоджується з концепцією В. Ізера про «гру уяви» як власне буття літературного твору. Зроблено висновок, що гра в романі «Маг» постає як багатовимірний концепт, який поєднує театральну модель світу, авторську стратегію маніпулювання сприйняттям, поетику маски та симуляції, а також лінгвістичне моделювання невизначеності. Сукупність літературознавчих і лінгвістичних засобів перетворює текст роману на простір випробування свободи героя і читача, а також на поле філософської рефлексії над межами пізнання й автентичності.

Ключові слова: гра, *godgame*, метатеатр, театральність, постмодернізм, епістемологічна невизначеність, Джон Фаулз, «Маг».

Постановка проблеми. Дослідження присвячено вивченню категорії гри, яка є однією з ключових ознак постмодерністської літератури. У художньому дискурсі постмодернізму гра постає не лише як особливий світоглядний концепт, а й як важливий структуротворчий елемент поетики: вона деконструє усталені ієрархії, переводить серйозну реальність в умовний, симу-

льований простір, де істина завжди множинна й тимчасова.

Одним із найяскравіших прикладів ігрових стратегій в англійській прозі другої половини XX століття є роман Джона Фаулза «Маг». Це складний, демонстративно ігровий текст, у якому епістемологічна невизначеність виступає центральним прийомом організації як сюжетного, так

і психологічного рівнів. Саме гра визначає спосіб побудови подій, форму подання досвіду героя й характер залучення читача.

У цьому контексті постає проблема поєднання літературознавчого (поетика, структура, театральність, маскарад) і лінгвістичного (лексика, образність, наративна модальність) вимірів аналізу концепту «ГРА» в романі «Маг», а також необхідність систематичного залучення тексту твору як основного матеріалу для інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичним теоретичним підґрунтям для осмислення гри як культурного феномену є праця Й. Гейзинґи «Homo Ludens», де гра визначається як автономний, регламентований простір із власними правилами й символічним порядком, пов'язаний із походженням права, ритуалу, міфу й мистецтва. Р. Каюа у праці «Man, Play and Games» пропонує типологію ігор (agon, alea, mimicry, ilinx), що дає змогу аналізувати різні форми ігрової поведінки та механізмів невизначеності, змагання, перевтілення [3].

Г.-Г. Гадамер розглядає гру як онтологічний спосіб буття мистецтва: справжнім суб'єктом гри є не гравець, а сама гра, а театр постає простором, у якому сценічна подія виявляє глибшу реальність людського існування. В. Ізер, розвиваючи рецептивну естетику, тлумачить літературний текст як поле «гри уяви», де смисл виникає внаслідок конвергенції тексту й читача, заповнення лакун і постійного «перегравання» інтерпретацій.

Українські дослідники (О. Сачик, Н. Кравченко, О. Жихарева та ін.) характеризують прозу Джона Фаулза як ігрову, експериментальну, жанрово плинну, акцентуючи на поєднанні екзистенційної проблематики з постмодерністською поетикою. Окремі праці присвячено театральності й метатекстуальності роману «Маг», зокрема аналізу симульованого «світу театру» як метатекстової рамки твору. Наголошується також на жанровому синкретизмі роману та активній позиції читача в розгортанні смислу.

Попри це, лінгвістичні аспекти реалізації гри в романі – лексичні, образні й модальні засоби вербалізації невизначеності, театральності та маскараду – залишаються описаними фрагментарно. Комплексний аналіз поєднання лінгвістичних і літературознавчих засобів актуалізації концепту «ГРА» в «Мазі» з опорою на текстові цитати з роману досі недостатньо представлений, що й зумовлює мету цієї статті.

Постановка завдання. Мета статті – виявити й описати лінгвістичні та літературознавчі засоби

реалізації концепту «ГРА» в романі Джона Фаулза «Маг» на матеріалі конкретних текстових фрагментів, де поєднуються мотиви театральності, маски, симуляції, невизначеності та рецептивної гри. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких **завдань**: окреслити теоретичні параметри концепту «ГРА» в культурологічному, філософському та літературознавчому дискурсах; проаналізувати просторово-хронотопну й театральну організацію роману «Маг» як моделі «godgame»; виокремити й охарактеризувати літературознавчі засоби реалізації гри на прикладі ключових сцен і реплік; дослідити лінгвістичні засоби вербалізації гри, невизначеності та театральності у тексті роману та показати роль читача як співгравця в інтерпретації роману «Маг».

Виклад основного матеріалу. Одним із центральних літературознавчих механізмів реалізації концепту «ГРА» в романі Джона Фаулза «Маг» є театральний код, завдяки якому художня реальність вибудовується як низка режисованих «вистав», маскарадів та псевдоритуалів. У дослідженні Н. Кравченко та О. Жихаревої симульований театральний світ роману визначається як метатекстова рамка, що «establishes a way of reading and interpreting events and actions through the modeling of an alternative theatrical reality» [8, с. 187]. Події від самого початку пропонуються читачеві як такі, що мають бути прочитані через призму театру, гри, перформативності.

На літературознавчому рівні концепт гри реалізується насамперед через просторово-сюжетну організацію роману. Альтернативна театральна реальність безпосередньо організована Морісом Кончісом, який виступає водночас режисером і учасником гри, що в науковій традиції позначається терміном «godgame». У межах цього «божественного» сценарію Ніколасові пропонується не просто спостерігати «вистави», а брати в них участь, причому без попереднього знання ролей і правил. Сам герой фіксує власну втягненість у «театр» Моріса Кончіса, поступово усвідомлюючи, що звичні критерії реального та вигаданого тут не діють, а події набувають статусу випробування, ініціації та експерименту над свідомістю.

Ігровість Моріса Кончіса резонує з розумінням гри, яке декларує сам Джон Фаулз у метатекстових висловлюваннях. В інтерв'ю, процитованому О. Сачик, він наголошує: «письменник повинен уміти вводити в оману читачів. Глузувати з них, наводити на хибний слід. Це дуже важлива складова частина мистецтва романіста» [1]. Далі він

підкреслює, що авторові «необхідно зробити з цього гру», визначаючи для себе ключовим саме дієслово «taquiner» – «дражнити» читача як принцип романістики [1]. У романі «Маг» ці поетологічні установки втілені у фігурі Моріса Кончіса, який «грає» і з героєм, і з читачем, що опиняється в позиції «обдуреного» учасника.

Театральний характер гри в романі особливо виразно проявляється в ключових епізодах, зокрема в першій зустрічі Ніколаса з Лілі: «*She was dressed in what must have been the formal evening style of 1915: an indigo silk evening wrap over a slim ivory-colored dress of some shot material that narrowed and ended just above her ankles*» [4]. Уже ця деталь одягу кодує героїню як фігуру з іншого часу, акторку давнішої епохи. Персонаж з'являється ніби зі сцени, а не з «реальності», що підкреслюється реплікою Моріса Кончіса: «*Lily. May I present Mr. Nicholas Urfe. Miss Montgomery*» [4]. Ім'я, подане як у театральній завісі, фіксує момент входу персонажа в гру, де її статус принципово не визначений. Такий природний і надприродний дуалізм збиває з пантелику героя і стає джерелом його епістемологічної невпевненості.

Особливість поняття «godgame» полягає в тому, що воно водночас реалізує кілька типів гри, описаних Р. Каюа:

- **agon**, адже Ніколас постійно відчуває себе супротивником Моріса Кончіса, якого треба розкрити й перемогти в інтелектуальному змаганні;
- **alea**, оскільки результат гри, її продовження та наслідки для героя є принципово непередбачуваними, «uncertain» у термінах Р. Каюа;
- **mimicry**, адже значна частина дії реалізується через перевтілення, удавання й гри з ідентичністю.
- **ilinx** – момент «запаморочення» свідомості, коли герой втрачає будь-які опори, а межа між нормальністю та божевіллям стає розмитою [3, с. 12–13].

Таким чином, у межах одного наративного простору поєднуються різні типи гри, що підсилює ефект невизначеності та залежності героя від «правил», які він не контролює.

Гра в романі організована насамперед за принципом маски, а кінцева мета цієї гри – відмова від фальшивого минулого й пошук автентичного «Я» героя. Маска в романі «Маг» виконує кілька взаємопов'язаних функцій:

1. **Як спосіб самозахисту Ніколаса.** У стосунках з Алісон герой визнає: «*The truth was that the recurrent new feeling I had for Alison had nothing to do with what went on in the heart*» [4]. Ця репліка

оголює розрив між тілесним потягом та емоційною відповідальністю: герой свідомо тримає «гру» на рівні поверхневого, відмовляючись включити серце в стосунки. Його поведінка щодо Алісон – це гра з роллю незалежного інтелектуала, який, за власним визначенням, не хоче пов'язувати себе ні з ким остаточно.

2. **Як інструмент Моріса Кончіса, який змушує героя зіткнутися з власною роздвоєністю.** Сцена з Лілі показує, як маска водночас притягує й відштовхує Ніколаса: він вагається між тим, щоб прийняти її як «привид» і як «акторку», не в змозі встановити остаточний статус побаченого. Сам Моріс Кончіс постає як «old devil», про якого Ніколас мислить із сумішню захоплення й недовіри: «*the old devil had not given in one bit*» [4]. Маска тут уже не тільки зовнішній атрибут персонажів, а й метафора етичної позиції: Моріс Кончіс як гравець не здається, не сходить зі своєї ролі до кінця.

3. **Як метатекстова категорія, що описує і саму природу романної реальності.** Як показує В. Боришевський, «Маг» синтезує в собі елементи кількох жанрових традицій – «the gothic novel, the detective novel, the Bildungsroman, the novel of manners, as well as the masque» [2, с. 67]. Саме придворна маска як жанр, за його висновком, «plays a very important role at the level of the world presented in the novel» і впливає на те, «how the novel is perceived and interpreted by the reader» [2, с. 67]. Іншими словами, роман «надає» на себе маску маски: він не просто містить маскарадні сцени, а й сам структурований за принципами цього жанру, де кожен персонаж є потенційно «іншим», ніж здається.

У такій перспективі концепт «ГРА» нерозривно пов'язується з проблемою ідентичності. Гра масок у романі «Маг» має подвійний ефект: з одного боку, вона розмиває суб'єктні межі й унеможливорює фіксовані характерологічні дефініції, з іншого – у межах цієї нестабільності герой змушений шукати дещо більш стале, ніж соціальна роль чи стиль поведінки. Зрештою, саме ігрова ситуація, влаштована Морісом Кончісом, приводить його до необхідності переосмислити власну відповідальність перед Алісон і самим собою.

Стрижневими елементами роману Джона Фаулза «Маг» є аномалії, що спричиняють утворення характерних рис для постмодерністського тексту – фрагментарності, змішування жанрів і стилів, вивільненої хаотичності змісту і зовнішньої неорганізованості форми. Відповідно, центральним ігровим прийомом роману «Маг» є епіс-

темологічна невизначеність. Так, епістемологічна невпевненість є важливою ігровою характеристикою роману Джона Фаулза «Маг»: герой постійно не знає, що саме з ним відбувається, а читач не має змоги однозначно визначити статус подій.

Ця невизначеність реалізується передусім через позицію оповідача. В. Ізер, аналізуючи процес читання, підкреслює, що літературний твір має «two poles, which we might call the artistic and the aesthetic», де «the artistic refers to the text created by the author, and the aesthetic to the realization accomplished by the reader» [7, с. 279]. Звідси випливає, що «the literary work cannot be completely identical with the text, or with the realization of the text, but in fact must lie halfway between the two» [7, с. 279]. У романі «Маг» ця проміжність набуває особливої гостроти, оскільки Ніколас як оповідач не просто реконструює події, а й увесь час сумнівається у власних реконструкціях. Між тим, що він бачив «тоді», і тим, як він це описує «тепер», пролягла дистанція, заповнена сумнівами, самоіронією, спробами змінити оцінки.

Епізод із німецькими солдатами добре ілюструє цю ситуацію. Ніколас згадує: «*My heart jumped. They were in German uniforms*» [4]. Первинна реакція – фізичний шок, зумовлений історичною пам'яттю, страхом і раптовістю будь-якої непоясненої появи. Далі, однак, герой починає раціоналізувати побачене, припускати маневри, але психологічно йому важко прийняти саму можливість того, що «*any Greek soldier would put on a German uniform*» [4]. Внутрішній опір очевидності (він бачить форму) і культурна неможливість ситуації (грек у формі окупанта) провокують епістемологічний розрив, який Моріс Кончіс лише посилює своєю мовчанкою та небажанням здатися.

З формального погляду Джон Фаулз послідовно конструює таку невизначеність через чергування «реалістичних» та очевидно інсценізованих фрагментів, які оповідач не в змозі однозначно розрізнити. Як зазначає Н. Кравченко, симульована реальність у романі «*is achieved by the creation of multiple semiotic worlds: ancient Greek mythology, an illusory realm of mystical reality, intersymbolic spaces, maintained by allusive semiotic codes related to painting, music, structure, architecture, and others*» [4, с. 187]. Один із таких світів – «world of theater», який «*serves as a metatext – a narrative and conceptual framework*» для сприйняття подій [4, с. 187]. У результаті читач опиняється в такому ж становищі, як і герой, – між різними, взаємно суперечливими інтерпретаційними можливостями.

Саме тут стає релевантною заувага Й. Гейзинги, що в грі завжди присутній смисловий вимір: «*In play there is something "at play" which transcends the immediate needs of life and imparts meaning to the action. All play means something*» [6, с. 1]. Гра виходить за межі «purely biological activity» і набуває значення завдяки дистанції щодо «immediate needs of life» [6, с. 1]. У романі «Маг» Моріс Кончіс не дає Ніколасові готових тлумачень ні своїх дій, ні історій – гра як експеримент над свідомістю має примусити героя самостійно витворити сенс побаченого. Невизначеність тут не дефект реальності, а принцип ігрової організації досвіду.

На лінгвістичному рівні концепт «ГРА» реалізується через низку стійких мовних засобів. Лінгвістична складова ігрової поетики в романі «Маг» пов'язана зі стабільно присутнім лексико-семантичним полем, орієнтованим на гру, театр, маскарад, експеримент. У тексті роману систематично з'являються одиниці типу *game, play, trick, experiment, drama, masque, mask, role, stage, performance*, які формують своєрідний словник гри. Коли Ніколас характеризує експеримент Моріса Кончіса як «маскарад», «драму», «виставу», він тим самим маркує події як умовні, інсценізовані, підважуючи їх статус «реальності». Ці лексеми функціонують як сигнали умовності та вказують на те, що те, що відбувається, не можна сприймати як прозору, однорівневу дійсність.

Образний рівень мовлення також працює на реалізацію концепту «ГРА». Сцена з Лілі, уже процитована вище, демонструє типову для Джона Фаулза комбінацію візуальної деталі й театральної сугестивності: опис сукні, зачіски, мімічних відтінків створює ефект сцени й одночасно ставить під сумнів «природність» персонажа. Тілесні реакції героя (серце, що «стрибає», «шок», «запаморочення») виражені через відповідні дієслова й метафори, можна співвіднести з категорією Р. Каюа «*ilinx*». Дослідник пропонує «*using the term ilinx, the Greek term for whirlpool, from which is also derived the Greek word for vertigo (ilingos)*» для позначення стану «transport» і розладу, що може мати «organic or psychological form» [3, с. 24]. У романі цей тип гри-запаморочення вербалізується через мовні одиниці, які фіксують розлад між стабільною картиною світу й тим, що герой бачить у Фракосі.

Важливою є й організація наративної модальності. Мовлення Ніколаса насичене модальними дієсловами, прислівниками сумніву (*perhaps, I suppose, I think*), вставними конструкціями й риторичними питаннями, які підважують попере-

дні твердження. Наприклад, рефлексуючи над власною поведінкою, він зауважує: «*Perhaps the one thing in my favor was that I lied very little*» [4]. Саме через такі мовні засоби читач відчуває нестабільність точки зору: оповідач не претендує на статус «наїзника, що все знає», а демонструє власну обмеженість і помилковість. Це цілком відповідає ідеї В. Ізера про активну участь читача, коли «*The extent to which the "unwritten" part of a text stimulates the reader's creative participation*» [7, р. 280]. Лише постійне «дозаповнення» й «перегравання» інтерпретацій робить гру тексту повноцінною. У романі «Маг» це «дозаповнення» ніколи не завершується остаточно, тому що кожен новий фрагмент інформації надає попереднім подіям нового статусу.

Роман «Маг» свідомо структурується як гра з читачем. Численні лакуни, суперечності й зміни реєстрів змушують реципієнта постійно переглядати попередні інтерпретації. Кожна сцена – від першої появи Лілі до «суду» над Ніколасом – побудована так, щоб одночасно підтверджувати й заперечувати попередні версії подій. У цьому сенсі читач опиняється в тій самій ситуації, що й герой: він не знає, як далеко заходить роль Моріса Кончіса, де закінчується «експеримент» і починається «справжній» моральний вибір.

Саме тут працює теза Г. Гадамера про гру як онтологічний процес, де вирішальним є не суб'єкт, а сама гра: «*It is the game that is played – it is irrelevant whether or not there is a subject who plays*» [5, с. 104]. У мистецькому досвіді ми залучені в цю гру не як зовнішні спостерігачі, а як ті, кого «грає» саме мистецтво. В. Ізер, описуючи читання як «гру уяви», наголошує, що літературний текст створює віртуальний вимір, який виникає лише в конвергенції тексту й читача; саме тому «невиписана» частина тексту вимагає активного доповнення [7]. Роман «Маг», який не дає однозначних відповідей, а радше примушує до нескінченного запитування, є зразком саме такого «ігрового» тексту. У творі ця установка реалізується в поетиці «godgame», де кожен читач мусить зіграти власну інтерпретаційну партію.

У результаті аналізу роману Джона Фаулза «Маг» з'ясовано, що концепт «ГРА» реалізується передусім через театральний код і модель «godgame», організовану Морісом Кончісом. Театралізований простір Фраксосу, система маскарадів і псевдоритуалів формують симульовану реальність, у межах якої герой послідовно втрачає стабільні орієнтири й змушений переглядати власну ідентичність. Маска в романі виконує водночас психологічну, сюжетну й метатекстову функції, а гра масок виявляється тісно пов'язаною з проблемою автентичного «Я» та етичною відповідальністю героя.

На лінгвістичному рівні концепт «ГРА» підтримується стійким лексико-семантичним полем (*game, play, trick, masque, performance* тощо), образними деталями, що кодують пороговість ігрового простору, а також модальною організацією наративу, насиченого сумнівом, припущеннями й риторичними запитаннями. Така структура мовлення оповідача створює зону епістемологічної невизначеності та перетворює читача на співгравця, який змушений постійно «дозаповнювати» смисли.

Висновки. Отже, гра в романі «Маг» постає як багатовимірний концепт, що поєднує театральну модель світу, авторську стратегію маніпуляції сприйняттям, поетику маски та лінгвістичне моделювання невизначеності, унаслідок чого текст функціонує як простір випробування свободи героя й читача. Гра не лише структурує художній простір твору, а й перетворюється на ключовий механізм осмислення людської суб'єктивності, межі довіри та можливостей інтерпретації. Саме через ігрову парадигму роман порушує фундаментальні питання ідентичності, відповідальності та вибору, спонукаючи читача до співтворення смислів і критичного переосмислення власних когнітивних стратегій. Таким чином, феномен гри стає не просто тематичним елементом, а інтегральною філософсько-естетичною категорією, що визначає багатозначність і модерністську природу тексту.

Список літератури:

1. Сачик О. Творча гра та ігрова творчість [Електронний ресурс] // *Експеримент*. 29.09.2022. URL: <https://md-eksperiment.org> (дата звернення: 21.11.2025).
2. Boryszewski W. Elements of the Court Masque in «The Magus» by John Fowles. *Prace Literaturoznawcze*. 2015. No. 3. P. 67–83.
3. Caillois R. Man, Play and Games / transl. by Meyer Barash. Urbana; Chicago: University of Illinois Press, 2001. 221 p.
4. Fowles J. The Magus. London: Jonathan Cape, 1965. URL: https://john-robert-fowles.freenovelread.com/216479-the_magus

5. Gadamer H.-G. Truth and Method. 2nd rev. ed. / transl. by J. Weinsheimer, D. G. Marshall. London; New York: Continuum, 2004. 637 p.
6. Huizinga J. Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture. New York : Roy Publishers. 1950. 220 p.
7. Iser W. The Reading Process: A Phenomenological Approach. *New Directions in Literary History*. London : Routledge. 1974. Vol. 3, No. 2. P. 279–299.
8. Kravchenko N. K., Zhykharieva O. O. The simulated “world” of theater as a metatext framework in Fowles’ “The Magus”. *Modern philology : theory, history, methodology : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. P. 187–198.

Beliakov O. O., Pozharska N. V., Shkamarda O. A. LINGUISTIC AND LITERARY MEANS OF REALIZING THE CONCEPT OF ‘PLAY’ IN JOHN FOWLES’S ‘THE MAGUS’

The article analyses the linguistic and literary devices used to realise the concept of ‘PLAY’ in John Fowles’s novel ‘The Magus’. Play is treated as a key aesthetic dominant of postmodernist writing and as a structuring principle of the novel’s poetics. The theoretical framework of the study draws on J. Huizinga’s concept of homo ludens, R. Caillois’s typology of games, H.-G. Gadamer’s hermeneutic understanding of play, and W. Iser’s reception-aesthetic approach, which allows reading to be interpreted as a specific form of play between text and reader. Against this background, ‘The Magus’ by John Fowles is examined as a complex ludic postmodernist text in which play performs ontological, epistemological, compositional and communicative functions.

It is argued in the article that the concept of play in the novel is realised primarily through the metatheatrical model of the godgame organised by Maurice Conchis. The island of Phraxos, the villa setting and numerous ‘performances’ form a theatrical chronotope in which different ‘possible worlds’ and alternative levels of reality converge, and the characters appear as both ‘masks’ and ‘players’. Drawing on the work of N. Kravchenko and O. Zhikhareva, the constructed ‘world of theatre’ is analysed as a metatextual framework that shapes the reading of the novel’s events and turns them into a multi-level intertextual game.

Particular attention is paid to the literary mechanisms through which play is staged and to their interaction with the linguistic means of its verbalisation: lexemes and phrases denoting play, theatricality and masquerade; descriptive details that mark the liminal nature of the ludic space; recurring images and modal structures that emphasise the blurring of boundaries between ‘the real’ and ‘the imaginary’, ‘the serious’ and ‘the non-serious’. Epistemological uncertainty is treated as a central ludic strategy of the novel: contradictory versions of events, shifting masks of the characters and systematic violations of narrative expectations force the reader to replay their interpretations, in line with W. Iser’s notion of the ‘play of imagination’ as the mode of being of the literary work.

It is concluded that play in ‘The Magus’ functions as a multidimensional concept that brings together a theatrical model of the world, an authorial strategy of manipulating perception, a poetics of mask and simulation, and the linguistic modelling of uncertainty. The interaction of literary and linguistic devices turns the novel into a space for testing the freedom of both protagonist and reader, as well as a field for philosophical reflection on the limits of cognition and authenticity.

Key words: play, godgame, metatheatre, theatricality, postmodernism, epistemological uncertainty, John Fowles, *The Magus*.

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Бровко О. О.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Віннікова Н. М.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Луцюк М. В.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

КОНЦЕПТ *НОМО VIATOR*: ДЖЕРЕЛА І ХУДОЖНІ МОДИФІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У статті з'ясовано джерела, семантичні трансформації та художні модифікації концепту *Номо viator* («людина-подорожній», «людина в дорозі») у сучасній українській поезії, а також виявлено особливості його функціонування як моделі екзистенційного, духовного та національного досвіду. Предметом дослідження визначено джерела, символіку та поетичні інтерпретації концепту *Номо viator* у творах сучасної української лірики.

У ході дослідження окреслено провідну роль цього концепту у християнській антропології та європейській культурній традиції, оскільки відповідний мотив – від вигнання Адама й Єви з Едему до мандрів Авраама та притчі про блудного сина – формує універсальну метафору людського буття, у центрі якої постає дорога як духовний досвід, спосіб існування у світі та джерело образу народу-вигнанця.

У результаті аналізу текстів Вікторії Амеліної, Ії Ківи, Любові Якимчук, Максима Кривоцького, Валерія Пузика з'ясовано, що концепт *Номо viator* набуває нового змістового наповнення, зумовленого актуалізацією дискурсу переміщення, який охоплює досвід міграції, вигнання, втрати дому та розриву з рідним простором. Виявлено, що інтерпретацію цього концепту поєднано з множинними наративами пам'яті, які функціонують як екзистенційні та історичні константи українського буття. Таке письмо долає межу між приватним і спільним, трансформуючи індивідуальну втрату на складник культурного досвіду.

На підставі здійсненого аналізу виявлено формування в концепті *Номо viator* особливих смислових ознак, поєднаних із біблійною символікою та національним досвідом вигнання, пошуку дому й збереження ідентичності. Встановлено, що сучасною українською поезією не лише репрезентується травма втрати, а й моделюється нова мапа ідентичності, у межах якої образи міста та зруйнованого дому функціонують як складники спільного культурного тіла, здатного до пам'яті, переживання та спротиву.

Ключові слова: *Номо Viator*; концепт, біблійна символіка, сучасна українська лірика, порівняльно-типологічний аналіз, екзистенційний досвід.

Постановка проблеми. Проблематика культурної пам'яті, травми та переміщення посідають помітне місце в сучасному гуманітарному дискурсі. У цьому контексті дискурс переміщення стає важливим чинником українського літературного розвитку – від модерністських пошуків межі XIX–XX століть до сьогодення. Цей дискурс в умовах новітніх соціокультурних трансформацій – зокрема після 2014 року – набув нових змістових і емоційних відтінків. У сучасній українській літературі пам'ять про простір постає як один із ключових механізмів відновлення ідентичності. Простір, зруйнований або перейменований, стає метафорою втрати цілісності не

лише територіальної, а й культурної. У романі Сергія Жадана «Ворошиловград» (2011) героїня Ольга, переглядаючи набір старих листівок, фіксує момент зіткнення між пам'яттю та її симулякрами: «Ворошиловграда немає, а ми є» [5]. Ця фраза набуває значення екзистенційної формули виживання пам'яті, коли зникнення топоніму не означає зникнення досвіду. Листівки, що залишилися, – це символи втраченого минулого, яке героїня прагне повернути як власну «кращу частину». Таким чином, простір міста перетворюється на носія особистої пам'яті, а пам'ять стає формою опору політиці забуття, характерній для постімперських реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз зазначеної тенденції та її суспільних наслідків запропоновано в монографії Оксани Пухонської «Літературний вимір пам'яті», де дослідниця окреслює зв'язок між літературою, колективною пам'яттю та ідентичністю. У працях Тамари Гундорової, зокрема в дослідженні «Транзитна культура і постколоніальна травма» розглянуто феномен постколоніальної пам'яті та літератури як маніфесту розриву з імперськими моделями культури. Наративи пам'яті, травми та втрати у сучасному українському письменстві аналізують Олена Бондарева, Тетяни Гребенюк, Сніжана Жигун, Тетяна Шестопаєлова та інші дослідники. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах повномасштабної російсько-української війни, яка не лише спричиняє нові форми колективного травматичного досвіду, але й актуалізує пам'ять про попередні етапи насильства, переслідувань і вигнання. Цікаво простежити, як сучасна війна впливає на механізми культурної пам'яті, яким чином цей досвід репрезентується в художніх текстах, а також як література може сприяти процесам деколонізації в українській культурі.

Одним із провідних чинників розвитку сучасної української літератури є дискурс переміщення, який охоплює досвід міграції, вигнання, втрати дому, розриву з рідним простором і водночас – пошук нових форм ідентичності та належності, що підтверджують дослідження О.Романенко [11].

Я.Поліщук у виданні «Сім поглядів на війну» (2025) підкреслює, що сучасні митці охоче вдаються до архетипних образів та асоціацій, що непомірно викликають у читача відчуття гостроти життєвого змагання – за істину, волю, добро, любов. Адже такі цінності закладені в літературній класиці – від Біблії та античних творців до великих гуманістів XIX–XX століть [9, с. 75–76].

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування джерел, семантичних трансформацій і художніх модифікацій концепту *Homo viator* у сучасній українській ліриці. Ця розвідка є частиною дослідження в межах наукової теми кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства «Література як інтелектуальний код суспільних трансформацій в Україні: кінець XIX – початок XXI ст.» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Виклад основного матеріалу. Есеї про мандри, вигнання, сучасні студії міграції і мобільності зосереджують увагу на практиках переміщення, картографуванні (символічному і матеріальному),

позаяк *Homo viator* набуває статусу універсального концепту, через який осмислюються процеси самоідентифікації.

Homo viator – це філософська метафора, що описує людину як істоту в постійному русі, шуканні, становленні. Вона походить із християнської традиції, зокрема, у філософії Габрієля Марселя [8]. Концепт *Homo viator* є наріжним каменем християнської антропології. Його витoki сягають біблійного світогляду, у якому земне існування людини осмислюється як динамічний процес, екзистенційний шлях, спрямований до Бога як абсолютної мети. Цей мотив – від вигнання Адама і Єви з Едему до мандрів Авраама, Виходу з Єгипту та притчі про Блудного сина – утворює універсальну метафору людського буття: дорога як форма існування у світі тимчасового, як досвід переходу від рабства до свободи, від вигнання до дому. Вихідною точкою цього шляху є вигнання з Едему, що ознаменувало втрату первісної домівки та надання людському буттю характеру тимчасовості та пошуку втраченого. Історія спасіння в Старому Завіті будується на низці визначальних міграцій, де кожен етап розкриває новий аспект пілігримства. Покликання Авраама (Бут. 12:1) – це акт радикального відриву від минулого заради руху до обіцяного майбутнього [3, с. 14]. Практично всі старозавітні персонажі проходять дорогами випробувань віри і власної свободи. Однак найбільш яскравим і системотвірним елементом концепту *Homo viator* в Біблії є не окрема особистість, а цілий народ – стародавні євреї, чия історія стала метафорою шляху між вигнанням і спасінням. Ідея «народу в дорозі» визначає ізраїльську ідентичність як протилежність імперській стабільності: замість сили – вірність, замість осілості – покликання.

Подальший розвиток цієї ідеї проявляється в біблійній оповіді про переселення до Єгипту, яке демонструє класичну трансформацію, коли притулок стає в'язницею, «домом рабства» (Вих. 20:2) [3, с. 73]. Єгипет у біблійній свідомості – це не лише географічна територія, а архетип імперії, системи безіменного рабства, де людина втрачає гідність, тоталітарна система, що дегуманізує, позбавляє народ власної історії й мови. Мойсей приходить не з проханням покращити умови рабів, а з ультиматумом від Бога: «Відпусти Мій народ!» (Вих. 5:1) [3, с. 58]. Ізраїль стає народом не тоді, коли осідає в Ханаані, а посеред пустелі, біля гори Синай, отримавши Закон (Тору). Їхня ідентичність формується поза імперією і поза осілістю, вони стають *Homo viator*, але вже не як рід

Авраама, а як ціла нація. Вихід із Єгипту під проводом Мойсея є радикальним запереченням права імперії володіти людиною, актом звільнення не лише політичного, а й онтологічного, подоланням логіки страху, влади і насилля через віру. У сучасному контексті ця подія набуває особливого звучання: свобода вимагає не лише визволення від поневолювача, а й внутрішнього оновлення, духовного переходу, руху від рабської свідомості до гідності. Вихід з Єгипту як архетипний наратив деколонізації, є наразі сутністю українства. Це шлях до суб'єктної нації, що знаходить свою ідентичність не в імперському минулому, а у власному Законі (культурі, мові) та в екзистенційному виборі свободи.

Якщо Вихід був фізичним порятунком з рабства, то Вавилонський полон став іншим, не менш травматичним досвідом вигнання. Це була не просто втрата свободи, а втрата Дому – зруйнування Єрусалиму та Храму, центру духовного життя. Народ-пілігрим, що нарешті досяг своєї мети, знову силою кинутий у вигнання, цього разу іншою імперією – Вавилонською. Здавалося б, шлях народу як нації завершено, але неймовірним чином це стало кардинальним поворотом: саме в імперському Вавилоні народ осмислює себе як спільноту віри, що існує завдяки Слову і пам'яті. Псалом 137 («Біля рік Вавилонських...») є декларацією духовного спротиву, виражає не лише тугу за домом, а й радикальну відмову прийняти імперський диктат, спрофанувати сакральне, зрадити вірність своєму Дому: «Якщо забуду тебе, о Єрусалиме, то нехай піде в забуття моя правниця» [3, с. 564]. У цьому сенсі Вавилонський полон – теж форма виходу з імперії, але вже внутрішнього, перш за все, звільнення пам'яті від диктату чужої культури, від спокуси стати частиною «багатонаціонального» імперського проекту. Український досвід культурного опору, плекання пам'яті під тиском імперських режимів глибоко перегукується з цим біблійним архетипом. Українська історія є також історією дороги: вигнання, переселення, пошуку дому, боротьби з імперськими системами, що намагалися позбавити націю голосу. У поетичному осмисленні цей мотив набуває символіки духовного паломництва народу, що шукає свій Сіон. Тому концепт *Homo viator* в українському контексті є метафорою не лише індивідуальної віри, а й форми колективного буття, способом збереження свободи через шлях. У Новому Завіті мотив дороги набуває вирішального, сотеріологічного виміру. Якщо Мойсей був проводирем у дорозі до Землі Обіцяної, то у Христі сама дорога

стає спасінням. Слова Ісуса: «Я є дорога, і правда, і життя» (Ів. 14:6) не лише вказують напрямом, а ідентифікують шлях як спосіб буття з Богом [3, с. 920]. Ідея піліgrimства трансформується: тепер людина не просто рухається до Бога, вона рухається у Христі, через Нього і разом із Ним. Земне життя Ісуса також являє собою шлях у буквальному сенсі. Євангелія подають життя Ісуса як безперервне піліgrimство, географічне і духовне: від Назарету до Єрусалима, від Галілеї до Голгофи. Учні, що йдуть за Ним, стають *Homo viatores* нового типу – не мандрівниками у пошуках земної обітниці, а носіями Царства, яке вже присутнє серед них. Їхнє покликання – це заклик «Ідіть за Мною» (Матв. 4:19) [3, с. 820]. Дорога з Галілеї до Єрусалима – це дорога посвяти, де учні навчаються бачити істинну мету піліgrimства: не територію, а зустріч. І коли апостоли після Голгофи втратили надію, саме в дорозі до них приєднується воскреслий Христос і трансформує їхню втечу на повернення, а відчай – на місію. *Homo viator* перестає бути трагедією вигнання і стає благословенною мандрівкою повернення. Після Воскресіння мотив дороги продовжує апостольська спільнота, шлях стає місцем одкровення: Бог являється не в осілості, а в русі, не в імперській твердості, а в подорожній крихкості. У «Діях» апостоли прямо називаються людьми дороги: християнська спільнота не є інституцією, закам'янілою в культових спорудах, а триває в дорозі, живе у розгортанні місії. Вона мандрує не лише просторами, а й історією, несучи досвід визволення, подібний до того, який пережив Ізраїль. Людство залишається *Homo viator*, але тепер його мандрівка набуває космічного сенсу: усе творіння «стогне і страждає» в очікуванні відкуплення (Рим. 8:22) [3, с. 966]. Людина в дорозі – не вигнанець, а той, хто прямує до завершення історії, де Бог «обітре кожную сльозу з очей» (Об. 21:4) [3, с. 106]. Християнство є постійним виходом зі зручної стабільності до живого свідчення, від храму до дороги, від осілості до паломництва серця.

В обох Завітах дорога постає радикальною антитезою імперії. Імперія означає застиглу владу, централізовану ідолопоклонницьку систему, де людина позбавлена свободи руху, духовної ініціативи. Дорога є символом динаміки свободи, відкритості голосу, що кличе ззовні. Народ як спільнота дороги органічно не може ототожнюватися з імперською владою: його природа у постійному виході з темряви неправди до світла істини, служіння, а не асиміляція. Саме тому біблійна ідея піліgrimства є глибоко антиполітичною в імпер-

ському сенсі: вона заперечує насилля як основу влади. У сучасному українському контексті ця антитеза знову набуває життєвої сили. Українська історія, як і біблійна, є історією дороги, виходу, пошуку дому. І як народ Ізраїлю, Україна сьогодні проживає свій шлях звільнення з-під імперського гніту, дорогу до свободи і гідності. Кульмінацією біблійного мотиву дороги стає образ Нового Єрусалима (Об. 21), де мандрівка завершується зустріччю [3, с. 1061]. Людина залишається *Homo viator*, але тепер її дорога спрямована не до земної мети, а до есхатологічної повноти. У цьому сенсі *Homo viator* – не лише антропологічний, а космічний образ: дорога – не втеча, а спосіб бути з Богом у русі, у надії, у свободі.

Ця ж тема набуває нового, тілесного виміру в текстах, написаних під впливом повномасштабної війни. Ія Ківа в інтерв'ю, есеях і поетичних текстах пропонує метафору колективного тіла, ураженого війною: *«Війна є межовим порушенням не лише державних кордонів, а й особистих... Простір, окреслений державними кордонами України, справді відчувається як колективне тіло, і коли його нищать – завжди складається враження, що обстрілюють твоє власне тіло»* [13]. Водночас Ія Ківа демонструє, що мовна реакція на травму є одним із найдієвіших способів деколонізації пам'яті, адже висловлюючи біль через категорії простору («мені болить Харків», «мені болить Дніпро»), мова стає місцем спільного відчуття, колективної емпатії й самоідентифікації. Такі вислови руйнують дистанцію між «я» і «країна», відновлюючи почуття єдності та спільної тілесності нації. Авторка у збірці «Сміх згаслої варті» [6] осмислює війну та вимушене переміщення як стан глибокої роздвоєності суб'єкта: між мовою, якою говориш, і землею, на якій живеш; між пам'яттю про втрату та необхідністю жити далі. У ліриці Ії Ківи паперові квіти, застиглий час, кордони світла й темряви, атональна музика – усе це служить для символізації травматичного досвіду, який неможливо передати лише через опис фактів. Травма тут переживається через тіло: «а наші роти заповнює тіло землі», «ваготою своєю притискаючи нам знерухомлені язика», що свідчить про неможливість простого вербального вираження болю та втрати. Простір тексту функціонує як символічна топографія вигнання та травми: порожні будинки, занедбані береги справедливості, ключі у дзьобах птахів – це образи, які поєднують особисту і колективну пам'ять, перетворюючи втрату на засіб переосмислення історії та ідентичності. Мова стає не лише способом при-

гадати минуле, а й актом опору й відновлення себе у світі після втрати. Ключі у дзьобах перелітних птахів – символ, що поєднує в собі сучасні реалії (ключі від залишених домівок) з біблійним образом голуба, що приніс Ною надію на відродження.

Таким чином, сучасна поетична практика поєднує травму, тілесність та пам'ять у єдиний наратив, що забезпечує збереження ідентичності, переосмислення історії та формування нової культурної мапи в часи війни.

Література не лише фіксує травму втрати, а й створює нову мапу ідентичності, де кожне місто, кожен зруйнований дім стають частиною спільного культурного тіла, здатного пам'ятати, відчувати і чинити опір.

У поезії Вікторії Амеліної дискурс переміщення поєднується з темою повернення – не лише фізичного, а передусім духовного та культурного. Авторка осмислює пам'ять як простір, у якому можливо віднайти втрачену цілісність, навіть попри невідворотність руйнування. У цьому сенсі сучасна українська література створює нову топографію пам'яті, де міграція, вигнання й пошук дому стають універсальними метафорами людського буття.

Одним із ключових мотивів стає тема дому як символу пам'яті, що зберігається в найменших речах – матеріальних чи символічних. У тексті Вікторії Амеліної *«Історія для повернення»* дім перетворюється на множинний образ, який існує водночас у просторі пам'яті, речей і слова.

Кожен персонаж втілює індивідуальну стратегію збереження дому: *«Коли Міра виходила з дому, взяла намистину з шкатулки. / Коли Тім виходив з міста, підняв камінчик на вулиці. / Коли Ярка лишала сад, взяла кісточку абрикоси. / Коли Віра виходила з дому, то не взяла нічого. / «Скоро я повернусь», – сказала і нічогосінько не взяла...»* [1, с. 13]. Вихід з дому в невідомість з матеріальною часточкою («взяла кісточку абрикоси») для майбутньої фізичної відбудови, або без неї («нічого не взяла»), коли зберігати вірність своїй ідентичності можна лише через пам'ять, як потенційну основу біблійного саду (Іс. 65:21), який чекає на свій час. Досвід персонажів Вікторії Амеліної осмислюється не лише як сучасна травма, а й як повторення вічного біблійного шляху: втрата фізичного дому стає початком шляху до його відновлення в просторі пам'яті, віри та слова. Текст репрезентує поетику переміщення, де пам'ять не закорінена у фіксованому місці, а переноситься через речі, тіла, мову. *«Історія для повернення»* репрезентує один із найделікатніших аспектів сучасної україн-

ської літератури – поетизацію втрати дому й водночас спробу його реконструкції через пам'ять і слово. У ньому простежується мотив руху, втечі, вигнання, проте головним фокусом стає не географічна зміна, а перетворення дому на символічний об'єкт, який можна «взяти з собою».

У цих рядках розгортається архетипічна ситуація – розлука з простором, який водночас є осередком ідентичності. Як зазначає А. Ассман, культурна пам'ять зберігається не лише в текстах чи ритуалах, а й у матеріальних носіях, які стають контейнерами значень [2, с. 10]. Намистина, камінчик, кісточка – це своєрідні транспортери пам'яті, що дають змогу людині втримати зв'язок із утраченим світом.

Дім у тексті не зникає остаточно – він згортається до мікрообразу, який можна помістити в долоню чи кишеню. Віра, яка не бере із собою нічого, але розповідає історію, втілює перехід від матеріальної до наративної форми пам'яті. Її вчинок можна розглядати крізь призму концепції наративної ідентичності; розповідь – це не лише спосіб пригадати, а й акт повернення дому через мову: *«Дім за спиною маліє / щоб вберегтися / Дім обертається / сірим камінчиком / намистиною / кісточкою минулорічної абрикоси / скельцем, що коле долоню усю дорогу / фігуркою Лего / мушлею з Криму / зернятком соняшника / гудзиком з татового мундира / Дім тоді поміщається до кишені / і там він спить»* [1, с. 15].

Отже, «Історія для повернення» створює поетичну модель, у якій деколонізація пам'яті здійснюється через відновлення голосу і предметного зв'язку з минулим. У просторі вигнання дім перетворюється на множину образів – намистину, камінчик, кісточку, гудзик, мушлю – і водночас стає історією, яку можна розповісти. Через це акт мовлення набуває функції збереження буття, а література – ролі місця пам'яті (за П. Нора), де відбувається повернення не фізичне, а символічне, що суголосно ідеям М.Еліаде [14].

У поезії Вікторії Амеліної «Жінка розгублена біля чужого моря» образ жінки репрезентує вимушене вигнання та втрату дому, водночас підкреслюючи зв'язок людини з природним і символічним простором. Море в цьому тексті стає символічним свідком історії та травми, носієм колективної пам'яті і природного циклу, який переживає втрату разом із суб'єктом. Тілесність і голос жінки, яка «шепоче ім'я обвітряними губами», демонструють передачу травми через тіло і мову. Топонімічний маркер «Азов» поєднує індивідуальну та колективну пам'ять: через назву

конкретного місця поезія повертає читача до історичного та культурного контексту України.

У поезії «Повертання» зі збірки «Абрикоси Донбасу» Любов Якимчук зосереджується на одному з найглибших мотивів української літератури останнього десятиліття – повернення як спроба відновити простір, який більше не існує у своїй первісній формі. Текст репрезентує не лише фізичну подорож до дому, але насамперед процес відновлення колективної та індивідуальної пам'яті, пошук духовного центру в умовах зруйнованої реальності: *«ми додому їдемо, туди, де ми посівіли / де небо вливається в вікна потоками синіми / де посадили дерево і виростили сина / де збудували дім, який без нас відсирів»* [12].

Уже перші рядки відкривають архетипічну структуру дому як місця народження, праці, продовження роду. Проте водночас – це простір утрати: «дім, який без нас відсирів». Таким чином, пам'ять про дім стає не образом стабільності, а знаком відсутності, відлунням почуття провини та розпуки, що супроводжувало біблійних мандрівників, які сумнівалися в обітницях Бога: *«а дорога наша розквітає мінами / ковила й туман прикривають вирви / вертаємось гіркими, не говіркими, винними / нам би мати дім і трохи миру»* [12]. Образ дороги, що «розквітає мінами», демонструє амбівалентність війни: краса і смерть співіснують, створюючи пейзаж, де природа намагається приховати сліди руйнування. У цій амбівалентності проявляється феномен «естетизації травми» – спроби поетично означити непоетизоване. Мотив повернення до батьків, які «чекають у могилах і стінах», нагадує про патріархальну обітницю землі, дану Аврааму та його нащадкам; дім тут – це не просто будівля, особистий простір, а спадковий родовий наділ, місце упокоєння предків, відповідальність за яке несе кожне покоління: *«ми додому їдемо, туди, де ми виростили / нас батьки чекають, могили і стіни»* [12]. Повернення в цьому тексті має подвійний вимір – це зустріч не лише з живими, а й із мертвими, що очікують «у могилах і стінах». Дім постає як місце переходу між поколіннями, як «сакральна топографія», у якій межа між присутністю і відсутністю зникає, що формує тяглість ідентичності навіть у зруйнованому просторі. Дім у поетки є прямою паралеллю до біблійного міста-притулку, Небесного Єрусалиму (Об. 21), що спускається з неба, створений Богом як остаточне спасіння для своїх людей після всіх страждань. Дім, що будується не з каміння, а з елементів рідної природи та пам'яті, стаючи

актом не божественного, а людського творіння з віри в час апокаліпсису.

Фінал поезії містить жест реконструкції – «побудуєм дім понад абрикосами», що можна розглядати як символічний акт деколонізації пам'яті. Дім, втрачений унаслідок війни, відновлюється через уяву, через мову, через метафору, адже його поетична модель продовжує існувати.

Лірика Максима Кривцова і Валерія Пузіка, народжена з особистого фронтового досвіду авторів, поєднує документальність, метафоричність і глибоку екзистенційну напругу. Зокрема, Максим Кривцова у вірші «Я вирушив автостопом» порівнює зустрічі з людьми з «різними історіями» з дорожніми знаками та шрами, що підкреслює поєднання фізичного та психологічного маршруту. Дорога стає не лише просторовою траєкторією, а й символом травматичного та колективного досвіду, який людина інтегрує у власну ідентичність: «Я вирушив автостопом / по дорозі війни / зустрічав людей / з різними історіями / дехто з них / залишився в пам'яті / як дорожні знаки / інші / як шрами на серці / але всі вони / були частиною / моєї подорожі» [7]. О. Деркачова зазначає: «Homo viator у поезії Максима Кривцова – людина, що залишила своє цивільне життя в минулому, обравши дорогу війни. Ця дорога інша, адже обирається вона свідомо не від бажання, а неминучості. До нас промовляє воїн-поет, що бачить і відчуває Бога як ніхто, що відчуває, як на допомогу приходять Марія, апостоли, святі, що слухає голоси живих та мертвих, уміє чудуватися тому, що бачить довкола, чує жах війни» [4, с. 95]. У цьому контексті зустрічі з людьми, які залишаються в пам'яті як «дорожні знаки», «шрами», нагадують біблійні «стовпи» (наприклад, Ісус Навин поставив 12 каменів на Йордані – Іс.Н. 4:1-9), що є духовними маркерами, свідченнями пройденого шляху страждання, які служили нагадуванням про Божу допомогу для майбутніх поколінь. Кожна «історія» стає таким сучасним духовним стовпом, свідченням, що позначає шлях страждання і виживання. Сам спосіб пересування автостопом набуває символіки пілігримства: мандрівник покладається не на власні сили, а на милість і допомогу тих, кого зустрічає, що відсилає до євангельської місії апостолів, які йшли містами, покладаючись на людей. Узвичаєний сучасний спосіб пересування перетворюється на акт віри в людську солідарність в екстремальних умовах, що безпосередньо відповідає духу біблійних мандрівників. Таким чином, подорож ліричного героя Максима Кривцова

осмислюється не лише як фізичне переміщення, а й як духовна місія свідка, який збирає розкидані «частки» колективної травми, щоб перетворити їх на єдиний наратив віри та пам'яті.

Поезія Валерія Пузіка «цей вірш проросте травою...» є зразком художнього осмислення травматичного досвіду війни через метафору слова, що виживає, долає смерть і відроджується у нових формах буття [10]. Фінальна обітниця «він проросте безіменною травою на замінованому полі... біля стежки, яку називають дорогою життя» є майже прямою паралеллю до пророцтва Ісаї про воскресіння з праху (Іс. 26:19). Безіменна трава на замінованому полі – образ смиренного, але непереможного воскресіння, нового життя, що пробивається крізь смертельну землю, немов праведники в останній день. Звична метафора трави як відродження природи стає потужним символом есхатологічної надії, перемоги життя над смертю, «дорога життя» стає шляхом спасіння, якою йдуть обрані.

У цьому тексті вірш постає як істота – втомлена, безпритульна, поранена, проте живуча. Він «перекотиполе», що «чіплятиметься за обгорілі стовбури нічийної посадки», «як вірний пес повертатиметься до подвір'я», «знайдений на складі гуманітарки серед берців і турнікетів». Так поет розгортає цілу біографію слова, яке пройшло шлях війни разом із людиною. Це слово знає запах диму й металу, переживає втрату дому, але продовжує рух. Вірш не зникає – він мандрує, як душа вигнанця, шукає свою територію пам'яті.

Висновки. Отже, дефініція *Homo Viator* як символ людини-мандрівника постає однією з ключових метафор на позначення екзистенційної та культурної позиції індивіда, для якого рух, подорож, переміщення та непевність становлення є базовими способами буття. Це не лише фізична міграція, а й символічна рухливість ідентичностей, моральних орієнтирів і наративів самого «я». Для України, яка долає власну імперську неволю, концепт *Homo viator* набуває пророчого звучання: остаточний вихід з-під влади імперії є не лише політичним, а насамперед духовним процесом, який проходить через пустелю війни й неволі, є дорогою становлення ідентичності. У цьому сенсі український досвід, певною мірою, є продовженням біблійного паломництва – дороги народу, що шукає правди серед випробувань історії. *Homo viator* – це не лише образ духовного паломника, а й метафора народу, що несе пам'ять, свободу і надію у світі імперій. У сучасній українській поезії концепт *Homo viator* набуває особливих

рис, поєднуючи біблійну символіку з національним досвідом вигнання, пошуку дому і боротьби, що може стати предметом подальшого поглибленого дослідження.

Список літератури:

1. Амеліна В. Свідчення. Львів : Вид-во Старого Лева, 2024. 80 с.
2. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті; пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 437 с. (Серія «Зміни парадигми»; Вип. 15).
3. Біблія ; пер. Р. Турконяка. Київ : ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2018. 1064 с.
4. Деркачова О. *Homo viator* у поезії Максима «Далі» Кривцова (на матеріалі збірки «Вірші з бійниці») *Українська література: історичний досвід і перспективи*. 2025. № 5. С. 85–97.
5. Жадан С. Ворошиловград. Харків : Фоліо, 2011. 442 с.
6. Ківа І. Сміх згаслої ватри. Київ : Дух і Літера, 2023. 120 с.
7. Кривцов М. Я вирушив автостопом. URL: <https://lnk.ua/k4x9gbxeu> (дата звернення: 23.10.2025).
8. Марсель Г. *Homo viator*. Прологомени до метафізики надії; пер. В. Шовкун. Київ : Видавничий дім «КМ Асademіa» : Університетське вид-во «Пульсари», 1999. 320 с. (Християнські філософи).
9. Поліщук Я. Сім поглядів на війну; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства, Київ : Дух і Літера, 2025. 240 с.
10. Пузік В. цей вірш проросте травою. URL: <https://lnk.ua/dNYK8njeM> (дата звернення: 22.10.2025).
11. Романенко О. Міграційний дискурс сучасної української літератури: теоретична модель і тематичні горизонти. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 2022. Vol. X/1. P. 193–221.
12. Якимчук Л. Повертання. URL: <https://lnk.ua/AVMm8yPVo> (дата звернення: 22.10.2025).
13. Яковленко К. «Тільки любов і варта боротьби»: Ія Ківа про дім в Донецьку, його втрату та поезію, що нагадує серце нашої країни. *Суспільне. Культура*. 2024. 8 квітня. URL: <https://lnk.ua/94y92Wv4M> (дата звернення: 21.10.2025).
14. Eliade M. *The Myth of the Eternal Return*. Princeton: Princeton University Press, 2018. 232 p.

Brovko O. O., Vinnikova N. M., Lutsiuk M. V. THE CONCEPT OF *HOMO VIATOR*: SOURCES AND ARTISTIC MODIFICATIONS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY

The article investigates the sources, semantic transformations, and artistic modifications of the concept of Homo viator (“the traveling human”, “the human on the road”) in contemporary Ukrainian poetry and identifies the specific features of its functioning as a model of existential, spiritual, and national experience. The subject of the study encompasses the origins, symbolism, and poetic interpretations of the Homo viator concept in modern Ukrainian lyric poetry.

The research outlines the leading role of this concept within Christian anthropology and the European cultural tradition, as the corresponding motif—from the expulsion of Adam and Eve from Eden to the wanderings of Abraham and the parable of the Prodigal Son—forms a universal metaphor of human existence, centered on the road as spiritual experience, mode of being in the world, and source of the image of the nation in exile.

An analysis of the works by Viktoriia Amelina, Iia Kiva, Liubov Yakymchuk, Maksym Kryvtsov, and Valerii Puzik demonstrates that the Homo viator concept acquires new semantic dimensions shaped by the актуалізація of the displacement discourse, encompassing experiences of migration, exile, loss of home, and rupture with native space. It is revealed that the interpretation of this concept is intertwined with multiple narratives of memory, which function as existential and historical constants of Ukrainian existence. Such writing transcends the boundary between the private and the collective, transforming individual loss into a component of shared cultural experience.

The analysis reveals the formation of specific semantic features within the Homo viator concept, combining biblical symbolism with the national experience of exile, the search for home, and the preservation of identity. It is established that contemporary Ukrainian poetry not only represents the trauma of loss but also constructs a new map of identity, within which images of the city and the destroyed home function as elements of a common cultural body capable of memory, emotional experience, and resistance.

Key words: *Homo viator, concept, biblical symbolism, Contemporary Ukrainian Poetry, comparative-typological analysis, existential experience.*

Дата надходження статті: 11.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Івашків-Ващук О. В.

Український католицький університет

Харчук П. Л.

Український католицький університет

ІСТОРІЯ АПОЛЛОНА Й ДАФНИ: ДЖЕРЕЛА, АНАЛОГІЇ, МОТИВИ

Міт був для давніх людей ключовим способом відображення архетипного досвіду поколінь, а також образною ілюстрацією перипетій їхнього щоденного життя. Важливу роль у цьому контексті виконували метафоричні перевтілення богів, божеств чи людей. Саме такою є історія Дафни й Аполлона, що в античності була найповніше представлена у «Метаморфозах» Овідія.

Після порівняння образів бога й німфи у можливих джерелах, що ними міг послуговуватися автор «Метаморфоз», було виявлено ряд особливостей, зокрема зміну сприйняття Аполлона, трансформацію Дафни з маловідомої раніше героїні на знакову для цього сюжету постать, метафоричну прив'язку до неї етіології лавру, а також важливі риси композиції цієї оповіді. Слід відзначити й поетику уривку, що відображається, наприклад, у метафорах. Так, почуття Аполлона характеризуються метафорами вогню, Дафна ж в уявленні поета асоціюється з вітром. Окремі якості Аполлона в Овідія перегукуються із відображенням бога в жанрі гімнів, а також у збірниках грецьких мітографів. У деяких із цих джерел можна віднайти модель побудови сюжету і його провідний мотив – втечу.

Метаморфоза – центральний елемент, довкола якого розгортається ця історія і завдяки якому вона вписується в загальну канву твору Овідія. Слід зауважити, що трансформацію у цьому сюжеті переживає не лише Дафна, котра перетворюється на лавр, але й сам Аполлон. Відхід від сформованого в мітологічній та літературній традиціях образу золотосяйного непереможного бога-провидця та його олюднення стає знаковим саме в цього автора. Овідій зображує Аполлона як переможеного Амуром воїна. Розпалений почуттями бог перемінюється на нещасливого коханця і «хижачка», що полює за «здобиччю» – Дафною. Вона подібна богу з позиції мисливиці, однак сама стає жертвою «полювання». Отже, німфа уникає почуттів і тікає від Аполлона, бажаючи вберегти дівочтво та свою честь і, врешті, знаходить порятунок у перетворенні.

Ключові слова: Аполлон, Дафна, метаморфоза, кохання, погоня, втеча.

Постановка проблеми. Мітологічна історія Дафни й Аполлона є однією із небагатьох, що покинули релігійний контекст і отримали інтерпретацію в художній літературі та мистецтві. Саме Овідій спричинився до цього найбільше, а глибше розуміння питання дає вивчення генези міту. В науковому середовищі відомо те, що Овідій ніколи не спирався лише на одне джерело, а навпаки – старався поєднувати дві і більше версій того ж міту [14, с. 144]. У грецькій літературі архаїчного чи класичного періодів не знаходимо історії кохання Аполлона до німфи Дафни. Звісно, бог Аполлон є одним із головних у грецькому пантеоні і має суттєве висвітлення, наприклад, у Гомера та Гомерівських гімнах. Так, в «Іліаді» Аполлон підтримує троянців¹ і вважається водно-

час запеклим ворогом і «двійником» Ахілла, особливо у ключовій емоції – гніві [13, с. 431]. Аполлону присвячено чотири гомерівські гімни, що прославляють його народження на острові Делос, набуття безсмертя через споживання амброзії, отримання своїх постійних атрибутів – золотого одягу, луку та кітари, вбивство страшного Пітона, заснування головної святини у Дельфах та ін. Знаково, що вже у гімні Аполлон названий ἀτάσθαλος «безрозсудним, зухвалим, зарозумілим», що пануватиме і над богами, і над смертними («До Аполлона», р. 67–69).

Саме з архаїчних часів зароджується й асоціація лавра із культом Аполлона²: φοῖβου Ἀπόλλωνος χρυσάουρου, ὅτι κεν εἴπη χρεῖων ἐκ δάφνης γυῖαλον ὕπο Παρνησοῖο («До Аполлона», рядки

¹ це пояснюється його ймовірним походженням із малоазійської Лікії.

² ім'я «Дафна» походить від грецького ἡ δάφνη лавр.

395–396³) – *Феб Аполлон із золотим мечем, коли говорить з лаврової ущелини під Парнасом, хоч Овідій і відкидає це. Поет зазначає, що до зустрічі з Дафною, атрибутом Аполлона були вінки із дуба чи інших листяних дерев (І: 449–451). Надалі ця рослина нерозривно згадується разом із богом, а також у ритуалах очищення, оскільки саме з допомогою лавра Аполлон очистився після подолання змія Пітона [11, с. 288]. Такий захист від злих сил давні люди намагались отримати не лише із традиційного спалювання лавру чи окроплення водою лавровим пучком, але й згодом увінчуючи себе його гілками, що породило поширену асоціацію лаврового вінка з перемогою. Отже, лавр вважався священною рослиною Аполлона, про що є чимало свідчень: начебто Аполлон народився під лавровим деревом, його перший храм у Дельфах був зроблений з деревини лавра, самого бога і його жерців уявляли із лавровими вінками на головах, лавр був основним жертвним дарунком Аполлону, а переможці Пітійських ігор коронувались вінками з лавра тощо [11, с. 305]. Оскільки Аполлон був богом поезії, пророцтв і зцілення, то і лавр став символом у цих галузях. В Аполлона з'явилися також постійні епітети, які містили слово ἡ δάφνη, наприклад: δαφνηφόρος – *лавроносний*, δαφναῖος – *лавровий*, δαφνογηθής – *який радіє лавру*, δαφνόκομος – *прикрашений лавром*, δαφνοπώλης – *торговець лавром*⁴. Цей символізм зв'язку Аполлона із лавром глибоко вкоренився і в його римському культі, що засвідчив, зокрема, й Овідій, коли описав етіологію увінчання лавровим вінком [6, с. 154–155]. Традицію гімнів продовжує Каллімах в елліністичні часи, коли пише свої «Гімн до Аполлона» та «Гімн до Делоса». У першому, наприклад, натрапляємо на згадку про лавр як атрибут бога вже із початку твору: οἷον ὁ τὸ πῶλονος ἐσεῖσάτο δάφνινος ὄρνιξ (рядок 1)⁵ – *Як же тремтить лаврова гілка Аполлона*.*

Ймовірно, суттєвим підґрунтям для Овідія були напрацювання грецьких мітографів, зокрема Палефата (4 ст. до н.е.), Аполлодора (2 ст. до н.е.) і Партенія (1 ст. до н.е.). Вважається, що Палефат – автор прагматичного підходу до розуміння мітів і саме цей раціоналізм, можна сказати, почався з поетів, які змінювали або переробляли міти з літературною метою [12, с. 131]. У своєму творі

Περὶ ἀλίστων («Про неймовірне») у параграфі 49 Палефат наводить міт про Дафну, яка народилася від стосунків персоналізованих ріки Ладона і мати-землі Геї. Мітограф наводить і факти про переслідування Аполлона, і те, що Дафна прагнула зберегти своє дівочтво. В результаті, Дафна попросила свою мати Гею врятувати її, а на тому місці, де земля поглинула дівчину, виросло лаврове дерево. Аполлон же обійняв стовбур і прикрасив свою голову та свої святині гілками лавра.

Елліністична епоха ознаменувала початок третього підходу, метою якого було не тлумачення чи інтеграція мітів, а просто їх компіляція. Так, в Аполлодора крім традиційних ознак і подвигів Аполлона, згадуються лише його стосунки з Гіацинтом і ненавмисне вбивство юнака. Партеній Нікейський у своєму творі «Про любовні страждання» цитує Філарха розповідає історію Дафни – дочки спартанського царя Амікла, яка так любила полювати зі зграєю мисливських собак, що цим дуже сподобалася Артеміді. Богиня подарувала їй вміння завжди *стріляти непомильно* (εὖστοχα βάλλειν). У цій версії також з'являється новий персонаж – юнак Левкіп, котрий, закохавшись у німфу, вирішує переодягнутись у жіночий одяг, щоб супроводжувати Дафну на полюваннях. Це роззлило Аполлона, який теж покохав дівчину. Бог викрив Левкіпа і його вбили самі мисливиці. Дафна ж не бажаючи кохання Аполлона просить Зевса забрати її від людей (ἐξ ἀνθρώπων ἀπαλλαγήναι) і зрештою перетворюється на лаврове дерево.

Крім вищезгаданих джерел важливий вплив на формування версії історії Аполлона і Дафни в Овідія має, на нашу думку, аналогія із Каллімахового «Гімну до Артеміді». Тут поет висвітлює тему цнотливої німфи-мисливиці, яка тікає від божественного переслідувача. Події цієї історії відбуваються на Криті, тою німфою є одна з подруг Артеміді місцеве божество Брітомартіс, а її переслідує не хто інший, як сам цар Мінос. Дев'ять місяців триває гонитва і зрештою німфа кидається зі скелі в море, однак рятується, втрапивши у рибальські сіті і отримує друге ім'я – Діктіна (від τὸ δίκτυον *сіть*). Деякі вчені вважають, що її можна ототожнювати з Артемідією [8, с. 75].

Отже, актуальним є намагання дізнатись, наскільки згадані джерела вплинули на автора «Метаморфоз» та які оригінальні літературні засоби і прийоми використав Овідій. Він вважається першим, хто художньо опрацював повну версію міту про Дафну і Аполлона, та найбільше вплинув на пізніші світові інтерпретації. Так, інновацією Овідія є навіть вибір місця, де відбу-

³ Оригінальний текст URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0137%3ahymn%3d3>

⁴ За словником. URL: <https://logeion.uchicago.edu/>

⁵ Оригінальний текст. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3A2008.01.0481%3Ahymn%3D2>

ваються події – регіон Тессалії, а батьком Дафни визначено річкового бога Пеней. В попередньо відомих версіях міту згадуються інші грецькі області – Лаконія і Аркадія [9, с. 194].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Овідієві «Метаморфози» як твір досі остаточно не визначено жанру, названого навіть «літературним монстром» [7], вже багато століть привертає увагу науковців по всьому світу. Суттєве зацікавлення проявляється до історії Аполлона і Дафни, де описана фактично одна з перших метаморфоз твору. Серед українських науковців до цього сюжету звертався, наприклад, І. Мегела, аналізуючи його етико-поетологічні аспекти [1]. Ретельно дослідила сюжет Аполлона і Дафни М. Бернард, зокрема простежуючи апропріацію цієї історії в пізніші часи – раннього Середньовіччя, Ренесансу, Доби Відродження і т.д. [4; 5]. П. Нокс проводить цікаві аналогії з еклогами Вергілія, зупиняючись на маловідомому епізоді, в якому Аполлон начебто спершу добивався кохання Дафни з допомогою пісні [9]. В. Ніколь зосереджується на ролі Купідона, що мав неабиякий вплив на розвиток основних подій сюжету. Дослідниця проводить яскраві аналогії з прологом до «Причин» Каллімаха та першою книгою «Любовних елегій» самого Овідія [10].

Постановка завдання. Метою цього дослідження є виявлення специфіки сюжетної взаємодії Аполлона й Дафни шляхом аналізу відповідних образів. Важливо також показати, що центральним сюжетом цієї історії є не лише порятунок Дафни від небажаного кохання через перетворення на лавр, а й переміна-олюднення Аполлона, адже в Овідія «боги такі ж персонажі драм, як і люди, їм також притаманні пристрасті» [1, с. 12].

Виклад основного матеріалу АПОЛЛОН

Спочатку Аполлон у Овідія з'являється як переможець Пітона. Це, очевидно, причина гордості для бога: він не лише засновує Пітійські ігри, «щоб не приблякнув цей подвиг» у пам'яті людей, а й у наступному епізоді «Метаморфоз» продовжує пишатися собою перед Амуром. Мовляв, *нащо, пустуне, та зброя тобі?*⁶ (*fortibus armis*)⁷ – тобто лук, яким сам Феб поборов раніше Змія. Цим він, як відомо, накликає гнів Амура і стає жертвою особливої стріли – тої, що розпалює почуття. Кохання ж – провідний мотив «Метаморфоз», як

і інших творів Овідія, а сам Аполлон перетворюється на нещасливого елегійного коханця.

На початку бачимо, що Аполлон зображений доволі традиційно, хоч і коротко – не як коханець, а як воїн та переможець. Трохи далі за текстом, намагаючись переконати Дафну хоч глянути на нього, Аполлон дає собі «зворотню» характеристику – наводить опис через власні ж божественні атрибути (I: 512–523). За його словами, він не просто смертний пастух, що живе серед гір, а покровитель та володар територій Делосу, Кларосу, Текеду й Патар (*mihi Delphica tellus / et Claros et Tenedos Pataraeaeque regia seruit*); син Юпітера (*Iuppiter est genitor*), верховного бога, а отже і сам – божество досить високого рангу; оракул, що може провіщати майбутнє (*per me quod eritque fuitque / estque patet*); покровитель музичного мистецтва (*per me concordant carmina neruis*) та медицини (*inuentum medicina meum est*); а також лучник (*nostra tamen una sagitta certior*).

Отже, коли Аполлон говорить сам про себе, то робить це подібно до поетів у гімнах, що його прославляють⁸. Якщо в гімнах, відповідно до вимог жанру, його образ возвеличується, постає майже завжди як бездоганний, то Овідій ті ж самі слова та символи, використані у Каллімахових та Гомерівських гімнах, використовує як насмішку над богом, наділяючи одного з головних верховних богів «людськими патосом і трагедією» [4, с. 353].

Бачимо тут, в першу чергу, контраст в образах Аполлона-переможця на початку історії і Аполлона-переможеного богом кохання. Купідон, запускаючи стрілу в Феба, ніби карає того за надмірну гордовитість та хвалькуватість, засуджує його. Це пояснюється й на лексичному рівні: як заміна **arma** на **amor** [1, с. 14]. Аполлон, нібито непереможний воїн, той, що нещодавно подолав страшного змія, сам стає беззахисним і неспроможним нічого вдіяти із почуттями: *Влучно стріла моя б'є, та одній лиш стрілі уступає – / Тій, що впивається, наче жало, в незакохане серце* (I: 519–520). Охоплений почуттями Аполлон, з одного боку постає типовим для Овідія елегійним героєм, а з іншого – олюднюється, переживає метаморфозу дивну для бога і стає в її результаті об'єктом насмішки. Такий підхід Овідія до образу Аполлона, на думку М. Бернард, означає для автора не просто звільнення від чогось священного, а й від релігійної і моральної строгості імператора Августа [5, с. 11].

Отже, традиційно для Овідія, Аполлон найчастіше постає коханцем, а в історії з Дафною

⁶ Переклад поданий за виданням: Публій Овідій Назон. *Метаморфози* / перекл. з лат. Андрій Содомора, 5-те вид. Львів 2023. 520 с.

⁷ Оригінальний текст. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.02.0029>

⁸ Вважається, що тут Овідій наводить пародію на гімнічний стиль [9, с. 200].

він – особливо нещасливий коханець. Вражений Амуровою стрілою, Феб буквально «запалюється» почуттями, проте його почуття не виявляються взаємними. Метафора вогню пронизує весь епізод, ще від сутички із Купідомом, коли Аполлон йому дорікає: *Ти вже свій факел носи й задоволений будь, що вогнем тим / Будиш якусь там любов...* (I: 461–462). Дафна ж уникає факелів шлюбних (taedas iugales). Коли Аполлон врешті бачить на власні очі німфу, то і розвиток його почуттів описується через порівняння із вогнем: *Як після жнив палахтять у вогні (adolentur) вже без колосу стебла, / Як ото тиння горить (ardent), що до нього приклав необачно / Факел мандрівця якийсь чи під досвіток там його кинув, / Так тоді Феб запалав (in flammis abiit), розгулялося в грудях у нього / Полум'я...* (sic pectore toto / uritur) (I: 492–495). Таким чином, навіть «сонячність» Аполлона як бога, що в римських уявленнях інколи поставав на місці Геліоса, обертається проти нього.

Людські почуття «знижують» образ Аполлона, олюднюють його: *Чуючи опіки шалу любовного, рветься до неї [Дафни] – бог, ніби втрачає свою божественну поставу і різко знижується до рівня навіть не людини, а охопленої жагою тварини*⁹. Сам мотив переслідування і втечі є, як ми вияснили вище, провідним у всіх джерелах і до Овідія. Важливим та цікавим у цьому контексті є свідчення про деякі фрески, серед яких вирізняється помпейська фреска у Casa dei Capitelli Colorat. Там зображена рідкісна сцена, де Аполлон із китарою торкається плаща Дафни, яка не тікає, а сидить поруч; із волосся німфи вже починає проростати гілка лавра. Можливо, існувала ще одна версія цього міту, в якій Аполлон спершу намагався отримати увагу Дафни піснею, однак вона не зафіксована у жодному літературному творі [9, с. 190–191].

Овідієвий Аполлон хоч і вигукує до дівчини *Не хижак я, не ворог!* (non insequor hostis), бажаючи її зупинитись і не втікати від нього, однак в наступних рядках сам же порівнює їхню взаємодію як *вовка і ягняти, оленя і лева, голубки і орла* – тобто хижака, що переслідує, і жертви, що втікає. Метафора здобичі і хижака розгортається далі і досягає кульмінації в момент, коли Аполлон наздоганяє Дафну: *Як серед вигону галльський собака, бува, запримітить / Зайця, й біжить, той – жадаючи здобичі (praedam), цей – поря-*

тунку (salutem) (I: 533–534). Порівняння із псом, що *ось-ось у зубах буде мати здобич свою*, неадаремне, адже Аполлон врешті отримує свою «здобич» – Дафна у вигляді лавру залишається атрибутом бога навечно. І хоч така роль могла би вважатися почесною – бути окрасою самого Феба, у цьому випадку це більше схоже на привласнення хижаком трофею: *Хоч моєю дружиною ти вже не будеш, / Деревом будеш вовіки моїм!* (I: 557–558). Для Аполлона тут дуже важливий момент володіння, оскільки «єдиною метою бога є подолати цнотливість німфи» [4, с. 354].

Отже, Амур, і як бог, і як почуття, змушує Аполлона «опуститися» не просто до людського рівня, а в певному сенсі до тваринного. Він більше не має якоїсь вищої мети, як пасувало би богу, а лише прагне зловити Дафну як здобич. «Благородний Аполлон – бог провіщення, срібнолукий стріловержець, цілитель», за словами І. Мегели, «зазнає у фіналі повне фіаско, що маніфестується елегійною скаргою *el mihi*» [1, с. 17].

ДАФНА

Якщо Аполлон з'являється спочатку як воїн, то Дафну Овідій вводить у розповідь як мисливицю. І як характеристика бога визначається через його атрибути, так і німфина – через дії, пов'язані із полюванням. Дафну, як мисливицю, визначає любов до *глибоких лісів та на ловах багатой здобичі* (I: 475). Через це Овідій порівнює її з Діаною: вона не лише має за єдину втіху полювання, але й не бажає позбуватися дівочства: *чоловіками ж нехтує, знать їх не хоче* (illa aversata petentes impatiens expersque viri – I: 479), *не дбає вона про подружжя* (quid sint conubia curat – I: 480).

Амур «карає» Аполлона за те, що той занадто пишається собою, а для Дафни подібним чином фатальною стає її *врода* (forma). На відміну від Феба, вона не накликає на себе стрілу бога кохання – та пронизує її випадково. Однак зовнішній вигляд і краса Дафни лише підсилюють дію стріли, «провокують переслідувача і ведуть до втрати її людської суті» [4, с. 354]. Біг тільки збільшує її зовнішню привабливість: *Вроду примножував біг* (I: 530) аж до того, що, бажаючи батька про порятунок, вона просить позбавити її саме вроди – *Перемінивши, згуби мою надто привабливу постать!* (I: 547).

Аполлона традиційно супроводжують метафори, пов'язані із полум'ям. Характеристику ж Дафни як мисливиці підсилює порівняння із вітром, що супроводжує її рух під час втечі. Саме речі легкі вагою і не при- чи з-в'язані чим-небудь, тобто в певному сенсі вільні, найкраще підда-

⁹ Подібні процеси олюднення та «дегероїзації» спостерігаються в ідиліях Теокрита, у сюжетах безнадійно закоханого у німфу Галатею Поліфема (ідилія 11) та Геракла, що збожеволів через втрату кохання (ідилія 13).

ються подувам вітру. Так само і вона: *Але німфа невтримна / Швидше від вільного подуву мчить...* (*fugit oscior aura / illa levi*) (I: 502–503). Навіть одяг у Дафни такий, що легко тріпотить, коли вона біжить: *...вітерець їй оголював тіло, / Подув зустрічний немов забавлявся вбранням лопотливим, / Довге волосся пливло-хвилювалося їй за плечима* (I: 527–529). Не дивне порівняння з вітром і зважаючи на те, що саме він легко розносить вогонь. Так і Дафна, навіть не дивлячись на Аполлона, ні разу йому не відповідаючи хоча би поглядом, здається, лише сильніше розпалює почуття бога. Крім того, її волосся слугує окремою ознакою вільності: у дівчини *вільно* з-під стьожки вилося *перехоплене насніх* волосся (I: 477). Аполлон же, помітивши, як *їй по раменах безладно збігає волосся*, думає так: *От причесати б його!* (I: 498). Ці слова, знову ж, означають його бажання підкорити дівчину, і тут вона постає як жертва, як здобич.

Щоправда, Овідій не зупиняється на зображенні Дафни як безпомічної жертви – вона, переживши момент найбільшої емоційної кризи, рятується, бо батько перетворює її в дерево. Можливо, для уже не-людини це не мало би такого значення, однак, все ж, Дафні вдається зберегти найбільш бажане – дівочу вільність. У вигляді лаврового дерева вона, хоч Аполлон і вирішує зробити її своєю окрасою, ніколи не зможе бути підкореною ним до кінця: як вільно вилося на вітрові її волосся раніше, так тепер шелестить листя і хитається гілля. Хоч її історія і завершується тим, що вона немов покійно кивнула головою Аполлонові (*...і схитнулось верхів'я зелене, / Мов головою підтакнувши, й віти щось наче шепнули* (I: 566–567)), в цьому рухові і взагалі в можливості його здійснювати залишається частка свободи, а отже, її бажання (бути вільною) виповнилось і в найважливішому для Дафни-людини сенсі – вона порятована.

В іншому сенсі порятунком для Дафни можна вважати пам'ять про неї. Адже після перетворення, за словами Б. Рубчака, вона «не була звичайним собі лавром» і «після метаморфози вони, [Клітія і Дафна] стали вибраними Аполлоном рослинами, особливими серед маси їх сестер» [3, с. 153], себто обраними бути такими, яких вшановуватимуть пам'яттю ще дуже багато людей і дуже довгий час, хоч і у вигляді рослин.

Висновки. Сюжет про Аполлона і Дафну в «Метаморфозах» залишається одним із найбільш відомих і сьогодні. Хоч Овідій і не був її оригінальним автором, саме в нього ця істо-

рію представлено найповніше, так що вона досі викликає як науковий, так і творчий інтерес.

Образ Аполлона в «Метаморфозах» перегукується із його зображенням ще в класичній грецькій літературі, зокрема у Гомерівських гімнах. Овідій художньо обробляє асоціацію лавру з культом Аполлона, вводячи метафоричне пояснення того, як це дерево стало одним із його головних символів. Прослідковуючи етіологію лавра, знаходимо аналогії і з Каллімаховими гімнами уже в елліністичний період. Важливим джерелом цього сюжету можна вважати також мітологічні перекази Палефата, Аполлодора та Партенія. Відзначимо, що саме в Овідія історія Аполлона і Дафни постає як цілісний сюжет, що зосереджується на почуттях героїв, вводить річкового бога Пенея як батька Дафни, а також події якого відбуваються на визначеній території – Тессалії.

Оповідь про Аполлона і Дафну в Овідія можна розглядати через призму внутрішніх паралелей та антитез. Наприклад, двоє героїв подібні тим, що вони – воїн та мисливиця. Також вони обоє так чи інакше страждають через погорду над Амуром (як богом, так і почуттям). Так, в Аполлона-лучника Амур влучає тим же знаряддям – стрілою, і принижує його, а Дафна-мисливиця сама стає жертвою «полювання». До того ж, і Феба, і німфу кохання олюдноє, наближаючи до звичайних людей, охоплених сильними емоціями. Їхня взаємодія також будується на протиставленні: запаленого почуттями бога (якого супроводжують метафори вогню) і німфи, що їх уникає (схарактеризована метафорами вітру); приниженого Аполлона, що втратив честь як воїн, і Дафни, що намагається її вберегти; зрештою, хижака і здобичі.

Таким чином, сюжет про Аполлона і Дафну в «Метаморфозах» видається цікавим з погляду як історії розвитку образів, так і художньою інтерпретацією в Овідія. Через невелику кількість досліджень цього сюжету в українськомовному науковому полі, такий напрямок визначається перспективним. Так, аналізувати можна «Метаморфози» й зокрема історію Аполлона і Дафни в загальному контексті античної літератури, а також простежити еволюцію їх образів на прикладі пізніших творів як світової, так і української літератури. Крім того, образи Аполлона і Дафни продовжують викликати інтерес у митців. Навіть сьогодні твір Овідія стає основою для, наприклад, драматичних постановок, кіноадаптацій та музичних творів, що теж може бути цікавим матеріалом для подальших досліджень.

Список літератури:

1. Мегела І. Любовна драма Аполлона і Дафні: етико-поетологічні аспекти. *Studia Linguistica*. Випуск 5. Київ, 2011. С. 10–20.
2. Публій Овідій Назон. *Метаморфози*. / перекл. з лат. Андрій Содомора, 5-те вид. Львів, 2023. 520 с.
3. Рубчак Б. Міти метаморфоз, або Пошуки доброго світу: Есеї / упоряд. Василь Габор. Львів 2012. 484 с.
4. Barnard M. E. Ovid's Apollo and Daphne: A Foolish god and a virgin tree. In *Anales de Historia Antigua y Medieval*. Vol. 18, 19. Universidad de Buenos Aires, 1978. pp. 353–362.
5. Barnard M. E. The myth of Apollo and Daphne from Ovid to Quevedo. Duke University Press, 1987. 224 p.
6. Francese C. Daphne, Honor, and Aetiological Action in Ovid's "Metamorphoses". In *The Classical World*. Vol. 97, No. 2. The Johns Hopkins University Press, 2004. pp. 153–157. <https://doi.org/10.2307/4352845>
7. Gildenhard I., Zissos A. The Metamorphoses: A Literary Monstrum. In *Ovid, Metamorphoses, 3.511–733: Latin Text with Introduction, Commentary, Glossary of Terms, Vocabulary Aid and Study Questions*. 1st ed., Vol. 5. Open Book Publishers, 2016. pp. 13–30.
8. Kaczyńska E. Kallimachejski mit o Britomartis-Diktynnie. In *Thaleia. Humor w antyku*. / Ed. by Malinowski G. Wrocław, 2004. ss. 70–78.
9. Knox P. E. In Pursuit of Daphne. In *Transactions of the American Philological Association*. Vol. 120. The Johns Hopkins University Press, 1990. pp. 183–202.
10. Nicoll W. S. M. Cupid, Apollo, and Daphne (Ovid, Met. 1. 452 ff.). In *The Classical Quarterly*. Vol. 30, No. 1. Cambridge University Press, 1980. pp. 174–182.
11. Ogle M. B. Laurel in Ancient Religion and Folk-Lore. In *The American Journal of Philology*, Vol. 31, No. 3. The Johns Hopkins University Press, 1910. pp. 287–311.
12. Osmun G. F. Palaephatus. Pragmatic Mythographer. In *The Classical Journal*, Vol. 52, No. 3. Lexington, 1956. pp. 131–137.
13. Rabel R. J. Apollo as a Model for Achilles in the Iliad. In *The American Journal of Philology*, Vol. 111, No. 4. The Johns Hopkins University Press, 1990. pp. 429–440.
14. Wills J. Callimachean Models for Ovid's "Apollo-Daphne". In *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici*. No. 24. Pisa, Roma, 1990. pp. 143–156.

Ivashkiv-Vashchuk O. V., Kharchuk P. L. THE STORY OF APOLLO AND DAPHNE: SOURCES, ANALOGIES, MOTIFS

For ancient people, telling myths was the primary method of transmitting the archetypal knowledge of preceding generations, and a figurative illustration of the challenges of their everyday life. In this context metaphorical transformations of gods, deities, or humans played an important role. The storyline of Daphne and Apollo is an example of this, as in ancient times it was recounted most widely in Ovid's "Metamorphoses".

By comparing images of the god and the nymph in the possible sources that Ovid might have used it is possible to reveal several important features: evolution and changes in perception of Apollo; transformation of Daphne from the hardly known character into the most significant to the plot, and metaphorically connected with the etiology of laurel in general; and also distinctive features of the composition of the story. Moreover, it is essential to note the importance of the poetics in this excerpt, which is conveyed through metaphors. For instance, the feelings of Apollo are characterized by the metaphors of fire, meanwhile Daphne is associated with the wind. Particular qualities of Ovid's Apollo overlap with the way he is portrayed in the genre of hymns and compendia of Greek myths. In several sources of this type, it is possible to find a model for constructing the plot, and its core motif – an escape.

Metamorphosis is the central element that drives the plot and by which it is fitted in the general structure of Ovid's poem. It is noteworthy to mention that, in this storyline, Daphne is not the only one being transformed into a laurel tree; Apollo also undergoes metamorphosis. The shift from the image of the golden-radiant, invincible god-seer formed in mythological and literary traditions and his humanisation becomes significant precisely in this author's work. Ovid describes Apollo as a warrior, defeated by Amor. Inflamed by his feelings, the god converts into an unfortunate lover and 'predator', who chases his 'prey' – Daphne. Her situation, as a huntress, is similar to god's, but she herself becomes the victim of the 'hunt'. Therefore, the nymph avoids the love-feelings and flees from Apollo, wishing to preserve her virginity and honor, and, eventually, she finds her salvation in metamorphosis.

Key words: Apollo, Daphne, metamorphosis, love, pursuit, escape.

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Карпінська Л. Л.

Одеський національний технологічний університет

ТЕМА ЇЖИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУХНІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Національна їжа є не лише важливою частиною життя, а й частиною літератури. У статті розглядається відображення особливостей української кухні у різних літературних творах, наведено перші письмові згадки про харчування українців.

Оскільки українці здавна були аграрним народом, національний фольклор свідчить про тісний зв'язок етносу зі землею та землеробством. В українських народних піснях, ритуальні страви згадуються не лише як їжа, а також як давній символ, що відображає культуру, релігійні традиції та цінності народу. Підкреслюється, що описи страв – це не просто фон, а багатофункціональний художній засіб, який допомагає авторам створити глибокий та багатовимірний світ твору. Типи страв та доступність певних продуктів вказують на соціальний статус та матеріальний стан персонажів.

Гастрономічні замальовки є частиною культурного простору, вони занурюють читача в атмосферу сільського побуту, можуть використовуватися для створення комічного ефекту та дозволяють висміяти грубі, примітивні та вульгарні звички малоросійського дворянства кінця XVIII – початку XIX століття, висвітлюють соціальні проблеми та підкреслюють контрасти між сільським та міським життям. Убога їжа може вказувати на бідність і важку працю, тоді як рясний стіл – на достаток та свята. Наведено цитати та назви національних страв, які згадуються в літературних творах.

У статті показано, що українські письменники наводять детальний опис застіль та трапез для відтворення атмосфери та повсякденного життя людей зображуваної епохи, для демонстрації культурної спадщини та традицій, а також для розкриття характеру персонажа та розвитку сюжету. Описом трапези, який органічно вплітається в сюжетну канву твору, автор може підкреслювати гостинність персонажів і створювати яскравий етнографічний колорит.

У статті зазначено, що у різних містах іменами українських літературних персонажів називають кафе та ресторани, щоб привернути увагу, створити особливу атмосферу, підкреслити зв'язок з українською культурою та створити унікальний образ, викликаючи у відвідувачів асоціації з певним літературним твором. Показано, що українська кухня є засобом збереження національної ідентичності.

Ключові слова: письменник, літературний твір, зображення, селянське життя, персонаж, традиційні страви, застілья.

Постановка проблеми. Українська національна кухня є частиною менталітету нації. Вона відображає географію, релігію, повсякденні звичаї нашого народу, формуючи його етнічну ідентичність. Традиції приготування їжі передаються з покоління до покоління та сприяють збереженню унікальних рис нації. Як важлива частина національної культури, кулінарні звичаї мають першорядне значення у святкових ритуалах, спільних трапезах, у прийомах гостей, які об'єднують людей, допомагаючи зміцнювати відносини та обмінюватися інформацією.

Національна кухня може відігравати важливу роль у створенні позитивного іміджу як усередині країни, так і у світі. Включення окремих

українських страв до нематеріальної спадщини ЮНЕСКО сприяє поширенню сприятливого уявлення про українську традиційну їжу, а зрештою – про країну та народ. Кулінарний туризм та популяризація національної кухні створюють попит на місцеві продукти та розвивають ресторанний бізнес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню традицій української кухні за останні роки було присвячено низку наукових праць. Анатолій Чабан у монографії «Щедрий стіл середньої Наддніпрянщини» розповів про систему харчування, приготування традиційних страв, підкреслив важливість вивчення старовинних рецептів жителів Середньої Наддніпрянщини і виділив

особливості козацького харчування. Ганна Віват у праці «Традиції українського харчування» звернула увагу на культуру харчування українців, а також на старовинні способи заготівлі, зберігання та технологій приготування харчових продуктів. Галина Сімахіна у статті «Традиционная украинская кухня в системе оздоровительного питания» акцентувалася на регіональних особливостях та поживній цінності харчових продуктів української кухні.

Постановка завдання. Проте феномен образу їжі та української національної кухні також розкривається у творах художньої літератури, яка є додатковим інформаційним ресурсом. Тому для повнішого розуміння цієї теми слід розглянути художні джерела. Для класичної української літератури характерний глибокий зв'язок з життям народу, реалістичне зображення сільського побуту, етнічного колориту та кулінарних традицій. Відповідно до цього мета статті: розглянути традиційні особливості національного харчування українців, спираючись на художні твори та визначити задум письменників при зображенні застіль та трапез. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- визначити, як спосіб життя народу пов'язаний з його загальними традиціями харчування;
- виявити ранні символічні значення українських страв, що згадуються у фольклорі;
- проаналізувати функції описів їжі у різних епізодах художніх творів;
- показати зв'язок літературної творчості зі сучасними реаліями життя.

Виклад основного матеріалу. Кухня будь-якого народу залежить від природних ресурсів, які він має та може використовувати. Слов'яни, які населяли великі простори Європи та Азії, були землеробами. М'ясо та риба в їхньому меню мали місце далеко не щодня, тому що тваринництво і скотарство почало масово розвиватися, тільки починаючи з X століття, а рибальство не було основним заняттям.

Перші письмові згадки про харчові традиції на території сучасної України можна знайти у Києво-Печерському патерику. У ньому містяться деякі аспекти харчування ченців, що відображають аскетизм і строгість постів. Їхня їжа була скромною і простою. *«До того ж, і їжа їхня була – тільки хліб і вода. В суботу ж та в неділю кашу вживали. Часто ж і на ті дні не було круп, а [тому] варили лише овочі й так їли. ... зерно купували й ділили, щоб кожен уночі частку свою змолв для випічки хліба. ... у городі копалися, вирощуючи*

овочі, ...» [1, с. 41]. Монаше життя в Київській Русі підкорялося жорстким правилам, а раціон залежав від богослужбового статуту, який виключав надмірності в їжі. Релігійні звичаї, розпорядження (пости, заборони на окремі продукти) визначалися церковними канонами.

Аграрний спосіб життя українців, їх тісний зв'язок зі землею та землеробством, характерні традиції харчування відобразились у багатьох народних прислів'ях та приказках. *«Борщ та каша – їжа наша»; «Гарбузом ситий не будеш»; «Їж борщ з грибами та тримай язик за зубами»; «Без солі, без хліба немає обіду»; «Яка пшениця, така й паляниця»; «Вареники-хваленики, усі вас хвалять, та не всі варять»; «Люди – не татари, дадуть хліба і сметани»; «Аби риба, а хліб буде»; «Щоб рибу їсти, треба в воду лізти»; «Риба – вода, ягода – трава, а хліб – усьому голова»* [2, с. 231]. Найвідоміша фольклорна пісня про гарбуз, який ходить по городу, що записала і літературно обробила Олена Пчілка, розповідає про овочі, з яких готують українські страви, вона також є чудовим прикладом того, з чим поєднується гарбуз. *«Ой ти, Гарбуз, ти перистий, із чим Тебе будемо їсти?! Миску пшона, кусок сала, от до мене вся приправа!»* [3]. Однак гарбуз – не лише голова плодово-овочевого роду і король городини, але у національних звичаях він також означає невдале сватання та відмову. Таким чином, символ гарбуза в українській культурі та літературі має амбівалентність. Багато українських фольклорних пісень, включаючи веснянки, обжинкові та колядки, спочатку виникли як частина язичницьких обрядів. У ті часи селянське життя залежало від урожаю, тому їжа в піснях символізувала родючість землі та достаток у новому році. Зернові культури, такі як пшениця та жито, у піснях означали благополуччя та процвітання. *«Сійся, родися жито, пшениця, всяка пашиця, / На щастя, на здоров'я...»* [3]. У дохристиянську добу кругла форма та золотавий колір млинців асоціювалися з небесним світилом, тому вони уособлювали Ярила, бога сонця і тепла. Вареники символізували місяць через схожість за формою. Щоб місяць сприяв багатству та достатку людини, йому приносили дари у вигляді вареників. *«Щедрик добрий, я не гірший./ Дайте млинця, котрий більший ... Що щедрик – то й вареник»* [3].

Мак у віруваннях стародавніх слов'ян символізував родючість та врожай.

*«Вашого двора не минаємо. / Ми вашу хату зве-
личаємо./*

Одкривай двери, накривай столи. / Кладіть на столи з маком пироги» [3].

Таким чином, згадка традиційних страв в українських піснях – це не просто опис кулінарних виробів, а складна система символів, яка сягає язичницьких вірувань, відображає культуру та світогляд народу.

Опис харчування українців, народних звичаїв, обрядів також зберігся в унікальному творі Котляревського «Енеїда», який письменник опублікував наприкінці XVIII століття. У ньому наводяться десятки назв різних страв та напоїв. Ставлення персонажів поеми до їжі розкриває їх характери. Ненажерливість, любов до свят підкреслюють як позитивні, так і негативні риси героїв. Боги Олімпу зображені як звичайні українські пани, які п'ють та їдять традиційні українські страви: свинячу голову до хрину, каплуни, печену свинину з часником, зразову до рижків печінку папкети, киселі, буханчики пшеничні білі, кислиці, ягоди, коржі, кав'яр, опошнянські сливи, київські горіхи, сивуху, полтавські пундики, гречані з часником пампухи, і всякі різні витребеньки.... [4] Їжа козаків проста і ситна: вареники, галушки, пампушки та коржі, куліш, тетеря, лемішка та щерба [4].

Картини різних застіль відображають побут і традиції народу тих часів, а також створюють яскравий етнографічний колорит. Опис їжі – це один із прийомів автора для створення української сатиричної версії античного епосу.

Головним літературним прийомом поеми Енеїда співзвучний задум роману Квітка-Основ'яненка «Пан Халявський». Докладно показуючи застілля центрального персонажа твору, пана Халявського, письменник підкреслив його приземлені інтереси та відтворив колоритну атмосферу життя українських поміщиків, тісно пов'язану з гастрономічними задоволеннями. Опис страв далекий від естетичного. Це звичайна, ситна і рясна їжа, яка не має нічого спільного з витонченою кухнею. «Бориц з годованою птицею, прегарний, засмачений свинячим салом і сметаною... До борицу подавали нам по великій грудці пшоняної каші, облитой маслом. Потім м'ясо з борицу поріже тобі нянька на дерев'яній тарілці й зверху ще посолить буйною немитою сіллю – тоді ще натура була: отак і уминай. Далі дадуть тобі ногу великого ситеного гусака або індика: гризи зубами, обгризай кістку до останку, а смалець – чи вірите? – так і тече по руках» [5, с. 13].

Зображенням застіль автор висміяв грубі, примітивні звички малоросійського дворянства кінця XVIII – початку XIX століття. Проти чотирьох

осіб ставилося миску, і просто з неї їли, ... їли – через те що не заведено було ще виделок – руками. [5, с. 26] Головні герої піклуються лише про власну ситість та збагачення.

Описуючи сцену банкету, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко використовує прийом гіперболізації. «Коли кінчався один бориц, подавали другий іншого сорту. ... Бориц з яловичиною; бориц з гускою, пресито вигодованою; бориц з свининою; бориц Собеського ... бориц Скоропадського... Рибний бориц печерський, бікус, бориц з годованою качкою... були супи, також різного сорту й смаку: суп з локишиною, суп з рижом та родзинками і багато інших, між якими був і суп історичний, що, подібно до борицу, мав назву «Леопольдів суп».... [далі подавали] тарелі з наїдками «солодкими». То були: качка з родзинками й чорносливом у червоному соусі, ніжки бичачі з таким же соусом і на додачу «мигдалем», мозок, різне солодке коріння, ... наливки: вишнівку, тернівку, слив'янку, яблунівку, ... поросят, зайців, ... солоні огірки, огірочки, залиті оцтом, а також з часником, вишні, грушки, яблука, сливи опішнянські та інших родів були горами навалені на тарелі й поставлені на стіл.» [5, с. 26].

Зображення їжі стає у творі сюжетотворюючим, одним із ключових образів, навколо якого розвивається дія роману. «...одні розповіді та судження були всі про їжу: коли є, що є, як є, скільки є... І жили для того, щоб їсти», [5, с. 113] – зізнається головний герой, підкреслюючи домінуючу роль мотиву їжі у житті.

Хоча Квітка-Основ'яненко був відомий українськими творами, «Пан Халявський» написаний російською мовою. Це не було випадковістю: російськомовність твору дозволяла гостріше висміювати панство, яке забуло своє коріння і сліпо наслідувало чужі, поверхневі звичаї. За допомогою цього прийому письменник підкреслював відірваність цих людей від національної культури.

В інших творах Квітка-Основ'яненко приділяє увагу опису українського народного побуту, господарської діяльності та національних традицій українців. Це знайомить читача з повсякденним життям села XIX століття та надає твору автентичності. В одному з епізодів повісті «Маруся» автор розкриває тонкощі приготування паски тих часів, а також доповнює та деталізує образ головної героїні. «Маруся у великодню суботу сама учинила паску, положила туди яєчок, імберю, бібків, шапрану, і спеклася паска і висока, і жовта, і ще у печі зарум'янилась. Полагодила усе, що треба,

а на самий Великдень уранці з батраками понесла до церкви на посвященіє паску, баранця печеного, поросю, ковбасу, крашанок з десяток, сало і грудку солі...» [6, с. 91]. Зображуючи селянський побут своїх часів, Квітко-Оснот'яненко показав процес випікання короваю та пов'язані з цим національні обряди для створення яскравого національного колориту.

«У суботу зібрала Ївга коровайниці... і стали коровай ліпити: у подошву положили вівса та гривню грошей, а зверху і почали накладати шишки, а там через увесь положили великий хрест, а поверх усього усе уточки, уточки, з тіста мудро наліплени.» [6, с. 292].

Кожен елемент прикраси короваю мав своє значення. Шишки символізували достаток, багатство та родючість. Птахи зображувалися парами, як символ подружньої вірності. У нижню частину короваю за традицією запікали дрібні гроші. Її віддавали музикантам, які розважали гостей. Верхня частина призначалася нареченим, а середню ділили між іншими запрошеними.

Цей звичай також описаний у повісті М.Гоголя «Страшна помста». У своїх творах М.Гоголь згадував назви традиційних українських страв та овочів як художню деталь для передачі колориту сільського життя XVIII століття, щоб підкреслити гостинність персонажа, а також з метою створення комічного ефекту у зображенні зовнішності. «Чи йшов богобоязливий мужик, чи дворянин, <...> до церкви, або ж, як буває негода, до шинку, як не зайти до Солохи, не попоїсти масних з сметаною вареників та не погостити у теплій хаті з балакучою й привітною господинею?» [7, с. 151].

«Голова в Івана Івановича схожа на редьку хвостом донизу; голова в Івана Никифоровича на редьку хвостом догори.» [7, с. 365].

Кулінарні мотиви відіграють особливо важливу роль у творах І. Нечуя-Левицького. У повісті «Кайдашева сім'я» згадуються борщ, вареники, каша, галушки, але ці страви та процес їх приготування часто стають джерелом сімейних сварок і розбратів, яскраво ілюструючи характери головних героїв, їхнє прагнення самоствердитися та відстояти свою власність. Суперечки через борщ, який Мотря приготувала не так, як треба, рідку кашу та господарське начиння перетворюються на привід для скандалів, що показує, як побутові дрібниці можуть спричинити ворожнечу в сім'ї.

Іван Нечуй-Левицький був вихідцем із сім'ї православного священика та, відповідно, добре знав побут і традиції цього стану. Його повість-хроніка "Старосвітські батюшки та матушки" реалістично описує життя українського духовенства

середини XIX століття, включаючи їхній повсякденний уклад, звичаї та кулінарні традиції. У творі докладно і з гумором зображені різні аспекти їхнього життя, у тому числі рясні застілля, пісні дні, приготування традиційних страв та атмосфера, що панувала за столом у сім'ях священиків. Дитинство і юність автора, проведені серед духовенства дали йому безпосередній досвід, який ліг в основу достовірних описів. Асортимент їжі духовенства був значно різноманітнішим, ніж у простих селян з «Кайдашевої сім'ї».

У повісті «Старосвітські батюшки та матушки» зустрічаються назви таких напоїв, як *горілка, вино, вишнівка, сита, настоянка з перцем, варенуха, пунш, ром, тернівка, слив'янка*. Серед готових страв згадуються *борщ, печене поросю, каша, печена качка з яблуками, оселедець, вареники, печеня, смажені курчата, печені індики, ковбаса, кулеш, печені гуси, холодець, мнишки печена картопля, пироги у смітані, бублики на яйцях*; солодощі: *чай, малинове варення, паляниці, кренделі, кофій з вершками, калачі паска, макорженики, запіканка, конфети, маковники, коржіки, хрусти пундики, корова, шулики з маком та медом* [8].

Згадки про окремі кулінарні вироби ми знаходимо у творах Івана Франка. Це *смородинові конфітюри*, [9, с. 86] з якими п'ють чай головні персонажі новели «Сойчине крило» та *пироги з черниціями* [9, с. 306] в однойменному оповіданні. Опис пирогів є центральним елементом твору. У центрі сюжету – маленький хлопчик, для якого ця страва є втіленням найвищого задоволення та щастя. Передаючи його сприйняття пирогів із чорницею, автор показує дитячу безпосередність, емоції та переживання. У казці «Лис Микита» І. Франко згадує м'ясні страви «*Стільки там добра для нас: / М'яса, сала, вуженини, / Штири пілті солонини / І довжезний ряд ковбас*» [10, с. 37]. Цей перелік м'ясних делікатесів письменник наводить, щоб підкреслити спокуси та обжерливість головних персонажів, а також з метою висміяти їхню порочність і жадібність.

На початку XX століття широку популярність набула творчість М. Коцюбинського. Він справедливо вважається одним із засновників української психологічної прози. Художня деталь в описі у Михайла Коцюбинського відіграє ключову роль у розкритті характерів персонажів та їхньому способу життя. Зображуючи сцену обіду у повісті «Коні не винні», Коцюбинський показує високий соціальний статус головного героя за допомогою таких подробиць, як «*блискучий посуд*»

стіл», [11, с. 452] *серветки, паруючий борщ на столі, салати, печеня, солодкий крем, тартинки з маслом і ранкова кава в ліжку* [11]. У повісті Fata Morgana убога страва з вареної риби підкреслює бідність і важку працю головних персонажів. І навпаки, борщ та галушки відображають достаток. *«Се була велика радість.... Смачно пахло борщем або галушками»* [11, с. 62]. Недбайливість головної героїні повісті «На віру» показана у сцені вечері *«Юшка була холодна, бараболя тверда.»* [11, с. 210]. В іншому епізоді опис вечері підкреслює атмосферу домашнього затишку та комфорту. *«Мотря насипала галушок в миску на стіл коло тарілочок із покладками та кришеним салом. Гаряча пара від галушок знялась над мискою, стіл неначе повеселішав»* [11, с. 225].

У повісті «Тіні забутих предків», що ґрунтується на враженнях письменника від перебування на Гуцульщині, для більш детального та реалістичного зображення природи Карпат згадуються лісові ягоди, брусниця, малина, гриби. З метою глибокого занурення читача в атмосферу побуту та звичаїв гуцулів М.Коцюбинський наводить унікальний опис приготування традиційної бринзи та кулішу.

В 1946 року була надрукована повість Т. Осьмачки «Старший боярин» про Україну початку XX століття. У цьому творі письменник зобразив картини українського села, що створювали у нього відчуття ностальгії за минулим. В одному з епізодів він описав сцену сільського обіду. *«...тітка розставляла обід на столі, застеленім свіжою скатертиною: і борщ з курятиною в зеленій мисці, і курятину в білій квітчастій тарілці, і вареники, запечені з сметаною у високій жовтій макітрі, і затірку з молоком, і ложки, і виделки, покладені в тих місцях, коло яких мали сидіти трапезники, і паляницю високу, білу, аж сонячну, на рушнику, з ножем, наготовленим до чину»* [12, с. 14]. У цьому описі показана естетика сільського побуту, яка є важливою частиною української кулінарної культури. Яскравий мальовничий посуд, свіжа скатертину, акуратне розташування столових приладів, паляниця, аж сонячна на рушнику – все це демонструє турботу, створює атмосферу чистоти, гармонії та нагадує головному герою про *«високість рідних звичаїв»* [12, с. 14]. Обід складається з натуральних свіжих страв і домашнього хлібу. Далі увага читача акцентується на навколишньому оточенні, ошатній кімнаті з лавами навколо столу, які застелені килимами, пилом, накритим святковими ряднами, та долівкою помазаною глиною.

Український лінгвіст та літературознавець Юрій Шевельов назвав повість "Старший боярин" твором, який "наче сама Україна". Отже, естетизація українського сільського побуту в повісті "Старший боярин" є свідомим художнім прийомом Осьмачки, спрямованим на створення образу ідеалізованого національного простору.

У першій половині XX століття було опубліковано роман «Місто» Валер'яна Підмогильного, письменника Розстріляного Відродження. Центральний герой твору, Степан Радченко, – честолюбний юнак із села, який приїжджає до Києва, щоб вступити до вищого навчального закладу. Спочатку роману він приїжджає з борошном, паляницями, салом і гречкою, невибагливо харчуючись сільськими продуктами. Проте під впливом міського життя відбувається зміна його інтересів і уподобань у їжі. Опис київських кондитерських виробів у романі символізує міський побут та показує, як поступово змінюються харчові звички персонажа. *«Він пожирав похмурими очима всю цю навалу бісквітних і мікадних тортів, ромових бабок, заливних горіхів, купи шоколаду, шари кольористих тягучок і тістечок різної форми та змісту, не знаючи їм назви, але добре розуміючи, що назви ці – не пампушки, не пундики і не пірники»* [12, с. 151].

На відміну від традиційної сільської тематики акценти в романі перенесені на урбаністичні реалії життя.

У наші дні твори української літератури впливають на розвиток ресторанної індустрії. У Львові користуються популярністю ресторани «Еней» та «Гарбуз» з інтер'єрами у фольклорному стилі, що підкреслюють зв'язок з національною культурною спадщиною. У Рівному відкрилося кафе «Пан Халаявський», в Одесі з'явився ресторан «У Солохи», де гостям пропонують страви української кухні. Крім того, у Києві розпочали роботу ресторани «Галушка» та «Коровай», а в Тернополі – ресторан «Паляниця», в якому зал оформлений в українських етнічних традиціях. Це відрізняє гастрономічні заклади від конкурентів, показує зв'язки з українською культурою, історією, літературою та допомагає виділитися на ринку.

Висновки. Оскільки харчування є важливою частиною життя, тема їжі також стала частиною літератури. Відображення цієї теми багатогранно і виявляється у різних формах. Опис кулінарних звичок персонажів збагачує твори етнографічним матеріалом, додає реалізм до літературних творів, показує побут селян, поміщиків і духівництва в певну епоху. Отже, художні джерела дають

яскраве уявлення про еволюцію української кухні, зберігають особливості та традиції харчування українців.

Зображення їжі може використовуватися як ключовий елемент бурлеску для приземлення міфологічних героїв, створення сатири і комічного ефекту. Опис трапез і застіль у художніх творах виконує безліч функцій, що виходять за рамки простого опису прийому їжі. Він також виконує функцію художньої деталі для розкриття характеру персонажів, відображення культури та соціального статусу, створення атмосфери і крім того іноді символізує певні ідеї. Кулінарні вироби часто стають символом достатку, сімейного благополуччя чи його

відсутності. Українська національна кухня – це багата спадщина, яка є культурним кодом епохи, відображається в літературі і передає багатовікову історію, традиції та спосіб життя українського народу.

У подальшому дослідженні теми їжі та національної кухні варто проаналізувати відображення у художній літературі однієї з європейських кухонь, наприклад, французької, яка була включена до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, та порівняти її з українською. Перспективними для опрацювання тематики можуть стати твори О. Бальзака, О. Дюма, Е. Золя, Р. Мартена дю Гара та інших письменників XVIII–XX століть.

Список літератури:

1. Києво-Печерський патерик. Львів : «Свічадо», 2025. 192 с.
2. Попова О. А. Живлюще джерело : кращі прислів'я та приказки українського народу. Донецьк : БАО, 2009. 448 с.
3. Українські пісні : <https://www.pisni.org.ua/songlist/>
4. Котляревський І.П. Енеїда. Київ : «Дніпро», 1970. 144 с.
5. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Пан Халявський Київ : «Дніпро», 1966. 282 с.
6. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Маруся. Харків : «Фоліо», 2013. 602 с.
7. Гоголь М. В. Українські повісті. Київ, 2014. 608 с.
8. Нечуй-Левицький І.С. Твори в двох томах. Київ : Наукова Думка, 1985. Т. 2 Повісті та оповідання. 640 с.
9. Франко І. Я. Твори в 20 томах. Нью-Йорк : «Книгоспилка», 1957. Т. 5 Оповідання. 404 с.
10. Франко І. Я. Лис Микита. Львів : «Руське Педагогічне Товариство», 1902. 143 с.
11. Коцюбинський. М. М. Fata Morgana. Харків : «Фоліо», 2012. 506 с.
12. Осмачка Т. С., Підмогильний В. П., Косинка Г. М. Старший боярин. Харків : «Фоліо», 2013. 348 с.

Karpinska L. L. THE THEME OF FOOD AND NATIONAL CUISINE IN UKRAINIAN LITERATURE

Food is not only an important part of life, but also a part of literature. The article examines the display of features of Ukrainian cuisine in various literary works, and provides the first written mentions of Ukrainian nutrition.

Since Ukrainians have been an agrarian people, national folklore testifies to the close connection of the ethnos with the land and agriculture. In Ukrainian folk songs, ritual dishes are mentioned not only as food, but also as an ancient symbol displaying the culture, religious traditions and values of the people. It is emphasized that descriptions of dishes are not just a background, but a multifunctional artistic means that helps authors to create a deep and multidimensional world of the work. Some types of dishes and the availability of certain products indicate the social status and material condition of the characters.

Gastronomic sketches are part of the cultural space, they immerse the reader in the atmosphere of rural life, can be used for creation a comic effect and ridicule the rude, primitive and vulgar habits of Malorussian nobility of the late 18th – early 19th centuries, can highlight social problems and emphasize the contrasts between rural and urban life. Poor food indicates poverty and hard work, while a plentiful table is a symbol of prosperity and holidays. Quotes and names of national dishes mentioned in literary works are given in the article.

The article shows that Ukrainian writers provide detailed descriptions of feasts and meals to recreate the atmosphere and everyday people life of the depicted era, to demonstrate cultural heritage and traditions, as well as to reveal the characters and develop the plot. Describing the meal, which is organically woven into the plot of the work, the author can emphasize the hospitality of the characters and create a bright ethnographic flavor.

The article states that in different cities, cafes and restaurants are named after Ukrainian literary characters to attract attention, create a special atmosphere, emphasize connection with Ukrainian culture, and create

a unique image, evoking associations with a particular literary work in visitors. It is shown that Ukrainian cuisine is a means of expressing national identity.

Key words: *writer, literary work, display, peasant life, character, traditional dishes, feast.*

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Любецька В. В.

Київська академія прикладних мистецтв

ХРОНОТОП У РОМАНІ КАДЗУО ІШІГУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ»

У статті здійснено спробу комплексного аналізу хронотопу як ключової художньої категорії у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня». З позицій літературознавчої герменевтики та поетики простору і часу розглянуто, як структура хронотопу визначає внутрішню логіку оповіді, формує психологічний портрет героя та втілює екзистенційну проблематику твору. Встановлено, що час у романі постає не лінійною, а ретроспективно-медитативною категорією, у якій минуле, теперішнє і майбутнє взаємопроникають, створюючи ефект сповільненого саморефлексивного плину свідомості. Простір має подвійне значення – з одного боку, він символізує закритість і обмеження (маєток Дарлінгтон-хол), з іншого – подорож стає метафорою духовного звільнення та переосмислення власного життя. Проаналізовано особливості художнього часу і простору як засобів розкриття внутрішнього світу героя, його пам'яті та екзистенційних переживань.

З'ясовано роль наративної структури, ретроспектив і просторових мотивів у формуванні морально-філософського виміру тексту. Зроблено висновок, що хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро виступає не лише композиційним принципом, а й художнім способом саморефлексії персонажа. Особливу увагу приділено аналізу хронотопу дороги як осередку внутрішнього діалогу героя з минулим, а також функції топосу дому, який у романі набуває амбівалентного змісту – між стабільністю і неволею, належністю і самотністю. З'ясовано, що хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро виступає не лише композиційною рамкою, але й глибинною моделлю художнього мислення, у межах якої поєднуються історичні реалії міжвоєнної Англії та універсальні філософські питання людського існування.

Результати дослідження свідчать, що хронотоп роману «Залишок дня» функціонує як простір пам'яті, де минуле стає способом осмислення втрати сенсу, моральної відповідальності та меж людської гідності. Такий підхід дає змогу розглядати роман Кадзуо Ішігуро як взірць постмодерністської прози, у якій час і простір набувають психологічної глибини та символічного виміру.

Ключові слова: хронотоп, художній час і простір, екзистенційна проблематика, пам'ять, символіка дороги, наративна структура, англійський роман ХХ століття.

Постановка проблеми. У статті осмислюється художній час і простір, як одна з базових у теорії літератури проблем, оскільки саме через взаємодію цих категорій формується художня картина світу. Концепція хронотопу, введена М. М. Бахтіним, стала важливим інструментом аналізу структури літературного твору, адже дозволяє простежити, як у межах художнього тексту поєднуються історичні, психологічні та філософські рівні зображення. У романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» поняття хронотопу набуває особливої глибини, оскільки автор вибудовує складну систему часових і просторових взаємозв'язків, через які розкривається не лише сюжетна динаміка, а й внутрішній світ героя. Аналіз хронотопу в романі Кадзуо Ішігуро виходить за межі формальної поетики, бо торкається сутнісних питань екзистенційного досвіду людини, зокрема феноменів пам'яті, моральної відповідальності, вибору та

втрати сенсу життя. Письменник поєднує зовнішній простір подорожі зі внутрішнім простором свідомості героя – дворянського Стівенса, для якого подорож дорогою Англії перетворюється на психологічну мандрівку у власне минуле. У цьому хронотопі межа між фізичним і духовним простором стирається: географічний рух стає метафорою самопізнання. Актуальність проблеми також визначається тим, що хронотоп роману «Залишок дня» репрезентує постмодерністську модель часу – фрагментарну, асоціативну, побудовану на розривах пам'яті та суб'єктивних переживаннях. На відміну від класичного реалістичного хронотопу, де події розгортаються у послідовному часовому порядку, Кадзуо Ішігуро створює нелінійну структуру оповіді, в якій минуле постійно вторгається в теперішнє. Це дозволяє автору дослідити феномен психологічного часу, де події не просто згадуються, а переживаються наново. Особливе

значення має і просторовий вимір роману: маєток Дарлінгтон-хол виступає не лише фоном подій, а символом минулої епохи, соціальних і моральних обмежень, які формують характер героя. Водночас подорож провінційними дорогами Англії символізує пошук нового сенсу, намагання вийти за межі власного досвіду, подолати ізоляцію.

Отже, проблема дослідження хронотопу у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» полягає у виявленні того, як через взаємодію часу і простору автор моделює процес саморефлексії особистості, втілює філософські роздуми про пам'ять, ідентичність і межі людської гідності. Розгляд цієї проблеми дає змогу глибше осмислити не лише поетику конкретного твору, а й закономірності розвитку англomовного роману кінця ХХ століття, у якому хронотоп стає універсальною формою художнього осмислення буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Кадзуо Ішігуро, одного з найвідоміших сучасних письменників, стабільно привертає увагу як зарубіжних, так і українських літературознавців. Британські дослідники (D. Head, D. Lodge) аналізують його доробок у контексті розвитку модерністських і постмодерністських тенденцій, тоді як українські науковці (Н. Жлуктенко, А. Стовба, О. Усенко) наголошують на універсальності його творчості, розглядаючи її як важливе явище не тільки британської, а і світової літератури.

Проблема хронотопу як універсальної категорії художнього мислення привертала увагу багатьох дослідників світової та української гуманітаристики. У сучасному літературознавчому дискурсі вона розглядається не лише як формальна складова наративу, але і як філософська модель осмислення людського буття, пам'яті та історичного часу. Як підкреслює М. М. Бахтін, хронотоп є «взаємопроникненням часових і просторових координат, що формують художню цілісність твору» [1, с. 235]. Ця концепція стала теоретичною основою для подальших досліджень художнього часу і простору в європейській прозі ХХ століття, зокрема у творчості Кадзуо Ішігуро. Серед українських учених питання поетики хронотопу досліджували Т. Гундорова, Н. Копистянська, О. Забужко, І. Папуша та ін. Зокрема, Н. Копистянська у монографії «Хронотоп і художній світ» наголошує, що хронотоп є «виявом авторського світобачення, у якому простір і час стають способом пізнання людини» [5, с. 47]. Ця думка безпосередньо корелює із способом, у який Кадзуо Ішігуро через просторово-часову організацію відтворює внутрішній

світ свого героя – дворецького Стівенса. Т. Гундорова зазначає, що у постмодерній прозі «простір і час перестають бути об'єктивними координатами, натомість перетворюються на психологічні структури пам'яті» [2, с. 142]. Це цілком відповідає художній структурі роману «Залишок дня», де ретроспекції, фрагментарність і наративна недовіра створюють ефект суб'єктивного часу. У сучасних англomовних дослідженнях тема хронотопу у творах Кадзуо Ішігуро набуває нового осмислення. Julian Wolfreys трактує хронотоп як «етичну рамку, у межах якої відбувається зустріч минулого і відповідальності» [10, р. 213]. Таке тлумачення дозволяє побачити у структурі роману композиційну функцію часу і простору та глибокий морально-філософський зміст. Susan Wong підкреслює, що маєток Дарлінгтон-хол є «замкненим хронотопом, де час втрачає поступ, перетворюючись на нескінченне відтворення минулого» [11, р. 74]. Просторова ізоляція символізує психологічну обмеженість героя, який не здатен вийти за межі власних ідеалів служіння. Український літературознавець І. Папуша у своїх студіях із поетики сучасного роману наголошує, що хронотоп «виконує функцію не лише композиційної структури, але й засобу духовного самопізнання персонажа» [6, с. 89]. У цьому контексті дорога, якою подорожує Стівенс, є не стільки фізичним переміщенням, скільки символом внутрішньої мандрівки до втраченої ідентичності. Дослідниця Katherine Brown розглядає хронотоп роману як метафору національної пам'яті: «Darlington Hall acts as a microcosm of lost England, a temporal space where history and personal memory collide» [7, р. 121]. Це співзвучно спостереженню Оксани Забужко, що в літературі кінця ХХ століття «особисте переживання історії стає єдиною можливою формою її осягнення» [3, с. 53]. Крім того, Patrick O'Donnell визначає хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро як «етичне дзеркало», у якому герой намагається примирити минуле з теперішнім, осмислюючи власну відповідальність [9, р. 57]. Цей підхід підтримує і Allison Gibson, яка вбачає у романі «Залишок дня» «феноменологічний хронотоп пам'яті, де час розгортається через акт самосповіді» [8, р. 102].

Отже, узагальнення українських і зарубіжних досліджень дає підстави стверджувати, що хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» розкривається як інтегральна система, у якій переплітаються психологічний, морально-філософський і культурно-історичний рівні. Українська гуманітарна традиція (Т. Гундорова, Н. Копистянська,

І. Папуша) підкреслює антропоцентричний аспект простору і часу, тоді як західні критики (J. Wolfreys, K. Brown, P. O'Donnell) – етичний і наративний. Синтез цих підходів дозволяє розглядати хронотоп у прозі Кадзуо Ішігуро як універсальну модель людської пам'яті та відповідальності перед історією.

Постановка завдання. Роман Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» є одним із найвиразніших прикладів художнього осмислення взаємозв'язку часу, простору та людської свідомості в англійській прозі кінця ХХ століття. Його хронотоп втілює глибоку психологічну драму особистості, що опинилася на межі історичних і моральних зламів епохи. У цьому контексті постає потреба у ґрунтовному вивченні того, як художній час і простір структурують наратив, формують екзистенційне поле твору та визначають шляхи саморефлексії героя. Завдання дослідження полягає у з'ясуванні: специфіки хронотопу як ключової художньої категорії у романі «Залишок дня»; ролі просторово-часових моделей у розкритті психологічного стану героя; взаємозв'язку між наративною структурою, ретроспекцією та символікою простору; функціонування хронотопу дороги і дому як семантичних осередків твору; філософського виміру часу як категорії пам'яті, відповідальності та втрати.

Таким чином, дослідження має на меті простежити, яким чином хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро стає композиційним принципом, способом моделювання внутрішнього світу особистості та її духовної еволюції.

Виклад основного матеріалу. Проблема хронотопу як естетичної категорії, що поєднує просторово-часові параметри художнього світу, має тривалу історію осмислення в літературознавстві. Згідно з концепцією М. М. Бахтіна, хронотоп є «взаємопроникненням часових і просторових координат, у яких формується цілісність художнього світу твору» [1, с. 235]. Ця теоретична основа дозволяє розглядати роман Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» як складну модель часу і простору, у якій відбувається розгортання психологічного досвіду персонажа. У творі Кадзуо Ішігуро художній час постає як розірвана та суб'єктивна категорія. Головний герой – дворецький Стівенс – не просто оповідає про події свого минулого, а конструює власну пам'ять, що стає головним хронотопічним механізмом тексту. Як зауважує І. Папуша, «художній час роману ХХ століття тяжіє до внутрішньої часовості свідомості, у якій минуле постає як пережите теперішнє» [6, с. 89]. Саме так побудована наративна структура роману

«Залишок дня», де ретроспекції, сумніви і замовчування творять ефект недостовірного оповідача.

У романі «Залишок дня» Кадзуо Ішігуро, англійський письменник японського походження, творчо переосмислює традиції класичного англійського роману, поєднуючи їх із рисами східної світоглядної культури. Автор майстерно інтегрує етичні засади англійської аристократичної ментальності з принципами честі, вірності та служіння, властивими самурайському кодексу *Бушідо*. Такий культурний синтез створює глибоку іронічну паралель між професійною етикою англійського дворецького та моральними настановами японського воїна, що дозволяє краще зрозуміти внутрішню логіку розвитку сюжету. Дослідники відзначають, що Кадзуо Ішігуро зумів відтворити своєрідний духовний резонанс між постколоніальним британським світосприйняттям і японським почуттям обов'язку та гармонії. Попри те, що сам письменник неодноразово підкреслював у своїх інтерв'ю, що майже не пам'ятає Японію і намагається зосереджуватись на універсальних темах людського існування, культурні відлуння його походження мимоволі виявляються у глибинних пластах тексту. Саме це надає його прозі особливої інтелектуальної глибини та естетичної багатовимірності.

Хронотоп дороги – один із ключових у романі «Залишок дня». Зовні це подорож героя Англією, але в символічному плані вона є духовною мандрівкою до власного «я». Як зазначає Н. Копистянська, хронотоп дороги «поєднує лінійний і психологічний час, оскільки шлях персонажа стає шляхом самопізнання» [5, с. 74]. У випадку Стівенса дорога перетворюється на простір поступового усвідомлення втрат – професійних, емоційних і моральних. Зберігаючи традиції класичного англійського роману, Кадзуо Ішігуро з глибокою психологічною точністю відтворює внутрішній світ свого героя – дворецького Стівенса. Автор майстерно передає його педантичність, відданість професії та беззастережну вірність господареві, що стають головними рисами характеру. Герой настільки поглинутий виконанням службових обов'язків, що навіть смерть батька не змушує його відволіктися від роботи. Заради професійного обов'язку Стівенс жертвує особистими почуттями – дозволяє жінці, яку кохає, залишити маєток і почати нове життя. Його розуміння честі і служіння перетворюється на життєвий догмат, у межах якого не залишається місця для особистого щастя. І навіть коли наприкінці роману він наважується на подорож, щоб відновити втрачене,

поразку герой сприймає зі стриманою гідністю та смиренням, залишаючись вірним своєму покликанню до кінця.

Інший важливий хронотоп – простір дому, тобто маєток Дарлінгтон-хол. Він виконує функцію своєрідної часової капсули, у якій минуле застигло, а теперішнє втрачає сенс. Дім у романі – це метафора служіння, обмеження і водночас втрати свободи. На думку Susan Wong, «Дарлінгтон-хол є замкненим хронотопом, де час розчиняється в тіні минулого» [11, р. 74]. Саме цей простір визначає психологічний стан героя, який не може вийти за межі професійної ідентичності. Зміна простору – подорож Англією – відкриває інший хронотопічний рівень: відкритість і переосмислення, що, за спостереженням Katherine Brown, «відбиває процес етичного пробудження, коли особистий час перетворюється на простір історичної пам'яті» [7, р. 121]. Таким чином, структура хронотопу поєднує дві протилежності: замкненість минулого та динаміку пошуку смислу.

Психологічна часова площина твору функціонує як поле внутрішнього монологу. Т. Гундорова наголошує, що у постмодерній прозі «час перетворюється на категорію пам'яті, у якій суб'єктивне переживання переважає над історичною хронологією» [2, с. 142]. Кадзуо Ішігуро майстерно застосовує цей принцип: часові фрагменти не підпорядковані лінійності, а вибудовують психологічну логіку сорому, жалю і самообману. Символічна функція хронотопу у романі має філософський вимір. Як зауважує Patrick O'Donnell, хронотоп Кадзуо Ішігуро – це «етичне дзеркало, у якому герой намагається примирити минуле з теперішнім» [9, р. 57]. У такий спосіб простір і час твору виявляються не зовнішніми координатами, а засобом саморефлексії і морального очищення. Важливою є також інтерпретація хронотопу через поняття пам'яті. Allison Gibson визначає роман як «феноменологічний хронотоп пам'яті, де час розгортається не послідовно, а через акт сповіді» [8, р. 102]. Пам'ять стає центральним інструментом реконструкції особистого досвіду, що дозволяє героєві переосмислити власну ідентичність і провину. У світлі цього особливої актуальності набувають зауваги Оксани Забужко, що «особисте переживання історії є єдиною можливою формою її пізнання у літературі посттоталітарного досвіду» [3, с. 53]. Кадзуо Ішігуро, хоч і не є носієм британської імперської травми безпосередньо, транслює її через індивідуальний досвід героя, для якого минуле стає тягарем, а спогад – єдиною формою буття.

Хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро має також морально-екзистенційну функцію. Як зауважує J. Wolfreys, він «є етичною рамкою, у межах якої минуле стає предметом відповідальності» [10, р. 213]. Через цю рамку розкривається головна тема твору – зіткнення служіння як форми професійної честі з усвідомленням моральної провини перед собою та історією. Отже, хронотоп роману Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» функціонує як складна багаторівнева система, у якій поєднуються наративні, психологічні та етичні смисли. Простір і час не просто структурні компоненти твору, а глибинні символи людського існування – його замкненості, відповідальності та спроби звільнення. Таким чином, аналіз хронотопу дозволяє осмислити роман Кадзуо Ішігуро і як історію особистої драми, і як універсальну притчу про природу пам'яті та межі людської гідності.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» є багаторівневою художньою структурою, у якій просторово-часові категорії тісно пов'язані з етичними, психологічними та філософськими вимірами тексту. На відміну від класичного роману, де хронотоп виконує здебільшого композиційну функцію, у творі Кадзуо Ішігуро він стає засобом відображення внутрішньої динаміки свідомості героя, способом його саморефлексії та реконструкції власної ідентичності. Час у романі постає як суб'єктивна, ретроспективна категорія, що розгортається у формі сповіді. Минуле, теперішнє і майбутнє у свідомості героя взаємопроникають, утворюючи єдиний континуум пам'яті. Простір, у свою чергу, локалізує події і виконує символічну функцію – від замкненості маєтку Дарлінгтон-хол до відкритості дороги, яка стає метафорою духовного пробудження та пізнання самого себе. Хронотоп дороги виступає у творі як ключовий сюжетно-психологічний мотив: фізична подорож героя Англією водночас є його мандрівкою крізь власне минуле, спробою віднайти сенс і моральне виправдання. Хронотоп дому, навпаки, уособлює стабільність, порядок і професійну етику, що поступово перетворюються на символи неволі, рутини та самозречення. У поєднанні ці два хронотопи формують художню модель людського життя як шляху від самозабуття до усвідомлення втрати. Кадзуо Ішігуро переосмислює традиції англійського роману, поєднуючи їх із постмодерністською проблематикою пам'яті та відповідальності. Його хронотоп – це відображення історичної епохи та

етичний простір, де герой стикається з необхідністю осмислення власних помилок і моральних компромісів. У результаті дослідження з'ясовано, що хронотоп у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» функціонує як простір пам'яті, у якому минуле набуває сенсу лише через акт його переосмислення. Таким чином, художній час і простір у творі Кадзуо Ішігуро виступають не як зовнішні параметри, а як інструменти пізнання людиною самої себе. Пропозиції подальших досліджень

полягають у розширенні аналізу хронотопу в контексті інших романів Кадзуо Ішігуро («Не відпускай мене», «Похований велетень»), а також у порівняльному вивченні просторово-часових моделей у творчості письменників британського постмодернізму (Джуліан Барнс, Ієн Мак'юен). Перспективним є також дослідження хронотопу пам'яті в сучасному англомовному романі як універсальної форми осмислення травматичного досвіду XX століття.

Список літератури:

1. Бахтін М. М. Форми часу і хронотопу в романі: дослідження з історичної поетики. Київ: Дніпро, 1986. 384 с.
2. Гундорова Т. Проявлення слова: дискурсія раннього українського модернізму. Київ: Критика, 2007. 312 с.
3. Забужко О. Шевченків міф України: спроба філософського аналізу. Київ: Факт, 1997. 254 с.
4. Кадзуо Ішігуро Залишок дня. URL: <https://readbooks.com.ua/suchasna-proza/1785-zalishok-dnja-kadzuo-ishiguro.html> (дата звернення: 10.11.2025)
5. Копистянська Н. Хронотоп і художній світ: проблеми теорії літератури. Львів: Світ, 2001. 280 с.
6. Папуша І. Поетика роману XX століття: семантика простору і часу. Київ: Академвидав, 2015. 240 с.
7. Brown K. Temporal Boundaries and National Memory in Ishiguro's Fiction. *Postmodern British Fiction Studies*, 2020, Vol. 12, No. 2, pp. 115–128.
8. Gibson A. The Phenomenology of Memory in Kazuo Ishiguro's «The Remains of the Day». *Modern Language Review*, 2021, Vol. 116, No. 1, pp. 98–112.
9. O'Donnell P. Kazuo Ishiguro: Contemporary Critical Perspectives. London: Bloomsbury Academic, 2018. 192 p.
10. Wolef J. Writing London: Materiality, Memory, Spectrality. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. 278 p.
11. Wong S. Memory, Space and the Unspoken: The Architecture of Silence in Ishiguro's «The Remains of the Day». *Journal of British Studies*, 2017, Vol. 56, No. 3, pp. 70–82.

Liubetska V. V. CHRONOTOPE IN KAZUO ISHIGURO'S NOVEL «THE REMAINS OF THE DAY»

The article presents a comprehensive analysis of the chronotope as a key artistic category in Kazuo Ishiguro's novel «The Remains of the Day». From the standpoint of literary hermeneutics and the poetics of space and time, the study explores how the structure of the chronotope determines the inner logic of the narrative, shapes the psychological portrait of the protagonist, and embodies the existential dimension of the work. It is established that time in the novel appears not as a linear, but as a retrospective and meditative category in which the past, present, and future interpenetrate, creating the effect of a slow, self-reflective flow of consciousness. Space carries a dual meaning – on the one hand, it symbolizes confinement and limitation (the Darlington Hall estate), while on the other, the journey becomes a metaphor for spiritual liberation and re-evaluation of one's own life.

The article analyzes the specific features of artistic time and space as means of revealing the protagonist's inner world, memory, and existential experience. The role of narrative structure, retrospections, and spatial motifs in shaping the moral and philosophical dimension of the text is clarified. It is concluded that the chronotope in Ishiguro's novel functions not only as a compositional framework but also as a deep model of artistic thinking that unites historical realities of interwar England with universal philosophical questions of human existence.

Special attention is paid to the analysis of the road chronotope as a locus of the protagonist's inner dialogue with the past, and the function of the home topos, which in the novel acquires an ambivalent meaning – between stability and captivity, belonging and loneliness. The results of the research show that the chronotope of «The Remains of the Day» operates as a space of memory where the past becomes a means of understanding the loss of meaning, moral responsibility, and the limits of human dignity. This approach allows the novel to

be considered as a model of postmodern prose in which time and space gain psychological depth and symbolic dimension.

Key words: *chronotope, artistic time and space, existential problematics, memory, symbolism of the road, narrative structure, English novel of the twentieth century.*

Дата надходження статті: 05.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Малицька А. Д.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІНТЕНЦІЇ ДО ЛІРИЗАЦІЇ В МІЛІТАРНОМУ ЩОДЕННИКУ АНАТОЛІЯ ДНІСТРОВОГО «БИТВА ЗА ЖИТТЯ: ЩОДЕННИК 2022 РОКУ»

У статті досліджені інтенції до ліризації мілітарного щоденника як жанру автодокументальної прози на матеріалі книги «Битва за життя: щоденник 2022 року» А. Дністрового. Щоденник передбачає фіксацію пережитих подій, виклад від першої особи (суб'єктивна природа текстів) і стає для автора простором як збереження пам'яті, так і втілення творчих майстерень, художніх експериментів. Проаналізовано характерні для щоденників на початку повномасштабного вторгнення риси, такі як: документалізм, звернення до індивідуальної та колективної пам'яті; авторський самопошук, щоденник як спосіб терапії. Хронологічність викладу, літописний характер текстів зберігаються у щоденнику А. Дністрового після початку повномасштабного вторгнення. Встановлено, що ліризація есеїстичного тексту відбувається через суб'єктивність, монологізацію оповіді, автобіографізм. Зроблено висновок про те, що ліричного звучання щоденниковим записам надають система засобів виразності та стилістичні фігури, через які увиразнюється часопростір війни. Досліджено роль тропів у творенні ліричного урбаністичного пейзажу воєнного Києва та інших місць України, а також посилення емоційного нафосу через родинну образність, образи дітей, що підкреслює інтимізований характер щоденників. Також досліджено питання про зв'язок щоденника автора з художньою творчістю згаданого періоду, зокрема з поетичною збіркою «Дні тривоги». Зіставний аналіз текстів дає зрозуміти контекст мілітарної творчості автора, деталізувати та поглибити сюжети, мотиви, актуальну проблематику текстів, а також пояснює взаємопроникнення аналітичного і ліричного начал у художньому мисленні А. Дністрового. Отже, можна зробити висновок, що інтенція до ліризації властива письменницьким щоденникам на початку повномасштабного вторгнення.

Ключові слова: ліризація, мілітарна література, щоденник, автодокументальна проза, література повномасштабного вторгнення.

Постановка проблеми. У мілітарній художній літературі на початку повномасштабного вторгнення (2022–2023 роки) поряд з поетичними текстами переважають жанри малої прози – листи, щоденники, есеї. Щоденники як зразки автодокументальної прози стають, з одного боку, способом документалізації подій війни в авторському свідченні, з іншого, – полем для письменницьких рефлексій та експериментів. Відтак, тексти професійних митців зазнають впливу індивідуального стилю художньої творчості, водночас у них різною мірою оприявнюється істотний для цього періоду літератури ліричний дискурс. Відтак актуальним є питання про студії ліризації текстів щоденників, що у статті висвітлене на матеріалі книги А. Дністрового «Битва за життя: щоденник 2022 року» (2024).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському літературознавстві студії текстів щоденників наявні у працях Р. Гром'яка, К. Тан-

чин, Н. Герасименко [1], Н. Колошук. Дослідження спирається на погляди Т. Шевченко (ліризація в есеїстиці), а також О. Пухонської, М. Рябенко [11] у висвітленні специфіки сучасної мілітарної прози.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз щоденника А. Дністрового «Битва за життя: щоденник 2022 року» в річизі інтенцій до ліризації прозових текстів мілітарного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Під щоденником розуміємо «мемуарно-біографічний, літературно-побутовий жанр, фіксація побаченої, почутої, внутрішньо пережитої події, яка щойно сталася. Щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприйняття», однак його форма може бути «внутрішньо діалогічна (полеміка із собою, з уявним опонентом тощо)» [8, с. 731]. Втім, письменницькі щоденники є приватними лише умовно; за твердженням А. Дністрового, «хочемо ми того чи ні, письменники, які пишуть щоден-

ники, працюють над ними з усвідомленням майбутньої публікації. Це оптика письма з самоцензуванням чи саморежисеруванням» [9]. Відтак випадає говорити і про художньо-ціннісний підхід до створюваного тексту, вибір засобів виразності та своєрідних стратегій, через які оприявнюється ліричне начало текстів.

У «Лексиконі загального і порівняльного літературознавства» у визначенні щоденника акцент на формі й позиції автора: «хронологічні, здебільшого датовані, записи від першої особи подій з життя того, хто робить ці записи та роздуми з приводу цих подій» [6]. А. Дністровий веде безперервний щоденник з 2000 року й зберігає формальні ознаки щоденникових записів. Досліджуваний текст охоплює 2022 календарний рік, що дозволяє простежити динаміку поглядів та емоцій, які накопичувалися в суспільстві та в авторській свідомості за півтора місяці до власне початку подій. Однак прикметною є щільність і глибша деталізація текстів у 2022 році після 24 лютого порівняно з періодом до початку повномасштабного вторгнення. Водночас письменник наголошує на можливості передати через щоденниковий текст «емоційний ефект розуміння того, що там відбувалося похвилинно» [2], у чому вбачає їхню унікальну цінність в дискурсі мілітарної літератури.

За твердженням К. Танчин [12], щоденники можна класифікувати відповідно до їхньої ролі у житті автора як свідчення; документи самоаналізу і самонавчання; «пам'ять про себе самого»; тексти, «породжені нарцистичними мотивами», а також як засіб «психічної самотерапії». В умовах війни щоденник стає способом збереження і накопичення індивідуальної та колективної пам'яті, перебуваючи на межі документального й особистісного. Майже літописна фіксація подій дозволяє говорити про зближення художнього світу з дійсністю. Позиція автора/розповідача митця свідчить про інтимізовану природу текстів, суб'єктивність, емоційний та сповідальний характер записів, що відкриває потенціал для студій ліричного дискурсу.

Тут відбивається дуалістична природа щоденників, у яких репрезентуються як об'єктивна фіксація подій, так і їхнє суб'єктивне переживання митцем, який виступає свідком і учасником подій війни. Ліричний дискурс проявляється у позиції автора, який одночасно виступає розповідачем, безпосередньо втягнутим у вир подій. Мілітарні щоденники позначені автобіографічними елементами, розвитком особистого життєпису й демон-

страцією включеності в дискурс подій війни через письмову практику.

Інтенцію до ліризації у книзі «Битва за життя» підкреслюють суб'єктивність авторського викладу й оцінка «відтворюваних історичних реалій із вибіркоким залученням необхідних документів», що однак може бути проявом викривлення, неповноти чи однобічності подання інформації [7, с. 26]. За авторським визначенням, А. Дністровий намагався написати аналітичний текст, «есеїстичний щоденник» («Я ж намагаюся фіксувати те, навколо чого поточний момент розвивається, якими тривогами й темами непокоїться» [2, с. 407]), тож приватні деталі залишав другорядними, хоча й безперечно важливими в текстах. Поряд із «фрагментованою манерою подачі» матеріалу та спонтанністю важливим для автора було висвітлення «різних площин подій» [2, с. 7], що применшило суто суб'єктивне начало текстів. А. Дністровий поставив собі завдання «показувати голоси учасників цієї війни», спочатку як цивільний професійний письменник, а згодом з позиції військового. Для цього письменник залучає численні дискурси: нефікційну літературу, ЗМІ, аналізуючи та коментуючи ситуацію, що розгортається в інформаційному полі російсько-української війни, залучає до письменницького щоденника елементи журналістських жанрів тощо.

Цікавим є й усвідомлення потенційної аудиторії текстів: «українського читача я не здивую: ми все це переживали разом», тож як і численні тексти, написані в період «національної ейфорії», «Битву за життя» скоріше можна вважати орієнтованою на західну аудиторію, що при цьому не заперечує її значущості для українського мілітарного дискурсу. Однак це роз'яснює інтенцію до ліризації щоденників як пошук «важелів емоційного впливу» на свідомість саме закордонного читача.

Мотив колективної пам'яті трансформується в автодокументальній прозі А. Дністрового в спробу переосмислення дійсності та себе, а також подальшого свідчення якісних зрушень у процесі пошуку власної ідентичності. Цей процес автор вважає майже катарсичним: «Через трагедію, смерті та, сподіваюся, тимчасову втрату територій ми «зишваємо» для себе Україну» [2, с. 341]. З відчуттям катарсису, який автор та реципієнт отримують через літературний текст, пов'язується й «психотерапевтична» функція щоденника, яка за твердженням Н. Колошук, притаманна воєнним щоденникам О. Довженка [4], а також усебічно досліджена у розвідках О. Пухонської [10].

Говорячи про глобальний контекст війни, А. Дністровий не оминає подробиць особистого життя, родинної проблематики, пов'язаної з від'їздом дружини і дітей письменника за кордон. У записках від початку війни більш вираженими стають страхи і переживання митця: «24 лютого. Мені стало недобре, дружина поміряла мені тиск: уперше в житті він був такий високий» [2, с. 29]; «У мене меншає оптимізму» [2, с. 41]; «Я ще ніколи не був так довго зі своїми думками наодинці» [2, с. 44]; «Таке враження, що інших моїх життів – до повномасштабного вторгнення росіян – ніби не існувало» [2, с. 456]. Спорадично оприявнюється оніричний дискурс (сновидіння): «Минулої ночі мені снилися Чернівці» [2, с. 59]. Коли письменник долучився до Сил оборони України, він підсумував: «Моє цивільне життя завершилося» [2, с. 232], натякаючи на розірваність онтологічного досвіду між цивільним і комбатантським життям.

Концепція розірваності часу, властива українській мілітарній літературі загалом і поезії митця цього періоду, проявляється й у текстах щоденників, загострюється опозиція «до/після» війни: «Тепер довоєнний час ніби нереальний...» [2, с. 75]; «Дати днів змінюють одна одну і зливаються в суцільний потік тих самих наших тривог» [2, с. 185]; «Війна відсунула минуле в далекий архів» [2, с. 269]. Письменник передає у щоденникових записках не лише власне відчуття викривлення реальності, а й власну колізію, пов'язану з неспроможністю продовжувати власну творчість: «Усі мої плани також померли, я тепер живу без планів і нічого не можу робити. Ті часи, коли я писав романи, есеї, поезію, картини, – це все в далекому минулому» [2, с. 40]. Втім, як іронічно зазначає письменник до початку подій, «сборити лише юшечку літератури трохи дрібно й набридло» [2, с. 23], що може натякати на ідею про неможливість перебування будь-якого митця лише в полі художньої літератури під час війни.

Ліричний дискурс щоденника увиразнюється через риторичні питання, які демонструють внутрішній монолог, потік свідомості автора: «подумки запитував себе, де вони будуть ловити свою рибу через місяць?» [2, с. 20]; «Що нам казати нашим дітям?» [2, с. 263]; «Як це – бути ветераном, коли тобі трохи більше двадцяти?» [2, с. 318]; «Що конструктивного несе війна?» [2, с. 341]. Риторичні питання є свідченням аналітичного мислення митця, але водночас транслюють й інтенцію до інтимізації, зближення з читачем через запрошення до спільних роздумів над

актуальною проблематикою усвідомлення особистості в умовах воєнного стану. Подібну функцію виконують і спорадичні риторичні заклики: «Ми повинні реставрувати всі втрачені зв'язки, можливості та речі» [2, с. 260]; це спонукання, які підкреслюють адресність текстів, їхню напруженість на українську аудиторію.

Звертання до образів дітей (у тому числі до дітей самого письменника) також відіграє важливу роль в загостренні емоційного патосу текстів: «Дитинство має бути щасливе й насичене гарними враженнями, а не звуками сирен і постійно тривожними новинами та картинками жахів» [2, с. 243]. Як соціально вразлива категорія населення, діти знаходяться серед тих, хто найбільше страждає від наслідків війни; відтак, у дискурсі мілітарної літератури звернення до цих образів спонукає читача до почуттів глибокого співпереживання, емпатії, що посилюють ефект ліричного начала текстів.

Документуючи життя в умовах воєнного стану, А. Дністровий часто вдається до порівнянь: «Ось так і живемо: ніби під час безперервного землетрусу» [2, с. 23], «Мордор реально суне, мов орда» [2, с. 37] та епітетів: «За неповну добу країна стала іншою – **тривожною, наляканою, метушливою**» [2, с. 31], «На морозній і засніженій дорозі я часто стою і пишу на мобільний телефон тексти» [2, с. 35]; «Дуже незвична ця весна – **сувора і нещадна**» [2, с. 186]. Останні постають як провідні засоби творення ліричного пейзажу, який демонструє картини воєнної дійсності. На початку вторгнення, перебуваючи за містом, письменник малює картини природи протягом поступового завершення зими: «В моєму улюбленому щоденному пейзажі відтак з'явився свіжий чорний клптик симпатично неправильної форми» [2, с. 85]. Згодом А. Дністровий повертається до Києва; його урбаністичний пейзаж міста серед війни наповнений сенсорною образністю й зберігає властиву універалістському мисленню митця синестезію: «У нескореному місті лунає музика – це дуже сильно підтримує людей» [2, с. 130]; «Під вечір Поділ без електрики потону в мороці» [2, с. 432]; «У Бучі на парканах, воротах, фасадах і стінах сліди від куль замальовали квітами» [2, с. 231]. Своєрідний ритм в окремих фрагментах записів створюють повтори: «Я знову закурив. Знову пишу поезію. Знову живу теперішнім днем» [2, с. 405], рядки написані у вересні 2022 року і показують поступове при звичаєння письменника до нових умов, у певних моментах – повернення до звичної рутини.

Письменник активно послуговується метонімією, що у багатьох випадках межує з гіперболою, аби продемонструвати глобальність подій, які відбуваються в Україні протягом 2022 року: «*Маріуполь конає і героїчно бореться*» [2, с. 174], «*Вони влаштовують щодня у нашій країні, у різних областях, тотальну Сребреницю*» [2, с. 148]; «*Думаю, що Буча тепер скрізь, де був доблесний російський солдат*» [2, с. 163]; у деяких прикладах простежується інтертекстуальність, яка також свідчить про безперервний зв'язок ліричного й аналітичного начал в автодокументальній прозі митця. Частотною стилістичною фігурою постає гіпербола, яка глобалізує воєнні злочини Росії в Україні та межовий характер ситуації війни: «*Не вистачить усього бетону й хлорки світу, щоб засипати цей безпрецедентний злочин у Європі XXI сторіччя*» [2, с. 370].

Якщо в есеях відчутними є «апеляції до основної творчості» [14, с. 75], у щоденниках А. Дністрового зв'язок з поетичною збіркою «Дні тривоги» [3] є скоріше втіленням авторських художніх майстерень. Порівняння окремих текстів віршів та щоденникових записів дає можливість простежити психологію творчості й пошук мотивів для поезії у реальному житті автора: «*сухарики нам так припали до душі, що ми з дітьми вже половину схрумали*» [2, с. 20]. Щоденники деталізують і поглиблюють сюжети, покладені в основу мілітарний поезій митця: наприклад, фотографування урбаністичних пейзажів Чернігова, спостереження за нічним небом разом із сином під час повітряної тривоги: «*...вийшли з Марчиком на вулицю і дивилися на нічне небо*» [2, с. 73]. В окремих нотатках письменник розгортає дискурс довкола власної літературної діяльності; так, рядки: «*Щойно несподівано написав вірш: про те, що мій теперішній одяг стрімко постарів і вже ніколи не буде таким, як був до війни*» [2, с. 61] вказують на спонтанність, властиву і мілітарній поезії зокрема. Паралельно з тим аналітичне мислення, характерне для авторської позиції митця у щоденниках, закономірно переходить у поетичні тексти. На це звертає увагу О. Коцарев: «...як на мене, часто все витікає з думки, з інтелектуальної конструкції (а ще, звісно, з «візуалки»), що, втім, не робить її [поезію] позбавленою сентиментальності» [5], що підтверджує нерозривний зв'язок

документалізму та ліризму у творчому доробку А. Дністрового.

Висновки. Отже, проаналізувавши щоденник «Битва за життя» А. Дністрового, ми дійшли висновку про те, що письменницька автодокументальна проза лише умовно є приватною, оскільки розрахована на подальшу публікацію. Для А. Дністрового ведення щоденникових записів не ж новим досвідом, оскільки митець продовжує вести їх з 2000 року. Його щоденник засвідчує основні тенденції у мілітарній прозі початку повномасштабного вторгнення: документальний виклад подій, що надає текстам характеру свідчень про події війни; осмислення і збереження індивідуальної та колективної пам'яті; написання щоденника як способу самотерапії. А. Дністровий визначає свою книгу як аналітичний, есеїстичний текст, однак у ньому увиразнюється й ліричне начало, що підкреслює дуальну природу мілітарного письменницького щоденника. Ліризація тексту відбувається через нерозривність зв'язку між глобальним і приватним виміром, а також суб'єктивність і певну автобіографічність текстів. Розлогою є система засобів виразності та стилістичних фігур, у якій присутня роль належить риторичним питанням і закликам, що демонструють внутрішній монолог, потік свідомості митця. Через епітети й порівняння увиразнюється ліричний пейзаж, який найчастіше є урбаністичним і демонструє образи воєнного Києва. Важливими для загострення емоційного патосу щоденникових записів стають родинні образи, зокрема, образи дітей. Посутніми стають гіпербола та метонімія, що підкреслюють значущу проблематику воєнних злочинів РФ в Україні. Щоденникові записи пов'язані з поетичною збіркою А. Дністрового «Дні тривоги» і в зіставному аналізі дають повніше усвідомлення мілітарної творчості митця, деталізують і поглиблюють окремі вірші на рівні сюжету та проблематики; паралельно з цим аналітичне начало закорінюється в поезії. Окреслені тенденції свідчать про важливе значення щоденників як зразків автодокументальної прози у літературному процесі на початку повномасштабного вторгнення. Перспективними відтак стають компаративістські студії щоденників, а також зіставлення текстів зі зразками письменницької есеїстики.

Список літератури:

1. Герасименко Н. О. Словами очевидців: література від Євромайдану до війни : монографія. Тернопіль : Джуга, 2019. 127 с.
2. Дністровий А. Битва за життя: щоденник 2022 року. Київ : Vivat, 2024. 408 с.

3. Дністровий А. Дні тривоги. Київ : Віхола, 2023. 162 с.
4. Колошук Н. Нефікційна проза: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Каравела, 2021. 332 с.
5. Коцарев О. Птахи та бійниці у дні тривоги: нова поезія війни. Читомо. 18 березня 2024 р. URL: <https://chytomo.com/ptakhy-ta-bijnytsi-u-dni-tryvoh-nova-poeziia-vijny/> (дата звертання: 19.10.2025 р.).
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
7. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка. Київ: Академія, 2007. 751 с.
9. "Письменники пишуть книжку, а люди, які у відчай – фіксують свій крик". Про щоденники війни як явище. Радіо Культура. 23.06.2023 р. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=101715> (дата звертання: 19.10.2025 р.).
10. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури : Дискурсус, 2022. 288 с.
11. Рябченко М. Комбатанська проза у сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. №6 2019, с. 62–73.
12. Танчин К. Щоденник – саморозкриття письменника. *Парадигма*. №2 2004, с. 312–329.
13. Шевченко Т. М. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст. : *монографія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.

Malitska A. D. INTENTIONS TO LYRICIZATION IN A MILITARY DIARY «BATTLE FOR LIFE: THE DIARY OF 2022» BY ANATOLY DNISTROVYI

The article examines the intentions of lyricization of a military diary as a genre of autodocumentary prose based on the material of the book «Battle for Life: The Diary of 2022» by A. Dnistrovyi. The diary involves the recording of the experienced events, a first-person narration (the subjective nature of the texts) and becomes a space for both the preservation of memory and the embodiment of creative workshops and artistic experiments for the author. Features characteristic of diaries at the beginning of a full-scale invasion are analyzed, such as: documentalistic nature, appeal to individual and collective memory; author's self-search, and writing a diary as a method of therapy. The chronology of the narrative, the chronicle nature of the texts are preserved in the diary of A. Dnistrovyi after the start of a full-scale invasion. The lyricization of the text has been found to occur through subjectivity, monologue in the narrative, and autobiographical elements. It was concluded that the lyrical nature of diary entries is realized through a system of means of expressiveness and stylistic figures, through which the time-space of war is expressed. The role of tropes in the creation of the lyrical urban landscape of the wartime Kyiv and other places of Ukraine, as well as the strengthening of emotional pathos through family imagery, images of children, which emphasize the intimate nature of the diaries. The question of the connection of the author's diary with the artistic work of the mentioned period, in particular with the poetry collection «Days of Anxiety», is also investigated. A comparative analysis of the texts makes it clear the context of the author's military creativity, details and deepens the plots, motives, current issues of the texts, and also explains the interpenetration of analytical and lyrical principles in the artistic thinking of A. Dnistrovyi. Therefore, it can be concluded that the intention to lyricization is characteristic of the artistic diaries at the beginning of a full-scale invasion.

Key words: lyricization, military literature, diary, self-documentary prose, literature of a full-scale invasion.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Відомості про авторів

Аскерова І. А. – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри мовознавства та методики викладання іноземних мов факультету іноземної філології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0000-0002-8341-510X>

Бабій І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, <https://orcid.org/0000-0002-5555-8314>

Баньої В. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», <https://orcid.org/0000-0001-7957-8080>

Бардин Н. В. – старша викладачка кафедри філології Українського католицького університету, <https://orcid.org/0009-0007-5158-9782>

Бегмат А. О. – аспірантка Національної академії Служби безпеки України, <https://orcid.org/0009-0007-6909-004X>

Берест Т. М. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач інтегрованої кафедри українознавства Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», <https://orcid.org/0000-0001-8432-8270>

Бессараб О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку, доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, <https://orcid.org/0000-0002-8245-7033>

Беляков О. О. – старший викладач кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Благовірна-Храновська У. М. – аспірантка кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0009-0006-6486-5582>

Болкарьова О. В. – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; аспірантка кафедри англійської філології та лінгводидактики Запорізького національного університету, <https://orcid.org/0000-0002-1142-3223>

Бондар Н. В. – старша викладачка кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету, <https://orcid.org/0000-0002-0320-4119>

Бортун К. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри ділової української та іноземних мов Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, <https://orcid.org/0000-0003-1223-347X>

Бровко О. О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, <https://orcid.org/0000-0001-7519-4725>

Буданова Л. Г. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри англійської філології і перекладу Державного університету «Київський авіаційний інститут», <https://orcid.org/0000-0002-4840-6224>

Веремчук Е. О. – професор кафедри англійської філології та лінгводидактики Запорізького національного університету, <https://orcid.org/0000-0003-2926-2090>

Вихор В. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Приватного вищого навчального закладу «Київський медичний університет», <https://orcid.org/0000-0001-8175-1866>

Віннікова Н. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, <https://orcid.org/0000-0002-5162-4150>

Галапчук-Тарнавська О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0009-0006-0527-9567>

Гапченко Є. А. – студент магістратури кафедри германської філології Сумського державного університету, <https://orcid.org/0009-0004-2270-3257>

Гнєдкова О. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, <https://orcid.org/0009-0002-6199-1453>

Гришкова Р. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри іноземних мов Чорноморського національного університету імені Петра Могили, <https://orcid.org/0000-0003-4547-4974>

Громко Т. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології та перекладу Національного університету «Одеська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-4661-4302>

Гусєв М. С. – здобувач 2 курсу за другим (магістерським) рівнем освіти соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», <https://orcid.org/0009-0006-2680-229X>

Декало О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських і романських мов Київського національного лінгвістичного університету, <https://orcid.org/0000-0002-8116-7667>

Динікова Л. Ш. – кандидат культурології, доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», <https://orcid.org/0009-0006-0876-0196>

Добриді М. Г. – магістр кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, <https://orcid.org/0009-0005-4751-1128>

Душкевич А. Я. – аспірантка кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, <https://orcid.org/0000-0001-7838-9616>

Єсипенко Н. Г. – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, <https://orcid.org/0000-0002-6698-3201>

Жижом О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», <https://orcid.org/0000-0002-7589-4761>

Івашків-Ващук О. В. – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри філології Українського католицького університету, <https://orcid.org/0000-0003-4979-5628>

Карпик М. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0000-0002-4550-075X>

Карпінська Л. Л. – викладач кафедри української та іноземної філології Одеського національного технологічного університету, <https://orcid.org/0000-0001-7614-4041>

Кобиліна Ю. М. – доктор філософії з публічного управління та адміністрування, старший викладач кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, <https://orcid.org/0000-0002-1406-0093>

Ковальова І. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук Національного університету «Чернігівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0002-9056-4744>

Кононенко В. І. – студентка III курсу спеціальності «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька» Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Косович О. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, <https://orcid.org/0000-0002-1651-9769>

Костюк Ю. М. – доктор філософії з філології, викладач кафедри української мови та славістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, <https://orcid.org/0000-0003-2750-4359>

Красуля А. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету, <https://orcid.org/0000-0003-2048-1879>

Ктефан А. К. – здобувач другого рівня вищої освіти, студент кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського університету імені Володимира Даля

Кузьменко Т. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германських і романських мов Київського національного лінгвістичного університету, <https://orcid.org/0000-0003-3712-1335>

Луцюк М. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри східної культури і літератури Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, <https://orcid.org/0000-0002-6872-641X>

Любецька В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Київської академії прикладних мистецтв, <https://orcid.org/0000-0003-3774-8883>

Маліцька А. Д. – аспірант кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, <https://orcid.org/0000-0002-2765-3154>

Мартинюк М. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради, <https://orcid.org/0000-0003-2651-7369>

Махоніна Н. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-0630-7292>

Мизин Т. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, <https://orcid.org/0000-0003-2627-5670>

Михайлюк Г. Т. – старша викладачка кафедри латинської мови та медичної термінології Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, <https://orcid.org/0000-0002-0927-8645>

Міщук І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0001-8478-7442>

Мороз А. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і методики викладання Бердянського державного педагогічного університету, <https://orcid.org/0000-0003-2671-774X>

Мунтян О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу Київського національного університету технологій та дизайну, <https://orcid.org/0000-0002-7004-0249>

Огієнко М. Д. – старший викладач кафедри англійської мови в судновій енергетиці Херсонської державної морської академії, <https://orcid.org/0000-0003-1665-0692>

Остапенко М. П. – доктор філософії за спеціальністю Філологія, молодший науковий співробітник відділу загального мовознавства Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України, <https://orcid.org/0000-0002-6378-7467>

Пітель В. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-8974-3852>

Пітель В. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, <https://orcid.org/0000-0001-6208-1860>

Пожарська Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Полуляхов А. С. – старший викладач кафедри іноземних мов і методики викладання Бердянського державного педагогічного університету, <https://orcid.org/0009-0004-3171-9154>

Путрашик В. І. – старший викладач кафедри журналістики Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», <https://orcid.org/0000-0001-8712-1304>

Разумна А. А. – аспірантка кафедри української мови факультету української та іноземної філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0003-0663-3645>

Романюк А. І. – студентка 4 курсу кафедри філології Українського католицького університету, <https://orcid.org/0009-0003-0134-776X>

Руденко М. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовознавства та європейських мов факультету соціальної та мовної комунікації Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», <https://orcid.org/0000000265873860>

Рура М. І. – магістрантка Національного університету «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0009-0005-6017-7996>

Савенко Л. П. – доктор філософії, старший викладач кафедри української лінгвістики та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, <https://orcid.org/0000-0003-4234-0153>

Семенюк А. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0002-4437-179X>

Семенюк О. А. – доктор філологічних наук, професор кафедри міжнародної журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, <https://orcid.org/0000-0002-1496-464X>

Семенюк О. Б. – доктор філософії, доцент кафедри романо-германських мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, <https://orcid.org/0000-0001-6986-0656>

Сітко А. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Державного університету «Київський авіаційний інститут», <https://orcid.org/0000-0003-0071-038X>

Тен Д. Р. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, <https://orcid.org/0000-0002-5419-4678>

Терещенко Л. В. – старший викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету, <https://orcid.org/0000-0002-9780-0930>

Харчук П. Л. – студентка 4 курсу програми «Філологія» Українського католицького університету, <https://orcid.org/0009-0005-6884-2188>

Хлипавка Г. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, <https://orcid.org/0000-0001-9707-0336>

Хромова В. С. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського університету імені Володимира Даля, <https://orcid.org/0000-0001-8573-4158>

Цокорова А. Ю. – магістрантка кафедри англійської філології і перекладу Державного університету «Київський авіаційний інститут», <https://orcid.org/0009-0009-8025-2577>

Чарікова І. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0002-5080-5216>

Черняк О. М. – магістрантка кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0009-0001-4280-714X>

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, <https://orcid.org/0000-0002-8118-9663>

Шийка Ю. І. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-2474-0479>

Шкамарда О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Школа І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики викладання Бердянського державного педагогічного університету, <https://orcid.org/0000-0002-1455-6371>

Шугасєв А. В. – кандидат філологічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0002-0008-2259>

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0003-4703-1798>

Щербина С. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, <https://orcid.org/0000-0001-7317-7921>

Юлдашева Л. П. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, <https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Юрійчук Н. Д. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, <https://orcid.org/0000-0001-8308-3283>

Юферева О. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філології та перекладу Київського національного університету технологій та дизайну, <https://orcid.org/0000-0003-4700-8002>

Ялова О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри ділової української та іноземних мов Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, <https://orcid.org/0000-0002-5167-5740>

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 36 (75) № 6 2025

Частина 1

Коректура • *І. Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 28,68. Ум. друк. арк. 37,9. Зам. № 0226/143

Підписано до друку 30.12.2025. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.